

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

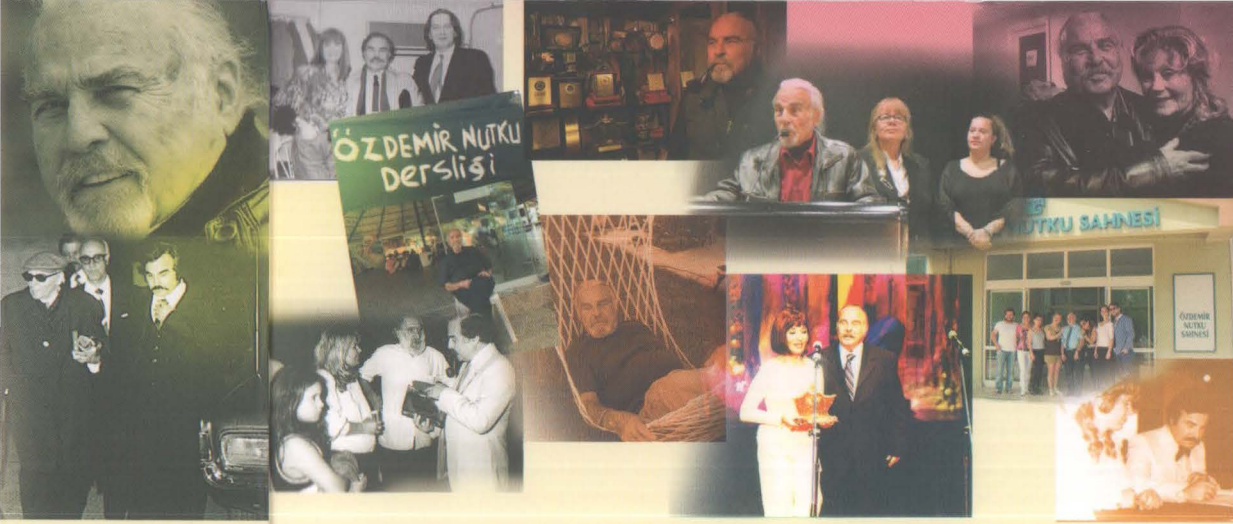
RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

suda ayak izleri - I • Özdemir Nutku

suda ayak izleri - I

ANILAR VE İZDÜŞÜMLERİ

Özdemir Nutku

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

ÖZDEMİR NUTKU
SUDA AYAK İZLERİ - I
ANILAR VE İZDÜŞÜMLERİ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2018
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
DERYA ÖNDER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTMEN
MUSTAFA ÇOLAK

DİZİNİ HAZIRLAYAN
TUBA AKEKMEKÇİ

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: OCAK 2021, İSTANBUL

TAKIM NO 978-625-405-219-4
ISBN 978-625-405-220-0 (I. Cilt)
ISBN 978-625-405-221-7 (II. Cilt)

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 45162

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95

Ücretsiz PDF www.kitapkurban.com www.rantey.org

Anı

suda ayak izleri – I

ANILAR VE İZDÜŞÜMLERİ

Özdemir Nutku

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

İçindekiler

Önsöz.....	xi

I. KİTAP

İSTANBUL'DAN ANKARA'YA

Giriş.....	3
Çocukluğum ve İlkokul Yıllarım.....	20
Kolej Yıllarım (1942-1950).....	34
İstanbul'dan Ankara'ya, Denizden Karaya (1950).....	81
Ankara'da Hasan Âli Yücel ile Tanışmam.....	145
Almanya'da Öğrencilik Yıllarım (1956-1959).....	148
Almanya Dönüşü (1959 Ortası).....	194
Ankara Üniversitesi Tiyatro Kürsüsü.....	245
İlk ABD Daveti (1965).....	288
Yeşil Viyana, Mavi Tuna (1966).....	350
Ankara (1960'lı-1970'li Yıllar).....	376
ABD'ye İkinci Davet (1972).....	428
1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi ve Profesörlük Kitabım.....	468
Söylev Çalışması (1973).....	478
Ankara'daki Son Yıllarım ve Ören'deki Dostlarım.....	482

II. KİTAP

ANKARA'DAN İZMİR'E

İzmir'de Yeni Bir Tiyatro Bölümü (1976).....	516
İzmir, GSF Sahne Sanatları Bölümü'nün Gelişip Büyümesi.....	597
Varşova Uluslararası Tiyatro Şenliği (1986).....	660
Türkiye Tiyatrosunda Yeni Gelişmeler.....	674

İzmir Şehir Tiyatrosu Serüveni ve Türkiye’de İlk Kamyon Tiyatro Etkinliği (1989-1992).....	723
Duvardaki Mavi Kuş: İki Almanya Birleşirken Alman Tiyatrosu (1990).....	779
Almanya Dönüşü Bölüm Etkinlikleri ile Ankara ve Avustralya Turneleri.....	847
İzmir’de Düzenlediğimiz 5. Uluslararası Tiyatro Eğitimi Festivali (1996).....	882
Yeni Bir Bin Yılın Eşiğinde ve Kıbrıs (2000-2002).....	921
Kıbrıs’tan Dönüş (2002)	964
Sekseninci Yaşım	1027
2014 Yılıının Getirdikleri.....	1056
Hareketli Bir Yıl Daha	1075
Zorlu Bir Yıl (2016).....	1095
Öyle Bir Yıl (2017)	1107
Yaşasın Hâlâ Ayaktayım (2018).....	1140
Teşekkürler Sana Hayat! (Bitmeyen Serüven).....	1194
Dizin	1203

*Bu kitabımı,
hayatım boyunca çalışmalarına
özverili tutumuyla olanak sağlayan
eşim Hülya Nutku'ya,
yaşamıma renk katan kızlarım
Elif ile Zeynep'e
ve bana onulmaz acı veren
oğlum Korkut'a armağan ediyorum.*

Anılar, ölüme karşı yaşamayı seçmektir.

Üç çeyrek yüzyılı aşan bir yaşam kesitinin olumlu-olumsuz, güzel-çirkin, anlamlı-anlamsız, mutlu-acı, kalabalık-yalnız olayları arasından şöyle bir geriye baktım mı, yaşadığımı ilk kez fark ettiğim küçük, önemsiz olaylar belleğimde yer alıyor. Önce belli belirsiz... sonra nereden geldiği belli olmayan çiy tanecikleri gibi birden beliriyorlar ve kayarak yok oluyorlar. İnsanlar, ilişkiler, olaylar... Asıl zor olan şu anda başrolü oynamak zorunda olan kendimden söz etmek. “BEN”lerin çok olduğu ülkemizde “ben” demek pek hoşuma gitmiyor, bu yüzden anılarıma ilk başladığımda kendimden üçüncü şahıs kipiyle söz edeyim dedim. Ama olmadı, soğuk bir uzaklık havası anılarıma egemen oldu. Çaresiz, yine birinci şahıs kipiyle yazmak zorunda kaldım. Benim için, anı kitabı yazmak biraz da kendimle hesaplaşmak içindir. Bu yaşamda neyi doğru, neyi yanlış yapmışım onun hesabını vermektir.

Uzun yıllar önce, “Sen de yarım yüzyıllık oldun” diye yazıyordu Aziz Nesin usta; “Ne istersen yaz, ne kadar uzunlukta olursa olsun.” Bu mektup gelinceye kadar düşünmemiştim arkada bıraktıklarımı; ya da ne bileyim, belki de bilinçaltına itmiştim, uyutmuştum o üç çeyrek yüzyılı! Mektupla uyandı hepsi. Önce ürkek... Üzüldüğüm, sevdiğim nice değerli sanatçı dostlarımı yitirmiştim, bu yıllar içinde... Ama garip, onları bu kitapta anacağım

için, tam tersi bir şey oldu: Kafam, yüreğim, her yanıma yaşama sevincinin coşkusuyla canlandı... dallanıp budaklandı, yapraklandı; çünkü onlarla yeniden yaşama şansını elde edecektim. Böylece, ömrümün dördüncü çeyreğinde anılarımı yazmaya başladım

Bu yaşıma kadar çok şey yaşadım sayılır. Ama bunların tümünü kitabıma koymam oldukça sıkıcı olurdu. Seçmeler yaptım ve bu seçmelerin tümünde içtenlikten uzaklaşmamaya çalıştım. Ne ve nasıl olduysa, olduğu gibi anlatmaya çalıştım. Bazı dostlarımı üzdümse bağışlanmamı dilerim. Ama onlar da benim yüreğimi acıttıklarını unutmasınlar!

*

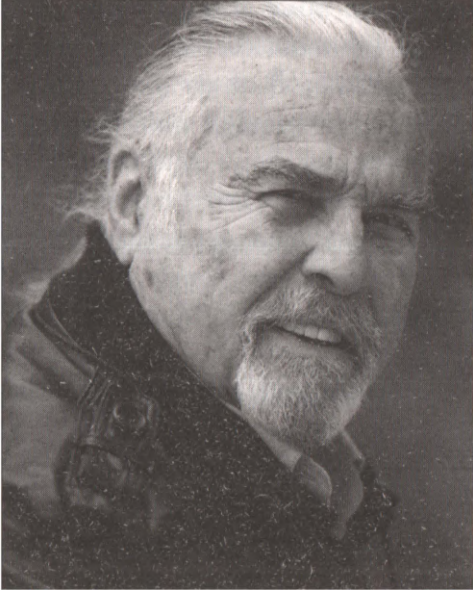
Anılarımın kitap olarak çıkmasında sabrı için eşim Hülya'ya, bu kitabın basılmasına onay veren Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın Yönetmeni Sayın Ahmet Salcan'a, anıların yayımlanması konusunda desteği için değerli oyun yazarı Ali Berktaş'a, bu kitaba emek veren yayınevinin diğer çalışanlarına teşekkür ederim.

Özdemir Nutku
İzmir, 2018

I. KİTAP

İstanbul'dan Ankara'ya

Soyağacımızın özeti ve ailem

12 Ocak 1931, bir pazartesi günü, kuşluk vakti, Kadıköy, İstanbul'da doğmuşum. Doğduğum, Kadıköy, İbrahim Ağa Mahallesi'ndeki büyükbabamın üç katlı, sarı cumbalı evinin yerinde şimdi, kalfa işi, çirkin bir beton apartman var. Oysa o evin kocaman bir bahçesi, ağaçları, çimenleri ve bostanı vardı. Bostandan ayrı bir tavuk kümesi, bir de inek ahır bulunuyordu. Sabah erkenden kalkan büyükbabam önce tavuk kümesine girip çilli tavuğun yumurtalarından birini folluktan alır, ılık ılık bana içirirdi. Sonra da o sabah erkenden inekten aldığı sütü içmemi ister; domates, marul, havuçla kahvaltımı tamamlardı. Şimdi oralar da betonlaşmış. Arkadaki bostanın yerinde yeller esiyor, başka başka apartmanlar dikilmiş; hava mavi yeşilden kirli griye dönüşmüş.

Büyükbabam kanaryaları severdi, evin içinde kuş şakımlarından geçilmezdi ve kendimi bilecek bir yaşa geldiğimde o kuşların yemlerini vermek, sularını doldurmak benim işimdi. 70 yaşından sonra Fransızca öğrenmeyi aklına koymuş olan anneannem, gece uyumadan bana çocuk masalları okurdu. Odasında, kendi kitaplığı vardı. Kitapları lavanta çiçeği kokardı. Uykuya o masallardaki dünyanın hayalleriyle daldardım. İlk masalları ondan dinledim, ilk tiyatro deneyimim onun sayesinde oldu.

Özdemir Nutku.

Soyağacımız

Bana babam tarafından devredilen, altı muşambayla kaplı kâğıtlara eski harflerle yazılmış aile ağacımıza göre, baba tarafından rastladığım ilk atam Hicri 1156 (yak. 1743) doğumlu Galata Kulesi “İşaretçi Ağası” Bayburtlu Kara Hasan Paşa, Galata Kulesi kumandanı olduğundan “Kuleli” lakabıyla tanınmış, veba salgınında ailesinden kimsesi kalmayınca Of’a göç etmiş ve orada ölmüş. Ölüm tarihi bilinmiyor. Torunu, Gazi Molla İsmail oğlu Mehmed Seyfi Bey, Hicri 1242’de (yak. 1827) Of’ta doğmuş, 11 yaşında ağabeyi Emin Bey tarafından İstanbul’a getirilmiş ve Bahriye Sübyan Okulu’na yazdırılmış, Deniz Harp Okulu’ndan mezun olmuş, çeşitli görevlerde subaylık yapmış. Gemlik Tersane Komutanlığı’ndan emekli olmuş, 1317’de (1901) 74 yaşında ölmüş. Üç oğlu deniz subayıydı, dördüncü oğlu Ali Rıza Seyfi Bey tarihe ilişkin yapıtlarıyla tanınmıştı.

Babamın en küçük amcası Ali Rıza Bey’i, yaşlılığında tanıma mutluluğuna eriştim. Neyzen Tevfik’in rakı arka-

Özdemir Nutku (solda) ve komşu çocuklarından biri.

daşıydı. Ben oldukça küçüktüm, onun için sohbetlerinde beni pek yanlarında istemezlerdi. Bir gün evin içini bir telaş sardı. Büyük amca, yani babamın amcası Ali Rıza Bey, ortadan kaybolmuştu. Bu yaptığı bir şey değildi; gelmeyecekse, ya çıkmadan haber verir ya birini bulur haber gönderirdi.

Ne olduğunu birkaç gün sonra eve dönünce anladık. Meğer Neyzen Tevfik’le sandal sefasına çıkmışlar. Adaların oraya kürek çekmişler, o sırada bulutlar kararmış ve kuvvetli bir lodos kayığı devirmiş, neyse ki her ikisi de yüzme bildikleri için, binbir güçlükle Heybeliada’da kıyıya çıkmışlar. Büyük amca kahkahalarla gülerek anlatmıştı: Denizde dev dalgalarla boğuşurken Neyzen Tevfik bağıırıyormuş: “Binliği kurtardın mı binliği?” Binlik o dönemde bir litrelik rakının adımıyş.

Dedemin babası Mehmed Seyfi Bey’in oğullarından deniz subayı dedem Süleyman Nutki Bey (1851-1924), yalnızca yabancıların elinde bulunan kılavuzluk saltana-

tına son veren ve Türk Kılavuzluk örgütünü kuran kişi değil, aynı zamanda Deniz Müzesi'nin, ilk Meteoroloji örgütünün, Kaptan ve Makinistler Cemiyeti'nin de kurucusu, denizciliğe ilişkin ilk dergilerin yayıncısı ve yöneticisiydi. Ayrıca Deniz Kuvvetleri Basımevi ve Bahriye Fen Komisyonu müdürlükleri görevlerinde bulunmuştur. "Nutku Kaptan"ın 10'u basılmış 12 kitabı, çeşitli makaleleri ve İstanbul Deniz Müzesi'nde köşesi vardır.

Anne tarafından karşıma çıkan ilk aile büyüğü, büyükbabam Mehmet Hayri Bey'in atası, I. Abdülhamid'in sadrazamı Halil Hâmid Paşa'dır (1736-1785). Sadaret kethüdalığından sadrazamlığa atanan Halil Hâmid Paşa, Ispartalı Ali Ağa oğlu Hacı Mustafa Ağa'nın oğludur; ilerici, aydın, muktedir ve çok çalışkan bir devlet adamı olduğu yazılıdır. Çeşitli alanlardaki reformlarıyla tanınmıştır. Bu yüzden genç yaşta, 45-46 yaşlarında sadrazam olmuştur.¹ Yine bu çalışkanlığı ve ilericiliği yüzünden çok kıskanılmış ve birtakım yalancı jurnalcılar tarafından padişaha şikâyet edilmiş ve 49 yaşında başı kesilerek öldürülmüştür.

Anneannemin atası Çorbacı Numan Ağa ve onun oğlu, Hacı Halil Efendi, Tophane-i Âmire İmalat müme-yizidir. Sadece, H.1278'de (yak. 1861) öldüğü biliniyor. Kısacası, birçok adın çoğalarak aşağılara doğru indiği bu soyağaçlarından kısaca söz etmekte yarar gördüm.

Babam Emrullah Nutku da (1902-1980) Deniz Harp Okulu'ndan mezun olmuş bir deniz subayıydı. Nâzım Hikmet'in sınıf arkadaşıydı. Her ikisi de 1902 doğumluydu. Babamdan, Nâzım Hikmet'in beyaz denizci pantolonuna aklına gelen her şiirini yazdığını öğrendim. 1950 yılında, avukatlığı bırakıp milletvekili olunca, Nâzım

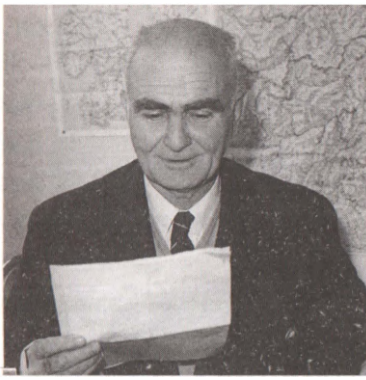
1 Bkz. İsmail Hâmi Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971, s. 66.

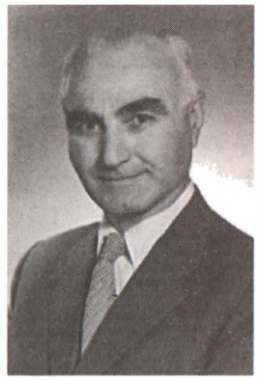
Babam Emrullah Nutku, 16 yaşındayken.

Hikmet'in bağışlanması için Meclis'te büyük çaba harcayanların başını çekmiştir. Şiire merakı olan ve kendisi de şiirler yazan babam, Nâzım Hikmet'in şiirlerini ezberden çok güzel okurdu. Babam, 1914'te, uygulamalı eğitimi için deniz kuvvetlerinde askeri öğrenciyken Almanya'ya gönderilmiş, Birinci Dünya Savaşı patlak verince orada, *Schlesien* adlı Alman kruvazöründe İngilizlere karşı savaşa katılmış, Türkiye'nin Bağımsızlık Savaşı'nda Kuva-yı Milliye içinde yer almış ve savaştan sonra birinci derece İstiklal Madalyası'yla onurlandırılmıştır. Daha sonra, Hukuk Fakültesi'ni bitirerek askeri yargıçlık yapmış, sivil hayata döndüğünde deniz ticaret avukatı olarak bir avukatlık bürosu açmış ve birçok avukatın yol göstereni olmuştur.

Babam 1950'de milletvekili seçilerek Büyük Millet Meclisi'ne girmiş ve 1957'ye kadar politikada kalmış ama mizacı dolayısıyla politikadan uzaklaşarak avukatlığa geri dönmüş ve özellikle turizm alanına girerek birçok atılımlarda bulunmuştur. Sözgelimi, ülkemizde turistlere ilk kez sağlık sigortası yapan "Antur" adlı bir şirket

Babam Emrullah Nutku.

Amcam Ata Nutku.

kurmuş ve Alanya'ya ilk turist motelinini, Alantur'u inşa ettirmiştir. Ayrıca ilk modern gübre fabrikasını kurduran, ülkemize ilk elektronik civciv kuluçka makinelerini getiren de odur. Bunlardan çok para kazandığı sanılmasın. Babam bugünün anlayışına çok ters gelen bir inanca sahipti. Parayı hiç umursamaz, para için “elimizin kiri” diyerek yapacağı işe odaklanırdı. Kurduğu şirketler ne zaman kâra geçse hisselerini satar, başka bir işle uğraşırdı. Parasının hesabını hiç bilmezdi; bu yüzden paranın idaresini anneme verir, her hafta ondan harçlık alırdı.

Bir gün, babamın yazıhanesine gittiğimde, bürosunda otururken armatör Kalkavanlar'dan biri geldi. Gemisi başka bir gemiyle çarpışmış ve davayı babama vermek için ondan ne kadar avukatlık ücreti alacağını sordu. Babam da sıkılarak bir ücret isteyince, Kalkavan, “Emrullah Bey, yine az istedin, ben bunun üç mislini bekliyordum” dedi. Babam o kadar tokgözlüydü, ben bile şaşırmıştım. Kalkavan gittikten sonra babama, “Neden öyle bir ücret istedin?” diye sorunca, “Evladım, o kadarı yeter de ondan” diye yanıtladı.

Babam, Emrullah Nutku çok ilginç bir adamdı. Müthiş bir belleği vardı. Nâzım Hikmet'in, Tevfik Fikret'in hemen hemen bütün şiirleri ezberindeydi. Çok güzel şiir okur, konuştumu herkesi kendine çekerti. Bir gün ünlülerden biri ona "tevekkeli sana Nutku dememişler" diye takılmıştı. Aslında babamın hitabet gücü kendi babasından, benim dedemden miras kalan bir yetenektir. Bu yüzden, dedemin soyadı ilk önce Kulelioğlu iken, onu Nutkî Bey diye anmaya başladıklarında, o da bunu soyadı olarak almış.

Babamın yetenekleri bu kadarla kalmıyordu. Çok güçlü bir kulağı vardı; nota bilmediği halde bir operetin tamamını piyanoda çalabiliyordu. Hem de iki elle. Hatta çocuk şarkıları için notasız beste yapar ve orkestra şefi olan Mehmet Akalın'a² melodileri mırıldanarak notalarını yazdırırdı. Emmerich Kalman'ın *Bayadere* adlı operetini Almandan çevirip Türkiye'de sahneleyen ilk kişinin babam olduğunu sonradan Metin And yazmıştır. Bu operetin başroldeki aktrisi de Gülriz Sururi'nin genç yaşta kaybettiğimiz annesi, "billur sesli" diye tanınan Suzan Lûtfullah Hanım'dı.

Babam sonradan Muhsin Ertuğrul'un sahnelediği, bir gemi güvertesinde geçen *Savaş* adlı oyunun dekoru için danışmanlık yapmıştır. Onun tiyatroya büyük ilgisi vardı. Hatta, onu kırmamak için Ankara Hukuk'ta bir yıl okuduktan sonra, sınavlara girmeden karşısına dikilip "ben tiyatroyu seçiyorum" dediğimde, çakır gözleri buğulanıp küçük bir duraksamadan sonra bana şöyle yanıt vermişti: "Benim yapamadığımı sen yap oğlum."

Şiire ve müziğe olan aşırı tutkusuyla küçük yaşta kardeşim Babür³ (1933-2000) ile benim piyano dersle-

2 Devlet Tiyatrosu sanatçısı, merhum Şahap Akalın'ın babası.

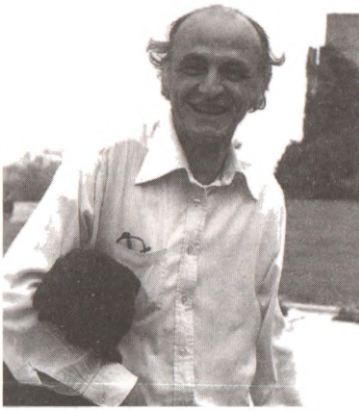
3 Sonradan Devlet Tiyatrosu sanatçısı olan kardeşim Babür (1933-2000) oynadığı birçok kompozisyon rolüyle ödüllendirilmiş bir aktördü.

ri almamızı sağladı. “Ben kulaktan dolmayım, siz bu işi doğru dürüst yapın” diyerek bizi piyano çalışmalarımız için özendirmişti. On bir yıl klasik piyano dersi aldıktan sonra artık Scarletti, Bach, Schumann’ın sol el etüdünü çalabiliyorduk. Hatta dinleyenler benim Chopin’in Fantasie Impromptu’sunu çok iyi çaldığımı bile söylemişlerdir. Neyse – babamın da yayımlanmış altı kitabı vardır.

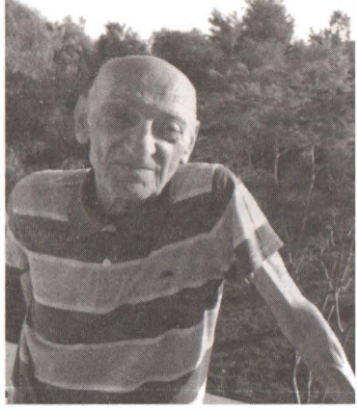
Beş erkek kardeşten biri olan, babamdan iki yaş küçük amcam Ata Nutku (1904-1994), Türkiye’nin ilk gemi yapım profesörüdür. İstanbul Teknik Üniversitesi’nde kurduğu bölümde birçok gemi yapım mühendisi yetiştirmiştir. Bugün ülkemizde gemiler yapılıyorsa, bunu ilk başlatan amcam olmuştur. Kendisi Hollanda’da gemi yapım eğitimi görmüş ve yaptığı tasarımlarla, Türkiye’ye özgün, çok kullanışlı gemilerin tasarımlarını çizmiştir. Beş “ihtira beratı” (devletçe verilen teknik buluş belgesi) olan amcamın bu buluşlarıyla Türk hükümetleri ilgilenmediği için, bunların patentlerini Japonya ve Hollanda gibi yabancı ülke hükümetleri satın almışlardır. Buluşları hâlâ dünya ülkelerince kullanılmaktadır.

Ata Amcamın oğlu, fizikçi ve matematikçi Prof. Dr. Yavuz Nutku da (1943-2010) ülkemizin önemli bilim insanlarından biriydi. Yavuz Nutku, dünyaca ünlü bir teorik fizikçiydi. Alman Lisesi, Robert Koleji ve Berkeley Kaliforniya Üniversitesi, Chicago Üniversitesi, Maryland ve Princeton üniversitelerinde eğitim gören Yavuz Nutku’nun, TÜBİTAK Bilim Ödülü, Phi Beta Kappa Ödülü gibi büyük ödülleri vardır.

Bilkent Üniversitesi Matematik Bölümü başkanlığını, TÜBİTAK Feza Gürsey Enstitüsü kurucu müdürlüğünü yapmıştır. Yavuz, fiziğin uç noktalarında gezinen bir araştırmacıydı; örneğin “gravitasyonel dalgalar”, “topolojik

*Ata Amcamın oğlu Prof. Dr. Yavuz
Nutku (uzay fiziği uzmanı ve
profesörü).*

*Seyfi Amcamın oğlu Prof. Dr.
Uluğ Nutku (felsefe ve mantık,
promatematik profesörü).*

kütleli gravitasyonel alanlar”, “tamamen entegre edilebi-
len sistemler” gibi... Einstein denklemleri, gravitasyonel
çekim kuantum çekim kuramıyla ilgili çok özel çalışma-
ları ve kendi adıyla anılan modelleri ile fiziğe önemli kat-
kıları oldu. “Genel görecelikte dinamiğin geometrisi” de
bunlardan biriydi! Ülkemizdeki az sayıda rölativite ön-
cülerindendi... “Çarpışan gravitasyonel dalga çözümü”
araştırması, çalışmalarının en önemlisi olarak nitelendi;
bu da literatürde “Nutku-Halil Çözümü” olarak bilinir!

Yavuz’un yaratıcılığı onun felsefeye, resme, sinemaya,
edebiyata, tarihe, arkeolojiye ve evrensel politikaya olan
özel ilgisinden geliyordu. Maryland ve Princeton üniver-
sitelerinde öğretim üyeliği yaptı, ODTÜ, Bilkent, Boğaziçi
üniversitelerinde çalıştı. Uzmanlık alanıyla ilgili uluslararası
bilim kuruluşlarının yanı sıra, Türkiye Bilimler Akademisi
üyesiydi. Genç yaştaki kaybı hepimizi çok üzdü.

Babamdan sonra gelen tıpçı doktor Seyfi Amcamın
oğlu Uluğ Utku Nutku da (1935-2014) tanınmış bir fel-

sefe profesörüydü. 1956'da Robert Kolej'i bitirdi. 1957-1964 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde yüksek lisans öğrenimi gördü. Sistemik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı'na kayıtlı Nutku, Felsefe Tarihi; Eski Yunan Dili ve Edebiyatı; Latin Dili ve Edebiyatı sertifikalarını aldı.

1964'te fahri asistan olarak aynı fakültenin Sistemik Felsefe ve Mantık Kürsüsü'nde göreve başladı. 1969'da kadrolu asistan oldu. 1974'te "Yeniçağ Felsefesinde A priori Problemi" başlıklı çalışmasıyla doktorasını verdi. 1978'de, "İnsan ve İnsanlık Kavramları Üzerine Antropolojik-Etik Bir Çalışma" başlıklı teziyle doçent oldu. 1990'da Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Felsefe Grubu Eğitimi Bölümü'nün bağımsız bölüm olmasına katkıda bulundu. 1994 yılında profesör oldu. Mersin (1994) ve Cumhuriyet (2000) üniversitelerinde felsefe bölümlerini kurdu.

Türkiye'nin önemli felsefecilerinden olan Nutku, Cumhuriyet ve Çukurova üniversitelerinde dersler verdi. 2002 yılında, yaş haddinden emekli olduktan sonra da ders vermeyi sürdürdü. Makaleleri, *Cumhuriyet Bilim Teknoloji*, *Felsefe Logos* gibi birçok dergide yayımlandı. İngilizce, Almanca, Fransızca ve Latince bilen Nutku, 17 Kasım 2014 günü Mersin'deki evinde hayata veda etti.

Babamın en küçük kardeşi, mühendis Hayri Amcamı tanıyamadım, çünkü o ben küçükken, İzmir'in Selçuk ilçesi yakınlarındaki Cellat Gölü ve bataklıklarını kuruturken tifüse yakalanıp vefat etmiştir. Babamın dördüncü kardeşi Sâdi Amcam, iyi bir tıp doktoru olarak Atatürk'e övücü sözlerle ithaf ettiği, dahili hastalıklar üzerine yazdığı kitabından birkaç yıl sonra, kendini fanatikçe dine vererek "Doktor Tarikatı"nı kurmuş ve çocuklarını da

ona göre yetiştirmiştir. Bir oğlunu kaybeden Sâdi Amcamın öteki oğlu, Prof. Dr. Mustafa Nutku, bir kimya öğretim üyesi olarak yeteneklerini daha çok din alanında değerlendirdi.

Annem (1903-1986), sıkı bir ev kadınıydı, eğitimini Fransa'da tamamladığı için Fransızcadan öyküler çeviren, babam dergi çıkardığında ona yardım eden titiz biriydi. Hatta babamın Isparta'da çıkardığı *Gül Yurdu* dergisinin yazı işleri müdürlüğünü bile yaptı. Fransa'da terzilik okulundan mezun olduğu için, belli bir yaşa kadar biz üç erkek oğulun giysilerini annem dikmiştir. Ne ki dışarıya terzilik yapmadı.

Kardeşim Babür (1933-2000) duyarlı bir kişiliğe sahipti. Çok çabuk kırılır ve kırılğanlığını çok ilgisiz bir anda gösterirdi. Robert Kolej'den sonra, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda eğitim görüp Devlet Tiyatroları sanatçısı oldu. Onu çok başarılı karakter kompozisyonlarında seyrettim. Arthur Miller'in oyunlarını çevirdi, bir kısmı oynandı. Sonra Antalya Devlet Tiyatrosu müdürü oldu ve emekli olunca da Antalya'ya yerleşti ve ne acı ki, yalnız başına, 2000 yılının bir bahar günü hayata gözlelerini yumdu.

Babür'le ben piyanoya başladığımızda en küçük kardeşimiz Temuçin (1937-1953) henüz altı aylıktı, ne yazık ki ömrü de uzun olmadı; 16 yaşına baştığı yıl patenden düştü, geçirdiği beyin kanaması sonucunda onu kaybettik. O da o yaşta çok güzel şiirler yazan yetenekli bir çocuktı.

Ölümü aile içinde büyük bir üzüntü yarattı, annem depresyona girdi. Babam onu teselli etmek için uzun yolculuklara çıkardı, ilgisini başka şeylere çekmeye çalıştı. Ama bir süre avunsa bile bunların hiçbirisi insana eskiyi getiremiyor. Küçük kardeşimin ölümünden sonra annem

Temuçin, annem, ben ve Babür.

bizim üzerimize aşırı derecede düştü. Hemen her adımımızı takip edermiş gibi bir hisse kapıldığım olmuştur. Bize olan aşırı düşkünlüğü ölümüne kadar sürdü. Orta yaşa gelip çoluk çocuk sahibi olduğumuz sıralarda bile, onu ziyaret ettiğimizde terli miyiz diye bizi yoklar, koşar, tülbentler getirmeye kalkardı. Babamın ölümü bir gülümsemeyle bitti, anneminki acıyla.

Dayım Ekrem Akpay, çok nazık, anlayışlı, ailedeki anlaşmazlıkları halleden, bilgili ve görgülü bir mühendis generaldi. Ankara'da Askeri Fabrikalar genel müdürüyken o dönemin başbakanı Adnan Menderes'le anlaşamayıp istifa etmiştir. İki yabancı dil bilen dayım entelektüel diyebileceğimiz türden bir askerd, edebiyat ve sanatla ilgilenmişti; ketum ve alçakgönüllü bir kişiliğe sahipti.

Teyzem Şaziye Berrin Kurt, yabancı bir ülkede eğitim görmek için gönderilen ilk Cumhuriyet kızlarından biridir. Almanya'da, Heidelberg Üniversitesi'nin felsefe bölümünden mezun oldu ve yurda döndüğünde, felsefe öğretmenliği ve Almancadan çeviriler yaptı. Milli Eğitim

Kızım Elif 12 ve oğlum Korkut 22 yaşındayken.

Bakanlığı Hasan Âli Yücel klasikleri arasında yer almak üzere tiyatro ve edebiyat yapıtları çevirdi. Özellikle Henrik Ibsen ile Gerhardt Hauptmann'ın ülkemizdeki ilk çevirmenidir. En küçük teyzem Mualla, neşeli, çok güzel nükteler yapan bir kadındı, iki oğlu da bugün artık yaşamıyor. Torunu Simin Ediz pratisyen doktorluk yapıyor. O da sanata ve tiyatroya meraklı bir aile ferdimiz.

İlk eşim Sevgi'yle (1936-1976) evliliğimiz yedi yıl sürdü. Yaptığım en iyi şey, onu öykü yazmaya teşvik etmekte ve ilk öykü kitabı, *Tutkulu Perçem*'i bastırmak için yardımcı oldum. Sevgi zor bir doğum yaptı. İlk çocuğumuz ters geldi ve oksijensiz kaldığı için sorunlu doğdu.

Bugün altmışlı yaşlarını süren oğlum Korkut'a kronik şizofreni ve otizm teşhisi konuldu. Uzunca bir süredir Manisa Ruh Hastalıkları Hastanesi'nde tedavi altında olan Korkut'u, sağlığım elverdiği müddetçe, ihtiyaçlarını karşılamak ve görmek için iki haftada bir ziyaret ederim.

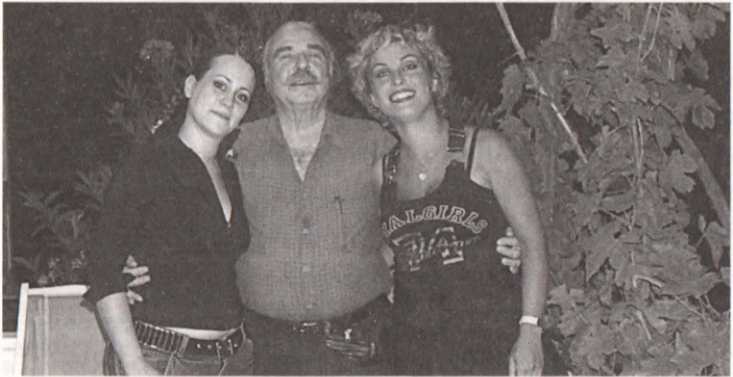
Sevgi'nin babası Mithat Bey iyi bir mimardı, annesi ise Stuttgart doğumlu, Anna-Lise adlı güzel bir Alman kadı-

Elif Nutku, beş yaşındayken.

Zeynep Nutku, beş yaşındayken.

Özdemir Nutku kızları Zeynep ve Elif ile.

*Özdemir ve
Zeynep Nutku.*

nıydı. Mithat Bey'le evlenince Aliye Hanım adını almış ve beş çocuk anası olmuştur. Balerin kızı Duygu Aykal yetenekli bir koreograf olarak kendini tanıtmıştır. Ne yazık ki, Duygu da Sevgi gibi genç yaşta öldü.

İkinci eşim Tülin'le de evliliğimiz yedi yıl sürdü. Ondan bir kızım oldu. Kızım Elif, bugün başarılı ve deneyimli bir Devlet Tiyatrosu sanatçısı. Çok güzel bir sesi olan Elif, Devlet Tiyatrosu'nda aynı zamanda müzikli oyunlarda da rol alan bir sanatçıdır. Önce Trabzon'da, sonra Bursa'da yıllarca sahneye çıktı ve ancak birkaç yıl önce İstanbul Devlet Tiyatrosu'na geçebildi. Şimdi hem oyunculuk dersleri vermekte hem mesleğini sürdürmektedir.

41 yıldır sağlam ve sevgi dolu bir ilişki sürdürdüğüm bugünkü eşim Hülya ise başarılı bir bilim insanı olduğu kadar, fedakâr bir anne ve anlayışlı bir eş oldu. Eşim Hülya, sıradışı insanlardan biridir. Çok fedakârdır, benim üretmem için elinden gelen yardımı yapar. Kendini helak edercesine başkalarının yardımına koşar. Zaten öğrenciliğinde de, arkadaşları, ona "Florence Nightingale" lakabını takmışlardı. Öğrencilerini kendi evladı gibi sever ve onları gözetir: Dobradır ve düşündüğünü usturuplu bir biçimde, karşısındakini kırmamaya çalışarak söyler.

Onun dürüstlüğünü zaman zaman anlamayan insanlar olmuştur. Ama o, her şeye rağmen, alçakgönüllü, sevecen ve özgecildir. Tiyatro açısından birikimli bir insandır. Onun kadar oyun okuyan ve bilen herhalde çok az kimse vardır. Daha kitap olarak basılmadan oyuncuların oynadıkları metinlerin fotokopilerini ister. Çözümlemeleri sağlıklıdır. Yayımlanan beş kitabı dışında, basılmaya hazır beş kitabı daha olmasına karşın, o başkalarının işini kendi işlerinden daha önde görür. Şişkin egoların olduğu çağımızda, o hep arka planda kalmayı yeğ tutmuştur. Bunun,

bu çağ için fazla geçersiz olduğunu ve onun da biraz olsun egosunu uyandırması gerektiğini düşünüyorum.

Ayrıntılara müthiş dikkat eden, gözünden hiçbir şey kaçırmayan bir kişi olarak eşim Hülya, derslerinde, yazılarında ve araştırmalarında olduğu kadar, inanılmayacak enerjisiyle ailemiz için de bir temel direği oldu. Hülya, okulda, öğrencilerin her zorluğuna koşan bir ana, ileri görüşü ve vizyonu olan, yanlışla doğruyu çok net bir biçimde ayırabilen bir bilim insanıdır.

Hülya'nın babası, yani kayınbabam, Kara Harp Okulu'nu birincilikle bitirmiş parlak bir generaldi. Askeri çevreler, onu, Genelkurmay Başkanlığı'nın en güçlü adayı olarak görürken, Milli Birlik Komitesi'yle arasında geçen tartışma yüzünden 46 yaşında emekliye sevk edildi. Kıskanani çoktu, çünkü albaylığında Paris askeri ataşesi olarak bu ülkeye büyük hizmetleri olmuş, iki dil bilen entelektüel bir subaydı. Utandıklarından olacak, sonradan onu CEN-TO Genel Sekreterliği'ne atadılar. Ama o, kahrından, çok genç, 63 yaşında bizleri terk etti. Kayınvalidem Belkıs Hanım güzel ve kültürlü bir hanımdı. Hülya'nın bu kadar fedakâr olmasının nedenini annesini tanıyınca anladım. Sevecen, kendinden başka herkesi düşünen duyarlı bir kadındı. Kayınbabamın ölümü onu çok sarstı ve altı yıl sonra o da aynı yaşlarda vefat etti.

Kızım Zeynep de İzmir Amerikan Koleji'ni bitirdikten sonra, 2000 yılında, Dokuz Eylül Üniversitesi Sahne Sanatları Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını yaptı, doktora başladı. Annesi gibi ayrıntılara dikkat eden, doğruyu ve yanlış çok iyi görebilen bir sanatçıdır; o da ablasının yolundan gitti ve Devlet Tiyatrosu sanatçısı oldu. Yedi yıl Erzurum Devlet Tiyatrosu'nda çalıştıktan sonra Ankara kadrosuna alındı. Erzurum Devlet Tiyat-

rosu sanatçısıyken, aynı zamanda, Atatürk Üniversitesi Tiyatro Bölümü'nde oyunculuk öğrencilerine konuşma eğitimi dersleri verdi. Bir yandan da oyun çevirme işine girdi ve çevirileri kitap olarak basıldı. Hem çevirileri ile hem oyunculuk alanında şimdiden beş ödül kazandı (Sanat Kurumu/En iyi çevirmen, Assitej ve *Sahne* dergisi/En iyi çocuk oyunu oyuncusu, *Yeni Tiyatro* dergisi/En iyi kadın oyuncu, Direklerarası/En iyi genç kadın oyuncu, Lions Derneği/En iyi komedi kadın oyuncu dalında) ve Devlet Tiyatrosu dışında, bir özel tiyatro okulu olan Tiyatrohane'de hem ders veriyor hem oynuyor ve oyun yönetiyor. Ayrıca İzmir'e döndükten sonra da eğitmenliği sürdürmektedir. Bugünlerde, "ses–nefes–beden ilişkisi" üzerine doktora tezini yazmaktadır.

Çocukluğumdan anı kırıntıları

Salvador Dali gibi anamın karnındaki durumumu anımsayamıyorum ama üç yaşından itibaren bazı şeyler ve olaylar belleğimde yer etmiş. Bunda, biraz da annemin ve babamın doğumumdan başlayarak tuttuğu “Hatıra Defterleri”nin elbette yardımı oldu. Bu defterlerin birincisinde –ilk hevesten olacak– günbegün aldığım gıda ile kalorinin ayrıntısına kadar raporu tutulmuş. Bir yaşına girdiğimde, daha çok hareketlerim ve ilk adımlarımı atmam, tek tük ettiğim yarım yamalak sözcükler deftere geçirilmiş. Bu böyle üç yaşına kadar devam etmiş. Üç yaşında etrafı iyice karıştırmaya başlamışım; kırılacak şeyler ortadan kaldırılmış, yemekte annem babamla masada olabilmem için bir mama iskemlesi satın alınmış vb...

Annem bu deftere fazlasıyla hareketli olduğumu ve her şeyi merak edip karıştırdığımı yazmış. Hatta parantez içinde bir de not var: “Bahriyede babana ‘Cıva Emre’ derlermiş, yoksa sen de ona mı çektin?” Beş yaşına geldiğimde bu yüzden sık sık cezalandırıldım ama hiç dayak yemedim. Cezalandırma daha çok beni sevdiğim şeyden yoksun bırakmakla gerçekleştirilirdi. Daha da büyüdüğümde yaptığının neden yanlış olduğu anlatılırdı. Babamın saatini çok merak ediyordum. Bir gün o uyurken içini açtım,

çalışmasını gördükten sonra kapatamadım. “Eyyvah, şimdi ne yapacağım?” Makinesini çıkartıp bir kenara koydum. Babam uyanmadan saati bulduğum yere, etajerin üzerine bıraktım. Babam, uyanınca saate bakmak istemiş, hiçbir şey görememiş, annemi çağırıp “Galiba gözlerim bozuldu, saati göremiyorum” demiş. Annem saate bakınca, şaşkın bir halde babama, “Aa, bunun içi yok ki” demiş. Elbette suçlu belliymiş.

O zamanki radyolar lambalıydı. Radyo çalışmadı mı, arızanın lambanın birinde olduğu anlaşıldı. O lamba ısımarlanır, yerine takılırdı. Bir gün bizim de radyomuz çalışmadı. Elektrikçi lambayı takarken ben de hemen onun yanında bitivermişim. Radyonun arka kapağını tam kapatacağı sırada, “Amca, kapatma! Bunların ne olduğunu bana anlatsana” deyince, “radyocu amca” da bildiği birkaç şeyi bana anlatmış. Tabii, ertesi gün, radyonun fişini çekip tornavidayla arka kapağı açmış ve lambaları çıkarıp yine yerlerine takmıştım. İşim bitince fişi de prize takmayı unutmamıştım. Hatıra defterinin birinde, annem, çok soru sorduğumu, yanıtını alamadım mı sinirlendiğimi yazmış. Sorular, sorular, annem bazen bu sorulardan bezdiğini yazıyor. Ama hepsini yanıtlamadan da duramazmış.

Babam, benim bu her şeye olan merakımı gidermek için, o dönemlerde de önemli bir pedagojik oyuncak sayılan “Meccano Construction Sets (Meccano Yapım Seti)” adında, kutular halinde satılan bir oyuncak seti almıştı. Bu, çeşitli biçimlerde vidalarla tutturulan delikli demirleri, çarkları, tekerlekleri, minik motorları ve gerekli malzemeleri olan ilginç bir oyuncaktı. Aslında, “kendi oyuncağını kendin yap” esası üzerine kurulmuş, el becerisi ile zekâyı geliştiren nitelikteydi. Çocukluğumda en sevdiğim oyuncak da bu oldu. Her türlü oyuncak yapılabiliyordu. Bir

numaradan on numaraya kadar kutu içinde satılan bu oyuncağı sekiz numarasına kadar kullandım. Annem, tuttuğu günlüğüne, bu oyuncak geldikten sonra, ortalığı karıştırmamın nispeten azaldığını yazmış.

Okula başlıyorum

İlkokulun birinci sınıfını Isparta'da okudum. Babam, askeri yargıç olarak Isparta'ya atanmıştı. Yıl 1937, altı yaşımdaydım. O dönemde, aileler çocuklarını daha küçük yaşta okula göndermek istemiyorlardı. İlkokullar da genellikle yedi yaşındaki çocukların okula girmelerini tercih ediyorlardı. Oysa daha okula gitmeden bana okuma ve yazmayı öğretmişlerdi ve rahatlıkla çocuk kitaplarını okumaya başlamıştım. Altı yaşıma bastığımda, bir heyecandır aldı beni; okul nasıl bir şeydi? Ben okuyabiliyorum diye öğretmen bana kızar mıydı? “Okumayı yazmayı burada, okulda öğreneceksin” diye beni azarlar mıydı? Bu tür sorularla kendi kendimi heyecanlandırıyordum.

İlk gün derse girdiğimizde, öğretmen adlarımızı sordu, söyledik. Sonra da “Aranızda okuma yazma bileniniz var mı?” diye sormaz mı! “Eyvah yandık” dedim içimden ve sırama büzüldüm. Önde oturan çocukla kendimi hizladım ki, öğretmen beni fark etmesin... Ama Hayriye Öğretmen cin gibiydi, fark etti ve sordu:

“Senin adın neydi?”

Bende gık yok, sanki bana dememiş gibi diğer çocuklara baktım. Güya kendimi fark ettirmiyordum. Öğretmen, “Sen, sen, orada saklanan çocuk! Kalk bakim ayağa!”

Ben titreyerek kalktım. Öğretmen, “N’oldu neden öyle saklanıyorsun sen?”

“Saklanmıyorum öğretmenim.”

“Ama tuhaf davranıyorsun!”

“Hayır öğretmenim, ben öyleyim işte.”

Hayriye Öğretmen, “Nasıl, öyle... Gel bakayım yanıma” demez mi! İşte şimdi yandık. “N’olacak şimdi?” diye düşündüm ve ayağımı sürüyerek süklüm püklüm öğretmen yanına gittim. Öğretmen, “Adın neydi?”

“Özdemir, öğretmenim.”

“Anlat bakalım, Özdemir, okulu sevmedin mi?”

“Yo, öyle bir şey yok öğretmenim, sevdim, hem de çok.”

“Ee, ne diye saklanıyorsun, hadi söyle.”

Ne oldu bana bilmiyorum, birden tebeşiri alıp tahtaya “Ben okuma yazma biliyorum, cezam neyse razıyım” diye yazınca, öğretmenim gülmeye başladı.

“Bunun için mi saklanıyordun?”

Ben yüzüm allı morlu kızarmış olarak, sesimi alçaltarak ve önüme bakarak “Evet” dedim.

Öğretmenimiz, hiç ummadığım tatlı bir sesle, “Bunda utanılacak bir şey yok, aksine bu çok iyi” deyince, şaşkınlıkla karışık bir rahatlık hissettim. “Sahi mi?” gibisinden yüzüne bakmış olacağım ki, “İlahi çocuk, bu övünülecek bir şey” deyince iyice gevşedim.

O ilk günü hiç unutamadım. Ondan sonra işler gayet iyi gitti. Öğretmen, sanki onun yardımcısıymışım gibi, her şeyi bana yazdırmaya başladı. Birden öğretmenin bir numaralı öğrencisi olmuştum. Sınıfça fotoğraf çektiğimizde, beni kendi yanına çağırdı ve fotoğraf öyle çıktı. Yıllar sonra, ilkokuldan bir arkadaşım, Tahsin Melih Işık, 80’li yaşlara gelmiş olan bana, o fotoğrafı gönderdi, çok mutlu oldum. Onu da bu kitabıma koyuyorum. Tahsin’e burada, bir kez daha teşekkür ederim.

*Isparta, Gazi İlkokulu birinci sınıf öğrencileri; öğretmen Hayriye Dereli'nin önünde, yakasında çarpı işareti olan çocuk Özdemir Nutku.
25 Mayıs 1937. (Arşiv: Tahsin M. Işık)*

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı ile Cumhuriyet Bayramı'nda birinci sınıfın bayrağını ben taşıyordum. "Of! Bayrak amma da ağırmış" diye düşünsem de hiç renk vermiyordum. Ayrıca sınıfın önünde yürümek de bir hoş geliyordu. İleri yaşlarda o bayrağın sorumluluğunu daha iyi anladım. Bayrak taşıma, yürüyüş... epeyce yoruluyordum ama öğretmenim bayrağı benim taşımamı istediği için de kendimi ayrıcalıklı hissediyordum. Sadece 23 Nisan'larda çocuklar arasında "Gürbüz Çocuk Yarışması" diye bir şey vardı. Ondandır hiçbir zaman haz etmedim. Annem, o gün beni ve kardeşimi güzelce giydirir ve yarışmaya sokardı ve çoğu kez ben ve kardeşim Babür kazanırdık. Ama bu bana, kendimi sanki başkalarının önünde, hayvanat bahçesinde, kafes içindeki hayvanlar gibi hissettirirdi.

Bir de zorlandığım başka bir şey, Isparta'nın soğuk aylarında, annem, okula gitmeden önce, her sabah, bana bir kahve fincanı pekmez içirirdi. Bu, üşümemem içinmiş.

Pekmez bana aşırı tatlı gelirdi. O yaşta bunu hiç anlamazdım. Büyüdükten sonra bunun ne kadar sağlıklı bir şey olduğunu anladım.

Babam o kadar işinin arasında, Isparta'da *Gül Yurdu* adında bir dergi çıkarıyordu. Bu aylık derginin yazı işleri müdürü annemdi. Büyüdükten sonra annemin o dergideki Fransızcadan çevirilerini okudum. Annem, demek ki, sadece sucuğunu, eriştesini ve birçok malzemeyi yapan bir ev kadını değildi. Zaten kendisi Fransa'da terzilik öğrendiği için, bizim giysilerimizi de biçip dikerdi, bu ilkokulun sonuna kadar sürdü. Babür'le koleje gitmeye başladığımızda giysilerimiz mağazalardan alınmaya başlandı. Kolejin orta kısmında bir üniformamız vardı ve renkleri lacivert-kırmızıydı. Demek ki, ya büyümüştük ya sanırım annem o kadar işinin arasında bir de bize terzilik yapmaktan bıkmıştı.

Birinci sınıfı, her çocuk gibi, "pekiyi" ile geçtim. Karnemi aileme göstermek için eve götürürken kirlenmemesine çok dikkat ediyordum. Çünkü benim karnemdeki bütün notlarım "yıldızlı pekiyi"ydi. O çocukluk sevinci içinde, sanki dünyayı fethetmiş gibiydim. Okullar tatile girince, ailecek bir daha dönmemek üzere İstanbul'a, önce büyükbabamın evine, orada okullar açılmadan az önce de Moda'ya taşındık ve ben 8. İlkokul'un ikinci sınıfına yazıldım.

Isparta'dan en çok anımsadığım sık sık olan depremlerdi, Bir keresinde kiremitler uçmuş, evin bir köşesi ayrılmıştı. Hemen oradan başka bir eve taşındığımızı anımsıyorum. Her depremde bahçeye koşardık. Ama depremin tehlikesini anlayamadığımdan bu bana oyun gibi gelirdi. Hatta bahçeye çıkmak için depremin olmasını beklerdim.

İlk tiyatro deneyimim

İstanbul'a döndüğümüzde, hiç unutmam, anneannem bir gün, "Tiyatro nedir biliyor musun?" diye sordu. Ona anlamaz gözlerle bakmış olmalıyım ki, "Hadi hazırlanıp tiyatroya gidelim" diye ekledi.

Yıl 1938, ben yedi yaşımı sürmekteydim. Evimiz Kadıköy'ü'nde idi. O zaman Kadıköy'ünden Tepebaşı'na tiyatroya gitmek safariye çıkmak gibi bir şeydi. Önce İbrahimağa'dan tramvayla Kadıköy'üne, oradan vapurla Karaköy'e, Karaköy'den Tünel'le Tepebaşı'na... Dönerken aynı yolu tersten tamamlamak zorundaydık.

Çocukluğumda tramvaya binip Tünel'den gitmek beni çok heyecanlandırırdı. Kendimi olağanüstü bir yolculuğa çıkmış hissederdim. Tramvayın zangırdayan arka penceresinden tünel ağzındaki ışığın giderek küçülmesine ve sonra da kaybolmasına bakmak bana garip bir duygu verirdi. Ama Tünel'deki bu uzay yolculuğu kısa sürerdi.

Adını sonradan öğrendiğim, *Mavi Boncuk*'u M. Zeki Taşkın yazmış, müziklerini de Fehmi Ege bestelemişti. Çok iyi anımsıyorum, bilet ücreti yedi buçuk kuruştı. Anımsıyorum, çünkü anneannem parayı bana vermiş, bileti ben almıştım.

Tiyatroda¹ yerimiz biraz arkalardaydı. Yüzlerce çocuk bağıışıp duruyordu. Anneannem paltosunu katlayıp altına koyunca sahneyi rahatlıkla görebildim. Şimdi koltuğumda biraz yükselmişim. Kırmızı perde açıldığında bir orman dekoru ve çeşitli hayvanlar vardı. Bunların arasında kara bir köpek nedense dikkatimi çekmişti. Oradaki bütün hayvanlar ona kötü davranıyorlar, itip kakıyorlar-

1 1890'da İstanbul Şehremini (Belediye Başkanı) Rıdvan Paşa'nın yaptırdığı Tepebaşı'ndaki ahşap tiyatro. Bugün, aynı yerde çok katlı bir otopark vardır.

Mesude Çağlayan Madam Butterfly rolünde.

dı. Sonunda da onu yanlarından kovdular; kara köpek de süklüm püklüm gözden kayboldu. O kara köpeğin kabahati neydi, hiç anımsamıyorum. Ama acımıştım ona. Oyun bitti. Oyundaki hayvanlar, çocukların isteğine göre, teker teker gelip selam veriyorlardı. Ama kara köpeği isteyen yoktu. Birden cesaretimi toplayıp “Kara köpek, kara köpek” diye bağırmaya başlamıştım. Arkada oturduğum için sesimi duyuramadım, kara köpek de selama çıkmadı. Çok üzülmüştüm, çocukluk işte...

Eve dönünceye dek konuşmadım. Anneannem durmadan tiyatroyu beğenip beğenmediğimi soruyordu. Oysa bu “ilk” tiyatro serüvenim sayesinde her yeni çocuk oyununa gitmek için anneannemin başının etini yemeye başlayacaktım.

Operayı ilk görüşüm, 1942 yılının tatil ayında, teyzem beni bir süre için Ankara’ya çağırdığında oldu. Teyzem Şaziye Berrin Kurt ve eniştem Saffet Kurt, o yıllarda temsiller vermeye başlayan Tatbikat Sahnesi’nin sürekli seyircisi olduklarından beni de Ankara Halkevi’nde tem-

sil edilen, Puccini'nin *Madam Butterfly* operasına götürmüşlerdi. Zengin bir dekor ve giysilerle oynanan bu opera beni çok etkilemişti. O sırada, 11 yaşında, dünyadan habersiz bir velettim. Çocuk oyunlarında da müzik vardı ama bu, kocaman bir orkestra eşliğinde oynanan, bütün konuşmaları müzikli bir gösteriydi. Sonradan öğrendim, gördüğüm operanın ikinci perdesiymiş ve primadonna, Mesude Çağlayan'mış.

Müziğe düşkünlüğüm

Eğitiminin yüksek kısmını Paris'te yapmış olan, sonradan Askeri Fabrikalar genel müdürü, general olan Ekrem (Akpay) Dayımsa klasik müzik âşığıydı. Onun plakları daha küçük yaşta en çok ilgimi çeken şeylerden biri oldu. O zamanlar, adlarını bilmediğim bir sürü klasik bestecinin bu plaklarını uzun uzun dinlerdim. Bu plaklar evin ikinci katındaydı ve özenle saklanıyordu. Kurmalı bir gramofonun derinden gelen sesiyle bu plaklardaki müziği dinlemekten çok hoşlanırdım. Anneannem, herhalde plaklar çizilmesin diye, bunları tek başına dinlememi yasaklamıştı. Ancak bir büyüğün denetiminde istediğimi dinleyebilirdim.

Ne ki, bir gün evde bana karışacak kimse yokken ikinci kata çıktım, büyük bir heyecanla, yüreğim yerinden oynayacak gibi çarparak plak odasına girdim ve kapıyı kilitledim. Orada büyük bir dikkatle istediğim müzikleri dinledim. Hele bir tanesi vardı ki, beni hem hüzünlendirir hem korkuturdu. Sonradan öğrendim ki bu müzik meğrese Mozart'ın *Requiem*'iymiş. Bugün de en sevdiğim bestelerden biri bu. Kapıyı kilitlemiştim ya, dışarı çıkmak için o ufacık ellerimle bir türlü kilidi açamadım. Eve gelenler telaşlandılar; kapı içerden kilitlendiği için onlar da aç-

mıyorlardı. Büyükbabamın bostancı yamağı pencerenin altına gelmiş atlamamı, beni tutacağını söylüyordu. Ama gözüm korktu. Zaten büyükbabam da onu azarladı. Lafı uzatmayayım. Sonunda bir çilingir çağrıldı kapı açıldı. Elbette bunun cezası olacaktı. Anneannem, o hafta sonu beni tiyatroya götürmeyeceğini söyleyerek cezamı bildirdi.

O cumbalı, ahşap sarı evin hemen yanında büyük teyzemin evi vardı. Teyzemin çocukları Füzulan ve Adnan ağabeylerim bana bisiklete binmeyi, çelik-çomak ve top oynamayı öğretiler. Bu iki akraba evinin bahçeleri arasında sınır yoktu, kocaman bir aileydik. Her hafta, hep birlikte ya Çamlıca'ya, Adalar'a ya da Göztepe'ye pikniğe giderdik. O dönemde, oralarda çok güzel çamların altında çay bahçeleri ve geniş çayırliklar vardı, top oynamamız için ideal bir yerdi. Sonra kendi evimize taşındığımızda da bu bağ kopmadı. Çocukluğumun ve delikanlılığımın büyük bir kısmı İstanbul'da –babam o süre içinde askeri yargıç olduğu için– az bir kısmı da, aralıklarla, Isparta ve Çanakkale'de geçti.

Çanakkale'yi çok beğenmiştim. Babam, bize kenti gezdirirken Çanakkale zaferini, Gelibolu'yu anlatıyor ve Atatürk'ten söz ediyordu. Gerçi o sırada Atatürk'ün büyük bir komutan ve lider olduğunu öğrenmiştik. Ama asıl onun bağımsızlık savaşında yaptıkları üzerine çok az bilgimiz vardı. Bağımsızlık Savaşı'nı bizzat yaşamış olan ve eski bir takayla Batum'dan Kuva-yı Milliye'ye silah ve altın taşıyan babam, bize başından geçenleri anlatırken Mustafa Kemal Atatürk'ün çok büyük bir lider olduğunu söyleyip duruyordu. Ama onun büyüklüğünü, yıllar sonra, *Nutuk*'u okuduktan ve yaptıklarının bilincine varduktan sonra daha iyi kavrayabildim.

Kardeşim Babür'le piyano derslerine başlıyoruz

Az önce Moda'ya taşındığımızı belirtmiştim ya, işte o sırada, babam, bir piyano satın alarak kardeşim Babür'le beni piyano derslerine başlattı. Birkaç yabancı eğitmen-den piyano dersi aldık. Günde en aşağı dört ila altı saat çalışmamız gerekiyordu. Bu yüzden ilkokuldan itibaren arkadaşlarla oyun oynamayı azalttık. Sadece pazar günlerimiz serbestti. Sair günler, okul derslerimizi bitirdikten sonra piyano çalışıyorduk. Aslında, ben piyano çalmaktan çok zevk alıyordum ve bir an önce büyük klasik yapıtlara geçmek istiyordum. Bu yüzden, çalışmalarına vakit ayırıyordum.

Üçüncü sınıfa geldiğimde, büyükbabamlara yakın olsun diye, Moda'dan Yeldeğirmeni'ne taşındık. Orada 11. İlkokul'da üçüncü ve dördüncü sınıfları okudum ve büyük bir hevesle, bir arkadaşım ile birlikte elle yazılan bir dergi çıkarmaya başladık. Bu bir duvar dergisiydi ve okul müdürünün izniyle, koridordaki ilan tahtasına asılırdı. Dört sayfalık bir çocuk dergisiydi. Elbette okunması için önemli okul haberlerinin dışında, bir de çizgi romanımız vardı. Arkadaşımın çizimi çok güzel olduğu için resimleri o yapardı. Ben merak uyandırıcı bir hikâye yazar ve öyküyü tam heyecanlı yerinde bırakırdım, böylece öğrencilerin ondan sonraki dergiyi okumalarını sağlardık.

Arkadaşlar gelir, “Ya ama en heyecanlı yerinde bırakmışsın, bundan sonra n’olacak? Anlatsana!” derlerdi.

“Olmaz anlatamam, olur mu öyle şey! Biraz merak edin, bir dahaki haftaya öğrenirsiniz.”

Hele bir kız arkadaş vardı ki, şımarık bir edayla, “Bana anlatırsın ama, değil mi?” diye yanaşırdı. Aslında bu uydurduğum serüvenin nasıl gelişeceğini ben de bilmi-

yordum. Bu kadar merak uyandıracığını da hiç düşünmemiştim. Böyle merak ettiklerinde kendimi bir yazar sanır, gururlanırdım. Çocuklukta insana her şey çok kolaymış gibi gelir.

Beşinci sınıfa geçtiğimde, okul müdürü hastalandı, onun yerine atanan müdür, çatık kaşlı, hiç gülmeyen, uzak duran, sert bir kimseydi ve duvar gazetemizi çıkarmamızı yasakladı. Ben ailemle konuştuktan sonra, kendimi, yine o semtteki 12. İlkokul'a naklettirdim. Orada beşinci sınıfı okudum. Duvar gazetesini sürdürmek istedim ama çizgi öykünün resimlerini yapacak hiçbir öğrenci bulamadım. Orada da resimsiz bir duvar gazetesi çıkarmaya başladım. Ama bu kez fazla ilgi çekmedi. Ben de duvar gazetesiyle uğraşmayı bıraktım. Kendimi piyano derslerine ve okulum verdim. Aslında bu dergi çıkarma hevesi ilkokuldan itibaren başlamıştı. Üniversiteye gittiğim sırada yazın dergilerini çıkarma merakım da bu yüzden sürdü. Anapara olmadan çıkarılan dergiler insanı er geç hüsrana uğrattırıyor. Bu hüsrana da tattıktan sonra dergi çıkarma hevesimi bir kenara bıraktım. Bu konuya daha sonra değineceğim.

Müzik öğrenciliğim

Piyano dersi aldığımız öğretmenimiz hastalandığı için, bize başka bir piyano öğretmeni bulundu. İstanbul'a yerleşmiş olan ve bir zamanlar Budapeşte'de ünlü bir piyanist olan Andre Hayoş öğretmenimiz oldu. 1946 yılının başında, bestelediği keman konçertosuyla tanınmıştı.² Çok öğren-

2 Bkz. *Cumhuriyet*, 17 Ocak 1946, s. 3; "Andre Hayoş'un keman konçertosunu Ülkü Delman, büyük bir kudretle çaldı. [...] çigan üslubuna kaçmaksızın yarattığı bu konçerto ezgileri ile Hayoş Macar müziğine katkıda bulunmuş oldu [...]" O dönemde, Ülkü Delman genç ama bilen bir viyolonistti.

cisi olduğu için, önce nazlandı, sonra da babamın ısrarı üzerine çalışma için bir gün ve saat bulduktan sonra bizi kabul etti. Yumuşak sesle konuşan, insana huzur veren bir öğretmendi. Yanlış yaptığımız zaman kızmaz, bir nükteyle bizi güldürdükten sonra, eldeki parçayı nasıl çalmamız gerektiğini gösterirdi. Çok iyi bir eğitmendi. Ondan çok şey öğrendik ve büyük ilerleme kaydettik. Daha sonra bir yıl kadar da Ferdi von Statzer'den ders aldım. 1949 yılında, Saray Sineması'nda "Genç Yetenekler" dizisi içinde, Scarletti ve Bach konseri verdim. Bu, klasik müzikle, piyanoda, dinleyici önünde ilk ve son konserim oldu.

İlkokuldan sonra hangi okula gideceğim tartışması

Ailem, oğullarını kolejde okutmak istiyordu ve ne yaptılarsa yaptılar, ilkokuldan sonra elimden tutup beni Robert Kolej'in giriş sınavlarına soktular. Aslında, babamın beni böyle pahalı bir okulda okutacak parasal gücü var mıydı bilmiyorum. Hatta akrabalarından biri, babama, "İşin mi yok senin, ver bir ortaokula bitsin gitsin; o parayı, para kazanacağın bir işe yatır" dediğinde, babamın, gözleri çakmak çakmak, "En doğru yatırım insanadır! O insan gelecektir! İnsan kazanmayı paraya tercih ederim" diyerek sinirlenişini hiç unutmadım. Direndi, ben orayı bitirinceye kadar... Üstelik, 1942 ile 1950 yılları arası bunalımlı yıllardı. İkinci Dünya Savaşı 1945'te son buldu, Türkiye savaşa girmemişti ama onun sarsıntısını herkes çok yakından hissetmişti. Orta kısımda yatılı olduğum için ekmek karnemi okula verirdim. Bugün, tek boş yer kalmamış, defter şeklinde olan eski nüfus kâğıdına bakıyorum da neler yok orada neler: Ekmek karnesi verildiğini gösteren damgalar, Sümerbank'ın kumaş, makara kuponları, evli-

likler, askerlik tecilleri, görevi, sonra da yoklamalar ve sonunda da askerlik şubesinin “Çağ Dışıdır” diyen damgası.

Benim okul durumuma dönersek, bir kısım akrabaların erkekleri hep subay oldukları için, beni de Kuleli Askeri Lisesi’ne kaydettirmenin iyi olacağını salık veriyorlardı. Annem buna itiraz etti. O, yaşamımı subay olarak geçirmemi istemiyordu. Ailem, beni daha çok Robert Kolej’e göndermek istiyordu ama okul ücreti onları biraz ürkütüyordu. Sonunda, babam noktayı koydu. Borç harç da yapsa, beni oraya göndereceklerdi. Şartlar konuşuldu ve kolej ücretinin iki taksitte ödenebileceği bilgisi alındı. Ama oraya girmek sadece para ödemekle bitmiyordu. Her şeyden önce giriş sınavını kazanabilmeli ve IQ testini geçebilmeliydim. Bir de, o sırada Kadıköy Kızıltoprak’ta oturduğumuz için, eğer sınavları geçip koleje kabul edilirim okula ulaşmak için epey yol katetmem gerekiyordu. İstanbul’u bilenler, bunun için hem vapur hem tramvay hem de dolmuşla gitmem ve kolej tepesine çıkmam gerektiğini bilirler. Şimdi Bebek’e tramvay yok ama dolmuşlar var. Bu yüzden orta kısmı yatılı, yüksek kısmı gündüzlü okudum. Kolej konusuna bundan sonraki bölümde gireceğim.

Piyanomuz salondaydı. Bilmeyenler “kim piyano çalıyor” diye sorardı, kimi de bunun bir süs olduğunu düşünürdü, bilenler ise bir şeyler çalmamızı isterlerdi. Özellikle akrabalar bu isteklerinde ısrarcı olurlardı. Biz de, sirk maymunu gibi, olur olmadık zamanlar piyano çalmayı pek istemezdik. Ama kardeşimle piyanoda epey ilerledikten sonra, nazlanmadan piyanoya oturup çalmaktan zevk almaya başladık. Sonradan kolejde de bu yeteneğimin oldukça işe yaradığını söyleyebilirim.

Sınavlara girmeden önce kolejin tarihçesine bakmak istedim. Bize verdikleri tanıtma broşürüne göre, Robert Kolej, 1863 yılında, Christopher Robert adında, eğitime önem veren, çok zengin bir Amerikalı hayırsever tarafından kurulmuş. Cyrus Hamlin adında bir eğitimci de yardımda bulunmuş. Kuruluşundan altı yıl sonra II. Abdülhamid’in “iradesi” ile bu kuruluş resmîyet kazanmış. Sonra da bu okulun kuruluşunda bulunan kişilerin ve müdürlerin adı verilerek binalar yapılmış. İlk yapılan bina Hamlin Hall’muş. Uzun bir tarihi ve çok ünlü mezunları var. İlk mezunlardan biri Halide Edip Adıvar.

Yazılanlardan ve söylenenlerden çok iyi bir okul olduğu anlaşılıyordu. Beni yine bir heyecan sardı. Acaba sınavları kazanabilecek miyim diye... Babam ve annem

hana moral veriyorlar ve kazanacağımı söylüyorlardı. Onların tetiklemesiyle Amerika üzerine bir şeyler okumaya başladım. Özellikle, yazarlarını ve şairlerini öğrenmeye çalıştım. Ama bunun yanında Türkçe sınavı da olacaktı. Türk edebiyatını, kendi çabamla az çok öğrenmiştim. Edebiyata ve tiyatroya hevesim olduğu için, o güne kadar bilmediğim birçok Türk şairi keşfettim. Ama bilgi hazinem oldukça eksikti, çünkü henüz 11 yaşındaydım.

Sonunda, sınav günü geldi çattı. Beni sınava götürürlerken, neler bildiğim konusunda kendimi sınamak istedim. Bildiklerim sanki belleğimden uçup gitmişti, kafam bomboştu. Eyvah! Okuduklarımın hiçbirini anımsamıyordum. Ama babama bir şey söylemedim. Kalbim fırlayacakmış gibi çarpıyordu. Neyse ki sınavda her şey birden aklıma geldi ve yazdım, yazdım, yazdım. Şimdi, onların neler sorduğunu, benim neler yazdığımı hiç anımsamıyorum. Ertesi gün, okula kayıt yaptırmak isteyen öğrencilere IQ sınavı yapılacağını duyurdular. Daha önce söylemişlerdi, ama ne olduğunu söylememişlerdi.

Babam bir bilene soralım dedi. Uzun süre İngiltere’de kalan babamın küçük amcası Ali Rıza Seyfi Bey’e soruldu. O dönemde tam anlayamadığım bir şeyler söyledi. Babam, “zekâna bakacaklarmış” dedi. Henüz ilkokulu yeni bitirmiş bir velet olarak zekâmı nasıl ölçeceklerini bir türlü anlayamadım. Bir aletle beynime mi bakacaklardı? Babama sordum: “Doktor mu bakacakmış?” Babam hafifçe gülümsedi, “Hayır evladım, öğretmen bakacak” dedi; aklım daha da karıştı. Neyse ki hem sınavları hem iyi bir aşamayla IQ testini başarıyla geçtim. Sınavı yapan öğretmen, “kutlarım, IQ’un yüksek” dedi. Ben yine bunun ne demek olduğunu pek anlayamadım. 1942 yılında, Robert Kolej’in hazırlık sınıfına kabul olundum.

Beni koleje yatılı verdiler. İlk kez evden uzak kalacaktım. 12 yaşına yeni basmıştım. İlk gece, kendimi terk edilmiş hissederek bir köşede gizlice ağladım. Sonra gözlerimi silip yüzümü yıkadım ve yemeğe gittim. Yemekler çok güzeldi. İlk gün bize hiç karışılmadı. Ancak ikinci günden sonra yavaş yavaş disiplin kuralları bize öğretilmeye başlandı. Sabah uyanınca, yüzümüzü yıkadıktan sonra, yataklarımızı düzgün yapacak, askerlikte olduğu gibi, nöbetçi öğretmen bunu denetleyecekti, yatağını düzgün yapmamış olanlar bir “demerit” ceza alacaklardı.

Ne menem şeydi şu “demerit”? Sonradan öğrendik, ceza notuymuş. Bir hafta içinde on “demerit” alana, hafta sonunda eve çıkma izni verilmiyormuş. Bu dehşet vericiydi, onun için hepimiz yatak yapma konusunda çok titizdik. Ama iş yatak yapmakla bitmiyordu. Boş zamanlarımızda nasıl ders çalışıyoruz diye bizi denetliyorlar ve eğitmenler hep İngilizce konuşuyorlardı, bizim de onları İngilizce yanıtlamamız çok önemliydi. Kendi aramızda da genellikle İngilizce konuşma zorunluluğu vardı. Türkçe konuşanlar da aynı cezaya çarptırılıyorlardı.

Bu hazırlık sınıfında, bize nasıl yemek yeneceği, çorba içileceği, çatal, bıçak ve kaşıkları nasıl kullanacağımız, nasıl oturacağımız ve ellerimizi nasıl kullanacağımız ve nereye konulması gerektiğini de öğretiyorlardı. Bir saatlik bir görgü dersi içinde, sofranın nasıl kurulacağını, çatal bıçakların sofraya nasıl konulacağını, yemek bittikten sonra bıçak ve çatalın tabağa nasıl yerleştirileceğini, kullanmadığın elinin aşağıda tutulmasını, çorba tabağının kendine doğru değil, karşıya doğru eğilmesi gerektiğini falan filan öğreniyorduk. Büyük sınıflara geçtiğimizde de yaşlarına göre, kızlara ve kadınlara hangi çiçekleri verebileceğimiz öğretildi.

Bu kadar kuralı oldukça saçma bulmama karşın, öğrettiklerini uyguluyorduk. Bu sıkı disiplin içinde, yıl sonunda İngilizceyi doğru konuşacak kadar az çok öğrenmiştik. Ama sözcük heybemiz henüz dolmamıştı. Bir yılda dolmasına da olanak yoktu. Eski bir subay olan babama okuldaki disiplini anlattığımda çok memnun oldu. “İyi ki seni o okula verdik” diye sevindi.

Hazırlık sınıfını geçip Orta I öğrencisi oldum. O yıl okula giderken, kendimi büyümüş hissediyordum. Önümde çok uzun bir yolun olduğunu düşünmüyordum bile. O yıl, doğal olarak kitaplarımız ve öğretmenlerimiz değişti. Tabii binamız da... Hazırlık sınıfında Theodoros Hall'daydık, orta bölümde ise Anderson Hall'a transfer olduk. Sınıflarımız, yatakhanelerimiz, yemek salonumuz da artık başka bir binadaydı.

1943-1944 eğitim döneminde, İkinci Dünya Savaşı hâlâ devam ediyordu. İki yıl önce, Yunanistan'ı işgal eden Naziler, Türkiye sınırlarına dayanmışlardı. Türkiye büyük bir sıkıntı içindeydi. Her yurttaşın günlük yarım kilo ekmek almaya hakkı vardı. Bunun için, “vesika” denilen kupon gerekiyordu. Memurlara her ay maaşla birlikte kuponları dağıtılırdı. Bu kuponlar ailedeki birey sayısına göre hazırlanırdı. Kuponu kaybettin mi, yandın, ekmek alamazdın. Giysilik kumaş da öyleydi. Kumaş belli ölçüde, Sümerbank mağazalarından alınıyordu.

Eski kimliklerimiz defter şeklindeydi, demiştim; orada kuponla alınanlar kimliğimize kaydediliyordu. Bu yüzden o kimlik defterini hâlâ saklarım. Daha önce de belirttiğim gibi, orada askerliğim, terhisim ve “çağdışı kalma” mühürüm de bulunuyor. Orada çocukluğumun ve gençliğimin tarihi var.

Kendi kendini yönetme

Orta kısma geçince, birtakım yenilikler ortaya çıktı. Bilmiyorum şimdi de bu projeyi sürdürüyorlar mı? “Self-Government”, yani “kendi kendini yönetme” projesiyle karşılaştık; bu proje, projeler arasında en önemlisiydi; öğrencilerin kendi demokratik parlamento ve adalet sistemlerini yürütmeleri gerekiyordu. Küçük disiplin cezaları öğrenci mahkemesinde, okul yönetiminden istekler de öğrenci parlamentosunda görüşülüp karara bağlanıyordu. Parlamantonun ve mahkemenin bütün görevlileri öğrencilerdi. Her öğrenci bir göreve adaylığını koyabilirdi. Adaylar seçimle görevlendirilirdi.

Ben, babam avukat olduğu ve beni avukat yapmak istediğini bildiğimden, avukatlığa aday oldum ve seçildim. Elbette doğru dürüst avukatlık yapabilmek için öğrenci yönetmeliğini çok iyi bilmek gerekiyordu. Öğretmenlerin önünde herkes ne yapacağını anlattı. Ben de, önemsiz davalar için bir elma, daha önemliler için bir çikolatayı ücret olarak önerdim. Önerim yerinde bulundu ve öğretmen jürisi tarafından kabul gördü.

Ağzım çoğu öğrenciden daha iyi laf yaptığı için, en çok ben dava alıyordum. Örneğin, biri kızıp da öteki öğrenciyi itip kakıyorsa, bu eylem ağır cezaya giriyordu, o zaman bir çikolataya davayı görüp bunu orta kısmın dekanına bildiriyordum. Çünkü avukatlar, yaptıklarını yönetime anlatmak, daha doğrusu hesap vermek zorundaydılar. Ama giderek avukatlık beni sıkmaya başladı. Bir süre sonra avukatlığı bıraktığımı yönetime bildirdim. O zaman bir daha seçim yapıldı; istemediğim halde, parlamento üyesi seçildim. Oysa bu daha iyiydi, çünkü davayı kaybetmek diye bir şey olmadığı için, arkadaş da kaybetmiyordum.

Savaş sırasında, gece yarısı, zaman zaman hepimizi yatağımızdan kaldırırlar ve yerleşkenin altındaki sığınağa indirirlerdi. Burası, ucu bucağı nerde olduğu görünmeyen bir sığınaktı. Merkezi sistem kaloriferle ısıtılıyordu. Bizi kaygılandırmamak için “bunun bir tatbikat” olduğunu söylerlerdi. Bu sığınakta yiyecek ve su da vardı. Yani çok konforlu bir sığınaktı. Yarım saat kadar bu sığınakta kaldıktan sonra yataklarımıza dönerdik.

Yardımcı uygulamalar

Hazırlık sınıfında el becerimizi geliştirmek için marangozluk dersi vardı. Orada herkese bir iş verirler, herkes yıl sonuna kadar istediği bir eşyayı yapardı. Bu bizi marangoz yapmak için değil, ilerde el becerimizle ufak tefek onarımları yapabilmemiz içindi. Benim el becerim pek de iyi değildi. Herkes masa, dolap, kutu yaparken ben kolay olur sanarak elbise askısı yapmayı seçmiştim. Ne kolay! Elbise askısı küçük, ama ötekilerden daha fazla el becerisi gerektiriyordu. Askının kavislerini yapıncaya kadar akla karayı seçtim. Sonra biten askıya bir de kancalı sap gerekiyordu. Herkes masasını, kutusunu taburesini bitirmişti, ben hâlâ o küçük ve basit sandığım askıyla uğraşıyordum. Böylece, en son bitirme rekoru kırdım.

Spor etkinlikleri

Antik Yunan düşünürü Platon, yüzyıllar önce, “insanı, insan yapan iki şeyin sanat ve spor olduğu”nu belirtmiştir. Kolej yönetimi de sanata ve spora görülmedik şekilde önem veriyordu. Çok güzel cimnastik, tiyatro ve konser salonlarımız vardı. Yer cimnastiği, barfiks, paralel hepsi

bulunuyordu. Duşlar düzenliydi. Spor dersinden sonra duşumuzu alır, kurulanır öyle çıkardık. Hepimizin dolapları vardı, orada havlu, eşofman, spor ayakkabı gibi gerekli malzemelerimiz dururdu.

Cimnastik eğitmenimiz, Sovyet ihtilalinden kaçan, Naddolski adında bir Beyaz Rus'tu. Rus Çarı II. Nikolay'ın hassa alayında yüzbaşıymış. Çok iyi kılıç kullanan, atletik yapılı, ilginç bir eğitmendi. İlk derste duruşumuzdan başladı: "Yok böyle question mark position!" diye bizi uyarırdı; yani "Soru işareti gibi durmayın!" demek isterdi. Hep dik ve doğru durmamızı zorunlu kılardı. Kış vakti boğazın buz gibi sularında yüzer, bana mısın demezdi. Sekiz metre yükseklikteki tramlenden ustalıkla denize atlar, havada bir buçuk parende atıp denize daldardı. Kıscası, mükemmel bir atletti. O zamanlar elli dört kiloydum ve ondan ücretiyle eskrim dersi almaya başladım. Çok iyi kılıç kullandığı için, ben de kılıcı tercih etmiştim.

Her yıl mezuniyete 77 gün kala "Field Day", yani spor yarışmaları yer alırdı. Öğrenciler arasında yapılan seçimle, o yıllık yarışmanın kralı ile kraliçesi seçilir, madalyaları onlar verirdi. Ben bu yarışlarda 400 ve 800 metre koşardım ve atletizm takımının kaptanıydım.

Lise kısmında, cimnastik ve atletizm hocamız değişti ve tipik bir Amerikalı koç geldi. İriyarı, kaslı, eski Amerikan futbolcularındandı, sert görünümlü biriydi. İlk işi ailelerimizden izin almamızı gerektiren bir istekte bulunmak oldu. Çalışma bittikten sonra, duşa girmeden, herkes büyük vantilatörlerin önünde terini kurutacak ve öyle duşa girecekti. Ailelerin büyük bölümü bunu kabul etmedi. Ama babam deniz subayı olarak yetiştiğinden, bunun ilcrisi için çok sağlıklı olacağını söyledi ve izin verdi. Ailesinden izin alabilen beş kişiydik.

Kolejin o zamanki yerleşkesinde yapılan spor müsabakalarında 400 metre birincisi genellikle ben olurdum.

Sırılsıklam terli bir şekilde büyük vantilatörlerin önüne geçip terimizi kuruttuktan sonra duşa girmeye başladık. Şaşılacak şey, beşimiz de nezle ve grip olmadan bu işlemi sürdürdük. Ötekileri bilmem, ama ben bugün de çok seyrek nezle ve grip olurum. Önce, Amerikalı koçumuz Mr. Hasbruck'a inanmamıştık ama söyledikleri doğru çıktı ve bugün de çok şükür iyi durumdayız. Elbette, yaşımız biraz daha ilerledikten sonra bu böyle devam edecek mi, bilemem.

Bebek'teki ilk arkadaşlarım

Nadolski'nin Tatyana adlı güzel bir kızı ve Tatyana'dan küçük Nikola adlı yakışıklı bir oğlu vardı; ikide bir okula gelirlerdi. Nadolski, kızı Tatyana'yı, Tanyuşka diye çağırırdı. Öğrenciler Tatyana'ya vurgundular. Onu evine kadar izleyenler bile vardı. Tabii bunu gizlice yaparlardı. Çünkü Nadolski'den ödleri kopardı. Tatyana hepimize iyi davranır ama herhangi bir arkadaşlığa ve ilişkiye girmezdi. Bu yüzden ona saygı duyulurdu. Nadolski'nin eşi

"Mucki".

Bebek'teki ilk arkadaşlarım. Sarışın olan Mucki'nin ağabeyi Kurt.

oldukça esprili bir Fransızdı. Yıl sonunda sınıfı evine, çaya davet ederdi. Tatyana kimseye yüz vermese bile, süslenmeyi severdi.

Bebek'teki evimizin karşısındaki binada oturan Yüksel adında, yeşil gözlü, kumral, buğday tenli güzelce bir kız vardı. Babası, babamın arkadaşıydı. Annem de kızla ilgileniyordu. İyi eğitim görmüş bir kızdı. Bir vesileyle tanışınca, annem memnun oldu ve gizliden gizliye sormaya başladı, "Kızıyla arkadaş mısın?", "Kızı nasıl buluyorsun?", "Kız senden hoşlanıyor mu?" filan falan... Baktım annem ciddi ciddi düşünüyor, kızla beni nişanlamak istiyor. "Anne, daha yaşıma ne ki? Senin, benim hayatıma karışmanı istemiyorum."

Sonradan öğrendim ki, babası da alttan alta babama bunu teklif etmiş, "Ne dersin, senin oğlan koleji bitirdi, bizim kız da okulunu" diyerek yoklamış. Yüksel'le üç dört kez çıktık. Düzgün ve hoş bir kızdı. Ondan hoşlanıyordum. Ama ben 19 yaşında evlenip çoluk çocuk sahibi olmak istemiyordum. Oysa annem onunla nişanlıymışım gibi davranmayı seviyordu. Ailecek Ankara'ya göç edince,

aramızdaki bağ koptu, ondan bir daha haber alamadım. Bunlar hep gençlikteki geçici ama güzel arkadaşlıklardı.

Bebek'teki üç katlı apartmanımızın bir dairesini, adını daha sonra vereceğim, ünlü bir Alman profesör kiralamıştı. Musevi olmadığı halde, Almanya'dan kaçıp gelmiş, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde ders veriyordu. Üç çocuğu vardı: Büyüğü üniversiteye, kız olan ortancası Üsküdar Amerikan Koleji'ne devam ediyor, en küçüğü olan oğlan da Alman Lisesi'ne gidiyordu. Çok tatlı bir kızdı, arkadaş canlısıydı. Babası onu "Mucki"¹ diye çağırırdı. Ben de ona "Mucki" diye hitap ederdim. Sanırım adı Monica'ydı. Arkadaşlığı son derece iyi ve eğlenceliydi. Aramızda sadece arkadaşlık olduğu için onunla ve ağabeyiyle sık buluşup bir yerlere giderdik. Zaten, o sırada, herhangi ciddi bir ilişki için de hazır değildim. Zeki bir kızdı, donanımlıydı ve iyi bir arkadaştı.

Oyuncu olarak ilk tiyatro deneyimim

Kolejde, dört yıllık orta kısmı iyi bir dereceyle bitirip Lise I'e geçtikten sonra, babam tatilde aylak aylak dolaşmayayım diye ya da kendisinin tiyatro ve özellikle operet sevgisinden olacak, beni Kadıköy Halkevi Tiyatro Kolu'nun hazırlayacağı Franz Lehar'ın *Tarla Kuşu* adlı oyununun kadrosuna aldırdı. Yıl 1946'ydı yani 15 yaşındaydım ve henüz kolejin tiyatro temsillerinde yer almamıştım² ama çocukluğumdan beri tiyatro izleyen biri olarak bu beni çok heyecanlandırmıştı. Herhalde, ergenlik çağında olduğum için, sesim biraz kalındı, daha doğrusu tam yerine

1 "Mucki"nin birçok anlamı var ama Almanya'da, genellikle "kedi yavrusu" için kullanılıyor.

2 Kolejdeki oyunculuğum Lise I'den itibaren dört yıl sürdü.

oturmamıştı. Sesimin bariton olduğunu söylemişlerdi. Hem koroda şarkı söylüyor hem dans ediyordum. Gündüzleri piyano çalışıyor, akşam beşte provaya gidiyordum.

Oyundaki görevim koroda dans edip şarkı söylemekti. Yedi yaşımdan beri müzikle uğraştığımdan, verilen notaları rahatlıkla okuyabiliyordum, Henüz ergenlik yaşlarında olduğum için sesim tam oturmamıştı. Koro şefi benim bas bariton olduğumu söyledi ve beni pes sesliler arasına aldı. İleriki yıllarda esas sesime kavuştuğumda, artık tenordum.

O sırada tanımadığım ama yıllar sonra dostum olan, sinema ve tiyatro oyuncusu Sedat Demir de bizim kadromuzdaydı. Benimle aynı yıl ama benden iki ay sonra doğmuştu. Aynı oyunda oynadığımız halde, o yaşlarda nedense arkadaş olamamış, sadece selamlaşmakla yetinmiştik. Yıllar sonra İzmir’de sahnelediğim Haldun Taner’in *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* oyununda öğrencilere şive çalıştırmıştı.

Dansta, korodakilerin birer eşi vardı. Benimki esmer güzeli ama benden bir iki yaş büyük Müjgan adlı bir kızdı. Dans eğitmeni, ikimizin boyu tuttuğu için bu tercihi yaptı. Yönetmen, koro ve dans eğitmenleriyle yaptığımız provalar altı aya yakın sürdü, ilk temsilimiz ancak ertesi yılın ocak ayında verildi.

O dönemde, İstanbul Şehir Tiyatrosu dışındaki böyle bir özel girişim ses getirdi. Örneğin, *Türk Tiyatrosu* dergisinin 1 Şubat 1947 tarihi sayısının 7. sayfasında şöyle yazıyordu:

1947 yılının ilk iki haftası, operet sahnemiz için büyük bir başarı kaydederek geçti. Aylardan beri Kadıköy’ün duvarlarını süsleyen *Tarla Kusu* opereti, afişten sahneye geçti ve Kadıköy’üne gitmek imkânı bulanlara tam dört saatlik bir musiki ve sanat ziyafeti verdi.

[...]

Tarla Kuşu operetinin ismini de bestekârı olan büyük sanatkâr Franz Lehar'ın musikisini de 25 yıla yakın bir zamandır, İstanbullular dinleyip durmuştu, daha doğrusu öyle sanmıştı. Fakat eminiz ki, geçenlerde Kadıköy'ünde verilen *Tarla Kuşu* temsilini dinleyen ve geçmişe ait hatıralarını canlandırmak imkânını bulabilenler Lehar'ın *Tarla Kuşu* ile ilk defa karşılaştıklarını hayret, esef ve nihayet sevinç duyarak teslim zorunda kalmışlardır.

O dönemde benim bu yazıdan haberim yoktu. Bu yazı, ancak 27 yıl sonra, Darülbedayi üzerine hazırladığım kitabım için araştırma yaparken elime geçti. 1960'lı yılların ortasında, bu yazıyı okuyunca garip bir duyguya ve heyecana kapılmıştım. İnsanın yaşamındaki ilkler hep böyle heyecan verici oluyor.

Ankara'da Küçük Tiyatro'nun açılışı

Robert Kolej'de lise I'e geçtiğimde, yaşamımda tarihsel önem taşıyan bir olay yaşadım. Felsefe öğretmenini teyzem, Şaziye Berrin Kurt, yılbaşı tatili için beni Ankara'ya davet etmişti. Çocukları olmadığı için, beni sık sık evlerine davet ederlerdi. Bir süre onlarda kalırdım. Beni garda karşılayan teyzem, "Sana bir sürprizimiz var" dedi. Gerçekten büyük bir sürprizdi, çünkü Küçük Tiyatro'nun 27 Aralık 1947'deki açılışına davetiyeleri vardı. Benim, tiyatroya olan ilgimi ve merakımı bildiklerinden, bu benim için en büyük yılbaşı armağanıydı. O sırada, Franz Lehar'ın *Tarla Kuşu* opereti de yılbaşı tatiline girmişti. Çocukluk heyecanı ile kendimi oyuncu gibi hissetmeye başlamıştım bile.

Daha önceki tiyatro izleme fırsatlarına ilaveten şimdi de Küçük Tiyatro'nun açılışında bulunma fırsatını yakalamıştım. Geldiğim sabahın ertesi geces, bu önemli

açılış vardı. Ne kadar heyecanlandığımı anlatamam. Küçük Tiyatro'nun kapısında oynanacak oyunun afişi vardı: *Köşebaşı*, yazarı, adını duyduğum ama o güne kadar kendisini hiç görmediğim Ahmet Kutsi Tecer'di. Oyunun başlamasına daha yirmi dakika vardı ama benim telaşımdan olacak, paltolarımızı vestiyere verdikten hemen sonra, sanki geç kalırsak yerimize başkası oturacakmış gibi yerlerimizi bulup oturduk.

Perde açıldı; Turgut Zaim'in ayrıntılı dekoru İstanbul'un bir kenar mahallesini gösteriyordu. Sağda ahşap bir İstanbul evi, altında kahvehane; solda cumbalı bir ev, önünde tipik bir bakkal dükkânı; geri planda kemerli bir bina, ağaçlar ve minaresi görünen bir cami. Yirmi dört saatlik bir yaşam dilimini ele alan oyun, yıllar önce mahallesini terk edip giden ve döndüğünde bu yaşayışa ayak uyduramayan kişinin mahalleye ve dostlarına yabancılaşmasını anlatan az şekerli bir dramdı. Bugünün terimiyle daha ziyade anlamlı bir atmosfer oyunuydu.

Bu yapıt, mahallenin çeşitli renkli tiplerini ele alırken, bazı düşüncelerin ve anlayışların da dolaylı eleştirisini yapan bir klasiğimiz sayılabilir. Ortaoyunu figürlerine yakın tiplerin işlendiği oyunda Bekçi, Kahveci, Simitçi, Bakkal, Ebe, Eskici, Beybaba, Beyağabey, Yabancı vb. gibi birçok renkli tip, tavırları, düşünceleri, kendilerine has anlayışlarıyla karşımıza çıkmıştı. Oyunu sahneleyen Mahir Cano-va oyunun atmosferini vermede başarılıydı.

Kısacası, Küçük Tiyatro'nun bu açılış oyununu nefesi mi tutarak izlediğimi söylemeliyim. Sahnede iyi bir kadro vardı: Beybaba, Ulvi Uraz; Eskici, Haşim Hekimoğlu; Beyağabey, Ahmet Evintan; Kahveci, Şahap Akalın; Kahveci Çırağı, Ziya Demirel; Ekmekçi, Nur Bartu; Yabancı, Cüneyt Gökçer'di.

Küçük Tiyatro'nun 1947'deki açılışında sergilenen Ahmet Kutsi Tecer'in Köşebaşı oyunundan kahvehane sahnesi. (Ö. Nutku Belgeliği)

Oyun bitti. Perde kapandı, sonra tekrar açıldı. Tek tek oyuncular, Turgut Zaim, Mahir Canova selama çıktılar. En son Ahmet Kutsi Tecer sahneye davet edildi; nihayet şiirlerinden tanıdığım Ahmet Kutsi Tecer de büyük bir alçakgönüllülükle sahneye çıktı, seyircileri selamladı. Yuvanlak bağa gözlüklü, bakışları sevecen, bu sevimli yazar, belli ki seyircinin ilgisinden çok memnun kalmıştı. Yıllar sonra yakından tanıyınca, onun zeki bir hümanist, az bulunur insanlardan biri olduğunu anladım.

Sonraki yıllarda aynı oyunu, Küçük Tiyatro'nun açılışının 70. yılı nedeniyle, hemen hemen aynı dekor ve aynı yönetmenin rejisiyle seyrettiğimde, oyun düzeninde, dekorda ve hatta oyuncuların bir kısmında hiçbir değişiklik olmadığından ilk temsildeki kadar heyecanlanmadım. Önceki heyecanımın bir nedeni de tiyatro tarihimizdeki etkinliğini bugün de koruyan Küçük Tiyatro'nun açılış gecesi olması olabilir.

Bu açılış, bir bakıma, Tatbikat Sahnesi'nden Devlet Tiyatroları düzenine geçişin ilk adımıdır. Bu, yarı profesyo-

nellikten profesyonelliğe yapılan bir sıçrayıştır. Bu açıdan çok önemlidir. Küçük Tiyatro'nun daha nice 70 yıllara hizmet götürmesi dileğiyle...

Kolejde tiyatro etkinlikleri

Kolejde, tiyatro yapmak için için gerekli altyapı da hazır-
dı. Bugün, yeni yerleşkesinde daha iyisini yaptıkları tiyat-
ro salonumuzun o dönemdeki sahnesi de oldukça elveriş-
liydi. Kulisleri düzgün, duşları çalışıyordu. Şimdi Boğaziçi
Üniversitesi'nin etkinliklerinin bir kısmı için hâlâ kullanıl-
makta olan bu sahneden birçok yetenekli ve ünlü tiyatro
sanatçısı ve yazarı yetişmiştir. Bugün, bu salonun duvarla-
rında, mezun ünlülerin portreleri asılıdır ve bir müze ha-
vasını da taşır. İzmir Amerikan Koleji'nde okuyan kızım
Zeynep, okul gezisiyle Robert Kolej'e götürüldüklerinde,
tiyatro salonunda benim de asılı fotoğrafımı görünce çok
heyecanlanmış ve bana telefon etmişti.

Türkiye'nin tiyatro geleceğine birçok ünlü armağan
eden Robert Kolej Oyuncuları 1923 yılında hayata geçmiş
ve etkinliklerine başlamış. Ayrıca sonraki yıllarda Hisar
Oyuncuları ve Amerikan Kız Koleji'nin (ACG) Tiyatro
Kulübü, Türk tiyatro yaşamına büyük katkıda bulunmuş-
tur. 1971 yılında, Robert Kolej'in Boğaziçi Üniversitesi'ne
dönüşmesiyle birlikte, bu geleneği Boğaziçi Üniversitesi
Oyuncuları (BÜO) sürdürmektedir.

Ahmet İsvan, gazeteci Ahmet Emin Yalman'ın oğlu
olan Tunç Yalman, Şirin Devrim, Nüvit Özdoğru, Refik
Erduran, Cevat Çapan, Göksel Kortay, Oya Başak, Gülriz
Sururi, Engin Cezzar, Çiğdem Selışık, Genco Erkal, Ülkü
Tamer, Dikmen Gürün, Pınar Kür, Ali Taygun, Nevra Se-
rezli, Ahmet Levendoğlu, Yavuzer Çetinkaya, Mehmet

Gülyüz, Beklan Algan, Meral Taygun... Robert Kolej mezunu, tiyatroya emeği geçmiş diğer isimlerdir.

Ben Orta İİ'deyken, Robert Kolej Oyuncuları'nın ilk seyrettiğim temsili, 17 Kasım 1944 gecesi yaptığı ve 1945 yılında da sürdürdükleri Karel Čapek'in *R.U.R.* (*Rossum's Universal Robots*) adlı oyunu gösterime girdi. Robotlardan ikisi Haldun Dormen ile Refik Erduran, diğerleri sonradan başka alanlarda tanınan İsmail Hoyi, Yusuf Kapancı ve Haldun Sel'di. Bu oyunda, ilerde hem yazar hem oyuncu olarak tanınan Nüvit Özdoğru da "Genel Menajer Harry Domin"i oynuyordu.

Nüvit Özdoğru'dan iki yıl sonra, 1948'de mezun olan Haldun Dormen ise Tunç Yalman ve Refik Erduran'la birlikte, mezun oluncaya kadar kolej tiyatro topluluğunun birkaç oyununda daha oynadı. 1947 mezunu Refik Erduran'ın oynadığı kolej topluluğundaki son oyunu Ibsen'in *Yaban Ördeği*'ndeki Relling rolüydü. Refik Erduran'ın yazdığı ilk oyunu *Kahraman*'da (1948/1949), Kahraman'ın gençliği olan Nuri'yi ben oynamıştım. O zaman soyadım Ültay idi ve mezuniyet andacı olan Record'da da fotoğrafımın yanında "Özdemir Ültay Nutku" yazar; Soyadı Kanunu nedeniyle böyle olmuştu. Bu benim kolejdeki ilk rolümdü. Aynı yıl, bir yabancı oyunda da oynadıktan sonra, ertesi yıl Ahmet Muhip Dıranas'ın *Gölgeler* adlı oyununda Oğul'u ve A. A. Milne'nin *The Romantic Age* (*Romantik Çağ*) oyununda Gentleman Susan'ı canlandırmıştım. Benim de oynadığım Ahmet Muhip Dıranas'ın *Gölgeler*'inde Sermet Çağan Doktor, piyanist Leyla Pamir Kız rollerindeydi.

Robert Kolej ve Amerikan Kız Koleji'nden çıkan tiyatro insanları ve sanatçıların çoğu 1950-1970 yılları arasında yetişmişlerdir. Robert Kolej tiyatro kulüplerinden, Türkiye tiyatro yaşamına Çiğdem Selışık, Meral Taygun ve

Devlet Tiyatrosu sanatçısı Cem Emüler gibi daha niceleri yetişmiştir ve yetişmektedir de. Saydıklarımızın ve saymadıklarımızın tümü de tiyatromuza renk katmışlardır.

Şunu da belirtmeden geçmeyeyim, Robert Kolej'in başlangıçtan itibaren bir sahnesi olmuştur. Benim zamanımda, tiyatro salonunun bulunduğu binanın diğer yanında da güzel bir spor salonu vardı. Tiyatro Salonu 225 seyirci alıyordu ama orada çok güzel oyunlar oynanırdı. Şimdi ise Boğaziçi Üniversitesi'nin modern ve tiyatro olarak yapılmış, çağdaş bir tiyatro salonu var. Suna Kırac'ın desteğiyle yapılmış olan bu salon 550 kişi alan seyirci kapasitesi, geniş bir sahnesi ve okul için iyi sayılacak bir ışık ve ses sistemi var. Ancak salon akustik yönünden daha iyi olabilir. Salonun tavanının, bir akustik uzmanına danışılarak ahşap yapılması bu sakıncayı ortadan kaldıracaktır.

Daha kapsamlı bir inceleme, bugünkü tiyatro yaşamımıza can katan birçok sanatçının daha varolduğunu ortaya çıkaracaktır.

Robert Kolej'in konser salonu ise o dönemde, Balkanlar'ın en büyük orgunun bulunduğu Washburn Hall'daydı. Benim zamanımda buranın yöneticisi Prof. Charles McNeal'di. Hem müzik hem tiyatro konusunda uzmandı. Çok güzel org çaldığı gibi, özellikle İngiliz klasiklerini büyük bir başarıyla sahnelerdi. Her hafta başı onun org konseriyle açılırdı. Ayrıca adını duyurmuş birçok müzisyen buraya çağrılarak konser vermeleri sağlanırdı. Kısacası, kolej bana sanatın ve sporun önemini öğretti.

Etkinlikler

Kolejin kız ve erkek öğrencileri o dönemde ayrı yerdediler. Biz Bebek'te (şimdi Boğaziçi Üniversitesi'nin eski

William Saroyan'ın My Heart in the Highlands adlı oyununda, Mr. Wiley rolündeyim (solda), Nurettin Sevin'in oğlu Ferda Sevin (sağda).

yerleşkesi), kızlar da Arnavutköy'deydi; yani bugünkü Robert Kolej'in bulunduğu yerde... Yüksek I'e, yani Freshmen kısmına geçtiğimizde, kızlar, erkekleri, geleneksel Freshmen Balosu'na davet ederlerdi. Bu baloya, kızlar tuvaletleriyle, erkekler de takım elbiseleriyle katılırlardı. Ama biz erkekleri bir telaş alırdı, "Acaba beni hangi kız davet edecek" diye düşünür, merak ederdik. Çünkü her erkek öğrencinin bir kız partneri olması gerekiyordu. Kızlar Freshmen yılında, erkekleri davet eder, bizse kızları Senior (Yüksek IV, son sınıf) sınıfındayken davet ederdik.

Bir kıza ya da kadına hangi çiçeği götürmemiz gerektiğini görgü dersinde öğrenmiştik: Sevgiliye kırmızı gül ya da beyaz orkide, tanımadığımız bir genç hanıma beyaz gül, bizden daha yaşlı bir hanıma sarı gül vb.... Baloda partnerimizin kim olacağını bilmediğimiz için o genç hanıma beyaz gül götürmek gerektiğini söylediler. Ama ben değişik bir çiçek alayım, dedim ve tanıdığım bir çiçekçiye Polonezköy'den mor gül ısmarladım. Buna "siyah gül" de deniyor. Bu güller siyaha yakın mor renkte, nadir bulunan aşılı güllerdi.

İllaki, alışılmışın dışında bir şey yapacağım. Bu takıntı, tüm yaşamım boyunca böyle sürüp gitti. Neyse, balo gecesi, hiç tanımadığım çok utangaç bir kız partnerim oldu. Bu baloda kızların erkekleri dansa davet etmesi bir gelenektir. Ama ilk dansımızı yaptıktan sonra, başkalarıyla dans ettim, çünkü partnerim pek dans meraklısı değildi. Oturup konuşmak istiyordu. Bense, balo olduğuna göre, dans etmek istiyordum. Balo, oturup tartışmak ve konuşmak için değildi. Hele âşık mâşuk değilseniz, dans etmek, eğlenmek yerine oturmak abes bir şeydi.

O dönemde tiyatro, fotoğrafçılık ve müzik kulüplerinin üyesiydim ve bu kulüplerde birçok etkinliğimiz oluyordu. İngilizce ve Türkçe oyunları sadece öğretmenler sahneler, biz amatörler de oynardık. O yıl yavaş yavaş tanınmaya başlamıştım. Bazen Kız Koleji'nde bir toplantı ya da çay partisi olduğunda piyano çalmam için benden ricada bulunurlardı. Bu davet de benim işime gelirdi.

Almanca öğrenmeye doğru ilk adım

Bir üst sınıfa, Sophomore'a [Yüksek II] geçtiğimizde, bize ikinci bir yabancı dil öğrenmemiz gerektiği söylendi. İki yabancı dil arasından birini seçecektik; bu diller Almanca ve Fransızcadı. Babam Almanca biliyordu, teyzem de öyle, bir de Hölderlin'in, Goethe'nin, Heine'in ve Rilke'nin dilimize çevrilen şiirleri hoşuma gitmişti. Onun için Almanca'yı seçtim. Almanca öğretmenimiz, birçok Alman akademisyen gibi, Nazi iktidarından kaçıp Türkiye'ye sığınan ve 63 yıl Türkiye'de yaşayıp Türkiye'de ölen filolog, ressam, yazar ve müzisyen Traugott Fuchs'tu. Türkçeyi çok güzel ve doğru konuşurdu. Türkiye'yi vatanı bellemişti. Yapıtlarını burada vermiş, öğrencilerinin profesör

olduklarını görmüştü. Hatta, arada resim sergileri açtığında, resimleri satın alınan, iyi bir ressamdı.

1997 yılının 21 Haziran günü, 91 yaşında, İstanbul'daki Avusturya Hastanesi'ndeki bir odada, yalnız başına, kitaplarının arasında vefat etti. Tüm yaşamı boyunca ülkeye hizmette bulunmuş, romantik ve duyarlı bir insandı. Zaten yaşça büyük öğrencilerden onun ne kadar iyi bir öğretmen olduğunu da öğrenmiştim. Traugott Fuchs'tan üç yıl Almanca dersi aldık ve yıllar sonra Ankara Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden mezun olduktan sonra, doktora için gittiğim Almanya'da Almancamı iyice ilerlettim.

Dr. Fuchs beni o denli etkilemişti ki, çoğu öğrenci, Bakelorya derecesi (*Bachelor of Arts*)³ için, mezuniyet tezini, doğal olarak, İngiliz ya da Amerikan edebiyatı üzerine yaparken, ben tezimi, Dr. Fuchs'un denetiminde, Johann Wolfgang von Goethe'nin şiirdeki Strassburg dönemi üzerine Almanca yaptım. Bu konu, Dr. Fuchs'a uyan, Goethe'nin şiirlerinin en Romantik dönemiydi ve şair o sırada Frederike Brion adlı bir rahibin kızına vurulmuştu.

Yıllar sonra, bu tezi neden Alman edebiyatı üzerine yaptığımı tekrar düşündüğümde kendimce birkaç neden buldum. Bunlardan biri, Fuchs'un yeteneklerine hayran olmamdı, o sırada ben de romantik dönemimi yaşıyor ve şiir yazmaya çalışıyordum; üçüncüsü daha pragmatikti, Almancamı iyileştirmek istiyordum. Çünkü, okuduğum Almanca kitaplardan yeni sözcükler öğreniyor ve Almanca yazın dilini öğrenmek istiyordum.

Junior'a yani Yüksek III'e geçtiğimde, çeşitli alanlardaki etkinliklerimle oldukça popüler biri olmuşum. O

3 Bakelorya (Bachelor of Arts), ABD'de doğrudan yüksek lisans (master derecesi) yapmayı sağlıyordu.

yıl, beni Öğrenci Konseyi (Student Council) başkanlığına seçtiler. Bu görevi mezuniyetime kadar iki yıl yaptım. Bu görev idare tarafından bir atamayla değil, öğrenciler arasındaki bir seçimle gerçekleşiyordu. Kazanmamda seçtiğim sloganın da işe yaradığını söyleyebilirim. Okul yerleşkesinin bütün binalarına astığım slogan şuydu: “Daha iyi yemek, daha uzun ders çalışma saatleri ve Kız Koleji ile daha sık buluşma!” Sanıyorum, seçmenleri en çok etkileyen en sondaki vaatti. Ben de kızlar bölümüne daha sık gidip oradaki öğrenci derneği başkanıyla ortak etkinlikler planlıyordum. Vaatlerimin biri dışında, ikisini gerçekleştirdim. Söz verdiğim gibi daha iyi yemek ile kızlarla daha sık buluşma konularını çözdüm. Ekstra saat bulunamadığı için ders hazırlık saatlerini uzatamadım. Ama bu, öğrencileri pek de üzmedi.

Kostümlü balo

O yıl yeni etkinliklerimizden biri “Kostümlü Balo”ydu. Kızlar da erkekler de istedikleri kostümleri giyecekler ve kostümler arası yarışma yapılacaktı. Bunu bir ay önceden, her iki kısma da duyurduk. Ben, yine herkesten başka olmak istiyordum, öyle silahşor ya da tek gözü siyah bantlı, sol eli kanca, bir ayağı tahta bir kara sakallı korsan olmak istemiyordum. Aileden herkes bir kıyafet öneriyordu. Ama önerdikleri bütün kıyafetleri kostümlü balolarda görürsünüz. Ben çok değişik bir şey istiyordum. Kimsenin düşünemediği bir kıyafet olsun istiyordum.

Sonunda buldum: mumya olarak gidecektim. Kimseye söylemedim. Farklı bir mumya olacaktım, ayaklarım ve ellerim serbest kalacaktı ama onlarca metre sargı bezi ile bedenim sarılacaktı. Tanıdığım bir terziye gittim ve ne

Bir yıl kadar sonra dönemin öğrencileriyle bir çay partisinde.

istediğimi söyledim. “Ben onunla uğraşamam” dedi, kestirip attı. “Yapma, etme...” para etmedi. Ama bana Şehir Tiyatroları’ndan bir terziyi salık verdi. Ne yazık ki, o terzi de artık aramızda değil. Ona da ne istediğimi anlattım. “Bu ne için? Eski bir Mısır oyunu mu oynayacaksınız?”

“Hayır usta, bir kostümlü balo var da...”

“Ha anladım” dedi ve ölçülerimi aldı, pazarlığımızı yaptık. El sıkıştık. Eve dönünce aklıma geldi. “Ya ağzım! (O da kapalı olursa, ne yiyebilirim ne içebilirim!” diye düşündüm. Ertesi gün, ilk işim terziye gitmek oldu. Derdimi anlatınca, gülümsedi, “Siz hiç merak etmeyin delikanlı, o gün gelin, kostümünüzü alın” diyerek beni rahatlatı.

Balo günü geldi çattı. Terzi ağzımın hizasına bir fermuar dikmişti, “İşte bunu açıp yiyip içebilirsin.”

Teşekkür ettim ve çıktım. İyi ki bizimkiler evde yoktu. Olsalardı da, ne giyeceğimi başkalarına söyleyecek değillerdi ya. Sonunda sargılar açılmasın diye büyük bir dikkatle kıyafetimi, üstüne de babamın uzun paltosunu giydim ve ayaklarıma çizme geçirdim. Böylece ne giydiğim, kostümüm belli değildi.

Vestiyere paltomu bıraktığımda, paltomu alırken vestiyerdeki kız gülmeye başladı, “Birçok kıyafet gördüm, ama böylesini hiç düşünmemiştim” dedi. Benim de ağzım kulaklarıma vardı.

Herkesten farklı bir kıyafet, iyiydi de, bayağı sıkıntı çekiyordum. Evet, düşündüğüm gibi, kıyafet balosunda benim kostümüm birinci geldi, ama dans ettikçe sargılar yavaş yavaş gevşemeye ve çözölmeye başladı. Aman ha! Gerçekçi olsun diye sargıları içime hiçbir şey giymeden sarmıştım. Ya hepsi çözölürse? Bu yüzden bir mazeret uydurup baloyu erken terk ettim.

Türkçe öğretmenlerim

Türkçe öğretmenlerim Saffet Sav, Ekrem Yirmibeşin, Baha Toven ve sonra da Şair Nigâr Hanım’ın büyük oğlu (küçük oğlu Feridun Nigâr’dı) Keramet Nigâr beyler oldu. Türkçe ve Edebiyat öğretmenlerimin her biri kendine özgü kişilerdi. Saffet Bey bize doğru Türkçeyi öğretti. Türkçe ve Edebiyat öğretmenimiz, Ekrem Yirmibeşin’den ilk kez yazım kurallarını ve Türkçe yazmayı öğrendik. Ekrem Bey, bilgili ve bu bilgileri öğrencilerine cömertçe sunan bir karaktere sahipti. Hele ona Türkçe ve edebiyat üzerine bir şey sorduğumuzda ya bir kitap salık verir ya uzun uzun, hiç bıkmadan anlatarak bizi aydınlatırdı. Bugünkü gibi, üniversite mezunlarının bile yanlış, yazım hataları yaptığı şu süreç içinde yaşadığımız dönemi düşünüyorum da, Türkçemizin ne kadar kirlendiğini esefle görüyorum.

Ekrem Bey, bize şiirin güzelliklerini, Batı ve Türk edebiyatının ünlülerini tanıttı. Edebiyattan haz duymayı o bize aşıladı. Nâzım Hikmet’in yasak olduğu dönemlerde,

ben Nâzım Hikmet'in "Hazer" şiirini ezberden okuyabiliyordum.

Orta ikiye geçtiğimizde yine çok ilginç bir Türkçe ve edebiyat öğretmenimiz oldu: Baha Toven (Mehmet Bahaddin Toven). Beethoven âşığı olduğundan imzasını "B. Toven" diye atardı. Boş zamanlarımızda öğrencilere müzik dinletir ve astronomi alanında yapılan yeni buluşlardan söz ederdi. Bize galaksileri, güneş sistemindeki gezegenleri ve "süpernova"ları anlatırdı.

Betoven, tipik bir İstanbul efendisiydi. Burundan kısırtmalı, değirmi gözlükler takardı. Gözlüğün altın zinciri yelek cebinde kaybolurdu. Değişik, renkli ve kendine özgü bir kişilikti. Coşkuluydu, etkili konuşurdu. Masasının kilitli çekmecesinde şekerler dururdu. Öğrencinin ödevini beğendi mi ona şeker verir, sonra yeşil sopasıyla okşar gibi avucuna dokunurdu. Bu "aferin" demekti. Ama bir de kara sopası vardı ki ona "kara yılan" adını takmıştı; ödevi, sınavı beğenmezse ya da öğrenci saygısız davranıyorsa, bu sopayla avuç içine vurup acıtırırdı. Ama Türk edebiyatını öğretmede üstüne yoktu. Eğer abartmıyorsam, Beethoven'ı daha Orta II'deyken ondan öğrendim diyebilirim.

Eskiden Bebek'e tramvay vardı. Tramvay Bebek'e geldiğinde bir daire çizer ve o rotadaki son istasyona girerdi. Rumelihisar tepesindeki koleje çıkmak için dolmuşlara biner öyle giderdik. Bu yüzden tramvay daha istasyona girmeden dairenin yarısında atlar, bir an önce yer kapmak için dolmuşa koşardık. Yine sıcak bir gün, o yokuşu tırmanmamak için dolmuşa binmek üzere tam tramvaydan atlayacaktım ki, bir el omzuma vurdu. Döndüm, eyvah, B. Toven! Beni azarlayacak şimdi derken, tramvaydan o atladı ve dolmuşa koştu. Ben de istasyonda inmek zorun-

*Coğrafya öğretmenimiz Ziya Akant ile 1950 mezunları.
Ön sırada, soldan ikinci Özdemir Nutku.*

da kaldım ve bir dolmuşun gelmesini bekledim. Işıklar içinde yatsın, 6 Ocak 1959, Salı günü 78 yaşındayken hayata gözlerini yumdu.

Salih Keramet Nigâr Bey ise tam anlamıyla bir İstanbul efendisiydi. Şair Nigâr Hanım'ın büyük oğluydu. Kibar, ciddi ve sevecendi. Hiç kızmazdı. Karlı bir gün, Keramet Bey'in masasının üstündeki tavana kartopları fırlattık. Tavana yapışan kartopları eriyerek tıp tıp öğretmenin masasına damlıyordu ki, Keramet Bey içeri girdi. "Bakalım ne diyecek" diye beklerken, o yine bizi kızdıran soğukkanlı gülümsemesiyle masasını kenara çekti ve bize dönerek, "Çocuklar daha bahar gelmedi, ne bu acele taşkınlık" diyerek derse başladı. Bütün yaramazlıklarımızı hafif bir gülümsemeyle karşılar, yaptığı bir nükteyle hepimizi sustururdu. Bahar geldiğinde bazı derslerimizi açık havada, bebek tepelerinde, Boğaz'ı seyrederek yapardık. O sıralarda 64-65 yaşlarında olmasına karşın, biz gençlerden çok daha diri ve enerjikti. Biz oflaya poflaya o dik yokuşu tırmanırken, o, bir dağ keçisi çevikliğiyle bizden çok önce

açık hava dersliğine varırdı. Birçok kitabın yazarı olan Keramet Nigâr, yıllar sonra, 1987’de, 102 yaşında öldü. Işıklar içinde yatsın.

Son sınıf herzeleri

Yüksek IV’e geldiğimizde, isteyen öğrencilere küçük bir ücret karşılığında Hamlin Hall’da oda veriyorlardı. Buluşları olan öğrencilerin “deha” dedikleri Tunç Baykan’la ikimiz bir oda tuttuk. Tunç, elektrik yoluyla görüntülü bir alet yapmak için çalışıyordu; yani televizyon gibi bir şey... Ama ne yazık ki, mezun olduktan iki yıl sonra Ankara, Gölbaşı’nda bir kaza sonucu boğuldu. Tunç o büyük zekâsına karşın iyi yüzemezdi. Bu olay, onu sevenleri kedere boğdu. Yaşasaydı o yaratıcı yanıyla, kim bilir neler icat edecekti.

Tunç’un serüvenci bir karakteri vardı. Bir gece herkes yatmışken Hamlin Hall’un damında kovalamaca oynamayı önerdi. Tunç, sabahın erken saatlerinde nöbetçi öğretmen kapıyı açıp da “good morning, up!” dediğinde çok bozulurdu. Bir gün kapının pirinç tokmağına 35 voltluk elektrik kablosu bağladı. Sabahleyin gelen nöbetçi öğretmenin çığlığını duyduk. Tunç sinsi sinsi gülüyordu. Ben bayağı korkmuştum, “Ne gülüyorsun, ya adama bir şey olduysa” deyip duruyordum. Sonra hiç ses çıkmadı ve sair günler kimse erkenden kapımızı açmadı. Bu bazen, tehlikeli olabilecek muzipliklerden etkilendiğim için, ben de ufak tefek yaramazlıklarda bulundum. Böyle bir muzipliği de Tunç’a yaptım. Tunç gece tuvalete kalktığında terliklerini tam giyebilmek için iki saat ayağında sürüklerdi, o gürültüye ben de uyanırdım. Bir gece yatmadan önce çıplak ayakla tuvalete gittiğinde, terliklerini ahşap zemine

çiviledim. Geceyarısı kalktığıında ne olduğunu siz tahmin edin. Terlik yırtıldı, Tunç boylu boyunca yere kapandı. Neyse ki küçük bir sıyrıkla atlattı.

Ama Tunç’la en tehlikeli ve korku verici serüvenimiz, bahis üzerine, gece yarısı Arnavutköy’deki kızlar yatakhanelerine girme planıydı. Bunun için, elbette ön kapıyı kullanmayacaktık. Çünkü ön kapıda, kocaman tabancası olan, Arnavut bekçinin bütün gece dolaşıp durduğunu biliyorduk. Dağ yolunu tercih edecektik. Ama o yol da, tepeleri aşır hendeklerden atlayarak en az kırk beş dakika ile bir saat arasında sürecekti. Serin bir sonbahar gecesi idi. Tunç, pardesüsünü aldı, ben de bir kazak alıp belime doladım ve yola çıktık. Tepeleri, hendekleri aştık, kız kolejinin bulunduğu yüksek tepeye ulaştık. Daha önce yatakhanelerine girecek olduğumuzu yakından tanıdığımız kızlara haber vermiştik ve bunu bahis üzerine yaptığımızı onlara söylemiştik. Bahsi kazanırsak, onları da bir yere davet edeceğimizi eklemiştik. Onlar bize ip atacaklardı, biz de tırmanacaktık. Gizlenerek koleje girdik, bir süre çevreyi dinledik. Düzgün kesilmiş fundalıkların arkasına saklandık, bekçinin oralarda dolaştığını gördük. İyi-ce uzaklaştığına emin olunca yatakhanelenin bulunduğu yere gelip yukarıya doğru ısılk çaldık; kızlar hazırda ve bize halat yavrusu bir ip uzattılar. Tırmanmak için önce Tunç hamle yaptı, olmadı, sonra da ben duvarda bir iki adım attıktan sonra tırmanamayacağımı anladım ve aşağı atladım. Tam o sırada Tunç bekçinin dönüp bize doğru geldiğini söyledi, biz de tabana kuvvet geldiğimiz yoldan geri döndük. Alı al moru mor bir durumda odamıza girdik. Tunç, “Bahsi kaybettik” dedi. Ben, “Dur bakalım bu iş henüz bitmedi” dedim. Sonra birden farkına vardık ki Tunç’un pardösüsü yoktu. “Pardösün nerde?” Bir telaş aldı mı bizi, Tunç “Mahvolduk” dedi.

Ertesi gün bir öğretmen, nerde bulunduğunu söylemeden, Tunç'un pardösüsünü gezdirip "kimin bu?" diye öğrencilere sordu. Kimseden ses çıkmadı. Tunç da dut yemiş bülbüle dönmüştü. Çünkü eğer bilinirse, son sınıfa geldiği halde okuldan atılırdı. Bir süre bu pardösü güncel bir konu olduysa da sonra unutuldu. Bereket bahis tutuştüğümüz arkadaşlar anladıkları halde hiçbir şey söylemediler.

Son sınıfların 77'si

Celelim "77"ye, bir gün süren ve son sınıf öğrencilerinin her isteğini yapabildiği bir gündü. Mezuniyete 77 gün kala gerçekleştirilirdi ve her yere 77 yazılırdı; tramvaylara, otobüslere, trenlere, duvarlara vb. Meğer istihbarat birimleri bir "77 Dosyası" açmışlar, bunun ne olduğunu öğrenmek istemişler. Mezuniyetimizden bir süre sonra, 77 yazılarının İstanbul'da neden görülmediğini, oradan mezun bir arkadaşla sordum. Onun öğrendiğine göre işin aslı anlaşılnca, Ulusal İstihbarat Dairesi 77 sayısının sadece okul sınırları içinde kalmasını istemiş.

"77 günü" son sınıfların her isteğinin kabul olunacağını bilen öğretmenler o güne hiç sınav koymazlardı; okula yeni gelmiş, bilmeyen bir öğretmen sınav yaparsa, son sınıfların dershaneye girip soru kâğıtlarını yırtabilme izni ve özgürlüğü vardı. Yemeği beğenmezlerse protesto edebilirlerdi. Oysa kolejın yemekleri hep çok güzeldi. Bizim yaptığımız, birbirimize uyup şımarıklık yapmaktan başka bir şey değildi. Bu yüzden o gün yemekleri büyük özenle yaparlardı.

Bu gelenek dahilinde, aşırıya kaçılmaması koşuluyla, öğretmenler, öğrencilerin her istediklerini yapmakla yükümlüydü. Zekâsı ve nükteleri ile Nasreddin Hoca'yı

aratmayan coğrafya öğretmenimiz Ziya Akant'ı bu yüzden eşeğe ters bindirip arkasından yürümüştük. Kolejin kafeteryaları ve restoranları o gün için hazırlıklı olurlardı çünkü beğenilmeyen herhangi bir yemek, gıda maddesi çöpe gidebilirdi. 77 sabahı için de rektörümüz Dr. Floyd Black'in evinde kahvaltı yapmayı istemiştik; o da bunu bildiği için bizi davet etmişti. Zaten öteki bölümlerle birlikte 20-25 kişiyi geçmiyorduk. Bir güzel yiyip içtikten sonra, kızları davet edeceğimiz 77 Balosu için hazırlıklara başladık. Burada da özel bir kıyafet zorunluydu. Ben, bir yıl önce yaptığım salaklığı tekrar etmemek için düşünüp taşındım ve sonunda başka bir şey buldum.

Tanıdığım bir elektrikçiye gidip derdimi anlattım. İstedğim şeydi: saçlarımın arasına küçük bisiklet ampulleri koyacak ve bunu bir kabloyla sağ elime bağlayacak, ben kızlarla el sıkıştığımda saçlarımın arasındaki ampuller yanacaktı... Bunun oldukça zor olduğunu ama denemek istediğini söyledi. 17. yüzyıl Fransız saray kıyafetimin içinden geçen ince kablolar dışarıdan görünmüyordu. Sağ elimdeki ampulleri yakacak olan buton da birinin elini sıktığımda yanacaktı. Onun için dikkat etmem gereken şey, erkeklerle el sıkışmadan selamlaşmak, sadece kızların elini sıkmaktı. Bunun çok başarılı olduğunu söyleyebilirim. Hangi kızla el sıkışsam başka bir tepki veriyordu. Kimi şaşırıyor, kimi hafifçe sıcıyor, kimi de bu olaydan hoşlanıyordu. Tunç, "yine yaptın yapacağını" diye bana takılmıştı.

Arkadaşlarım

Robert Kolej'de, daha çok varlıklı ailelerin çocukları okurdu. Kimi güneş görmemiş hanım evlatları, kimi altın-da araba, baba parasıyla övünen delikanlılardı, kimi de sı-

nif arkadaşlarım Rahmi Koç, Nejat Eczacıbaşı ve İbrahim Bodur gibi zenginliğini belli etmeyen, bizim gibi tramvayla gidip gelen görgülü ailelerin çocuklarıydı. Ama benim gibi, maddi durumu ortada olan öğrenciler de vardı. Örneğin, orta kısımda yatılıyken bir haftalık cep harçlığım 1 liraydı; bunun 40 kuruşu yola gider, bütün bir hafta için bana yalnızca 60 kuruş kalırdı.

Yüksek kısımda gündüzlü öğrenciyken cep harçlığım 5 liraya çıkmıştı. Son sınıfta ise bu, 10 lira oldu. Aslında benim zamanımdaki öğrencileri üç kategoride ele alabiliriz: “Bana beş gönder” telgrafıyla yüklü bir miktarı cebe indirdikten sonra arabasına atlayıp Beyoğlu’na çıkan ve uzun bir süre kaybolanlar. Bunlar daha çok güneyden ve Güney Anadolu’dan gelen toprak ağalarının çocuklarıydı. İstanbul’un ve İzmir’in güngörmüş, varlıklı ailelerinden gelen ikinci kategoridekiler ise zenginliklerini kimseye hissettirmezlerdi. Çok para harcamazlar, hatta zaman zaman parasız olduklarını bile söylerlerdi. Üçüncü kategori de benim gibi, orta halli ailelerin çocuklarıydı.

Bir de entelektüel görünmeyi kendilerine tavır olarak seçenler vardı ki daha sonra bunlardan Nur Yalman, Cambridge Üniversitesi’nden mezun olduktan sonra Harvard Üniversitesi’nde antropoloji profesörü oldu ve kitaplarıyla aranılan bir bilim insanı oldu. İlham Dilman da İngiltere’ye göç edip ünlü bir düşünür oldu, orada 30 kitap yayımlayıp felsefe alanında ün yaptı. Ama çoğu da yabancı ülkelere gidip gözden kayboldular. İkiisi dışında, üçüncü yakın dost, nazik, kimseyi kırmayan İbrahim Öngüt’tü. O da başarılı bir ekonomist olarak Dünya Bankası’nda önemli bir mevki edindi. Tosun Moran serüvenci bir arkadaşımdı, Cambridge’te ekonomi okudu. Tosun, çok iyi, sevimli ve arkadaş canlısı, nükteleri bol bir

insandı, Türkiye'ye döndüğünde İstanbul'da bir meyhane açtı. Ona, "Cambridgeli Meyhaneci" adını takmışlardı.

Beyoğlu'nun yan sokaklarından Mis Sokağı'ndaydı meyhanesi. Kalem aldığı bir anısında da şöyle anlatmıştı: "Kalın tokmağın vuruşuyla kapı açılır ve dik bir merdivenden salona inerdim. Merdiven biter bitmez, sağda uzun tahta bir tezgâh vardı. Arkada ayrı bir bölme göze çarpardı." Tosun, yakasında kırmızı karanfiliyle barda otururdu. Kadehi de elinden düşmezdi. Çok dayanıklıydı. Ne sarhoş olduğu görülmüştür ne dilinin dolaştığı... Sanatçıların büyük bir kısmı onun yerinde toplanırdı.

Bir de, bu tavrı benimsemeyen, sıradan, daha doğrusu normal öğrenciler vardı. Robert Kolej'den yetişen tiyatrocular, sanatçılar, şairler, yazarlar, başarılı kişilerin birçoğu işte bu öğrencilerin arasından çıktı. Çoğu, ortanın biraz üstünde varlıklı ailelerden geliyordu; dersleri dışında çeşitli etkinliklerde kendilerini gösterirlerdi. Kimi müzikle, kimi şiirle, kimi sporla, kimi de tiyatroyla uğraşırdı. Bense hemen her etkinliğin içindeydim; piyano çalıyor, yer cimnastiği yapıyor, koşuyor, atlıyor, sahneye çıkıyordum. Hatta halter kaldırıyordum. O dönemde bir kayığı alıp kaldırabiliyordum (bugün ise dolu bir tencereyi tek elimle kaldırmakta zorlanıyorum). Ailem, halter kaldırmamı istemiyordu; bunun boyumun uzamasına engel olacağını söylüyorlardı. Belki de haklıydılar. Şunu da söyleyeyim: Abartmıyorum, o dönemde, dünya şampiyonu olan Gazanfer Bilge, kol güreşinde bileğimi yatıramamıştı. Yaş ilerledikçe, gençlikte yaptıklarının yarısını bile yapamıyor insan. Shakespeare'in dediği gibi, "Gençlik dayanıksız bir kumaştır". Bu yüzden gençliğin tadını çıkarmak gerekir çünkü çok kısa sürüyor ve insan bir kez genç olabiliyor.

Sanki geleceğin büyük bir atleti olacaktım gibi sporla uğraştım: 400, 800 metre koşardım ama en başarılı olduğum dal uzun mesafe koşularıydı. 1949’da, İstanbul 10 bin metre şampiyonu oldum. Turhan Göker ile Robert Kolejli Emin Doybak en önemli rakiplerimdi. Kolejin lise bölümünde atletizm takımının kaptanı olmuştum. Bir de sanki bu yolda ilerleyecektim gibi Fenerbahçe gençler atletizm takımına girmiştım. Ee, tüm Kadıköylüler Fenerbahçeli doğarlar.

Hiç unutmam, bir gün entelektüel ayaklarda poz kesen üç kişi beni bahçenin bir köşesinde kısırdı. Aslında, aramızda hiçbir şey yoktu. Onlar da sınıf arkadaşlarımdı. Ama herkesten çok bildiklerine inandıkları ve bir de “beni sevdiklerini göstermek için, bana yardım etmeye” geldiklerini söylediler. Beni kurtarma operasyonu çam ağaçlarının altındaki, Anadoluhisarı manzaralı bir banka oturduktan sonra başladı. Biri, bir İngiliz sigarası çıkardı, tuttu. İçmediğimi bir kez daha anımsattım. Gülümseyerek bana baktı ve sigaranın felsefe yapmadaki öneminden söz etti. Sonra giriştiler: Kendimi dağıtıyormuşum, aslında yetenekliydim ama bu yeteneğimi bir tek şeye odaklamalıyım. Söyledikleri pek de yanlış sayılmazdı. Ama konuşmalarını İngilizce deyimlerle süslemelerine pek akıl erdiremedim. Kafam işlediği halde, beygir gibi koşup duruyormuşum, falan filan...

Bunlardan biri, üstünlüğünü kanıtlama çabası içinde hep sağ kaşını kaldırarak konuşurdu. İngilizlerin “high-brow” dedikleri entelektüellerin taklidi gibiydi. Aslında onun sağ kaşından hep çekinmişimdir. Bana o sağ kaş çok bilgiliymiş gibi gelirdi. İkincisi, çok kibar konuşan, duygulu bir çocuktı. O da arkadaşı gibi düşünüyordu. Çok fazla gereksiz şeylerle ilgileniyormuşum. Toparlanıp

tek bir şey üzerinde dikkatimi toplamalıymışım. Hay aksi, o sıralarda şiir yazmaya da heves etmiştim; bir de onu bil-selerdi! Onu bilmiyorlardı, ben de hiç söylemedim.

Üçüncüsü, okumayı seven ama derslere girmeyen Kemal adlı bir radikaldi. Marjinal olma çabasıyla zaman zaman yorgun düşen, nihilizm hamleleriyle karşısındakini şoke etmeye çalışan sevimli bir gençti. Çoğu derse girmez, Rumelihisarı tepelerinde, bir elinde değnek, öbür elinde kendince bir anlam verdiği büyücek bir taşla, *Kral Lear*'deki deliyi oynayan Edgar gibi dolaşıp dururdu. Hep düşünceliydi. Grubun filozofu sayılıyordu. Aslında, onun geleceğinden çok şey umuyordum. Sanki her an bir şey keşfedecekmiş gibi bir hali vardı. James Joyce, Proust ve D. H. Lawrence dilinden düşmezdi. Sanırım yabancı edebiyatı, kendi yaşına göre oldukça iyi biliyordu. Ama Türk yazarlarını bildiğini sanmıyorum. Bir gün çantamdan Yakup Kadri'nin *Yaban*'ını çıkardığımda, dudak bükerek "Sen bunları mı okuyorsun?" diyerek beni küçümsemeyi de ihmal etmedi.

İşte o entelektüel arkadaşım başka bir gün bana, yine elindeki taşı tartarak, "Dergide şiirlerini okudum, beğendim, yazmayı sürdür!" buyruğuyla gönlümü aldı. Aldı da, sevincim yarım kaldı, "Ama" dedi otoriter bir tavırla, "İngilizce de yazmaya çalış, Türkçe yazmak kolay" komutunu verdi. Vay canına! O sırada, o olağanüstü kibar ve saygılı konuşan iki numaralı entelektüel arkadaş geldi. Boyu oldukça kısa olduğundan çok zarif bir şekilde parmaklarının ucunda yürürdü. Öyle tartışmalara, kavgalara karışmazdı. Sık sık âşık olur, âşık oldu mu da akordeon çalardı. "Duydunuz mu" dedi heyecanla, "Coğrafyacı yarın sınav yapacakmış."

Elinde taşla oynayan entelektüel, bu kadar "banal" bir konuşmaya dayanamadığından hiçbir şey söylemedi,

sağ elinde değnek ve sol elinde taş, yanımızdan ayrıldı. Konuşmamız da böylece noktalandı. O taş ve değnekli arkadaşım ne oldu bilmiyorum. Aslında neden bilmem, herhalde gençliğin çabucak kapılma halinden olacak, o gece oturup İngilizce şiirler yazmaya başladım. Türkçelerle birlikte, bunlar da kolejin dergisinde yayımlanmaya başladı. O zamanlar Kenneth Patchen, e.e.cummings, Ezra Pound ve T. S. Eliot gibi, yabancı şairlerden de etkileniyordum. Bu kadarı iyi hoş da kolejden mezun olduktan sonra bu İngilizce şiirlerin bir kısmını Türkçelerle birlikte ilk kitabım *Eller*'de yayımlamam gülünçtü. Kitap çıktıktan sonra “Neden İngilizce?” sorusuna uyandım. Kolejde beni kuşatmaya alan entelektüeller beni etkilemiş olmalıydılar.

Talât Sait Halman

Sevgi ve saygı duyduğum arkadaşlarımdan biri, benden bir yıl sonra kolejden mezun olan Talât Sait Halman'dı (1931-2014). Ansiklopedi kendisinden “Türk şair, yazar, çevirmen, akademisyen, diplomat, siyasetçi” olarak söz eder. Öyledir de. Hatta bir ara Kültür Bakanlığı yapmış değerli bir insandı.

6 Aralık 2014 sabahı interneti açtığımda, yüreğimi yakan acı bir haberle donakaldım. 1940'lı yıllardan bu yana, Robert Kolej'den dostum, yüce insan, değerli bilim ve sanat insanı Talât Sait Halman aramızdan ayrılmıştı. Birçok gazetede Türkiye'nin ilk Kültür Bakanı olarak değerlendirilen Talât, bir bakandan öte, değerli bir insandı. O, vakur, esprili ve efendice tevazusunun altında, kendini açığa vurmamak istemeyen bir cevherdi. İçi dolu olduğu için gösterişi sevmeyen, afra tafrası olmayan, başkalarının ürettiklerine değer veren, nadir insanlardan biriydi. Afra

tafra zaten iç kofluğunu maskeleyen bir insan tavrıdır. Talât, kolej yıllarından bu yana hep bu olgun tavrını sürdürmüştür.

Bazı yabancı kültür ve sanat dergilerinde onun dünya barışı için bir anıt figür olduğu yazılmıştır. Bu hiç de abartılı değildir. O şiirlerinde, incelemelerinde Yunus Emre, Mevlâna gibi yüce kişiliklerin düşüncelerinin temsilcisi olmuştur. Bu yüzden de sevgi ve barışı esas alan kişiliklerin yapıtlarını İngilizceye çevirmiş, onların üzerine incelemeler yayımlamış, dünyaya ve ayrıca Bilkent'te çıkardığı İngilizce yazın dergisiyle birçok şairimizin ve sanatçımızın adlarını yabancı sanat çevrelerine duyurmuştur. 2004'te Talât, New York'ta, sanatçı kızı Defne Halman'la Mevlâna Celâlettin Rumi'yi örneklerle tanıtmış, 2010 yılında yine New York'ta, "Kendi Sözleriyle Atatürk" başlığıyla verdiği konferansta, New Yorklulara Atatürk'ün dünya barışındaki önemini anlatmıştır. Ayrıca ABD'nin çeşitli yerlerinde bunları tekrar etmiş, başta Hindistan olmak üzere birçok ülkeden davetler almıştır. Ayrıca Shakespeare'in dramatik şiirlerini ve "sonnet"lerini çok başarılı bir biçimde –şairliğini de kullanarak– Türkçeye çevirmiştir.

Sayıları yüzü geçen, İngilizce ve Türkçe kitapları ve yazıları ile pek bilinmeyen Türk yazınına ilgili yabancı çevrelere tanıtan Talât Halman bu alanda öncülerimizden biridir. Birleşmiş Milletler'de Türkiye'nin daimi temsilciliğini de yapmış ve UNESCO yönetim kurulunun bir üyesi olarak bizi temsil etmiştir. Columbia, Princeton, Pennsylvania ve New York üniversitelerinde öğretmenlik yapmış ve Columbia Üniversitesi'nin Thornton Wilder Ödülü'yle onurlandırılmıştır. Kendisine, ayrıca Rockefeller Bilimsel Bursu ve UNESCO madalyası verilmiş, "Bri-

tanya İmparatorluğu En Yüksek Şövalyelik” sanını almıştır. O, 1971’den beri Sir Talât (Sait Halman) idi.

Talât Sait Halman, dünya kültürüne hizmet etmiş gerçek bir hümanist, bir centilmen, bir kültür deviydi. O, yalnızca birkaç yazıyla geçirilebilecek bir Türk insanı değildir. Bütün Türkiye açısından çok büyük bir kayıptır.

Sonun başlangıcı

1950’de koleji bitirdiğimde 19 yaşındaydım. Kolej yıllarım çok güzel geçmişti ve oldukça donanımlı bir biçimde üniversiteye terfi etmiştim. Atletizme son verdim. Müzikle uğraşıyor, şiir yazıp tiyatroya gidiyordum. Kolejde çeşitli oyunlarda ve bu arada profesyonel tiyatrolarda oynamıştım; tiyatroya olan tutkum giderek artıyordu. 1950 yılı, benim için bir dönüm noktası oldu; çünkü aynı yılın güzünde Bebek’teki evimizi bırakmış, babamın milletvekilliği yüzünden Ankara’ya göç etmiştik (Ankara serüveni 1976’ya kadar sürdü. İlerde bu dönemden etraflıca söz edeceğim).

Kişiliğimi, kendime olan güvenimi ilk kez Robert Kolej’in orta kısmında bulmuştum. Bütün öğrencilere, düşüncelerini özgürce öğretmenlere söyleme ve onlarla tartışma hakkı verilmişti. Öğreneceğimiz çok şey vardı. Onun için soru sormamız memnuniyetle karşılanırdı. Sınıflarımız, en çok on ya da on beş kişilikti. Bunun için öğretmenlerimiz her birimizle daha yoğun biçimde uğraşırlar, herhangi bir konuda ne yapmamız gerektiğini hiç üşenmeden söylerler, bize yol gösterirlerdi.

Psikoloji ve sosyoloji öğretmenimiz Philip Ulyott ile orta kısmın müdürü Robert Allen tiyatroya olan meraklarından oyun sahnelerlerdi. Mr. Ulyott oldukça ilginç biriy-

di, bana hep Oscar Wilde'in esprili havasını anımsatırdı. Yüzünden hiç eksilmeyen hafif, küçümseyici tebessüm, sanki bir röntgen ışını gibi herkesin içini görüyormuş duygusu verirdi. Robert Allen dıştaki sert görünüşü altında (çünkü disiplin amiriydi) bir tavşan yüreği taşırdı. Ama bunların içinde biri vardı ki o gerek tiyatro gerek müzik alanlarındaki bilgisiyle tekti.

Profesör Charles McNeal hem çok iyi bir org ustası hem büyük bir Shakespeare bilginiydi. O dönemde, Balkanlar'ın en büyük orgu denilen aleti çok güzel seslendirirdi. Sahnelediği Shakespeare oyunları çok başarılıydı ve *Romeo ve Juliet* tragedyası, Şehir Tiyatrosu dergisinde Muhsin Ertuğrul'un büyük övgüsüne mazhar olmuştu.

Kızıltoprak'tan Bebek'e

1945 ortasında, İkinci Dünya Savaşı sona erdi. O dönemdeki koşullara göre, hava akınlarına karşı karartma amacıyla evlerin pencerelerini karartan, defter kaplamaya yarıyan mor yağlı kâğıtlar pencerelerden sökülüp atılmış, evlerin içi aydınlanmıştı. Otomobil farlarındaki koyu mavi boyalar silinmiş, onların da yüzü gözü açılmıştı. Herkesin yüreği hafiflemiş, yüzü gülüyordu. Türkiye savaşa girmediği halde, bu felaketin getirdiği yoksulluğu, kırlıklığı ve korkuyu çok yakından hissetmişti. Otuz milyondan fazla insanın öldüğü bir dünya savaşında, Türkiye, yine de ucuz kurtulmuştu. Bunda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün zekâsı ve stratejisi büyük rol oynamıştı. Hem müttefikleri hem Nazileri "idare" etmişti. Ekmek karne-leri, Sümerbank kumaş pulları, pirinç kuyrukları geride kalmıştı ve sanki bunlar bir daha hiç yaşanmayacakmış gibi, herkes geleceğe büyük umutlarla bakıyordu. Artık

annem de daha ucuz diye, Kızıltoprak'tan tramvaya, oradan vapura binip Heybeliada Pazarı'na gitmeyecek, sonra da aynı yolu katederek dört beş saatlik bir pazar seferine çıkmayacaktı. Kızıltoprak karakolunun aşağısına düşen fırın, artık yuvarlak sandviç ekmegi büyüklüğündeki, arpa karışımı, erken doğmuş kuvez ekmekleri çıkarmayacaktı.

Savaşla birlikte büyümüş, delikanlılığa adımımı atmıştım. Artık yatılıdaki askeri düzen ve disiplin beni boğuyordu; en küçük bir hata bile hafta sonunu okulda geçirmeme neden oluyordu. Aile meclisi toplandı, benim yatılı hapisliğime son verdi. Ama bunun için okula yakın bir semte taşınmak şarttı. Bu da babamın pratik zekâsı ile kısa sürede sonuçlandı. Okula bir dolmuşluk uzaklıktaki bir semte, Bebek'e taşındık. Böylece, Kadıköy'nden Bebek'e, köylülükten kentliliğe terfi ettik!

Burası Kızıltoprak'tan değişikti. İstanbul'un varlıklı aileleri, o sırada, Arnavutköy, Bebek, Yeniköy, Tarabya üzerindeydi. Evimiz, Küçük Bebek Oteli'nin tam karşısına düşen, çıkmaz sokağın ikinci apartmanıydı. Babam nesi var nesi yoksa hepsini satmış, bu üç katlı, kalfa işi apartmanı satın almıştı. Bu binanın kapısının üstüne babaannemin adı olan "Firuze" yazıldı. Kiracılarımızdan biri, Yahudi olmadığı halde bir Alman olarak utançla, Hitler'in katliamından kaçan ünlü fizikçi Prof. Dr. Curt Kosswig'di. O da İkinci Dünya Savaşı başlarında Nazi dehşetinden kaçan diğer ünlü bilim insanları gibi Türkiye'ye sığınmıştı. Türkçeyi çok iyi konuşan Dr. Kosswig'in üç çocuğuyla da yakın arkadaş olduk. Yıllar sonra, oğlu kimya mühendisi Kurt Kosswig,⁴ Türkiye üzerine çok güzel bir kitap yazdı. Çok güzel diyorum çünkü yabancı gözüyle bizleri ve ülke-

4 Babasının ilk adı "C" ile, oğlununki "K" ile başlıyor. Curt Kosswig, Kurt Kosswig.

mizi bu kadar yansız ve sevecenlikle ele alan pek az kitap biliyorum. Dr. Kosswig'le ve onun çocuklarıyla yakın arkadaşlığımın beni ta o zamanlarda Almanca öğrenmeye itmiş olabileceğini de düşünüyorum. 17 yıl Türk bilimine hizmet edip öğrenci yetiştiren Dr. Kosswig, Hamburg'da öldüğü halde, Rumelihisarı'ndaki Aşşıyan Mezarlığı'na gömülmeyi vasiyet etmiş, bu son isteğı yerine getirilmiştir. Bu beni çok etkilemişti.

Bir de beni etkileyen, kolejdeki Almanca öğretmenim Dr. Traugott Fuchs olduğunu yazmıştım. Dr. Fuchs bir bombardıman sırasında tüm ailesini ve kitaplarını yitirmişti. Alman asıllı, Nazi düşmanı, şiir ve müzikten çok iyi anlayan, etkili sesiyle Alman edebiyatını bize tanıtan ve çok iyi Türkçe konuşan bir göçmendi.

Bebek'e taşındıktan sonra ilk arkadaşlarım, beden eğitimi ve eskrim öğretmenimiz Nadolski'nin çocukları Tatyana ile Nikolay oldu. Çok iyi kılıç kullanan, ata binen ve yer cimnastiğinde, doğu dövüş tekniklerinde ustalaşmış bir öğretmenimizdi. O tarihlerde Türk eskrim takımının da antrenörüydü.

Yıllar sonra, 84 yaşlarındayken onu Boğaz'ın buz gibi sularında yüzerken gördüğümde hiç şaşırmamıştım. Evinin salonunda Çar II. Nikolay'ın büyük bir portresi vardı. Bu portrenin biraz aşağısında daha küçük boyutta kendisinin hassa subayı üniformasıyla çerçevelemiş resimleri asılıydı. Oğluna, Rus İmparatoru Nikolay'ın, kızına da Rus prenseslerinden biri olan Tatyana'nın adını koymuştu. Nadolski'nin karısı müzik ve şiir seven bir Fransız'dı. Bu nedenle Nikolay ile Tatyana, Türkçeden başka Rusça, Fransızca ve İngilizce de konuşurlardı. Her ikisi de Türkiye'de doğduklarından, kendilerini Türk sayıyorlardı. Tatyana, alımlı ve zeki bir kızdı. Çevresinde do-

laşan herkese iyi davranır ama hiçbiriyle ileriye gitmezdi. Nikolay ise durmadan âşık olan bir gençti. Tıpkı Çariçe Aleksandra'nın Çar II. Nikolay'ı yönlendirmesi gibi, Tatyana da Nikolay'ı hem yönlendirir hem korurdu.

Bay Nadolski, derslerde gevşekliği bağışlamazdı. Onun karşısında her hareketi en iyi biçimde yapmak gerekirdi. Derse başlarken her birimizin duruşunu denetlerdi. Yetenekli gördüklerini de öyle bir çalıştırırdı ki, çalışma bittiğinde adım atamaz duruma gelirdik. Ama onun sayesinde 400 ve 800 metre koşularında gençler rekorunu yenilemiş, 1949'da, İstanbul 10.000 metre koşusunda birinci gelmiştim.

Bundan sonra da kolej atletizm takımının kaptanı oldum. Amerikan üniversitelerindeki gibi, önünde ortası kırmızı, kenarları lacivert, kocaman bir "R" harfi olan beyaz bir kazağım vardı. Kazağın kollarında kaptanlığı simgeleyen iki kırmızı kalın çizgi bulunuyordu. O zamanlar bu kazakla o kadar övünüyordum ki, hemen hemen bütün derslere bununla giriyordum. Beyaz çabuk kirlenir diye, kısa bir süre sonra iki tane daha edindim. Popüler olmaya başlamıştım: tiyatro oyunlarından ve piyano konserlerinden de beni tanıyan öğrenciler, kolejin son iki yılında beni Öğrenci Konseyi başkanlığına seçtiler. Süksem bin beş yüzdü.

Bebek'e taşınınca yaşamım değişmişti. Hafta sonu çayları, kotra gezintileri, dans yarışmaları, araba sefaları derken, tenis oynamayı da öğrendim. Her ne kadar Kadıköyü doğumlu bir Fenerbahçeli de olsam, hafta sonları Bebek'teki Galatasaray Kulübü'nde idim. Orada yakın dostlarım oldu. Ama onlar bile benim Fenerbahçeli olduğumu bilmiyorlardı. Hangi yıldırı anımsamıyorum, 1 Temmuz Kabotaj bayramlarından birinde –beni de

Galatasaraylı saydıklarından– kulüpler arası skif (bir tür kayak, tekne yarışı) yarışlarında, davetli olarak Galatasaray motorundaydım.

Bu yarışmalarda iki ezeli rakip, Fenerbahçe ve Galatasaray en iddialı ekiplerdi. Özellikle, sekiz tek yarışı için büyük bahisler tutulmuştu. Galatasaray motorunda olduğumdan, Fenerbahçe kazandığında için için seviniyor, dıştan suskun duruyordum. Galatasaray kazanınca da oradakilere katılıyordum. Kendimi adeta bir casus gibi hissediyordum. Sonunda, sıra sekiz tek yarışına geldi. Herkes yarışı seyretmek için heyecanla motorun aynı tarafına koştuğu için motor sola doğru yatmıştı. Gerilimli dakikalardan sonra Fenerbahçe kazanınca ben özdenetimimi yitirip “Yaşa be Fener!” diye bağırmışım. Bağırmamla kendimi suda bulmam bir oldu. Beni sudan çıkaran arkadaşlar, “Yahu kusura bakma ama şaka yapmanın sırasını da bil be kardeşim; hepimiz gerginiz” diye bana nasihatta bulundular. Sonra üşümemem için bir battaniye getirip bana konyak ikram ettiler.

Onlarla o kadar çok birlikteydim ki, kimse benim o içten bağırışımın gerçek olduğunu anlayamamıştı. Onlar için ben Galatasaraylıydım. Bu açıdan, bir Fenerli olarak Galatasaray’a karşı hep bir sevgi duymuşumdur. Fener, Galatasaray’ı yenince elbette seviniyorum. Galatasaray Fener’i yenince de pek üzülmiyorum, “Alt tarafı bir oyun” deyip kendimi teselli ediyorum.

Serviburnu’ndaki 2 no’lu depo

Yaz tatillerinde ailem beni göremez olmuştu. Bazen günlerce eve gelmediğim oluyordu. Arkadaşlarla birlikte oluyor, kotra gezintilerinde bir geceyi Büyükkada’da, başka

bir geceyi Şile’de geçiriyordum. Son sınıfa geçtiğim 1949 yazının başında, yine bu gezintileri ve çay partilerini hayal ederken babam benimle konuşmak istediğini söyledi. Çalışma odasına girdik. Babam kapıyı kapattı:

“Bak oğlum, yoğun bir ders yılından sonra başarılı oldun. Buna memnunum. Gençsin, tatilde eğlenmek elbette senin de hakkın. Ama bu ülkenin gerçeklerinden uzaksın. Bugüne kadar ekmek elden su gölden yaşadın. Geçim derdinden haberin yok. Onun için bu yaz çalışacaksın.”

“Ama baba, daha sınavları yeni atlattım, yorgunum; biraz dinlenmek istiyorum” dediysem de babam inatla, “Sana bir iş buldum, özellikle bu işte çalışmanı istiyorum” dedi.

“Ama biz arkadaşlarla...” diyecek oldum, “Bak evladım, itiraz istemiyorum. Son yılda, eğitimine senin de katkın olsun istiyorum. Bu pazartesi işe başlıyorsun!”

Aslında, babamın benim kazanacağım paraya ihtiyacı yoktu. Babamın bu kesin tavrı karşısında itiraz etmenin yararsız olduğu anlaşıyordu. Çok canım sıkılmıştı. O güzelim yaz boyunca ne çay partileri, ne tenis, ne kotra gezintileri... Babama kızıyordum. İlerde nasıl olsa çalışacaktım. Neden böyle birdenbire bir iş? Önce, babamın, bana bir büro işi bulduğunu sanmıştım. Ama bulduğu iş “özellikle” başkaydı.

Babamın bu kararının ne kadar yerinde olduğunu yıllar geçince, Hanya’yı Konya’yı anladıktan sonra çözdüm ve ona içtenlikle teşekkür ettiğimi çok iyi anımsıyorum. Neyse, biz dönelim, yaşamımın dönüm noktası olan o pazartesiye... İş, Beykoz’da, Serviburnu’ndaydı. Sonradan Mobil’in yerleştiği Serviburnu’nda Sokoni Vakum firmasının atölyeleri vardı.

Çok erken kalkmam gerekiyordu. Saati sabah 05:00’a kurdum, çünkü bir motor sabah saat 06:00’da beni rih-

tımdan alacak ve akşamüstü 18:00'da geri getirecekti. Rıhtıma geldikten az sonra, takaya benzeyen bir motor yanaşıp beni aldı. Motorda işçiler vardı. Garip garip bana baktılar ve aralarında bir şeyler mırıldandılar. Biri, "Yeni misin?" diye sordu. "Nerede çalışacaksın?" diye sordu bir başkası. Evet ya, nerede çalışacaktım? Bilmiyordum, yalnızca önce Sadi Bey diye birini görecektim. Motor Serviburnu iskelesine yanaştığında, ilk gözüme çarpan büyük akaryakıt depoları oldu. Rıhtımda palamarı bağlayan adama Sadi Bey'i sordum. Parmağıyla barakalardan birini gösterdi. Sadi Bey, siyah çerçeveli yuvarlak gözlüklerinin altından, bana, "Hoş geldiniz!" dedi. Sesi bir kuyunun içinden geliyordu sanki:

"Bu işi yapabilecek misiniz?"

İçimden, "Hiçbir şey yapmak istemiyorum" diye geçirirken, Sadi Bey'e, "Nasıl bir iş bu?" diye sordum.

"2 no'lu depoda çalışacaksınız" dedi. Sonra da zile bastı, içeriye girene, "Bu genç, 2 no'lu depoda çalışacak olan yeni işçimiz; ona bir tulum verin, yerini gösterin!"

Büyük bir baraka malzeme deposuna dönüştürülmüştü. Sonradan adının Rüştü olduğunu öğrendiğim işçibaşı, bana kir götüren lacivert bir tulum verdi, "Bunu giy, üstün kirlenmesin" dedi ve gitti. Az ötede masada oturan gözlüklü, mavi, çipil gözlü. orta yaşlı, bıyıklı biri, "Adım Şuayip" diye tanıştırdı kendini.

"Özdemir."

"Bu işi daha önce yaptınız mı?"

"Hayır, yapmadım."

Bir an bana acıyarak baktığını sandım, "Öğrenirsiniz" deyip çalışmasına döndü. Malzemelerin verildiği küçük bir pencere, onun önünde de verilen malzemenin kaydedildiği bir defter vardı. Birden pencerenin önünde bir

karaltı belirdi ve “Altı tane sekizlik cıvata” diye içeriye bağırdı. Masadaki bıyıklı Şuayip Bey belli etmemeye çalıştığı alaylı bir bakışla ve eğlencenin başladığını haber veren bir tavırla bana baktı. Elim ayağım birbirine dolaşmışken, Şuayip Bey masadan kalktı ve beni bir kutunun yanına götürdü.

“İşte bunlar” diyerek masasına döndü. Ben altı tane cıvatayı adama verdim. İşçi bana baktı, “Yenisin, değil mi?”

“Evet.”

O gittikten sonra Şuayip Bey, “Deftere kaydedeceksiniz” diyerek yardımcı oldu.

İlk hafta bu böyle sürdü gitti. Küçük pencerenin önünde bir karaltı beliriyor, benim yüreğimin atışı hızlanıyor, Şuayip Bey masadan kalkıyor ve sonra tekrar oturuyordu.

İlk gün, Şuayip Bey, “Öğle tatili, şimdi yemeğe gidelim” dedi. Depoyu kilitleyip çıktık, başka bir barakaya girdik. Uzun masalarda yüzlerce işçi... tezgâhtan teneke tabaklarla tahta kaşıkları aldık, kuru fasulye pilav... geleksel aşımız... İlk öğle yemeğinde içime bir hüznün çöktü. Ne işim vardı benim burada? Babam bula bula bu işi mi bulmuştu? Acaba, bizim çocuklar ne yapıyorlardı? Şuayip Bey düşündüklerimi anlamış gibi, “Üzülmeyin, insan her şeye alışır” dedi.

Öyle de oldu. Haftalar geçtikçe işçilerin, yaşamları, durumları, düşündükleri ve konuştukları, beni ilgilendirmeye başladı. Gözlem yapıyordum. Bir süre sonra, onlar da beni kendilerinden saymaya başladılar ve bana alıştılar. Çünkü mavi tulumumla onlarla aynı üniformayı giyiyordum. Bundan sonra işler kolaylaştı. Teneke tabak, tahta kaşık, artık beni rahatsız etmiyordu. Tam tersine, farkında olmadan değişiyordum. İşçilerle arkadaşlıktan yaşam

gerçeğini, ekmeğin aslanın ağzında olduğunu öğreniyordum. Ayaklarım yere basmaya başlamıştı artık. Hatta inanılmaz bir şey, ama işimi sevmeye bile başlamıştım.

Üç aya yakın tatil süresince çalıştığım 2 no'lu depodaki işimi bir süre sonra öğrenmiştim. Artık Şuayip Bey yerinden kalkmıyordu. Ben de heyecanlanmıyordum. Rutin bir işti. Öğle tatili için bir fabrika düdüğünün eşliğinde yemeğe giderdik. Hiç unutmam öğle yemeklerinden birinde, yanıma yaşlı bir işçi oturdu. Kimseyle konuşmuyor, ötekiler gibi sağa sola dalaşmıyordu. Önüne bakıp sadece yemeğini yiyordu. Öteki işçiler de ona –herhalde saygı duyuyorlardı ki– bu yaşlı işçinin sessiz sedasız haline karışmıyorlardı. Beni sanki şeytan dürttü, onun bu sessizliğini bozmak için, “Burada uzun süredir mi çalışıyorsunuz?” diye sordum. Ters ters baktı, “Yemeğini ye çocuk!” diye uyardı. İçimden, “Amma da tersmiş” diye düşünürken, “Evet, uzun süredir buradayım” dedi ve sustu. Yemek bitti. Ama bu içine kapanık yaşlı işçinin bu durumu ilgimi çekmişti.

Daha sonra Şuayip Bey'den onun İstiklal Harbi'nde çavuş olduğunu, büyük kahramanlıklar gösterdiği için harpten sonra nişan taktıklarını öğrendim. Çocuğu ve torunu da çalışıyor olmasına rağmen bu haliyle hâlâ çalışmak zorunda olmasına çok üzüldüm.

Çalıştığım üç boyunca biraz para biriktirmiştim ve sonunda, idareden adresini alıp hiç aklımdan çıkmayan bu adama biraz olsun yardımcı olabilmek için birikmiş paramı posta havalesiyle göndermeye karar verdim. Düşündüğümü de yaptım. Bu, biraz olsun vicdanımı rahatlattı ama onu bugüne kadar aklımdan çıkaramadım. Kim bilir, bu ülkede onun gibi kaç milyon insan vardı!

Yaz tatili boyunca süren Sokoni Vakum'daki işçiliğimin ilerdeki yaşamımı bu kadar etkileyeceğini tahmin et-

miyordum. Okul başladığında, kendimi değişmiş, olgunlaşmış, hatta bilinçlenmiş hissediyordum. Bu da kendime olan güvenimi artırmıştı. Konuşmam, yürümem değişmişti; arkadaşlarımla ilişkilerimde sanki içimde yepyeni bir insan taşıyordum. Babam, bana yaşamın kolejdeki gibi olmadığını öğrenmemi sağlamıştı.

Toplumun büyük bir bölümü çok zor şartlar içinde yaşıyor, çocuklarını okutmakta güçlük çekiyordu. Ülkemizin gelir dağılımı bir rezaletti. Büyük sermayeler yoksul halkı bir şekilde sömürüyordu. Eğitime önem verenler çocuklarını zar zor, borç harçla okutuyorlardı. Bazı işçiler ise çocuklarını okutmak şöyle dursun, bir ustanın yanına çırak vermişlerdi.

Giderek daha bilinçlendim. Ülkemizde, pek çok şeyin adaletli olmadığını, iyi yaşayanların yalnızca küçük bir zümre olduğunu ve bu halkın büyük bir kısmının çok kötü koşullarda yaşadığını anladım ve kendimle hesaplaşmaya başladım. Kendi yaşamımı onlarınkiyle karşılaştırdıktan sonra, “ailem sayesinde şanslı bir gencim” diye düşündüm. Sonra da okuduğum kitapların içeriği değişti. Bir abinin salık vermesi üzerine Marx’ı, Engels’i ve Feuerbach’ı okumaya başladım. Yaşım on sekizdi.

Kolejdeki ilişkiler, işçilerin yaşamı yanında bana çok yüzeysel gelmeye başladı. Son sınıfta yakın arkadaşlarım davranışlarımdaki değişikliği fark ettiler ama ne olduğunu sormadılar, yoksa onlara bir güzel diskur (söylev) geçecektim. Okumaya hız vermiş, koşmayı bırakmıştım. Kitap okumaya ve piyano çalışmaya daha uzun zaman ayırmaya başlamıştım. Kazandığım para öyle atla deve değildi ama o paranın bir kısmıyla anneme, babama ve kardeşime hediye aldım. Babam, aldığım hediyeye teşekkür ettikten sonra, “Ne düşünüyorsun şimdi?” diye sordu.

“Şimdi bu ülkenin sorunlarını daha iyi anlamak için okuyorum, baba. Sana çok teşekkür ederim” dedim. Bir şey söylemedi ama gözlerinde memnuniyetin ışıltısını yakaladım.

Bu tatilim zor geçmişti. Ancak her şeyin bir bedeli vardır. Çok şey kazanmıştım. Bu kazancın birikimi yıllar geçtikçe daha da arttı ve benim kişiliğimin bir parçası oldu. Dünya görüşüm değişmişti. Koleji bitirdiğimde artık bir ağustosböceği değildim. Karıncalığı benimsemiştim.

1950 yılında, kolejden mezun olduğum yıl babam da milletvekili seçildi. Ailece Ankara’ya taşınmamız şart olmuştu. İstanbul’dan, arkadaşlarımdan ve çok sevdiğim denizden ayrılmak zorundaydım. Ankara, Atatürk’ün yoktan var ettiği uygar bir kentti ve hızla geliyordu. Daha önce de, 1938’de, 1942’de ve 1947’de üç kez Ankara’ya gelmiş, birer ay kadar teyzemin yanında kalmıştım. Ama 1938’deki gidişimde, bütün ülkeyi mateme boğan çok acı bir olay oldu; Mustafa Kemal Atatürk’ü sonsuzluğa uğurladık.

İstanbul'dan Ankara'ya, Denizden Karaya (1950)

Babamın TBMM'ye seçilmesiyle İstanbul'dan Ankara'ya göç etmemiz zorunlu olmuştu. Ben İstanbul'u ve denizi hiç bırakmak istemiyordum. Babam, ev bulmak ve yerleşmemizi sağlamak için bir ay önceden gitti. Ben de arkadaşlarımla veda etme olanağı buldum. Sanki İstanbul'u bir daha göremeyeceğim duygusuyla, arkadaşlarımla randevumu hep kıyı kahvelerinde ya da boğaz restoranlarında veriyordum.

Bir açıdan da öngördüğüm gibi, 1950'den sonra İstanbul'da yaşamak nasip olmadı. Ancak ayda bir iki kez, bazen de aylarca süren bazı çalışmalar için İstanbul'a geldim, yine döndüm. Hele 2000'li yıllar ilerledikçe, İstanbul, artık eski İstanbul değildi. Çok farklıydı; karanlık bir atmosfere bürünmeye başlamıştı. Çocukluğumu ve gençliğimi yaşadığım bu güzel kent çok göç almış ve sanki kimliğini yitirmiş gibiydi.

1950'de, İstanbul kadar olmasa bile, Mustafa Kemal Atatürk'ün köyden kente dönüştürdüğü Ankara satsal açıdan, özellikle de tiyatro açısından daha etkin durumdaydı. Bunda 1947'de ilk temsilini veren Devlet Tiyatrosu'nun etkisi büyüktü.

Başkentte her şey İstanbul'dan daha yoğundu. O zaman da komünizm korkusuyla her şairi, her sanatçıyı

izleyen gizli polisler kol geziyordu. CHP iktidarı kaybetmiş, muhalefete düşmüştü. Ankara'ya gittiğimde güzel bir kentti. Ama şimdi dünyanın en zevksiz kentlerinden biri oldu. Yazık! Atatürk'ün emanet ettiği bu güzel kent giderek Arap kentlerini andırmaya başladı.

Yeni seçilen sağcı, Demokrat Parti adıyla giderek acımasız kapitalizmin güdümüne giren hükümet, dini de kullanarak işlerini yürüttüğünü sanıyordu. Hükümet, ABD'ye yanaşmış, "Marshall Yardımı" adı altında, Amerika'nın kalıntılarıyla geçiniyordu. Örneğin, ABD halkının kullanmadığı süt tozları Türkiye'ye gönderiliyor, yoksul halk kesimi bebeklerini ve çocuklarını bu süt tozuyla beslemeye çalışıyordu. Artık her şey ABD'nin güdümüyle çalışmaya başlamıştı. Bağımsızlık Savaşı'nda, özgürlüğümüzü ve bağımsızlığımızı kazanmış olmasaydık, bazı sivri akıllıların güdümünde Amerikan mandası altında olacaktık.

İlk başta evimiz, Tandoğan Meydanı'ndaki Mebus Evleri'ndeydi. Sonra Sıhhiye'deki Serçe Sokak'a taşındık. Böylece, öğrencisi olduğum Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne yürüyerek beş dakikada gidebiliyordum. 1955'te, ilk evliliğimi yaptığımda önce Gaziosmanpaşa'ya sonra da Kavaklıdere'ye taşındık. Boşandıktan sonra da Ankara'nın çeşitli yerlerinde oturdum. Bunlar pek önemli değil ama ilk başlarda edindiğim, Ankara'da bir göçmen olarak yaşadığım duygusunu hiç yitirmedim.

Ankara'da beni tutan şey, o dönemdeki tiyatroların ve yazın yaşamının zenginliği ve bu zenginlik içinde şairlerin, yazarların ve tiyatrocuların sıkça birbiriyle buluşabilmeleliydi. O zamanlar Ankara çok başkaydı, uygar bir kentti. Bugünkü gibi beğeni düzeyi düşük değildi. O günün şairlerinin, yazarlarının ve sanatçılarının buluştuğu Atatürk Bulvarı, bugün tanınmaz hale gelmişti.

Hukuk Fakültesi'nde bir yıl

Ankara'ya göç ettiğimizde, babam, İstanbul'daki avukatlık bürosunu kapatmamıştı. Yanında staj yapan genç avukatlar vardı. Hukuk'a gideyim diye gözümün içine bakıyordu. Hukuk'u bitirince o büroyu benim devralmamı istiyordu. Ama beni hukuk okumaya da zorlamıyordu. Ben de babamı sevindirmek için Ankara Hukuk Fakültesi'ne yazıldım. Ankara Üniversitesi'nde hukuk alanında tanınmış, değerli bilim insanları vardı.

Anayasa profesörümüz Dr. Bülent Nuri Esen'den, durmadan değişen anayasamızı çok iyi öğrendim. Öğretim kadrosu çok iyiydi. Ama Hukuk Fakültesi'nin boğucu havası, kolejden sonra bana çok yabancı ve itici geldi. Devam zorunluluğu yoktu. 400-500 kişilik amfilerde ders yapılıyordu. Önlerde yer bulmanın olanağı hiç yoktu. Ön sıralarda oturabilmek için fakülte yakınında, yani Cebeci ve çevresinde oturanlardan birinin arkadaşı olmak gerekiyordu.

Ön sıralar, daha çok kızlar için tutulur, kızların kimi oturur, kimi görmezlikten gelerek arka sıralara geçerdi. Bense bir yıllık sürede, bu antika amfinin yalnızca en tepesinde zar zor yer bulabilirdim. Bazen de dersi, bu salonun en uzak tepesinden ayakta dinlerdim. Profesörün kürsüsü, antik açık hava tiyatrolarındaki bir sunak gibi görünürdü. Kurbanlar o sunakta verilirdi. Kitap azdı, teksirler kapışılırdı. Kimi öğrenciler derse hiç gelmez, yıl sonunda bu teksirlerden çalışıp sınava girer, doğal olarak da çoğu başarılı olamazdı.

Kendini VIP [Çok Önemli Kişi] saydığı için amfinin en ön sırasının başında oturmanın onun hakkı olduğunu düşünen iri yarı, yaşı geçmiş bir öğrenci vardı. Bir bacağı

tahtaydı. Tahta bacağın baldır kısmında küçük bir dolap vardı. Korkutmak istediği öğrenciler varsa, pantolonunu sıyrır; dolabın çengelini açar ve içinde sakladığı çakıyı gösterdikten sonra dolabı kapatır; hiçbir şey olmamış gibi pantolonunu düzeltir, dersi dinliyormuş gibi yapardı.

Kolejdeki düzen, kendi kendini yönetme sistemi, on kişilik sınıflar, hocaların yakın ilgisi, burada hiçbiri yoktu. Herkes kendi yağıyla kavruluyordu. Önceden de belirttiğim gibi, kolejde, öğrencilerin kendi mahkemeleri ve parlamentosu vardı. Küçük disiplin cezalarını öğrenci yargıçlar verirdi. Disiplin cezası, öğrenci parlamentosunda onaylandıktan sonra yürürlüğe girerdi. Ankara Hukuk Fakültesi'nde o zamanki hava ise bunun tam tersiydi. Soğuk, karanlık ve iticiydi. Daha doğrusu benim için öyleydi. Bir türlü ısınamadım ve o yılın sonunda sınavlara girmeden okulu bıraktım.

Bu dünya, insanı her an strese sokan bir dünya. Bilindiği gibi, stres ise hastalıkların en büyük nedenlerinden biri. Onun için bir kalkan gerekli. Bu kalkan ne olabilir? Uzak aç! Birine mi kızdınız ya da bir şeyden dolayı mı üzüldünüz, işte o zaman uzaya çıkın ve bir topluluğa başı bile etmeyen bu dünyanın insanlarını bulmaya çalışın! İnsanları görebilmek için elektronik mikroskop da yetmez. Bu kadar büyük bir evrenin içinde sizin kızgınlığınız ya da üzüntünüz ne olabilir ki? Hiç! Böylece, kendinizi önemsemekten kurtulur, rahat edersiniz. Bu düşüncüyü Hukuk Fakültesi'ni bıraktıktan sonra kendime ilke edindim. Ama bu, olaylara karşı duyarsız olmayı asla gerektirmiyor.

Yıl sonu babamın karşısına çıktım: “Ben artık Hukuk’a gitmeyeceğim.”

Babam pek şaşırmadı. “Ne yapmayı düşünüyorsun?”

“Kendimi tiyatro alanında geliştirmek istiyorum.”

Bir an bana baktı, gençlik yıllarına geri gider gibi, “Peki oğlum, benim yapamadığımı sen yap” diyerek beni rahatlatı. Babam çok makul bir insandı ve mesleğimizde başarılı olmamız için bizim isteğimizin önemli olduğunu düşünen özgür fikirli bir insandı: “Bu hayat senin ama seçiminden de her zaman sorumlu olmalısın” demesi kulağıma küpe olmuştur. Beni mesleğimde başarılı yapan ilk insan da odur, sonra da titizliği ve oğullarına düşkünlüğüyle annem.

Can Yücel, “Hayatta ben en çok babamı sevdim” der ya şiirinde... Ama “Annenizi sevmediniz mi?” gibi saçma sapan bir soruyu da şöyle yanıtlar: “Anneme olan sevgimi gösterecek kadar şair değilim.” Ertesi yıl kendimi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nin kayıt bürosunda buldum, yıl 1952’ydi.

Kayıt bürosunda, B. Toven’ı gördüm. Yeğenini Sanat Tarihi Bölümü’ne kaydettirmek için gelmiş. Düşünüyorum da onu kaybedeli 59 yıl olmuş. Bu kendine özgü hocamız, 6 Ocak 1959’da, 68 gibi genç bir yaşta bize veda etmişti.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Eskiden puan durumu yoktu. Böylece, 1952 yılının güz aylarının birinde, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’ne yazıldım (Çünkü o sırada Tiyatro Bölümü yoktu, altı yıl sonra Tiyatro Enstitüsü, on iki yıl sonra da Tiyatro Kürsüsü kurulacaktı). Dil-Tarih her yönüyle Hukuk Fakültesi’nden farklıydı. Konumu, havası, hocaları ile burada bana daha yakın bir çevre vardı. En önemlisi, yazın yaşamıyla, ozanlarla ve yazarlarla daha yakın ilişkiye girme fırsatını yaka-

lamıştım. Devlet Tiyatrosu, Opera ve Balesi, balayı yıllarının mutluluğunu ve coşkusunu yaşıyordu. Yeni yeni oyun yazarları art arda çıkıyordu: Orhan Asena, Haldun Taner, Turgut Özakman, Refik Erduran, Cahit Atay, Çetin Altan ve daha başkaları... Ünlü şairlerden Melih Cevdet Anday, Oktay Rifat da tiyatro oyunları yazmaya başlamışlardı.

Sıhhiye'deki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, adını, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün bizzat verdiği ve onun yüksek uygarlık idealini gerçekleştirme isteği üzerine, "14 Haziran 1935'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen 2795 sayılı kanun 22 Haziran 1935 tarih ve 3035 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmış ve yürürlüğe girmesiyle kuruluşu tamamlanmıştı." Fakültenin görkemli binası, ünlü Alman mimar Bruno J. F. Taut tarafından 1937-1938 yıllarında projelendirilerek inşa edilmiş ve 1940 Kasım ayında öğretime açılmıştı.

Profesörler, İngilizceme bakıp beni doğrudan üçüncü sınıfa aldılar ama fakülte yönetmeliği gereği, yine de dört yıl okumam gerektiğini söylediler. Ben de bundan yararlanarak Prof. Dr. Sinanoğlu'dan iki yıllık Latince ve Prof. Dr. Ekrem Akurgal'dan iki yıllık Arkeoloji sertifikaları aldım. Hatta ilk yaz Foça kazılarına da katıldım. Sağ olsun, Ekrem Hoca çalışmamı sevdi ve okulu bitirdikten sonra, Arkeoloji Bölümü'ne asistan olmamı önerdi. Bu benim için büyük bir onurdu ama benim aklım fikrim tiyatroydaydı. İki yıl da Prof. Nusret Hızır'ın felsefe öğrencisi oldum. Onun o derin bilgisi beni hayran bırakmıştı. Zaten Almanya'ya gittiğimde, onun, orada müzik eleştirmenliği yaptığını öğrendim. Almanya'da, onun dünyanın dört büyük mantıkçısından biri olduğu söyleniyordu. Bunlar da başka birer öykü.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Sıhhiye, Ankara.

İlk derse girdiğimde bir sürprizle karşılaştım. Kolejdeki çeviri öğretmenim Yusuf Mardin de oradaydı, beni görünce şaşırdı, artık o da bir öğrenciydi. Benim önceki öğretmenim olduğunu düşünmeden, “Gel, otur yanıma” dedi. Öğretmenlerimiz arasında bir de yaşlıca, evlenmemiş bir İngiliz hanım vardı; profesör değildi ama gramer öğretmek ve düzeltmek için okutman olarak oradaydı. Soru sormamızı hiç sevmezdi, “Sonra konuşalım” deyip kestirip atardı. Bizden, sık sık İngilizce kompozisyon yazmamızı ister, Yusuf Mardin’le benim kâğıdımda hiçbir yanlış olmaz ama ona 100 verirse bana 90, ona 90 verirse, bir eksikle bana 80 verirdi. Bir gün, ona sormak zorunda kaldım: “Miss Gordon, hiç yanlışım olmadığı halde, neden bana Yusuf Bey’den bir eksik not veriyorsunuz?” Yanıt: “O sizin öğretmeniniz de ondan, siz daha öğrencisiniz.” Bu mantığı hiç çözememiştim. Üstelik, Miss Gordon sadece gramere bakmaz, tutucu bir insan olduğundan, kendi düşüncesine uymayan öğrencilerin notlarını da kırardı.

İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde Türk öğretmenler, Prof. Orhan Burian, Prof. İrfan Şahinbaş, Prof. Hamid

Dereli o bölümün eskilerindendi. Hepsi de yükseköğretim için İngiltere'ye gönderilen genç öğretmenlerdi. Ben bölüme girdiğimde Ahmet Bey adında, kendini beğenmiş, egosu burnundan sarkan bir doçent vardı. Bir de eşinin hava değişikliği gereksinimi yüzünden, o sırada Atina Üniversitesi'nden ayrılacağı öğrenilen, davet edilince de kabul eden, kitaplarıyla bu alanda çok iyi tanınan Oxfordlu Prof. Dr. Arthur Sewell bulunuyordu; iki yıl şiir ve İngiliz Edebiyatı öğretmenim oldu. Ondan çok şey öğrendiğimi söyleyebilirim. Sınıfa, hep hafif bir sesle, opera aryaları söyleyerek girer ve sorardı: "Bu hangi operanın alyası?" Müzikle uğraştığım için bu aryaların çoğunu bilirdim. Sanırım başlarda onun gözüne girmemi sağlayan bu oldu.

Shakespeare dersleri ise çok ilginçti. Shakespeare'in şiiriyle dramatik gelişimi nasıl sağladığını bize çok güzel anlatmıştı. İkinci yıl, şiir sınavında yazdıklarımı çok beğendi ve bir Oxford Üniversitesi geleneğini yerine getirerek, beni evine şarap içmeye davet etti. Bunu sınıfta açıklayınca herkes alkışlamıştı. Ne yazık ki, üçüncü yıl Ankara'nın kötü havası yüzünden eşini önce Beyrut'a sonra da Yeni Zelanda'ya götürdü. Ama "doktora babam" o oldu, tezi-min başlığını o saptadı ve bana, "Bu konu İngiltere'de bile henüz incelenmedi, ona göre" dediğini hiç unutmadım. Giderken bir kitabını imzaladı ve bana armağan etti: *The Character and Society in Shakespeare (Shakespeare'de Karakter ve Toplum)*. Toprağı bol olsun.

Prof. Sewell gittikten sonra, daha genç bir İngiliz Edebiyatı öğretmeni geldi: John Russell Taylor. Sonradan elde ettiğimiz bilgiye göre, 25 yıl *The Times* gazetesinde tiyatro, sinema ve sanat eleştirmeni olarak çalışmış, elli kitabı olan bu hoca, usta bir biyografi yazarı olarak tanınmıştı.

Kitaplığında, onun 1963'te yayımlamış olduğu *Anger and After* (Öfke ve Sonrası) başlıklı modern İngiliz tiyatrosuna rehber olan kitabı bulunuyor.

Ne yazık ki Orhan Burian'dan da yalnızca bir yıl Shakespeare dersi alabildim; çünkü o yılın sonunda onu aniden yitirdik. Shakespeare oyunlarını adeta sahnedeymiş gibi, o güzel Cambridge İngilizcesiyle okurken oynardı da... Hem anlatır hem örnek gösterdiği sahneleri oynardı. Onun yalnızca derslerinden değil, çıkardığı çeşitli dergilerdeki yazılarından da çok yararlandım. Bunlar, benim için, birikim sağlayan denemeler ve yazılardı. Burian tam bir Rönesans hümanistiydi. Her yazdığı, bende yeni ufuklar açıyordu. Onun daha dersler bitmeden, birden aramızdan ayrılması beni çok sarsmıştı. Benim gibi, onun yakın arkadaşı olan Yusuf Mardin de çok üzülmüştü.

Bölüm başkanımız, Prof. İrfan Şahinbaş, benim üzüntümü fark etmiş olacak ki, "Cenaze işlerinin başına sen geç" dedi. Ben de ona olan sevgimi, onu son yolculuğuna uğurlayarak göstermeye çalıştım. Cenazeye eşlik ettiğimizde, 1953 yılının güzel bir mayıs sabahıydı ve artık Orhan Hocamız dünyanın bu güzelliklerini göremeyecekti.

Bölüm başkanımız Prof. İrfan Şahinbaş da sevdiğim öğretmenlerden biriydi. Cambridge'te eğitim görürken, İngiltere'de, üniversiteler arası gülle atma şampiyonu olmuş İrfan Hoca, öğrencilere karşı hoşgörülü, oldukça içine kapanık, bazı esprilere gülerken yüzü kızaran, utangaç bir öğretmenimizdi. Ama halden anlayan ve elinden gelen yardımı yapmaya hazır bir insandı. O da Atatürk'ün İngiltere'ye gönderdiği değerli insanlardan biriydi. Orhan Burian gibi, yükseköğretimini Cambridge Üniversitesi'nde tamamlamıştı. Aynı hümanist karaktere sahipti. Ama ne yazık ki, İrfan Hoca'nın bir tek fotoğrafını bulamadım.

Londra Üniversitesi Kraliyet Koleji'nde okuyan Prof. Hamid Dereli, Latincesi iyi olduğu için önce Latince Bölümü'nün başkanı olmuş, sonra Prof. Dr. Samim Sinanoğlu'nun gelmesiyle İngiliz Filolojisi'ne geçmişti. İçine kapalı, tutucu bir Ispartalı olan Hamid Bey, etliye sütlüye karışmaz ama daha çok tutucu hocaların yanında yer almayı yeğlerdi. Onun da çevirileri vardı ama tiyatro oyunlarında Türkçesi pek başarılı değildi. Yine de ondan da öğrendiğimiz şeyler oldu.

Rastlantıya bakın, bir yıl sonra en küçük kardeşim Temuçin'i 16 yaşında yitirdiğimizde, yine cenazesini Cebeci Mezarlığı'na getirmiştik. Bir de baktım, Orhan Burian Hoca'nın mezarı da kardeşimin mezarının hemen yanında. Kardeşimi gömerken ikili bir keder içindeydim. "Neden böylesine değerli insanlar erken ölüyor?" diye isyan ediyordum. Gerçi, Cemal Süreya'nın dediği gibi, "her ölüm, erken ölümdür". Ama 16 yaşında, genç bir insan ile 39 yaşında değerli bir insanın bu denli erken ölmele-ri de insanı üzüntüyle karışık bir öfkeye boğuyordu. Orhan Burian, benim örnek alacağım bir öğretmendi. İngiliz Filolojisi'ne kayıt yaptırmamdan bir yıl sonra yitirdiğimiz Orhan Burian'ı ve kardeşim Temuçin'i burada özlemle anıyorum. Işıklar içinde yatsınlar.

O yaşlarda, arka arkaya gelen bu ölümler beni çok sarsmıştı. Şaşkındım. 1954 yılının nisan ayında birdenbire yitip gitti kardeşim. Hem de arkasında çok güzel şiirler bırakarak... Bize okumadığı, hiç sözünü etmediği şiirlerdi bunlar. Sanırım, ailemizin asıl ozanı oydu.

Öğrenci arkadaşlarım

Şair ve yazarlarla ilişkim, beni iyice onların arasına sürükledi. Bir yandan düzenli biçimde derslere giriyor ama

şairler arasında da kendimi mutlu hissediyordum. Enerjik ve hareketli bir insan olduğumdan fakülte arkadaşlarım bana önem veriyorlardı. Bazı İngilizce kitap bölümlerini çevirmem için bana geliyorlardı. Aralarında şair Özdemir diye anılmaya başladım. Artık iş öyle bir duruma geldi ki sanki ben her şeyi çözermişim gibi, öğrenci arkadaşlarımın bazı sorunları bana iletiliyor ve bunu benim çözebileceğim söyleniyordu. Bu da bana, o sıralarda kaldıramayacağım kadar sorumluluk yüklüyordu.

Sınıf arkadaşlarım, çay partisi yapacakları zaman da bana gelirler, bir geziye gideceklerse benim yardımımı isterler ya da sınıfın bir sorununu bölüm başkanına iletmek istedikleri zaman temsilci olarak beni seçerlerdi. Ben de “Sınıfça benimle gelerseniz, sözcünüz olurum” derdim. Ama İrfan Hoca’nın karşısına çıktığımızda, Nasreddin Hoca misali, arkamda yalnızca bir iki arkadaşım kalırdı. Bu, elbette beni kızdırır, “Bir daha temsilciniz olmam” derdim. Ama bir süre sonra bunu unuttur, aynı hatayı bir daha yapardım.

Belki arkadaşlarım bana güvendiği için böyle olurdu. Hiçbirini kırmak istemezdim. Belki de onlar bana kızıyorlar, onun için de inadına yapıyorlardı, kim bilir? Ama öğrenciliğimde bu açıdan hep göz önünde olan nedense bendim. Bazen hiç haberim olmayan bir olay hakkında hocalar en önce beni çağırırlar, benden açıklama beklerlerdi; sanki her şeyden haberim varmış gibi!

Teselli yolculuğu (1954)

Ailecek büyük bir keder içindeydik; en küçük kardeşimin ani ölümü bizi bitirmişti. Ama bundan en çok etkilenen annem oldu, depresyona girdi. O, çok sevdiği, üzerine tit-

redîği en küçük oğlunu yitirmişti. Hiçbir teselli ona kâr etmiyor, normal durumuna getirmiyordu. Babam da oğlunun ölümüne mi, annemin bu haline mi üzülsün, kahroluyordu. Onu yeniden hayata bağlamak için bir süreliğine mekân değiştirmek gerekiyordu; babam, bir Avrupa gezisi düzenledi ve gereken hazırlıkları yaptı. Amerikan Büyükelçiliği'nden satın aldığı 1938 model bir Buick otomobille annemi, gençliğini geçirdiği, gayet iyi bildiği Almanya'ya götürmek istiyordu.

Bizim emektar Buick, sekiz silindirli, benzini fil gibi yutan bir araçtı. Neyse ki benzinin litresi 25 kuruştı. O dönemde Türk lirası, dünyadaki en değerli para birimlerinden biriydi; 1 lira, 1.75 dolar, 3.5 Alman markıydı. Kredi kartı ve yolcu çeki diye bir şey olmadığı için, para gidilecek yabancı ülkenin bir bankasına transfer ediliyor, böylece, büyük miktarda para taşımamanın önüne geçilmiş oluyordu.

Haziran sonunda yola çıktık. Deneyimi olanlar Bulgaristan'da benzin almamamızı salık verdiler. Biz de 10 litrelik yedek bir benzin bidonu aldık ve benzinle doldurduk.

Gelgelelim Bulgaristan'dan tam çıkmak üzereyken bidondaki yedek benzinimiz de bitti. Tek tük görülen benzin istasyonlarından birine girdik. Benzinci, "Ne ile ödeyeceksiniz?" diye sordu. Babam, "Türk lirası" deyince benzini doldurdu ama iki misli para istedi. Bir pazarlıktır başladı. Nihayet, babam, hayatında yapmadığı bir şey yaparak, benzinciye kim olduğunu söyleyip onu şikâyet edeceğini belirtince, benzincinin yelkenleri suya indi. Korkmuştu, çünkü komünist rejim altında bu gibi sahtekârlıklara büyük ceza kesiliyordu.

Bulgaristan'dan çıkıp Yugoslavya'ya girdik ve Zagreb'de bir gece kaldık. Avusturya sınırında ilginç bir şey oldu. Sınırdan nöbet tutan bir Sovyet askeri biz geçerken tüfeğini

Özdemir Nutku, 1938 model Buick Roadmaster arabası ile.

öne alıp topuk vurarak bizi selamladı. Çok şaşırdık, sanırım ön camdaki Türk bayrağını ve (Sovyet bayrağının fonu da kırmızı olduğu için) ayrıca kocaman bir otomobil görünce, bizleri Sovyet büyüklerinden biri sanmıştı. Herhalde, eğitimsiz bir *mujik*, yani bir Rus köylüsüydü.

Avusturya'nın yemyeşil ormanlarını ve şelalelerini gezip Münih'e girdik. Amerikan askerleri valizlerimizi allak bullak etti. Sonunda otelimize vardık. Hepimiz çok yorgunduk, Ankara'dan bu yana direksiyon başındaydım. O gece kendimi bilmeden uyudum. Sabah, babama Münih'te kalıp kalmayacağımızı sordum. Birkaç tiyatro temsili görmek istiyordum. Ama turist rehberine baktığımda, tiyatroların tatilde olduklarını, yine de açık havada, şenliklerde bazı oyunların oynandığını okudum. Babam "Oğlum ben de tiyatroya gitmek istiyorum, ama burda değil, daha sonra, Bonn'a gittiğimizde" dediği için konu kapandı.

Sürücü olduğum için haritaya baktım, Münih-Bonn arası, en kısa yoldan, otobanla 552 kilometreydi. Yolda bir şeyler atıştırdıktan sonra öğleden sonra saat üçe doğru Bonn'a girdik ve otele yerleştik.

Babam, “Yarın tiyatroya gideceğiz” dedi. Kardeşim Babür ve ben çok sevindik. Daha yeni gelmiş olmamıza rağmen uzaklaşmak bile iyi gelmiş olmalı ki annemiz de biraz olsun kendini toplamış gibiydi.

Ortasından Ren Irmağı geçen Bonn, o dönemde Almanya’nın başkentiydi; çünkü Berlin, o sırada Amerikan, Fransız ve Sovyet kuvvetlerinin işgali altındaydı. İki bin yıllık eski bir kent olan Bonn, aynı zamanda Ludwig van Beethoven’ın doğduğu kentti. Bunun için de her yıl sonbaharda Beethoven Festivali yapılmakta, çeşitli yerlerde konserler ve opera temsilleri verilmekteydi. Ama biz daha yolumuzun yarısına geldiğimiz için Sieben Gebirge (Yedi Dağ) denilen, Bad Godesberg’deki Drachenfels’te (Ejder Kayalıkları) bir orman içinde, Friedrich von Schiller’in *Wilhelm Tell* (1804) adlı oyununu seyrettik. Oyun alanı çok güzel ışıklandırılmıştı. O sırada, Almancam orta karardı ama oyunu önceden bildiğim için büyük haz duydum. Bu doğal mekân oyunun anlamına da çok uygundu.

Ejder Kayalıkları’na, İstanbul’da, Tünel’deki tramvay gibi kayışla çekilen, iki vagonlu bir dağ treniyle çıkılıyordu. Oldukça heyecan verici bir serüvendi. Çünkü dağ çok dikti ve tırmanırken koltuğunuzda sıkı oturmanız gerekiyordu. Tren yolculuğunun bir başka güzel yanı, çok güzel ağaçlıklı ve çiçeklerle süslü yemyeşil yerlerden geçmemizdi.

Üç gün sonra Bielefeld’e, kuzeye doğru yola çıktık. Her zamanki alışkanlığımla haritaya baktım; 216 kilometre olduğuna göre, A1 Otobanı üzerinden iki iki buçuk saatte orada olabilirdik. Babam, Bielefeld’de orientolog ve Türkolog Prof. Dr. Franz Taeschner’la da görüşmek istiyordu. O dönemde henüz öğrenci olduğumdan, Doğu Bilimleri otoritesi olan ünlü Prof. Taeschner’ı tanıımıyordum.

(Soldan sağı): Ben, Prof. Dr. Franz Taeschner, kardeşim Babür; oturan annem. Fotoğraflı çeken ise babam, 1954.

Babam randevu almak için ona telefon ettiğinde, profesör hepimizi yemeğe davet etti. Beyaz uzun sakallı, biraz Bernard Shaw kılıklı, saygın bir kişilikti; çok sıcak ve içten bir Türk dostuydu. Kitaplığında çok sayıda Türkçe kitap da vardı. Bize, yemekte hizmet eden kişiyi, eski Türk usulüyle el çırparak çağırıyordu. İlginç bir kişilik olduğu belliydi.

Bielefeld, adeta ormanlarla örtülü bir kentti. Kent sakinleri bir ormanın içinde yaşıyor gibiydiler. Eski ve yeni, uyumlu bir biçimde bir araya getirilmişti. Burada yaşayanlar hem bir büyük kentin heyecan verici tüm olanaklarına sahiptiler hem de Teutoburg Ormanları'nın rahatlık verici ayrıcalıklarına... Bielefeld'in eski, tarihi şehir merkezi de güzeldi. Tramvay durağında bekleyen, kent merkezine ya da pazar yerine alışverişe giden insanlar, renk renk giysiler içindeydi. Aralarında, akşamları karakteristik barlara ya da yakın tiyatrolara giden gençler bir hayliydi. Kenti ziyaret edenler şehir turuna buradan başlıyorlardı.

Babam, hem gençliğinde staj için gönderildiği Kiel Deniz Harp Okulu'nu hem Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı çarpıştığı Alman denizci yoldaşlarını görmek için kuzeye, Kiel'e de gitmek istiyordu. Bu isteğini anneme söyledi ve onayını aldı. Kardeşim Babür'le ben Wagner Festivali'nin yapıldığı Bayreuth'u görmek istiyorduk. Bir öğle yemeğinde bu isteğimizi dile getirdik. Babam, "Aslında ben de orayı görmek isterim ama güneye geri dönmemiz gerekli" dedi. Bu yolculuğa annem için çıkmıştık. Bu yüzden, babam, annemin bir dediğini iki etmiyordu. Biz de anneme baktık; annem, "Çocukları kırma" deyince akan sular durdu.

Bayreuth, şirin bir kasabaydı. Bize anlatılanlara göre, Richard Wagner'e hayran olan Bavyera Kralı II. Ludwig, besteci hayattayken bu tiyatro binasını yaptırmış ve şenliği başlatmıştı. Biz gittiğimizde, festival komitesinin başında, Richard Wagner'in torunları Wieland ve Wolfgang Wagner vardı. Tiyatro kapısının sağ yanındaki afişte *Der Ring des Nibelungen* (*Nibelungen'in Yüzüğü*) adlı operanın oynadığı yazılıydı. Bilindiği gibi, bu yapıtın konusu, Kuzey Alman (Norse) Mitolologyası'ndan alınmıştı. Kapının diğer yanındaki panoda da *Lohengrin*'in afişi vardı.

Nibelungen üç gün (16 saat süren) bir yapıttı. En az yüz müzisyene gereksinim vardı. Örneğin, 6 arpçı, 4 tenor ve bir sürü Wagner tubası denilen müzik aletini çalacak müzisyen gerekliydi; ayrıca 34 solist ile erkek ve kadın korosuna ihtiyaç vardı. Bu yapıt bir dörtleme, yani dört bölüm süren bir tetrolologyaydı. Bu operayı çok görmek istedik ama Bayreuth'ta o kadar kalmayacaktık.

Gezimizin süresi belli olduğundan sadece *Lohengrin*'i izlemeyi kararlaştırdık. Bu yapıtın konusu, 10. yüzyılda,

Bayreuth'ta, Wagner Tiyatrosu'nun önünde kardeşim Babür'le.

(Ortaçağ Almanyası'nda efsane olan “kuğulu şövalye” hikâyesine dayanır.

Orkestra şefi, müzik dünyasında önemli bir yeri olan Eugen Bochum'du. Üstelik, Almanya'nın en önemli opera sanatçıları bu temsilde yer alıyorlardı: Wolfgang Windgassen, Birgit Nilsson, Astrid Varnay, Ernst Blank gibi dramatik seslere sahip dört önemli sanatçı vardı. Temsil aşığı yukarı dört saat sürdü. Hem güzel bir müzik dinledik hem oyunu gördük ama bu kadar uzun bir temsile o zamana dek alışık olmadığımız için otelimize bitkin bir şekilde döndük.

İki günlük, Bayreuth serüveninden sonra Kiel'e doğru yola koyulduk. Kiel, Almanya'nın kuzeyinde yer alan Schleswig-Holstein eyaletinin merkeziydi. Bir liman kenti olarak Kiel Kanalı'nın doğu ucunda, Baltık Denizi'ndeki Kiel Fiyordu'nun (Kieler Förde) her iki yakasında da toprakları bulunuyordu. Aynı zamanda, Alman Baltık donanmasının merkeziydi. Babamın staj yaptığı Deniz Harp Okulu da Kiel'deydi. Babam, artık emekliye ayrılmış olan eski arkadaşlarını göreceğı için oldukça mutluydu.

Önceleri, biz kardeşimle yalnız gezmeyi tercih ettik. Ama kısa bir süre sonra, arkadaşları, “Emre, delikanlıları bizimle de tanıştır” deyince, biz de en iyi giysilerimizi giyerek kahvaltılara ve yemeklere dahil olduk. Kiel’de bizim ilgimizi çeken fazla bir şey yoktu ama babamın heyecanını gördükçe biz de memnun oluyorduk. Annem de eski karamsarlığını biraz olsun atmıştı. Kiel’de bir hafta kaldıktan sonra dönüşe geçtik.

Dönüş güzergâhında Venedik’e uğradık. İleride yedi kez daha gideceğim Venedik, bana çok ilginç gelmişti. Aslında denizin üzerinde kurulmuş ve bir yerden bir yere ancak deniz trafiğiyle gidilen bu kenti görmek hepimizi büyülemişti.

Babam çok yorulduğumu düşündüğü için gemiyle döneceğimizi söyledi. Araçların da alındığı büyük bir feribotla dönecek, böylece arabamızı da burada bırakmamış olacaktık. Bir bakıma rahatlamıştım. Araba kullanmayı çok seviyordum ama bu kadar uzun süre direksiyon sallamak beni çok yormuştu. Güzel ve eğlenceli bir feribot yolculuğundan sonra, İstanbul’a, oradan da aracımızla Ankara’ya geldik. Annem biraz daha durulmuşa benziyordu.

Ne ki eve girince, bize belli etmemeye çalışsa da fena oldu. Bu ev ona küçük kardeşimiz Temuçin’i anımsatıyordu. Artık Sıhhiye’deki Serçe Sokak’ta bulunan evimizden taşınma zamanı gelmişti. Üst katımızda ünlü dramatik soprano Semiha Berksoy oturuyordu. Kızı Zeliha ise ben üniversite öğrencisiyken, 11-12 yaşlarında ufacık bir şeydi.

İki fenomen oyuncu: Yıldız ve Müşfik Kenter

1954 yılında, Serçe Sokak’tan Bahçelievler’e taşınma telaşı içindeyken, adını şimdi anımsayamadığım bir arkadaşım

beni arayıp Büyük Tiyatro'daki, Schiller'in *Maria Stuart* oyununa topluca gidecekleri için bana da bilet aldıklarını bildirdi. Buna çok sevindim çünkü Maria Stuart rolünü (o zamanlar soyadı Akçan olan) Yıldız Kenter oynuyordu ve onu bir kez daha izleme şansına erişecektim.

İstanbul'dayken, Ankara'da, konservatuvarı sınıf atlayarak bitiren bir Yıldız'dan söz edildiğini duymuştum. Ama Ankara'ya gelinceye kadar sahnede hiç seyretmemiştim. Yıldız Kenter'i ilk kez, 1950 yılında, Friedrich von Schiller'in *Hile ve Sevgi* (*Kabale und Liebe*) adlı oyununda izlemiştim, o sırada yirmili yaşlarını süren genç bir oyuncuydu, ama sahnede kırk yıllık deneyime sahip bir oyuncu gibiydi. Bu neoklasik oyunda yönetmenin kuralları içinde biraz da sanki kısıtlanmış gibiydi. Başarılıydı ama henüz sıradışı görünmüyordu. O sıralarda 19 yaşında olduğum için, bu değerlendirmemde yanılmış da olabilirim. Hemen her yıl iki oyunda oynayan Yıldız çok tutulan bir oyuncu olma yolundaydı. Bu yüzden onun üstün yeteneğini sergileyeceği oyunu dört gözle bekliyordum.

Yıldız'ın (o sırada Nihat Akçan ile evliydi) ilk sıçraması, 1953 yılında, Emile Zola'nın *Gelin*'inde, Somerset Maugham'ın *Lady Frederick*'inde ve Schiller'in *Maria Stuart* adlı oyunları oldu. Bu oyunlarda, daha rahatlamış, ayrıntıları daha zengin ve tam bir İngiliz Lady'si havasındaydı. Etkiliydi ve rolünde çok başarılıydı. Bundan sonra da, onun oyunlarını kaçırmamaya dikkat ettim. Hele Shakespeare'in *On İkinci Gece* adlı oyununda, Olivia rolünde harikaydı. Onun bu başarısındaki bir neden de karşısında iyi oyuncuların bulunmasıydı sanırım.

Yıldız Kenter, duyarlı, çevresinde olan bitenlerle çok ilgili bir sanatçıydı. *Oyunculuk Tarihi* adlı iki ciltlik kitabım çıktığında, beni ilk arayanlardan biri (diğeri Şahika Tekand'dı)

Özdemir Nutku, Yıldız Kenter ile bir oyunundan sonra kuliste.

o olmuştu, “Ellerine sağlık. Nihayet sayende bizim de bir Türkçe tarihimiz oldu” diyerek beni çok mutlu etmişti.

Yıldız’ın en küçük kardeşi Müşfik Kenter de tiyatromuzun en önemli ve büyük sanatçılarından biridir. Onun ablasının gölgesinde kaldığını söyleyenler olmuştur ama ben bu düşünceye katılmıyorum; çünkü o da Yıldız gibi büyük bir başarıyla her rolün üstesinden gelmiş, en karizmatik oyuncularından biriydi. Ne yazık ki, bu değerli sanatçıyı 15 Ağustos 2012 yılında 80 yaşını sürerken kaybettik.

Müşfik’i Yıldız’dan daha geç tanıdım. Çünkü biz 1950 yılında Ankara’ya geldiğimizde, Müşfik de konservatuvara o yıl yeni girmişti. Beş yıllık eğitimle, yüksek kısımdan mezun olup 1955’te Devlet Tiyatrosu’na katıldı. Devlet Tiyatrosu kadrosunda sadece dört yıl kaldı ve İstanbul’a Yıldız’ın yanına gitti. Bu kararında, Yıldız gibi, dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri’nin, Opera binasının fuayesini bir kokteyl salonuna çevirmek istemesine kızan Muhsin Ertuğrul’un, 1958’de, genel müdürlüğü bırakması da etkili olmuştur. O da ablası gibi İstanbul’da Muhsin Ertuğrul’un açtığı Küçük Sahne adlı özel tiyatroda oyun-

Macide Tanır, Özdemir ve Hülya Nutku, İzmir Sanat, 2012.

culuk yapmaya başladı. Ben de Müşfik'i Ankara'da birkaç oyunda seyrettikten sonra hem Yıldız'ı hem Müşfik'i seyretmek için İstanbul'a sıkça gittim.

İlki kardeşin, John Osborne'nun, bizde Öfke diye bilinen, Öfkeyle Bak Geriye (Look Back in Anger) adlı oyunundaki birbirini seven, ama durmadan didişen karı-koca rollerindeki performansları o kadar iyiydi ki, Londra'da gördüğüm aynı rolleri oynayan oyuncularından birkaç gömlek üstündeydi. Yıldız da Müşfik de Türkiye'de yetiştikleri halde, o İngilizlerin genel atmosferini vermekle kalmamış, her ikisi de birer virtüöz olarak daha etkili bir oyun çıkarmışlardı.

Başka bir fenomen oyuncu: Macide Tanır

Ankara'ya taşınıncaya kadar, böyle özel bir sanatçıdan haberim yoktu. Sahneye çıktığı zaman her rolüyle, tavrı ve ifadesiyle, oynadığı karakteri en doğru ve etkili yorumuyla izleyiciyi mest eden Macide Tanır, Ankara'da yaşayan favori sanatçılarımdan biriydi. Hiçbir oyununu kaçırmaz-

dım. Sesini, ayrıntılardaki incelikleri, hepsini duygu dolu bir ustalıkla kullanırdı.

Macide Tanır da Yıldız Kenter gibi, Devlet Konservatuvarı'nı sınıf atlayarak bitirmiştir. Carl Ebert'in gözde öğrencilerinden biri olmuştur. 1943 yılında, Tatbikat Sahnesi'nde ilk kez seyirci karşısına çıktığında sahneye hâkimiyetiyle hemen kendini belli etmiştir. Bir rolü hazırlaması sırasındaki kılı kırk yaran titizliği daha okul yıllarındayken başlamıştır. Rol hazırlarken, hep inceler, irdeler, düşünür, denemekten ve düşündüğünü söylemekten çekinmez. Bu zorluk çıkaran çalışması nedeniyle ona "Tiyatronun Cadısı" denmiştir.

Büyük bir tiyatro sanatçısı kabul ettiğim Macide Tanır'ı, 6 Şubat 2013 günü, 91 yaşında sonsuzluğa uğurladık. Onu, son kez İzmir Sanat'ta, 2012 yılında "Tiyatroda Geçen Yıllar"ını anlatması için davet ettiğimizde görmüş, ben ve Hülya özlem gidermiştik.

Mavi'li yıllar¹

1950'li yıllar, şiirli yıllardı. Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevi'nde şiirden renk renk nakışlar örüyordu. Orhan Veli, Oktay Rifat ve Melih Cevdet, Sait Faik yıllarıydı. Nâzım'ın kitaplarını el altından, tanıdık sahaflardan satın alabilenler şanslı kişilerdi. Bu büyük ozanın tüm kitapları yasaklanmıştı, basılmıyordu ve hepsi birer mücevher değerindeydi. Nâzım'ın kitaplarını çantamızda taşımaz, gömleğimizin içine sokar düğmelerimizi ilikledik. Evlerde Nâzım'ın şiirleri çoğaltılıyor ve alamayanlara

1 *Mavi* dergisi üzerine kapsamlı bir yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yılmaz Açık tarafından yapılmıştır.

dağıtılıyordu. Daktilo yazmayı da bu şiirleri çoğaltırken öğrendim. Ankara’da, aralarında bulunduğum şiir yazar arkadaşlarımın da etkisiyle, şiir yazmaya verdim kendimi. Ama yayımlamayı hiç düşünmemiştim. Çünkü bu konuda şiirlerimin iyi mi kötü mü olduğunu bilmiyor, sırf kendi zevkim için yazıyordum. Bir gün, *Mavi*’cilerden Bekir Çiftçi, “Gel seni Avni’ye götürüyüm” dedi.

“Avni de kim?”

“*Kaynak* dergisinin sahibi.”

Kaynak dergisini yayımlayan Avni Dökmeci’nin dükkânına gittik. Anafartalar Caddesi üzerindeki bir hanın karanlık koridorundan geçip sandık odası gibi, küf kokan minicik bir merdiven altı odacığına ulaştık. Burası *Kaynak* dergisinin “idarehanesi”ydi. Üç kişi birden geldi mi birinin mutlaka, dışarda merdiven önünde ayakta durmak zorunda olduğu bir dolaba benziyordu; sadece küçük bir masa ile bir konuk iskemlesi alabilecek büyüklükteydi. Kartvizit basılan baskı pedalını da içeriye, merdiven altına sokuşturmuştu.

Avni Dökmeci de şiir yazıyordu; dingin, sevecen, dışa zor açılan, efendi bir adamdı. Sessizdi, az konuşurdu. Konuştuğu zaman da belli belirsiz kızarır, o işbilir görünüşü ardındaki saf ve mert Anadolu insanı kişiliğini saklayamazdı. Önemli olan, Avni Dökmeci’nin, dergisinde genç şairleri tanıtan, şiir tutkunu bir insan olmasıydı. Şiirlerimle ilgilendi ve dergide basmayı önerdi. Benden yazı ve çeviri de istedi. Sonra da ilk şiir kitabım *Eller*’i bastı. Dışa açılmam Avni’nin yardımıyla oldu.

Özen Pastanesi sohbetlerinde kanıma girildi: Şiirlerimi yayımlamam için arkadaşlarım tarafından yüreklendirildim. 1949 yılıydı: Avni, şiir yazdığımı duyunca, “Kâğıdını sen al, ben de kitabını basayım” dedi. İlk kitabımın (*El-*

ler) yayımlanacak olması beni çok mutlu etmişti, daha da önemlisi çok heyecanlanmıştım. Ama içime de bir korku düşmüştü: Kitapta hangi şiirlerim yer almalıydı? İnsan yazdığı bütün şiirlerini büyük bir kıskançlıkla seviyor: “Buna değmiş buna değmemiş” derken, bir bakıyorsunuz hepsini birden seçmişsiniz. Bu böyle olmayacak! Avni’ye gittim, “Avni Abi, sen bir seçme yapar mısın?”

“Ben mi, bilmem, yok, zor bir şey bu, büyük bir sorumluluk! En iyisi sen kendin yap!”

Yeniden oturdum şiirlerimin başına, bu kez bir kaşımı yukarı kaldırarak kararlı bir biçimde seçime giriştim. Amma da zor işmiş! “Bu biraz naif”, “Bu da patetik”, “Burda biraz özentisi hissediliyor”, “Bak bu fena değil” derken bir baktım seçe seçe altı şiir seçmişim. Altı şiir için kitap basılmaz ki! Yine oturdum baştan başladım. Sonunda on iki Türkçe, yedi de İngilizce şiir çıkardım. İngilizce şiirler Kolej imalatı. Ne diye bastırdım bu İngilizce şiirleri? Bunu bugün yanıtlamam biraz güç. Onun için bu konuyu hiç açmayalım. Ama bir İngiliz yazın dergisinde daha sonra yazdığım birkaç İngilizce şiirim yayımlandı. Almanya’da da Almanca yazdığım birkaç Almanca şiir.

Eller’deki şiirlerde elbette Orhan Veli ustanın etkisi vardı. Kısa dizeler, toplumsal içerik ve ekonomik anlatım eğilimi... Yalnız baştan itibaren tüm şiirlerimde büyük harf yoktu; başlıktan şiir kitabımın sonuna kadar küçük harf kullanıyordum. *Eller* adını verdiğim bu ilk şiir kitabından küçük bir örnek:

eller titriyen eller,
beyaz,
esmer eller...
kimi pamuklar içinde,
kimi toprağın...

nasırlı eller,
yumuşak eller,
kimi makine başında
kimi insan kanında...
eller ki
beyaz tuşlarda,
rüyalarda
hep dansederler...

(1949)

Bir bölümünü buraya aldığım, bu küçük şiirdeki üç nokta bende saplantı olmuş olacak ki, bir yıl sonra yayımlanan şiir kitabımın adını giderek küçülen üç nokta (•••) koydum. Kitabın içindeki tüm şiirlerin başlıkları da üç noktaydı. O zamanki baskı tekniğinin verdiği olanakla yukardan aşağı çaprazlamasına kesen gri beyaz bir kapak üzerinde üç tane siyah nokta bulunuyordu.

Avni'nin baskı makinesi, bilmem kaç tarihinden kalma ilkel, belki de Bağımsızlık Savaşı yıllarından bu yana çalışan, emektar bir kartvizit pedalıydı. Ama bu Ankara dergisinin baskı makinesi, benim yazarlık yaşamımın başlangıcında önemli bir yer aldı. İlk şiirlerim ve yazılarım bu dergide yayımlandı. İlk çevirilerim ise ben Kolej yıllarındayken, İstanbul'da, babamın dostu ve 1934 yılı Robert Kolej mezunu olan Muhtar Enata'nın çıkardığı *Yücel* dergisinde çıkmıştı.

Zaten Avni'nin o merdiven altı dükkânı boş kalmaz, birçok şair ve yazar orada buluşurdu. Oraya kimler gelmezdi ki, nitekim o güzel ses tonuyla radyoda şiirler okuyan, haber spikerliği yapan, Devlet Tiyatrosu sanatçısı ve şair Suat Taşer'i de 1951'in Nisan ayında Avni'nin bürosunda tanıdım. Benden on on iki yaş büyük olan bu yakışıklı aktör-şairi yıllar sonra İzmir'de kuracağım bölü-

me diksiyon hocası olarak alacağımı nereden bilebilirdim ki? Sadece Ankara'da yaşayan şairler ve yazarlar değil, ressam, gazeteciler de buraya gelirlerdi. Ressam Fahir Aksoy'u da Kürdün Meyhanesi'nde değil, Avni'nin minik bürosunda tanıdım.

Bir gün Avni'ye, "Avni Abi, başka bir yerde buluşsak, burası çok dar, daha geniş bir yerde daha çok arkadaşla buluşabiliriz" önerisinde bulundum. Avni Abi, yine o dingin tavrıyla, "Özdemir, ben burdan nasıl ayrılırim? Kartvizit bastırmaya gelen çok insan oluyor, ben ekmek paramı dergiden değil, kartvizitten çıkarıyorum" dedi ve devam etti: "Eğer kartvizit basamazsam, dergiyi çıkaramam, sizin yazdıklarınızı yayımlayamam."

Bu sözlere verilecek yanıt yoktu. Sustum ve ona hak verdim. İki konukluk kapasitesi olan bu daracık yer, önce-leri o işhanının çay ocağıymış. Çaycı daha büyük bir yere geçince kirasını ehven bulan Avni Abi burayı büro yapmış. Eli biraz sıkıydı. Zaten öyle de olmak zorundaydı.

Yine küçük bir kartvizit pedalıyla Şairler Yaprığı dergisini yayımlayan Nedret Gürcan'ın adını da o sıralarda duydum. Nedret'in, Dinar'da, aileden miras kalan bir un ve irmik fabrikası vardı. O da tutkulu bir şairdi. Şiirlerini hem kendi çıkarttığı Şairler Yaprığı'nda yayımlar hem *Mavi* ve *Kaynak* gibi yazın dergilerine gönderirdi. Benim de Nedret'in dergisinde bazı şiirlerim çıktı. Ama kendisiyle tanışmam çok sonra oldu. Nedret, benim iki kitabımı, o büyük emek isteyen kartvizit pedalında bastı.

Bunlardan ilki, Tarık Dursun K. ile birlikte hazırladığımız *Amerikan Şiirleri* seçkisiydi. Kitap 1956 yılının Şubat ayında piyasaya çıktı. Ankara Üniversitesi Amerikan Edebiyatı profesörü Robert Ball kitapla ilgili bir tanıtım yazısı yazdı. Seçki, hiç ummadığım bir rağbet gördü. Bu-

Avni Dökmeci'nin merdiven altı bürosu bize küçük gelince, Kızılay'da, Atatürk Bulvarı üzerindeki Özen Pastanesi'nde buluşmaya başladık; ama Avni'siz. Zaten buradaki toplantılarımız daha çok *Mavi* dergisine ilişkin-di (Sonraki yıllarda Özen Pastanesi kapandı ve yerine bir giysi mağazası açıldı).

Mavi dergisini ilk çıkaranlar, Atatürk Lisesi mezunu, çiçeği burnunda kimi Ankaralı yazarlar ve şairlerdi. Dergiyi, başlarda yazına meraklı bir müteahhit olan Teoman Civelek finanse ediyordu. Attilâ İlhan bu gençleri kanatları altına almıştı, başyazıları o yazıyordu. Ankara, o dönemde, derli toplu bir kentti; şairler ve yazarlar birbirlerini nerede bulacaklarını bilirlerdi.

Güner Sümer, Bekir Çiftçi, Ülkü Arman, Ahmet Oktay, Orhan Duru ile işte o sıralarda tanıştım. Ben de *Mavi*'ci-lere katıldım. Sonra da Ferit Edgü, Tahsin Yücel, Yılmaz Gruda ve Demir Özlü aramıza katıldılar. O dönemde, bu dergi Türkiye'nin yazın yaşamına bir hareket getirdi. Hepimiz, coşkulu ve isyankârdık. Yanlışları ve doğruları-yla yazın tarihimiz içinde bir yeri vardır *Mavi* dergisinin. O zaman "Maviciler" adıyla anılan bizler bir avuç, deneyimsiz, öfkeli, coşkulu, genç insanlardık. Kimimiz bu özellikleri kendi yaşamına da tavır olarak yansıttı.

Derginin hikâyesinden biraz daha bahsedeyim: Attilâ İlhan da bir toplantı oldu mu, İstanbul'dan trene atlar, bizimle orada buluşurdu. O günlerde şiirde, Attilâ İlhan fırtınası esiyordu. Toplantıların birine de yine *Mavi* dergisi için gelmişti. Kısa süre sonra Bekir Çiftçi, Güner Sümer, derginin sahibi Teoman Civelek, Orhan Duru ve Ahmet Oktay da pastaneye sükün ettiler. Selamlaştıktan sonra oturdular. Her zaman güler yüzlü olarak tanıdığımız Teoman'ın yüzü asıktı. Ters bir şeyler olduğunu hepimiz sezdik.

Toplantının amacı belliydi; yeni çıkacak dergiye gelen şiirler ve yazılar üzerine konuşulacaktı. İlk sözü Attilâ İlhan aldı; o hepimizden büyüktü, şiirlerini seviyorduk. Dergiye yazdığı “Toplumcu Gerçekçilik” adlı yazısının birinci bölümü, edebiyatçıların arasında uzun tartışmalara neden olmuştu. Biz gençler bundan memnunduk çünkü tartışmalar hep yeni düşüncelere gebedir – tabii, eğer tartışma nezaketi unutulmazsa...

Çaylarımız gelince hepimiz sustuk. Çünkü o sıralarda, mısır satıcısından simitçisine, garsonuna kadar birçok kişi MIT’e çalışıyor ve olur olmaz şeylerle, bilmeden, anlamadan insanlar gammazlanıyordu. Aziz Nesin’in evinde buldukları *Larousse* sözlüğünü alıp onu gözaltına aldıklarını duymuştuk, “Vay sen Rus casusu musun?” diye... Bu sözlüğün ansiklopedik nitelikte bir başvuru yapıtı olduğunu biraz mürekkep yalamışlar bile bilir ama bu gammazcılar kara cahil oldukları halde, başkaları hakkında karar vermekten çekinmezler.

Bir keresinde de, gazete okuyormuş gibi yapan ama kulağı kafasından büyük, bizi dinlemeye çalışan bir adamı fark ettik. Bekir Çiftçi birden hırsla kalktı, gitti. Geri geldiğinde, “Herhalde tuvalete gitmiştir” diyerek açıkladı: “Yahu gıcık oluyorum bu herife! MIT’e telefon ettim, ‘adaminızı tanıyoruz, başkasını gönderin’ dedim, telefonu kapattım.”

Bu beni çok eğlendirmişti. Garson gidince yine tartışma başladı. Bu tartışma arasında, müteahhit ve derginin çıkması için para veren derginin sahibi, Teoman Civelek söze karıştı: “Arkadaşlar, bunlardan çok daha önemli sorunlar var.” Bütün gözler ona döndü.

Güner Sümer, “Neymiş onlar?” diye sorunca Teoman, göbeğini düzelterip iskemlesinde iyice dikildi: “Dergiyi nasıl çıkaracaksınız?”

Hepimiz bu soruyu çok saçma bulduk, ama kuşkucu Ahmet Oktay “Şimdi, ne demek istiyorsun sen?” dedi.

Teoman “Artık ben yokum. Ben yokum, çünkü dergi, Attilâ Bey’in ‘Toplumsal Gerçekçilik’ yazısıyla yolundan saptı” deyince birden sessizlik oldu. Herkes adeta çarpılmış gibiydi. Attilâ İlhan, “Neden böyle dedin, kardeşim?” diye sordu. Teoman, “Dediğim gibi, artık hepiniz bir şeyler koyup dergiyi siz çıkarırsınız” buyurdu ve hepimizi selamlayıp gitti.

Herkes, “Ne oluyor” der gibi birbirine baktı. Ama ne olduğu besbelliydi. Teoman dergiyi çıkarırken amacı şöyle belirtmişti: “Genç şairlerimiz samimi duyguyu, katıksız dili, renkli konuları, gerçek şiiri, bir kelime ile şiirdeki yeniliği ve özü yer yer halk edebiyatında buldu. Onların halk edebiyatımız üzerine önemle eğilişi, halka, Anadolu’ya yönelişi büyük eserin, ölmez eserin sırrına ermek, onu yaratmak içindir.” Bu sözlerle de, Orhan Veli kuşağının başlattığı Garip hareketine karşı olduğunu belirtiyordu. Dergi, sahipliğini benim üstüme alacağım döneme kadar “Garip” akımına ve Hisarcılara karşı cephe almış durumdaydı.

Arkadaşların bu durum karşısında çok üzüldükleri belliydi çünkü Attilâ’nın ve benim dışında, hiçbiri henüz para kazanmıyordu. Birden, “Ben varım” dedim. Bana döndüler, “Arkadaşlar, ben de sizin gibi öğrenciyim, ama piyanom ile oldukça iyi kazanıyorum.”

O sırada, radyoda, çeşitli yerlerde ve Ankara Palas’ın bodrumundaki gece kulübünde, kuartetimle cumartesi geceleri çalışıyorduk. Sair günlerde, çeşitli eğlencelere davet ediliyorduk. Tabii, bu kuartetin başı olarak, onlara para kazandırdığım gibi, ben de kazanıyordum. Müzisyen arkadaşlar biliyorlardı. Her şeyi ben organize ettiğim için,

her programda aldığımız paranın 500 lirasını kendime ayırdıktan sonra, her birine 250'şer lira dağıtıyordum. O zaman için bu, çok büyük bir paraydı.

Babam milletvekiliydi ama maaşı benim dört haftada kazandığımın üçte ikisi kadardı. Çünkü benim maaşım ayda 2.000-2.500 lirayı buluyordu. O dönemde benzinin litresi 25 kuruştı. Ankara'nın en güzel yerinde, 20 bin liraya lüks bir daire satın alınabiliyordu. Yani on ay para biriktirsem lüks bir daire alabilirdim.

Caz piyanisti olmam tatsız bir kazaya dayanıyordu. Daha önce de bahsettiğim gibi 11 yıl klasik müzik dersleri almıştım. Bunun sonucunda Scarletti, Bach, Beethoven, Mozart, Schumann, Chopin gibi bestecilerin en zor yapıtlarını çalabilir hale gelmiştim. Hatta Schumann'ın sol el için yazdığı Etüd'ünü bile hatmetmiştim. Bir yandan spora da meraklıydım. Kolejin cimnastik salonunda eskrim, barfiks, paralel alanında antrenmanlar yapıyordum. Antrenman sonrası bodrum katındaki duşlara gitmek için kullandığımız bir yer kapağı vardı. Bir arkadaş kapağı tutar, biz de merdivenlerden inmek yerine burdan aşağı atlardık. İnerken de ellerimizle döşemeye tutunur, kendimizi aşağıya öyle bırakırdık.

Bir gün yine antrenman sonrasında ben bu şekilde aşağı atlarken, kapağı tutan arkadaşın indiğini sanıp kapağı bırakmasıyla, olanca ağırlığıyla kapak sol elimin üstüne düştü. Neyse ki sağ elimi kurtarabilmişim. Ama sol elimin hemen bütün kemikleri kırıldı. Sekiz hafta kadar alçıyla dolaşım. Sonuçta sol elim kıvraklığını kaybetmişti.

Üzüldüm elbette. Ama piyano çalmadan da duramazdım. Önce Duke Ellington notalarını getirtip yavaş yavaş çalışmaya başladım. Sol elim akor basmak için yeterliydi. Ama bir zamanlar Schumann'ın sol el etüdünü çalan sol

Ankara Palas Gece Kulübü'nde kuartetimiz.

elimdeki parmaklar adeta ağırlaşmıştı. Çalışmalarım ilerledikçe –ki günde düzenli olarak altı saat çalışıyordum– birden caz piyanisti olmaya başladığımı hissettim. Bu kez caz tarihini, caz ustalarını incelemeye başladım ve onların notalarını getirterek piyanoda caz çalmayı iyice ilerlettim.

O yıllarda, bugünkü gibi çok sayıda müzisyen yoktu. Ankara’da caz ve popüler müzik çalan “Piyano Paşa” dedikleri Erdoğan Çaplı ile ben tanınıyorduk. Kısa süre içinde bana da bir unvan verildi: “Boogie-woogie Kralı”; yani Erdoğan Çaplı ile ben caz ve pop müzik konusunda iki “Abdurrahman Çelebi” konumundaydık. Daha sonraki yıllarda konservatuvardan yetişen Muvaffak Falay ve Selçuk Sun gibi üst nitelikte müzisyenler ortaya çıktı.

Ben de caz dışında popüler müzikten parçalar öğrenerek profesyonel yaşama atıldım. Arkadaşlarla piyano, kontrabas, gitar ve tenor saksofondan (bazen de trompetten ya da gitardan) ibaret bir kuartet kurduk. Duruma göre, müzik aletleri de değişebiliyordu, tabii müzisyenler de... Hem radyoda hem cumartesi geceleri Ankara Palas’ın Gece Kulübü’nde programlarımız vardı. O dö-

neme göre, oldukça iyi de para kazanıyorduk. Üniversite masraflarımı piyano çalarak çıkardım.

Daha sonra Almanya'da da iki Alman iki Türk ile bir kuartet kurduk ve harçlığımızı çıkardık. Türklerden biri ben, biri de yurda döndükten sonra, ileride Hacettepe Üniversitesi Dışhekimliği Fakültesi Dekanı olacak olan Erdem Yarkut'tu. Erdem daha sonra Ege Üniversitesi Dışhekimliği Fakültesi'nin dekanlığını da yürüttü.

Neyse, gelelim sadede: Niye caz piyanistliğini bırakıp tiyatroya yöneldim. Bunda, gerek ilköğretimimde, gerek Robert Kolej yıllarında tiyatroyla ilgilenmem, gerekse aile içinde tiyatroya duyulan ilgi rol oynamıştır. Babam ve annem müthiş tiyatro meraklısı insanlardı; Benim *Mavi*'nin yayımlanması için para koymam bütün arkadaşları memnun etmişti. "Sağ ol, çok iyi olur" dediler. Baştan beri, o dergiye yazı işleri müdürlüğü yaptığım, şiir gönderdiğim ve yazı yazdığım için zaten *Mavi*'ciydim. Arkadaşlarıyla bir arada olmayı seven, güzel sahne oyunları yazan sevgili Güner Sümer, bunu fırsat bildi ve "Bunu kutlayalım" dedi. Yeniden dergi konusunu konuşmak konusunda o gece için sözleştik. Attilâ Ihan, "Öyleyse 'Toplumsal Gerçekçilik' yazımı sürdürebileceğim, değil mi?"

"Elbette Attilâ Abi, sen yazılarını sürdür."

İşte o anda *Mavi* dergisi gerçekten farklı bir anlayışı savunmaya başlamış oldu.

O güne kadar Garip akımına karşı çıkan ve Hisarcılarla kavgalı olan dergi, başka bir alanda başkaldırıya geçti. *Mavi*, bu kez başka bir kavganın içinde buldu kendini. İlk sayısı 1 Kasım 1952 tarihinde çıkmaya başlayan dergiyle Türk şiirinde yeni bir eğilim ortaya çıkarmıştık. *Mavi*'nin ilk döneminde, yapıtlarımızda aşırı duygusallığa, hayale, uzak belde özlemine, müziğe, yalın söyleyişe yer vererek

edebiyat tarihinde farklı bir yer edinmiştik. Anadolu'yu bütün yönleriyle edebiyata yansıtma iddiasıyla ortaya çıkmıştık. "Ulusal Sanat"tan yana olmuş, halk şiirine yakın durmuştuk.

Attilâ İlhan'ın bu dergide yayımladığı yazılardan sonra bu ilk anlayışı tam olarak bırakmadık ama tartışmaların yönünü değiştirmiştik. Benim yönetimime geçen *Mavi* dergisi, Atillâ İlhan'ın "Toplumsal Gerçekçilik" konulu yazılarına yer verince, dergi, toplumsal gerçekçiliğin sözcüsü sayıldı. 1956 yılında, Almanya'ya "Tiyatro Yönetmenliği" eğitimi için gitmek zorunda olduğumdan ve kimse de para koyamayınca, dergi, Nisan 1956'da, 36. sayıdan sonra parasızlıktan kapanmak zorunda kaldı.

Biz "Birinci Yeni" hareketine karşı çıkınca, "İkinci Yeni"yi hazırlayan şairler olarak değerlendirildik ama Atillâ İlhan buna karşı çıkarak, "İkinci Yeni"yi yozlaşmışlıkla suçladı. Ben yine de *Mavi*'de yayımlanan bazı şiirlere bakarak "İkinci Yeni"nin öncüleri de sayılabileceğimiz kanısındayım.

Bir gün fakülteden çıkmış otobüsle eve gidiyordum. İş saati olmadığı için otobüs dolu değildi ama oturacak yer de yoktu. Düşmemek için bir elim tutamakta, öbür elimde çanta, pencereden bakarkör durumda düşüncelere dalmıştım. Ensemde bir nefes hissettim. Sonra biri yüksek sesle: "Üç nokta saçmalığı da ne?"

Döndüm. Eyvah, Ataç yanımda duruyor! Yanıma Tanrı inmiş gibi hissettim. O sırada Ataç tüm şairlere, yazarlara yol gösteren bir konumdaydı. Ters ve ilginç bir kişiliği vardı. Baktım seyrek olan bıyıklarını yolmakla meşgul, anladım kızmıştı. Hepimiz ona büyük bir saygı duyuyorduk. Çünkü gerçekten kendine özgü bir eleştirmen ve dediğim dedik bir yol göstericiydi. Kızdığı zaman

Kuartetle bir provada, kontrabasta, sağ köşede Erdem Yarkut.

hep böyle bıyıklarını yoldı. “Tamam” dedim içimden, “tüm otobüs yolculuğu boyunca bana çıkışırsa, herhalde evine bıyıksız dönecek.” Titreyen bir sesle, “Ama üstat, okuyanlar şiirin başlığını onlara ne hissettiriyorsa, öyle koysunlar” dememi ağzıma tıkadı: “Olmaz öyle şey, tamam anladık, sen değişik bir şeyler yapmak istiyorsun ama böyle adsız şiir kitabı olmaz!”

“Adı, *Üç Nokta*, efendim.”

“O zaman *Üç Nokta* diye yazarsın!”

Aslında, Ataç’ın bu kızgınlığını bugün de anlamış değilim ama ona saygım vardı. Yatıştırmak için, “Söz veriyorum, bundan sonra böyle bir halt işlemem.”

“Öyleyse adı olan bir kitap çıkartıncaya kadar yanıma yaklaşma!” dedi ve yanımdan uzaklaştı. Bir sonraki durakta, Sıhhiye’de de indi. Biliyordum, bir süre geçtikten sonra beni bağışlayacaktı ve yine biliyordum ki merakından bu şiir kitabımı da sonuna dek okuyacaktı.

Daha sonraki yıllarda Nurullah Ataç, Samim ve Suat Sinanoğlu ve Nusret Hızır beni Türk Dil Kurumu’na önerdiler. Onların önerisi kabul gördü; çünkü önerenler

önemli kişilerdi. Önce genel kurul üyesi olmuş, sonra da yönetim kuruluna seçilmiştim.

Nusret Hızır, puro içerdi; eşi Neriman Hanım (Ayşe Abla)² puro içmesine izin vermez, o da Neriman Hanım evde yokken, kışın, paltosunu giyip purosunu balkonda tütürürdü. Büyük bir düşünür ve mantıkçıydı. Nükte-leri bol, güçlü bir gözlemciydi. Ondan rica minnet felsefe dersleri de almıştım. Onu çok severdim çünkü keskin zekâsıyla bir olaya en doğru teşhisi koyar, bizi de aydınlatırdı.

Prof. Dr. Samim Sinanoğlu Latince hocamdı. Bize Latinceyi sevdirmişti. Onun sayesinde, bugün, kendi konumdaki bilmediğim İtalyanca metinleri anlayabiliyorum. Fransızcaları da öyle... Prof. Dr. Suat Sinanoğlu Antik Yunanca dersi verirdi. O hocam olmadı ama ondan da birçok şey öğrenmiş olduğumu söyleyebilirim. Kardeşleri, ünlü dehamız, Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu ve sanatçı Esin Afşar'dı. Sinanoğlular önemli bir aydın ailesiydi. Samim ve Suat beyler fakülteye motosikletle gelirlerdi. Her ikisi de motosiklet hayranıydı.

İlk tiyatro eleştirilerimi de o dergide yazdım. Takma bir adla: “Ergun Tosun” imzasını kullanıyordum. Neden takma adla yazdım bilemiyorum... Şiir yazmayı daha çok önemseydiğim için mi? Kendime güvenemediğimden mi? Yoksa öğrenci olduğumdan mı? Kesinlikle anımsamıyorum. Ergun Tosun takma adını, Kolej’den sevdiğim iki arkadaşımın adlarını birleştirerek ortaya çıkarmıştım: Ergun Balcı ve Tosun Moran.

Ergun Balcı daha sonra çok başarılı bir dış politika yazarı oldu. Hatta gazeteciler arasında “efsane dış haberler

2 Neriman Hızır Ankara Radyosu’nda yıllarca çocuk programları yapan bir pedagogdu. Herkes onu “Çocukların Ayşe Ablası” olarak tanırdı.

yorumcusu” olarak ünlenmişti ama ne yazık ki 68 yaşında, 1999’da hayata veda etti. Tosun ise serüvenci bir arkadaşım. Neşeli ve espriliydi. Sonradan izini kaybettim. Kolejdeyken hep Afrika’ya safariye, Güney Amerika’ya, yağmur ormanlarına gitmek istediğini söylerdi. Ama daha önce belirttiğim gibi, bu Cambridgeli ekonomist İstanbul’da şairlerin, yazarların ve sanatçıların uğrak yeri olan bir meyhane açmayı seçti.

Fakülteyi bitirme tezini T. S. Eliot’ın *Çorak Ülke* (*The Wasteland*) adlı uzun şiiriydi. Bu tez dolayısıyla kendisiyle mektuplaşıyorduk. Bu mektupların birini Ahmet Oktay kaybetti. Kaybettiğine eminim; çünkü T. S. Eliot hiç mi hiç “Maviciler”e uygun değildi. Aramızda işi yoktu ama aslında bir kısmımız da ondan etkileniyordu. O uzun şiirlerin, yitirilmiş değerlerin, doğmakta olanla ölmüş olanın arasında kalmıştık. *Bölük Yaşantı* adlı şiir kitabımdaki bazı dizeler, imgeler ve simgeler Eliot’ın etkilerini taşıyordu.

Mavi’li günler üzerinde durmadan önce, yine *Üç Nokta*’ya dönmek istiyorum. Daha sonraki şiirlerime etkilecek tersinleme bu kitapta biraz daha belirginleşmişti. İmgeler ve dizelerin kuruluşları tamamen değişmiş, bana özgü olmaya başlamışlardı. Kitap ise normal bir şiir kitabı niteliğindeydi; içinde, uzun ve kısa, otuz yedi şiir bulunuyordu.

seni kitaplığımda gördüm
Kafka’yla geziniyordun
yalnızlık başıma vurmuş
ama
âşık olamam sana
çok küçüksün
konuşamam kafanı işlemez

maniler yazamam sana hem sonra
yatağıma alamam
sinemaya sokamam
alt tarafı
ufacık bir sineksin...

O sırada, ben de “Maviciler” olarak tanınmaya başlayan bu kızgın genç kuşağın içinde yer almıştım. Aslında, bana göre, bu neo-romantik bir başkaldırıydı. *Mavi* ekibimizden Attilâ İlhan ise büyük jestleri ve etkili konuşmasıyla, Montmartre kahvelerindeki her an ihtilale hazır, sosyalist, militan şairlere benziyordu. Bence, o da bir neo-romantikti. Ayaklarına kadar inen uzun, kırmızı atkısı ve paltosuyla bir Fransız filminden fırlayıp gelen yakışıklı bir jön gibiydi. İyi ve etkili bir şairdi. Yazdığı yazılar fırtınalar koparıyordu.

Güner Sümer, ateşli, aynı zamanda benim gibi tiyatroya merakı olan bir kardeşimizdi. Yılmaz Gruda’yı “Son Adam ve İbrahim” şiiriyle tanıdım. Onu daha tanımadan kendime yakın bulduğum özelliği, şiirlerini küçük harfle yazmasıydı:

ellerimden tut Fadimem
bir de sen bırakma ellerimi - ellerimi unuttular,

diyen davudi sesli Yılmaz’ın kendini tanıyınca onu daha da sevdim.

Dışardan avına pike yapan bir kartal gibi görünen ama göğsünde kuş yüreği taşıyan içten ve sıcacık bir insan olan Bekir Çiftçi’yi, kalın bağa gözlükleri altındaki zeki gözleriyle ve hırçın kalemiyle anımsıyorum. Ülkü Arman az yazan ama mantıklı çözümleriyle tartışmalar da aktif rolü olan bir şair arkadaşımızdı. Ahmet Oktay

çok okuyan, kuşkucu ve tartışmayı seven bir *Mavi*'ciydi. Şiirleri hemen hemen tüm Maviciler gibi uzun, yazıları da sorularla doluydu. Ferit Edgü daha o günlerden iyi bir öykücü olacağı işaretini veriyordu. Biraz da utangaçlıktan kaynaklanan müstehzi gülüşüyle zaman zaman arkadaşlarını kızdırırdı.

Adnan Özyalçın'ın bugün de aklımda kalan "Devriye Ahmet" adlı öyküsü kısa olmasına karşın güzel bir öyküydü. *Mavi* dergisinde yazarlarla olan dostluğumuzun, çoğunu uzun zamandır göremediğim halde, hiç eksilmeden sürdürdüğünü hissediyorum. Demir Özlü, Hilmi Yavuz, Mehmet Bertan, Oğuz Arıkanlı, Yiğit Okur, İlyas Halil, Orhan Duru, Arif Hikmet Par, Bumin Güney (Fikret Hakan), İsmail Altınok, Tahsin Yücel...

Biz, Maviciler, bizden önceki -doğru ya da yanlış- "oportünizm"le suçladığımız kuşağa ve yazarlara başkaldırmıştık. Kendi aramızda da tartışıyor, haftanın belli günlerinde evlerimizde toplanıp yeni bir kitap, yeni bir yazı ya da şiirler üzerinde konuşuyorduk. Sonradan, başkaldırdığım şairleri ve deneme yazarlarını yakından tanıyınca, onlarla iyi dost olduğumu da söylemeliyim. Salâh Bırsel, başkaldırdığım şair-yazarlardan biriydi. Yıllar sonra, yazın, tatilde aynı sitede bulunduğumuz sırada, aramızda çok sıcak bir dostluk kuruldu. Onun tersinlemeleri ve gözlemleri, giderek onu daha çok sevmeme neden oldu. Dışardan soğuk gibi görünen Salâh Bırsel aslında çok sıcak yüreği olan bir insandı.

Sait Faik, gerek Mavicilerin kendi aralarında gerek diğer yazın topluluklarıyla yaptıkları tartışma ve kavgalarla ilgili şu sözleri söylemiştir: "*Mavi* güzel bir dergi ama biraz daha kavgacı, biraz daha deli olsa, rengine zarar gelmez. Denize baksanıza nasıl hırçındır. Bayılıyorum kavgacı

delilere.” Ben de *Milliyet Sanat* dergisinde, *Mavi* dergisi için “[...] o zamana değin süregelen sırt sıvazlamalara, dost kayırmalara karşı ilk sert hareket olduğundan, soğuk duş etkisi de yapmıştır [...] Ağır aksak övgülerle dolu bir yazın yaşamına kırbaç etkisi yapmış ve ortalığı hareketlendirmiştir” diye yazmıştım.³

Daha önce de belirttiğim gibi, Teoman Civelek tartışmalı bir biçimde parasal desteğini çekip iş benim üzerime kalınca, 27. sayıdan sonra derginin sahipliğini de yükledim, tabii parasal yanını da... Ancak *Mavi* adı Teoman Civelek Bey’in üzerinde olduğu için, biz de *Mavi*’nin başına “Son” ekleyerek *Son Mavi*’yi çıkarmaya başladık. Zaten o güzelim dergi de dört beş sayı çıktı ve son buldu. *Son Mavi*’nin ilk sayısı Attilâ İlhan’ın başyazısı “Abbas’ın Yol Defteri” ile başlıyordu. Bu yazı onun “Toplumsal Gerçekçilik” düşüncelerini eleştirenlere karşı yazılmıştı. Attilâ İlhan, Ataç’ı “Kuzu postundaki kurt” olarak gösteriyordu. Bu sayıda Türk Edebiyatı Soruşturması sürüyordu. Ahmet Oktay’ın, Demir Özlü’nün, benim, Güner Sümer’in yazılarından başka, Ülkü Arman’ın, Asaf Çiyiltepe’nin, Oğuz Arıkanlı’nın şiirleri yer alıyordu. *Mavi*’de yazdığımız tiyatro eleştirilerinde Güner Sümer de benim gibi “Vedat Ünal” takma adını kullanıyordu.

Mavi yıllarında yazdığım şiirlerin birçoğu sonradan, 1957 yılında, *Bölük Yaşantı* adlı şiir kitabını var etti. Bu kitabımda yer yer T. S. Eliot ve Attilâ İlhan etkileri görülebilir ama şiirlerim artık kendi kişiliklerini kazanmışlardı, hatta bana kalırsa, sonradan “İkinci Yeni” denilen akıma da öncülük etmiş olabilirlerdi. Uzun şiirlerle dolu olan bu kitaptan kısa bir şiirimi aktarayım:

3 *Milliyet Sanat*, Aralık 1982, sayı 61.

ALTI KÖŞELİ DÜNYA

sabaha karşı
bir heykeytıraş
düşünen adamı bitirdi
sabahın rengi adamın ellerine vurdu
penceresini açtı sünbül kokan eve
heykel hep düşünüyordu
sünbül kokan evde bir çocuk doğdu
çocuk kardeşliği aramaya koyuldu
Heykel hep düşünüyordu
keçi yolundan şehre doğru
insan yürüyordu
insan iki ayaklı
keçi dört ayaklı
insan şehre daha önce vardı
bir adam heykele baktı
şapkasında binbir düşünce
şapkasında sevdiği kız
çiklet çiğniyordu
akşam güneşin kolunda
eteğini evlerin üstüne attı gitti
heykelıraş pencereyi kapadı
sünbül kokan eve
sünbül kokan evde doğan çocuk
gömleğini sattı
karısını sattı
geceleri üşüyordu
kardeşliği yırtık pabuçlarında gördü
çıkardı pabucu attı
heykel hep düşünüyordu

Mavi dönemi hepimiz için coşkulu yıllardı ama o ölçüde de acemiydik. Örneğin, ben, “İyi ki” diyorum, kendi kendime, “o zamanki tiyatro eleştirilerini takma adla

yazmışım. O yazıları asıl adıma yük yapamazdım.” Ama olsun, *Mavi* dergisi bize yanlış yaparak doğruya erişmenin erdemini de öğretti. Aslında, yazdığımız şeyler yanlış değildi ama yanlış ifade ediliyordu. Dünya görüşüm bugün de aynı ama anlatım ve yazım acemiliğini yenmede bu dergiye çok şeyler borçluyum. Böylece, 1950’li yılların ortasında çıkmaya başlayan haftalık *Pazar Postası*’nda⁴ yazdıklarımda biraz daha ustalaşmıştım. 1956 ve 1957 yıllarında, Almanya’dan hem bu gazeteye hem *Son Havadis*⁵ gazetesine düzenli yazılar gönderdim; hepsi de basıldı.

Mavi’nin edebiyatımıza kazandırdığı değerler nelerdir diye sorulabilir. Kanımca, bu dergi, değerli yazarlar, öykücüler, şairler yetiştirmede bir trampelen olmuştur. Ama *Mavi*’nin kazandırdığı en büyük değer, kanımca, sorgulamanın önemini –dolaylı da olsa– belirtmiş olmasıdır.

Doğaçlama caz müzik geceleri

Ankara, Kızılay, Çelikkale Sokak’ta “Çakın” adında bir gece kulübu vardı. Orada müzisyenler davet beklemeden bir araya gelir ve cazcılarının “jam session” dedikleri doğaçlamalar yaparlardı. Bu doğaçlamalarda ben de arada

4 *Pazar Postası*, 1951-1959 tarihleri arasında yayımlanan ve İkinci Yeni şiirine beşiklik eden haftalık bir gazeteydi. 1951-1952 tarihleri arasında 79 sayısı yayımlamıştır. 1956 yılına kadar ara veren gazete, 1959 yılının ortalarına kadar düzenli yayımlanmıştır. Sahibi Cemil Sait Barlas’tı. Bu haftalık gazeteye en fazla katkısı olan yazı işleri müdürü, şair-yazar Muzaffer Erdost’tu. Muzaffer sağlam bir devrimciydi ve bu yüzden çok çile çeken arkadaşlarımızdan biriydi.

5 10 Mart 1961’de yayına başlayan, İstanbul’da yayımlanmış günlük siyasi gazete. Kurucuları Kemal Pekün ve kayınbiraderi Sinan Bosna’ydı. Ben bir yıl bu gazetede yazdıktan sonra başka bir gazeteye geçtim.

bir piyanist olarak bulunur, oradaki profesyonellere yetişmeye çalışırdım. Temelim klasik müzik olduğu için bazı klasik yapıtları caz yapısı içinde çalışırdım. Örneğin, Rachmaninoff'un *Fa Diyez Minör Prelüd*'ünü, Rimsky-Korsakof'un *Arının Uçuşu*'nu vb. caza uyarlamıştım. Ayrıca son çıkan caz ve şarkılardan oluşan oldukça zengin bir repertuvarım vardı. Dünya caz tarihinde "Maffy" takma adıyla yer alan, ünlü trompetçi Muvaffak Falay, yine dünyaca ünlü kontrbasçı Selçuk Sun gibi büyük müzisyenlerle doğaçlamalarda bulunmak bana anlatılmayacak kadar büyük zevk veriyordu.

1960'lı yıllardı. Dizzy Gillespie, İstanbul'dan sonra orkestrasıyla Ankara'ya da gelmişti. Konserden önce Amerikan Büyükelçiliği'nin bahçesinde büyük bir kokteyl partisi verildi. Ben de oradaydım. Bazı müzisyenler Dizzy Gillespie'den bir şeyler çalmasını isteyince onları kıramadı ve o ucu havaya bakan trompetiyle ustalığını göstermeye başlamıştı ki, kalabalığın içinden aynı ustalıkla başka bir trompetin sesi geldi. Dizzy Gillespie birden çalmayı kesti ve "Kim bu?" diye sordu. Kalabalığın içinden gelen bu trompet solosunu beğendiği belliydi. Müzikle uğraşan bizler hemen anladık; bu "Maffy" idi. Boyu kısa olduğu için bir iskemlenin üstüne çıkmıştı. Dizzy Gillespie çalmayı kesince, o da kesmişti.

Dizzy, "Onunla tanışmak isterim" dedi. Az sonra Maffy'i getirip onunla tanıştırdılar. Herkes konuşmayı kesmiş, onları seyrediyordu. Bu ikili yine trompet doğaçlamalarıyla birbirleriyle yarış ederecesine çalmaya başladılar. Bittiğinde büyük bir alkış koptu. Dizzy'nin topluluğundaki müzisyenler Maffy'nin çevresini sarmışlardı. Aralarında bulunan piyanist Lalo Schiffrin'i tanıdım. Maffy kendinden emin, yarım yamalak İngilizcesiyle ko-

nuşmaya çalışıyordu. Dizzy bir çevirmen istedi. Çevirmen gelince sohbetleri koyulaştı.

Dizzy Gillespie, Türkiye’den ayrılırken Maffy’i alıp yanında götürdü. Dizzy Gillespie, ABD’ne döndüğünde oradaki cazcı dostlarına, “Türkiye’de bir trompetçi tanıdım, Miles Davis’le boy ölçüşebilir” demiştir onun için... Çok da yakın arkadaş olmuşlardı.

Türkiye’den ayrıldıktan bir süre sonra, İsveç’te satın aldığı bir şatoda yaşayan, Kuşadası doğumlu Maffy için, heykel sanatçısı Tülin Atalay tarafından yapılan Muvaffak “Maffy” Falay heykeli, 2011 yılında, Maffy’nin de hazır bulunduğu bir törenle Kuşadası, Kalekapısı’na dikildi. Duyduğumda, bu vefa örneğine ben de sevinmiştim.

Ankara Sanat Tiyatrosu serüveni

Fakülteden mezun olmadan bir yıl önce, 1955’te Sevgi’yle evlendik. Ev kirası, elektrik, su derken benim ekstra çalışmam gerekti; Bayındırlık Bakanlığı Limanlar Şubesi’nde baş çevirmen olarak çalışmaya başladım. Bunlardan söz etmemin nedeni, Asaf Çiyiltepe’yi Bayındırlık Bakanlığı’nda çalışırken tanımamdı. Daha önceden, şiirlerini biliyordum ve beğeniyordum ama kendisiyle tanışmamıştım.

Bir gün odama, utangaç bir genç geldi,

“Ben, Asaf” dedi.

Önce anlayamadım; tekrar etti, “Ben, Asaf Çiyiltepe”.

“Aa, buyrun, hoş geldiniz.”

“Özür dilerim, önceden haber vermeliydim.”

“Lütfen özür dilemeyin, sizi tanımaktan çok memnun oldum.”

Asaf, o sıralarda İstanbul’da oturuyordu ama sonradan ayda bir Ankara’ya gelmeyi ihmal etmedi. Asaf, ye-

rinde duramayan bir karaktere sahipti, çevresindeki birçok şey ona tekdüze gelirdi. O da bizim gibi, bir şeylerin değişmesi gerektiğine inananlardandı.

1960'lı yılların başında Asaf tiyatroya merak sardı. Ben o sırada, 26 ay süren askerlik görevimi bitirmiş, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tiyatro Kürsüsü'nde doktorasını almış, çiçeği burnunda genç bir asistandım. Daha sonra bir gün fakültedeki odamda otururken, Asaf geldi, çok heyecanlıydı. İstanbul'da özel bir tiyatro kuracağını, benim desteğimi istediğini söyledi. Ben, o sırada, gazete ve dergilerde yazdıklarımla tiyatro çevresinde az çok tanınmıştım. Asaf'ın benden yardım istemesi bu yüzdendi. Ben de aynı coşkuyla, bu girişiminin başarılı olması için onu yürekten destekleyeceğimi söyledim.

Birkaç ay sonra Asaf'tan bir telefon geldi. Tiyatronun hayata geçtiğini ve 13 Kasım'da (1962) perdelerini açacaklarını, beni beklediklerini söyledi. Doğrusu çok sevinmiştim. Özel tiyatro kurmak o dönemlerde, bugünden daha büyük risk taşırdı. Ama Asaf'ı hiçbir şey yıldırarmıştı, tiyatroyu açıyordu. Tiyatronun adı "Arena"ydı.

İstanbul'a gittim. Arena Tiyatrosu, Sıraselviler'de, 75 kapı numaralı bir apartmanın en üst katındaydı. Oynadıkları oyun sürrealizmin ve fütürizmin tiyatrodaki öncüsü sayılan Alfred Jarry'nin, en tanınmış yapıtı *Kral Übü* (*Ubu Roi*) idi. Asaf'ın, kendi gibi, başkaldıran Jarry'nin bir oyununu seçmiş olması normaldi. Asaf, bu oyunu hem Fransızcadan çevirmiş, sahnelemişti hem oyunda oynuyordu.

Arena Tiyatrosu'nun ömrü bir yıl sürdü ama tiyatro yaşamımıza olan etkisi büyük oldu. Bu tiyatro, yıllardır aynı plağı çalan, tekdüzelikten gına getiren topluluklara karşı bir alternatif olmuştu. O yaz, Asaf'la görüştüğümde, Arena Tiyatrosu'nu Ankara'ya taşımayı düşündüğünü,

yapmak istediklerini Ankara'da daha iyi gerçekleştirebileceğini belirtti. Ben çok sevindim; çünkü Asaf'la daha sık görüşebilecektik. Asaf yine başardı, Kızılay, İhlamur Sokak'ta Ankara Sanat Tiyatrosu'nu kurdu. Ticari tiyatrolara karşı, yepyeni, diyeceği olan, deneye yönelik, değişik bir repertuvarla Ankara seyircisinin karşısına çıkmayı düşünüyordu; çıktı da. Yine genç ve dinamik oyuncularından bir kadro kurdu; ilk başta bunlar arasında Erkan Yücel, Ayberk Çölok, Şevket Altuğ, Oben Güney, Güner Sümer, Ayton Sert, Seden Kızıltunç, Işık Toprak, Tuncer Necmioğlu, Gündüz Kaliç, Tunca Yönder, Tekin Özer, Tolga Tiğin, Aysan Sümercan gibi gençler vardı.

AST, 1963 Ekimi'nin ilk haftasında perdelerini açtı. AST'ın bu ilk döneminde repertuvara dört oyun alınmıştı. İlk oyun Ferit Edgü'nün Fransızcadan çevirdiği Samuel Beckett'in *Godot'yu Beklerken* adlı oyunuydu. Bence bu çok iyi bir seçimdi ve AST'ın amacına uygundu.

Ufak tefek kusurlarına karşın, bu yapıt hem bir dünya görüşü hem yeni bir duruş getirdiği için çok tuttu. AST Ankara'da iyi bir başlangıç yapmıştı.

İkinci oyun, hayatı gülünç bulan, İrlandalı yazar Brendan Behan'ın *Gizli Ordu* adıyla Güner Sümer'in Fransızcadan çevirdiği ve sahnelediği *The Hostage*'ti (*Rehine ya da Tutsak*).

AST'ın bu ilk dönemindeki üçüncü oyunu Arthur Adamov'un, Nikolay Gogol'ün bir öyküsünden sahneye uyarladığı *Ölü Canlar*'dı.

Dördüncü oyun, Adalet Ağaoğlu'nun Jean-Paul Sartre'dan çevirdiği *Mezarsız Ölümler*'di. Güner Sümer de, ablasının çevirdiği bu oyunu sahnelemişti. O zamanki, varoluşçu eğilime olan ilgiyle, sol eksistansiyalist Sartre'ın bir oyunu seçilmişti ya da o gün için AST'ın elinde bu çeviri

bulunuyordu. AST'ın çizgisi için, bu oyun yerine Sartre'ın *Sinekler*'i, *Gizli Oturum*'u, hatta *Saygılı Yosma*'sı daha uygun olurdu diye düşündüm.

AST'ın 1966/1967 döneminin sonunda, 72. *Koğuş* ile turneye çıkan Asaf Çiyiltepe, minibüsün ön koltuğunda otururken feci bir kazanın kurbanı oldu. O gün 7 Haziran 1967'ydi. Bütün tiyatro çevresi şoke oldu, çünkü Asaf henüz 33 yaşındaydı ve ondan çok şeyler beklemekteydik. Bu olay beni derinden sarsmıştı. Sanki AST için her şey bitmiş gibi geldi. AST bitmedi ama bunalımlı bir döneme girdi. Asaf'tan sonra yönetimi ele alan Güner Sümer, görüş ayrılıklarıyla karşılaştı. Erkan Yücel'in başı çektiği bir kısım oyuncular greve gittiler. Erkan Yücel, yıllar sonra, Halk Oyuncuları, sonra da Devrimci Ankara Sanat Tiyatrosu (DAST) adıyla topluluklar kuracaktır.

1975/1976 sezonunun sonunda İzmir'e taşındığım için AST'ın sonraki oyunlarının çok azını izledim. O da İzmir'e turne yaptıklarında.

1971'de AST'a giren, daha sonra 1980'lerde AST'ın başına geçen Rutkay Aziz, o sırada dağılmış görünen topluluğu bir disipline soktu, birkaç yıl AST'ı başarıyla ileriye götürdü; ama İstanbul'da çalışmaya başladığında, AST'tan uzak kaldığından mı nedir, bu tiyatrodaki bir gerileme yaşandı; AST sermayeden yemeye başladı. Ta ki bir takım gençler AST'ın yönetimini ele alana kadar. Bugün AST yeniden eski parlak günlerine doğru yol almaktadır. Her zaman ayrı bir yere koyduğum, Ankara Sanat Tiyatrosu, 52. yılı içinde ve sonrasında başarılı ve devrimci olacağına inandığım bir topluluktur.

Bu arada, Ankara Sanat Tiyatrosu'na emek veren sevgili *Mavi* dergisi arkadaşım Güner Sümer'i ben İzmir'e gittikten altı ay sonra kaybetmiş olmanın derin üzüntüsünü

yaşadım. 41 yaşında, en verimli çağında bizlere veda eden Güner Sümer'e (1936-1977) buradan selam ederim. Elbette, sevgili şair arkadaşım, tiyatrodan meslektaşım Asaf Çiyiltepe'nin (1934-1967) her zaman yüreğimizin baş köşesinde yeri olduğunu bir kez daha belirtmek isterim. AST o dönemde daha çok klasik ve alışagelinmiş oyunlar sergileyen Devlet Tiyatroları'na bir alternatif olarak görülmeye başlandı.

İlk evliliğim

Babam Türk-Alman Dostluk Cemiyeti'nin kurucusu ve başkanıydı. Burada, konferanslar ve paneller dışında, bazen sosyal partiler de yapılırdı. Bu partiye Ankara'da bulunan Almanlar da gelirdi. Bazı üyeler de Alman eşleriyle gelirlerdi. Bu partilerden birinde, babamın da dostu olan Mimar Mithat Bey'in büyük kızı, Gönül'le⁶ dans ediyorduk ki tam dansın ortasında, delifişek bir kız aramıza girip "Artık ben dans edeceğim" diyerek ablası olan partnerimi itti. Dans ettiğim partnerim, gülümseyerek "Kardeşim Sevgi, hep böyle aniden beliriverir" dedi. Hiç tanımadığı bir erkekle dans etmek isteyen bu kızın cesareti hoşuma gitmişti. O toplantıda hemen hep onunla konuşmaya başladım. Zekiydi ve alaycıydı ve yerinde duramayan, hiperaktif bir kızdı. Günler, aylar geçtikçe aramızdaki ilişki ciddiye bindi ve ailelerimizin de anlaşmasıyla, ben son sınıfa henüz geçmişken 1955 yılının yaz aylarında Ankara Golf Kulübü'nde evlendik.

1956 Haziranı'nda üniversiteden mezun olduktan sonra, bana verilen burstan yararlanarak Sevgi'yle Almanya'ya

6 Sanat tarihi profesörü Dr. Gönül Öney. Sonradan Ege Üniversitesi rektör yardımcılığı da yapmıştır.

gittik. Almanya'da ilk gittiğimiz yer, Sevgi'nin anneannesi-
nin Stuttgart Bopserstrasse'deki eviydi. Sevgi'nin Ankara'ya
dönüşte yayımladığı ve ikinci kitabına adını veren teyzesi,
Tante Rosa'yı da orada tanıdık. Almanya'daki üniversi-
tenin açılışına daha vakit olduğu için Sevgi'nin diğer bir
akrabası olan Frank Amcasının, Münih yakınında, In-
golstadt'taki evini ziyaret ettik.

Frank Amca Ingolstädter Bier'nın sahibi, varlıklı bir
fabrikatördü. Kendisi dizlerinden acı çeken cüsseli bir
adamdı. Eşi de onun yaşlarında Bavyeralı bir kadındı. Bu
ilk karşılaşmamızda bizi dudaklarımızdan öptü. Şaşırdı-
ğımı gören Sevgi, Türkçe olarak bunun orada normal ol-
duğunu ve bize olan sevgisinden bunu yaptığını söyledi.

İlk gece hoşbeşten sonra yattık. Sabah yatağımızda
uyandığımızda, Sevgi ile benim arama girmiş olan evin
18 yaşındaki kızını gördüm. Bavyera şivesiyle bize “gü-
naydın” dedikten sonra iyi uyuyup uyumadığımızı sordu.
Yine şaşırdım. Sevgi bunun da normal olduğunu, bizi sev-
diği için yatağımıza girdiğini söyledi. O gün, Frank Amca,
kahvaltıdan sonra beni de yanına alıp fabrikaya götürdü
ve bana ürettikleri biradan ikram edip fikrimi sordu. Bira
uzmanı değildim ama bira güzeldi.

Sonra bizi yazlarını geçirdiği, yine akrabalarının bulun-
duğu bir köye gönderdi. Burası Alpler'de Hohenschwan-
gau adlı, manzarası çok güzel bir köydü. Aynı zamanda
turistik bir yerdi, II. Maximillian'ın oğlu için yaptırdığı bir
şato çok ünlüydü. Oğlu, II. Ludwig kral olduktan sonra,
bir Wagner hayranı olduğu için, onun adına yaptırdığı,
ilkinden daha görkemli bir şato daha vardı. Bu şatonun
bazı bölümleri, Wagner'in konu aldığı operaların resimle-
ri ve heykelleriyle süslenmişti.

Kaldığımız yer şirin, eski bir köy eviydi. Çok içten ve
sıcak insanlardı ve düşüncelerini hiç çekinmeden söyle-

yen, dobra kişilerdi. Böyle insanları severim, çünkü gizlisi saklısı yoktur ve ikiyüzlü de değillerdir. Şimdi adını anımsamadığım evin beyi: “Madem yemeğimizi yiyorsunuz, bana yardımcı olun!”

“Nasıl yardımcı olabilirim?”

“Bakın, şu reklam kâğıtları var ya, onları benim göstereceğim yerlere yapıştıracaksınız.”

“Tamam, yaparım ama buranın yabancısı olduğum için oralara nasıl gideceğim?”

Bana bir moped (motorlu bisiklet) verdi, arkadaki sepete de reklam kâğıtları, yapışkan ile bir fırça koydu.

“Sakın başka ilanın üstüne yapıştırmayın, ceza yeriz. Benim gösterdiğim noktalar bana ait panolar, sadece oralara yapıştırın.”

Üçüncü gün bu işe öyle bir alışmıştım ki işimi çabucak bitiriyor, mopetle çevreyi geziyordum. Bu köyde bir hafta kaldıktan sonra, üniversitemin olduğu Göttingen’e doğru yola çıktık. Trene Münih’ten bindik. Bundan sonrasını başka bir bölümde ele alacağım.

Haldun Taner’le tanışmam ve sonrası

Biraz geriye dönüp Haldun Taner’le tanışmamıza geri dönmek istiyorum. Robert Kolej’de Müzik kulübünde tanıdığım Leyla Pamir iyi bir müzisyen arkadaşım. Usta bir piyanistti. Piyanoya küçük yaşta başlamış. Ferdi von Statzer ve Madam Bosco’yla çalışmıştı. Sonradan, 1964’te, Hamburg’da Piiano Ustalık Kurulu’ndan sertifika aldı. Bugün, kitapları olan, tanınmış bir piyanist ve müzikolog. Alanında sürekli çalışan Leyla Pamir, piyano öğretiminde uyguladığı yöntemlerle başarılı oldu, çalışmalarını yurtdışında da sürdürdü.

Leyla Pamir'in 1955'te Haldun Taner'le evlendiğini duyunca, şaşırmakla birlikte, Leyla'yı kutladım. Aralarında bir hayli yaş farkı vardı... Leyla benim gibi 1931 doğumluydu. O da bana uzun zamandır görüşemediğimizi, İstanbul'a gelirsem, mutlaka beklediğini söyledi. Leyla, kolej öğrenciliği sırasında Haldun Taner adını dilinden düşürmezdi. Onun öykülerine hayrandı. 1954'te başlayan flört, 1955'te evlenmeyle sonuçlanmıştı. 1965 yılında bir fırsat yakaladım. Hem Haldun Taner'le tanışmak hem Leyla'yı görmek iyi olacaktı. Onlara önce telefon edip Moda'daki evlerini buldum. Haldun Taner bu ilk karşılaşmamızda, çok resmiydi. O eski İstanbul efendisi tavrıyla, "Demek siz de Leyla'nın piyano arkadaşıydınız. Ben sizi tiyatrocü biliyordum."

O gün daha çok Leyla'yla müzik ve müzikli tiyatro üzerine konuştuk. Haldun Bey çok seyrek söze karıştı, daha çok bizi dinledi, dudakları hafifçe tebessüm eder durumdaydı. Ama yıllar sonra, özellikle, 1968'de Leyla'dan boşanınca, Haldun Ağabey'in ve benim bekârlık dönemi-mizde çeşitli vesilelerle bir arada olmamızdan doğan bir yakınlık başladı. Demet Hanım'la evlenmeden önce bir-birimizle mektuplaşır olduk.⁷ Bu yakınlaşma olunca, o tahmin ettiğim sıcak ve sevimli dostluğu ortaya çıktı. Ben de o sıralarda adımlı duyurmuş bir tiyatro adamıydım. 1965 yılında, ITI adına, Türkiye'yi temsil ettiğimiz Berlin Kongresi'nde bu dostluğumuz iyice pekişti, diyebilirim.

Haldun Taner'in o soğukkanlı, İstanbul efendisi tavrı kimseyi aldatmamalı; o, bana göre, arada sırada lav püs-kürten bir yanardağ gibi heyecanlı ve duyarlıydı. Ele alacağı konuları önce felsefi bir şekilde düşünür, başkalarıyla konuşur, sonradan oturur hızlı bir biçimde oyunlarını yazardı.

7 Hazırlamakta olduğum, *Dostlardan Mektuplar* adlı kitabımda Haldun Taner'in mektupları da bulunacak.

Babam, 1957 yılında siyaseti bırakmış, 1964'te sattığı Bebek'teki üç katlı apartmanın parasıyla Göztepe'de bahçeli iki ev satın almıştı. Ben de tatillerde İstanbul'a gider Göztepe'de kalır, edebiyatçı ve sanatçı arkadaşlarımla görüşme fırsatı elde ederdim. İstanbul'a gittiğimde en önce telefonla geldiğimi bildirdiklerimden biri Haldun Taner olurdu.

1965 yılında, Günay Akarsu, İzlem Yayınları'nda, *Oyun Yazarı* kitabımı basacağı için yine ailemin yanına gitmiştim. Bir gün telefon çaldı: Haldun Abi, "Özdemir, şu anda başım dertte".

Sözünü keserek, telaşla, "N'oldu?" diye sordum.

"Yok öyle telaş edecek bir şey değil. Ben Degustasyon'dayım, başıma biri musallat oldu, bir türlü kurtulamıyorum."

Aklıma "kurtulamadığı bir serseri mi yoksa" düşüncesi geldi. "Ama o zaman beni aramazdı, daha iri yarı birini, örneğin, Metin Akpınar'ı arardı" diye bir an düşündükten sonra, "Nasıl biri?" diye sormam üzerine, sesini biraz daha kısarak, "Bana hayran olduğunu söyleyen genç bir kız".

"Ee iyi ya!"

"Hiç iyi değil, biriyle randevum ver, ben de geleyim diye tutturdu. Sakız gibi."

"Ben ne yapabilirim ki?"

"Senin otomobilin var, gel, kızı al götür."

"Haldun Abi, ben Göztepe'deyim."

"Olsun, beklerim."

Telefonu kapattı. Benim emektar kırmızı katıra atlayıp Tünel'in oradaki Degustasyon'a vardım. O zamanlar oralara, Beyoğlu'na otomobiller girebiliyordu.

Bir kenarda Haldun Taner oturmuş, sanki kız da ona sokulmuş gibiydi. Haldun Abi beni büyük bir nümayişle karşıladı. Hemen anladım neden böyle abartılı davrandı-

ğını, beni kıza överek dikkati benim üzerime çevirecekti. Kızı tanıştıtırırken, “İşte seni tanıştıtırayım, bak bu bey tiyat-ro otoritesi, Özdemir Bey”.

“Esağfurullah.”

Meğır kız tiyatro meraklısıymış. Haldun Bey onun bam teline dokunmuştu. Bu genç kız kim bilir ne hayaller kuruyordu ve benim “tiyatro otoritesi” olduğum iltifatını duyunca ilgisi bana çevrildi. Ama beni genç görmüş ol-malı ki, önce kuşkuyla yanaştı ve oyuncu olmak istediğini belirtti. O sırada, Haldun Abi, “Siz konuşun sonra bulu-şuruz” diyerek oradan kaçtı. Buluşacağımız filan yoktu. Sırf kıızı kuşkulandırmamak için böyle söylemişti. Kaldık mı kıızla baş başa. Kıız hoştu, ama benim tipim de değildi.

Haldun Abi, bu kez bana okkalı bir şaka yapmıştı san-ki. Kıız durmadan konuşuyor, kendisinin oyuncu olabile-cek yeteneklerini anlatıp duruyordu. O kadar ki, kıızdan kurtulma isteğı şimdi bana geçmişti. Ben başımı sallıyor, dinliyormuş gibi yapıyordum. Susması için ona ve kendi-me birer dondurma ısmarladım.

“Kaç yaşındasınız?”

“20’ye yeni bastım.”

“Peki aileniz ne diyor?”

“Annem bir şey demiyor ama babam olmaz diyor.”

“E, nasıl yapacaksınız bu işi?”

Böylece, kıızı vazgeçirircesine soru üzerine soru sorma-ya başladım.

“Ama Haldun Bey, olabilir, demişti.”

“Olabilir tabii ama ailenizle durumunuz ne olacak?”

“Büyük ablamın yanına giderim.”

En sonunda, “Ben bu işinizi Haldun Bey’le konuşayım. Sizi haberdar ederiz” dedikten sonra kıız kırılmasın diye, “Gideceğınız yere sizi götürebilirim”.

“Olur, teşekkür ederim.”

Aracımla onu Talimhane’de bıraktıktan sonra eve döndüm. Akşam Haldun Abi, “N’oldu?” deyince başımdan geçenleri anlattım. O, yine o kibar tavrıyla bana teşekkür etti ve “Geçmiş olsun” dedi.

Otuz bir yıl önce, güzel bir mayıs günü yitirdiğimiz, yazının ve tiyatromuzun büyük ustalarından biri olan Haldun Taner, güçlü gözlemleri, ince mizahı, sahneyi kullanışındaki fantezisi, düşünceyi uyaran dantel gibi işlediği tersinlemeleriyle bence oyun yazarlarımızın en felsefi olanıdır. Ama bu yanını, ince mizahı ve tavrı ardında ustaca saklamıştır. Onun bu özelliğine doğrudan hizmet eden de bazen groteske varan buruk mizahıdır. Bir yazısında, “Bizde her şeyin polisi var ama estetiğin yok” dediğinde bu özelliği biraz olsun anlaşılır. Onun bu sözlerine dikkatlice ve derinlemesine bakılırsa, burada nasıl bir tersinlemenin yattığı görülür. Kanımca öykülerinde, oyunlarında ve deneme yazılarında bu boşluğu kendi doldurmuş, estetiğin ve düşüncenin koruyucusu olmuştur.

Muhsin Ertuğrul

Aynı yaz, doçentlik tezi olarak hazırladığım ve 1967’de tamamladığım *Darülbedayî’in Elli Yılı* adlı kitabım için, İstanbul kütüphaneleri ve Şehir Tiyatroları belgeliklerinde araştırma yapıyordum. Daha önce mektuplaştığım ve Türkiye tiyatrosuna getirdiklerini hayranlıkla izlediğim Muhsin Ertuğrul’a telefon ettim ve araştırmam için kendisiyle konuşmak istediğimi söyledim. Hiç duraksamadan beni Maltepe Dragos’taki evine davet etti. Sevinçten uçarak evine gittim. Kendisiyle mektuplaşmış, telefonda sesini duymuş, fotoğraflarını görmüş olduğum Muhsin Usta’yla

ilk karşılaşmam olacaktı. Heyecanlıydım, elim titreyerek kapıyı çaldım. Karşımda, sanki tiyatronun coşku tanrısı Dionysos duruyordu. İçeri girdim.

Önce, yıllardan beri çok istediği, kendi önerisi olan üniversitelerde tiyatro eğitimi içinde olduğum için bana iltifat etti. Teşekkür ettim ve araştırmamdan söz ettim. Bir yıl sonra Viyana kütüphanelerinde de çalışacağımı söyleyip bana ne gibi yardımda bulunabileceğini sordum. O her zamanki alçakgönüllü tavrıyla, “Herhalde, siz benden daha çok şey biliyorsunuzdur” diye iltifatını sürdürdü.

“Aman, estağfurullah hocam, siz bizim pirimizsiniz ve gelişmeleri bizzat yaşamışsınız. Bana verecek bir belgeniz olabilir.”

Biliyordum, onun tiyatro üzerine topladığı çeyiz sandığından haberdardım. Ama bu konuda biraz cimri davranıyordu. Bunun nedenini çok sonra, Eczacıbaşı Vakfı tarafından çıkarılan anı kitabını hazırlarken anladım. Anılarını yazmaya başlayacağı için belgeleri kendine saklıyordu. Bunda da hakkı vardı. O zaman aklıma bir fikir geldi. Bulduğum belgeleri ona gösterirsem, belki o da bana açılır diyerek, Bursa’da bir Ermeni hanımla oynadığı oyunun el ilanını gösterince, “A, bu bende yok, Bursa’da oyun mu oynamışım?” dedi.

“Hocam, bazı belgeleri değiş tokuş edebiliriz. Fotoğraf makinem yanımda, ben sizin gösterdiklerinizi çekerim, bendekileri de çekip size veririm.”

“Bu güzel, demek belge fotoğraflarını da çekebiliyorsunuz. Belge veremem ama istediklerinizi çekebilirsiniz” diyerek çeyiz sandığını getirdi. Bu koskoca bir sandıktı ve içi tasnif edilmemiş belgelerle doluydu.

Benim ilgimi çeken belgeler arasında, gözüme André Anoine’ın Darülbedayi’ye giriş sınav notlarını kapsayan bir

defter ilişti. Adayların sırası ve aldıkları notlar bu defterde gösterilmişti. En yüksek not da sınavı dokuzuncu sırada giren Muhsin Ertuğrul'a verilmişti. Muhsin Usta'nın izniyle onu ve birkaç belgeyi daha çektim ve karşılığında onda olmayan, bendeki belgelerin fotoğrafını çekip verdim.

Muhsin Ertuğrul'la ilk tanışmam böyle oldu. Sonra da iletişimimiz hep saygı çerçevesinde gelişti. Zaten bu büyük insana saygım ve sevgim sonsuzdu; ustayla samimi olma niyetim de yoktu. Ama ona hayrandım, onun girişimine, yokluktaki mücadelesine, arkadaşlarını korumasına, ilk seyircileri yetiştirmesine ve büyük sıkıntılarla Rusya'ya, Almanya'ya, Fransa'ya gidip büyük yönetmenlerin yanında çalışmış olmasına ama en çok da hiç kimseye ödün vermeyeişine hayrandım. Ustamız bu duruşunu ölümüne kadar hiç bozmamıştır. Onun bu eğilmeyen karakteri tüm yaşamım boyunca benim için en büyük örnek olmuştur.

Sanat yaşamı içinde, o, ne her dönem başka türlü esen yellere boyun eğmiş, ne onu ezmek isteyenlere kendini ezdirmiştir; sanat yaşamı süresince bilgisini, görgüsünü, inancını büyük engellere karşın yürütmüş ve Türkiye tiyatrosunun oluşumuna yol açmıştır. Hiçbir zaman ve hiçbir yerde günlük politikanın baskısı önünde eğilmemiş, gerektiğinde bulunduğu makamı duraksamadan, şapkasını alıp terk etmiştir. Böylece, yitirdiği yalnızca koltuklar olmuş ama buna karşılık örnek sanatçı kişiliğini ölümüne dek dimdik ayakta tutmuştur. Yaptığı işe olan inancı ve çalışması, onunla birlikte başka bir yerde yeniden yeşermiştir. Onun için de, yetmiş yıllık sanat yaşamı içinde, kendini ve sanatını sürekli yenileyen, hep önceki kendine karşı çıkararak, sonraki kendini bulan Muhsin Ertuğrul, günümüze değin örnek bir yol gösterici olarak aramızda yaşamaktadır. Onun bu eskimeyen ve duraksız gelişim

gösteren sanatçı özelliği, sanatçı niteliği, onun, sanatı yalnızca kartvizit olarak para cüzdanlarında taşıyan kimse-lerden çok ayırdır.

Muhsin Ertuğrul doğru sözlülüğü, eğilmeyişi, rüzgâr horozu gibi dönmeyişi ile tiyatro tarihimiz içinde her zaman anılacak örnek bir kişiliktir. Ama bu toplum ona ne verdi diye araştırarak olursak düş kırıklığına uğrarız. Onu tanıyanlar ve sevenler dışında, toplum bu büyük sanatçıya çok az şey vermiştir. Yetkililer ona ne manevi huzur vermiş, ne maddi rahatlık sağlamıştır. Türk tiyatro tarihi içinde, tüm var ettiklerine karşın, Muhsin Ertuğrul'un yazgısı da tiyatronun diğer özverili ilk sanatçıları gibi dramatiktir.

İ. Galip Arcan

Kitabımı hazırlamada başvuracağım bir başka fedakâr oyuncu İsmail Galip Arcan'dı (1894-1974). O bambaşka bir insandı. Tanır tanımaz insana pozitif elektrik veren idealist, heyecanlı, çocuksu yanları olan sevecen bir insandı. Şehir Tiyatroları'na candan hizmet eden ve Muhsin Ertuğrul'u ölümüne kadar desteklemiş biriydi. 1974'te 80 yaşında yaşama veda eden bu küçük dev adam, yazdığı ve Fransızcadan çevirdiği oyunlar dışında şiir de yazıyordu. 70 yaşındayken bana şiir kitabını gönderdi. Kitabın adı *Yaş Yetmiş İş Bitmemiş*'ti. Adından anlaşılacağı gibi, İ. Galip ustamız, yaşama sevincini sürekli içinde taşıyan bir oyuncuydu. Sahnede ve beyazperdede önde gelen sanatçılardan biriydi.

Kitabım için ondan da randevu istedim. Beni Maltepe'deki, bahçeli evine davet etti. Bahçeye girdiğimde bir çardak, altında kaynayan semaver, küçük bir kır kahvesi ile ağaçlar arasında kendine küçük bir sahne yapmış

olduğunu gördüm. Eşini ve çocuklarını benimle tanıştırdıktan sonra, masanın üstündeki büyük semaverde yapılmış demli çayı içerken derdimi anlattım. Çok ilgilendi: “Bakınız efendim, bende fazla belge yoktur ama hafızam olaylar konusunda çok zengindir. Soracaklarınızı sorun, cevap vereyim.”

Gerçekten de ne bellekti ama! Ne sorsam, her sorumu en ince ayrıntısına kadar anlatıyordu. Biz böyle sohbet ederken, eşi geldi ve “Affedersiniz” diyerek eşinin kulağına bir şeyler fısıldadı. İ. Galip gülererek “Eline sağlık” dedi ve bana döndü: “Ee, artık vakt-i kerahat geldi; şimdi hep beraber demleneceğiz.”

Saate baktım, yediyi geçmiş, hava ha karardı ha karacak. “Ben sizi fazlasıyla rahatsız ettim, izin verirsiniz gideyim.”

İ. Galip yapmacık bir sertlikle, “Oturunuz ve bu sanatçıyı reddetmeyiniz!” Sonra gülmeye başladı: “Nasıl sert olabiliyorum, değil mi?” Kalktı, çardağın tavanına asılı petrol lambasını yaktı. “İşte şimdi birbirimizi görebileceğiz!” Bu haliyle gerçekten çok sevimliydi. Reddetmek çok ayıp olacaktı. Oturdum.

Az sonra, eşi mezeleri ve Tekel rakısını getirdi. İ. Galip’ten rakı nasıl içilir, onu da öğrendim. Önce su içiliyor, sonra rakı... “Siz bana bakmayın, bu rakıyı her türlü içen var; sosyete de susuz içerler, nerdeyse içine martini gibi yeşil zeytin koyacaklar.”

Üstat başladı eski tiyatro anekdotlarına; bunları dinlemeye öylesine dalmışım ki, nerdeyse gece yarısı olacaktı. “Çok teşekkür ederim, üstat, izin verirsiniz artık gideyim.”

İ. Galip bir an tereddüt ettikten sonra: “Tamam, ama size bir şey oynayayım, sonra gidersiniz.”

Ben yine oturdum. Ne oynayacak diye merak ederken gözden kayboldu, az sonra geniş kenarlı bir şövalye şap-

kasıyla geri geldi ve Cyrano de Bergerac'ın ünlü, "burun" tiradını oynadı. O yaşta öyle bir enerjisi ve esnekliği vardı ki çok şaşırdım. Bu rolü değme oyunculara taş çıkartacak doğrulukta ve etkiyle oynamıştı. Alkışladım, öyle bir alkışladım ki, o beni kucaklayıp veda ederken hâlâ alkışlıyordum. İ. Galip böylesine yaşam dolu, coşkulu, az bulunur insanlardandı. İnsan gibi insan olmanın dışında büyük oyuncuydu.

1969'da Ankara Üniversitesi yayınları arasında basılan *Darülbedayi'in Elli Yılı* adlı kitabımı ona gönderdiğimde, teşekkür etmek için bana uzunca, iltifatlarla dolu bir mektup yazmıştı. O mektubun bir yerinde, "Sizin çalışma tansiyonunuza hayranım" diyordu. Aslında, ben onun merak ve öğrenme tansiyonuna hayrandım. Ama eski kuşaklar böyleydi, alçakgönüllü olduklarından büyük insanlardı.

Vasfi Rıza Zobu

Araştırmalarım için, Vasfi Rıza Zobu'dan da randevu aldım. Onunla Muhsin Ertuğrul Tiyatrosu'nun fuayesinde buluştum. Çok hoş ve esprili bir insandı ama ne Muhsin Ertuğrul gibi donanımlı ne de İ. Galip gibi okuyan bir adamdı. O, yalnızca, kendine verilen görevi en iyi şekilde yapmak için çırpınan, yetenekli bir komedya oyuncusuydu. Hem de seyircinin çok sevdiği bir oyuncuydu. Ben de gençliğimde onun oynadığı hiçbir oyunu kaçırmamıştım. Çok iyi tuluat yeteneği de vardı. İzmir'de fakülteye konuk olduğunda anlattığı bir anısında, yaptığı bir konuşmada önde oturan bir adamın arada bir saatine baktığını görünce rahatsız olan Vasfi Bey, adama dönüp "Durmadan saatinize baktığınızı gördüm ama durdu mu diye kulağınıza götürmediğiniz için size teşekkür ederim" demiş.

Onun iki ciltlik anılarını okumuştum, benim araştırmamla onun yazdığı tarihler arasında bazı çelişkiler vardı. Bunu ona sorduğumda, “Aklımda olanları yazdım, tarihlerde hata yapmış olabilirim. Artık onları da siz düzeltin” dedi bütün sevimliliğiyle. Benimle başka şeyler konuşmak ister gibi bir hali vardı. Ben bazı notlar alırken bir sessizlik oldu. Birden, “Bedia Hanım’a da gittiniz mi?” diye sordu.

“Hayır henüz gitmedim.”

“İyi, gitmeyin zaten; hatun güya anılarını yazıyormuş.”

“Neden böyle diyorsunuz? Bedia Hanım sizin iyi bir partneriniz değil miydi?”

Vasfi Rıza bir an es verdikten sonra “Biz onunla küsüz” dedi. Bu koca insanların birbirine küs olmaları bana çocukluğumu anımsattı. Biz de sevdiğimiz arkadaşlarla küs olurduk. Çünkü onlara önem verirdik. Eminim Vasfi Bey de Bedia Hanım’a çok değer veriyordu ama herhalde, sanatçı duyarlılığıyla ona kırılmıştı.

Bu küslüğü bir kez de Bedia Muvahhit’e sormayı kararlaştırdım. Ama Bedia Hanım’la yollarımızın kesişmesi daha ileriki yıllarda oldu. Bu yüzden bu konuya sonraki yıllarda tekrar geleceğim.

Şahsen tanıma fırsatını elde ettiğim bu sanatçının sohbeti tatlı, nükteleri biberliydi. Ama bunları belli bir yumuşaklık ve sevimlilik içinde yaptığı için kimse alınmazdı. Ne dünya görüşü, ne tiyatroya bakışı benim kişisel düşüncelerime uysa da, ondaki dinamik zekâ beni çekti; ve alçakgönüllülük altına ustaca gizlediği kendini beğenmişliği de beni rahatsız etmezdi; bu, onun kişiliği ve mesleki geçmişiyle ilgili olduğundan kendisiyle sohbetten haz duydum. Üstelik, karşımda, çağdaş Türk tiyatrosunun kurulmasında katkısı olan, binbir güçlüğe göğüs geren, günümüzde pek kolay bulamadığımız ve bugün bize olağanüstü gelen

bir özveriyle çalışmış olan bu sanatçıya karşı saygıdan başka bir duygu da besleyemezdim.

Ancak onun, 1967-1973 ve özellikle de 1980-1985 yılları arasında Şehir Tiyatroları'nı yönettiği dönemlerde, çağın gereklerine uyamayışı, yeniye ve ileriye kapalı oluşu, çok sevdiği kurumuna belki de farkında olmadan zarar vermesine neden olmuştur.

Dostum Güngör Dilmen

Soyadı gibi, iyi bir dilciydi; tümcelerini dikkatle seçer, bir mücevher işliyormuş gibi, sahneleri ve hareketleri düzenlerdi. O masum bebek mavisî gözlerine bakınca, onun dingin bir karaktere sahip olduğu sanılabilirdi. Ama o masum gözlerinin ardında heyecanlı, dediğim dedikçi, inatçı bir keçi uyurdu. O uyandı mı, eğer söylediklerinize karşıysa, sonuna kadar tartışmaktan üşenmezdi. Benim iyi dostumdu. Onu kardeşim gibi severdim. Gerçi benden bir yaş büyüktü ama ona karşı sanki sevdiğim küçük kardeşimmiş gibi hissederdim. Konuşması çok düzgün olduğu halde, heyecanlanınca ve öfkelenince kekelemeye başlardı. Ben de bunu istemezdim. Onun için onunla tartışırken dikkatli olurdum.

1963 yazında, Şile'ye güneşlenmeye ve yüzmeye gitmiştim. Karadeniz oldu mu fazla açılmazdım, çünkü dalgaların büyük bir güçle insanı açıklara sürüklediğini biliyordum. Bildiğim bir koy vardı, sakın ve çoğu kimsenin bilmediği, kayalarla çevrili kumsalı olan bir koy... Kızlı erkekli bir arkadaş grubuyla oraya gittik. Yanımızda top, badminton gibi kumsalda oynanabilecek malzemeler vardı. İki gruba ayrılıp maç yapacaktık. Ama o ne? Güngör Dilmen de o koyda değil mi?

“Sen nereden biliyorsun burayı?”

“Bir arkadaşın tiyösüyle geldik.”

Ben, benimle gelenlere, “Siz başlayın, ben sonra katılırım” dedim. Güngör’ü uzun zamandır görmemiştim, o da ben de yurtdışı yolculuklar yaptığımız için bir türlü buluşmamıştık. Güngör’le konuşmaya başlayınca, yanındaki iki kişi izin isteyip denize daldılar. Bu güzel ve mutlu konuşma yavaş yavaş mesleki bir tartışmaya dönüştü. Ben bilmediğim ya da az bildiğim bir şey üzerine tartışmaya girmem. Ne ki, Güngör’ün de ne kadar inatçı olduğunu bildiğimden, “Sen öğrenmek istemiyorsan, boş ver” dedim. Birden hırslandı, “Ben de bu konuyu iyi biliyorum” deyince, “Peki, öyle olsun” deyip sustum.

Bunun üzerine Güngör yumuşak bir sesle, “Gel, güreş edelim kim kazanırsa o haklı olsun” demez mi?

“Yahu kardeşim, bunun ne ilgisi var tartışmamızla?”

“Gel hadi, kırma beni, ben güreşi çok severim.”

“Yoksa güreşe filan mı çalışıyorsun?”

“Yok be Özdemir.”

“E ne bu şimdi?”

“Burası tartışmaya hiç uygun değil. Burada spor yapılır.”

Güngör beni gözüne kestirmişti ama ben de o günlerde spor yapıyor, halter kaldırıyordum. Hatta bir ara, bir sandalı bile kaldırmıştım. Ama Güngör bunları bilmiyor ve kendine güveniyordu.

Başladık güreşe, uzatmayayım, ben bir kurt kapanıyla onu altına aldım. Bir omuzu kuma üç santim kadar yukardaydı. Ama ne kadar güçle dayansam omuzunu yere getiremedim. Kendisi pes etti, gülerek, “Yahu ben seni küçümsemişim, sen bayağı bu işi kıvırıyorsun” diye beni kutladı. Neyse ki bizim bu çocukluğumuzu oradaki-

Özdemir Nutku, Güngör Dilmen ve eşi, Nutku'ların evinin arka bahçesinde, Bostanlı, İzmir, 2013.

ler seyretmemişler, kendi oyunlarına dalmışlardı. Güngör yine mavi gözleri gülererek, “Bir daha seninle güreşmem” dedi. Soğuk bir şeyler içmek için patikadan yukarıya çıktık ve bir şeyler içtikten sonra koya döndük.

Bunları neden anlattım. Çünkü Güngör bu olayı ona buna anlatmaya başladı. Gülererek eğleniyordu sanki. Bizi bilenler de gülererek dinliyorlardı. Doğal olarak bu bir kez başımıza geldi. Güngör’le bir daha güreşe tutuşmadık, onunla oyunları üzerinde konuşur, dışarı gittiğimizde neler gördüğümüzü birbirimize anlatırdık. Güngör’le birlikte 2008’de katıldığımız Frankfurt Fuarı hoş bir anı olarak belleğimde yer alıyor.

Güngör’ün İzmir’e taşınması beni çok mutlu etmişti. Bir yılbaşı ertesinde Girne Caddesi’ndeki evini ziyaret ettiğimizde eşi Güngör Hanım’ın ve onun kedi sevgisi yüzünden ev engelli kedilerle doluydu (kimi kör, kimi kuyruksuz, kimi de bacaksız). Ölümünden sonra, dönemin Karşıyaka Belediye Başkanı Cevat Durak’ın, onun çalışma odasına bakan parka Güngör Dilmen Parkı adını vererek, parkın içine büyük bir kedi heykeli koydurma-

sı onun bu sevgisinin de bir göstergesi oldu. Eşi Güngör Hanım parkın açılışında Güngör Dilmen'i anlatması için eşim Hülya'dan bir konuşma yapmasını istedi. Güngör Hanım bugün de İzmir'de evinin bulunduğu yerde kedilere bakmakta... İzmir'de zaman zaman görüştüğümüzde Güngör'den, Grekçe adların doğrularını öğrendim, tıpkı İlber Ortaylı'dan Rus adlarının doğru telaffuzunu öğrendiğim gibi...

Entelektüel yaşamımda beni en çok etkileyenlerden biri 40’lı yılların efsane Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel’dir. Aiskhylos’un *Zincire Vurulmuş Prometheus* oyunu, insanlığa ateşi (bilgiyi) armağan ettiği için, Prometheus’un, tanrılar tarafından Kafkaslar’da, zincire vurularak cezalandırılması üzerine kuruludur. Zincirlerine karşın Prometheus, insanlık tarihinin bütün evrelerinde bir yol gösterici olarak simgeleşmiştir.

İşte Hasan Âli Yücel de (17 Aralık 1897-26 Şubat 1961) kısa sayılacak yaşamında, insanı şaşırtacak bir enerji ve özveriyle, yeni Türkiye’nin kültürel gelişiminde, Türk halkını aydınlığa götürecek kültürel meşalenin ateşini yakmıştır, bu ilk kıvılcım kültürel yaşamın temelini atma üzerine kuruludur. Bunu yaptığı için, o da, Prometheus gibi zincire vurulmaya ve siyaset çevresinin çıkar peşindeki kirli demagogları tarafından cezalandırılmaya çalışılmıştır. Günümüzde, onu bertaraf etmek isteyen siyasilerin adları unutulmuşken, Hasan Âli Yücel, bir kültür anıtı olarak, her gerçek aydının belleğinde yer etmiş, soyadı gibi, yücelerek adını yaşatmaktadır.

Hasan Âli Yücel’in o etkili kişiliğini, henüz Ankara Üniversitesi’nde öğrenciyken, şair dostum Can Yücel sayesinde tanıdım. O sırada artık bakan değildi. Bir şairdi, bir yazardı, bir düşünürdü. Can Yücel, ondan büyük bir

Hasan Âli Yücel bir köy çocuğuyla konuşurken.

hayranlık ve saygıyla söz ederdi. Benim içinse, o, erişilemeyecek yüce bir kişilikti.

Can, beni evlerine davet ettiğinde, müthiş heyecanlanmışım. Can dostum, beni tanrı Prometheus'un Sıhhiye'deki tapınağına götürüyordu. Evde bir süre Can'la sohbet ettikten sonra, Prometheus geldi. İnsanın içine işleyen delici, çakır gözleri vardı. Ne yapacağımı şaşırdım ama o yüce insan benim heyecanımı görmüş olmalı ki, sakın ve babacan bir tavırla elimi sıktı ve oturmamı söyledi. Asla yukardan bakan biri değildi. Bizden biriydi, kısa süre sonra sanki birbirimizi çok eskiden tanıyormuşuz gibi üçümüz de yazarlardan, şiirden ve okuldaki eğitimden söz etmeye başladık. İşte dedim, dopdolu, afrası tafrası olmayan bir insan. Demek ki böyle büyük olmak için her şeyden önce insan olmak gerekiyor. Zaten birtakım afralara tafralara sapanların, yukarıdan bakanların tümünün içi kof değil mi? O tarz insanlar içlerindeki boşluğu, dıştaki hareketleriyle kapatmaya çalışırlar.

Can'ın evine götürdüğü arkadaşı olarak, Hasan Âli Bey, benim dikkatimi dağıtmadan alttan alta beni sorgulamaya başladı. Aslında, Can'ı çok iyi tanıyordu; Can öyle

olur olmaz kişileri babasının huzuruna sokmazdı. Bunu o da biliyordu, Hasan Âli Bey, bu yüzden beni anlamak için çaba gösteriyordu. Bu hem beni biraz huzursuz ediyor hem belli belirsiz mutluluk hissetmemi sağlıyordu. Çok saygı duyduğum eski Milli Eğitim Bakanı, müzelerin, sanat kurumlarının koruyucusu, köy enstitülerinin ve halkevlerinin kurulmasına öncülük eden bu ilginç insan, o dönemde sadece bir öğrenci olan benimle kimsenin olmadığı kadar ilgileniyordu.

O yalnızca örnek bir siyaset adamı ya da eğitim yöneticisi değil, aynı zamanda şair, yazar, düşünür ve araştırmacı yanıyla tüm bu zenginlikleri kişiliğinde özümsemiş bir aydıındı. Genç yaşta edebiyata ve felsefeye olan ilgisi onu ülkemizin en önde gelen düşünürlerinden biri yapmıştır. Hasan Âli Yücel'in İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü mezunu olması onun düşün yanını beslemiştir.

İnanıyorum ki, Hasan Âli Yücel'in kişiliğini anlatmak için sözcükler yetmez. Hayır, onu ne idealleştiriyorum ne abartıyorum. Hayır, bunların hiçbirisi değil ama onun gibiler ülkemizde çok seyrek yetişiyor; şimdilerde ise böyle değerli insanları ön plana çıkaran zihniyet ortadan kalktı. Cumhuriyet'in kuruluşuyla çağdaşlaşma çabaları gösterdiğimiz yıllarda, Yücel, bizlerin, kendi değerlerini yok saymadan Batı değerlerine sarılarak gelişebileceğimizi çok iyi sezmiştir.

İyi ki, "Hüner kendini bilmek, kötülükleri silmek, iyilikleri artırmaktır" diyen Hasan Âli Yücel gibi bir Milli Eğitim bakanımız olmuş. Sonraki kuşaklar için bir esin ve coşku kaynağı... Bilmeyenler, belki bundan sonra öğreneceklerdir: Büyük eğitimciler eğitim yaparlar. Eğitim yapanların asla propaganda yapma gereksinimleri olmaz. Bunun için de Yücel de Tonguç da haksız suçlamalardan, hastalanmaları bahasına yüz akıyla çıkmışlardır.

Göttingen’de trenden indiğimizde, elinde bir levha, levhanın üstünde benim adım, çevresine bakınan bir kız gördük. Hemen yanına gittik, kendimizi tanıttık.

“Ben Elsa, sizi kalacağınız yere götüreceğim” dedi. Bu hoşuma gitti, çünkü trende gelirken ne yapabiliriz, yurda nasıl gidebiliriz, diye Sevgi’yle konuşuyorduk, bir sürü plan yapmıştık. Önce tramvaya bindik, “Ne güzel valizlerimize bir şey demiyorlar” diye düşündüm. Tramvayda hiç konuşmadık. “Herhalde, Elsa konuşmayı sevmiyor” diye biz de sustuk. Aslında, bu kızı kimin gönderdiğini merak ettik. Almanya’ya hareketimizden birkaç gün önce nerde kalacağımız ve kalacağımız yerin adresini bana bildirmişlerdi. Bizi karşılayan kız, “Sizi, Alman öğrencilerle birlikte, yabancıların kaldığı bir yurda götüreceğim” dedi. Sonra ekledi: “Orada rahat edeceksiniz.”

Hayret, kız konuşmaya başladı. Teşekkür ettim. Ama “bunları söylemesinin ne gereği var?” diye düşündüm. Ne ki sonradan kızın ne demek istediğini anladım. Üniversite içinde, Napoleon döneminde, düşmana karşı koymak için kurulan birtakım tutucu öğrenci dernekleri vardı, yabancı öğrencilere karşıydılar ve bunlar kendilerine özgü bir biçimde yetişmişler. İyi kılıç kullanırlarmış ve kavgayı eski usul düello kurallarına göre yaparlarmış. Her derneğin

başka bir rengi ve flaması vardı. O dernek üyesi öğrencilerin orasında burasında kılıç yaraları vardı. Hatta birinin yanağında boydan boya çizilmiş kılıç izi vardı ama bundan büyük bir gurur duyduğu belliydi. Bunlar bana yabancı şeylerdi. Öğrendiğimde şaşırmıştım. Ama daha sonra, bizim öğrenci yurdunun önüne gelip bize karşı sloganlar attıklarında anladım. Bu işe pek karışmadım, neden bilmem, sadece el salladım. Öyle düelloya girmeye filan hiç niyetim yoktu.

Fridtjof-Nansen Haus Öğrenci Yurdu

Bizim odamız, ikinci katta, binanın ön yüzüne bakan ve içinde her şeyi olan bir odaydı. Kıza teşekkür ettikten sonra yerleşmeye giriştik. Yerleştikten sonra, bina müdürüne kendimizi tanıtmamız gerektiği söylenmişti.

Kapıyı vurup içeri girdiğimizde, karşımıza dev cüsseli biri çıktı. Norveçli bir Nazi kurbanıydı, Nazilerin kırıkları burnunu herkese ibret olsun diye yaptırmamıştı. Öyle kırık burunla dolaşıyordu. Norveç'te rahipmiş ve ülkesini bırakıp Almanya'ya davet edildiğinde, Alman hükümeti özür diler gibi ona öğrenci yurdu işletmek üzere bu binayı vermiş. Görünüşünün aksine, çok babacan bir adamdı. Bizi kabul etmelerinin nedeni Türk olmamızdı. İkinci Dünya Savaşı sırasında birçok Yahudi bilim insanını Türkiye'ye kabul etmemizden dolayı, Türkiye'ye ve Türklere sempati besliyordu. Türk konsolosunun yalnızca bilim insanlarını değil, birçok Yahudi vatandaşı Türkiye'ye kaçırdığından da haberi vardı. Olaf Brennhovd'un eşi, narin, sarışın bir Alman'dı. Öğrenci yurdunun annesiydi. Yurdun iç işlerini, yemekleri ve temizliği denetlemek onun işiydi. Bu yüzden, binanın içi yeni silinmiş gibi gıcır gıcırdı.

Yurtta siyah, beyaz, sarı ırktan, çeşitli ülkelerden öğrenciler kalıyordu. Kısa zamanda herkesle arkadaş olduk. Hatta Türkiye’de komünist diye yanına yanaşmadıkları Sovyet Rusya’dan gelmiş birçok öğrenci de bulunuyordu. Kısa sürede kaynaştık, dışa açık bir insan olduğumdan ve hiçbir önyargım olmadığından arkadaşlıklar kurduk. Arkadaşlarımla başka dil bilmiyormuş gibi hep Almanca konuşuyordum. Sevgi’nin annesi Alman olduğu için, az da olsa, Almanca anlaşılabiliyordu. Hemen hemen bütün Almanlar, Hintliler, Japonlar ve diğerleri İngilizce biliyorlardı ve çoğu da Almanca öğrenene kadar İngilizce konuşuyordu.

İngilizce bildiğimi yurda dönünceye kadar kimseye söylemedim; çünkü Almancamı ilerletmek istiyordum. Yurda dönerken veda konuşmamı İngilizce yapınca tüm arkadaşlarım çok şaşırdılar. İsteğim üzerine, Almanlar, yanlış yaptığımda düzeltiyorlardı. Ben de bundan memnundum, çünkü bazı sözcüklerin nüanslarını öğreniyor, bir sözcüğün daha çok nerde kullanılacağını anlıyordum. Hatta sırf espi olsun diye Almanca sözcükler üretmeye bile başlamıştım. Örneğin, mağrur, gözlüklü ve her şeyi bildiğine inanan Hintli bir arkadaşşıma bir ad takmıştım: “gekaufted Intelligenz” (Satın alınmış zekâ) diye... Yani gözlükleri satın almış da, onun için entelektüel görünüyor anlamında.

Bu uydurmam Almanlar arasında da tuttu ve sevmedikleri, yarı aydınlar için kullanmaya başladılar. Bir de hiçbir sözlükte olmayan, tarafımdan uydurulmuş bir sıfat da “epiprastisch”ti. Bir gün Alman arkadaşlarımla konuşurken beni şeytan dürttü ve birden “sehr epiprastisch” (çok epiprastiş) deyiverdim. Alman arkadaşlar bir an sustular, biri, “Biz böyle bir sözcük bilmiyoruz, nereden

Uluslararası Öğrenci Yurdu Fridtjof-Nansen Haus.

Öğrenci yurdunun müdürü Olaf Brennhovd.

buldun bunu?” diye sordular. Ben onlara bunun çok eski bir Almanca sözcük olduğunu ve “fevkalade” anlamına geldiğini söyledim. Sonra bu uydurma sözcüğü birkaç kişi kullanmaya başladı. Böylece, Alman diline bir deyimle bir sözcük armağan etmiş oldum.

Kendini, “Great Chanda” (Büyük Çanda) diye tanıtan bir Hintli arkadaş vardı. Önce onun fotoğrafını yukardan çektim, altına, Almanca, “Der Grosse Chanda” (Yüce

Çanda) yazıp ilan tahtasına astım. Fotoğrafı yukarıdan çektiğim için Chanda cüce gibi görünüyordu. Chanda'nın kızacağını sanırken tam tersi oldu, ironiyi anlamamış ki geldi bana teşekkür etti.

Öğrenci yurduna girmemden bir yıl sonra popüler olmamdan dolayı Herr Brenndhovd beni öğrenci “tutor”u yaptı. Bunun bir nedeni de, sanırım, yaşça çoğu öğrenciden büyük olmamdı; o sırada 25 yaşındaydım, 17-18 yaşındaki çocukların ağabeyi olacak yaşıyordum. Evli olmam da başka bir nedendi. Yurtta kalmak isteyen öğrencileri, onlarla konuştuktan sonra ben seçiyordum. Adeta müdürün yardımcısı gibiydim. Sonuna kadar o yurtta “tutor” olarak görev yaptım, bu sayede kiramda indirim yapıldı. Bu da beni memnun etti.

Sevgi, uzun boylu, Per adında bir Norveçli'yi arkadaş edinmişti. Ben Tiyatro Bölümü'ne gittiğimde hep onunla görüşüyordu. Bir gün, “Sıkılıyorsan, sen de okula gelsene” dedim, çünkü can sıkıntısından ne yapacağını bilmiyordu. O gün benimle okula geldi ama orada da pek eğlenmedi, bu ilk ve son gelişi oldu.

Üç ay sonra bir erkek çocuğumuz olacağını öğrendik. Önce ikimiz de çok sevindik ama hamileliği ilerledikçe Sevgi korkmaya başladı ve annesinin yanında olmayı istedi. Bir an düşündüm. Çocuk daha büyümeden uçakla gidebilirdi ama ben yanında olamazdım. Burada kalsa, benim de elim ayağıma dolaşacaktı çünkü bir sigortamız yoktu, hekim mekim bilmiyorduk. Üstelik, bursum olan 180 mark ile kıt kanaat geçiniyorduk. 50 markını zaten oda kirası olarak öğrenci yurduna ödüyorduk. Bu yüzden eğlenme olanağımız bile yoktu.

Uzun tartışmalardan sonra, Sevgi, ailesinin yanına dönmeye karar verdi. Ankara'dan yazdığı ilk mektupta

çocuk doktorunun, normal koşullarda çocuğun mart ayının ortalarında doğacağını söylediğini yazıyordu. Oysa mart ayı buradaki sınavlara denk düşüyordu. Ne yapacağımı kara kara düşünmeye başladım. İlk çocuğumun doğumunda bulunamamak beni kahrediyordu. Ama benim yerime annemle babam sık sık Sevgi'yle iletişim kurmuş ve ona destek olmaya çalışmışlardı.

Hissettiklerimi bir mektupla Sevgi'ye bildirdim ve çok üzülüğümü söyledim. Gerçekten de bütün neşem kaçmıştı. Arkadaşlarım durmadan ne olduğunu öğrenmek istiyorlardı. Özellikle Spiros, bana yardımcı olmak için ısrarla bunun üzerinde duruyordu.

17 Mart 1958 günü çocuğumuz doğdu, adını Korkut koyduk. Ama Sevgi'nin bazı mektuplarında, anlayamadığım bir sorun varmış gibi geliyordu. Açıkça sordum. Nihayet, bir mektubunda, Korkut'un ters geldiğini ve bir süre oksijensiz kaldığı için doktorun bunun ilerde sorun çıkarabileceğini söylediğini yazıyordu. İlk çocuğumun böyle doğmuş olması beni kahretti, bütün yaşamım süresince de en çok acı duyduğum şey oldu.

Berlin Film Festivali

Yıl 1958; güzel bir haziran ayıydı, tam tarihi anımsamıyorum ama sanırım haziranın ikinci yarısıydı. Almanya'ya geleli iki yıl olmuştu. Kapıdan telefon ettiler:

“Yurtdışından biri gelmiş, sizinle görüşmek istiyor” dedi. Bu, olağan bir şeydi, tutor olduğum için, kim olursa olsun beni görmeliydi.

“Nasıl biri?”

“Öyle, esmer biri.”

“Gelsin!”

Az sonra kapı vuruldu. İçeri gireni görünce, dilimi yutuyordum. Gelen, burada göreceğimi hiç ummadığım Tarık Dursun K.'ydi.

“Hoş geldin, senin ne işin var burada?”

Kucaklaştık. Ben hâlâ şoku atlatamamış, aptallaşmıştım. “Dil bilmeden buraya kadar nasıl geldin?” Çünkü hiçbir yabancı dili yoktu. Tarık, o müstehzi gülüşlerinden birini takınıp “Tarzancayla” dedi.

“Aferin sana, iyi kıvırmışsın, Almanlar Tarzancayı pek anlamazlar da – bizim oralar nasıl?”

“Bildğin gibi. Özdemir kardeş, önemli bir iş için geldim buralara kadar.”

“Sahi mi? Neymiş o?”

“*Cumhuriyet* gazetesinin muhabiri olarak Berlin Film Festivali'ne beni gönderdiler.”

“Almanca bilen bulamamışlar mı?”

“Sen varsın ya!”

“Nasıl? Ben ne gazeteciyim ne de muhabirlik bilirim! Sonra derslerim, seminerlerim var benim.”

“Boş ver şimdi sen onları; bu bir haftalık bir iş; fotoğraf makinen var mı? Önemli olan o.” “Var, ama...” Sözümlü kesti, “İşte bu çok iyi!”

Kısacası, Tarık beni Berlin Film Festivali'ne götürmeye kararlıydı. Bu kadar yol geldikten sonra onu kıramazdım. Üstelik, o Almancama güvenip gelmişti. O hem bir fotoğrafçı hem çevirmen istiyordu. Belki de buraya gelebilmek için gazeteye, benim Almanya'da olduğumu öne sürmüştü. Doğru sezmişim çünkü bir fotoğrafımı bulup benim için de *Cumhuriyet* gazetesi muhabir kartı çıkartmıştı. Kartı bana verdi, “İşte, şimdi *Cumhuriyet* gazetesinin muhabirisin.”

“Peki, masraflar?”

“Hepsi çok önceden ayarlandı. Otelimiz bile hazır.”

Tarık’ın becerikli olduğunu biliyordum ama bu kadarına pes dedim.

“Peki, bu bir hafta ne zaman?”

“Festival, 27 Haziran’da başlıyor, 8 Temmuz’da bitiyor.”

“Bu bir haftadan fazla değil mi? İki gün de yol...”

“Beni kırmazsın diye düşünmüştüm.”

“Tamam, uzatma!”

İçimden, “Demek Prof. Boetticher’in üçüncü seminerine katılamayacağım” diye geçirdim. Oysa yaz seminerinde, Schumann’dan söz edecekti.

Trene bindik, Berlin’e vardık. Tarık her olayda bir nükte patlatıyordu. Kaldığımız yer, ünlü sinema oyuncularının kaldığı, Kurfürstendamm Bulvarı’ndaki Kempinski Oteli’ne yakındı. Festivalin ilk gününden itibaren dünyanın her yanından gelmiş gazete muhabirleri arasında benim öne geçip ünlülerin fotoğrafını çekmem oldukça zordu. Herkes birbirinin üzerine yığılıyor, açıkgözler en ön sırayı kapıyorlardı. Ama ben yine de, gece de olsa, amatör fotoğraf makinemle birkaç ünlünün fotoğrafını çekebildim. Akşamları otelde o gün konuşulanları Tarık’a iletliyordum.

Çekebildiğim fotoğraflar arasında Errol Flynn’in, rejisör Ingmar Bergman’ın, rejisör Stanley Kramer’in, Sidney Poitier’in, Anna Magnani gibi kişilerin fotoğrafları da vardı. Filmler Zoo Palast adlı salonda gösteriliyordu. Filmleri, daha çok ben seyrediyordum, Tarık’a fikrimi söylüyordum. Bazılarına o da geliyor ama film oynatılırken durmadan soru sorduğu ve diyalogları anlamadığı için filmi doğru dürüst seyrede miyordum. O da bunu anladı, festivalin sonlarına doğru film seyretmeye gelmedi.

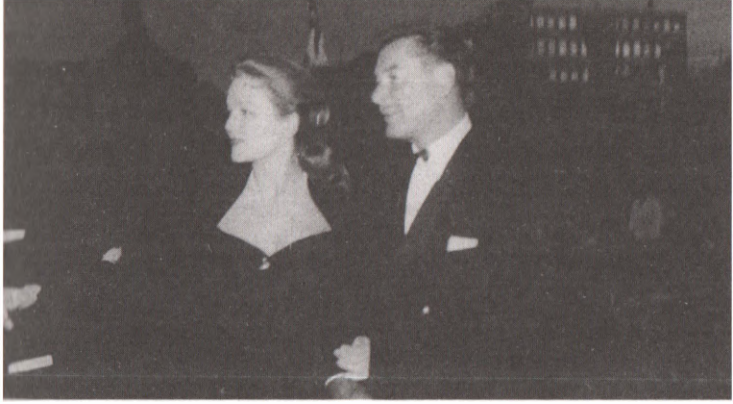
Fotoğrafların çoğunu Tarık aldı, götürdü; aşağıya bende kalan bir fotoğrafı buraya koyuyorum.

Festival sonunda ben Göttingen'e döndüm, Tarık da Türkiye'ye uçtu ve çektiğim fotoğraflardan çoğunu alıp yazısını yazdı.

Üniversitedeki öğrenciler

Üniversitedeki Türk arkadaşlarla da Türkçe konuşmaya çalışıyordum. Benden çok önce Almanya'ya gelmiş bazı Türk gençleri, Almanca yemek ısmarlamayı bile bilmiyorlar, kırık dökük Almancalarıyla bazı Türkçe kelimeler ekleyerek dertlerini anlatmaya çalışıyorlardı. Bu bana çok saçma geldi. Onlara, yanlış da olsa, Almanca konuşmaktan korkmamaları gerektiğini söylediğimde, biri, "Ne gereği var, er geç yurda döneceğiz. Orada Almanca mı konuşacağız?" demez mi. Üstüne üstlük yanındaki arkadaş da onu onaylamaz mı! İçimden, "Ne kadar zavallı bir zihniyet" diye geçirdim. Bundan sonra da Türk arkadaşlarla çok seyrek buluşmayı tercih ettim.

En iyi arkadaşım, Spiros Dakanalıs adında Yunanlı bir tıp öğrencisiydi. Çoğu âdetimiz, birbirine çok yakındı. Örneğin, o zamanlar, yurttan zeytinin ne olduğunu bilmeyen, Spiros'un tıptan arkadaşı olan Alman öğrencilerden biri, bizi Spiros'un ailesinin gönderdiği zeytini iştahla yerken gördü, "Nedir, o yediğiniz" diye sordu. Sanıyorum, Almanların zeytini tanımaları, 1960'lı yıllarda Almanya'ya çalışmak için giden Türklerin ve Yunanlıların açtığı dükkânlar yoluyla oldu. Spiros, "Al, sen de tat" dedi. Öğrenci zeytini ağzına attı, atmasıyla zeytini tükürmek için tuvalete koşması bir oldu. Spiros bana dönüp Türkçe olarak "Eşek hoşaftan ne anlar" deyince çok şaşırdım.

Errol Flynn festivale eşiyle gelmişti.

“Sen Türkçe biliyor musun?”

“Yok vre Özdemir, böyle birkaç deyim biliyorum. Ama babam, İzmir’den göç edenlerdendi. O çok iyi bilirdi. Ben de ondan birkaç şey öğrendim işte.”

Bundan sonra aramızda daha sıkı bir arkadaşlık başladı. Hemen her yere birlikte gitmeye başladık. Spiros yakışıklı bir gençti ve kızların oldukça dikkatini çekiyordu. Biraz da kızlara gösteriş için, birasını içtikten sonra bizim halkın da seveceği Yunanca şarkıları söylerdi. Sesi güzeldi.

Birçok öğrenci, Spiros ile benim arkadaşlığımıza bir anlam veremezdi. Bir gün bizim ne yapacağımızı görmek için öğrenci yurdunda, “Kıbrıs Sorunu” başlığıyla bir panel düzenlediler. O sırada, Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumları arasında giderek artan bir anlaşmazlık vardı. Makarios, adaya gelişinden sonra tarafsız gözükse de, gizliden yürüttüğü ENOSİS fikri ile bütün adanın Yunanistan’a verilmesi üzerinde çalışıyordu. EOKA adlı bir yeraltı örgütü kurulmuş, buna karşı Türk Mukavemet Teşkilatı adında bir örgüt de karşılarına çıkmıştı. Yani Kıbrıs sorununun

zirve yaptığı sırada, öğrenciler, Spiros ile beni karşı karşıya getirerek bir tartışma ortamı yaratmak, ne olacağına bakıp eğlenmek istiyorlardı. Bunu Spiros da anlamıştı. Bana, “Özdemir, bırak ilk ben konuşayım da şunların ağzını tıkayayım” deyince Spiros’a güvendiğim için ve ne söyleyeceğini merak ettiğimden, “Olur” dedim.

Spiros alkışlarla kürsüye çıktı, şöyle bir salona baktı: “Arkadaşlar, fazlasıyla zahmet etmişsiniz. Ama düşünmediniz mi, ben Yunanistan’ın, Özdemir de Türkiye’nin başında olsaydı, Kıbrıs sorunu diye bir şey olur muydu? Bu panele de gerek kalmazdı. Ama siz bu panele devam etmek istiyorsanız kürsü sizin” dedi ve dinleyicilerin şaşkın bakışları arasında kürsüden indi. Herkes suspus oldu. İtiraz edenler olduysa da Spiros koluma girdi ve birlikte salondan çıktık.

Öğrenci yurdunda, öğrencilerle bir iki de oyun hazırladım. Tiyatroya ilgisi olan tıpçı, hukukçu, edebiyat öğrencilerini toplayıp onların da ilgisini çekecek Christopher Fry’ın, *A Sleep of Prisoners* (*Tutukluların Düşleri*), Almancası *Ein Schlaf Gefangener* adlı oyununu sahneledim. Aslında ne sahne vardı, ne oyuncu; ama büyük bir heyecan ve heves vardı. Yani “iki kalas bir heves”le Herr Brenndhovd’un da takdirini kazanmıştık. O güne dek öğrenci yurdunda böyle bir etkinlik olmamış, bu ilkmiş.

Bundan cesaret alarak 1958 Şubatı’nda Jean Giraudoux’un *L’Apollon de Bellac*’ını (*Bellac Apollon’u*) sahneledim. Yine amatörler, yine hevesliler ama yurdun sahibi, Herr Brenndhovd’un ağzı kulaklarındaydı. Öğrencileri böyle bir etkinliğe çektiğim için memnundu. Gerçi öğrenciler ellerinden geldiği kadar çok çalışıyorlardı. Heyecanlıydılar ama ben o kadar mutlu değildim çünkü günlük giysilerle ve dekorsuz oynuyorduk. Binanın hemen her

En solda Spiros, yanımda oturuyor, en sağda nüketisi bol Johannes Roth.

yanını kullandığım halde, biraz yavan kaçıyordu. Ama yine de önemli olan, çeşitli ükelerden gelen öğrencilerin yaptıklarından haz duymalarıydı. Onlar da meslekleri dışında bir etkinlik içinde olmalarından dolayı çok mutluydular. Hatta bir çalışma bittikten sonra yeni bir oyunda oynamak isteyecek kadar da ısrarlıydılar. Çünkü yabancı bir dili öğrenmede tiyatronun ne kadar yardımcı olduğunun farkına varmışlardı. Bense, eğitimimi dört yıldan daha az bir sürede bitirmek için fazla kredi almıştım. Sınavlarım dolayısıyla onlarla iki oyundan fazlasını çalışmadım. Ama fazla kredim dolayısıyla dört yıllık eğitimimi üç buçuk yılda tamamladım.

Junges Theater

Bir toplantıda, profesyonel bir özel tiyatro olan Junges Theater'ın yöneticisi, Hans-Günther Klein'la tanıştım. Türk olduğumu öğrenince benimle ilgilendi ve Tiyatro Bölümü'nde yönetmenlik eğitimi aldığımı öğrenince bir öneride bulundu: Anouilh'in *Leocadia* adlı oyununu

sahnelemek ister miymişim? Onun bana olan bu ilgisini sonradan anladım; annesi, yıllar önce, öğrenciyken, bir Türk öğrenciye âşık olmuş ama Türk delikanlı yurda dönünce her şey bitmiş, o da bir Alman'la evlenmiş. Ölen annesinin anısına benimle yakınlık kuran Hans-Günther'e "Evet" deyince çok sevindi. Bu benim de işime geliyordu. Zaten mezun olmadan önce, profesyonel bir tiyatrodan en az bir oyun sahnelemem gerekiyordu ve öğretmenlerle profesyonel yönetmenlerden kurulu bir jürinin bunu izlemesi gerekiyordu.

İlk gittiğimde, oyuncular salonda beni bekliyorlardı. Ama ben tam vaktinde oradaydım. Herhalde, meraktan erken gelmişler, belki de biraz ezber yapmışlardı. İçlerinden sadece dördü profesyonel, diğerleri stajyerdi. Ama hepsi de eğitim görmüş kişilerdi. Stajyer iki genç Münih'teki Falkenberg Schule'nin mezunuydu. Daha sonraki yıllarda Almanya'ya gittiğimde, bu okulun müfredat programının, bizim Devlet Konservatuvarı'nın aynısı olduğunu gördüm; bu okul, daha çok tekniği ön plana aldığından, o iki genç kuramsal bilgi açısından biraz gerideydi.

Ama olsun, önce tanıştık, sonra da Anouilh'un bu oyunu üzerine konuştuktan sonra okuma provasına başladık. Bana göre, okuma provasını sadece bir gün sürmeli, ertesi gün sahneye çıkmalı ve kendilerini denemeliler. Rolünü henüz ezberlememiş olanlar, ellerine metni alıp çıksınlar ve ayrıntılara sonra girmek üzere, yerleştirmeleri yapayım isterim. Giriş çıkışları, duracakları, oturacak yerleri saptadıktan sonra oyuncuları kendi yaratıcılıklarıyla baş başa bırakırım. Elbette, bu işin başlangıcında olduğum için biraz da Hilpert'i taklit etmem de doğaldı. Ama bitirme tezim için, 1958'de, Doğu Berlin'e, Berliner Ensemble'a gittiğimde orada, Helene Weigel ile diğer yönetmenleri

seyrederek de epey şey öğrendim. O zaman kendi çalışma tarzımı da seçtim.

Başrolleri, doğal olarak profesyonellere verdim; moda uzmanı Amanda'yı, sonradan tanınan Marieluise Kiesgen oynadı. Prens'i Eberhard Lisse, Düşes'i Inge Maron ve iki önemli rolü de sonradan ünlenen Ernst E. Hartung'a verdim. Gözümün içine bakan tiyatronun sahibi Hans-Günther Klein'in yardımcı bir rol oynamasını istedim. O rol, gece kulübünün baş garsonuydu.

Figürasyon için de staj yapan öğrencileri seçtim. Hans-Günther, aslında oyuncu değildi, eğitim de almamıştı; bir hevesli, o da bizim bazı sanatçılarımız gibi sahnede pişmişti. Bir tiyatro tutkunuydu ve üstüne üstlük tiyatronun sahibiydi. En çok da onunla uğraştım ama değdi; çalışmalarımız bittiğinde bayağı alkışlanacak duruma gelmişti. () bile kendi başarısına şaştı ve bundan çok hoşlandı. Bu kez daha zor bir oyun sahnelememi istedi; ama bir koşulla, rollerden birini mutlaka o oynayacaktı. Oyunun ne olduğunu sordum, karşıma Beckett'in *Warten auf Godot* (*Godot'yu Beklerken*) çıkmaz mı! Hans-Günther'e bunun zor bir oyun olduğunu, kendisinin bunun üstesinden gelip gelemeyeceğini onu kırmadan sordum.

“Sen bu oyunu yönet, ben çok çalışırım, ne istersen yaparım.”

Biraz duraksadığımı görünce, profesyonellerden Ernst, “Yapar, Herr Nutku” dedi.

Pek inanmadım ama hem sevdiğim işi yapıyor hem de az da olsa, para kazanıyordum. Ertesi gün Godot seminerim başladı. Kutsal Kitap dahil, bütün kaynaklar üzerine bilgi verdim ve oyundaki “klovneri”den söz ettim. Beckett'in, bu oyunu, büyük bir olasılıkla İkinci Dünya Savaşı'ndaki Yahudi katliamına ve Auschwitz'e yaptığı

göndermeleri anlattıktan sonra, kadromu seçtim. Özellikle, Kutsal Kitap'ı bilmemden etkilenmişlerdi.

Provaya ara verdiğimde, Hans-Günther, arkadaşlarının da isteğiyle, benim Müslüman olup olmadığını sordu. Ben de "Müslüman olmam Tevrat ile İncil'i bilmeme engel değil. Siz de Kuran'ı okuyun hemen hemen aynı görüşleri bulacaksınız. Aradaki fark, bizim Tanrı ile aramızda bir aracı yoktur. Sizin İsa'nız var. Biz vicdanımızla Tanrı'yla karşı karşıyayızdır. Hatta şunu da ekleyeyim, bizim için ibadet etmek için mutlaka bir camiye de gereksinim yoktur. Bizim için her yer ibadet yeridir."

Hans-Günther söylediklerimi şaşkınlıkla dinledi ve teşekkür edip ikimize birer kahve almak için oyuncuların yanına gitti.

Estragon rolünü Nikolaus'a, Vladimir rolünü de Ernst Hartung'a verdim. Biraz da Ernst, "yapar" dediği için, Hans-Günther'i de bu oyunda denemek istiyordum. Hans-Günther, fizik olarak Lucky'e uygundu. Lucky rolü zor rollerden biridir. Pozzo'yu daha önce *Leocadia*'da Prens'i oynayan Eberhard canlandırdı.

O sırada, oyun bitimindeki selam düzeni üzerinde düşünmeye başladım; Almanya'daki profesyonel tiyatrolarda da izlediğim gibi, seyircileri selama yalnızca yazar, yönetmen ve oyuncular çıkıyordu. Bizde de öyleydi. Peki oyunun çıkmasında emekleri olan sahne gerisi kahramanları, onlar neden seyirciyi selamlamaya çıkmazlardı? Sayıları bir hayli olduğu için mi? Yoksa yazar ve sanatçılar yanında bunlar küçümseniyor muydu? Son genel provadan bir gün önce, Hans-Günther'e bütün sahne gerisi görevlilerini de genel provaya istediğimi belirttim.

"Onları ne yapacaksın?"

"Önce hepsine emeklerinden dolayı teşekkür edeceğim, sonra da selam mizanseninde onlara da yer vereceğim."

*Özdemir Nutku, Junges Theater'da Leocadia oyununun
bir provasında, 1957.*

Hans-Günther, bir an durdu, sonra:

“Bu bizim geleneğimizde yok.”

“Bizde de yok ama doğru bir şey için yeni bir gelenek başlatılabilir.”

“Bu bizim için de, seyirci için de çok yadırgatıcı bir şey olur.”

“Evet, ilk seferinde öyle olabilir ama bir süre sonra buna da alışılır.”

“Peki, seyirciyi uzun süre tutmuş olmaz mıyız?”

“Bak Günther, bu bir gelenek değil ama bunu gelenek durumuna getirmek yine biz tiyatrocuların elinde. Emeğe saygı duyan herkes bunu anlayacaktır.”

Tiyatronun sahibi, Hans-Günther, biraz da isteksizce “Bir deneyelim, bakalım” diyerek sonunda söylediklerini onayladı.

İlk temsil gecesi, sırayla oyuncular ve yönetmen selama çıktıktan sonra yönetmen olarak ben, sahne gerisi görevlilerini ikişer üçer sahneye davet ederek onları adlarıyla seyirciye tanıttım. Onlar da benim gösterdiğim gibi seyirciyi

selamladılar. Her ne kadar, seyirci bunu yadırgamış olsa da, bu tavır eleştirmenlerin olumlu düşüncelerine neden oldu, hatta bir eleştiri başlığı, “Kolektif Bir Sanat Olan Tiyatro Çalışanlarının Seyirciye Olan Kolektif Selamı”ydı.

Bu selam anlayışını, Türkiye’ye döndükten sonra hiç aksatmadan sürdürdüm. Önce Nancy, Erlangen, York şenliklerinde, sonra da Türkiye’de, Sidney’de ve Kıbrıs’ta... İzmir Devlet Tiyatrosu’nda sahnelediğim ilk oyunda, kadroda bulunan mezun sanatçılarımın da katkılarıyla bu selamlama biçimi bir gelenek oldu, sadece Devlet Tiyatrosu’nda değil, özel tiyatrolarda da. Demek ki, bu düşüncem yanlış değilmiş, Neyse...

Leocadia bütün hızıyla devam ediyordu. Zaten 350 kişilik bir salondur ve tıklım tıklım doluyordu. Bu seyirci, bir yandan koca Hilpert sahnelemelerini seyrediyor, aynı zamanda bendeniz, çömezın temsillerine de geliyordu. Bayağı iyi eleştiriler de almıştım. Seyirci, benim öğrenci olduğumu bilmiyor, yabancı bir tiyatro yönetmeni sanıyordu. Bu da gizliden gizliye benim hoşuma gidiyordu.

Jürinin oyunu seyretmeye geldiği gün, aşırı heyecanlıydım. Oyunculara, “Hadi, göreyim sizi; beni yerlerde süründürmeyin, başarınız, benim de başarım olacak” dedim. Oyuna başladığımızda, jüridekilerin yüz ifadelerini okumak için portaldaki gözetleme deliğinden gözümü ayıramadım. Ama jüridekiler bir heykel gibi oyunu izliyor, renk vermiyordu. Oyun bittiğinde jüri alkışladı ve jüri başkanı, “Bizi biraz yalnız bırakın” dedi.

Biz salonu terk ettik, seyirciler de öyle... Kuliste makayajlarını temizlerken oyuncuların da heyecanlı olmaları beni desteklediklerini gösteriyordu. Yarım saat sonra, salona çağrıldık, jüri başkanı, “Kutlarım, başarılı oldunuz” deyince, benimle birlikte bütün oyuncular ellerinde olmadan alkış-

lamaya başladılar. Sınavların birini başarıyla verdiğim için mutluydum. O gece bütün kadroyu bira içmeye davet ettim.

Bu bana gereksiz, aşırı bir güven verdi. *Godot*'nun provaları bundan önceki oyundan daha uzun sürdü. Ben de doğru dürüst bir Beckett yapamama korkusu içindeydim. Bunun için de oyuncularını bir hayli zorladım. Provalar bittiğinde onlara iki gün dinlenme izni verdim, çünkü çok yorulmuşlardı. Hans-Günther, Lucky'de gerçekten büyük çaba gösterdi ve başardı. Zaten tipi de çok uygundu. Bu temsil de başarılı oldu, benden mutlusu yoktu. Bir gün, Devlet Tiyatrosu'na gittiğimde, Hilpert beni görünce takıldı: "Herr Nutku, benimle rekabete mi girdiniz?"

"Hayır, Herr Meister, sizden öğrendiklerimi satmaya çalışıyorum."

Gülüştük. Hilpert başarılar dileyip yanımdan ayrıldı.

Heinz Hilpert

Bu iki profesyonel çalışmayla kendimi yönetmen olarak hissediyordum ancak gideceğim daha çok yol vardı. Bunu sonra daha iyi anladım. Heinz Hilpert'ten söz etmemiştim. Hilpert, o sırada, Almanya'nın dört büyük yönetmeninden biri sayılıyordu (ötekiler Leopold Jessner, Helmut Jürgens ve Erwin Piscator). Ancak benim için bir beşincisi vardı, o da Gustav Gründgens'ti. Gründgens, İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerle işbirliği yaptığı için Alman seyirci ve eleştirmenler onu tutmuyordu. Oysa o, Goethe'nin *Faust*'unda Mefistofeles rolüyle Hamburg Thalia Tiyatro'da harikalar yaratmaktaydı.

Neyse, Hilpert'in yanına, bölüm başkanımız, o zaman doçent olan Dr. Walter Hinck'in tavsiyesiyle girdim. Dr. Hinck, sonradan konferans vermek üzere Ankara'ya profesör olarak geldi.

Heinz Hilpert bir provada.

Çekingen bir biçimde, ilk kez onun provasına katıldığında, dört Alman asistanı beni yanlarına çağırdılar. Heinz Hilpert (1890-1967) hakkında bir iki şey duymuştum. Onun için de merak ediyordum. Hilpert yerini almadan asistanlardan biri (sonradan öğrendim, birinci asistanıymış), sürahi büyüklüğünde bir bardakla şampanya getirdi. Arkasından ikinci asistanı olduğunu öğrendiğim genç, iki tane havana purosunu kül tablasının yanına koydu.

“Ülkemizde, yönetmenin bu kadar asistanı olsa, bu hizmet en genç ve yeni asistana verilirdi” diye düşündüm. Az sonra Hilpert girince hepsi ayağa kalktılar, tabii ben de kalktım. Hilpert bana baktı ve “Herr Dr. Hinck’in tavsiye ettiği öğrenci siz misiniz?” diye sordu. Ben de, “Evet, Herr Meister” dedim. Ona öyle hitap etmem gerektiğini Herr Dr. Hinck söylemişti. Hilpert, hiçbir şey demeden kürsüsüne oturdu ve otoriter bir tavırla, “Başlıyoruz” diye buyurdu.

Oyuncular yerlerini aldılar. Yanımdaki en genç asistan, oyunun Carl Zuckmayer’in *Der Gesang im Feuerofen* (Fırından Gelen Şarkı) oyunu olduğunu fısıldadı. Zuckmayer, Hilpert’in yakın dostuydu ve o, gittiği bütün tiyatros-

larda Zuckmayer'in bütün oyunlarını sırayla sahnelemek-
teydi. İlk büyük başarısını da 1931'de dünya prömiyerini
yaptığı Zuckmayer'in *Der Hauptmann von Köpenick*
(*Köpenick'in Yüzbaşı*) adlı antimilitarist bir oyunla elde
etmişti.¹

Prova başladı; oyunun provası bir hayli ilerlediği için,
üstat her ayrıntıyı istiyor ve bu yüzden provayı sık sık dur-
duruyordu. Oyuncular da hiç itiraz etmeden onun istedik-
lerini yapmaya çalışıyorlardı. Zaten itiraz edenin sonunun
ne olacağı az sonra belli oldu. Küçük rollerden biri verilmiş
olan yaşlı bir oyuncu (sanırım yaşı Hilpert'ten de büyüktü)
"Herr Meister, bu böyle olmayacak, durmadan kesiyorsu-
nuz, biz dikkatimizi odaklayamıyoruz" diye itiraz edince,
üstat, kontrollü bir sesle: "Siz, herhalde yoruldunuz, gidin
dinleniniz biraz, bir daha da provaya gelmeyiniz!"

"Vay be, adama amma da sert çıktı" diye düşündüm.
Yaşlı oyuncu, hiçbir şey demeden çıktı. Kısa bir sessizlik
oldu. Hilpert başka bir sahnenin provasına başladı.

Sabah provası bittikten sonra yanımda oturan asis-
tanla bir kat aşağıdaki İtalyan restoranına indik. Burada
spagetti çeşitleri, deniz ürünleri ve şarap vardı. Herkes ye-
meğe inmişti. Biz asistanlar bir masada toplandık. Hilpert
tek başına spagettisini atıştırıp şarabını içtikten sonra, bi-
zim masamıza geldi. Elinde yine bir şarap kadehi vardı.
Hepimiz ayağa kalktık.

"Oturun, oturun ve bana prova hakkındaki fikrinizi
söyleyin."

Ben yeni geldiğim ve önce çevremi gözlemlemek istedi-
ğim için bir şey demedim. Zaten o, önce birinci ve ikinci

1 Bu oyunu okuduktan sonra çok sevdim ve bir kez Ankara'da, iki kez
de İzmir'de sahneledim. Çünkü İzmir'de sahnelediğim birincisi Sıkıyö-
netim tarafından yasaklandı. Onun öyküsü de başka.

asistanına dönmüştü. Demek ki, önce onların ne düşündüğünü öğrenmek istiyordu. “Burada her şey hiyerarşik düzende işliyor” diye aklımdan geçirdim. Ama bunun, tiyatro çalışmasında çok önemli olduğunu sonradan çözdim. Birinci asistan, alışkan bir tavırla, “Herr Meister, sizin yorumunuzu biliyoruz ama bir şey sormama izin verin”.

“Sorun bakalım.”

“Herr Ulrich’e neden öyle sert davrandınız?”

Hilpert, güldü, babacan bir tavırla, “Görmediniz mi, uyuyordu” dedi. Doğrusu, uyuduğunu ben de fark etmemiştim.

“Ona iyilik yaptım. Onun da elinde değil, biliyorum çünkü şekeri var. O da bunun farkında, onun için bir şey demeden çıktı gitti.”

Üstadın tavrı, provadakinden çok değişikti, o korkulan Hilpert gitmiş, yerine sevecen ve hoşgörülü bir adam gelmişti. Çalışmalarda herkesi tir tir titretir, tiyatronun bodrum katındaki Weinkeller’da (hem yemek yenilen hem şarap içilebilen, tiyatronun restoranı), tanrı Dionisos gibi şarabını yudumlamaya başladı mı, çevresine büyük bir kalabalık çekerdi. Hilpert o dönemde tiyatro açısından önemli biriydi. Yazdığı kitaplar kapış kapış okunuyor ve yeni baskıları yapılıyordu. Onun eğitmeni de Max Reinhardt’tı. Hilpert onun yanında uzun bir süre oyunculuk yaptıktan sonra, yönetmenliği de aynı anda sürdürmeye başlamıştı. Her gittiği yerde, o kentin tiyatrosunu Almanya’nın önemli tiyatrolarından biri yapmasıyla ünlenmişti. Göttingen Devlet Tiyatrosu da kapalı bir biçimde, kendi halinde çalışırken, Hilpert “Intendantlığı” ve yönetmenliğiyle Almanya’nın en önde gelen tiyatrolarından biri sayılmaya başlanmıştı. Ben de raslantı eseri tam da o parlak yılları içinde Göttingen’e gitmişim. 1950 yılında, Göttingen Devlet Tiyatrosu’nun başına geçirilen

Hilpert, ölümünün bir yıl öncesine, 1966'ya kadar, başka kentlerdeki bazı sahne çalışmalarında konuk sanatçı olarak bulunması dışında, bu tiyatronun başında kalmıştır.

Ustamız Hilpert, ilginç bir kişilikti; adeta ilk görüşte, insanlara saygı ve çekingenlik telkin ediyordu. Yönetmen kürsüsünde Tanrı, günlük yaşamda sıradan, renkli biriydi. Benim en sevdiğim özelliklerinden biri de Nazi döneminde Almanya'da kalarak Yahudi oyuncuların birçoğuna siper olmuş olmasıydı. Bundan hiç söz etmezdi. Ben bunları onu tanıyan Alman sanatçılardan duydum. Onun için de herkes tarafından saygı duyulan bir oyuncu-yönetmendi.

Berliner Ensemble

Hilpert'in desteği sayesinde, Doğu Berlin'deki Berliner Ensemble'a gitme şansını elde ettim. Okulu bitirme tezimin başlığı, "Brecht'in Oyunlarında Klovneri"ydi. Tavsiye mektubu için Hilpert'e başvurdum.

"Çok ilginç bir konu ama Doğu Berlin'de bir süre kalmayı göze alıyor musunuz?"

"Evet, alıyorum."

"Tamam o zaman, önce bir mektup yazalım, sizden söz edelim, dilerim kabul ederler."

Yanıt bir hafta sonra geldi. Kabul edilmişim. Sevinçten uçarak valizimi hazırladım ve Berlin ekspresine atladım. Berlin'de, metroyla Doğu'ya geçecektim. Kaç numaralı metroydu, şimdi anımsamıyorum ama Batı Berlin'den doğuya bir metro vardı. Sınırdaki metro durdu. Doğu Alman gümrük memurları içeri girip valizlerimizi açtılar ve düzenli olarak koyduğum eşyaları allak bullak ettiler.

Pasaport kontrolünde, memur, burada ne yapacağımı sordu. Ben de Göttingen Üniversitesi'nde doktora yaptım.

Berlin’de, Berliner Ensemble’in Schiffbauerdamm Tiyatrosu.

ğımı, tezim için Berliner Ensemble’a gideceğimi söyledim ve davet yazısını gösterdim. Şükür, azat olduk. Berliner Ensemble’daki deneyimim bir şans oldu. Belgeliklerinde çalıştım. Başta Helene Weigel olmak üzere, genç yönetmenleri, Manfred Wekwerth’i, Peter Palisch’i, Angelika Hurwic gibi ünlüleri tanıdım ve birkaç prova seyrettim.

Berliner Ensemble’daki ilk günümü hiç unutmam. Prova seyretmek için, çekine çekine arka sıralardan birine oturdum. Ama provaya ara vermişlerdi. Helene Weigel, bir elinde sandöviç, öbür elinde portakal suyu birileriyle konuşuyor, o arada birçok oyuncu sahneye çıkıp Puntila’nın çorba içeceği sahneyi deniyorlardı. Weigel, göz ucuyla onlara bakıyordu. Oyuncular arasından çok müşkülpesent biri çıkıp Weigel’a “Meisterin, bu iskemleyle olmaz, ön ayakları biraz kesilmeli ki, tabağıma kapanıp çorbamı domuzun yemi sömürmesi gibi içebileyim” dedi.

Marangoz geldi, ön ayakları biraz kesti. Bu böyle, kısa bir süre sürdü. Nihayet, oyuncu oturacağı yeri oturma kalka beğendi ve Puntila’nın çorba içtiği sahneyi oynadı.

Diğer oyuncular alkışladılar. Weigel da beğendi, “İçinde su olan çukur bir tabak getirin” diye seslendi. Oyuncuya, “Tamam da, çorbayı nasıl içeceksin bir görelim” dedi.

İçi su dolu bir çukur tabak getirdiler. Oyuncu onun içinden çorbayı içmeye başladı. Weigel elini çırpı. “Dur!” dedi. Oyuncu durup ona baktı. “*Gestusu* tamamlamalı-sın, çorbanın ağzının kenarından akmasını bekliyorum. İşte o zaman vermek istediğin *gestus* tamamlanır.”

Oyuncu, çorba içmeyi birkaç kez denedi. Sonunda, Weigel, “İşte böyle” dedi. Ben sabırla provanın başlamasını beklerken, Weigel, yine elini çırpı. “Mola. Öğleden sonra saat ikide.”

Herkes dağılmaya başladı. Ben şaşkın bir durumda “Demek bu provaydı” diye salonu terk edip yemeğe gittim. Tiyatronun restoranında kimse beni yadırgamadı. Hatta biri gelip “Ben Franz” diye kendini tanıttı. Benim geleceğimi haber almış olmalı ki bana hiç de yabancıymışım gibi davranmadılar. Ama bu Franz var ya, ondan kuşkulandırmaya başladım; çünkü her hareketimi izliyor-muş gibiydi. Ankara’dan bu gibi istihbaratçıları bildiğim için, bu, bende oluşan bir paranoya mıydı?

Günler geçtikçe, Franz bana daha fazla sokulmaya başlamıştı. Bunu gören bir başka Alman arkadaşım, Jonathan, yemek sırasında yanıma geldi, “Franz’la fazla yüz göz olma! O Stasi’nin² adamı” dedi. Artık kuşku kal-mamıştı. Ama Franz’a bildiğimi de açıklayacak değildim. Berliner Ensemble’dan ayrılırken, bir şey yokmuş gibi Franz’ın da elini sıkıp veda ettim.

Bu prova tarzını, provalara girdikçe anlamaya başladım. Hilpert’in kuralcı ve otoriter oyun yönetmesinin tam karşıtıydı bu. Herkes rahat bir şekilde hareket ediyor ve

2 “Stasi”, “Staatssicherheit” in, “Devlet Güvenliği” ifadesinin kısaltması.

özgür davranarak yönetmene yardımcı oluyordu. Oyuncuyu azarlamak yoktu. Herkes karşılıklı saygı göstererek tartışıyordu.

Bu huzur dolu imece çalışma hoşuma gitmişti. Brecht, iki yıl önce öldüğü için yönetimin başına eşi Helene Weigel geçmişti. Belgelikte dosyaları karıştırırken, Doğu Almanya hükümetinin Brecht'e bazı oyunları için sert eleştiriler yönelttiklerini okudum. Hatta onu burjuvalıkla suçlayan yazılar bile vardı. Hükümet ona bina ve ödenek veriyordu ama diyetini de istiyordu. Bunu bilen Brecht, kitaplarının basım hakkını Batı Berlin'deki Suhrkamp Verlag'a vermişti. Bu da anlaşılır bir şeydi.

Berliner Ensemble'daki gözlemim bana çok şey öğretti. Bir kere oyun nasıl çalışılır, oyuncular nasıl çalışıyor onları öğrendim. Sonra neden esnek davranıyorlar? Helene Weigel, prova sırasında rahat davranıyor, daha sonra da dinlenme aralarında soru sorabiliyorsun. Tabii Helene Weigel yine dinlenemiyor. Soruları sorunca yine oyundan söz etmek zorunda kalıyordu. Yani, Berliner Ensemble'dan da imece çalışmayı öğrendim. Elbette Hilpert'ten de disiplinli ve derinlemesine çalışmayı öğrenmiştim. Yurda döndükten sonra, bu farklı çalışma tarzlarını bir sentezde birleştirerek oyun sahnelemede kendi tarzımı buldum.

Diyalektik

Berliner Ensemble'daki öğrenciliğim ve tezim için araştırmalarım sırasında, Hegel ile Marx'ın diyalektiğinin ne olduğunu öğrendim. Aslında, daha önce de belirttiğim gibi kolejde son sınıfa geçtiğimde Marx, Engels, Feuerbach gibi düşünürleri okumuş ama maddeci diyalektiğin özünü fark etmemiştim.

Ben kendimi çok şanslı bir insan olarak kabul ediyorum. Berliner Ensemble’da üç aya yakın kaldım. Bu süre içinde, aynı anda süregelen *Cesaret Ana*, *Yuvarlak Kafalar Sivri Kafalar*, *Puntila ve Uşağı Matti* ve *Adam Adamdır* oyunlarını izledim. Yalnızca bu kadar değil, bu topluluğun belgeliğindeki dosyaları da inceleme fırsatını edindim. Ayrıca bana esin kaynağı olan provalarını seyrettim. Epik tiyatronun ustası Brecht’in ilerki aşamalarda ulaştığı diyalektik tiyatroyu oluşturan düşünceyi de burada edindim. Bu şans değil de nedir?

Müzik yüksek lisansı

Üniversitenin ilan tahtasında, Müzik yüksek lisansında “Örneklerle Beethoven” yazıyordu, altında da Prof. Dr. Wolfgang Boetticher adı vardı. O saatte dersim yoktu. Hemen gittim başvurdum. Sekreter hanım, bunun için 60 mark vermem gerektiğini söyledi. Artık param vardı ve bunu karşılayabilirdim. Sekreter, “Ama önce profesörle konuşmalısınız” dedi. Kapıya vurdum. Masasında bir kütüpe gömülmüş, orta yaşta, yüzü şaraptan kızarmış, göz-lüklü, saygın biri karşıma çıktı. Odasında çeyrek kuyruk bir piyano, bazı müzik aletleri, bir metronom, müzik kitapları ve notaları vardı. Çok ekonomik konuşan biriydi; yüzüme bakmadan, “Evet?” diye sordu.

“Herr Doktor, ben tiyatro öğrencisiyim, sizin seminerinize katılmak istiyorum.”

Başını kaldırdı, yüzüme baktı: “Neden?”

“11 yıl klasik müzikle uğraştım.”

Bu kez ilgilendi. “Ne yaptınız?”

“Herr doktor, piyano...”

Sözümü kesti: “Hâlâ devam ediyor musunuz?”

“Fırsat buldukça.”

“Bana bir şeyler çalın!”

Ben de oturdum piyanoya, aslında geçirdiğim kaza sonucunda sol elim ajilitesini kaybetmişti. Ne çalayım diye düşünürken, Beethoven Semineri de olduğu için, Beethoven’ın *Ay Işığı Sonatı*’nı çalmayı planladım. “Dilerim, ikinci muvmanı istemez” diye düşünüyordum. O muvmanı çalabilir miyim, bilmiyorum diye düşünürken birinci muvmana başladım. O muvmana elimden geldiğince duygu vermeye çalıştım. Neyse ki, “Bu kadar yeter” dedi. Ben de rahat bir nefes aldım. Beni biraz süzdükten sonra, “Gidin, kaydınızı yaptırın” dedi ve imzaladığı notu bana verdi, “Bunu, Frau Obermeier’a verin”. Demek beni yeterli bulmuştu. Neşeyle teşekkür edip çıktım, notu sekretere verip kaydımı yaptırdım.

Prof. Boetticher, seminerde önce parçayı dinletiyor, sonra bunu tartışmaya açıyordu. Sonradan öğrendim ki, yedi kişilik sınıftaki herkes, benim dışımda, Müzik Bölümü’nü bitirmiş kişilerdi. İlk gün hiçbir tartışmaya girmedim, profesör de bana bir şey sormadı. Ama sonraki derslerde açıldım. Hoca, Beethoven’ın gençlik besteleriyle son sonatları arasında bir karşılaştırma yapıyordu. Beethoven’ın gençliğinde kromatiğe fazlasıyla başvurduğunu ama olgunluk döneminde bundan vazgeçip daha derin anlamda müzikler bestelediğini belirtti. O sağır kulaklarıyla “fa” notasını bulduğunu öğrendim. Sağır bir besteci bunu nasıl buldu diye de çok şaşırmıştım.

Profesör Boetticher’in seminerinde, her sömestrde başka bir besteci söz konusuydu. Örneğin, bundan sonraki sömestrde dâhi müzisyen ve besteci Mozart’ı ele aldı. Ben, yine kaydımı yaptırdım ve çok haz duyduğum Mozart seminerinde de çok şey öğrendim. Mozart’ın çelişkili karakteri, hastalıklı fiziğiyle bu müzik dehası bir kez daha beni

çok etkiledi. 36 yaşında ölen, böylesine büyük bir müzisyenin cenazesinde birkaç kişinin bulunması, bir yığın hastalıktan ölmüş kişilerin toplu mezarlığına gömülmesi, mezarının yerinin bile bilinmemesi onun trajik yaşamının bir özeti gibidir. Bence, Mozart geçmişin ve geleceğin en büyük bestecisidir.

Şair grubumuz

Üniversite dışında da etkinliklerim vardı. Şiir yazan ve yazınla uğraşan öğrenciler bir Şiir Atölyesi kurmuşlardı. Spiros kadar yakın bir arkadaşım da güzel ve etkili şiirler yazan Reinhard Döhl'dü. Sonradan Almanya'nın en önemli şairlerinden biri oldu. Şiirlerimi, benimle birlikte Almancaya çeviren ve çeşitli dergilerde bastıran da oydu. *Prisma*, en çok şiir basan dergiydi. Öğrenciler tarafından çıkarılmasına karşın, önemli bir dergiydi çünkü özerkti.

Üniversite yönetimi, derginin yayımlanmasına yardımcıda bulunuyor, dergide yayımlanan hiçbir yazının bir sözcüğüne bile karışmıyordu. Üstelik, *Prisma*, yalnızca şiir dergisi değildi, aynı zamanda siyasal ve ekonomik konuları da ele alıyordu. Bu dergi yalnızca üniversite öğrencileri tarafından Göttingen'de değil, Almanya'nın Hannover gibi, büyük ve yakın kentlerinde de satılıyordu. Bu derginin yönetim kurulu üyelerinden Herr Jo-Dieter Opitz'le yaptığım konuşmada, derginin önemini daha da iyi anladım.

Göttingen, Sovyetler'in sultanı altında bulunan Doğu Alman sınırına çok yakındı; otobüsle sınıra ulaşmak yirmi dakika kadar sürüyordu. Bu yüzden, Doğu Almanya'dan çok göç alıyordu, her gün bir grup Alman, Doğu Almanya'dan kaçıp bu kente sığınyordu. Herr Opitz'in

dediğine göre, Almanya'da en çok barınağı olan kent Göttingen'miş. Göçmenler için tam tamına 2.500 barınak bulunuyormuş. Bunun masraflarını belediyeyle birlikte bazı kurumlar karşılıyormuş. Üniversitedeki göçmen öğrenci sayısı da 9.000'miş. *Prisma*, gerçekten çeşitli siyasal, ekonomik ve sanat özerkliğiyle önemli bir dergiydi.

Reinhard Döhl, benim entelektüel şair arkadaşım. Çağdaş Alman yazını ve şiirini onun sayesinde öğrendim. Almancam iyice ilerledikten sonra yazdığım Almanca şiirleri de birlikte düzeltirdik. Kısacası, o benim şiir partnerimdi.

1959'da öğrenimimi tamamladıktan sonra, Reinhard Döhl aldı başını gitti. Almanya'nın en tanınan şairlerinden ve akademisyenlerinden biri oldu; aldığım haberlerde, onun 1967'de Fransız şair ve heykeltıraş, ressam, Strassburg doğumlu, Hans ya da (Jean) Arp üzerine yaptığı incelemesiyle Strassburg Kenti Büyük Ödülü'nü aldığını öğrenmiştim. 1979'da doktor, 1987'de bilim alanında yükselenlere verilen, Japon Hükümeti'nin bursunu kazanmış, 1990'da Fransız Hükümeti'nin verdiği bir bursu kazandıktan sonra, 1992'de, İtalya'daki Academia Tedesca'nın onur üyeliğine seçilmiştir. Benden üç yaş küçük olan Reinhard'ı ne yazık ki, 70 yaşındayken, 2004'te kaybettiğimizi öğrendim. Bu da başka bir üzüntüm oldu.

Şiir Atölyesi'nde, sonradan Almanya'nın ileri gelen kişileri olan, şiir yazan arkadaşlar vardı. Şair Wulf Segebrecht, Göttingen Üniversitesi'nde Alman Edebiyatı ve Tarihi eğitimi alıyordu. Onu, *Protokolle* adındaki dergide şiirlerim yayımlandığında tanıdım. Şiir Atölyesi'nin asıl dergisi *Prisma*'ydı. Heidelberg'de, Amfried Astel'in yayımladığı *Lyrischen Heften* dergisine de şiirler gönderi-

yorduk. Oradaki şiir dergilerinin kaderi de bizim ülkemizdeki gibiydi, özellikle biz tanınmamış üniversiteli öğrencilere pek önem vermiyorlardı. Sponsor bulanlar yalnızca tanınmış şairler ve yazarlardı. Bu yüzden, biz de dergilerin çıkması için sık sık elimizi cebimize atıyorduk.

Wulf, sonradan Münih Üniversitesi'nde, Prof. Dr. Walter Müller-Seidel'in yanında doktorasını tamamlamış. Sonradan o da bizim şiir grubundaki bütün arkadaşlar gibi, Münster, Regensburg ve Kiel üniversitelerinde Çağdaş Alman Edebiyatı profesörü olmuş. Yazın üzerine çok sayıda inceleme ve araştırması olan Wulf, sonradan Bamberg ile Pennsylvania Üniversitesi'ne konuk profesör olarak davet edilmiş. 2001'de, Frankfurter Anthologie'nin büyük ödülünü alan ve 2003'te emekli olan dostum Wulf çok şükür hâlâ yaşıyor.

Gruptaki başka bir şair, felsefe öğrencisi Sybille Penkert'ti. Aynı zamanda, şiirlerimizi yayımlayan *Prisma* dergisinin editörüydü. İlerde gazeteci olmak istiyordu. Bunun için de üniversitenin çıkardığı derginin editörlüğünü üstlenmişti. İlk yıl, haziran sayısında bir atılımla, "Çağdaş Şiirler" dosyası hazırlamış ve bu sayı 6.000 baskı yapmıştı. Bu sayıda Reinhard'ın iki şiiri de yer alıyordu. Reinhard'ın *Missa Profana* adını verdiği şiir büyük gürültü çıkarmış, arkadaşım Reinhard suçlu bulunarak 20 gün gözaltına alınmış ve mahkeme sonucu aklanmıştı. Bunda sağcı öğrenci derneklerinin parmağı olduğu sonradan ortaya çıkmıştı. Bu şiirdeki bazı Latince dizeler, fanatik dinciler tarafından savcılığa şikâyet edilmişti:

Laudamis te Benedictimus te,
Adoramus te glorieficamus te

Anlamı:

Kız arkadaşım bir tapınak orospusudur,
Bunun için amin demeniz iyi olur

Şiirin bitiş dizeleri de şöyleydi:

Co(g)ito ergo sum
Ita missa est

Reinhard, Decartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım" tümcesini "g" harfini parantez içine alarak, cogito'yu, "coito" durumuna gitirmiş, bu da "düşünüyorum" yerine, cinsel ilişki açısından "beceriyorum" anlamını vermişti. "Ita missa est"e gelince, "Bu da büyük bir törendir" anlamına gelir.

Bu dizeler dolayısıyla Sybille, okurlardan gelen bazı protestolar yüzünden zor durumda kalmıştı. O, bizim üniversitemizde Müzikoloji eğitimi alıyor ve ayrıca küçük yaştan itibaren piyano çaldığı için, bir yandan da öğrencilere küçük konserler veriyordu. İlginç bir kızdı, daha sonra piyano konusunda profesyonel oldu ama bununla kalmadı, yazın ve eleştiri üzerine kitaplar yazdı. En popüler olanı farklı yayınevlerinin bastığı, Almanya'nın ilk eleştirmenlerinden biri olan Carl Einstein üzerine yaptığı incelemeydi. Aynı zamanda, alışkanlıktan olsa gerek, bazı kitapların da editörü olmuştur. Sybille, şimdi Berlin'de yaşıyor ve konser vermeyi, kitap yazmayı sürdürüyor.

On yıl gibi uzun bir süre bu grubun üyesi olan Brigitte Burbach da benden dört yaş küçüktü ama onu da 17 Şubat 2010'da kaybettik. Neden öldüğünü bilmiyorum. Benim zamanımda, toplumbilimsel ve antropolojik araş-

tırmalar yapıyordu. Sonradan Almanya'nın köklü aileleriyle iletişim kurup farklı araştırmalara yönelmiş. Bazı tanınmış ailelerin 15. yüzyıla kadar olan soyağacını ortaya çıkarmış. Brigitte'nin de beş altı kitap yazdığını sonradan öğrendim. Onu fazla tanıyamadım çünkü genellikle şiirlerini postayla gönderiyordu. Yalnızca bir kez gördüm, o da bir grup toplantısındaydı.

Grubumuzun yaşça küçüklerinden Hans-Heinrich Lieb (d. 1936), kendini oldukça beğenen bir şair arkadaşımızdı. Reinhard kadar avantgard olmasa bile, güzel şiirler yazardı. Ama daha sonra galiba –benim gibi– şiir yazmayı bırakmış. Gerçi ben arada sırada şiir yazmayı sürdürüyorum. Hans-Heinrich bizim üniversitede hem Alman hem İngiliz filolojisinde okuyordu. Duyduğuma göre, Göttingen'den sonra Köln Üniversitesi'nde genel Linguistik bölümünden de mezun olmuş. Hırslı ve nazikti. Hırsını pek belli etmezdi ama biz tiyatrocuların da gözünden kaçmazdı. Çok başarılı bir bilim insanı oldu. Üç dört dil konuşurdu. Belki de kendini beğenmekte haklıydı. Almanya'da ileri gelen ve birçok kurumda etkinlikleri olan bir akademisyen olarak tanındı.

Bir başka şair arkadaşım da Peter Jason mahlasıyla yazan Manfred R. Schröder'di (1926-2009). O da bilgisayar programcılığı üzerine Almanya'nın en iyi uzmanlarından biri oldu. Bu alanda değişik kurumlardan ödüller aldı. Daha Göttingen Üniversitesi'ndeyken mikrodalgaları ve elektromanyetik özellikleri araştırarak çeşitli mekânlardaki titreşimler üzerinde çalışıyordu. Bu yüzden bilgisayar programcılığı dışında, Almanya'nın önde gelen akustik uzmanlarından biri oldu. Bunun için doktora tezini de “Geniş Mekânlardaki Ses İletişimi” üzerine yapmıştır.

Atölye çalışmalarımızda, üç arkadaşımız daha vardı. Christian Wagenknecht Benden (D. 1935), Brigitte Rehberg ve Hartwig Heine. Hartwig de şiirlerinde takma ad kullanıyordu. Ama ilk adını değiştirmede; şiirlerini Hartwig Kerzt olarak yayımlıyordu. Onu, sırf eğlence olsun diye büyük Alman şairi Heinrich Heine’la kıyaslardık. Sessiz bir arkadaştı. Bize, sadece “Dalga geçmeyin arkadaşlar” diyerek sitem ederdi. Brigitte alımlı ve karizması olan bir kızdı ve bir kısım şairler onun peşini bırakmazlardı. Ama o, onları kıskandırmak için mi nedir, hemen benim yanıma gelir, sanki onun âşığı benmişim gibi davranırdı. Bazıları buna inanır ve bir daha ona yaklaşmazlardı. Onun şiiri sürdürdüğünü sanmıyorum. Bu ikisinin de izini kaybettim.

Christian’a, uzun isminden dolayı, İspanyol muamelesi yapar, “Don Christian” derdik. O da renkli kişiliği, sıcak dostluğu olan biriydi. Atölyeye her gelişinde, toplantıdan önce fıkralar anlatmayı severdi; hatta bildiğimiz fıkraları bile kendi başından geçmiş gibi anlatırdı. Bunu bilerek yapardı. Biz de ses çıkarmazdık. Kısacası, eğlenceli biriydi. Üniversitede Alman Dili ve Edebiyatı okuyordu. 1935 doğumlu olan Christian, 1970’te Münster Üniversitesi’nde doktorasını tamamladıktan sonra, 1972’de Göttingen’e dönüp profesör olarak Georg-August Üniversitesi’nde Alman Dili ve Edebiyatı dersleri vermiş. 1998’de de –tıpkı benim gibi– emekliye ayrılmış. Elbette bir akademisyen olarak onun da kitapları var. Ama Reinhard ve benden başka, Şiir Atölyesi’ndeki hiç kimsenin herhangi bir sanatı meslek edinmediği anlaşıyor. Hemen hepsi birer başarılı bilim insanı olarak yaşadılar.

Film stüdyosunda figüranlık

Göttingen'deki film stüdyosunu, Stella sayesinde öğrendim. O da bizim öğrenci yurdunda kalan, güzel, tipik bir İngiliz kıızıydı. Londra'dan Göttingen'e dil öğrenmek için gelmişti. Ama İngiltere'de tiyatro eğitimi görmüştü. Boş zamanlarında, bu stüdyoya gidip figürasyon yaparak harçlığını çıkarıyormuş. Beni oraya götüren de o oldu. Meğer tiyatro okulundaki arkadaşlarımdan bir kısmı da harçlıklarını çıkarmak için oraya başvuruyorlarmış. Bana hiç bundan söz etmemişlerdi. Stella olmasaydı bu fırsatı kaçıracaktım. Ona, bunun için teşekkür ettim.

İlk rolüm, Stella'yla birlikte oynadığımız küçük bir sahneydi. Beş dakika bile sürmüyordu. Üniversitenin bulunduğu Göttingen'de, oldukça büyük bir film stüdyosu olduğundan söz etmiştim. Göttingen'de tiyatro öğrencileri, tiyatroya ücretsiz girebiliyor ama oyunu en yukardaki galeriden ayakta seyrediyorlardı. Uzun süren oyunlarda bayağı yorucu oluyordu.

Ancak kitaplar, plaklar ve diğer masraflar için verilen burs yetmiyordu. Onun için film stüdyosuna başvururdum. Onlar benim tiyatro öğrencisi olduğumu öğrenince hemen kabul ettiler, beni bazı figürasyonlarda kullandılar. Bazen İtalyan, bazen İspanyol, bazen de Fransız oluyordum. Bunlar ufacık rollerdi ama saati 25 marktan bir gün sekiz saat çalıştım mı, günde 200 mark ediyordu. Benim bursum ise aylık sadece 180 marktı.

Bir keresinde, bana, benzin istasyonundaki Napolili benzinci rolünde, edepsizce bir mizansen verdiler. Filmin yıldızı çok güzel bir kadındı; üstü açık arabasıyla benzin-ciye geldiğinde, ben ona hayran hayran bakarken elimde tuttuğum hortumdaki benzin yere boşalacaktı. Rol roldür

ve onu en iyi şekilde oynamak gerekir ama o gün yine 200 mark alacağım için yönetmenin dediğini harfi harfine yerine getirdim.

Başka bir sefer, futbol maçına gelmiş, diğerleriyle birlikte sokaklarda ona buna laf atan, holiganlık yapan İspanyollardan biri oldum. Bir keresinde de Cezayirli bir şoför. Figüranlık için sadece bir gün ayırıyorlardı, işimiz bitince, gün sonunda yevmiyemizi alıp gidiyorduk. 200 mark bizim için müthiş bir kazançtı.

Kuartet

Maddi olarak daha iyi bir duruma gelmek için piyanomdan yararlanmayı düşündüm. Aynı üniversitede dişçilik okuyan, Ankara'dan arkadaşım Erdem Yarkut'a bir kuartet kurup hafta sonları bir yerlerde çalmayı önerdim. O kontrabas çalıyordu. Bir baterist bir de saksofon ya da trompet çalan kişiler bulursak bu işi gerçekleştirebileceğimizi belirttim. İki haftalık arayışımız sonucunda bizimle çalışmayı kabul eden iki Alman müzisyen bulduk. Onlar da bizim üniversitemizde öğrenciydi. Böylece, iki Türk, iki Alman'dan oluşan bir kuartet kurduk. Arada sırada gece kulüplerinde çalmaya başladık. Oradan da cep harçlığımı çıkardım. Bu iş yalnızca hafta sonlarıydı. Parası fena değildi. Ama oldukça yorucuydu. Çünkü oraya gelen her müşterinin bir isteği oluyordu. Biz de Almanlara sorarak bir sürü saçma sapan müziğin notalarını getirtip onları da çalışırdık. Bugün çoğu ezberimde değil.

Ben daha çok caz ve Latin müziği severim. Bu alanlarda repertuvarım epeyce iyiydi. Ama birçok müşterinin sevdiği Alman pop müziği de vardı, onları da ezberlemek zorundaydık. Bazıları da Alman halk müziği isterdi; işte o

zaman ne yapacağımı şaşırır, Alman müzisyenlere sadece akorla eşlik ederdim. Benim asıl sıkıntım bu olurdu.

Porche ile Cortina'da

Ama asıl cep harçlığım reklam yarışından geldi. 1958 yılında, bir deterjan firmasının ilanı üzerine başvuruda bulundum. Reklamlarını yapmak için Cortina'da yarışa girecek sürücü arıyorlardı. O sırada, henüz sekiz dokuz yıllık bir şofördüm ama gençlik işte, hiçbir şey bilmeden gözü karalık edip başvurdum:

“Çok gençsiniz, anladık şoförlüğünüz var ama hiç yarışa girdiniz mi?”

“Hayır efendim ama siz yarış pilotu mu istediniz? Oysa gazeteye verdiğiniz ilanda Porche kullanacak sürücü aradığınız yazılıydı. Hem yarış pilotu istiyorsanız, sizin için çok masraflı olur. Ama siz ne verirsiniz benim kabulümdür.”

Benimle konuşanlardan biri, bana bakıp “Akıllı çocuk” dedi, benden biraz uzaklaşıp aralarında bir şeyler konuştular. Döndüklerinde, uzun boylusu, “Hadi bakalım, şoförlüğünüzü görelim” dedi. Yarış pisti yavrusu, asfalt bir yere geldik. Burası ufak uçakların kalkabileceği bir piste benziyordu ama bir farkı, düz değil, ovaldi. Porche’yi görünce, heyecanlanmadım desem, yalan olur. O güne dek Porche kullanmak nasip olmamıştı.

Kısa boylu olanı yanıma oturdu ve bana bir kask verdi, o da kaskını giydi. Kalbim küt küt atıyordu; ve kendimi cesaretlendirmek için, “Hadi bakalım, göster kendini” deyip gaza bastım. Pisti üç kez dönüp yanlarına geldiğimde uzun boylusu, “Daha önce Porche kullanmış mıydınız?” diye sordu. Ben kendimi tutamayıp güldüm. “Bağışlayın

ama ben öğrenciyim, Porche'yi ancak rüyamda görürüm” deyince bu kez onlar gülmeye başladılar. Uzun boylusu, “Peki, bu işi size verebiliriz” diyerek sözlerine devam etti: “Size önce benzin kuponları vereceğiz. Araba bir ay sizde kalacak. Dikkatli kullanın ve iyice alışın. Yarış bitiminde 3.000 markınızı alırsınız.”

“Doğru mu duydum” diye düşündüm ama soramadım. O dönemde, 3.000 mark demek yarım araba parası... Teşekkür edip uçarak öğrenci yurduna, Nansen Haus'a döndüm ve sevincimi ilk Spiros'la paylaştım. O da benim kadar sevindi. “Artık bir yemek ısmarlarsın.”

“İsmarlarım tabii, hem de lüks bir restoranda.”

Her hafta karbüratör ayarına gittim. Bakım parasının firmaya gönderilmesini istemişlerdi, çünkü eski araçlarda –bilindiği gibi– enjeksiyon sistemi yoktu, Porche'nin altı karbüratörü vardı ve bunların uyumlu çalışması için sık sık ayarlanması gerekiyordu. Porche'nin üstü, sonradan firmanın reklamlarıyla bezendi. Firma yetkilisi, “Yarış kazanmak zorunda değilsiniz, sonuncu gelmeyin yeter” dedi. Yarış pistini bilmiyordum, yalnızca haritadan izlemiştim. Haritada yarış parkurunu iyice ezberledikten sonra, bir sabah Porche'nin deposunu doldurup denemeye çıktım. Kâh dağların, kâh karlı ormanların arasında güzel manzaralı bir yoldu. 304 kilometre tutan parkur, Dolomit sıradağlarında, ormanlık ve uçurumlu bir yoldan geçiyor ve denizden 2.650 metre yükseğe kadar çıkıyordu. Bu yarış, hız yarışından çok dayanıklılık yarışıydı. Ama elbette hız da önemliydi.

Yarış günü kalbim dışarı fırlayacakmış gibi çarparken yarış kıyafetimi giydim, kaskımı taktım ve bilinmez bir denemeye doğru gaza bastım. Oldukça dağlık bir bölge olan yarış pistinde önceleri gözü kara biçimde önde gider-

Özdemir Nutku'nun, yarışa katıldığı 1956 model Porche 356.

ken, profesyonellerin tampon vuruşlarından korkup geri plana çekilmeyi doğru buldum; çünkü sol yanımda dağlık, sağ yanımda uçurumdu.

83 yarışçı arasından 38. geldim. Bu da beni ertesi yıl tekrar istemelerine neden oldu. Artık pisti biliyordum ve daha akıllıca sürecektim. Nitekim de öyle oldu; bu kez 30. sıraya terfi ettim. Günümüzde Cortina daha çok kayak sporları yönünden ünlü, orada artık böyle bir otomobil yarışı olduğunu sanmıyorum.

Bu benim için, önemli bir deneyim olmuştu. Aldığım paraya dokunmamıştım. Bankada 6.000 markım vardı. Kendimi çok zenginmiş gibi hissediyordum. Doktoramı henüz bitirmemiştim ve Almanya'da daha kalacaktım. Almanya ehliyeti için müracaat ettim. Gerekli evrakı verdikten sonra bir günde ehliyetimi aldım. Bir araba almak için yola çıktığımda, önüme ilk önce Opel galerisi çıktı. İçeri girdim, biraz gezindikten sonra satıcının tavsiyesi üzerine mavi bir Opel Kapitän almaya karar kıldım ve 5.250 marka arabayı satın aldım. Geriye 750 mark kal-

miştı, bunun bir kısmıyla Spiros'u arabamla lüks bir restorana götürdüm. Spiros çok mutlu oldu. “İlerde, ben de seni böyle bir restorana götürürüm” dedi. Bu sözünü de yirmi yıl sonra tuttu. Aracım, o dönem için iyi sayılırdı. Ama otobanda biraz hız yapınca performansı düşüyordu. Elbette, zamanımızda Opel çok güzel bir otomobil oldu. Beni daha önce o Porche ile görenler, biraz da kinayeli bir biçimde, “Ne o, attan inip eşeğe mi bindin?” gibisinden takılıyorlardı. Hakları vardı elbette. Porche yarış için yapılmış, spor bir otomobildi. Benimki ise aile arabasıydı. Zaten yurda dönerken onu elden çıkaracaktım. Almanya'dayken işimi görmesi yeterliydi.

Bölümün mezuniyet oyunu

Bölüm başkanımız Dr. Hinck, bitirme tezlerinde başarılı olanlarla –yani mezun olmaya hak kazanmış öğrencilerle–, Alman romantik akımın Heidelberg Okulu'nun yazarlarından Clemens Brentano'nun *Ponce De Leon* adlı oyununu sahneleyeceğini bizlere duyurdu. Adı tam olarak Clemens Wenzeslaus Brentano de La Roche (1778-1842) olan yazar, *Ponce de Leon* (1801) adlı oyununu 23 yaşındayken yazmıştır; ve yazdığı *Godwi* adlı romanıyla birlikte ilk yapıtıdır. Dr. Hinck'in bu oyunu seçmesinin bir nedeni, sanırım, oyunun 1803'te Göttingen'de yani bizim bulunduğumuz bu kentte yayımlanmış olmasıydı. İkinci nedeni de Büchner'in *Leonce ile Lena'sı* gibi romantik bir başkaldırı ve toplum taşlamasına yönelik oluşuydu.

Dr. Hinck, bu kadrosu geniş oyunda, hem bizim oyunculuk yeteneğimizi değerlendirecek hem tiyatro yönetmenliğinden mezun olacak öğrencileri son bir kez daha izleyecekti. Bu yüzden, kendine on yönetmen yardımcısı

Wella Funk

PONCE DE LEON

Ein Lustspiel von Clemens Brentano

DON SARMIENTO, Obrister bei der Armee in den Niederlanden. *D. Hübner*
DON FELIX, sein Sohn in Sevilla. *Felix Ditt*
ISIDORA) *Barbara Darg*
seine Tochter auf seinem Gut, drei Stunden von Sevilla.
MELANIE) *Katharina Trüblich*
JUANNA, seine Schwester, ihre Auserwählte. *M. H. H. H. H. H.*
DON GABRIEL PONCE DE LEON) *Jugge Adelleute in Sevilla, Felix' Freunde*
BERNARD DE AQUILAR) *Felix Ditt*
VALERIO DE CAMPAGES, armer Bürger in Sevilla. *Felix Ditt*
VALERIA, seine Tochter. *Da la a. Jalen Kont*
PORPORINO, sein Fideleohn. *Heter. Fideleohn*
ISABELLA, in Saragossa adelige Witwe.
LUCILLA, ihre Tochter in Sevilla bei ihrer Tante, Felix' Geliebte. *R. Schindler*
PEREZ, Hausmeister auf dem Gute Sarmientos. *Perez*
DIENER *Klaus. Fideleohn*
Will. Fideleohn

Die Szene wechselt, erster und zweiter Akt in Sevilla,
dritter, vierter und funfter auf dem Gute.

Musik von Hermann Fuchs

Özdemir Nutku, Kâhya Perez rolünde.

Clemens Brentano'nun
Ponce de Leon oyununun
kadrosu ve anı imzalar.

seçmişti. Bunlardan biri de bendim. Genellikle, kendisi arka planda kalıyor, işi daha çok yönetmen yardımcılığına bırakıyordu. Yanlış bir mizansen ya da yorumdan sapma gördüğünde provayı durduruyor ve sorunu tartışmaya açıyordu. Eğitimimiz, yönetmen yardımcılığı görevimiz dışında, yardımcılara karakterizasyon gerektiren küçük roller de vermişti. Bu oyunda bana, soylu bir leydinin komik kâhyası olan Perez rolü düşmüştü.

Hiç unutamadığım bir anı: Temsil günü, makyajımı yapıp dönemin giysisini giydikten sonra, heyecandan saatimi çıkarmadan sahneye çıkmıştım. Neyse ki, ilk sahnem kısaydı ve sahneden çıkar çıkmaz ilk yaptığım iş saatimi çıkarmak olmuştu.

Bu oyun, beş perdelik bir romantik güldürüdür. Konusu, 15. yüzyılın ikinci yarısı ile 16. yüzyılın ilk çeyreğinin

de yaşamış, Porto Riko'yu bulan ve Florida kıyılarına ilk ayak basan İspanyol gezgin Juan Ponce de Leon karakteri örnek alınarak ortaya çıkarılmıştır. Alman romantizm akımının özellikleriyle bezenmiş, aşk ve serüveni içeren bu romantik güldürü üzerinde çalışmamız biz öğrencilere dönemin tavrı ve töreleri açısından da öğretici oldu.

Doktora yemeği

Doktorayı bitirenler için rektör tarafından verilen yemekte, uzun masalarda bir hoca bir öğrenci olmak üzere, belirli bir oturma düzeni vardı. Hocaların bir kısmı emekli hocalardı. Sağ yanıma, güler yüzlü, yumuşak bakışlı, emekli olduğu anlaşılan bir kadın profesör düştü. Sol yanıma da henüz ellili yaşlarda, emekli olmamış, saçları ağarmış, sevimli, mavi gözlü bir profesör oturmuştu. Sağ yanımdaki hanım profesör, diğer yanında oturan, öğrencisi olduğu anlaşılan bir kızla hararetli bir konuşmaya girişmişti.

Sol yanımdaki ise benimle iletişim kurmak için hangi konuda doktora yapmış olduğumu sorarak sohbet başladı. Tabii ikinci soru da “Nerden geldiniz?” oldu. Ben bu soruları yanıtladıktan sonra tiyatro, müzik ve sanat üzerine hararetli bir konuşmaya girdik. Türk olduğumu anlayınca, “Yıllar önce Almanya’da fizik, matematik ve felsefe okuyan bir Türk öğrenci vardı. Dergi ve gazetelere müzik eleştirileri yazardı. Yazıları ilginç ve güzeldi, ben de okurdum” dedi. Ama o öğrencinin adını anımsayamadı.

Yıllar sonra, o öğrencinin, kendinden söz etmeyi hiç sevmeyen Nusret Hızır (1899-1980) olduğunu öğrendim ve şaşırdım; çünkü müzik üzerine de bu kadar bilgisi olduğunu bilmiyordum. Sonradan öğrendiğime göre, yanımdaki emekli profesör klasik müzik meraklısı iyi bir piyanist-

miş. Bunu da Ankara’da Nusret Hızır’dan iki yıl kadar felsefe dersleri aldığım da öğrendim. Nusret Bey’in çok güzel yazıları vardı ama hiç kitap yazmadı. Ölümünden sonra asistanı Füsun Akatlı bir kısım makalelerini derleyip onun kitabını çıkardı. Bir gün Nusret Hoca’ya, “Hocam bu kadar güzel yazılar yazıyorsunuz, çeviriler yapıyorsunuz, neden hiç kitap yazmıyorsunuz?” diye sorunca, “Hâlâ anlamadın mı, ben entelektüel serseriyim” diye yanıtlamıştı.

Sol yanımdaki profesörle tiyatro üzerine konuşmamız beni şaşırtmıştı, bu kadar birikimli bir hoca neden bizim bölümde ders vermiyordu? Tam bunu soracaktım ki, Rektör ayağa kalkarak elindeki şampanya kadehini kaldırıp “Doktorantlarımızın gelecekteki başarılarına!” dedikten sonra, “Şimdi kütüphaneye geçip kahvelerimizi içelim” dedi. Masadan kalktık, yanımdaki profesör beni nazikçe selamladı, “Size başarılar” dedi ve masadan ayrıldı. Oysa ben bu profesörün kim olduğunu çok merak ediyordum. Bir Alman arkadaşımın yanına gidip çevresini sarmış olan başka profesörlerle konuşan, ak saçlı profesörü göstererek, kim olduğunu sordum. Alman arkadaşım şaşkın, yüzüme baktı: “Tanımıyor musun?”

“Tanımam mı gerekiyor?”

“*Ja, sicher*, o kim biliyor musun?”

İyice meraklanmıştım: “Kim?”

“Kim olacak, Kuantum Mekaniği’ni bulan, 1932’de Nobel’i kazanan, Prof. Dr. Werner Heisenberg!”

Şaşıрма sırası bendeydi. Ağzım açık, “Ama tiyatroyu, müziği de biliyor”.

Arkadaşım, “İşte zaten onun için, Nobel’i kazandı” deyince önce bocaladım ama biraz düşününce buldum. Demek pozitif bilimle uğraşan insanların sanata ilgileri olması onların yaratıcı yanlarını ortaya çıkarıyordu. Sonra

da Nobel ödüllü, birçok yaratıcı fizik, tıp ve matematik-
çiyi düşününce, hepsinin bir yerden sanata bulaştıklarını
anımsadım. Sanat, birçok insan için onların yaratıcılıkla-
rını tetikleyen bir araç. Herkesin sanatçı olabildiğini sa-
vunmuyorum. Ama herkesin sanatın o engin göz erimine
gereksinimi var. Brecht'in dediği gibi, "Sanat, en büyük
sanat olan yaşama sanatı için bir gereksinimdir!" Heisen-
berg, 1956 yılında İstanbul'a gelip konferanslar vermişti.
Ama ben o sırada Ankara Üniversitesi'nde son sınıf öğ-
rencisiydim.

Dönüşe hazırlık

Doktoramı tamamlayıp bölümden mezun olduktan sonra
dönüş zamanı gelmişti. Dönüşe geçmemden bir ay önce,
Muhsin Ertuğrul'a bir mektup yazdım ve Almanya'daki
eğitimimi bitirdiğimi, tiyatro yönetmeni olarak beni Şehir
Tiyatroları'na kabul edip etmeyeceğini sordum. Muhsin
Bey beni çok güzel bir mektupla yanıtladı. Mektubunda,
benim gibi yetişmiş bir elemana Şehir Tiyatroları için çok
gereksinim duyulduğunu ama Ankara Üniversitesi'nde bir
Tiyatro Enstitüsü açılacağını ve beni asistan olarak oraya
almayı düşündüklerini, bunun kendisi için de çok önem-
li olduğunu belirtiyordu. Bunu çok iyi anladım. Çünkü
Muhsin Bey uzun zamandan beri tiyatro eğitiminin üni-
versitelere girmesi gereği üzerinde duruyordu.

1954 yılında, Bombay'da yapılan ITI'nin (Uluslararası
Tiyatro Enstitüsü'nün) birinci kongresinde, tiyatro eğiti-
minin üniversitelere girmesi konusu üzerinde bir konuşma
yapmıştı. Aslında, bu Darülbedayi'nin kuruluş yıllarında,
Temâşâ dergisinde Reşat Nuri Güntekin'in ortaya attığı
bir fikirdi ve o tarihten beri Muhsin Bey bunu benimse-

miş, o da aynı konuda yazılar yazmıştı. Muhsin Bey'in bu mektubunda söyledikleri, benim için de doğrudu. Nitekim bu mektuptan bir süre sonra, o sırada Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanı olan Prof. Dr. Ekrem Akurgal'dan resmi bir yazı aldım. Eğitimimin bitiminde beni yeni kurulan enstitüye asistan almak istediklerini yazıyordu.

Ekrem Bey beni çok iyi tanıyordu, çünkü iki yıl ondan arkeoloji dersi almış, hatta Foça kazılarına bizzat katılmış ve benim kazı bölgem olan eski okulun olduğu yerde birçok çanak çömlek ve heykelcikler çıkarmıştım. O da iki yıl daha okuyup arkeolog olmamı istemişti. Kısacası, onun sevdiği öğrencilerden biriydim. Bayağı ikircikli durumda kalmıştım. Benim için, ikisi de çekiciydi. Sonunda kararım, üniversite oldu; çünkü araştırma ve inceleme yapmayı, yeni şeyler bulmayı seven biriyim. Üniversite bana bu fırsatı verebilecekti. Ayrıca tiyatro bilgimin artması için de üniversite tam yeri. Öyle de oldu. Üniversite öğretmenliğinin temeli, öğrencilerden iki üç misli fazla çalışmadır.

Neden yazıyorum bütün bunları? Daha önemli şeyler yok mu yaşamımda? Elbette var ama kişinin yaşamının büyük bir bölümünü böyle hiç fark edilmeyecek şeyler dolduruyor... Ve kişi, günlük yaşamında hiç düşünmüyor bunları. Ama kendi üzerinde yazmak zorunda kaldı mı, bazen asal olandan ayrılıp unutulmuşlara, unutulacaklara gidiyor. Belki de bu, anılarıma bir renk getirdiği içindir!

Biri geçmişe, öteki geleceğe dönük *Janus* başı beni hiç bırakmadı. *Janus* diyalektiğin mitolojideki simgesi olmalı. Bilim insanı olarak beni ilgilendiren konuların başında tarih gelir. Toplumsal ve düşünsel gelişmeleriyle tarih... Tarih, bugünün yorumunda, geleceğin sezilişinde yolumuzu

aydınlatan bir kaynaktır. Yetmişli yıllardan bu yana, tarih, çalışmalarında önemli bir yer tuttu. Tarih bilinci kişiye çok şey kazandırıyor. Yalnızca bilimde değil, sanatta da. Tarihler değil, tarihin özü önemli. İnsan yaşamının karanlıkta kalmış köşelerini aydınlatan, bu yaşamın sürekliliğini vurgulayan bir bilgi alanı. Tarihin göreceliği ise sanatın çıkış noktaları.

İnsan yaşamının sürekliliğinde hiçbir şey bitmiyor. İnsan ölse de yaşamı kalıyor; bitmiş gibi görünen her şeyde bir başlangıç var: İşte o başlangıçlar yaşamın kaynağından fışkıran gizilgücü var ediyor. O gizilgüç gelişip oluşuyor ve bir sonuca geliyor; ama bitişe değil... Çünkü sonuç bir bitiş değil, yeni bir olgunun muştusudur! Dünyanın farkında olmayan zavallılar için, her şey bir bitıştır, dünya geçici bir sığınaktır. Ama acıyı, sevinci ve sevgiyi yaşayanlar için her şey yeni bir başlangıçtır.

Yazılarımı bir haftalık gazeteye, *Pazar Postası*'na Almanya'ya gittikten sonra yazmaya başladım. O dönemdeki ilk yazım "T. S. Eliot'ın Manzum Oyunları" idi. Sonradan her hafta yazmaya başladım. 1956'da yalnızca bu gazeteye yirmi beş yazı göndermişim, tümü de basıldı. Bir de seyrek de olsa, *Son Havadis* yazılarımı basıyordu. Bir yıl sonra, 1957'de bu gazete benden her hafta düzenli olarak yazmamı, bana bir köşe ayıracaklarını bildirdi. Böylece, iki gazetede de yazılarım yayımlandı. 1958'de doktora tezim beni fazlasıyla meşgul edince, o yıl, *Son Havadis*'e sadece iki yazı gönderebildim. Bunlar, bazı eleştirilerin saçma sapan olduğunu görüp "Tiyatro Eleştirisi"nin nasıl yapılması gerektiğini belirten bir yazıyla "Ulusal Tiyatro Üzerine" yazdığım üçüncü bir yazıydı. 1959 yılında, Almanya dönüşünde *Sine-Tiyatro* dergisi ile *Yenigün* gazetesine de sürekli yazmaya başladım.

Yaşamımda böyle başlangıçlar çok oldu. Benim için, yaşama sevincinin gizi bu başlangıçlardadır. Çünkü tümü de sonuçlardan oluştular. İstanbulluyum ama yirmi altı yıl başkentte yaşadım. Güzel dostlarım ve acılarım, sevinçlerim oldu. Sanat yaşamının her alanında özendirilmeye çalışıldığı bir kent Ankara. Günlük yaşamı gerilimli, havası zehirli ama istekli ve çalışkan bir kent... Bir başak yeşertmek için etek dolusu tohum atılan kent... O tohumlar sonradan ürünlerini verdi.

Her yıl bir fazla ders alarak kredilerimi tamamlayıp üç buçuk yıl sonra, “Tiyatro Rejisörlüğü” diplomamı alıp 1959’un ortalarında yurda döndüğümde, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’nde yeni kurulmuş olan Tiyatro Enstitüsü’ne asistan alındım. Benden başka asistan olarak bir yıl önce İngiliz Filolojisi’nden mezun olduktan sonra, enstitüye asistan olarak alınan Sevda Şener vardı. Sevda Şener, bir önceki yıl, Eugene O’Neill’in yazarlık öğretmeni Prof. MacGowan’ın yardımcısı olmuştu. Ben de MacGowan gittikten sonra, yerine gelen yazarlık hocası, Amerikalı Prof. Grant Redford’a asistanlık yaptım, çevirmenliğini üstlendim.

Bu benim için ikircikli bir yaşamın başlangıcıydı. Türkiye’de bilim insanının imgesi ile sanatçı imgesi ayrı ayrı şeylermiş gibi algılanıyordu ve şöyle bir ilkel sonuç çıkıyordu: Ülkemizde ya sanatçı olunur ya bilim insanı... Peki, bunların ikisi birden olunamaz mı? Ne ki, bizim toplum kalıplarımız içinde bilim insanıyla sanatçının kalıpları adeta birbirinin tersiydi.

Bundan yıllarca sonra, 1972’de, profesörlük jürisi önüne çıkacağım sırada, kürsü başkanımız, çok sevdiğim Prof. Dr. Melahat Özgü bana şöyle demişti: “Bak, artık profesör olacaksın, saçlarını kısalt, bıyıklarını kes, biraz da göbek bırak!” Şaşırmadığımı söylesem yalan olur. Ama ona hak vermemek elde değildi; çünkü tumturaklı konu-

şan, oturaklı profesörler, uzun saçlarımı ve bıyıklarımı göz ucuyla süzüp “Tasmanya Şeytanı”ymışım gibi onaylamaz bir şekilde bakıyorlar, en azından “Eh, sanatçı, ne yapalım” der gibi, küçümseyerek bir özür bulabiliyorlardı. Ya da üniversite senatosunda bir vesileyle “Bir sanatçı olarak konuşmak istiyorum” dediğimde, beni onurlandırdığını sanan yanımdaki profesör, “Estağfurullah, siz bilim insanısınız” uyarısında bulunmuştu!

Bu kadarla kalsa iyi... Sanatçı kesimindeki dostlar da beni –onlara göre, ciddi bularak– daha çok bilim insanı kabul ediyorlar. Bilim insanları da “Bizden biraz değişik, ne de olsa sanatçı” özürünü buluyorlar. Kendimi gençliğin ve yaşlılığın simgesi *Janus* gibi hissettiğimi söylemişim zaten. Ya da başlangıcın ve sonun simgesi... Aslında her ikisi de bende şu anda: Başlangıçla son iç içe... Gençlikle yaşlılık...

Tiyatro Enstitüsü

Tiyatroya yakından ilgisi ve oyun çevirileri olan, İngiliz Filolojisi Bölüm Başkanı Prof. İrfan Şahinbaş ve Fransız Filolojisi Bölüm Başkanı Prof. Bedrettin Tuncel 1958’de Tiyatro Enstitüsü’nü kurdular. Dört yıl sonra da ileride bölüm haline gelecek olan Tiyatro Kürsüsü’nü kurup kürsüyü Prof. Dr. Melahat Özgü’ye devrettiler. Yaptıkları hizmeti unutmamak gerekir çünkü Muhsin Ertuğrul’un yıllardan beri ısrarla istediği üniversite düzeyinde tiyatro eğitiminin ilk tohumlarını atmışlardı. Böylece, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, bu iki bilim insanı sayesinde, başka bir ilki daha gerçekleştirmiş oluyordu.

Dil-Tarih’i bitirdiğimde, Alman hükümetinin bana verdiği öğrenci bursuyla Almanya’ya gitmiş, eğitimi mi tamamlayıp yurda dönmüştüm. Bunun nedeni, babamın savaş sonrasında Alman Büyükelçiliği binasını

Savaş sonrasında Federal Almanya'nın ilk cumhurbaşkanı Dr. Theodor Heuss'un elinden Almanya'nın en büyük nişanını alan Ö. Nutku'nun babası Emrullah Nutku, Dr. Heuss'un sol yanında, Ö. Nutku'nun annesi ve bakanlar ile.

Almanya'nın kullanması için Meclis'in desteğini alarak olanak sağlaması ve Türk-Alman Dostluk Cemiyeti'nin kurucusu ve başkanı olmasıydı. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından bir ay önce, Deniz Kuvvetlerimiz tarafından staj için Almanya'ya, Kiel'e, Alman Donanma Komutanlığı'na gönderilen babam, savaş çıkınca, *Schlesien* (Silezya) adlı bir kruvazörde İngilizlere karşı savaşmış, yurda döndüğünde Kuva-yı Milliye'ye katılıp Bağımsızlık Savaşı'nda yerini almış ve birinci derecede İstiklal Madalyası'yla onurlandırılmıştı.¹ O zamanki Federal Almanya cumhurbaşkanı, Almanya'nın en büyük nişanını² Theodor Heuss'un imzasıyla bir törenle sunarak babamı ödüllendirmiş ve Almanya'da doktoramı yapmam için bana da bir burs imkânı sağlamıştı.

- 1 Bu madalya, babamın en büyük oğlu olduğum için, nişan ve beratı benim belgeliğimdedir.
- 2 "Das Grosse Verdienstkreuz mit Stern" (Yıldızlı Büyük Hizmet Madalyası). Bonn, 12 Temmuz 1954. Der Bundespräsident Theodor Heuss (Federal Almanya Birliği Başkanı Dr. Theodor Heuss).

Georg-August Üniversitesi

Bana, Göttingen'deki Georg-August Üniversitesi'ne gitmem salık verildi. Bu üniversite, İngiliz Kralı II. Georg tarafından 1734 yılında kurulmuş ve dünyanın sayılı üniversitelerinin arasına girmişti; çünkü 45'in üstünde Nobel ödüllü fizikçi, matematikçi, tıpçı, şair ve filozof vardı. Bunların kimi orada öğretmenlik yapmış kimi de oranın mezunu kişilerdi. Örneğin, birkaç ad sayarsam nasıl bir üniversite olduğu da ortaya çıkar. Kuantum Mekanikği'ni bulan Werner Heisenberg, tıpçı Robert Koch, mikrobiyolog Carl Frederick Gauss, matematikçi Max Born, fizikçi J. Robert Oppenheimer, fizikçi Max Planck, şair Heinrich Heine, filozof Arthur Schopenhauer, toplumbilimci Max Weber, Almanya eski başbakanı Gerhard Schröder vb.

Bunları yazmamın bir nedeni var; yoksa, "ne büyük üniversiteye gitmişim" gibisinden böbürlenmek için değil. 1959'da, Türkiye'ye döndükten sonra, bu kez Prof. Dr. Sehart'ın danışmanlığında, İngilizceden sonra, Almanca yazdığım doktora tezimi, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Dairesi, "Biz böyle bir üniversite tanımıyoruz" gibi çok gülünç bir nedenle geçerli saymamıştı. Bu kararla, Almanya'da doktor, Türkiye'de değildim. O dönemde, YÖK'ün yerine Talim-Terbiye Dairesi vardı. İşte bunun için, Georg-August Üniversitesi'nin nasıl bir eğitim kurumu olduğunu yazmak zorunda kaldım. Ne ki, Talim Terbiye'deki zat-ı muhteremler, yanlarından bile geçemedikleri böyle bir üniversiteyi tanımadıklarını söylüyorlardı.

Şimdi ne olacaktı? Tezi önce İngilizce, sonra da Almanca yazmıştım; ama Türkiye'de işe yaramıyordu. Derdimi, İrfan Hoca'ya anlattım. O da hafifçe gülümseyerek ne diyeceğini şaşırılmış biçimde, "Bari tezini bir kez de Türkçe

yaz, iki yıl bekleme süren var, sonra da fakülte yönetimine ver” diyebildi.

Yönetmeliğe göre, tez başvurumdan sonra en az iki yıl geçmesi gerekiyordu. Böylece, 1959’a kadar, hem İngilizce hem Almanca yazdığım tezimi bir de Türkçeye çevirdim ve Türkiye’deki doktor sanını iki yıl gecikmeyle, 1961’de aldım. Bu da yüzlerce örnek içinden, ülkemizdeki insan harcama mekanizmasının başka bir örneği... Neden doğru dürüst bir iş yapmış olanların paçasından çekip aşağıya indirmek isterler ki? Bunu uygar ülkelerdeki hiç kimse anlayamaz, buna inanmaz da. Ama bizler bu ülkede bunun yüzlercesine tanık oluruz. Bu da bizim karanlık tarihimiz.

27 Mayıs 1960

Daha önce de belirttiğim gibi, bu dönemde Türkiye’de siyasal ortam iyice gerilmişti. Menderes hükümeti ülkeyi iki kampa ayırmak için vargücüyle çalışıyordu. Tek elden yönetmek isteyenlerin en geçerli sloganı: *Böl ve yönet*’tir. Devletin tekelinde olan radyoda her gün yüzlerce kişinin, “vatan cephesi”ne(!) geçtiği söyleniyor ve sonradan ortaya çıktığı gibi, yüzlerce sahte ve hayali ad havada uçuşuyordu. Tanıdık geldi mi? Babam Demokrat Parti’nin gidişatını daha önceden görmüş, 1957’de, Menderes’in gücünü kötüye kullanmasından bıkmış, partiden istifa etmişti. Oysa o, ev sahibi olduğu halde, kiracılar lehine yasa çıkartmış bir idealistti. Nitekim, *Akıs* dergisi de babamı kapak yapıp resminin altına “Kiracıların Halâşkârı” (Kiracıların Kurtarıcısı) ibaresini koymuştu.

1957’de babamla partiden istifa eden Turan Güneş ve Ekrem Alican, Hürriyet Partisi’ni kurdular. Babam, politikanın dalaveresine ve pisliğine dayanamayıp yeni kur-

clukları partiyi de bırakıp ülkesi için daha iyi işler yapma yolunu benimsedi. Bunlardan biri, Antur adlı bir turizm anonim şirketi kurup ilk kez turistleri sağlık sigortasıyla getirmektir. Alanya’da, Alantur adlı bir motel yaptırdı. Şirket para kazanmaya başlayınca, “Para elimizin kiridir” diyerek kendi hisselerini sattı. Bu kez, Trabzon’da ilk gübre fabrikasını kurarak tarıma yardımcı oldu. Buradan da ayrılmayı Türkiye’ye ilk elektrikli kuluçka makineleri getirterek yumurta işine girişti. Yumurtaları hem büyük hem ucuz olduğundan babamın ürettiği yumurtalar piyasaya hâkim olmaya başladığında, bir gece ailecek yolculuğa çıktıklarında rakipleri, pompalı tüfeklerle kuluçka makinelerini parçalayıp tavuklarını öldürünce o işi de bıraktı ve Türkiye’ye tek başına turist getirme işine girişti. Böyle bir adamdı benim babam. Para, onun bu idealist tutumunu hiç bozmadı. Doğal olarak para da kazanmadı.

1960 yılına girdiğimizde, bıçak kemiğe dayanmıştı, işsizlik artmış, insan olmanın değeri yerlere düşmüş, gıda kuyrukları güncel olaylardan biri olmuş, yol ve bina yapımından başka Türkiye’de hiçbir gelişme olmamıştı. 27 Mayıs 1960 sabahı ordu, ülke yönetimine bütünüyle el koydu. 37 üst rütbeli subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi, bu harekât ile anayasa ve TBMM’yi feshetti, siyasi faaliyetleri askıya aldı. Sonra da, tarafsız bilim insanlarını toplayıp yeni bir meclis kurdu ve yeni bir anayasa hazırlattı. Sonra da yönetimi seçimle gelen sivillere bıraktı. 1961 Anayasası demokratik rejim açısından Türkiye’nin en ileri anayasasıydı. Eğer gelen hükümetler tarafından orasından burasından didiklenmesiydi, bugünkü durum ortaya çıkmayabilirdi.

Siviller, başlarda daha dikkatliken sonradan, çeşitli nedenlerden yönetim işini yine yüzlerine gözlerine bulaştırdı-

lar. Bundan sonra karşıdevrimci sağcı cuntalarla bugüne dek geldik ve Türkiye daha büyük bir kaosun içine itildi.

Kızılay ve çeşitli yerlerde tanklarla nöbet bekleyen Mehmetçiklerin yanında yer alan halk büyük bir coşkuy-la sevincini çeşitli şekillerde göstermeye başladı. 555K³ parolasıyla başlayan bu askeri harekât bir halk hareke-ti olmaya doğru gelişti. Bunlar olurken Turgut Özak-man ile ben Kızılay'daydık ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, Atatürk'ün ölümü sonrası yok olan idealizminin ardın-dan bu ilk düzeltme harekâtını adım adım yaşadık. Bu harekâttan çok önce, İsmet İnönü, mecliste şunları söyle-mişti: “Biz demokratik rejim dedik, bu rejim kurulmuştur. Bu demokratik rejim istikametinden ayrıлып baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam eder-seniz, ben de sizi kurtaramam.”

Milli Birlik Komitesi adını alan komutanlar, babacan ve herkesin sevip saydığı Orgeneral Cemal Gürsel'i başa geçirdi. Kurucu Meclis'in 9 Temmuz 1961'de kabul edilen 1961 Anayasası, 1924 Anayasası'nı yürürlükten kaldırdı. 1961 Anayasası, genç subayların yaptığı 27 Mayıs aske-ri müdahalesinin ardından, 37 yıllık bir dönemde, gelişen politik yaşamın ve özellikle de çok partili siyasi ortamın ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilecek bir anayasaya ge-rek olduğu için düşünülmüştür. Bu anayasanın özü, Soğuk Savaş dönemine aykırı olarak özgürlükleri artıran bir ana-yasa olduğudur. Ama bazı hukukçular bu özgürlüğü kul-lanacak mekanizmaların getirilmediğini söylediler. Ancak şurası kesin ki, bu anayasa Türkiye Cumhuriyeti'nin insan hakları ve özgürlükleri açısından en başarılı anayasasıydı.

3 5 Mayıs 1960 tarihinde, Ankara, Kızılay'da Demokrat Parti aleyhtarı öğrencilerin yaptığı protesto eylemidir. Adını 555K, yani 5. ayın 5. gün-ü saat 5'te Kızılay'da gerçekleşmesinden alan eylem, Cumhuriyet tari-hinin ilk “sivil başkaldırısı” ya da “itaatsizlik” eylemi olarak da anılır.

Bu ilerici anayasa, ne yazık ki, 12 Eylül 1980’de, askeri karşıdevrim darbesiyle tarumar edilmiş, bizi bugünlere getirmiştir.

Devlet Tiyatrosu Edebi Kurul üyeliği

“Dr.” sanını aldıktan sonra, eleştirilerimi ve yazılarımı “Dr. Özdemir Nutku” imzasıyla yazmaya başlamıştım. İğfer yanılmıyorsa, o dönemde, tiyatro alanındaki ilk doktoralı kişi bendim. Sevda, 1959’da “Dr.” sanını İngiliz Filolojisi’nden almıştı. Bu bakımdan, Türkiye’nin ilk tiyatro doktoru olmam bana gurur veriyordu. Yazılarıma yazarların, oyuncuların ve yönetmenlerin önem verdiklerini hissediyordum. İyi niyetli olduğumu sezen sanatçılar, arada sırada bana telefon edip sahnelemekte oldukları oyun hakkında düşüncemi öğrenmek istiyorlardı.

Enstitüye asistan olduktan iki yıl sonra, 1961’de, Devlet Tiyatrosu Edebi Kurul üyeliğine seçildim. Aslında ben, Almanya’da gördüğüm *dramaturgluktan* yanaydım. Bu konuda ilerde katkım olabilir umuduyla, üyeliği kabul ettim. Kesin değil ama sanırım beni bakanlığa Turgut Özakman önermişti. İlk toplantıya büyük bir heyecanla gittim çünkü üyelerin tümü de benim mentorlarım olacak yaşıydı. O dönemde Ahmet Muhip Dıranas başkan ve Prof. İrfan Şahinbaş, Prof. Bedrettin Tuncel ve genel müdür Cüneyt Gökçer üyelerdi. Şimdi en genç üye de ben olmuştum.

Genel Müdürlük sekreteri, kendisini tanıttı: “Ben, Cüneyt Bey’in sekreteri Orhan Kuraner, sizi bekliyorduk” deyip çay ya da kahve içip içmediğimi sordu. “Çay lütfen.”

Orhan Kuraner’i şöyle bir süzünce zeki bir fırlama olduğunu anlamıştım. Her şeyi öğrenmeye meraklı biriydi.

Örneğin, doktoramın konusunu sordu; ben konusunu söyleyince, “O zaman siz tiyatro doktorusunuz.” “Evet öyle deniyor.”

Biz böyle söyleşirken, içeriye Edebi Kurul üyeleri, İrfan Şahinbaş ile Bedrettin Tuncel girdi. İrfan Bey, “Erken gelmişsin, gel içeri girelim” dedi. Cüneyt Bey, “Hoş geldiniz” dedikten sonra oturduk. Az sonra da kurul başkanı Ahmet Muhip Dıranas içeri girdi. Böylece, kurul tamamlanınca çalışmaya başladık. Yıllar sonra bu kurulun başkanı olacağım hiç aklıma gelmemişti.

Devlet Tiyatrosu içinde biraz tanınınca bazı sorunları bana da açmaya başlamışlardı. Ama o arada sahneye hiç uymayan metinler de geliyordu. Kurulun en genci olduğum için raporları ben yazıyor, Dıranas da başkan olarak imzalıyordu. Bir gün, Kore’de kahramanca dövüşmüş bir gazi subayımız, oturmuş savaşta gördüklerini bir oyun şeklinde yazarak Edebi Kurul’a göndermiş. Ama bu metin, başka oyunların arasına karışmış ve unutulmuş. Beş altı yıl sonra metin bulununca, başkan metni bana verdi: “Bunun için hemen bir rapor yazar mısınız?”

Hemen o gece metni okudum. Ama yazacak bir şey bulamıyordum. Tiyatro sahnesine hiç uygun bir metin değildi. Metinde dehşet verici sahneler olmasına karşın, korku filmi bile çevrilecek gibi değildi. Oyunda Kuzey Koreliler esir olan Türk askerlerinin önce sol sonra da sağ kolunu kesiyorlardı.

Şimdi bu oyunun yazarına ne yazılabilir? Kırmadan, nazikçe nasıl yanıt verilir? Kore gazisi kahraman bir subayımız birçok dehşet sahnesi yaşamıştır, buna eminim ama tiyatro tekniğini bilmeyen bu subayımıza, kırmadan ne yazılabilir? Sonunda, ne yazacağımı buldum: “Sayın, Oyununuzu Edebi Kurul’a gönderdiğiniz için

teşekkür ederiz. Oyununuz Edebi Kurul’ca incelenmiş ve oynanmasına bir koşulla karar verilmiştir: eğer oyundaki kahraman Türk askerini siz oynarsanız, bu oyunu sahneleme olanağını elde edeceğiz. Saygılarımızla.” Bunu okuyunca başkan Dıranas, “Bu mu sizin kırmadan yazdığınız cevap?” dedi gülmemeye çalışarak.

“Sayın başkan ne yazacağımı bilemedim, belki siz nazik bir yanıt yazabilirsiniz.”

Dıranas, zeki gözlerini bir an yazıya diktikten sonra, bana döndü. “En iyisi hiçbir şey yazmayalım” deyince oyun arşive kaldırıldı.

O sırada, *Tiyatro-Sinema* dergisinin genç oyun yazarları arasında açtığı oyun yarışmasının jürisinde bulunuyordum. Dergiyi Nihat Asyalı çıkarıyordu. Rumuzla gelen oyunlar arasında biri hepimizin çok dikkatini çekti. O döneme kadar, böylesi yazılmamıştı. Hepimiz heyecanlanmıştık. Jürinin oybirliğiyle bu oyun birinci seçildi. Oyunun adı, *Midas’ın Kulakları*’ydı ve rumuzlu zarf açılınca, yazarın da Güngör Dilmen adında, o sırada tanınmamış genç biri olduğu öğrenildi.

Ertesi sabah erkenden metni alıp heyecanla Devlet Tiyatrosu’na koştum. Cüneyt Bey’den, Edebi Kurul’un toplanmasını rica ettim. Önce pek yanaşmadı. Ama ben, “Atina turnesine bir de Türk oyunu götürmek istiyordunuz, işte size en iyisi” diye metni önüne koydum. “Metni okuyup sizi bilgilendiririm” dedi. Ben ertesi günü beklerken, üç saat kadar sonra, bana telefon ederek metni çok beğendiğini söyledi. Hemen provalara başlamak istedikleri için, “Yarın toplanalım” dedi. Edebi Kurul’un bütün üyeleri metni oybirliğiyle kabul etti ve provalara başlandı.

Ancak yanlış bir şey yapıldı. Keçiler korusu ve kadın korosuyla çok görkemli olabilecek bu oyun, ritü-

elistik özellikleri düşünülmeden, deneme oyunu diye, Oda Tiyatrosu'nun kutu gibi sahnesinde hazırlandı. Tabii, dekor da ona göre yapıldı. Atina'daki Kotopouil Tiyatrosu'nun geniş sahnesinde, bu dekor, o kadar derme çatma ve küçük kaldı ki kimse bu ilginç oyundan, ne yazık ki, pek bir şey anlamadı. Ama yine de ayıp olmasın diye alkışlandı, çünkü iyi bildikleri *Kral Oidipus*'u çok başarılı bulmuşlardı. Bunu da, Atina'da çıkan ve bize çevirileri verilen gazete eleştirilerinden biliyoruz. Benimle Atina'ya davet edilen eleştirmen-avukat Ömer Atila Sav ve ben bu duruma üzülmüştük. Aynı fikirdeydik, *Midas* açılışı Oda Tiyatrosu'nda yapılmamalıydı. İşte o anda, bir fırsat yakaladığımda, bu oyunu sahnelemeyi aklıma koydum.

Atina turnesi

Yıl 1961. Atina'ya uçakla gittik. O zamanlar pervaneli uçaklar vardı. Ben de ilk kez uçakla yolculuk yapıyordum. Uçak kalktıktan az sonra midem bulanmaya başladı. Ne yapacağımı şaşırdım. Yanımda oturan, aksanından İngiliz olduğunu anladığım yabancı, koltuk arkasındaki torbadan kese kâğıdına benzeyen bir şey çıkardı ve ağzını açtı. Anladım, "Kusacaksan bunun içine kus" demeye getiriyordu. Çok utandım. Yapacak bir şey yoktu, alı al moru mor bir şekilde kustum. Adam hiç iğrenmeden ağzını kapattı ve hostese verdi. Ben çok utanmıştım. Sanki büyük bir suç işlemiş gibi koltuğuma büzüldüm. Adama İngilizce teşekkür ettim. Bunun üzerine adam benimle konuşmaya başladı. Atina'ya kadar bu sohbet devam etti ve benim midem bir daha bulanmadı. İleriki yıllarda durmadan uçağa bindim ve hiç böyle bir şey başıma gelmedi.

Belki de mide bulantısı ve kusmam, ilk kez uçakla yolculuk etmenin sinirsel bir tepkisiydi.

Atina'ya indiğimizde, bize, King's Palace Otel'de yer ayırtmışlardı. Odamıza yerleştikten sonra, Ömer Atila'yla lobide kahve içmek istedik. Ömer, "Greek coffee, please" dedi. Yunanlı garson, Türkçe olarak "Yani Türk kahvesi istiyorsunuz! Nasıl olacak?" deyince ikimiz de şaşırdık. Garson, İstanbul'un Dolapdere semtinden bir Rum'du ve gayet güzel Türkçe konuşuyordu. Ataları, dedeleri, hepsi İstanbulluymuş ve kendini Atinalı gibi değil, İstanbullu hissediyormuş. Kaldığımız bir iki gün boyunca, bize, hep Stavros adındaki İstanbullu Rum garson hizmet etti.

Bu turne sırasında, başıma çok sevimsiz bir olay geldi. Babam, Atina'ya giderken, "Ne olur ne olmaz, yanında bulunsun" diye 100 dolarlık bir banknot vermişti. Ömer Atila'yla birlikte sokakta yürürken bir pipo dükkânının camekânında çok beğendiğim bir pipo gördüm. Aslında, aklımda pipo almak yoktu. Ama şeytan dürttü, mağazadan içeri girip pipoyu göstererek satın almak istediğimi söyledim. Dükkân sahibiyle İngilizce konuşuyorduk, "Neyle ödeyeceksiniz?"

Babamın verdiği 100 doları verdim. Biraz beklemem için bana ve Ömer Atila'ya çay getirtip bizi oturtular. Ben ne kadar nazik satıcılar diye düşünürken içeri üç polis girdi ve dükkân sahibinin işaretiyle bizim yanımıza geldiler ve onlarla gelmemizi istediler. Bir şeyler olduğunu anlamıştık. İtiraz etmeden polis aracına binerek karakola gittik. Beni sorgu odasına aldılar. İki sivil polis içeri girdi: İlk soru, "Ne maksatla Atina'ya geldiniz?" oldu. Devlet Tiyatrosu ile birlikte geldiğimizi, ikimizin de tiyatro eleştirmeni olduğumuzu, ayrıca benim Devlet Tiyatroları

Edebi Kurul üyesi olduğumu da söyleyince sivil polislerin tavrı biraz değişti.

“Bu parayı size kim verdi?”

“Babam verdi?”

“Babanız ne iş yapar?”

“Avukat.”

“Sizce, bu sahte doları ona kim vermiş olabilir?”

“Bilemeyeceğim, o da benim gibi doların sahtesinden anlamaz. Herhalde, sahtekâr bir müşterisidir! Belli ki, onu aldatmışlar.”

Polisler aralarında bir şeyler konuşup odadan dışarı çıktılar. Sanırım bu söylediklerimizin doğru olup olmadığını anlamak için bir yerlere telefon edeceklerdi. Tahminim doğru çıktı; on beş yirmi dakika sonra içeri giren sivil polisler serbest olduğumuzu, gidebileceğimizi söylediler.

Sonradan öğrendiğime göre, *Kral Oidipus*’un yönetmeni Takis Mouzenidis, kefil olunca, Yunan Kültür Bakanlığı araya girerek serbest kalmamızı sağlamış. Aslında Ömer Atila’nın benim yanımda olmaktan başka, bu işle hiçbir ilgisi yoktu. Ama beni hiç yalnız bırakmadı. Bu yönden ona teşekkür borçluyum.

Eskişehir’de, kanları bahasına tiyatro yapanlar

Yıl 1961. Bir sabah yine bir Edebi Kurul toplantısına gittiğimde Genel Müdür Sekreteri Orhan, “Size bir mektup var” dedi. Toplantının başlamasını beklerken mektubu açtım. Altında, “Yılmaz Büyükerşen, İktisadi İlimler Akademisi son sınıf öğrencisi” diye bir imza vardı. Sayın Büyüğüm, diye başlayan mektupta, birkaç arkadaşıyla *kanlarını satarak* para biriktirdiklerini, bu parayla bir yer tutup bir

Oda Tiyatrosu kurduklarını, benim onlara yol göstermek için Eskişehir'e gelip gelemeyeceğimi soruyordu.

Çok heyecanlandım. Tiyatro heveslisi çocukların bu isteğini reddedemezdim. Eskişehir'e gittim. Birkaç delikanlı beni istasyonda karşıladı. Onların lideri olduğu belli olan Yılmaz Büyükerşen kendini tanıttikten sonra, "Yorgunsunuzdur, sizi kalacağınız yere götürelim" deyince, "Yorgun değilim, tiyatronuzu görmek istiyorum" dedim. Yılmaz'ın ışıltılı, zeki gözlerinde memnuniyet hissettim. Belli ki girişimci, akıllı bir gençti.

Oda Tiyatrosu, Eskişehir'in merkezinde bir binanın alt katındaydı. Şimdi tam olarak yerini anımsamıyorum ama oldukça küçük bir sahnesi olan, 60-70 koltuklu küçük bir tiyatroydu. Benden önce oraya Turgut Özakman gitmişti, söylediklerine göre, beni salık veren de Turgut'tu. Yılmaz, bana Eskişehir'in yerel gazetelerini gösterdi, bunlardan biri sürmanşet şöyle yazıyordu: "Biz gençlerimizin kanlarıyla değil, zenginlerin yardımıyla tiyatro yapmak istiyoruz." Sonradan anladığıma göre, Yılmaz da bir gazetede muhabir olarak çalışıyordu.

Bugün, Eskişehir'in büyükşehir belediye başkanı olarak, Eskişehir'i bir Avrupa kenti durumuna getiren ve tiyatrosu, operası, çeşitli sanat merkezleri, müzeleri, güneş enerjisiyle aydınlatılan parkları, güzel köprüleri, heykelleri, tramvaylarıyla Eskişehir'i, gerçek bir büyük Avrupa kentine dönüştüren Büyükerşen, aynı zamanda bir heykeltıraştır ve benim yaşamımda unutulmayacak bir kişilik olarak hep var olacaktır.

Neyse, bu son derece coşkulu gençlerle Çehov'un *Bir Evlenme Teklifi* ile Turgut Özakman'ın tek perdelik *Hastane* adlı oyunlarını Ankara'dan Eskişehir'e giderek sahnelledim. Temsil başarılı oldu, belki de Eskişehir halkı ilk kez

kendi kentlerinde de tiyatro olabileceğinin farkına vardı. Işıklar içinde yatsın, benden sonra Ergin Orbey Eskişehir'e gitti ve ölünceye kadar orada tiyatro için çalıştı.

Emre Kongar

Eskişehir'den dönüşümden bir hafta kadar sonra, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden iki tiyatro meraklısı öğrenci, enstitüye gelip benimle görüşmek istediklerini söylediler. Siyasal Bilgiler Fakültesi Amatör Tiyatro Topluluğu'nu temsilen gelmişlerdi. Almanya'da tiyatro yönetmenliği eğitimi yaptığımı öğrenmişler, onları çalıştırmamı istiyorlardı. Belki, Eskişehir'de gençleri çalıştırdığımı duymuşlardı. Hem bu gençleri kırmamak hem ne zamandır aklımı kurcalayan *Midas'ın Kulakları* oyununun ilk denemesini yapmak için önerilerini kabul ettim.

Anlaştığımız gün, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne gittiğimde kalabalık, kıslı erkekli bir öğrenci topluluğuyla karşılaştım. Onlara sahneleyeceğim oyunu anlattıktan sonra, "Sizin de tahmin edeceğiniz gibi, kalabalıksınız ve hepinizi oynatmam olanaksız; bu oyun için aranızdan bazı öğrencileri seçeceğim" dedim ve onlara getirdiğim metnin bir sahnesini vererek ses, konuşma, ifadelerine bakarak seçim yaptım. Bir de hiyerarşiye önem verdiğim için büyük sınıflara ön plandaki rolleri, küçük sınıflara da korolardaki rolleri verdim; biri Keçiler Korosu, diğeri halkı temsil eden Yurttaş Korosu'ydu. Bu seçtiklerim arasında, özellikle gözlüklü bir öğrenci dikkatimi çekti. Yapmak istediğimi çok iyi kavırıyor, tonlamaları, tümcenin renklerini doğru bir biçimde sağlıyordu. Çalışmalarda, beni yormayacağını anlamıştım.

"Adınız ne?"

Dikkati çekmiş olmanın keyfiyle, gözleri parladı:

“Emre, hocam, Emre Kongar.”

“Peki Emre, sen Korobaşı’nı oynayacaksın.”

Öğrencilerle, haftalar süren yoğun bir çalışma yaptık. Hepsi büyük bir dikkat ve disiplinle çalışıyor, bir amatör idealizmi ve enerjisiyle ellerinden geleni yapıyorlardı. Ne ki, temsil günü yaklaştığında, bu oyunu oynamamız Sıkıyönetim tarafından yasaklandı. Öğrencilerin onca emeği de boşa gitti.

Bu çalışma, Emre’yi ilk kez tanıdığım günlerdi. Ama ilerki yıllarda, Emre Kongar, sevdiğim ve saygı duyduğum dostum ve meslektaşım, önemli bir toplumbilimci oldu. Bazı panellerde ve tartışmalarda birlikte olduk. Benden on yaş küçük olan Emre, çok değerli kitaplar yazdı ve bu alandaki bir otorite olarak tanınmış, beğenilen bir akademisyen olarak ün kazandı. Tüm kitaplarının önsözünde “Eğer öğrencilerim olmasaydı, bu kitap yazılamazdı” diyerek öğrencilerini onurlandıran bir bilim insanıdır.

1973 yılından itibaren, DTCTF Tiyatro Bölümü’nde Sanat Toplumbilimi dersleri veren Emre, kısa süre içinde, bizim öğrencilerin de çok sevdiği öğretmenlerden biri oldu. Zekice nükteleriyle derslerini renklendiren Emre’nin bana da etkisi olmuştur. 1979 yılında, Tiyatro Toplumbilimi’ne merak sardım ve bu konu üzerinde çalışmaya başladım. Hatta o sırada, İzmir’de kurduğum bölüme aldığım, Paris, Sorbonne Üniversitesi’nde de ders veren Prof. Dr. İbrahim Armağan’ın denetiminde, bir de sosyoloji doktorası yapma isteğim bile olmuştur. Çalışmalarımın yeterli birikimi elde edince, bir yıl sonra bu konuda bir inceleme yazdım⁴

4 “Tiyatro Toplumbilimi Üzerine”, *Türk Dili*, yıl 29, c. XLI, 344, Mayıs-Ağustos 1980, s. 284-292.

ve Emre'ye gönderdim. O da beni güzel sözleriyle heyecanlandırdı. Eğer 12 Eylül rezaletinde, yönetim, sakal, bıyıkla uğraşmasaydı, Emre Hacettepe Üniversitesi'ni bırakmazdı. Ama bugün, hem görsel hem yazılı medyada, konuşmalarıyla katkısını sürdürmekte ve Yıldız Teknik Üniversitesi'nde öğrenci yetiştirmektedir. Emre, ülkemizin vazgeçilemeyecek, renkli bir kişiliğidir.

Edebi Kurul'dan istifa ediyorum

1964'e kadar üç yıl Edebi Kurul üyeliği yaptıktan sonra ayrılmam çok komik bir olaya dayanıyor. Slawomir Mrozeck'in *Polisler* adlı oyununu Edebi Kurul'a önermiştim. O sırada, böyle bir yazar bizde tanınmıyordu, oyunu beğendiğim için, Edebi Kurul'a sunmuştum. Üyelerin tümü de beğendi ama deneyimli, yaşlıca üyelere göre, oyun biraz sakıncalıydı çünkü işin içinde "polisler" adı vardı. Bilirsiniz, bizde oyunun yorumuna pek bakılmaz, sadece adına bakılıp protesto edilir ya... Öyle de oldu.

Oyun bir buçuk ay çalışılıp seyirci için hazır duruma getirildi. Bu ilginç oyun, büyük bir başarıyla temsil edildi ve Ankara tiyatro eleştirmenlerinden iyi not aldı. Gelgelelim, Emniyet örgütünden protesto sesleri gelmeye başladı ve giderek yükseldi. Eminim ne temsile gelmişlerdi ne oyunu okumuşlardı. *Polisler* adı yetmişti onlara; oysa polisleri küçültecek hiçbir şey yoktu oyunda. Edebi Kurul toplandı. Bu durumu konuştu. Ben geri adım atmamaya kararlıyım. Şaşılacak şey, ama Cüneyt Bey de genel müdür olduğu halde beni destekledi. Ne ki, biz azınlıkta kaldık, 2'ye karşı 3 oyla oyunun kaldırılmasına karar verildi.

Bu beni bayağı üzdü, çünkü bu tıpkı yanlış yapmadığı halde azarlanan bir çocuğun bir daha yapmayacağını

söylemesi gibi, kişiliksiz bir şeydi. Oysa bu oyunda polisleri rencide edecek hiçbir şey yoktu. İşte otosansürün dik âlâsı... Bunun üzerine oyunu ben önerdiğim için, itirazlara rağmen, üyelikten istifa ettim. Yıl 1964'tü.

Otuz dört yıl sonra Kültür Bakanlığı'ndan aldığım resmi yazıda, Edebi Kurul üyeliğine seçildiğim bildiriliyordu. 1998'de, ilk toplantıda beni başkan seçtiler. Başkanlığı bir yıl sürdürdüm. Ama bu kurula Orhan Asena seçilince, benden yaşça büyük ve çok sevdiğim bir insan olduğu için başkanlıktan istifa edip başkanlığa Asena'yı önerdim. Herkesin saygı duyduğu Asena, önce bir şart öne sürdü: O başkan olduğu sürece, hiçbir oyunu repertuvara alınmayacaktı. Onun bu soylu önerisi kabul olundu. Bazı yazarların tiyatro gişesi önünde bekleyip kaç bilet satıldığını denetlediği günlerde, Orhan Asena'nın bu davranışı onun saygıdeğer kişiliğinin bir yansımasıydı.

1999 ile 2001 yılları arasında, üye olarak görevimi yaptım. Asena, yorulduğunu söyleyip 2001'de ayrılınca, yine başkanlığa seçildim ve 2005 yılına kadar bu görevimi sürdürdüm. Başkan olarak görevimi sürdürürken yeni gelen Kültür Bakanı, Genel Müdür Lemi Bilgin'i genel müdürlükten alınca, üyelerden Tuncer Cücenoglu ile ben istifamızı verdik.

Ödün vermeyen bir genel müdür: Lemi Bilgin

On yıla yakın bir süre, birlikte çalıştığım Lemi Bilgin, Muhsin Ertuğrul'dan sonra duruşu olan ve bir sanatçı olarak bürokratlara ödün vermeyen bir genel müdürdü. Bu yüzden, özellikle 2002'den sonra başı sık sık derde girdi ve 2005'te haksız yere makamından alındı ama iki yıl sonra, açtığı davayla mahkemede aklanarak yeniden genel müdürlüğe getirilmek zorunda kalındı.

(Soldan sağa) Özdemir Nutku, Tuncer Cücenoglu, Lemi Bilgin, Tamer Levent.

Lemi Bilgin, genel müdürlüğü sırasında, özellikle uluslararası tiyatro şenliklerini başlatan, yaz aylarında da köylere Devlet Tiyatrosu'nun oyunlarını götüren bir yöneticidir. Yaz turnelerini 5.000 köye kadar genişlettiğine bizzat tanık oldum. Kısacası, iş yapan, kendi gibi sanatçıların fikirlerini alırken, tiyatroya hiç gitmeyen ve tiyatrodan anlamayan hiçbir bürokrattan emir almayan Lemi Bilgin ülkemizde sık sık yaşandığı gibi, sıradışı işler yaptığı için, sonunda bir kulp bulunarak yerinden edilen bir kimsedir.

Lemi, benden yirmi beş yaş küçüktü, 1956 doğumluydu ama yaşından umulmayacak kadar olgun, soğukkanlı bir duruşu vardı. Üç yıl hukuk fakültesinde okuduktan sonra, 1974'te Hacettepe Üniversitesi Devlet Konservatuvarı'na girmiş ve 1979 yılında mezun olmuştu. Mezun olur olmaz da o zaman Devlet Tiyatroları genel müdürü ve Lemi'nin eğitmeni olan Cüneyt Gökçer, ondaki pırıltıyı görerek onu asistan olarak almış ve uzun süre onun mentoru olmuştur. Lemi Bilgin, Cüneyt Gökçer'le ilişkisini şöyle özetler: "Baba oğul kadar yakındık birbirimize. İki kızı olduğu için bana 'Olmayan oğlum' derdi.

Konservatuvarda ve Dil-Tarih'te hocalık yaptım. 1988'de doçent oldum. Cüneyt Hoca'yla beraber, Bilkent'te Tiyatro Bölümü'nü kurduk. 30 yıl boyunca, öğrencilerimle hem hoca hem arkadaş hem de aynı sahnede meslektaş olmanın mutluluğunu yaşadım.”

Lemi iyi bir oyuncu-eğitmen ve başarılı bir yöneticiydi. Onunla Edebi Kurul toplantılarında genellikle aynı fikirde olurduk. Her şeyden önce duruşlarımız aynıydı, aynı dünya görüşünü paylaşıyorduk. Genel müdür olmakla kendi sanatından oldukça ağır bir fedakârlıkta bulunmak zorunda kalmıştı. Toplantılarda yeri geldikçe, “Ah bir vakit bulsam da şunu ya da bunu oynasam” diye özlemini dile getirirdi. Bir oyuncu için oynamamanın ne kadar zor olduğunu bilenlerden biriyim. Onun, AST'ta oynadığı ve dayısı Eşber Yağmurdereli'nin yazdığı *Akrep*'teki başarısını hiç unutmadım. Hep düşünmüşümdür, mavi gözlü, sarışın Lemi Bilgin, sinemada, Mustafa Kemal rolüne çok yakışmıştı...

Cüneyt Gökçer

Bu usta oyuncuyu, 1950'li yıllarda sahnede görüp beğenmiştim ama 1961 yılında Edebi Kurul'a üye seçildiğimde onu yakından tanıma fırsatını buldum. Ustası Carl Ebert'in sevgili öğrencisi gerçekten ondan öğrendiklerini en başarılı şekilde gerçekleştirebilen bir sanatçıydı. Ebert, Alman barok oyunculuğunun mimarı olan Max Reinhardt'ın öğrencisiydi ve Cüneyt Bey de bu alanda Devlet Tiyatroları'nın en başarılı oyuncularında başı çekiyordu.

Gökçer, Devlet Tiyatroları tarihindeki en uzun süreli genel müdür olarak da yeteneğini gösterdi; 1958-1978 ve

Cüneyt Gökçer, Ayter Gökçer ve Özdemir Nutku, Master Class (Ustalar Sınıfı) gösterimi sonrası, İzmir, 1998.

daha sonra da 1979-1983 yılları arasında, yirmi dört yıl Devlet Tiyatroları genel müdürlüğü yaptı.

Cüneyt Gökçer Hamlet, Kral Lear, Vanya Dayı, IV. Henri rolleriyle benzerlerinde gösterdiği üst düzeydeki tragedya oyunculuğuyla ne kadar başarılıysa, komedy ve müzikallerde de o kadar başarılı olmuştur. Molière'in komedyelerinden, *Salıncakta İki Kişi* gibi salon oyunlarına, oradan müzikallere kadar çeşitli türlerdeki oyunlarda ustalığını gösteren bu virtüöz sanatçının, 1963-1964 döneminde oynadığı, *On İkinci Gece* temsilindeki Malvolio kompozisyonu unutulacak gibi değildir. Sanatçı, Malvolio'nun o buruk soytarılığını, gülünç, acı yanlarını ve traji-komik kişiliğini ayrıntılarıyla yansıtmıştır. Bu ilginç Shakespeare kahramanı, sanatçının oyununda yepyeni renklerle ortaya çıkmıştır. Nitekim, bu oyun 1964 Haziranı'nda, Paris'te temsil edildiğinde olumlu eleştiriler almış ve Cüneyt Gökçer göklere çıkarılmıştır.

Ben de aynı kanıda olduğum için, *On İkinci Gece* çevirimi Cüneyt Gökçer'e ithaf ettim.

Cüneyt Gökçer, 23 Aralık 2009 günü, 89 yaşında, Ankara’da tedavi gördüğü hastanede solunum yetmezliği nedeniyle hayatını kaybetti. Türk tiyatrosunun bu büyük aktörünü, yönetmenini ve eğitimcisi acı bir haberle yüreğimize gömmek zorunda kaldık.

Sahnenin o dayanılmaz çekiciliğini, bir zamanlar usta ve renkli oyunuyla zenginleştiren Cüneyt Gökçer’i saygı ve sevgiyle selamlıyor, sonsuza kadar huzur içinde yatmasını diliyorum.

Yeniden Tiyatro Enstitüsü

Tiyatro Enstitüsü konusuna geri döneyim. Tiyatro Enstitüsü’nde, çevirmenlik dışında bana, ayrıca Tiyatro Tarihi dersleri görevi verildi. Sınıfa girince dilimi yutacaktım, Türkiye’nin kalburüstü yazarları karşımda öğrenci olarak oturuyorlardı, Hepsi benden büyüktü. Saygı duyduğum ve sonradan çok yakın dost olduğum yazarlar arasında en genci sayılan Turgut Özakman bile benden bir yaş büyüktü.

En önde kitaplarını çok sevdiğim ve saygı duyduğum, “Halk Filozofu” Aziz Nesin oturuyordu. Onun arkasında Orhan Asena, Asena’nın yanında Cahit Atay, sol önde Çetin Altan ve ilerde ünlenen birçok oyun yazarı. Birkaç da tiyatroya meraklı emekli albay. Adlarını sayamadığım genç yazarlar ve şairler... Herhalde, beni, bu tıfıl mı bize tiyatro tarihi anlatacak, gibisinden süzüyorlardı. Bereket, Turgut Özakman benim sıkıntımı anlamış olacak ki elini kaldırdı, “Bize biraz kendinizden söz eder misiniz?” deyince biraz olsun, rahatladım. Ben de, “Siz hepiniz kendinizi kanıtlamış şair ve yazarlarsınız. Sizin önünüzde ders anlatmak oldukça güç” diyerek söze başladım ve eğitim durumumu özetledim.

Sözüm bittikten sonra, “Şimdi derse başlıyorum” dediğimde kuşkulu bakışlar, yerini meraklı bakışlara bıraktı. O ilk derste kendimden emin ders verince korkum da geçti. Baktım, ikinci derse başkaları da katılmış; böylece, üniversite aşamasında ilk dersimde başarılı olduğumu hissettim.

Çok saygı duyduğum ve çevirilerini yakından izlediğim, yarım kalan *Tiyatro Tarihi*’ni okumuş olduğum Prof. Bedrettin Tuncel, Tiyatro Tarihi dersi vereceğimi söyledikten sonra, “Bana planını getir göreyim” dedi. Bir gün sonra, ders planımı hazırlayıp götürdüğümde, dikkatle okudu, sonra bana dönerek “Şu Epik Tiyatro da neyin nesi?” diye sordu ve konuşmasını sürdürdü, “Epik, dramatik olmadığı için tiyatro değildir, bunu senin de bilmen gerekir, senin Almanya’da okuduğun ne idüğü belirsiz şu Alman yazar da kim?” diye sordu.

Ben şaşırmıştım, kekeleyerek, “Hocam, Brecht çağdaş tiyatro tarihinin en önemli yazar ve kuramcılarından biri” dediğimde, Fransız yazını ve şiirini bir Fransız akademisyen kadar bilen Bedrettin Bey’in, Almanlara karşı bir önyargısı olduğunu hissettim. O sırada, ülkemizde Bertolt Brecht az kişi tarafından biliniyordu, bilenler de ilerici yazarlardı. Belki, Bedrettin Bey, Fransız filoloğu olduğu için Alman tiyatrosunun sadece klasiklerini biliyor ve 20. yüzyıl Alman tiyatrosuyla ilgilenmiyordu.

“Ama, efendim” diye başladığım sözümü kesti. Kesin bir sesle, “Sen benim dediğimi yap!” buyurdu; ses çıkarmanın abes olduğunu anladım.

Ne ki, ikinci sömestr sonunda Aziz Nesin, “Peki, ama Brecht’ten hiç söz etmediniz” dediğinde ne diyeceğimi şaşırdım. Bedrettin Bey’in bunu bana yasak ettiğini söyleyemezdim. Hatta bundan kimseye de söz edemezdim.

“Bağışlayın, acemiliğime verin, vaktimiz kalmadı ve yetiştiremedim. Ama size, kısaca, Berliner Ensemble’daki deneyimimi anlatayım” deyip biraz da kendimi kurtarma yoluna gittim.

1960’lı yıllardan bu yana kültür tarihimiz çalışmalarımda önemli bir yer tuttu. Tarih bilinci, kişiye çok şey kazandırıyor. Yalnızca bilimde değil, sanatta da... Önce de belirttiğim gibi, tarihler değil, tarihin özü önemli. İnsan yaşamının karanlıkta kalmış köşelerini aydınlatan, bu yaşamın sürekliliğini vurgulayan bir bilgi alanı. Bu yüzden profesörlük tezimi, bir monografi olarak, “IV. Mehmed’in Edirne Şenliği” (1675) üzerine yapmıştım. Örneğin, doçentlik tezim “Darülbedayi’in Elli Yılı”⁵ adını taşıyordu. Zaten doçentlik sınavında, iki yabancı dil dışında, melez Osmanlıca’yı öğrenmek zorundaydık. Başka deyişle Farsça, Arapça sözcükler içeren ve Osmanlıca denilen, bu kırma dildeki kitapları okuyabilmemiz gerekiyordu. Osmanlıca kendi kültürümüzü de araştırma yolunda bana kolaylık sağlayacaktı. Kendimi aylarca Osmanlıca öğrenmeye verdim. Altı yedi ay sonra, Osmanlıca’yı söktüm. Araştırmalarım için çok yararlı oldu.

Galile Denizi’ndeki İlhan Berk

İlhan Berk sevdiğim şairlerden biridir. Hatta, benim için, onun kişiliği şairlerinden de ilginçti ya da ilginç olmak için o çaba gösteriyordu. Her ikisi de doğru olabilir. Özetle, İlhan’ın eksantrik davranışları ve farklı bir kişiliği vardı.

5 1967’de kitap olarak yayımlanan bu tezim, Kültür Bakanlığı’nın Büyük Ödülü’nü kazandı. Sonradan, Darülbedayi’nin 100. yılı için bu incelemeye biraz da ekler yaptım ve kitap İş Bankası Kültür Yayınları arasında, *Darülbedayi’den Şehir Triyatrosu’na* adıyla 2015 yılında yayımlandı.

Heyecanlıydı, öfke duyardı ama nedense bunları karşısındakine hissettirmemeye çalışırdı. Güzel bir kız ya da kadının gördü mü, Don Juan tavrını takınıp öyle yaklaşır ve iltifatlar ederdi.

Şair İlhan Berk olduğu için, o cins-i latif de bir süre için ona katlanmayı göze alırdı. İlhan Berk'in bu yaklaşımı çapkınlığından dolayı değildi. Hatta hiç çapkın değildi. O, şiirine yeni bir imge, yeni bir heyecan getirmek için böyle davranırdı. Ne ki olmadığı halde, çapkınmış gibi görünmeyi severdi.

İlhan Berk'in mimar oğlu, Bodrum, Halikarnas'ta babasına bir ev yapmıştı, bu yelkensiz bir değirmen gibi yuvarlak bir yapıydı. Biz de Bodrum'da kaldığımız birkaç hafta içinde, bir gün onu ziyaret ettik. Tam kalkacaktık ki, İlhan "Bu kadar olmaz, şimdi deniz kıyısına gidip rakılanalım" dedi.

Deniz kıyısındaki salaş bir yere gittik. Oraya İlhan'ı tanıyan iki balıkçı ile İlhan'a saygısı olan bir delikanlı da geldi. Sohbet koyulaştığı sırada, ben Almanya'dan aldığım pahalı ve yeni pipomu içmeye başladım. İlhan, pipoyu çok beğendi ve istedi, pipoyu verdim. Bir iki çektikten sonra tam elimi uzatıp pipoyu geri alacağım zaman, her zamanki şaşırtıcı davranışıyla pipoyu denize attı. Bu kez ona çok kızdım ve bunu neden yaptığını sormak için yanına gittim, o, "Sende daha çok vardır, bunları dert etme" deyince, tepem attı, ben de onu kucakladığım gibi denize attım.

İlhan, giysileriyle hem yüzüyor hem "harika" diyerek kahkahalar atıyordu. Sanki benim bu hareketimden hoşlanmış gibiydi. Balıkçılarla birlikte onu denizden çıkardık. Bir battaniye bulup sırtına koyduk. Bu kez balıkçılar ayakkabılarını çıkardılar, paçalarını sıvadılar ve denizde

pipomu aradılar, ama nafile... Sevgili İlhan Berk'in bu şaşırtıcı davranışları anlatmakla bitmez. İlhan, böyle bir kişiliğe sahipti. Sıradışı bir şey yapmak onu mutlu ediyordu.

Daha sonraları 1980'li yıllarda onu tekrar Bodrum'da Hülya'yla ziyaret ettiğimde sevgili Murat Katoğlu da ordaydı ve İlhan daha dingin bir kimliğe bürünmüştü. Son olarak da onunla Salihli Şiir İkindileri'nde buluştuğumuzda Salihli Belediye Başkanı Zafer Keskiner'in isteğiyle porselen tabaklara desenler çiziyordu. Çünkü o aynı zamanda amatör bir ressamdı. Hülya'yla gittiğimiz, Bursa Edebiyat Günleri'nde de yollarımız kesişti. Işıklar içinde uyusun. Onun bu sıradışı davranışlarını bile özledim.

Değişim dergisi

1 Temmuz 1955 tarihinde çıkan *Mavi* dergisine 30. sayısında noktayı koymuştuk. Almanya'da dergiciliği destek vererek ve şiirlerimi yayımlatarak sürdürmüştüm. Ama dergicilik içimde bir ukde olarak kalmıştı. Erdal Öz'ün, o sırada, Kızılay'daki Ankara Büyük Sinema'nın ikinci katında bir kitapçı dükkânı vardı. Kitaplarımın çoğunu gidip oradan alıyor ama sadece satın almakla kalmıyor, dükkânında Erdal'ın çayını içip saatlerce yazın üzerine sohbetler yapıyorduk. Erdal'la entelektüel bir yakınlaşmamız oldu. Onun zekice yaptığı nükteleri ve düşünce esnekliğini seviyordum.

Erdal'la yine böyle bir sohbet sırasında bir dergi çıkarma düşüncesi ağır basmaya başladı. Kafamda hep bir alternatif dergi çıkarma düşüncesi vardı. Bir süre üstünde tartıştıktan sonra derginin adını bulduk: *Değişim*.

Kolları sıvadık, Erdal dükkânı kapattıktan sonra bana geliyor ve dergi üzerinde konuşuyorduk. Şairlere, yazar-

lara haber saldık. Bu kişiler özellikle yenilikten yana, alternatif yazın ürünlerine yönelen edebiyatçılardı. Ekim ayında şiirler, yazılar geldi. İlhan Berk, Edip Cansever, Metin Eloğlu, Ferit Öngören, Ece Ayhan, Özdemir İnce, Orhan Duru, Veysel Öngören ve hatta Nusret Hızır, Turgut Özakman, Metin And, Ali Püsküllüoğlu, Yusuf Atılgan yapıtlarını bize ilk gönderenler arasındaydı. Böylece, daha ilk sayımızda çok zengin bir şair ve yazar kadrosuna sahip olmuştuk.

O dönemde Ankara'nın en itibarlı basımevi olan Güzel İstanbul Matbaası'yla anlaştık. Derginin fiyatı 100 kuruş olacaktı, yıllık abone ücretini 10 lira olarak saptadık. Derginin sahibi, matbaanın da sahibi olan arkeolog Ümit Serdaroğlu'ydu. Erdal da derginin sorumlu yayın yönetmeni oldu. Bu böyle altı sayı sürdü. Erdal hem kitapçı dükkânına hem buna yetişemediğini söyleyince 7. sayıdan itibaren derginin sorumlu yayın yönetmenliğini ben üstlendim. Zaten 12. sayıdan sonra da parasal nedenlerle yayına son verdik.

Değişim dergisinde Nusret Hızır ile Selahattin Hilav'ın felsefe, Turgut Özakman ile Ali Püsküllüoğlu'nun dil, Metin And'ın geleneksel tiyatro üzerine yazıları, Behçet Necatigil, Edip Cansever, İlhan Berk, Özdemir İnce, Ahmet Oktay, Metin Eloğlu, Turgay Gönenç, Sezer Tansuğ gibi birçok şairin şiiri ve daha birçok düşün ve bugünün önemli yazın insanlarının yapıtları hep bu dergide yayımlanmıştır. Cevat Çapan, Talât Sait Halman ve benim gibi daha birçok yazarın çevirileri bu dergide doğmuştur.

Yalnızca bir yıl dayanabilen *Değişim* dergisi sanırım oldukça büyük ses getirmiştir. Bazı sayıları bir tema üzerine çıkmıştır. Örneğin, "İntihar" ve "Tek Bölümlük Oyun" sayıları gibi özellikle Fichte, Kirkegaard, bilim felsefesi,

Özdemir Nutku ve Cevat Çapan,
İzmir.

Değişim, sayı 11, 15 Eylül 1962.

Nietzsche, Kafka, Rilke, George Orwell, Sartre, barok düşünce tarzı, Herbert Read, Heinrich Böll, varoluşçuluk ve Dostoyevski, St. John Perse, Pascal, André Breton, diyalektik düşünce, Bergson, Piscator-Brecht vb. yazıları büyük ilgi görmüştür.

Felsefenin önem kazanmadığı bir ülkede, ilk kez *Değişim* dergisi kapılarını felsefeye açmıştır. Kanımca, bugünün daha çok güncel olayları ve magazin haberleriyle dolu yazın dergileriyle karşılaştırılınca, *Değişim*'in felsefi temeli bugün için de geçerli olmaktadır. Eğer yanılmıyorsa, ilk sayısı 20 Kasım 1961'de ve son sayısı 15 Eylül 1962'de çıkan bu dergi yazın tarihimizde yerini almış görünmektedir.

Kısa bir şey daha: Bu dergicilik belasını başıma nasıl sardırdım, bilmiyorum; 1967 yılında, şeytan dürttü, kendi paramla dergi çıkartma çabasına giriştim ve *Tiyatro* adlı, o zaman için lüks sayılabilecek bir dergi çıkartmaya baş-

ladım. Bu da üç sayı sürdü ve kapandı. O tarihten sonra dergicilik yapmamaya kesin karar verdim.

Askerlik görevim

1962’de Tiyatro Enstitüsü kapatıldı, ben de askerlik hizmetimi yapmaya karar verdim. Sanki benim askere gitmem bekleniyormuş gibiydi ama bu bir raslantıydı. Dört yıllık bir normal öğretime girebilmek için bir kürsünün kurulacağından söz ediliyordu. Ama ben bayağı öfkelenmiştim bu karara; bu konuda gazeteye yazı da yazdım.⁶ Enstitü kurulmadan önce saygıdeğer bir profesörün kurulda kalkıp da, “Her işimiz bitti de şimdi fakültede kanto mu oynatacağız?” dediğini anımsadım. Atatürk’ün kurmuş olduğu fakültede bu kafalar nasıl, neyle yetişmişti? Bu otlar etrafı nasıl bürümüştü? 1964 sonunda, askerlik hizmetimi tamamladığımda kulağıma gelenler gerçekleşti: Kürsü kuruldu. Bir rastlantı daha; ne rastlantı ama! Askerliğimin bitmesini mi beklediler acaba?

İstanbul doğumlu olduğum için, bağlı olduğum askerlik şubesi İstanbul’daydı. Şubeye gittiğimde sıraya girdim. Hiç de sevmem sıraya girmeyi. Ama bundan sonra hep sıraya gireceğimi de hissettim. Askerlik şubesi başkanının odasına girdiğimde binbaşı masasından kalktı ve bana dostça yaklaşarak, “Hoş geldiniz Özdemir Bey” dedi. Çok şaşırdım. Sonra oturmamı söyledi ve beni Ankara’dan tanıdığını, yazılarımı okuduğunu, onun için benim Ankara’da olmam gerektiğini söyleyerek askerliğimi yapmak üzere Ankara Tank Okulu’na gönderilmem için damgayı vurdu. Çok sevindim çünkü evim Ankara’daydı. “İyi ki tiyatro ve sanatı seven bir subayla karşılaştım” diye için için sevinerek Ankara’ya döndüm.

6 “Tiyatro Enstitüsüne Ne Oldu?”, *Vatan*, 29 Eylül 1963.

Tank Okulu'na gidip teslim olduğumda, hem yaşıım hem üniversite hocası olmam dolayısıyla beni öğrenci takım komutanı olarak görevlendirdiler. Askeri eğitim için, herkesi ben toplayacaktım, onların disiplinli bir biçimde yataklarını düzeltmelerini, eğitime gitmelerini ve ciddi davranmalarını sağlayacaktım. Bize verdikleri, her tarafı bana bol gelen askeri öğrenci üniformamı terziye götürüp yeniden yaptırdım.

Görenler, “Hoca, sen yedek subay değil, basbayağı muvazzaf gibi görünüyorsun” diyorlardı. Yaşıım büyük olduğu için hiçbir subayın bana kötü laf etmesini istemediğimden, bir üstümü selamlamada çok dikkatliydim. Bu subayların da dikkatini çekiyor ve bundan memnun oluyorlardı. Hatta bir keresinde sonradan köşe yazarı olan bir arkadaşımız, uygunsuz bir hareket yapınca bütün takımı cezalandırmak isteyen yüzbaşının önünde öyle usturuplu selam verip çakılmışım ki, yüzbaşı bir kereye mahsus olmak üzere takımı bağışlamıştı.

Eğitimimizin sonuna doğru Şereflikoçhisar'a tatbikata gittik. Emrime beş tank vermişlerdi. Burada, çeşitli aşamalarda atış yapacaktık. Örneğin, sütre arkasından atış yapabilmek için derslerde trigonometrik hesaplamayı öğrenmiştik. Özellikle, sütre arkasından tam isabet kaydetmek için bu hesaplamayı doğru yapmak zorundaydık. O zamanki tanklarda beş kişi vardı: Sürücü, makineli tüfeği kullanan, doldurucu, nişancı ve tank komutanı, en zoru dolduruculuktu. Çünkü tank toplarında mermiyi sürdükten sonra mermi yatağı otomatik olarak kapanıyordu; eli hemen çekmek gerekiyordu, yoksa bileğini koparabilirdi. Herkes bu farklı görevleri sırayla yapmak zorundaydı. Top atışları dışında, Tomson makineli tüfek ile piyade tüfeği eğitimleri de vardı.

Tank Okulu komutanı albay, sanatı seven biriydi. Hatta sivil kıyafetiyle Ankara'da sanatçıların toplandığı Sanatseverler Lokali'ne gelir ve tiyatro tartışmalarını dinlerdi. Demek ki tiyatroya da gidiyordu. Bazen, o gün bir tiyatro tartışması olduğunu bana o bildirir, izin verirdi. Ayrıca bazı subaylara da İngilizce dersi vermeye başlamıştım. Hafta sonları evime çıkabiliyordum. Ama bu güzel askerlik öğrenciliği, kadememiz ilerleyip üniformamıza yıldızlar takılınca bir kâbusa dönüştü. Öğrenciliğimiz bitip bize demirleri taktıklarında tekrar bir yere atanmamız gerekiyordu. Bana, her ne hikmetse, Ankara Harp Okulu çıktı. "Oh, yine Ankara" diye sevinirken gerçekleşen bir olay her şeyi bir karabasana çevirdi. Raslantı bu ya, Harp Okulu'ndaki ilk nöbetim 22 Şubat 1962 gecesi idi.

22 Şubat Olayları ve Talât Aydemir

Nöbetim olduğu için gerekli kitaplarımı da getirmiştım. Çünkü subay nöbetleri 24 saatti, buna karşılık bir gün istirahat izni veriliyor ve bu sonraki nöbete kadar sürüyordu. Nöbetçi subay kolluğumu takıp tabancamı kemeriime geçirdiğim sırada, alı al moru mor bir yedeksubay arkadaşım geldi ve onun yarın nöbeti olduğunu ama nişanlısı da yarın geldiği için nöbet değiştirmemizi rica etti. Arkadaşımı kıramazdım, nöbetçi amiri yarbaya gidip nöbetleri değiştirdik. Nöbetçi kolluğunu arkadaşşıma verdim ve Çelikkale Sokak'taki evime döndüm.

Gece saat üç sularında gürültülerle uyandım, evimin karşısında Jandarma komutanının lojmanı vardı. Pencereden baktım, ellerinde Tomsonlu birçok Harp Okulu öğrencisi lojmanın çevresini sarmış. Hayda! Hemen sivil kıyafetimi giyip aşağı indim. Öğrencilere, "N'oluyor?"

diye sordum. Beni tanımadıkları için, “Dayı, hemen evine dön, sana zarar gelmesin” dediler.

Baktım çok ciddiler, eve döndüm. Uykum kaçmıştı. Aşağı indiğimde bazı öğrencilerin, o telaş içinde, Tomson silahları için yanlış mermiler aldığını görmüştüm, onlar da bunun farkına varmışlardı. Bazılarının kemerinde Tomson mermisi yerine, piyade tüfeği mermisi vardı. Eğer yanlışlıyorsam, bunlar Harp Okulu son sınıf öğrencileriydi. “Eyvah” dedim “bir ihtilal daha!” Ama bunu kimin ne için yaptığını çözememiştim.

Bütün olayı, ertesi gün üniformamı giyip Harp Okulu’na gittiğimde anladım. Birinci derecede kırmızı alarm verilmişti. Tank asteğmeni olduğum için nizamiyedekiler beni içeri almadılar. İhtilalcilerin başını tankçı subaylar çektiği için, benden kuşkulanmış olmalıydılar. Telefonlar, konuşmalar, bir iki saat sonra içeri girmeme izin verildi, o da cipin içinde iki Tomsonlu asker refakatinde...

Harp Okulu’na birçok subay doluşmuştu, Özel tim gelmiş, hazır bekliyordu. Bizden önceki Harp Okulu komutanı, 22 Şubat’ı başlatan Albay Talât Aydemir tutuklanmıştı. Tank Okulu’ndan tanıdığımız Binbaşı Fethi Gürcan da... Beni, yeni atanan komutanın huzuruna götürdüler. Bu bir tuğgeneralidi. Adının Kemalettin Eken olduğunu sonradan öğrendim. Kısa bir süre sonra, yerine Tuğgeneral Burhan Ercan da vekâleten getirildi. Bir yıl sonra da, 1972’de, sıkıyönetim mahkemelerinin başına getirilen ve benim geçici yaverliğini yaptığım Korgeneral Namık Kemal Ersun atandı.

Belli ki iyice araştırmışlar, benim burada yedeksubay olduğumu öğrenmişler ve mesleğim tiyatro olduğu için beni “moral subayı” yapmışlardı; amirim askeri öğretmen yüzbaşısıydı. Emrettiklerinde, tutuklu öğrencilere sinema ve tiyatro getirecektim. Zaten bir süre sonra da

1.600 kadar tutuklu öğrenci, benden başka hiçbir subayı bölmelerinde istememeye başladılar. Biraz da haklıydılar çünkü bu gençler yalnızca komutanın emirleriyle hareket etmişlerdi. Onların bir inisiyatifi olmadığı için, mağdur bir duruma düşürülmeleri, sonra da kovulmaları hiç de adaletli değildi.

Bunları düşünüyordum ama bu düşüncemi kimseye söylemiyordum çünkü benim de sonum onlar gibi olurdu. Korgeneral, “Asteğmenim, burdan ayrılmak yok; yeni bir emre kadar Harp Okulu’nda kalacaksınız”. Sıkıyönetim ilan edilmişti ve başına, disiplini ve sertliğiyle tanınan Orgeneral Cemal Tural getirilmişti.

Ben nöbetimi değiştirdiğim yedek astsubay arkadaşımı merak ediyordum. Öğrendim ki hiçbir suçu olmayan bu arkadaş, sırf o arkadaş nöbetteydi ve tabancasını teslim etti diye doğuya seyyar jandarma alayına sürmüşlerdi. Nöbetçi Amiri yarbayı da bir süre gözaltına aldıktan sonra serbest bırakmışlar ama doğu hizmetine göndermişlerdi. Ben olayı ucuz atlatmıştım; atlatmıştım ama asıl sorunlu günler yeni başlıyordu.

Harp Okulu’na durmadan yeni subaylar geliyordu. Onun için, gece nöbette olmadığımız zamanlar yatacak yer bulamıyorduk. Binbaşılar, yüzbaşılar bile masaların üzerinde uyuyorlardı. Harp Okulu o kadar dolmuştu ki dinlenecek yer kalmamıştı. Bir yerden bir yastık buldum ve kütüphanede yastığı omzuma koyup ayakta, at gibi uyumaya çalıştım; çünkü kütüphanedeki iskemleler ve masalar da rütbeli subaylarla doluydu. Bazen yetmiş iki saat uykusuz kaldığımda halüsinasyonlar görüyordum, yer ve tavan dalgalanıyordu.

Bir gün, Cemal Tural Paşa Harp Okulu’nu denetlemeye geldi. Hepimiz hazır olda bekliyorduk. Bir ara Cemal

Paşa'nın benim tarafıma bakıp tabur komutanı binbaşığı yanına çağırdığını gördüm. Az sonra, bir üsteğmen yanıma geldi; önce resmi bir şekilde, bana onunla gelmemi emretti, içeri girdikten sonra koluma girip "Kusura bakma Nutku Asteğmen seni hapsetmem gerekiyor" dedi.

"Neden?" diye sorduğumda güldü, "Cemal Paşa bir tank teğmen görünce çok işkilleniyor".

"Peki ama kaç gün için?"

"21 gün."

Bunu olağan bir şeymiş gibi kabul ettim; çünkü Talât Aydemir başkaldırısını seçen birçok tank teğmen hapsedilmişlerdi. Üsteğmen, beni bir odaya soktu, kapıyı kitlemedi bile. Odada bir masa, iki işkemle, bir de yatak vardı. "Oh, nihayet uyuyabileceğim" diye düşündüm. Bu cezaya çok memnun olmuştum, 24 saatlik nöbet yoktu, ayakta uyumaya çalışmayacaktım; üsteğmen bunu anladı, "Şanslısın asteğmenim" diye bana takıldı. Yarım saat sonra, beni tanıyan kurmay başkanı, Kurmay Albay Kemal Yamak odaya geldi, ben yine hazır olda.

"Otur otur!"

Oturdum. Kurmay Başkanı, "Bu işi halledeceğiz, üzülme. Bir isteğin var mı?" diye sordu.

"Albayım, bir daktilo ve bir satranç takımı istiyorum. Daktilomla tezimi yazacağım. Eğer mesai dışında bir arkadaş bulursam, satranç oynamak istiyorum."

Kurmayların çok iyi satranç oynadıklarını biliyordum. Yenilsem de onlardan çok şey öğrenecektim. İlk satranç oynamaya gelen kurmay başkanı oldu.

Yeni Harp Okulu komutanı, Namık Kemal Paşa benim üniversite mensubu ve iki yabancı dil bildiğimi öğrenince, her çarşamba ve cuma uçuş eğitimine giden yaveri binbaşı yerine beni istemiş: "O tank asteğmen benim yaverliğimi

yapsın, bana onu gönderin” demiş. Gittim, yine önünde askerce çakıldım. Beni süzdükten sonra, “Beni ararlarsa, kim olduğunu sor, bağlamadan önce kimin aradığını bana söyle, ben bağla dersem, bağla” diye emretti.

Günler böyle geçti. Gözaltında tutulmamın 11. günü, Kurmay Başkanı Albay Kemal Yamak, bağışlandığımı ve Tural Paşa’nın hatasını anladığı için beni “taltif” edeceğini söyledi. Aslında, bağışlanmış oluşuma üzülmüştüm çünkü artık balayı günlerim sona ermişti. Ne yapacaktı acaba diye düşünürken “taltif”in ne olduğu anlaşıldı: Beni sıkıyönetim kadrosuna alıyordu. Bir üsteğmenle birlikte değişmeli nizamiye nöbeti tutacaktık.

Yıllar sonra o üsteğmen tuğgeneral olarak Ege Ordu Komutanı kurmay başkanı oldu ve okula gelip beni ziyaret etti. Ege Ordu Komutanı orgeneral de benim zamanımdaki Harp Okulu kurmay başkanı çok sevdiğim Kemal Yamak’tı. Kemal Paşa bir taktik ustasıydı ve bunu Kıbrıs Harekâtı’nda göstermişti.

Asıl zorluklar, Cemal Tural Paşa beni sıkıyönetim kadrosuna aldıktan sonra başladı. Dış nizamiye bir kulübeydi, içi bir elektrik sobasıyla ısıtılıyordu. O kış çok sert geçiyordu, Ankara’ya lapa lapa kar yağıyordu. Tomsonlu iki nöbetçiyi, dışarda üşümesinler diye durmadan koşturuyordum. Bereket nöbetleri yalnızca ikişer saattti. Onların nöbeti bitince yenileri geliyor ama biz subaylar yine 24 saatlik nöbetimizi sürdürüyorduk. Gece yarısı, kalori-fersiz bir cip gelip beni alıyor, iki Tomsonlu askerle birlikte, “Parola-işaret” bütün Ankara nizamiyelerini dolaşıp Merkez Komutanlığı’na tekmil veriyorduk. O dönemdeki Merkez Komutanı, tuğgeneral olan Ali Elverdi’ydi. İlk gi-dişimde tank teğmen olduğumu görmüş ve önünde selamımla güzel çakıldığımı görüp, bana “Asteğmenim, sen

nasıl dışardasın?” diye sorunca, “Ben yedek asteğmenim, komutanım” dedim.

“Peki tezkere bırakmak ister misin?” diye sorunca ben de üniversitede doçentliğime hazırlandığımı söyledim. Bunun üstüne “A bak bu da bir vatan görevi” demesi beni sevindirmişti. Ali Elverdi’yle yıllar sonra başka bir yerde de karşılaştık.

Eksi 19 derecede Ankara nizamiyelerini dolaşmanın en zevkli yanı, Cebeci’deki bir fırının sıcak ekmek çıkarması ve bizim bunu kaşar peyniriyle yememizdi. Nöbete çıkmadan önce mutfağa telefon eder, astsubaydan bize dört büyük parça kaşar peyniri göndermesini isterdim. Sonra fırından çıkan, el değmeyecek kadar sıcak ekmeğin içine kaşar peynirini koyar, şoför dahil, hepimiz yerdik. Bu yüzden refakatçi askerler benimle nizamiye denetimine çıkmayı severlerdi.

Bir gece, saat sabahın üçünde, nizamiye nöbetinde doçentlik araştırmamı daktiloya geçirirken, açıkgöz Karadenizli nöbetçim kapıyı çaldı ve yukardan bir karaltı geldiğini söyledi. Daktiloyu, hemen tezgâhın altına koyup dışarı çıktım. İlk işim onlara silahlarının numarasını sormak oldu; çünkü biliyordum, eğer gelen bir subaysa, askerlere silah numaralarını soracaktı, bilemezlerse, cezayı ben alacaktım. Neyse ki bildiler. Karaltı biraz yaklaşıncı kim olduğu anlaşıldı; Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural, arkasında cipi, kendisi yürüyerek geliyordu. Oysa nöbetçi amir bana onun Konya’ya gittiğini söylemişti. Ama işte gecenin üçünde geliyordu. Hemen hazır ola geçtim, askerler de öyle. Cemal Tural, nizamiyeye gelince cipine bindi. Ve bana baktı: “Her şey normal mi, asteğmenim?”

“Evet, komutanım!”

O sırada, sol kolumdaki nöbetçi subay bandı gevşemiş olacak ki, yavaş yavaş kolumdan aşağı kayıyordu. Tural

Paşa, gözleriyle bu kaymayı takip etti, ben sıkıntı içindeyken, o bir şey demeden şöförüne “Gidelim” diyerek beni kurtardı.

22 Şubat olayları yüzünden, bizi zamanında terhis etmediler. Aslında, Tiyatro Kürsüsü kurulmuştu. Ben de bir an önce bekleyen kadroma kavuşmak istiyordum. Nihayet, 26. ayın sonunda bizi teğmenliğe terfi ettirip yıldızı taktıktan sonra terhis ettiler.

Tiyatro kökenli olduğum için, beni moral subayı yapmışlardı dedim ya, patronum çok sevimli bir öğretmen yüzbaşısı ve üniversite eğitimini Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde yapmıştı. Yani ikimiz de aynı fakülteyi bitirmiş mezunlardık. Bu da aramızda daha rahat bir iletişim kurulmasını sağladı.

Devlet Tiyatrosu’nda *Öp Beni Kate* müzikali oynuyordu; başroldeki Prof. Higgins rolünde Cüneyt Gökçer, çiçekçi kız Eliza rolünde Ayten Gökçer vardı. Kurmay başkanı, yüzbaşısıdan bu müzikale iki davetiye almasını istemiş. Beş subayın oturduğu odaya (Benim masam kapının yanında en sondaydı; çünkü başköşede iki binbaşı, sonra biri patronum olan iki yüzbaşı vardı) heyecanla girdi, “Kurmay başkanı müzikale iki davetiye istiyor” dedi. Ben, “Hemen telefon ederim” diye telefona uzandım. Yüzbaşı telefonu elimden aldı, “Ben telefon etsem daha iyi olur. Ne de olsa sen bir asteğmensin. Yüzbaşı olduğumu söylersem, daha iyi olur”.

Ben işi ona bıraktım ama yüzbaşı benim halen Edebi Kurul üyesi olduğumu bilmiyordu. Telefonu aldı, biraz bekledikten sonra, “Orhan Beyfendi” diye başladığı konuşmasında Kurmay Başkanı’nın isteğini ilettiler. Ama telefonda, sekreter Orhan Kuraner, hiç yer olmadığını, daveti-

ycyi ancak birkaç temsil sonrası verebileceğini söyleyince, yüzbaşı büyük hayal kırıklığı içinde telefonu kapattı. Ben, “İzin verirsiniz, bir de ben arayayım” dedim. Yüzbaşı, küçümseyerek ve inanmayarak bana: “Yer yokmuş. Bana hayır dedi, sana mı evet diyecek?” Bunu seyreden baştaki kıdemli binbaşı, “Bırak denesin, ne kaybederiz?” deyince yüzbaşidan izin çıktı.

Telefonu aldım, “Ben Özdemir Nutku, Orhan, hemen iki davetiye gönder. Çabuk olsun!” diye adeta emir verir şekilde konuştum. Fırlama Orhan, keskin zekâsıyla durumu anlamıştı: “Tamam Özdemir Hoca, yarım saat sonra davetiyeler orada olacak” dedi. Biliyorum, benim prestij kazanmamı düşünmüştü. Telefonu kapattım.

“Tamam komutanım, yarım saat sonra davetiyeler elimizde olacak” dedim. Yüzbaşı hem şaşırmış hem bozulmuştu ama belli etmemeye çalışarak “Teşekkür ederim asteğmenim” dedi ve sustu. Kıdemli binbaşı, tekrar aldı sazi eline, alaylı bir biçimde yüzbaşıya, “Tiyatro deyince, rütbeye bakılmıyormuş, değil mi yüzbaşım!” dedi. Yüzbaşı hiç bozuntuya vermeyerek “Evet, bundan sonra tiyatro için asteğmen telefon etsin” diyebildi. Ben, yüzbaşı bozuldu diye üzölmüştüm. Ama yüzbaşı makul bir insandı. Aramız hiç bozulmadı. O da askeri öğrenci olarak bizim fakölte’nin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nden mezun bir öğretmen yüzbaşiydi. Bu olaydan sonra yüzbaşı, tiyatro ve sinema konusunda beni görevlendirdi.

İlk tiyatro kitaplarım

Üçüncü şiir kitabım *Bölük Yaşantı*, 1957’de yayımlandıktan sonra da şiir yazmayı sürdürdüm ama sonraki şiirlerimi kitap olarak yayımlamadım. Aslında, bu kitap üzerine

ummadığım kadar çok yazı yazılmıştı. *Akis*, *Yenilik* ve *Yeditepe* dergilerinde, *Ulus* ve *Vatan* gazetelerinde Oğuz Tansel, Ahmet Köksal, Yurdakul Mehmetoğlu gibi kişilerin yazıları beni özendirici nitelikteydi. Ne ki kendimi tiyatroya odaklamam gerekiyordu.

İlk tiyatro kitabım, *Tiyatro ve Yazar*, 1960 yılında çıktı ve yok sattı. Buna memnun oldum. Üniversiteye asistan oluşumdan bir yıl sonra, yani askere gitmemden iki yıl önce, ilk tiyatro kitabımı, arkeoloji ve mimarlık alanında adını duyuran Ümit Serdaroglu yayımladı. Ümit'i, arkeoloji sertifikamı yaparken tanımıştım, çalışkan ve zeki bir arkadaşım. Profesör olduktan sonra, Ekrem Bey'in yanında, sonra da kendi başına birçok arkeolojik yenilemelerde başı çekti. Çalışmaları arasında Bodrum tiyatrosu kazı ve onarımı, Türkiye'de yerleşme bütününe yönelik ilk koruma planı olan "Gesi projesi", İstanbul surlarının onarım projeleri de yer aldı.

Serdaroglu son olarak Haliç Üniversitesi'ne geçmiş ve yeni bir restorasyon yüksek lisans programı açmak üzereydi. Yaklaşık 22 yıldır Assos (Behramkale) kazılarını yönetiyordu. Serdaroglu, Zeugma Girişim Grubu Kazı Koordinatörü'ydü. Ne yazık ki 73 yaşındayken, 23 Eylül 2005'te onu da kaybettik.

Ümit'in babasının bir basımevi vardı. Oldukça da büyük bir basımeviydi. Bir gün, "Özdemir basılacak kitabın var mı?" dedi.

"Var."

"İstersen ben basarım."

"İstemez miyim, çok teşekkürler."

Tiyatro ve Yazar, oyun yazarlığı ve tiyatro konusunda bir inceleme kitabıydı. "Gim Yayınları" olarak çıktı. Hem tiyatro kavramı ve çeşitli profilleri üzerinde duran bir in-

celeme kitabı olduğu kadar, 1940'lı ve 1950'li yıllardaki bazı oyun yazarlarının dramaturgik bir değerlendirmesiydi. Ümit, aslında, başka kitaplar da basmak istiyordu. Ama babası, sağlık sorunlarından dolayı basımevini satınca, "Gim" tek kitaplı bir yayınevi olarak kaldı. Bu "ilk" tiyatro kitabım, daha sonra yazdığım bütün kitaplarımın coşkusunu içeriyordu. Her "ilk" aynı zamanda yeni bir şeye gebedir. Oysa ben sonuçlanmış bir şey üzerinde artık durmam, yenilerine bakarım. Üretilmiş olan geçmişte kalır. Önemli olan gelecektir.

Askere gitmeden önce hazırlamış olduğum *Modern Tiyatro Akımları*, 1963 yılında, askerlik görevimi yaparken Salim Şengil'in Dost Yayınları tarafından basıldı. Bu kitapta 19. yüzyıldaki tiyatro gelişimini ele alıyordum. Bu kitap, bir tiyatro tarihi değildi ama modern tiyatro tarihi içindeki organik gelişmeyi ele alıyordu. Öğrenciler için bir kaynak kitaba gereksinim vardı; kaynağından o güne dünya tiyatrosunu ele almak daha yararlı olacaktı.

Bu kitap *Tiyatro ve Yazar*'dan daha çok ilgi gördü. Birçok önemli yazar bu kitap üzerine tanıtım yazdı. O sırada, henüz tanışmadığım Metin And, *Ulus* gazetesinde "Önemli Bir Kitap" başlığını atmıştı. Fahir Aksoy, "İlginç Bir Tiyatro Kitabı ve Yazarı Üzerine" başlığıyla kitap üzerine güzel bir yazı yazmıştı. Oktay Akbal, *Düşle Gerçek* sütunundaki yazısını, "Çoktan beri bu kadar ilgi çekici bir inceleme kitabı okumamıştım" diye bitiriyordu. Metin And, ilk yazısıyla yetinmemiş, bir hafta sonra *Ulus* gazetesinde daha ayrıntılı bir tanıtma yazısı yazmıştı.

Bütün bu övgü dolu yazılar beni durmadan yazmaya özendiriyordu. 1965'te, ABD'ye davet edilmeden önce, *Oyun Yazarı* adlı kitabım, Günay Akarsu'nun İzlem Yayınları arasında çıktı. O sırada oyun yazarlığı ve sahne

üzerine bilimsel kitaplar çıkmadığı için kitap üç ay içinde tükendi ama ikinci baskısı yapılamadı.

Sayısız “ilk”ler vardır kişinin yaşamında... Daha nicesi de gelecekte! Üniversite olayları, geçiş dönemi toplumunun kanlı, gözyaşlı, acılı yılları... 12 Mart’lar, Sıkıyönetim Mahkemeleri, 12 Eylül’ler, düşün insanların ve yazarların karanlığın güçleri tarafından yok edilişi, karanlıktan gelip karanlığa giden birtakım zavallıların dünyada bulundukları aydınlığı da karartma cehaleti, “şeriat isterük” safsataları, koalisyonlar, koalisyonlar, koalisyonlar... Bunlara karşın yaşam varoldukça, yeni umutlar hep yeşerecek. Çünkü yarım yüzyıldan fazlasını üniversiteye vermiş bir öğretim üyesi olarak gençlere güveniyorum. Her umut, yeni bir “ilk”i, her yeni “ilk” yepyeni bir umudu getirecek...

İlk evliliğim bitiyor

Bir gün birliğin tabur komutanı binbaşı, benden smokinim olup olmadığını sordu.

“Var komutanım.”

“Seninle aynı boydayız, smokinin bana olur mu?”

“Olabilir binbaşım, bir deneyelim.”

Binbaşı bana bir cip ayarladı. Kavaklıdere’deki evimeze girdim. Ev iki katlı bir dubleksti. Dolaptan smokinimi alırken üst taraftan düşen mektuplar eşimin bir başkasına âşık olduğunu gösteriyordu. Keşke bunu bana açıkça söyleseydi. Bunu hak ediyordum. Smokini götürmeyi unutacak kadar kendimi kaybetmişim. Asker zili çaldığında kendime geldim, smokini aldım ve aşağı indim. Cipe bindiğimde asker, “Komutanım kusura bakmayın, size bir şey oldu sandım” diye özür diledi.

“Yukarda ne kadar kaldım?”

“Ben istediğiniz kadar beklerim komutanım ama bir saati geçmişti.”

Kafam allak bullaktı. Bu içimi çok acıtmıştı. Harp Okulu’na gittiğimde, herhalde yüzümü düzeltememişim ki binbaşı, “Her şey yolunda mı?” diye sordu.

“Yolunda, binbaşım.”

Aylar süren satın almalardan sonra yeni evim oturulabilecek bir duruma girmişti. Bir daha evlenmemeye de karar verdim. Başar’a kızmadım, ayrıca Korkut’a kendi çocuğuymuş gibi ilgi gösteriyordu. Daha sonraları Başar Sabuncu’dan ayrılan Sevgi, Mümtaz Soysal’la evlendi. Genç yaşta yakalandığı kanser nedeniyle 1976’da henüz 40 yaşındayken hayatını kaybetti.

Fakir Baykurt ve TÖS

Fakir Baykurt’u, 1950’li yıllarda önce kitaplarıyla tanıdım. O sırada *Yılanların Öcü* hem en çok satılan kitaplar listesine girmiş hem Metin Erksan’ın titiz çalışmasıyla ortaya çıkan film büyük ses getirmişti. Dört beş yıl sonra Bahçelievler’e taşındığımızda komşumuzun Fakir Baykurt olduğunu öğrenince hem şaşırdım hem sevindim. Balkonlarımız adeta yan yanaydı. Balkondan balkona sohbet için yüksek sesle konuşmak bile gerekmiyordu. İşte o günden sonra Fakir’le olan dostluğum onun erken ölümüne kadar sürüp gitti. Her yaz, Kaz Dağları’nın eteklerinde, Ege’nin meltemiyle soluk alan Ören’de bu kez de altı üstü komşu olduk. 1973’ten 1999’a kadar Ören’deki dostluğumuz hiç tükenmedi.

Şimdi geriye dönüp bakıyorum da çok güzel günlerdi onlar. Ne güzel konuşur ve tartışırdık. Sitemizdeki bütün şairler, yazarlar (Aziz Nesin, Tahsin Saraç, Talip Apay-

dın, Salâh Birsell, Oğuz Tansel, incelemeci Asım Bezirci, yazar-gazeteci Recep Bilginer, Orhan Veli'nin kız kardeşi Fûruzan Hanım, kayınbiraderi İbrahim Yolyapan, gazeteci İlhami Soysal, DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk, Deniz Gezmiş'in avukatı Halit Çelenk, anayasa profesörü Bahri Savcı, psikoloji profesörü Atalay Yörüköğlü, Ruhi Su, felsefeci Yılmaz Önen, *Yeditepe* dergisinin sahibi Hüsamettin Bozok, meslektaşım Sevda Şener, gazeteci Müşerref Hekimoğlu) toplanır, konuşur, tartışır, bazen de atışırdık.

Fakir her zamanki sevecen ve kontrollü tavrıyla atışanları yumuşatır, kendi başından geçen bir fıkrayla topluluğu daha olumlu bir havaya çekerdi. Geceleri, Ruhi Su balkonunda sazıyla çalışma yaparken bütün site kocaman bir kulak kesilir, onun, o harikulade bas sesiyle söylediği türkülerini dinlerdi. Ören'deki Sunar Sitesi, ülkemizin önde gelen şairlerini, yazarlarını barındıran bir forum gibiydi. Şimdi ise o kadar çok kişiyi yitirdik ki dingin bir sessizliğe büründü. Ne Ruhi Su'nun türkülerini ne Aziz Nesin'in zekâ ürünü şakaları ne de Fakir'in akıl dolu konuşmaları var; hepsi sonsuzluğa gitti.

Hiç unutamıyorum, 1999 yılının yazı Ören'e gittiğimde, Fakir'in ağır hasta olduğunu ama bunu kimseye belli etmek istemediğini öğrendim. Şoke olmuşum. Fakir balkona daha az çıkar oldu. Ama kendini iyi hissettiği bir gün, ben çalışırken, bizim dairenin kapısı önünde sesimi çığırıldığını duydum ve hemen kapıya koştum.

“Hoş geldin.”

“Hoş bulduk, balkonda oturalım.”

Balkona geçtik. Baktım hiç öyle bitkin görünmüyor. İçimde ufak da olsa bir umut ve sevinç kıvılcımı hissettim.

“Nasılsın Fakir?”

“Ben iyiyim, sen kendinden söz et. Yeni kitabını bitirdin mi?”

Fakir, o babacan ve sakin tavrıyla yine bir başkasıyla ilgileniyordu. Bu onunla son görüşmemiz oldu. Çünkü ani bir kararla Almanya’daki evine gitti. Meğer hastaneye yatmak için gitmiş, sonradan öğrendim. İçimde bir ukdedir, ona veda bile edemedim. Sevgili kızı Işık Baykurt’un anlattığına göre, ölüm döşeginde o çok sevdiği “Allı turnam bizim ele varırsan, şeker söyle, bal söyle, kaymak söyle” türküsünü mırıldanmaktaymış.

TÖS tiyatrosunun kuruluşu için Fakir Baykurt’un 4 Ekim 1966 günü yaptığı basın toplantısında hazır bulundum. Bundan beş altı ay kadar önce o sırada Ankara, Bahçelievler’de balkon balkona komşum olan Fakir, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi’ndeki odama gelmiş ve bu projesinden söz etmişti.

Bu topluluğun başına kimi getirebileceğimiz üzerinde konuşmuştuk. Birçok devrimci tiyatrocı üzerinde durduktan sonra Sermet Çağan adı üzerinde anlaşmıştık. Çağan, Türk tiyatrosunun devrimci, dinamik, eylemci oyun yazarı, titiz, döneminin en ilgi çekici yönetmeniydi. Ama her şeyden önce mangal gibi yüreği, el değmemiş duyguları, pırıl pırıl zekâsıyla büyük bir insandı.

Doğruyu gören ama kesin kararını vermeden önce bunu başkalarıyla tartışan, kendi kafasında bir senteze varmadan adım atmayan ve çoğu kimsede bulunmayan özeleştirici gücüne sahip bir dosttu. Kendi alanında birçok kimseden bilgili ama herkesten çok öğrenme çabası içinde, bilinçli ama bu durumunu kendi çıkarına yontmayan bir bilge de diyebiliriz onun için. 1960’lı yılların başında başlayan çok sıkı dostluğumuz, ne yazık ki onun 1970 yazındaki ölümüyle noktalandı.

Evet, böyle bir ustayı TÖS Tiyatrosu'nun başına geçirdik. Bu topluluk, özellikle Anadolu'nun küçük kentlerine, köylerine turneler düzenleyecek, bu turnelerde de sendikanın 270 şubesi yardımcı olacaktı. Sermet Çağan, oyunu ve çevresine topladığı gençleri hazırlamak için, Kaz Dağları'nın görkemi altında, Edremit Körfezi kıyılarında, pırıl pırıl bir sahil beldesi olan Ören'de, belediye başkanının da davetiyle karargâhını kurdu. Orada, sabahtan akşama kadar topluluğun oyunu çalışıldı. Ama bu çalışmalar yalnızca provalardan ibaret değildi.

İstanbul'dan, Ankara'dan, çalışmalarla örtüşen konferanslar vermek üzere, yazarlar, bilim insanları ve eleştirmenler çağrıldı. İstanbul'dan Selahattin Hilav, Günay Akarsu, Hayati Asilyazıcı vb, Ankara'dan Metin And ve ben davet edildik. Sermet, hepimizden kendi oyunu olan ve Tiyatro TÖS için sahneleyeceği *Ayak-Bacak Fabrikası*'nın⁷ çeşitli açılardan irdelenmesi için konuşmalar yapmamızı istemişti. Anımsadığım kadarıyla, Selahattin Hilav “Yabancılaşma, Şeyleşme ve *Ayak-Bacak Fabrikası*”, ben “*Ayak-Bacak Fabrikası*'nda Yerli Özellikler”, Günay Akarsu “Gezici Tiyatrolar” gibi konularda konuşmuştuk. Topluluk, disiplinli bir izci kampı gibiydi; sabah belli saatte kalkılıyor, kahvaltıdan sonra spor yapılıyor; belli saatte çalışılıyor, yemek yeniyor ve aynı saatte dinlenildikten sonra yine çalışmalara başlanıyordu.

Tiyatro TÖS topluluğu Ekim 1966 başında çeşitli kentlerde, ilçelerde ve köylerde oyunlar oynamaya başladı. Turne iki ay büyük bir başarıyla sürdü. Yazar ve yanındaki gençlerin yorgunluğu, bu başarıların yanında unutuluyordu. Turne böyle sürüp giderken burada konumuza

7 Bu oyun ilk kez, 1964'te, İTÜB Gençlik Tiyatrosu tarafından oynandı. Yazar Oktay Arayıcı da bu ilk yapımda yer almıştı.

girmeyen nedenlerden dolayı toplulukta bir parçalanma oldu. İşte ben bu sırada Sermet Çağan'dan bir mektup aldım. 5 Aralık 1966 tarihli bu mektupta şöyle yazıyordu:

5 Aralık 1966

Sevgili Özdemir,

Mektubun beni çok sevindirdi. Çeşitli engeller ve düşünceler karşısında, arada bir kendininkine benzer bir düşünce ve tutumla karşılaşmak, inan insanı büyük ölçüde mutlu kılıyor. Büyük kentlerde oynama konusunda tamamen seninle aynı fikirdeyim. Kentlerde oynuyoruz, seyirci geliyor, para da geliyor. Ama bunun Kenterler'den ya da Dormenler'den veya ne bileyim herhangi birinden farkı yok. Turnenin Ramazan'a kadar olan birinci bölümünde hemen 60-65 yer dolaşmış olacağız, bunun 14'ü kent. Bu hesabı verirken, oynadığımız 65 yerin sadece bir kısmına büyük kent diyebildiğim gün kendimizi amaca daha yakın bulacağım. Ramazan içinde İstanbul'un çeşitli semtlerinde oynayacağız. Daha çok fabrika çevreleri ve dış mahalleler üzerinde duruyoruz.

Turnenin ikinci bölümünde de, hemen hemen sadece kasaba ve köylere gideceğiz. Hatta buna yeterli olanakları sağlamak için imece düzeninde çalışmayı teklif ettim. Çocukların 20 tanesi aslan gibi çıktı, tabii Memet [Mehmet Ulusoy] başta. Derhal kabul ettiler. Belki bu yolla istediğimiz işi yapabileceğiz. [...]

Özdemir'ciğim, İstanbul'dan ayrılmadan önce, köy ve kasabalarda ne gibi araştırma ve soruşturma yapmamızı tavsiye etmeni rica ederim. İleriki çalışmalarınızda bize çok yararı olacak bu araştırmanın ne yönde yürütülmesi gerek? Pek çok selam ve sevgiler.

Sermet Çağan

Görüldüğü gibi, Sermet Çağan'ın yazdığı bu mektupta bazı gerçekler su yüzüne çıkıyordu. O, daha çok ilçelere

ve köylere gidip oynamak istiyordu. Anadolu'nun çeşitli yöreleri üzerinde onun soruşturmalara aldığı yanıtlarla⁸ epey bilgisi olmasına karşın yapabileceği araştırmalar için büyük bir alçakgönüllülükle yardımını istiyordu.

İlk sendika tiyatrosunu kuran Fakir Baykurt, *Oyun* dergisine yazdığı yazıda şöyle diyordu:⁹

Tiyatro TÖS bir gezici tiyatrodur. Yılın on bir ayında, Türkiye'yi yol yol, bölge bölge gezerek kültür merkezlerinden uzak il ve ilçelerde ve fırsat buldukça yol üstündeki köylerde 231 temsil verecektir. Program dışı matinelere bu sayı biraz daha yükseltilecektir. [...] Tiyatro TÖS'ü kurarken bizim iki amacımız vardır: Birincisi, 624 sayılı "Devlet Personeli Sendikaları Kanunu" ile kendi tüzüğümüzde yazılı kültür hizmetlerinden birini gerçekleştirmek; yani kültür merkezlerinden uzaklarda çalışan öğretmen üyelerimize ve onlarla beraber yaşayan halkımıza en tatlı kültür nimetlerinden biri olan tiyatroyu göstermek, böylece onların gelişmesine, Michelet'in dediği gibi, 'gençleşmesine', 'yenileşmesine', birbirleriyle kaynaşmasına, onların birbirlerini daha çok sevmesine yardım etmektir.

Ne yazık ki bu harika proje bir buçuk yıl kadar sürdü. Tartışmaları, Eylül 1968'de toplanan Türkiye Devrimci Eğitim Şûrası'na bırakmıştır. Elbette bu kurultayda, birçok seksiyonda sorunlar tatışılmış ve sonra da bir bildirgeyle birlikte, kurultay sonuçları bir kitap olarak yayımlanmıştır.

Sanat seksiyonunda şair-mimar Cengiz Bektaş, ressam Turan Erol, besteci Muammer Sun ve tiyatro ko-

8 Soruşturmaya gelen yanıtların bir bölümü Tahir Alangu tarafından verilmiştir. Bkz. *Oyun*, sayı 29, İstanbul, 1966-2, s. 14-18.

9 Fakir Baykurt, "İlk Sendika Tiyatrosunu Kurarken", *Oyun* (Tiyatro ve Eğitim sayısı), sayı 29, İstanbul, 1966, s. 8-9.

nusunda ben vardım. “Ülkemizde Tiyatronun Durumu, İlkeler, Kurumlar” başlıklı bildirimde sonuç olarak şunu söylemiştim: “Kültür kalkınmasının ve bütünlenmesinin etkin aracı olan tiyatro sanatını, aynı zamanda köklü ekonomik kalkınmanın da itici gücü sayıyorum. Bütünlenmiş bir kültür bilincinde, bir toplumun BİRLEŞİK İFADE GÜCÜ hayat bulduğu için kalkınma da hızlanır, kanısındayım.”¹⁰

Kurultayda, Tiyatro TÖS’ün güzel bir örnek olacağını ve başka sendikaların da kendi topluluklarını kuracağını umuyorduk. Ama bu umudumuz boşa çıktı. Oysa Avrupa ülkelerinde, Güney Amerika’nın bazı ülkelerinde sendikalar kendi topluluklarını kurmuş, başlarda kendi sorunlarına değinmiş ama sonradan evrensel sorunlara da el atarak kendi çevrelerini aydınlatmışlardı. Ülkemizde, ne yazık ki, Tiyatro TÖS tek örnek olarak kaldı.

Bugün bunları yeniden hayata döndürmenin tam zamanıdır. Bunlar için bir kısım aydınlar tarafından girişimler yapılmaktadır. Ama ilerici geçinen bazı siyasal partilerin bile belirgin ve tatmin edici bir sanat ve kültür politikaları olmadığı ve sadece bazı iyi niyetli, münferit etkinlikler yapmanın yeterli olduğunu düşündükleri için, Türkiye halkını kalkındıracak kurumlar bir türlü yaygınlaştırılıp halk tarafından yaşanır duruma getirilememektedir. Bu ülkemizin kaderi olmamalı. Çünkü bu ülke insanları en iyisini elde etmeli. Ama emperyalizmin sinsi oyunları, cahil dincilerin ülkemizde hâlâ at koşturmaları en büyük şanssızlığımızdır.

10 “Türk Toplumunun İhtiyaç Duyduğu Yeni Kültür ve Sanat Kurumları”, *Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şûrası*, ayrı basım, Dos. No. 7/d, Ankara, 1968, s. 34.

Yenişehir Tiyatrosu'nu kuruyoruz (1966)

Ankara Sanat Tiyatrosu'ndan ayrılan Oben Güney, sevgili dostum Sermet Çağan'la bir araya gelip AST'ın tam karşısında, tiyatro durumuna getirilmiş bir otelin alt katını kiralayıp Yenişehir Tiyatrosu'nu kurduk. Otelin tiyatro meraklısı genç sahibi otelin bodrum katına bir tiyatro salonu yaptırmıştı. Bunu haber alır almaz ona başvurduk, o da tiyatronun teknik ve elektronik aksamını bizim yardımımızla tamamlamak amacıyla önerimizi kabul edip salonu bize kiraladı.

Biz de vakit geçirmeden kolları sıvadık. Oben, yeni kurduğumuz tiyatroyu tanıtmak için çalışırken, Sermet ve ben sahnenin tamamlanması için otel sahibine ve işçilere yol gösteriyorduk. Ben, ayrıca hiç oynanmamış yeni oyunları araştırırken, İngiliz yazar Michael Hastings'in İngiltere'de ve ABD'de bomba gibi patlayan ve ABD Başkanı J. F. Kennedy'i öldürdüğü iddia edilen Lee Harvey Oswald üzerine yazdığı oyunu seçtim; çünkü bu konu o gün için çok günceldi. Oyunun adı da *Lee Harvey Oswald*'dı. Oben ve Sermet'le konuştum, onların da onayını alıp oyunu Türkçeye çevirdim. Oyunu benim sahnelemem istenince provalara başladım.

ABD'nin demokrat Başkanı J. F. Kennedy, 22 Kasım 1963 günü, Texas eyaletindeki Dallas'ı ziyareti sırasında, eşiyle birlikte üstü açık arabasında halkı selamlarken, saat 12:30'da başından vurulup hastaneye kaldırılmış ama kafatasının yarısı gittiği için, doktorların bütün müdahalesine karşın kurtulamamıştı.

Bu olay üzerine ABD'de ve Britanya Birleşik Krallık'ta yazılan oyunlar vardır. Bunlardan biri İngiliz yazar Michael Hastings'in (1937-2011) oyunudur. Hastings bu oyunu

yazdığında (1966) 27 yaşındaydı ve konuya kuşkuyla yaklaşıyordu: “Eğer Lee Harvey Oswald öldürdüyse, bunu tek başına yapmamıştır. Eğer öldürmediyse, yüzyılın en büyük yanlış olur. Eğer bu işte parmağı varsa ve işbirlikçileri tarafından ihanete uğramışsa, demek ki, karanlıkta kaybolup suskunluk suçuyla hayatlarına devam edenler vardır.”

*Özdemir Nutku ve Sermet Çağan,
Rumelihisarı.*

Warren Komisyonu raporunu okuyan ve birçok belge inceleyen Hastings’in, sadece Oswald’ın üzerine yıkılan ve onu günah keçisi yapan bu cinayetin arkasında daha çok kişi olduğu sezgisiyle yazdığı oyunu bir buçuk ayda hazırladık ve temsillere başladık. Yeni bir tiyatro oluşumuz ve oyunun adı, Ankara seyircisini tiyatromuza çekti. Uzun bir süre, 350 kişilik tiyatromuz dolup taştı. Bu ivmeyle ikinci oyun devreye girdi. Bu kez bir yerli oyun, Cahit Atay’ın o dönemde, en son yazmış olduğu *Gültepe Oyunları* seçildi. Bu oyunu sahnelemeyi de Oben Güney üstlendi.

Bu çalışmada başarılı olunca, hepimiz artık tekerleği döndürdüğümüzü ve sürekli olacağımızı sanarak birbirimizi kutlarken, bütün emeğimizi yok eden bir haber geldi. Daha doğrusu, vergi dairesinden resmi bir yazı geldi. Verginin tutarı o kadar ağırdı ki dilimizi yutmamak için çaba sarf ettik. Vergi dairesi, bize gazino vergisi uygulamış, veremeyeceğimiz bir miktar saptamıştı. Tanıdık avukatlar derken, bu işin uzun süreceği ve bizim veremeyeceğimiz

masraflara neden olacağı anlaşılınca iflas ettiğimizi bildiren hukuki işlemlere giriştik. Böylece Yenişehir Tiyatrosu iki oyundan sonra kapandı. Daha sonra bu vergi işini biraz kurcalayınca iş anlaşıldı. Bir otelin bodrum katında olduğumuz için, orası tiyatro olarak değil, otelin gece kulübü olarak kabul edilmişti.

Neyse ki Kürsü'nün açılışına yetişmiştim. Açılış için, Viyana'dan Tiyatro Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Heinz Kindermann (1894-1985) ile onun yardımcısı Prof. Dr. Margret Dietrich (1920-2004) davet edilmişlerdi. Her ikisi de Viyana Üniversitesi Tiyatro Enstitüsü öğretim üyesiydi. Bu iki akademisyen üniversite tiyatro bölümlerinin piriydiler; çünkü özellikle Prof. Dr. Heinz Kindermann Avrupa'da ilk kurulan üniversite tiyatro biliminin birinci kuşak temsilcisiydi. 1964 yılında, üniversite senatosu kararıyla hayata geçirilen Ankara Üniversitesi Tiyatro Kürsüsü, bu iki bilim insanının konferanslarıyla açıldı. Çok

Avusturya Devleti tarafından armağan edilen bazı kitapları incelerken; (soldan sağa) Sevinç Sokullu, Sevdâ Şener, Özdemir Nutku ve Metin And.

iyi Türkçe konuşan ve uzun bir süredir Türkiye’de bulunan Avusturya Kültür Ataşesi Prof. Dr. Kasper da, kürsüye armağan olarak koliler dolusu tiyatro kitabıyla geldi. Bu, çok sevindiriciydi. Kürsünün bir de kitaplığı olmuştu. Ancak sahnemiz henüz yoktu. Kıdemli hocalar da sahne olmamasına pek üzölmüyorlardı. Ama ben sahnesiz tiyatro bilimi ve sanatı olacağına inanmıyordum. Doçent olduğumda, bir sahnemiz olması için uğraşmaya başladım.

İdealist bir bilim insanı: Melahat Özgü

4 Ocak 2001 günü, 95 yaşında aramızdan ayrılan Prof. Dr. Melahat Özgü’yü ilk kez 1964 yılında, Tiyatro Kürsüsü’nün başına geçtiğinde yakından tanıma olanağına kavuştum. Cumhuriyet’in ilk idealist kuşağının temsilcisiydi ve Atatürk devrimlerini adım adım yaşamış, coşku, duygu ve inandıklarından geri adım atmayan bir bilim insanıydı. Bu minyon profesörün Berlin Üniversitesi’nde o dönemin en büyük germanistlerinden Prof. Dr. Julius Peterson’un yanında doktora yaptığını ve 1934’te yurda dönüp 1935’te kurulan Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakölte’sinin ilk öğretim elemanlarından biri olduğunu biliyordum. Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu için çevirdiği yapıtları okumuştum. Tiyatro çevirileriyle zaten alana girmiş olan Özgü, böylece fiilen de tiyatro öğretiminin başına gelmişti. Özgü, çocuksu saflığı ve dürüstlüğüyle bir yandan tiyatro konusunda kendi eksiklerini tamamlamaya çalışırken Tiyatro Kürsüsü’nün gelişmesi için elinden geleni yaptı, biz (o zamanki) gençlerin akademik ilerlemesi için bürokrasiyle cebelleşti.

Kürsü başkanımız, elemanlarının başarılarıyla mutlu oldu, onların üzüntülerini paylaştı. Toplumsal ve siyasal

değişimler onu etkilemedi; çünkü siyasetin uzağındaydı ve kendi idealist dünyasının kalıpları içinde yaşamayı yeğlemişti; neye inanmışsa öyle devam etti. Onun devingen ve coşkulu kişiliği, düşünceleriyle zaman zaman ters düştü. Ama kendi gibi düşünmeyenleri de ezmedi. Onun cana yakın kişiliğini daha iyi anlatabilmek için bazı anıları paylaşmak istiyorum. Öğrencilerini seven, onlara bir ananın sevecenliğiyle yaklaşan Özgü, bir gün, Nietzsche bıyıklı, sosyalist olduğunu söyleyen öğrencisi Zülâl Aksoy'un bıyıklarını kesmiş olduğunu görünce, büyük şaşkınlık yaşadı ve ona şöyle dedi: "Sosyalist olduğunu söylüyorsun, ama bak, meğer bal gibi halk çocuğuymuşsun!"

Ders anlatışı, dönemler ve konularla özdeşleşen Özgü'nün birinci sınıfa sorduğu ilk soru, "Tiyatro neden Antik Yunan'da başlamıştır?" idi. Bu sorunun yanıtı kısa ve netti: "Çünkü Atina demokrasisi insana değer veriyor"du; tiyatro sanatı da insan içindi. Bunun anlamı, sanatın ancak insana değer verildiği yerde geliştiği idi. Hiç unutmam, sınavlara birkaç gün kala, defteri çalınan bir öğrenci, yıl boyunca tuttuğu notları iade etmeleri için, gözleri dolarak öğrencilere, "Bu durumda, bir dahaki yıl Romantizm'deki vicdan kavramını size nasıl anlatırım?" diye yakınmış ve ertesi gün not defteri kürsünün girişine bırakılmıştı.

1974 yılında, profesör olduğumda, Özgü beni içtenlikle kutladı ve şöyle bir süzdükten sonra: "Sen hiç de profesöre benzemiyorsun."

"Neden?"

"Profesör dediğin oturaklı olur, göbeklidir ve saçları dökülmüştür. Sende bunların hiçbiri yok!"

Yılların zorbalığına dayanamayıp bu koşullardan ikincisini yerine getirmiş olmakla hocanın isteğini yarı yarıya

da olsa gerçekleştirmiş olmanın huzuru içindeyken şimdi yine zayıflamış olmam Melahat Hoca'yı sanırım hiç memnun etmezdi. Bu nedenle bu anımı yinelemek istedim. Hocaların hocası Prof. Dr. Melahat Özgü'yü burada sevgi ve saygıyla anıyorum; değerli bir bilim insanını yitirmenin üzüntüsü büyük oluyor.

Sevda şener

Onu 1959 yılının baharında tanıdım. O tarihten itibaren birbirimize hep yardımcı olduk; bu işbirliğini ve anlayışını yıllar yıpratamadı. Tanıştığımızdan onu kaybettiğimiz güne kadar, son yıllarda o Ankara'da, ben İzmir'de olmamıza rağmen, akademik anlayışımız ve uyumumuz değişmedi.

Yazları Burhaniye, Ören'de aynı sitede kalıyorduk. Bir gün, oturduğu blokun balkonundan çalışma odama bakarak Hülya'ya telefon edip "Özdemir yine çalışıyor, gel biz seninle Ören'de, tepedeki çay bahçesinde güneşi batıralım" önerisinde bulundu. Sevdada orada Hülya'ya, "Ben dram sanatı ve oyun kavramı üzerine yapıtlarımı yazdım. Özdemir'in vizyonu çok geniş, o, oyuncunun tarihinden, tiyatronun ve Türk tiyatrosunun tarihine, yönetmenin çalışmasından, kültür manzaralarına kadar geniş bir yelpazede çalışıyor" diye beni methederken, beni karşılarında görünce ikisi de şaşırdılar. Sevdada, "Ne o, çalışman bitti mi?" deyince, "Çalışmam bitmez sadece mola vermek, keyif yapmak benim de hakkım" dedim. Son derece şık ve zarif giyinmiş olan Sevdanın üzerine tosttan taşacak kadar fazla koyulmuş ketçap ve mayonez bulaşmıştı.

Garsonu çağırıp buz gibi bir bira ve kalamar istedim. Sevdada gülerek, "Hülya, biz keyif yapmayı da bilmiyormu-

Özdemir Nutku ve Sevda Şener.

şuz?” dedi ve biraz sonra o da aynı siparişi verdi. Buz gibi iki bira geldi ama Hülya da Sevda da bir türlü çiğnedikleri kalamarı yutamıyorlardı. Hülya, “Bu ne böyle, okul silgisi yer gibiyim” deyince, garson özür dileyerek “Beyefendiden sonra isteyen olmaz diye düşünerek ocağı kapattık; iyi kızarmamış olabilir” dedi. Üçümüz de kahkahalarla güldük. Sevda son noktayı koydu: “Tabii, çalışan keyif yapmayı hak eder.”

Sevda, sezgileri güçlü, öğrencilerine karşı anaç ve yumuşaktı; olumsuz bir durumda öfkesini genellikle içine atan ama seyrek de olsa, patladı mı yüzü kızararak kızgınlığını bütün içtenliğiyle gösteren bir yapıya sahipti. İyi bir araştırmacı ve bilim insanı olarak, öğretmenliği, kitapları ve eleştirmenliğiyle Türkiye tiyatrosuna kalıcı olmak üzere imzasını attı. Özellikle, kuramsal dramaturgi konusunda başı çeken akademisyen oldu.

Birlikte geçirdiğimiz son yaz, Ören’deki sitenin kahvehanesinde, konuğu olan Füsun Akatlı’yla oturmuş, daha sonra birlikte Ruhi Su’nun eşi Sıdika Hanım’ı ziyarete

gitmiştik. Sevda evini sattığında üzüldük. Biz İzmir'e göç ettikten sonra ancak akademik vesilelerle görüşür olduk.

Metin, Sevda ve ben tiyatro alanında ayrılmaz bir üçlüydük. Önce Metin canı yitirdik. Metin'in ısrarla, "Ben bölüm başkanlığı gibi idari bir görevi istemiyorum" demesine karşın, Sevda ısrarla, "Hayır bölüme emeğin çok, sen de bunu yapmalısın. Sana söz veriyorum, bütün bürokratik işleri sana bırakmayacağım" diyerek onu ikna edişini anımsıyorum, Metin And, bölüm başkanlığını bu şartlarda kabul etmiş ancak üç dört ay kadar sürdürebilmişti. Yine de Sevda'nın arkadaşını bölüm başkanı olmaya özendirmesini akademik bir zarafet örneği olarak gençlere aktarmak istedim.

Metin And'dan sonra da sevgili Sevda sonsuzluğa doğru yola çıktı ve ben, şimdi, akademik açıdan kendimi çok yalnız hissediyorum. Sevgili meslektaşım ve arkadaşım, ışıklar ve huzur içinde rahat uyu. Türkiye tiyatrosuna yaptığın katkılar için hepimiz sana teşekkür borçluyuz.

Metin And

Metin And'la ilgili bir yıl arayla iki acı yaşadım ama ikincisi anlatılmayacak kadar büyüktü. İlk acım, *Metin And'a Armağan* başlıklı kitabı hazırlayan editörün benden yazı isteme zahmetine girmemiş olmasıydı. Oysa o, benim yarım yüzyıllık arkadaşımdı, ayrıca çok saygı duyduğum birkaç bilim insanından biriydi. Armağan kitabında benim de yazım bulunsun isterdim. Ne ki bir yıl sonra bu değerli can dostumu, bu az bulunur meslektaşını yitirmenin acısı her şeyi önemsiz kıldı.

1950'li yılların sonuydu, Almanya'dan yeni dönmüştüm. Türkiye'de hangi şiir, edebiyat, sanat ve tiyatro ki-

tapları çıktığını görmek için Turhan Kitabevi'nin o zaman pasaj içinde bulunan küçük dükkânına giderdim. Kendisi de iyi bir kitap kurdu olan Turhan, yeni çıkan kitapları gösterdi. Aralarından bir kitap dikkatimi çekti; bu, İstanbul'da Taç Yayınları tarafından çıkarılmış olan *Kırk Gün Kırk Gece* adında bir kitaptı. Kitabı karıştırmaya başladım. İçindeki belgelere, yazmalara dayanan zengin malzeme beni etkiledi. Bu, kırk ambar kitabı hemen aldım.

Türkiye'ye yeni döndüğüm için, o sırada kitabın yazarı Metin And'ı tanımıyordum. Kitap, kültürümüz üzerine bir bilgi yığını halindeydi; sistemli bir biçimde yazılmamıştı ama zengin bir bilgi hazinesiydi. Baktım, aynı yazarın daha önce iki kitabı daha yayımlanmıştı. Biri, 1958'de yayımlanmış ve İngiliz Kraliyet Balesi'nin kurucusu Dame Ninette Valois ile o dönemin en önemli balerini olan Margot Fonteyn'e ithaf edilmişti. Kitabın çok güzel bir adı vardı: *Gönlü Yüce Türk*. Diğeri de İngilizce, *Dances of Anatolian Turkey*'di. Hemen onları da satın aldım.

Böyle birbirinden farklı konularda kitap yazan Metin And'ı merak ettim. Telefonunu öğrenip kendisini arayarak kutladım. Telefondaki konuşması afrasız tafrasızdı, daha karşılaşmamıştık ama aramızda olumlu bir elektriklenme olduğunu hissettim. Telefonumdan bir hafta kadar sonra postacı bir paket getirdi. Açtım: Metin And, o satın aldığım kitapları imzalayarak bana göndermişti. Henüz tanışmadığımız için, *Kırk Gün Kırk Gece*'nin iç kapağına "Sayın Özdemir Nutku'ya sevgilerle – Metin And" diye yazmıştı. *Gönlü Yüce Türk*'ün içinde, uçuk mavi antetli bir kâğıda, bir de kısa bir mektup eklemişti: "Pek sayın Özdemir Nutku, size söz verdiğim gibi kitabımdan gönderiyorum. Pazar günü işim ters gitti. Acemi bir çırağa ka-

pak baskısını vermişler. O da boyayı fazla kaçırmış; bütün kapaklar yapış yapış olmuş. İçinden şöyle böyle iyi on beş tane kurtarabildim, birini size, birini Sevengil'e¹ gönderiyorum. [...] Çok iyi dileklerle – Metin”.

Güzel ve güneşli bir sonbahar ikindisiydi. İçimden bu güzel günden yararlanmak için yürümek gelmişti. Kavaklıdere'ye doğru yürüdüm. O ne! Karşıdan gelen, kitaptaki resminden tanıdığım Metin And değil miydi! Üstünde sadece kısa kollu bir gömlek vardı. Oysa ben ceketli, kırıvatlı halde fakülteden evime gidiyordum. Yaklaşınca o da bana dikkatle baktı.

“Merhaba, Metin Bey!”

“Merhaba, siz Özdemir Nutku'sunuz değil mi?”

“Evet” diye yanıtladım. Yüzünde, içten ama biraz da şakacı bir gülümseme belirdi. Beni nasıl tanıdı?

“Sizin Milli Kütüphane'deki konferansınıza gelmiştim.”

“Peki, orada neden tanışamadık?”

Muzip bir çocuk gibi gülümsedi, “İşte şimdi tanıştık ya” dedi. Ne kadar sempatik biriymiş diye düşündüm. Ben herkesle konuşurum ama dost olmam çok güçtür. O anda bu çocuksu ama değerli insanla dost olacağımı sezinledim. Metin And o sıralarda, *Ulus* gazetesinde tiyatro eleştirileri yazıyor, ben de *Yenigün*'de yazıyordum. 1960 yılında, ilk tiyatro kitabım çıktığında, beni ilk kutlayanlardan biri Metin oldu. Onunla giderek daha yakın dost oluyorduk. O da, benim gibi yıllarca piyano dersleri almıştı, zevklerimiz de birbirine yakınlaşmaya başlamıştı. Bir süre sonra ben önce *Öncü*, sonra da *Milliyet* gazetelerinde yazmaya başladım. İşte o sırada, Devlet Tiyatroları'nda oynanan *Hamlet* temsili konusunda aramızda bir tartışma çıktı.

1 *Geleneksel Türk Tiyatrosu ve Türk Tiyatro Tarihi* kitaplarının yazarı Refik Ahmet Sevengil'dir.

Ama iki uygar insan olarak bu tartışma aramızı açmadı, hatta belki de dostluğumuzu pekiştirdi.

Tiyatro Kürsüsü, 1964 güzünde öğrenci alıp derslere başladı. İşte o tarihlerde, galiba yıl 1965'ti ve Metin kitap üretmeyi sürdürüyordu. Kürsü Başkanı Prof. Dr. Melahat Özgü'ye, Metin And'ı da kadromuza katalım önerisinde bulundum. Bu önerimi o da sıcak karşıladı. Sevinçle telefona sarıldım, Metin'e telefon ettim, konuyu açtım ama o pek de istekli görünmedi. Bir yerde buluşmayı önerdim. Evinde buluşmamızı istedi. "Tamam, senin evinde, saat akşam altıda!"

Evine gittiğimde, beni yine o o muzip gülüşüyle karşıladı. İçimden "Yine bir şey yapacak" demeye kalmadı, gözbağcılığı çok seven Metin, daha sokak kapısında, kulağımın arkasından, ceket cebimden, yakamın içinden paralar çıkarmaya başladı ve "Amma da çok paran varmış" diyerek benimle şakalaştı.

Az sonra konuyu yine açtım. "Böyle bir şeye hazır değilim; hem benim hukuk doktoram var" dedi.

"Ama hukukla ilgilendiğin yok, varsa yoksa tiyatro, bale ve kültür tarihimizdeki gösteriler üzerine yazıp çiziyorsun. Gel, bak bizde geleneksel gösterilere değinir, Türk Tiyatrosu Tarihi dersleri verirsin!"

"Biraz düşüneyim" dedi ve birkaç sihirbazlık numarası gösterdi.

Giderken, "Beni ne zaman yanıtlarsın?" diye sordum.

"Bir hafta içinde."

Metin And'ı Tiyatro Kürsüsü'ne böyle kazandık. Önce doçentliğini aldı, sonra da profesörlüğünü... Her iki aşamada da Metin'in jürisinde bulunma onuruna eriştim. Kürsünün bir elemanı olunca muzipliğini sürdürdü. Biz, hocalar odalarımızda otururken anahtarı hep kapının üs-

tünde bırakırdık, nasıl olsa çıkacağız, kolaylık olsun diye. Bir gün, görüşme saatinde, bir kız öğrencinin ödevi üzerinde görüşürken anahtar her zaman olduğu gibi kapının üstündeydi. Bir ara, bir kilitleme sesi geldi. Biri kapımı kilitlemişti, kaldık odada... Neyse bir yarım saat kadar sonra sesimizi duyurabildik; dersten çıkan Sevda kapıyı açtı. Ben biraz da sinirli halde “Kim yapmış olabilir bunu?” dedim.

Birkaç gün sonra Metin itiraf etti: kapıyı kilitleyip evine gitmişti. Dedim ki, “Ya kimse olmasaydı, ben öğrenciyle sabaha kadar odada mı kalacaktım?”

Yanıtı hazırды: “Ben bunu sana iyilik olsun diye yaptım; bence anahtarı kapının üstünde bırakmamalısın.” Tavrındaki sevimliliğin etkisiyle, içimden, “Artık uzatmaya gerek yok” diye düşündüm. Metin böyle biriydi işte.

O, durmadan çalışan, bütün olanaklarını araştırmaya vakfeden, hep bilinmeyeni ortaya çıkarmak için uğraşan, bundan da büyük zevk duyan bir bilim insanıydı. Türk kültürü üzerine araştırmalar yapmamda beni yüreklendiren de o olmuştur. Bana yararlanmam için belgeliğini açmış olan bu can dostu, ben de altta kalmamak için, Avrupa kütüphanelerinden, her gidişimde ona istediği bazı yazmalar getirmişimdir. Bu imece keyfini yaşayan iki akademisyen olarak birbirimizin çalışmalarına hep saygı duyduk.

Metin And bir seferinde de Eskişehir’de İnal Cem Aşkun ve Yılmaz Büyükerşen’in düzenledikleri 1. Ulusal Türk Tiyatro Kongresi’nde bana ilginç bir şaka yaptı: Kongre salonuna ilerlediğimiz koridorda aniden boyundaki profesyonel fotoğraf makinesini başıma dayayıp deklanşöre bastı. “Ne yapıyorsun Metin?” dememe fırsat vermeden, “Üstat Türk tiyatrosu müzesi için belgeliğe konulmak üzere, beynini ve belleğini fotoğrafladım” dedi.

O, kendine özgü, çok yönlü bir insandı. Kırılıyordu, bir şeye kızdı mı, unutmazdı. Bir gün, Devlet Tiyatroları'nda yapılanlara kızdı ve tiyatroya gitmeyi bıraktı. Soranları "Ben artık tiyatroya gitmiyorum" diye yanıtlardı. Muhsin Ertuğrul'un bir mektubuna kızıp onu tamamen yadsıdı. Oysa Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları tarafından basılan, *Türk Tiyatrosu* adlı kitabını Muhsin Ertuğrul'a ithaf etmişti. Öte yandan, Türk kültür tarihinin çeşitli konularına büyük bir ustalıkla dalmasını bildi; Karagöz'den ortaoyununa, Tanzimat ve Meşrutiyet tiyatrolarına, Cumhuriyet tiyatrosuna, tiyatrodan baleye, minyatürlerden Türk ressamlarına, Avrupa'daki Osmanlı konulu balelere ve oyunlara, mitolojiden köy oyunlarına, Bizans tiyatrosuna, Mevlevi danslarından Taziye'ye, *Oyun ve Bügü*'den sihirbazlığa kadar geniş bir yelpazede sürdürdüğü araştırmalarıyla uluslararası üne erişti.

1976'da, İzmir'de Sahne ve Görüntü Sanatları Bölümü'nü kurduğumda, Metin, büyük bir fedakârlıkla, hiç şikâyet etmeden, sürekli İzmir'e gelip gelenekselden bugüne kadar "Türk Tiyatrosu" derslerini verdi. Bir gün, fakülte'deki odamda Metin'le dertleşirken deprem oldu. Ben o sırada telefonda Lütfi Ay'la konuşuyordum. Hülya panikledi ve kapı çerçevesine sığındı. Metin yine o muzip gülüşüyle, Hülya'ya, "Aa, ama bana hiç yer bırakmadın" diye takılmayı da ihmal etmedi. Neyse ki deprem bizim Alsancak'taki emektar binayı çatırdatıp sıvalarını dök-tükten sonra kısa sürede bitti. Metin, "Benim burada can güvenliğim kalmadı" diye şakasını sürdürdü. Metin'in bu çocuksu yanını çok seviyordum. Bütün o ağırbaşlılığının yanında, onun içten olması hoşuma gidiyordu.

2000 yılının Mayıs ayında, Devlet Tiyatrosu sanatçısı olan ve yalnız yaşayan kardeşim Babür Nutku Antalya'da

yaşamını yitirdi. Bir hafta geçmeden Metin'den şu mektubu aldım:

Sevgili Özdemir ve Hülya,

Biraz önce büyük bir dehşetle, sonra da büyük bir acıyla, sevgili Babür'ün ölümünü *Hürriyet* gazetesinde okudum. Ne kadar acı... İkinize de baş sağlığı dilerim. Ev adresinizi bilmediğim için fakülteye gönderiyorum. Telefonunuz da yok, onun için telefon edemedim. Yalnız yaşamak çok güzel ancak böyle önemli riskleri de oluyor.

Metin And

Ne ki Metin de bu dünyayı yapayalnız terk etti.

Son dönemlerde solunum yetmezliği çektiğini duymuş ve çok üzülmüştüm. KOAH hastalığına yakalanmıştı. Onu son kez 2004'te, İstanbul'da, Afife Jale Ödülleri'nde gördüm. Artık puro içmiyordu. Kalabalıktan oldukça sıkılmıştı. Yanağını tokat atar gibi okşadı ve ödülünü kutladı. 2007'de, 80 yaşına bastığında, Hülya'yla birlikte, önce telefonla, sonra da bir mektupla onu kutladık. Onun daha nice yıllar yaşayacağını umuyorduk. Hemen o güzel yazısıyla bizi yanıtladı ve 80. doğum yılı dolayısıyla Sabri Koz'un yayımladığı iki kitabı gönderdi.

Sevgili Hülya ve Özdemir,

İkinizin sıcak, içten mektuplarınızı almak beni çok duygulandırdı. İyi ki zarfın üzerine adresinizi koymuşsunuz. Benim gibi, dış dünya ile ilişkisini kesmiş biri, adres yokluğundan bu iki kitabı ancak şimdi gönderebiliyorum. Sevgilerle.

Metin

Canım kardeşim, kadim dostum Metin, bizlere yaptığın en acı muzipliğin ölmen oldu ve yüreğimizi çok acıttı. Senin yaşadığını hissediyorum, cilt cilt kitaplarınla, aydınlığınla ve sevginle, gönlü yüce Türk!

Tiyatro Enstitüsü'nden itibaren öğrencim olan Sevinç Sokullu bölüme Eczacılık Fakültesi mezunu olarak geldi. Tiyatroya olan sevgisi büyük bir heyecan içeriyordu. Heyecanı kadar çalışkanlığıyla da kürsünün önde gelen öğrencilerinden oldu. 1970 yılında, ikinci üniversitesi olan bizden mezun olduktan sonra, kürsüye asistan olarak alındı. Herhangi bir konuya heyecanla atılır ve o konu üzerinde kendini geliştirirdi. *Komedyanın Evrimi* adlı kitabı bu konuda yazılmış ilklerden biriydi. Benden beş yaş büyük olduğu halde, üniversitedeki hiyerarşiye önem verirdi. Profesör olduktan sonra da bu disiplini hiç kaybetmedi.

Max Meinecke kadromuza dahil olduğunda, ondan sahne tasarımının kurallarını öğrendi. Gerçi sahne tasarımcısı değildi ama sahnenin, dekorun izometrik planlarını bile çizer oldu. Meinecke ayrıldıktan sonra, onun derslerini kuramsal olarak o verdi. Sevinç Hanım gerçek bir tiyatro âşığıydı. Hem çalışkan hem öğrenmeye karşı büyük ilgisi olan bir akademisyendi. Onun tiyatroya adanmışlığını her zaman takdir etmiş, saygı duymuşumdur. Öğrencilerine karşı sevecen ama disiplini sert, eğitimi ciddiye alan bir hocaydı. Ayrıca çocuk tiyatrosuna verdiği önemi ve hizmetleri anmadan geçemem.

Son gördüğümde, yaşına karşın, çok dinç ve dinamikti. Onun yaşama sevinci içinde, dalya diyeceğine inanıyordum. Ama ben de dahil olmak üzere, birçok akademisyen ve sanatçı yetiştiren DTCF Tiyatro Bölümü'nün öğretim elemanlarının görevlerine gerekçesiz bir biçimde son verilmesi hepimizi çok üzdü. Ankara'da birçoğunu kendi yetiştirdiği elemanlar olduğu için, sanırım, o yüksek tansiyonlu heyecanını yenemedi, yüreği dayanamadı ve 25

(Soldan sağa) Özdemir Nutku, Hülya Nutku, Sevinç Sokullu, Ankara.

Şubat 2017, Cumartesi günü aramızdan ayrıldı. Acı olan şu ki, cenazesinin de DTCF'ye götürülmesini istemedi. Huzur içinde yatsın.

Nurhan Karadağ

Kürsüdeki müfredat programına “Sahne Çalışması” başlıklı bir ders konulmasını önerdim. Kürsü başkanımız Melahat Özgü kabul edince, ben de çok memnun oldum. Gerçi bizde o sıralarda oyunculuk dersi yoktu.² Ama amatörce de olsa öğrencilerin sahne çalışmaları yapıp sahneyi tanımalarını istiyordum. Henüz sahnemiz yoktu. Ama amatörlerle iyi bir şeyler çıkarırsak, yetkililerin dikkatini çekeceğimizi biliyordum. Ayrıca öğrenciler bu çalışmalardan etkilenip ilerde tiyatronun uygulama ya-

2 Tiyatro Kürsüsü, 1981 yılında, yapılan yeni düzenlemeyle, Tiyatro Bölümü adını aldı. Sahne uygulamalarında görülen gelişim ve ortaya çıkan gereksinimler doğrultusunda, bir atılıma hazır duruma gelen Tiyatro Bölümü'nde 1987-1988 ders yılından başlayarak yeni bir uygulamaya geçildi. Tiyatro Bölümü, Tiyatro Tarihi ve Teorisi ile Tiyatro Sanatı anabilim dallarına, Tiyatro Sanatı Anabilim Dalı ise Dramatik Yazarlık ve Oyunculuk Sanatı bilim dallarına ayrıldı. (dctf.ankara.edu.tr/tiyatro)

nını isteyebilirlerdi. Öyle de oldu; ilk asistanım Nurhan Karadağ'ın, tiyatronun uygulama yanından çok hoşlandığını seziyordum. İlerde biraz palazlanıp doçent, sonra da profesör olduğunda bu yolda bazı adımlar atacağına inanıyordum. Zaten doktora tezi de sonradan kitap olarak basılan, *Köy Seyirlik Oyunları*'ydi.

Nurhan Karadağ, Ankara Üniversitesi, DTCTF, Tiyatro Kürsüsü'ndeki yetenekli öğrencilerimden biri ve ilk asistanım, ilk göz ağrımdır. Birlikte çalıştığım, doktora danışmanlığını yaptığım çok değerli ve mert bir Anadolu evladıdır; dürüst, dobra ve işinde ciddi, başladığı işi bitirmeden bırakmayan bir kişiliğe sahipti. Yıllarca geleneksel tiyatro senteziyle uğraştı ve özellikle bu konuda uzmanlaştı.

Daha önce Halkevi'nde ve Ankara Deneme Sahnesi'nin kuruluş sürecinde çalışmış, oralarda oynamış, oyun sahnelemiş yetenekli bir insandı. Nurhan, 27 Mart 2014 Dünya Tiyatro Günü'nde, Dokuz Eylül Üniversitesi, GSF, Sahne Sanatları Bölümü'nün geleneksel Muhsin Ertuğrul Emek Ödülü'nü aldı; bu, onun tiyatroya verdiği emeğin küçük bir karşılığıydı. Yağız ve iri bir genç olan Nurhan, 'Tiyatro Kürsüsü'ne öğrenci olarak alındığında, aklımdan ilk geçen, "Bu çocuk spor okuluna gitseymiş iyi bir sporcu olurmuş" düşüncesi idi. Daha sonra öğrendim ki, bize gelmeden önce zaten iyi de bir sporcuymuş.

Nurhan'ı 1968'de mezun ettik. O mezun olduktan sonra önce TRT'ye dramaturg ve yapımcı olarak alındı. Deneme Sahnesi'nde oyunlar sahneledi, Ankara Radyosu'nda çeşitli görevlerde bulundu. Ama onun yine dönüp dolaşıp kürkçü dükkânına döneceğini biliyordum; 1975'te, kürsüye döndü ve asistan olarak alındı. Zaten bu zaman içinde benimle doktorasını yapıyordu. Geçen beş yılda doktorasını bitirmişti. O yıl doktorasını verdi. Bir yıl

(Soldan sağı) Ben, Murat Tuncay, Sevdâ Şener, Selda Öndül ve Nurhan Karadağ (Selda Öndül'ün doçentlik jürisi).

asistanlığımı yaptıktan sonra, onu güvenli ellere bırakıp İzmir'e göç ettim. Nurhan çalışkanlığıyla profesörlüğe kadar yükseldi ve bir ara bölüm başkanlığı, konservatuvar müdürlüğü görevlerinde de bulundu.

Ama 2015 yılının 22 Ekim sabahı onun birdenbire öldüğü haberini alınca adeta dilim tutuldu; çünkü 1943 doğumlu olan Nurhan'ın yapacağı daha çok şey vardı. İşte yaşamımda yüreğime oturan bir acı daha... Acaba diyorum, kendi kendime, "Yüce bir güç, sevdiklerimi durmadan, arka arkaya benden koparıp alırken, benim acı çekmemi mi planladı?" Onu, hepimiz, sevgiyle anıyoruz.

Kaybettiğim çok sevdiğim bir dost daha

Bir gece, Devlet Tiyatrosu'ndaki bir temsilden çıkmış, evimin yolunu tutmuştum. Her zaman otobüse atlar eve giderdim. Ama o gece hem temsilin verdiği etkiyle hem havanın güzel oluşundan yararlanarak Kızılay'a kadar yürümeyi, oradan otobüse binmeyi istedim. Sevgi'den ayrıldıktan sonra Aşağı Ayrancı'da güzel, iki yatak odalı, geniş salonlu bir

ıv tutmuştum. Taşındıktan sonra, bir arkadaşıma, mobilya dükkânı olan Güngör'e gittim. Zevk sahibiydi ve mağazasında güzel koltuklar ve masalar vardı. Biraz peşinat verip borçlanarak kitaplarım için kitaplıklar, kendim ve konuklar için iki yatak, bir yemek masası, dört iskemle, bir kanepe, iki koltuk satın almıştım. Ama mutfak eşyalarına da gereksinimim vardı. Yürüyüşüm sırasında önce gördüğüm temsili, sonra da mutfakla ilgili gereksinimlerimi düşünürken Kızılay binasına yakın bir yerde, bacaklarını caddeye doğru uzatmış, bir direğe yaslanmış, tretuvarda oturan birini gördüm. Hasta mıydı, yoksa içkili mi? Yanına yaklaşıncaya tanıdım. Bu, henüz tanışmadığım, ama Ankara Sanat'ta, 72. Koğuş'ta izlediğim Ayberk Çölok'tu.

“Merhaba!”

Bana dalgın gözlerle baktı:

“Size de merhaba!”

“Dilerim, hasta değilsinizdir?”

“Turp gibiyim.”

“Böyle taşa otursanız hasta olacaksınız.”

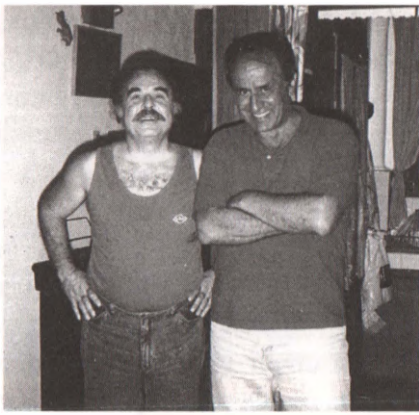
Kalkmaya çalıştı ama kalkamadı. Yardım etmek için eğildim, “Amma da ağırımı” dedim içimden. Nihayet benim yardımımıyla ayağa kalktı, ayakta sallanıyordu. Gözlerini kısıp bana dikkatle baktı: “Pardon, siz kimsiniz, yahu?”

Bir taksi çevirdim, “Boş ver beni, bin şu taksiye” diyerek onu zor bela eve götürdüm. Kendini yatağa attı. Ayakkabılarını çıkarıp üstünü örttüm. Kendinden geçti ve uyudu.

Ben erken kalkanlardayım. Çayı hazırladım. Kahvaltılık ne varsa çıkardım ve masaya koydum. Tam masaya oturduğumda, Ayberk şaşkın bir yüzle geldi.

“Ben neredeyim? Burası neresi?”

Kendimi tanıttım ve olanları anlattım. Ayberk: “Ben de hep adınızı duyardım ama bir türlü tanışmak nasip olmadı. İyi oldu.”

Özdemir Nutku ve Ayberk Çölok, Nutkular'ın Ören'deki evinde.

“Çay hazır, hemen getiririm.”

“Yok siz oturun, ben alırım.”

Ayberk’le ilk diyaloglarımızdan biri bu oldu. Bir sessizlikten sonra, Ayberk: “Teşekkür ederim, size bayağı zahmet vermiş olmalıyım.”

Biraz sonra öğrendim ki kaldığı evin sahibi ona evden çıkmasını, oraya oğlunun taşınacağını söylemiş. O da ev arıyormuş.

“Eşyalarınızı toparlayıp buraya taşının, nasıl olsa boş bir oda sizi bekliyor.”

O, önce “Olmaz” dedi.

“Niye olmazmış? Ev buluncaya kadar pekâlâ da olur.”
Sonunda razı oldu.

Bende kaldığı dört ay boyunca Ayberk’i yakından tanıdım ve çok sevdim. O vahşi görünüşü altında çok seven bir yürek taşıyordu. Çok temiz bir insandı. Hem insan olarak hem yaşayış tarzıyla... Evi öyle bir silip süpürüyor, öyle temizliyordu ki “Bir kadın bile bu kadarını yapamaz” diye düşünmeye başlamıştım. Çok da güzel yemek

yapıyordu. Ondan birkaç yemek de öğrendim. Benim disiplinli yaşamıma çok güzel uyum sağlamıştı. İçimden, “Keşke hep evimde kalsa” diye düşünmeye başlamıştım. Boş zamanlarımızda kitap okuyor, tartışıyor ve caz dinliyorduk. O da benim gibi, cazı çok seviyordu. Caz dinlerken coşuyor ve sanki kendi çalışıyormuş gibi ayağa kalkıyordu. Hatta, şu sırada, onun anısına bunları caz eşliğinde yazıyorum. “Modern Jazz Quartet”i çok severdi, ben de şimdi bu kuarteti dinliyorum.

Bir gün, Ayberk’in durgunlaştığını fark ettim. “Ayberk, ne var, söyle?”

Bir süre, “Bir şey yok, canım sıkkın” sözleriyle o gün işi idare etti. Başka bir gün eve dönerken, martini aldım. İçi yeşil zeytinli dry martiniyi çok seviyordu. Eve dönünce martinileri hazırladım ve karşısına oturdum. Kadeh tokuşturduktan sonra: “Hadi söyle, ne var?”

Bir sessizlik oldu. Sonra: “Seni bu sorunla rahatsız etmek istemem.”

“Sorun nedir?”

Yine sessizlik.

“Ben âşık oldum.”

“Güzel, kime?”

“Hiç ilgisiz bir şey, kendisiyle bir kez bile konuşmuşluğum yok.”

“Olsun.”

Bir zamanlar, onun Suzan Avcı’ya âşık olduğunu duymuştum. “Acaba yine o duyguları mı depreşti” diye düşünürken, Devlet Tiyatrosu’nun en güzel aktrislerinden biri olan Elif Türkân’ın adını söyledi. Elif Türkân’a o dönemde çok kişi âşıktı. Ama Ayberk hem yakışıklı hem karizması olan biriydi. Onu dinledikten sonra, ona bu durumu çözebileceğimi söyledim.

“Nasıl?”

“Görürsün.”

İşim yokmuş gibi, bir de çöpçatanlığa kalkıştığım için kendime kızdım. Ama Ayberk kardeşim gibiydi; bu işi sadece onun için yapabilirim diye kendimi yatıştırdım.

Tiyatronun dinlenme (repo) günü olan bir pazartesi akşamı, o sırada, Elif Türkân’ın da oynadığı bir oyunun bütün kadrosunu ve diğer birkaç başka sanatçıyı da evimize davet ettim. Ayberk ile koca bir tencere “meyveli bol” hazırladık. Yanına atıştırmalıkları da koyduk. Bütün kadro, hastaneye gitmesi gereken bir sanatçı dışında, hepsi geldiler. O sırada, eleştiri yazdığım için benim oyun ve roller üzerinde konuşacağımı da düşünmüş olabilirlerdi... Ama öyle olmadı. Herkes birbiriyle konuşmaya başladı. Bu konuşmalara, hafif bir biçimde çalan, John Coltrane ile Chet Baker’in caz doğaçlamaları eşlik ediyordu.

Baktım, Ayberk, Elif Türkân’ın yanına gidemiyor, onu uzaktan izliyordu. O güçlü kuvvetli, yakışıklı Ayberk’in biraz da utangaç olduğunu anladım. Elif Türkân’ın yanına gittim, onunla oyun hakkında konuşurken hissettirmeden Ayberk’in yanına getirdim. Çöpçatanlığım iyiydi doğrusu! Tanıştırdım, “Ayberk Çölok!.. Elif Türkân!” Biraz yanlarında oyalandıktan sonra, onları yalnız bıraktım.

Birkaç ay sonra Ayberk’le Elif’in evlendiklerini duyunca çok mutlu oldum. Ali adında yakışıklı bir oğulları oldu. O da annesi ve babası gibi oyuncu oldu. Yıllar sonra Ankara Devlet Tiyatrosu için sahnelediğim Gyula Hay’ın *At* adlı yapıtında Selanus rolünü oynadı.

Ben İzmir’e göç ettikten sonra, hem İzmir’de hem Ören’deki yazlıkta Ayberk ile zaman zaman görüştük. Ayberk, 1990 yıllarının başında, Manisa’da bir sendikanın işçi temsilcisi olmuştu.

Bir gün yine Ege Üniversitesi lojmanlarında otururken Ayberk bizi ziyarete geldi. Hülya'yla evlenmemi kutlamaya gelmişti. Yağmurlu bir gün olduğu için postallarını kapının önünde çıkarmaya kalkışınca, "Gerek yok, böyle girebilirsin" dedim. O da tepki göstererek; "Öyle şey olur mu? Eve ayakkabıyla giremem" dedi. Ben onun ne kadar temizliğe düşkün olduğunu bildiğim için onu biraz kızdırmak istedim: "Çorapların kokuyordur" dedim. Demez olsaydım. Bunu duyar duymaz çorabını çıkarıp koklatmak için evin içinde, beni kovalamaya başladı. Hülya, evdeki bu iki koca adamın kovalamacasının şaşkınlığı içindeydi. Nihayet beni yakaladı ama o anda koltuk kırıldı ve kovalamaca bitti. Ayberk çok utandı. Hülya, "Sizin özür dilemenize gerek yok, Özdemir başlattı" diyerek onu teselli etti. Elbette, yine bir caz plağı koyup ortamı yumuşatmaya çalıştım. Ortalık yumuşadı, Ayberk yine sanal trompetini, saksofonunu çalmaya başladı. O, çok sevimli ve sağlam bir dostumdu.

Sonradan Devlet Tiyatroları'na giren bu sanatçımızı Orhan Kemal'den, Orhan Asena'nın oyunlaştırdığı *Murtaza*'da, yoruma göre iki Murtaza'dan biri olarak İzmir'de izlemek müthişti. Bir de İzmir Devlet Tiyatrosu'na konuk olarak gelen Fransız topluluğunun oynadığı *Le Cid* adlı oyunu orta sıralarda izleyen bu gür sesli adamın, tüm repliklere sesli olarak Fransızca tepki vermesi ya da kahkahalar atması, onun bu dile olan hâkimiyetinin göstergesi, çocuk ruhunun yansımasıydı.

Bir yaz günü Ören'e telefon ederek bize geleceğini söyledi ve direktiflerini sıraladı: "Hülya perdeleri kapat, sigara böreği hazırla ve rakı al. Özdemir parlament mavisi tişörtünü giysin, klavyenin başına geçsin. Ben kapıyı çaldığımda 'Killing me softly with his song'u çalsın" dedi. Belli ki bir şeye üzülüyordu. Hazırlıklarımızı tamamladık, geldi

ve bir süre sonra onu üzen olay ortaya çıktı. Fransa’da Théâtre Libre’in başında olan Mehmet Ulusoy onu, Fransızcası çok iyi olduğu için, *Yer Demir Gök Bakır*’da oynamak üzere çağırmıştı. O Devlet Tiyatrosu’ndan gerekli izni alamadığı için kahroluyor, içtikçe, “İstifa edeceğim” deyip duruyordu. Hülya’yla zor ikna ettik. O gün klavyenin başında çalarken uzayan saçlarımı topladığı için, o günden sonra saçlarımı hep topladım ve onun anısına uzun saçlı olmayı seçtim.

1995 yılında, 56 yaşında yitirdiğimiz Ayberk Çölok, aynı zamanda çok başarılı bir sinema aktörüydü. Onun *Düştürü Dünya*’daki iskemleyle güreşini hiç unutmam; ışıklar içinde uyusun.

İlk mim sanatçımız

1963 yılının güz aylarıydı, Fransız filolojisinden tiyatroya meraklı arkadaşım, Attila, Fransa’dan yeni gelen bir Türk mim sanatçısından söz ediyordu. Çok meraklandım çünkü o güne kadar mim sanatıyla kimse ilgilenmemişti.

“Adı ne biliyor musun?”

Gözlerini kısarak adını anımsamaya çalıştı, “Erdem mi, Erdinç mi, tam olarak bilmiyorum.”

O sırada gazete ve dergilere yazı yazdığım için Fransa’dan gelen bu mim sanatçısını bulmaya ve onunla konuşmaya karar verdim. Biraz araştırdıktan sonra telefon numarasını konservatuvardan buldum. Telefonda kendimi tanıttım, o da: “Ben, Erdinç Dinçer, buyrun.”

Demek adı Erdem değil, Erdinç’miş.

“Sizinle, *Milliyet* ve *Meydan* dergisi için bir röportaj yapmak istiyorum. Uygun bir gün ve saatte bir yerde buluşabilir miyiz?”

Özdemir Nutku ve Erdiñç Dinçer, İzmir.

“Çok memnun olurum, Türkiye’de sanatımla ilgilenenlerini düşünmüyordum. Yarın, saat ikide olabilir mi?”

“Tamam.”

Ertesi gün, Erdiñç Dinçer’in Kavaklıdere’deki evine gittim. Kapı açılınca, Erdiñç’le birlikte çok iri bir Dalmaçya köpeği beni karşıladı.

Türkiye’nin bu ilk eğitim görmüş mim sanatçısının sempatik, dışadönük biri olduğu anlaşıyordu. İnsana pozitif elektrik veriyordu. Ankara Devlet Konservatuvarı’nın şan bölümünde öğrenciyken Fransa’ya gitmiş ve beş yıl süreyle Jacques Lecoq, Etienne Decroux ve Marcel Marceau gibi çağımızın en büyük dans ve mim ustalarının yanında eğitim görmüştü. Laure Shallens’den modern dans dersleri alan sanatçı, sonradan Avrupa’nın hemen her ülkesinde ve Türkiye’de profesyonel gösteriler düzenlemişti. Erdiñç Dinçer’in, Türkiye’deki ilk ve sonraki mim gösterisinde bulundum, bu da sonraki gösterileri gibi, sanatçının kara mizaha yönelen, bireyleri ve toplumu eleştiren birçok özgün gösterisinden biriydi.

1980’li yıllardan itibaren Devlet Tiyatroları kadrosu içinde yer alan Erdiñç, İstanbul, Bursa, Ankara’da bir

mim tiyatrosunun temelini atmak için girişimde bulunmuş ve zaman zaman da başarı elde etmiştir. Ama onun bütün çabalarına karşın, mim sanatı Türkiye’de pek revaç bulmadı. Emekliliğini Kuşadası’nda geçiren bu değerli sanatçıyı, 24 Ocak 2011’de Urla’da sonsuzluğa uğurladık.

Sözsüz oyun sanatı, ilk başlarda, amatör gençler arasında da ilgi görmüştür. Bunlardan biri, Ergin Kolbek’tir. 1963’te çeşitli gösteriler düzenleyen Kolbek genç yaşta öldü. Ayrıca Oğuz Aral kısa bir süre sözsüz oyun üzerinde çalışmıştır. Daha sonra tanınan başka bir mim sanatçısı da Taner Barlas’tır. Sözsüz oyun, ülkemizde, Batı’da olduğu kadar ilgi görmemiştir. Bu alana tek tük yönelenlerden biri de Ulvi Arı’dır.

Uluslararası Nancy Tiyatro Şenliği

Sahneye olan ihtiyacımızı belirtmek için fakültedeki hocalara bir gösteri yapmamızın gerekli olduğunu düşünüyordum. Bunun için, sahnemiz olmasa da bir alan bulup çalışmalıydık. Fakültedeki geniş alanların ne vakit boş olduğunu öğrenmek için seferber olduk ve öğrendikten sonra da provalarımızı buralarda yaptık.

İlk çalışmamız, Prof. Dr. Fahir İz’in bulduğu, Şinasi’nin Şair Evlenmesi’nden çok önce, 1809’da, belki de deneme olarak yazılan İskerleç mahlaslı *Pabuççu Ahmet’in Garip Maceraları* adlı metindi. Oyunu, tartım eşliğinde sahneledim. Burada folklorumuzdan bazı figürler için, bu alanda ustalaşmış öğrencim, folklorcu Diler Kaya’yı da tartım için görevlendirdim. İlk temsilimizi, hocalarımızın önünde, ortada, bir salonda verdik. Dekor yoktu, yalnızca tarihsel giysiler ve konuşma ile bedensel tartımlar vardı. Oyun hiç ummadığım bir biçimde beğenildi ve çocukların disiplini, kolektif ça-

lışması övüldü. İlk denememizde başarı kazandıktan sonra oyunu Sanatseverler Lokali'nde halka oynadık.

O dönemde Fransa'nın Nancy kentinde üniversiteler arası bir tiyatro şenliği düzenleniyordu. Kürsü başkanımız Prof. Dr. Melahat Özgü bu şenliğe katılmamızı istemiş ve Şenlik Komitesi'ne bir yazı yazmış. Benim bundan habirim sonradan oldu. Melahat Hanım, komiteden olumlu yanıt gelince konuyu bana açtı. Ben hem memnun oldum hem biraz kaygılandım; çünkü bizim çocuklar amatördü. Bu şenliğe, üniversitelerin oyunculuk bölümleri de katılıyordu. Bunların arasında, oyunculuk eğitimi veren Viyana'daki "Reinhardt Seminer" de vardı. Birkaç prova daha aldık, giysilerin küçük bir kısmını yeniledik ve Nancy'nin yolunu tuttuk.

Öğrenciler çok mutluydu. Hepsi de aç kalmamak için yanlarına konserveler almışlardı. Otobüsün havası, yalancı dolma, kuru fasulye ve soğan kokularıyla değişik bir atmosfere bürünmüştü. Bu yüzden arada mola verip otobüsü havalandırıyorduk. Soğanı ben de severim ama burası yeri değildi.

"Çocuklar, soğan yemeseniz, şenlikteki kızların karşısına böyle soğan kokusuyla mı çıkacaksınız?"

Bu uyarım, öğrenciler üzerinde etki yapmış olacak ki, aralarında soğanları toplayıp mola verdiğimiz bir yerde çöpe attıklarını izledim. Neyse soğan kokusundan kurtulmuştuk ama kuru fasulyeye ne demeli! Artık fazla kurcalamadım. Aramızda yabancı dil bilen bir ben vardım. Fransızca'yı anlıyordum ama konuşamıyordum. Almanca da konuşamazdım. Çünkü Fransızların, Almanlara karşı İkinci Dünya Savaşı'ndan kalan bir önyargıları olduğunu biliyordum. O zaman İngilizce konuşacaktım. Aslında, Fransızların Fransızcadan başka dil konuşmayı pek istemediklerinin de farkındaydım.

Nancy'de bize ayırdıkları otel bir önceki yüzyıldan kalmaydı. Atmosferi ilginç, odaları, onların eski köy evlerini andırıyordu. Tuvalet, deliği olan bir tahtaydı ve temizlenecek bir musluğu yoktu. Ben şenliği düzenleyen Jacques Lang'a,³ burada kalamayacağımızı söyledim. Onları, önce bir telaş aldı ve bir gece beklettikten sonra, bizi biraz daha yeni bir otele geçirdiler.

Temsil gecesini, hepimiz gergindik. Onlara olabildiğince moral vermeye çalışıyordum. Mum yaktığımız bir sahne olduğu için iki itfaiyeci ellerinde yangın söndürücülerle kullandıkları bekliyorlardı. Oyunda olup bitenin ne olduğunu anlatan Fransızca broşürleri şenlik komitesine vermiştik. Onlar da bunu seyirciye dağıtacaklardı. İngilizce özeti ben, Fransızca özeti, üniversitedeki Fransız Filolojisi hazırlamıştı.

Temsil başladı, bir dümbeğin eşliğinde konuşmalar ve bedensel stilize dans hareketleri oyun sonuna kadar sürdü. İçimden, "Konusu bu kadar naif bir oyunla gelmemeliydik" diye düşündüm. Öteki üniversiteler doğru dürüst oyunlarla gelmişlerdi. Almanların oynadıkları Brecht'in *Adam Adamdır* adlı oyunu ile İtalyanların *Commedia dell'Arte*'sini beğenmiştim. Temsil bitti. Çıt çıkmadı. Ben eyvah diye başımı tuttuğumda müthiş bir alkış koptu. Gerçekten çok şaşırmıştım. Ama sonra ben de alkışlara kapılıp demek iyi bir şey yapmışız diye düşündüm. Oyunun Fransızca olarak dağıtılan tarihçesi ve çözümlemesi çok işe yaramıştı.

Ödül gecesini, bütün topluluklara teşekkür edildikten sonra, jüri ve halk oylarıyla seçilen yedi topluluğun Paris'teki Gaston Baty Tiyatrosu'nda temsil verecekleri söylendi. Paris'e gidecek topluluklar Polonya, İspanya, Mek-

3 Jacques Lang sonradan Fransa Kültür Bakanı oldu.

sika, Çekoslovakya, Türkiye, Finlandiya ve Macaristan'dı. Törende topluluğumuza bir sertifika verdiler, "Mention Speciale" ile ödüllendirilmiştik. Bunun karşılığında da Théâtre des Nations'un Üniversite Tiyatroları programına alınmıştık. O sırada, Fransa'da eğitimini sürdüren Mehmet Ulusoy adındaki bir genç bizlere çevirmenlik yapıp yardımcı olmuştu. Sonradan Mehmet Ulusoy, özellikle sokak tiyatrosu oyunları ile Avrupa'da ses getirdi ve daha sonra Türkiye'ye gelerek ilginç çalışmalarıyla tanındı.

Paris'te, Gaston Baty Tiyatrosu'nda

Paris'te temsil verdiğimiz, tarihsel değeri olan Théâtre Montparnasse-Gaston Baty, 1886 tarihinde, mimar Charlis Peigniet tarafından yapılmış, 714 koltuklu salonu olan bir tiyatroydu. Bu tiyatroyu, 1930'dan başlayarak 1943 yılına kadar yazar ve yönetmen Gaston Baty (1885-1952), 1944'ten 1964'e kadar aktris Margaret Jamois yönetmiş. Biz gittiğimizde sanat yönetmeni Jerome Hullot'ydu. Hullot, 1984 yılına dek bu tiyatronun başında kaldı. Bu tiyatro, 1984 yılında, "tarihsel değeri olan yapılar" kapsamı içinde korunmaya alınmıştır.

Paris'teki temsilimizden sonra bize yeni öneriler gelmeye başladı. Beçançon, Metz, Toulouse ve Zürih şenliklerine davet edildik. Hem bu kez yalnızca gidiş-dönüş yol parasını değil, yemek ve konaklamayı da onlar karşılıyordu. Ne yazık ki, bizim dönme zorunluluğumuz vardı. Çok istememize karşın, o kentlere gitme olanağımız yoktu; çünkü öğrenciler yıl sonu sınavlarına girmek zorundaydılar.

Paris'e gidecek topluluklarla görüşmek üzere Nancy başınından gazeteciler geldi. Bereket, bana rastlayan gazeteci hanım İngilizce biliyordu, bu yüzden konuşmamız kolay

oldu. Bir ara bana kompliman yaptığını sanan gazeteci hanım, “Biliyor musunuz, biz Fransızlar, Türkleri Doğu’nun Fransızları olarak görürüz” dedi. Buna karşılık ben de “Ne tesadüf, biz Türkler de Fransızları Batı’nın Türkleri olarak değerlendiririz” dedim. Gazeteci hanım güldü. Ama bu konuşmamızı da olduğu gibi yazısına geçirmişti.

Le Nouvel Observateur gazetesinin 13 Mayıs 1965 tarihli nüshasında, bizi, geleneksel bir tiyatro örneği getirdiğimiz için övüyor ve İtalyanların Commedia dell’Arte’si gibi temsilimizi seyirci için yeni bir hava getirmesinden dolayı başarılı buluyordu. *Nouvelles Littéraires* gazetesi de 13 Mayıs 1965 tarihli sayısında, özetle, bizim temsiliimizi çok ilginç olarak değerlendirip, Türk topluluklarının Fransa’ya daha sık gelmeleri gerektiğini yazıyordu. *Republican Lorrain*, 2 Mayıs 1965 tarihli sayısında, bizim temsilimize daha geniş bir sütun ayırmıştı. İki gün sonraki aynı gazetede, yani 4 Mayıs tarihini taşıyan sayısında, temsilimizi bir daha ele alarak, bu, tartımla gelişen, dansları kapsayan temsilin sanatsal olduğuna vurgu yapıyordu.

Türkiye’deki hemen bütün gazeteler bu olayı sürmanşet verdiklerinde hepimiz şaşırmiştık. Derken arkadan, Dışişleri Bakanlığı’nın antetli kâğıdıyla resmi bir yazı geldi. Dışişleri Bakan Yardımcısı Hamit Batu’dan gelen, 12 Kasım 1965 tarihli bir yazıydı. Sayın Hamit Batu’nun imzasının altında “IV. Daire Genel Müdürü” yazısı vardı. Yazı bana hitaben yazılmıştı:

Paris Büyükelçiliği’mizden alınan örneği ilişik yazıda, Nancy Dünya Üniversiteleri Tiyatro Şenliği İdaresi’nin Büyükelçiliğimize müracaat ederek, Mayıs 1965’te Nancy’de düzenlenen tiyatro şenliğinde büyük takdir toplayan grubunuzun önümüzdeki yıl yapılacak şenliğe katılması için gerekli tavassutta bulunulmasını rica ettiği bildirilmektedir.

Anılan İdare tarafından ulaştırılmak üzere Büyükelçiliğimize sunulan zarf, şenliğin Fransız basınındaki yankılarını muhtevi yazı ve 1966 yılı şenlik programı ilişkide sunulmuştur. Arz ederim.

Dışişleri Bakanı Yardımcısı, Hamit Batu

İlişikteki Paris Büyükelçiliği'mizden Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen yazıda da, Büyükelçi Namık Yolga'nın imzası vardı.

Demek biz de beğenilen topluluklar arasındaydık. Elbette hepimizin yüzü gülüyordu. Yolculuk etme olanakları kısıtlı olan öğrenciler, Paris'i görecekları için mutluydular. Bense biraz tedirgindim. Öğrencilerin birtakım şeylere kapılmasından kaygılıydım. Onların ailelerine karşı sorumluydum. Kızlarımız oldukça alımlıydı, onun için, gezerken her kızın yanında, en az bir erkek arkadaşı olmasını istedim; ikinci isteğim, gece saat 23.00'da yataklarında olma zorunluluğuydu.

Temsilimize, o yıl Dışişleri Bakanı olan Hasan Esat Işık, Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Namık Yolga, elçilik çalışanlarıyla birlikte geldi. Hayran olduğum ressam ve yazar Abidin Dino, Fransa'da George Daniel adıyla tanınan Coşkun Tunçtan, Necati Cumalı ile Türk Büyükelçiliği'nde Kültür Ataşesi olan eşi Berrin Hanım da geldiler. Temsil başarılı bir biçimde sona erdi; Paris'te temsil verdiğimiz için gururluyduk.

Orada, beni Abidin Dino'yla (1913-1993) tanıştıran Necati Cumalı oldu. Temsilden sonra Necati, eşi ve ben, hep birlikte Dino'ların evine gittik. Dino'nun evi Montmartre'daydı. Ressamların, bohem müzisyenlerin, sokak çalgıcılarının ve sanatçıların bulunduğu canlı bir atmosferi vardı. Bu bölgede her yerde resim yapan ressamlar-

la karşılaştım. Bizi, Güzin Dino (1910-2013) karşıladı. Yaptığı çalışmalarla tanınan, bir de piyanist olan Güzin Hanım, benim için, çok saygı duyduğum bir entelektüeldi. Kendisi edebiyatçı olduğu halde, Paris'te piyano dersleri vermekteydi.

Abidin Dino, beni biraz tanıdıktan sonra, konu Nâzım Hikmet'ten açıldı. Abidin Dino çok yönlü bir insandı, O sadece öyle bir ressam değil, uluslararası çığır yaratan bir ressam, sinema yönetmeni, öykücü ve şairdi. Resimlerinde onun bu duyarlı yanı pek güzel ortaya çıkar. Nâzım Hikmet'ten söz ederken Necati'nin bir sözü üzerine, "Demek sen de biliyorsun" deyip devam etti: "Nâzım'a, *Acının Resmi* adlı eserimi gösterdiğimde, bana, 'Abidin, sen mutluluğun resmini yapabilir misin?' diye sormuştu. O gün bugündür, çok çalıştım, ama mutluluğun resmini bir türlü yapamadım."

Kısa bir sessizlik oldu. Güzin Hanım, "İçkilerinizi bitirin de bir şeyler yiyelim" dedi. Necati, eşi Berrin Hanım ve ben tok olduğumuzu söyleyince, Güzin Hanım piyanoda bize klasik müzikten örnekler çaldı. Necati, "Özdemir de piyanist" deyince Güzin Hanım, "Ee, hadi Özdemir Bey" diyerek piyanodan kalktı. Ben, "Sizden sonra çalmak istemem. Bir zamanlar ben de klasik müzik çalıyordum ama sonradan, bir kaza sonucu, sol elimin ajilitesini kaybettim. Caz ve popüler müzik çalmaya başladım" dememle Abidin Dino, "Hadi, ben cazı çok severim" dedi. Ben de piyanoya oturmak zorunda kaldım ve Dave Brubeck'in *Take Five* adlı 5/4'lük bestesini çaldım. Abidin Dino ile Güzin Hanım beğendiklerini söylediler ama ben pek inanmadım, çünkü bu beste birkaç enstrümanla çalınabilecek bir parçaydı, tek başına piyanoda biraz yavan kaçıyordu.

Çok merak ettiğim Dino'larla tanışmak beni çok mutlu etti. Necati Cumalı'ya ne kadar teşekkür etsem azdır. O da

birçok değerli dost gibi bizleri bırakıp bir daha dönmek üzere, 10 Ocak 2001’de aramızdan ayrıldı. Birkaç yıl sonra eşi Berrin Hanım’ı da kaybettik. Huzur içinde yatsınlar.

Paris’te temsil veren, bu yedi üniversite topluluğu için gazetelerde övücü yazılar çıktı. Biz de bulabildiğimiz kadar, bu gazeteleri alıp dönüş yoluna çıktık. Bölüm başkanımıza göstereceğimiz, “Mention Speciale” sertifikamız da yanımızdaydı. Bir an önce evlerimize dönme özlemi içinde dönüş yolu uzadıkça uzadı. Ama öğrencilerim mutluydu, şarkılarla, türkülerle yolu çekilir duruma getirdik. Edirne’de Türkiye sınırları içine girince bir alkıştırtı koptu. Çocuklara yemeğimizi Edirne’de yiyeceğimizi ve benim ısmarlayacağımızı söyleyince bir alkış daha geldi. Bu kadarını, hatta daha fazlasını onlara borçluydum çünkü hepsi, bütün bu zaman içinde, örnek olacak bir disiplinle hareket etmişlerdi.

Erlangen Uluslararası Tiyatro Şenliği (1965)

Bu yolculuğun tadı öğrencilerin damaklarında kalmıştı. Bu kez de aynı yılın temmuz sonunda (24 Temmuz-1 Ağustos 1965) düzenlenen Uluslararası Erlangen Şenliği’ne gitmeye beni ikna etmek için adeta birbirleriyle yarışır duruma gelmişlerdi. Üzerimde bayağı baskı kurmuşlardı. Önümüzde, yıl sonu sınavları vardı. Ama bunlar hazıranda bitiyordu, biz de temmuz başında başlarsak üç haftalık bir çalışma süremiz olur diye düşünüyordum. Ne oynamalı? Anımsamak için birçok Türk oyununa yeniden baktım. Güzel oyunlar vardı ama ben öğrenci şenliklerinin havasını bildiğimden bunlar olmazdı. Birden aklıma Sermet Çağan’ın *Öyle Bir Oyun* adıyla yazdığı radyo oyunu geldi. Onu birkaç ekle ve biraz değişiklikle sahneye uyarlayabilirdim. İnsan bir şeyin tam içinde bulundu mu, o şey üzerinde yaz-

Festival Mondial du Théâtre Universitaire de Nancy

Le Jury du Festival Mondial du Théâtre Universitaire,
réuni à NANCY le 2 Mai 1965,
sous la présidence de Monsieur Julien DUVIVIER

a décidé d'attribuer le

une mention Spéciale

à
l'Université de Rouen

Le Président du Festival
Monsieur de BENOISTE EMER

Le Président du Festival
Monsieur SALAT BIE

Le Président du Festival
Jack LAMG

Le Président du Jury
Julien DUVIVIER

A. O. M. C. L. H. V. E.

Nancy'den adığımız "Mention Speciale" bröveleri.

Gaston Baty Tiyatrosu'ndaki temsiller için bastırılan broşür.

mak zorlaşıyor. Benim için *Savaş Oyunu* üzerine yazmak da böyleydi... Ancak bu oyunun baştan sona olan gelişimini iyi bilen biri olarak da görev bana düşüyordu.

Sermet Çağan'ın 1964 yılında radyofonik oyun olarak yazdığı *Öyle Bir Oyun* Ankara Radyosu'nda icra edildiğinde ilgimi çekmişti. Çağan bu oyunu *Ayak-Bacak Fabrikası*'ndan önce, sanki bir deneme olarak yazmıştı. Bu bizi daha iyisini yapmaya özendirdi ve Erlangen Festivali'ne de katılmaya karar verdik. Sermet o sırada, Ankara'da yaşadığından anlaşmamız kolay oldu. Ve oturduk *Öyle Bir Oyun*'u sahneye uygun bir duruma getirmeye...

Bu oyunu sahneye uyarlamadan önce Sermet'ten izin aldığımda, o, her zamanki babacan haliyle, "Üzerinde sen çalışacaksan elbette izin veririm" dedi. Ben, teşekkür ederken, "Bitirdiğimde metni sana gösteririm, senin de fikrini alırım" dedim. Hemen metin üzerinde çalışmaya oturdum. Metni haziran sonuna kadar bitirmem iyi olacaktı. Brecht'ten, yerine göre, birkaç dize, bazı yerlerde diyalog değişiklikleri ile savaş-barış karşıtlığını ve savaş çıkaran kapitalist ülkeleri, büyük holdinglerin yönettiği düşüncesi üzerine kurgumu yaptım ve Sermet'e gönderdim. Metnin üzerine de sadece Sermet Çağan adını yazdım.

Sermet bir hafta sonra metni beğendiğini belirtti. Önce içime bir kuşku düşmüştü, "Acaba beğenmedi de onun için mi telefon etti!" diye düşünmekten kendimi alamamıştım. İki gün sonra Sermet'le Sanatseverler Derneği'nde buluştuk. Metni bana verdi. Kapakta kendi adının yanına benim adımla yazmıştı.

"Özdemir, adını yazmaman haksızlık olur, hatta söyleyeyim, biraz da benim açımdan dışarıya karşı ayıp olur. *Öyle Bir Oyun* ile bunun arasında epey fark var. Eğer adını yazmazsan, ben de izin vermem."

Sermet'in adı yanına, benim adım yazılı metni aldım. Sermet'e, "Provalara hemen başlayacağım. Sen de gelmez misin?" diye sordum. "Ancak bir iki provada bulunabilirim. İstanbul'da işlerim var. Bak Özdemir, bizim dünya görüşlerimiz birbirinden farklı değil. Sen ne yaparsan iyi yaparsın. Sana güveniyorum." İki provada bulunup, çocuklara başarılar diledikten sonra Sermet İstanbul'a gitti.

Aslında bu oyunun sahneye uyarlanması Sermet'in büyük yardımı oldu; çünkü bu onun oyunuydu ve onun metni esastı. Ben şiirleri yazdım, sahnelerin düzeni üzerinde çalıştım. Bazı diyalogları değiştirdim, eklemeler ve budamalar yaptım. Adını da bulduk: *Savaş Oyunu*. Aslında bu barışı savunan bir oyundu; ama barış için de savaşmak gerektiğini vurguluyordu. Oyun için kurguladığımız Nâzım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın İkinci Dünya Savaşı Destanı ve Ülkü Tamer'in Bertolt Brecht'ten çevirdiği "Generalim, sizin tank da ne tank hani" şiirleri tam yerine oturdu. Şunu söylemeliyim ki ortaya çıkan, alışılmış bir oyundan çok etkili bir dramatisasyon oldu. Zaten ben de bunu istiyordum. Oyunun finansörleri ikimizdik. Sermet dekor konusunu üstüne aldı, Seçkin de giysileri...

Yalnızca koroda kullanmak üzere kızların sayısı yetmiyordu. Bir kız eksikti, "Ne yapacağız?" diye düşünürken, yardımcılığını yapan öğrenci, tiyatroya meraklı olan ve birkaç kez de sahneye çıkmış bir kız arkadaşından söz etti. Ben, denize düşen yılanı sarılır gibi, "Yarınki provaya getir" dedim.

Ertesi günkü provaya esmer güzeli bir kız geldi. Kendini tanıttı: "Ayşen." Duruşu, ciddiyeti iyiydi. "Merhaba, hoş geldiniz, hemen başlayalım." Çalışmamızın hızını giderek artırdık ve ay sonunda oyunu çıkardık.

Fakültenin hem konserler hem toplantılar için kullanılan salonunda, Dekanın belirlediği saatlerde çalışmak üzere, izin almıştık. Çocukların hepsi yine amatördü. Ama heyecanlı ve en iyisini yapma ve amatörce bütün her şeylerini vererek çalışma istekleri benim için yeterliydi.

Stilize bir oyun olacağı için büyük maskeler kullanmayı planlamıştım. Bu maskelerin yapımı için yetenekli öğrencim Sonat Konor'u görevlendirdim. Ayrıca savaş ve barışı belirtmek üzere kontrast müziklere gereksinim vardı. Barış için, o dönemde hiç kimsenin –Alman seyircinin bile, o tarihte bilmediği⁴ – o sırada Dresden Müzesi'nin yıkıntıları arasında yeni ele geçirilen ve diğer bölümleri kaybolmuş olan Albinoni'nin *Adagio*'sunu, savaşı temsil etmek üzere de tipik bir Alman askeri marşını seçtim.

Dışişleri Bakanlığı'nın gözüne girdiğimiz için yolculuğumuzun masrafını bakanlık üstlendi, hatta öğrencilere cep harçlığı bile çıkarttı. Otobüsle Erlangen yolunu tuttuk. Almanya'da doktora yaparken gazetede Erlangen seyircisi üzerine bir şey okumuştum. Özellikle, genç kuşaktan Erlangen seyircisi beğenmediği oyun olursa perdeyi kapatacak kadar saldırganmış.

Bunun her zaman olmayacağını düşündükçe de cesaretim artıyordu. Çocuklar bu kez yanlarına soğan sarımsak almamışlardı. Cep harçlıkları olduğundan yanlarındaki konserveleri dönüş yolculuğuna sakladılar ve Erlangen'a ulaşıncaya kadar sandöviç ve suyla idare ettiler.

Yemyeşil Avusturya ormanlarını ve ovalarını geçtikten sonra Bavyera'nın başkenti Münih'e vardık. Sabah saatin

4 Temsilden sonra, seyircilerden bir kısmı müziğin çok güzel olduğunu ve kimin olduğunu sorduklarında, onlara, bu müziğin çok kısa bir süre önce ve nerde bulunduğunu anlattım. Bugün çok popüler olan, hatta caza ve pop müziğe esin kaynağı olan bu müziği 1960'lı yılların ortalarında çok az kişinin bildiğini söyleyebilirim.

altısıydı. Bazı öğrenciler uyuyorlardı. Ben onları uyandırmamak için sürücülerimizden biri olan Ali Bey'e haritada gideceğimiz otobanı göstererek, o yol üzerinde bulunan bir benzin istasyonundaki dinlenme yeri olan kafe-restoranı tarif ettim. Doğrudan o otobanı bularak yola devam ettik. Oraya, saat sabah yediyi yirmi geçe vardık. Otobüs park edince, öğrencilerin bir kısmı uyandı. Uyanmayanları da ben uyandırdım.

Bir saatlik moladan sonra Bavyera eyaletinin en küçük kenti, Erlangen'a girdik. Küçük dedimse, o kadar da değil, bizim Anadolu kentlerimiz büyüklüğündeydi. Bu kent Ortaçağ'da kurulmuş, 100 bin nüfuslu bir kentti. Bugün Almanya'nın metropollerinden biri oldu.

Bu kez, yerleştirildiğimiz otel oldukça iyiydi. Otele yerleştikten sonra, bizi tiyatroya götürdüler. Bu dört katlı locaları olan, 18. yüzyıldan kalma, görkemli bir binaydı. Bize verilen bilgiye göre, 1715-1719 arasında inşa edilmiş ve 10 Ocak 1719'da halka açılmış. 570 koltuklu bu binanın mimarı, Giovanni Paolo Gaspari'ymiş. Bugün Erlangen Devlet Tiyatrosu olan bu tiyatronun asıl adı *Markgrafentheater*; çünkü bu binayı yaptıran aynı zamanda Erlangen Üniversitesi'nin kurucusu olan Markgraf⁵ Georg Wilhelm von Brandenburg-Bayreuth'muş.

Başvuran 23 ülke topluluğundan yalnızca 19'u şenliğe katılmıştı. Şenlik Almanya'da düzenlendiği için, bunların altısı Alman topluluğuydu. Herkes Alman topluluklarının favori olduğundan söz ediyordu. Çocuklara bundan etkilanmemeleri gerektiğini söyledim.

"Bu hiç belli olmaz" dedim ve durmadan onlara moral verdim çünkü çok heyecanlıydılar. Ama bu heyecan işime

5 "Markgraf", İngilizcedeki "Sir" karşılığı olan bir soyluluk unvanıdır.

geliyordu çünkü sahneye çıktıkları anda ne var ne yoksa ortaya koyacaklarından emindim. Programda, bizim temsilimiz şenlik bitiminden iki gün önceye konulmuştu. Şenlik, Erlangen topluluğunun Hanns Heny Jahn'ın *Sokak Köşesi* adlı oyunuyla açıldı ve epey alkış topladı.

Onlardan sonra Yugoslav topluluğu, Shakespeare'in *Kuru Gürültü*'sünü oynadı. Temiz çalışılmış bir oyundu. Ama bize rakip olacak gibi değildi. İlk gece öğrencilerin birbirini tanımaları için bir dans toplantısı düzenlemişlerdi. Orada bizden başka bir Türk topluluğunun daha olduğunu öğrendik. Yüksel Pazarkaya, İstanbul adına, Haldun Taner'in *Keşanlı Ali*'si ile gelmişti. Elbette eski dostum Yüksel'le epeyce çene çaldık.

İkinci gün, önce Frankfurt'tan gelen topluluk Aristophanes'in *Plutos* adlı oyunuyla pek ses getirmede. Gece, Finlandiya Turku topluluğu, bir Fin yazarı olan Paavo Rasviko'nin *Münchhausen* adlı oyunuyla ilgi çekti. Aslında, ben bütün oynanan oyunlardan değil, en beğenilen oyunlardan söz etmek istiyorum.

Erlangen'da temsil verdiğimiz Markgrafentheater Festivali sonrası, eleştirileri de kapsayan en çok beğenilen metin, Paris Topluluğu'nun oynadığı Lope de Vega'nın *Fuente Ovejuna* adlı oyunuydu. Gerçekten de bu oyun, 17. yüzyılda yazılmış, büyük önemi olan dünyadaki ilk kolektif ve proleter oyundur. Erlangen'in oyunu da başarılıydı. Shakespeare'in metni de birinci olabilirdi.

Bizim temsil programımız 30 Temmuz 1965, Cuma akşamı saat 18:30 olarak belirlenmişti. Temsil günümüz gelip çattığında, bizden önce Bremen topluluğu vardı. Biz de onları kulisten seyrediyorduk. Oyun geliştikçe şaşkınlığım artıyordu. Bu çocuklara kimse mi yardımcı olmamıştı. Çok kötülerdi. Nitekim, ısıklar giderek arttı, sonra pabuç-

lar sahneye fırlatıldı ve bir seyirci yerinden kalkıp perdeye kapatmaya kalktı. Zavallı çocuklar temsillerine devam etmek isteseler de perde ısıklarla içerden kapatıldı. Çok üzülmüştüm ve seyircilerin bu taşkınlığına da biraz kızmıştım. Bizim çocuklara döndüğümde hepsinin yüzü kireç gibi bembeyaz olmuştu. Korkmuşlardı. Ben onlara, “Siz de gördünüz, iyi hazırlanmış oyunları alkışlıyorlar. Hiç merak etmeyin sizi de alkışlayacaklar. Hadi, şimdi bir buçuk saatimiz var, hazırlanın ve her şeyi hazırlayın” dedim.

Nancy’de kazandığımız ödülün dolaylı *Pabuççu Ahmet*’i de şenliğe getirmiştik. Bunu bizzat Dışişleri Bakanlığı’ndan istemişlerdi. Seyirci, bu oyunu gelenekselin bir modern denemesi olarak alkışladı. Ama bizim asıl kozumuz *Savaş Oyunu* idi. Bu şenlikte iki ödül vardı, biri “Stückpreis” olarak metne, öbürü de sahneleme açısından “Regiepreis” olarak yönetmene veriliyordu. İki jüri vardı. Biri tiyatroculardan, öbürü de seyircilerden kuruluydu.

Sonunda, perde açıldı, ısıldaklar yandı ve *Savaş Oyunu* başladı. Kulise girip çıktıklarında çocukları desteklemek için omuzlarını okşayıp “Aferin” diyerek onlara moral verdim. Oyun bittikten sonra, bir iki saniyelik sessizliğin ardından bir alkış fırtınası koptu ve bizim ses makinesine aldığımız alkış, abartısız on dakika sürdü. Bunu da başarmıştık. Çocuklar birbirleriyle kucaklaşıyorlar, sonra da gelip bana sarılıyorlardı.

Çeşitli ülkelerden on dokuz topluluğun katıldığı bu festivalde, *Savaş Oyunu*, oyun seçimi açısından en iyi üç oyun arasında yer alırken, oyun düzeni için de Regiepreis’i (Reji Ödülü) kazandı. Gazeteler bizden övgüyle söz ediyorlar ve topluluğumuzun “şenliğin sansasyonu” olduğunu yazıyorlardı. 3 Ağustos 1965 tarihli *Abendzeitung*’da, eleştirmen Hans Bertram Bock, “Kuru Gürültü” başlığını attığı eleştirisinde, “Eğer bu şenlikte Erlangen, Ankara

ve Paris olmasaydı şenlik, şenlik olmaktan çıkacak, gü-rültüden başka bir şey kalmayacaktı” diye yazıyordu. Jüri değerlendirmesinde *Savaş Oyunu*, Lope de Vega ve Shakespeare’den sonra metin olarak üçüncü sırayı almıştı ama reji ödülü bize verilmişti. Başka Shakespeare’ler de vardı, Brecht vardı. Sanırım sahnedeki uygulamalar met-nin değerlendirilmesinde önemli rol oynamıştı. Festival komitesinin bastırdığı şenlik dergisi *Spotlight*’ta⁶ en geniş yer bizim topluluğumuza ayrılmış ve “şenliğin sansasyo-nu” olarak bizim temsilimiz yer almıştı. Ayrıca ön kapağa bizim temsilimizden bir fotoğraf, arka kapağa da Paris’in oynadığı oyundan bir fotoğraf konulmuştu (Bu şenliğin belgeleri benim arşivimdedir).

Bir Alman eleştirmen şöyle yazıyordu: “Seyircinin oyu-nu büyük bir dikkatle seyredişi ve şimdiye kadar olanlar-dan daha güçlü ve en uzun süren alkış, oyunun ve sah-neleme tekniğinin başarısını açıkça onaylamıştır. Reji ve dramaturgi çözümlemeleri inandırıcı olduğu kadar açıktı. Savaşa marşla gidiliyor, dönüş ise sürünerek yapılıyordu. Askerler öldükçe, dul eşleri madalyalarını takıyorlardı. [...] Koro ve solistlerin temiz kurgusu yalnızca dil öğele-riyle değerlendirildi ve savaşta kazanan ile kaybedenin arasındaki çıkar uçurumu dile getirildi.”⁷

Kimileri oyunun naif olduğunu söylerken, büyük bir kısmı oyunun naivitesini övüyor ve tiyatronun yaygınlaş-ması, geniş kitlelere ulaşması için naif olması gerektiğini belirtiyor, Brecht’in oyunlarından örnekler veriyordu.

Savaş Oyunu, naif olmasına naif ama yüzeysel bir oyun değildir. Bu oyun yalnızca “herkes savaşa karşıdır”

6 Schulbericht der 15. Internationalen Theaterwoche der Studentenbüh-nen, Erlangen, 24 Temmuz 1965.

7 *Spotlight*, yıl 11, c. 9, sayı 8, Erlangen, 31 Temmuz 1965.

mesajından da ibaret değildir. İnsanlığı savaşa götüren ekonomik nedenlerden ve insanın yapıp ettiklerinden yola çıktığı için derinlere iniyordu. Nitekim, Erlangen’da dağıtılan İngilizce broşürde ve sonradan yayımlanan Almanca kitapta⁸ bu oyunun adı altında “Bir Rapor” ifadesi yer almıştı. Bu dramatizasyonda “Barış geldi dediler, sustular; sanki barış susmakmış gibi” sözlerini söyleyen koro, aynı zamanda barıştan yana olanları ve her zaman barıştan yana olmuşları da düşünmeye çağırır. Oyunda gösterilen dövizler ise yalnızca birer karton parçası değildir. Bir dövizin üzerinde yer alan “Sessizlik ve düzeni korumak barışla eşanlamlı değildir” ile, barış için de çaba gerektiği, herkesin barış için sorumlu olduğu belirtilir. *Savaş Oyunu* barış konusundaki statükoculuğa karşıdır.

Bunun dışında gazeteden gelen muhabirler benimle röportaj yaptılar. Erlangen Şenliği haftası içinde bayağı popüler olmuştuk. Sözelimi, şenlik sonunda *Spotlight*’ta, adını koymayan birinin şöyle bir fıkrasına rastladım: “Ankara’dan Dr. Özdemir Nutku pipo koleksiyonundan en değerli İngiliz piposu olan Dunhill’ini tıttırmekle kalmadı, öbür oyunuyla, sahnedeki Türk sambasını da kutladı. Ustası H. H. Göttingen’den kutlama mektubu gönderdi.” Fıkracı, “Türk sambası” derken *Pabuççu Ahmet’in Garip Maceraları*’nı, “H. H.” derken, ustam Heinz Hilpert’i kastediyordu.

Dönüş yolculuğumuz çok neşeli geçti. Öğrenciler gururluydu ve kendilerine olan güvenleri artmıştı. Bu da, onlar için iyi bir şeydi.

Ankara’ya döndüğümüzde bizi ilk kutlayanlardan biri Max Meinecke (1912-1972) oldu. Meinecke bir yıl

8 *Kriegsspiel*, Almancaya çeviren: Max Frisch, Weinheim: Deutscher Theaterverlag, 1965, [31 sayfa].

Festival dergisinin ön kapağında Savaş Oyunu'ndan bir sahne.

önce, 1964'te öğretim kadrosu içinde yer almış ve çeşitli etkinliklerle öğrencilere çok büyük katkıda bulunmuştur. Özellikle, Erlangen'da aldığımız reji birinciliği onu çok memnun etmişti. O da Hilpert'in yanında çalıştığı için benimle daha farklı bir ilişkisi vardı. Birine kızdığı zaman söze "Allah, dostum" diye başlar, sonra o çok sevdiğim yarım Türkçesiyle devam ederdi. Türkçeyi İstanbul Şehir Tiyatrosu'ndaki başrejisörlüğü sırasında öğrenmişti. Davativ ve akusativlerde bazı küçük yanlışlıklar yapardı. Ama bütün öğrenciler onu anlardı.

Bir keresinde, öğrencinin yakasının fazla açık olduğunu görmüş, öğrenciye, "atletin" sözcüğü aklına gelmediğinden, "Bak, aletin gözüküyor" deyince, öğrenci kıpkırmızı kesilip elinde olmadan pantolonunun önüne bakmış, kapalı olduğunu gördükten sonra, "Herr Meinecke, ne

gözüküyor?” diye biraz da sinirlenerek sormuş, Meinecke de, “Aletin, çocuk” diye yinelemişti. Oradaki herkes gülmek için kendini tutuyordu. Meinecke hata yaptığını anlamış, bana sormuştu: “Ne didim ben?”

“Atletin diyecektin...”

Meinecke, Shakespeare’in *Kısasa Kısas* oyununu öğrencilerle başarılı bir biçimde, dekoru da kendi yaparak sahnelemişti. Genel prova sonunda, nasıl selama çıkacaklarını öğreteceği öğrencilerden birinin olmadığını görmüş, “Allah, dostum Celâl nerde?” diye sormuş. Meğer Celâl Ogan kendisine verilen, 10 saniyelik cellat rolünde onu seyretmeleri için arkadaşlarını dolaşıp davetiye dağıtıyormuş. Temsil geces, oyun bittikten sonra bütün öğrenciler Elizabeth dönemi selamıyla seyirciyi selamlarken, Celâl’in, selam provasında bulunmadığı için, elini göğsüne çarparak Osmanlı selamı vermesine, Meinecke’nin tepkisini siz hayal edin.

Meinecke, öğrencilere, değnek kuklasını da öğretmişti ve bunun bir gösterisi seyirci önünde yapıldı ve beğenildi. O çok yönlü bir tiyatro uygulayıcısıydı. Özellikle, ustası ressam Otto Dix (1891-1969) olunca, onun sahne tasarımını ne kadar iyi bildiği anlaşılır.

Kötü bir rastlantı

O sırada bekârdım ve evlenmeyi de hiç düşünmüyordum. Ama öğrencimin koro için dışardan getirdiği kızla giderek bir yakınlaşma başlamıştı. Bir iki ay sonra iş bayağı ciddiye bindi; bir gün bana, “Sizinle görüşmekten çok hoşlanıyorum ama bana bir şey demeseler de, annemle babamın rahatsız olduklarını hissediyorum. Lütfen bu söylediklerimi emrivaki olarak almayın sakın. Ben böyle de razıyım” dedi.

Olayı anlamıştım. Kız, haklı olarak ebeveynlerini korumak için böyle konuşuyordu. Herhalde, evde ilişkimizin tartışması olmuştu. “Haklısın, bunu benim düşünmem gerekirdi. Bu kadar zamandır çıkıyoruz, bir kez bile size gelmedim. Merak etmekte haklılar. Ailen için de uygun olan bir gün seçin ve ben size geleyim ve nişanlanalım.”

Kız yine o ciddi ifadesiyle sadece “Peki” dedi ama memnun olduğunu sezmiştim.

Saptanan günde, takım elbisem ve elimde bir demet orkideyle kapıyı çaldım. Kapıyı, annesi ve kız açtı. Kapı karşılaşmasından sonra, “Sizi babamla tanıştırayım” dedi. Salona girdik, kızın albaylıktan emekli babası ayağa kalkmış, kızının sevdiği kimmiş diye merakla bana bakıyordu. Sonra bakışları değişti. Benim de... İkimiz de bir tereddüt geçirdikten sonra, kızın babası, “Hoş geldiniz” diyerek elimi sıktı. Ama ben huzursuz olmuşum; çünkü yıllar önce Tiyatro Enstitüsü zamanında, babasını kopya çekerken yakalamış, sınavdan atmış ve sınıfta bırakmıştım. Belli ki, bundan kızın da haberi yoktu. Emekli Albay çok olgun bir insandı, bir şey demedi, beni tanıımıyormuş gibi konuşunca rahatlardım ve ben de onu ilk kez tanıyormuş gibi davranmaya başladım. Havadan sudan konuştuktan sonra, asıl konuya girdik ve bir hafta sonra nişanlanıp Amerika dönüşü evlenmeye karar verdik. Ama bu kararımız, bazı nedenlerden dolayı ve karşılıklı anlaşmamızla gerçekleşmedi. Ancak güzel anılarımdan biri olarak kaldı. Yaşamımda hiç kimseyi kırmamaya büyük çaba harcadım. Ayşen’i de kırmadığımı sanıyorum.

Yıl 1965. ABD Büyükelçiliği'nden hiç beklemediğim resmi bir yazı aldım. Yazıda, Amerika Birleşik Devletleri'nin bana üç aylık bir inceleme bursu verdiği yazıyordu. En kısa zamanda elçiliğe gelmem rica ediliyordu. Bu da nereden çıktı? Tiyatro eleştirileri yazdığım için miydi? Yoksa Amerikalı profesörlere yardımcı olduğumuz için miydi? Öğrencilik sırasında evlendiğim ve ev geçindireceğim için, bir ara çevirmen olarak Amerikan Haberler Merkezi'nde çalışmıştım. Orada, karşımdaki odada, Bülent Ecevit'in eşi Rahşan Hanım da grafiker olarak çalışıyordu. Nedeni, her üçü de olabilirdi. "Bununla neden kafa yoruyorum?" diye bir an düşündüm. Sonra da düşünmenin gereksiz olduğuna karar verdim.

Ertesi gün pasaportumu alıp elçiliğe gittim. Elçilikte, pasaportuma, "sınırsız vize" damgası vuruldu. Sonra kültür ataşesiyle görüşmem gerekiyordu. Odasına, bir görevli tarafından götürüldüm. Kültür ataşesi temiz giyinmiş, güler yüzlü biriydi. Beni sıcak bir biçimde karşıladı. Sonra da bazı bilgiler verdi. Bu burs, State Department (Dışişleri Bakanlığı) tarafından verilmiş. Bana verilen, *expert grant* (uzman bursu), mesleğinde sivrilmiş, genç akademisyenler içinmiş. Bana şans diledi, odasından çıktım. Bana bir de New York'a indiğimde ne yapacağımı gösteren bir izlence verildi.

Broadway'de, The Hotel at Times Square'de kalacaktım. Otele yerleştikten sonra Dışişleri Bakanlığı'nın New York'taki bürosuna uğrayacaktım. Masraflarım için bana, (o dönemde kredi kartı yoktu) 500 dolar tutarında bir *travellers cheque* (yolcu çeki) defteri verildi. Çek defterinde 5 dolardan yüz dolara kadar çeşitli çekler vardı; bunu para yerine kullanacağım söylendi. Çek defterinin her on beş günde bir masraflarım için verileceği de belirtildi. Tüm yol ücretlerimi de bu bursu veren kurum karşılayacaktı.

Bir 727 ile New York'a uçtuk. La Guardia Havaalanı'na indik. Otobüsle New York terminaline gelince bir taksiyle otelime gittim. Eski bir oteldi ama bana verilen oda genişti ve penceresi Times Meydanı'na bakıyordu. Memnun kaldım, otel eski olmasına karşın, kasvetli değildi. Saat geç olduğu için, o gün söylendiği gibi, Dışişleri Bakanlığı bürosuna gidemedim. Ertesi sabah ilk işim oraya gitmek oldu. O zamanlar, şimdiki gibi, terör olayı yoktu ama yine de çok sıkı bir kontrol vardı. Üniformalı bir görevlinin eşliğinde görüşmem gereken kişinin odasına gittim. O da beni nazikçe karşıladı. Tabii hemen kahve içip içmediğimi sordu. Kahvelerimizi içerken bana bilgi verdi.

Washington'daki bir ajansa bağlı olarak yolculuk yapacaktım. Ajansla üç aylık programımı yapacaktık; onlar gideceğim yerler için uçak, tren, otobüs biletlerimi alacak, tiyatro biletlerimi sağlayacaktı. İşte bu sonuncusuna çok memnun olmuştum. Çünkü tiyatro biletlerine paramın yetmeyeceğini biliyordum. Ajansımla oturup gezeceğim ve göreceğim yerlerin bir listesini çıkaracak ve bu izleneye göre, hemen hemen ABD'de gideceğim yerlerin tüm tiyatro etkinlikleri üzerine bilgi edinecektim. Ayrıca iki haftada bir, bankaya cep harçlığım konulacak, banka da bana yolcu çek defterini verecekti. Beni karşılayan görevli

bazı uyarılarda bulundu: “Cebinizde beş dolardan fazla olmasın, her ihtiyacınızı yolcu çekiyle karşılayın. Ayrıca gece saat 01.00’den sonra Times Meydanı’nda pek dolaşmayın ve Central Park’ta 20.00’den sonraya kalmayın. Bir de, turist avcılarından sakının.”

Bu uyarılar beni biraz rahatsız etti. Sonradan öğrendiğime göre, New York’ta her 30 saniyede bir cinayet işleniyormuş. Onun için, özellikle devriye gezen polislerin çoğu iri yarı ve üstleri cephanelik gibiydi. New York’ta, çöp konteynırlarını karıştırıp yiyecek arayan ya da dilenen evsizler vardı; polis bunları topluyor, onlara sıcak çorba veren yardım kuruluşlarına götürüyordu.

İkinci gün bir hava otobüsüyle Washington DC’ye uçtum ve ajansıyla tanıştım. Bana yardımcı olan Mrs. Rachel, belli ki konukların mesleki alanına göre program yapmakta ustalaşmıştı. Bana, New York ve New York dışındaki tüm tiyatro etkinlikleri ve turistik alanları için bilgi verdi. Bu gezimde, benim görüşmek isteyeceğim sanat ve bilim insanlarından da randevu alabileceğini belirtti. Bu bilgiye göre de benim seçim yapmamı istedi. Ben, New York’tan başlayarak önce kuzeydoğu kıyılarına, sonra kuzeybatıdan başlayarak güneye inip oradan da Dallas, Houston ve New Orleans gibi kentlere gitmeyi ve dönüş evresinde yine kuzeye yönelmeyi seçtim.

Dantel gibi işlenmiş çiçekli balkonları ve Dixieland’in vatani olan New Orleans en çok merak ettiğim kentlerden biriydi. New York’ta birkaç tiyatroya gidecek, sonra da Yale Üniversitesi’nde o dönemin en ünlü tiyatro adamlarından biri olan John Gassner’le konuşacak, tiyatro ışıklandırmasında deha sayılan Mr. Iseneur’le tanışacaktım. Ayrıca bir tiyatro eleştirmeniyle sohbet etmek istiyordum. Sonra da diğer kentlerdeki tiyatro adamlarıyla görüşecek, tiyatrolara gidecek ve tiyatro okullarını inceleyecektim.

Central Park, Greenwich Village, Fisherman's Wharf vb. gibi, güzel yerleri olmasına karşın, böyle gri bir kent, insanı yoruyor. O, beton ve camdan yapılmış gökdelenler sanki insanın üstüne üstüne geliyormuş gibi... New York dışına biraz çıktınız mı, yine güzel bir doğa sizi karşılıyor. Ama İstanbul'daki gibi trafik sorunu yok; çünkü ana arterler geniş, sürücüler trafik kurallarına dikkat ediyorlar, etmeyenler ise hemen cezalandırılıyor. Herkesin acelesi var.

Times Meydanı'nda birbirini itip kakarak kendine yol açanlardan dilenenlere kadar, her çeşit insan bulunuyor. Saçlarını yeşile, maviye, mora boyatmış geçkin kadınlardan, sarışınlara, kızılılara, yeşil gözlü siyahi güzellere kadar her cins insana rastlamak mümkün. İstanbul'daki Mahmutpaşa esnafı gibi, sizi dükkânlarının içine sokmaya çalışanlar da epeyce... Ama bir iyi yanları, doğru dürüst İngilizce biliyorsanız, sizi yabancı diye algılamıyorlar, Avrupa ülkelerindeki gibi dışlamıyorlar. Tam tersine Amerikan vatandaşymışsınız gibi davranıyorlar. Eğer İngilizceyi doğru konuşuyorsanız, sizi tanımasalar bile, onlar için eğitimli bir ABD vatandaşı sayılıyorsunuz.

Geziye çıkmadan önce, Broadway'de ve Off-Broadway'de altı yedi temsile gidebildim. Broadway'dekiler yıllardan beri oynayan, bilet ücretleri çok pahalı müzikallerdi. Benim biletlerimi Dışişleri Bakanlığı Kültür Dairesi karşıladığı için işim kolaydı. Ankara Devlet Tiyatrosu'nun temsilinden daha önce *La Mancha Adamı*' (The Man of La Mancha) seyretmiştim.

Bu müzikale bilet bulmak olanaksızdı ama benim biletim vardı ve üstünde 150 dolar yazıyordu. Washington Meydanı'ndaki ANTA'da¹ temsil ediliyordu. Tiyatro,

1 ANTA, American National Theatre and Academy (Amerikan Ulusal Tiyatrosu ve Akademisi).

New York'un batısında, Broadway'den uzak, Greenwich Village, 4. Sokak'taydı. Büyük bir tiyatroydu; söylediklerine göre, 1.158 koltuklu seyirci kapasitesi vardı. Sahne önü epeyce büyüktü, seyircinin arasına girecek biçimde ileri doğru uzatılmıştı ve ön sahnenin üç yanında seyirci oturabiliyordu. Sonradan, bu oyunun, 2.328 temsil sürdürdüğünü öğrendim. Ayrıca başta Tony Ödülü olmak üzere üç dört ödül de kazanmış.

Bir Broadway müzikali olarak başarılı bir yapımdı. Doğrusu bu müzikali izlediğim için memnun oldum.

1965 yılında, benim ilgimi çeken tiyatro etkinlikleri daha çok Broadway dışındaki oyunlardı. Aklımda kalanları burada özetleyeyim. Off-Broadway'de, Theatre de Lys'te düzenlenen ve orkestra şefi Leonard Bernstein'ın Tiyatro Müzikleri Konseri çok başarılıydı. Blackfriars Guild'de,² *Mackey of Appalachia* (*Appalachialı Mackey*), Mackey adlı ünlü bir beyzbol oyuncusunun yaşamı anlatılıyordu.

Theatre IV'te,³ *Great Scot* (*Büyük İskoçyalı*) adlı oyun iki perdelik bir müzikaldi. İskoç şair Robert Burns'ün (1759-1796) yaşamı kaynak alınarak yazılmıştı. Oyuncu kadrosu bir hayli genişti. Belli ki bu müzikalde, yalnızca müzik ve eğlence açısından değil, ünlü bir şairin kısacık ama anlamlı yaşamı verilmek istenmişti. Greenwich Mews'da⁴ da ya-

2 182 koltuklu küçük bir tiyatroydu. Salon Fenwick Yüksekokulu'nun bulunduğu binadaydı. Bu bir Dominikan öğrenci tiyatrosuydu.

3 1911'de kurulmuş ve o dönemde ABD'nin ikinci büyük çocuk ve gençlik tiyatrosuydu. Virginia Repertory Theatre olarak anılan bu topluluk ABD'nin her yerine turne yapıyordu.

4 Bu da 201 koltuklu küçük bir tiyatroydu, Bina, 1846 yılında, antik Yunan üslubunda, sütunlarla çevrili bir kilise olarak yapılmış, 1940 yılında, Greenwich Mews Playhouse adıyla tiyatro olarak açılmış, Greenwich'in tarihi bölgesinde yer alan bir binaydı.

zar John Patrick Shane'nin *Prodigal Son* (Müsrif Oğul) adlı oyununu izledim. Bir buçuk saat süren bu oyunda IQ'su yüksek bir delikanlının, gençliğini nasıl boş yere harcıyıp yaşamının bir bölümünü heba ettiği anlatılıyordu. Eleştirilenler, oyunun, yazarın gençliğinin bir aynası olduğunu yazıyorlardı. Onlara göre yazar, "kendi gençliğinden özür dilemekteydi". Oldukça etkileyici bir oyundu.

Yale Üniversitesi

Hangi tarihteydi anımsamıyorum ama güzel bir sonbahar sabahıydı. Ağaçlardan düşen sarı yapraklar, Yale Üniversitesi Tiyatro Fakültesi'nin ağaçlı yolunu bir halı gibi kaplamıştı. Ajansımın aldığı randevuya tam vaktinde gitmek istiyordum. Onun için, buraya taksiyle gelmiştim.

Önce kitaplarından çok şey öğrendiğim John Gassner'in odasına genç bir asistanın yardımıyla gittim. Prof. Gassner beni çok sıcak karşıladı. Kendimi tanıttım ve davetli olarak geldiğimi belirttim. O da bana, "Siz gelmeden önce bize haber verildi, meslektaşım" dedi. Meslektaşım sözü, beni iyice rahatlatmıştı. "Çok sayıda kitap yazmış olan Mr. Gassner'in meslektaşı olabilir miyim?" diye düşündüm. O tarihte, şiir kitapları dışında, tiyatro üzerine henüz üç kitap yazmıştım. Ama yaptığım listeye göre, Eylül 1965'e kadar, yani ABD yolculuğuna çıkıncaya dek, 515 eleştiri ve inceleme yazım yayımlanmıştı.

Neyse, önce Yale ve Tiyatro Fakültesi üzerine sorular sordum. Hepsini büyük bir sabırla anlattı. İyi ki anlattı çünkü, o dönemde, bizde henüz emekleyen tiyatro eğitimi için ipuçlarını edinmiştim. Tiyatro Fakültesi'nin 11 bölümü vardı: Oyunculuk, Tasarım, Ses Tasarımı, Rejisörlük, Dramaturgi ve Tiyatro Eleştirisi, Oyun Yazarlığı, Sahne

Amirliği, Teknik Tasarım ve Yapım, Tiyatro İşletmeciliği, Teknik Çıraklık Sertifikası ve Özel Araştırmalar ve Özel Öğrenciler Bölümü.

Bu bölümler arasında iki bölüm ilginç bulduğum için ayrıca dikkatimi çekti: Bunlar, yüksek lisans aşamasında eğitim veren Teknik Çıraklık Sertifikası ile Özel Araştırmalar ve Özel Öğrenciler bölümleri idi. İlki, öğrenciler mezun olduktan sonra, bir tiyatrodaki profesyonel olarak çalışmak istiyorlarsa bir yıllık bir uygulamalı eğitimdi. Bu eğitimin içinde, sahne marangozluğu, ses mühendisliği, projeksiyon mühendisliği, aksesuar yöneticiliği, tiyatro terziliği, ışık uzmanlığı vardı.

İkincisi, mezunlara yönelik bir yıllık bir eğitimi kapsıyordu ama buraya seçerek, az sayıda öğrenci alınıyordu. Bu bölümü, daha çok ABD dışından gelen öğrenciler tercih ediyorlardı.

Konuşmamız sırasında piposunu tütüren Mr. Gassner'e saygım olduğundan ben pipomu yakmadım. Yakabilirdim çünkü ABD'de bizdeki gibi büyüklere olan saygının böyle gösterilmediğini sonradan anladım. Daha serbest ve rahat bir ilişki vardı.

Mr. Gassner'e teşekkür edip ışıktaki devrim yaratan George Isenour'un atölyesine gittim. İriyari bir adamdı, biraz da göbeği olduğu için ilk bakışta bana dev gibi gelmişti. Yeni tiyatro ışıldakları üzerinde çalışıyordu. Bana, o dönemde henüz piyasaya çıkmamış olan bir ışıldak gösterdi, bu minicik bisiklet lambasından biraz daha büyücekti.

“Bu kaç wat, biliyor musunuz?”

“Olsa olsa 250 wattır.”

“Hayır, tam tamına 2.000 wat.”

Şaşırdım, bu minicik ışıldak 2000 watlık sıcaklığı nasıl soğutuyordu? Ona bunu sorunca:

“İşte işin püf noktası da burada Mr. Natkı. Benim patentim, özel bir soğutması var, hiçbir şey olmaz.”

Doğrusu Mr. Iseneur’a hayran kaldım. Çünkü ışık renkleri konusunda da yeni bir şeyler tasarlayıp gerçekleştirmişti.

“Artık renk tekerleğine de gereksinim yok. Ben renkleri otomatik olarak bir spotta çözümledim” diye övündü. Övünmekte de haklıydı. Çünkü bugünkü sahne ışık tekniğini biraz da onun sayesinde sağladığımızı söyleyebilirim.

İngiliz üniversitelerinin binalarını andıran klasik yapıların dışında, modern binalar da vardı ama bunlar klasik binalardan ayrı bir yerdeydi. Yale’den ayrılırken heyecanlıydım. Sahne Sanatları eğitiminin ne olması gerektiğini iyice anlamıştım ve Yale Üniversitesi’nin sınırlı bir örneğini, olanakların verdiği ölçüde, sonradan değineceğim İzmir’de hayata geçirmeye çalıştım.

Lee Strasberg ve Actors Studio

New York’tan ayrılmadan önce çok merak ettiğim bir yer daha kalmıştı. Ajansımla bunu daha önceden planlamıştık. Pittsburgh’a gitmeden iki sabah önce, New York’ta, “Stanislavski’nin ardılı” diye anılan Lee Strasberg’in çalışmalarını görecektim. Onun Stanislavski oyunculuk sistemi üzerine bir şeyler koyduğu söylenip duruyordu.

Metroyla gittiğim New York’un batısındaki 44. Cadde, 412 kapı numaralı bina, kırmızı tuğla duvarlıydı. Bir hafta önceden ajansım telefon ettiği için geleceğimden haberleri vardı. Daha kimseyle konuşmadan, beni, gençlerin eğitim sınıfına aldılar. İçeri girdiğim sırada genç bir kızın Medea rolü içinde doğru duyguyu bulması üzerine çalışılıyordu. Kızcağız bir türlü o duyguyu yakalayamayınca ta-

nımadığım genç eğitimci kıza bir tokat attı. Kız ağlamaya başladı. Ağlasa da kızın doğru duyguyu bulduğunu söyleyemeyeceğim. Hem bu tarz çalışmayı onaylamıyorum. Fiziksel acı ile rolün gerektirdiği acının getirilebileceğine inanmıyorum.

Ayıp olmasın diye bir süre daha kaldıktan sonra dışarı çıktım. Doğrusu, o an biraz düş kırıklığı yaşadım ve beni o sınıfa sokan –adını şimdi anımsayamadığım– kadına gidip daha ileri bir çalışmaya sokmasını istedim. Bunu ancak öğleden sonra sağlayabileceğini çünkü o gün büyüklerin çalışmasının saat 14:00’da başlayacağını belirtti.

“Peki, bana bu okul hakkında biraz bilgi verebilir misiniz?”

“Elbette, memnuniyetle!”

Bu eğitimin içinde, adayların yaratıcı yanlarını ortaya çıkarmak, oyunculuk üzerine ilk bilgileri vermek, onlara oyunculuk ilkelerini, takım oyunculuğunu, sahne, sinema ve televizyon oyunculuğundaki kendi özgü niteliklerini öğretmek vardı.

Peki nedir bu Strasberg yöntemi? Strasberg’in yeni bir buluşu değil; Stanislavski oyunculuk sistemi üstüne başka eğitimcilerin çalışmalarını koyarak öğretiyi daha geliştirmiştir. Strasberg, oyun karakterlerinin duygusal dünyasını daha derinden anlamaya ve bu dünyayla daha derin bağlantılar kurmaya çalışır. Bu yöntemle oyuncuların, izleyicide gerçek yaşamı yansıtacak duygular ve tepkiler uyandırması istenir.

Öğleden sonra, ileri oyunculuk çalışmalarına girdiğimde, eğitimci olarak Lee Strasberg’i görünce rahatladım ve sevindim. Strasberg beni görünce hafif bir selam verdi ve öğrenciyle çalışmasını sürdürdü. Sessizce arkalarda bir yere oturdum. Tennessee Williams’ın *Arzu Tramvayı*

üzerinde çalışıyorlardı. Çok zor bir rol olan ve ince ayrıntılar gerektiren Blanche DuBois'nın düşle gerçek arasındaki ikilemi üzerinde duruyorlardı. Her oyuncunun oynayabileceği bir rol değildi ama Strasberg bu rolü genç bir oyuncu üzerinde deniyordu. Strasberg'in öğrenciyle sabırla çalışması hoşuma gitti ve sabahki düş kırıklığım yerini saygıya bıraktı.

Strasberg, çalışmaya ara verip öğrencilerle konuşmayı bitirdikten sonra, yanıma geldi ve oturdu. Yarım saat kadar konuştuktan sonra, "Yine görüşelim, bu kısa oldu" dedi ve çalışmasına döndü. Çalışmada heyecanı anlaşıyordu ama ilgisizmiş gibi görünüyordu. Aslında onunla daha uzun konuşmak isterdim. Onunla Stella Adler ve Meisner'le tartışması hakkında görüşmek istiyordum. Elia Kazan'la ortaklığı neden son bulmuştu çünkü Actors Studio'nun kurucusu Kazan'dı.

Carnegie-Mellon Üniversitesi

New York'tan ayrıldıktan sonra, ilk durağım Pittsburgh⁵ oldu. Aleghany Dağları'ndan çıkarılan madenler dolayısıyla buraya "Steel City" (Çelik Kenti) de deniyordu. Daha önce, ajansımda benim işlerime bakan kadın, bana "Steel City'ye gitmek ister misiniz?" diye sormuştu. Ona anlamadan bakmış olmalıyım ki, "Bağışlayın yani Pittsburgh'a" diye düzeltmişti. Pittsburgh, bende, dingin ve rahat bir kent izlenimi bıraktı. Otelime yerleştikten sonra, programıma baktım; ertesi gün, saat onda Carnegie-Mellon Üniversitesi, Sahne Sanatları Bölümü'ne gidecektim.

5 ABD'nin doğusundaki Pennysylvania eyaletine bağlı olan bu "Pittsburgh", California, San Francisco yakınlarındaki Pittsburg'la karıştırılmamalı.

Üniversiteye geldiğimde hayran kaldım. Her yer çok sistemli ve güzel biçimde düzenlenmişti. Sonradan öğrendiğime göre çevre düzenlemesi ve ekolojik alanlarda çalışan bir de Steinbrenner Institute for Environmental Education and Research (Steinbrenner Çevre Eğitimi ve Araştırması Enstitüsü) adlı bir araştırma enstitüleri varmış. Tevekkeli değil, bu kadar güzel ve düzenli olması buna bağlıymış meğer. 1900 yılında Andrew Carnegie tarafından kurulan bu üniversitenin Drama Fakültesi de ABD’de olanların en eskisiymiş, 1914 yılında kurulmuş. Özellikle, tiyatro okulu olarak yapılan bina, girişi ve tesisleriyle çok hoşuma gitti.

Lisans aşamasında oyunculuk, müzikal oyunlar, yönetmenlik, sahne tasarımı, dramaturgi, yapım ve teknoloji, tiyatro işletmeciliği dallarında öğrenci yetiştiriliyor. Bunlar, ayrı ayrı dallar olarak çalışıyor ama yapım ve teknolojide öğrenciler birleşip bir oyun ortaya çıkarıyorlar. Yüksek lisans eğitiminde, profesyonel yönetmenlik, tasarım, yapım ve teknoloji ve tiyatro işletmesi dersleri bulunuyor. Drama Fakültesi’nin yılda 18 etkinliği oluyormuş. Bu etkinliklerde mezunların profesyonel tiyatrolara tanıtımı yapılıyormuş.

Tiyatro Fakültesi’nin eğitim stüdyoları dışında iki tiyatro salonu vardı. Bunlardan biri, 430 koltuklu Philip Chosky Theater, öteki de 140 koltuklu Helen Wayne Rauh Studio Theater. Bu ikincisi “black-box”⁶ tiyatro olarak kullanılıyordu. Bir diğeri de daha çok televizyon stüdyosu olarak kullanılan John Wells Video Stüdyosu’ydu. Ayrıca her eğitim dalının da stüdyoları vardı. Gittiğimde okul tatile girdiğinden oradaki eğitmenlerle görüşemedim.

6 “Black-box theater”, çerçevesiz, deneysel çalışmaların yapıldığı, duvarları siyaha boyalı tiyatro.

Oradan Minneapolis'e doğru yola çıktım. Ajansımdaki kadın, Mississippi Irmağı'nı ve güzel manzaraları görmem için yataklı trenden bilet almış. Yataklı vagon iki katlıydı. Alt kattaki kompartımanda yatak, bir lavabo ve bir tuvalet vardı. Aynı kompartımanın içinde üst kata çıkılan bir helezon merdiven bulunuyordu. Üst katın her yanı ve tavanı camdı, Koltuğunuzdan manzarayı seyredebiliyor, kahvaltınızı ve yemeğinizi orada yiyebiliyordunuz ve manzara ciddiye güzeldi.

Pittsburgh-Minneapolis arası 1.397 kilometreydi. Trenle 14 saatte Minneapolis'e girdik. Programıma göre, bir gün sonra Minnesota Üniversitesi'ne gidecek ve Prof. W. Wayne'i görecektim. Oldukça lüks olan otelime yerleştikten sonra, kentin hiç olmazsa otele yakın kısmını görmek için dışarı çıktım. Minneapolis, ortabatının en büyük eyaleti olan Minnesota'ya bağlıydı.

Bu kentin her iki yanı da Mississippi Irmağı'nın kıyısındaydı. Bana birden Boğaziçi'ni anımsattı. Gençliğimin en güzel günleri Boğaz'da, Bebek'te geçmişti. Otelden çıkıp biraz çevreyi tanımak istedim. Mississippi kıyısındaki bir banka oturdum ve manzarayı seyretmeye başladım. İstanbul Boğazı genişliğinde olan bu ırmak üzerinde birçok gemi seyredip duruyordu. Karşı tarafta, ağaçların arasında zar zor görünen villalar vardı.

Maskotu "Altın Sincap" olan Minnesota Üniversitesi 1851'de kurulmuş; yerleşkeleri İkiz Kentler denilen Minneapolis ile St. Paul'da... Anımsadığıma göre, 1947'den itibaren genişlemiş ve bugün yedi sekiz yerleşkeye ulaşmıştır. Benim gittiğim St. Paul yerleşkesiydi. Mississippi Irmağı kıyısında yer alan ve 1931'de açılan Tiyatro ve

Dans Fakültesi, hem kurama hem uygulamaya önem veren, yeni denemeler ve araştırmalar yapan bir okuldu.

Ben okulu ziyarete gittiğim saatte, Prof. Wayne, “Tiyatro Tarihi ve Kuramları” dersine giriyordu. Öğleden sonraki derslerini bana ayırmıştı. Öğrencilere “Doğu ve Türk Tiyatrosu” üzerine ders ya da konferans vermemi istiyordu. Oysa ben, haberim olmadığı için önceden bir şey hazırlamamıştım ama dağarcığımdakilerle idare edebilirdim. Öğle yemeğinden önce, Prof. Wayne’nin görevlendirdiği bir asistanla okulu gezdim. Okul çok güzel bir doğanın içindeydi.

Okulun, kıyıdaki iskeleye bağlı gösteri gemisi dışında, dört sahnesi vardı. En çok önem verdiğim sahneden başlayayım: Mississippi Irmağı üzerindeki “Showboat” (gösteri gemisi) yaz tatillerinde, ırmak üzerinde bulunan 2.000 küsur köyde temsiller veriyormuş. Bu “Showboat”, 1898 yapımı, ABD’nin elinde kalan son gösteri gemilerinden biriymiş. İskeleye yanaşmış olduğundan, asistan içini gezdirdi. 225 koltuklu ve vasat bir sahnesi olan bu geminin, bir kafeteryası, bir kütüphanesi, bir de öğrencilerin prova yaptıkları iki stüdyosu vardı. Üniversitenin 100. Yıl Kutlamaları’na yetiştirilmek üzere hükümetten 1 dolara satın alınmış ama restorasyona 50 bin dolar harcanmış. Bu gemide ilk temsil 1958’de verilmiş. Ama beni asıl heyecanlandıran geminin arkadan çarklı ve 19. yüzyıldan kalma oluşuydu. İki uzun bacası, oturma yerleri de olan gemi, restore edilmiş ve çarkları döndürecek yeni bir dizel motor konulmuş.⁷

7 Bu gemi, 2000 yılında onarılıp yenilenmek üzere kızağa çekildiğinde yaşanan bir kaza neticesinde yandı ama batmadı. Geminin kalan kısmı, aslına uygun biçimde yeniden inşa edilerek 2002 yılında tekrar etkinliklere açıldı.

Yurda döndüğümde, Haliç'te çürümeye bırakılan bizim yandan çarklı *Neveser* adlı gemi için müracaat ettiğimizde kesin bir yanıt bile alamadık. İzmir'e göç ettikten sonra resmi kanallardan ve Kültür Bakanlığı'nı da haberdar edip geminin İzmir'e çekilmesini istemiştim. Ama geminin motorları çalışmadığı ve uzun zamandır kullanılmadığı için İzmir'e çekilemeyeceği söylendi. O zaman restore edilip İstanbul'da kalmasını önerdim. Bu işin de pahalıya mal olacağı yanıtını verip gemiyi sökmeye başladılar. Böylece, çok önemli bir fırsat kaçmış oldu. Oysa o yandan çarklı gemiye bir dizel motoru konulup çarkları döndürülebilir ve İzmir'e getirilebilirdi.

Okul içindeki sahneler, çeşitli çalışmalarını karşılayacak biçimdeydi, bu dört sahneden birinin adı Kilburn Arena Theatre'dı. Ortada oyun oynamak için tasarlanmıştı, 200 koltuğu vardı. Ortadaki ahşap zeminli sahne altıgen idi. Diğer, 420 koltuklu, Whiting Proscenium Theatre (çerçeve sahneli tiyatro), yani bizde "İtalyan Sahne" denilen bir tiyatro. Üçüncüsü, Stoll Önsahneli Tiyatro, bu salon, daha önce görmüş olduğum, yeni Tyrone Guthrie Tiyatrosu'nun bir küçüğüydü ve 460 koltukla Tiyatro Fakültesi'nin en büyük salonuydu. Dördüncüsü Nolte Xperimental Theatre (Nolte Deneme Sahnesi) adını taşıyordu. Burası da öğrenci yazarların ve oyuncuların denemeler yaptıkları bir sahneydi. Tiyatrolara verilen adlar o fakültede önemli işler yapmış öğretim üyeleri ve sanatçıların adlarıymış.

Prof. Wayne ve birkaç öğretim üyesiyle derse gittik. Sınıf hıncahınç doluydu, belli ki, bu kadar kalabalık olduğuna göre, hemen hemen tiyatro okulunun bütün öğrencileri gelmişti. Önce Doğu tiyatrosunu özetle anlattım. Sonra benim için asıl önemli olan geleneksel Türk tiyatrosu üzerine konuşmaya başladım. Sıra, ortaoyunundaki ya-

bancılaştırma etmenine gelince, “Burada önemli bir ayrım yapmamız gerekiyor: görünüş olarak ne kadar birbirine benzese de, bizim ortaoyunumuzdaki yabancılaştırma ile Brecht’in epik tiyatrosundaki yabancılaştırma arasında – en azından– dünya görüşü açısından bir fark vardır” diye konuşmamı sürdürürken iki el kalktı. Durdum ve “Buyrun!” dedim. Erkek öğrencilerden biri, “Adını duyduk, biraz Brecht’ten söz eder misiniz?” diye sordu. Şaşırdım. “Benimle dalga mı geçiyor acaba” gibisinden, yanımda oturan Prof. Wayne’e döndüm. O da “Ben de adını duydum, ama fazla bir şey bilmiyorum” demez mi! Demek çocuk ciddiydi ama aklım almıyordu.

Brecht, 1941’de ABD’ye gitmiş, hatta orada, komünist partisine üye olup olmadığı hakkında sorguya çekilmişti, bunu da bütün gazeteler yazmıştı. Brecht, 1948’e kadar California’da kalmış, *Galile* filmi çekilmiş, başrolü de ünlü aktör Charles Laughton oynamıştı. Martin Esslin’inden tutun da, John Gassner’e, Francis Ferguson’a kadar ABD’nin kalburüstü yazarları Brecht üzerine kitaplar yayımlamıştı. Bazıları tüm kitap olmasa bile, kitap içinde Brecht ve epik tiyatro üzerine inceleme yazıları yazılmıştı. Hocaları ve öğrenciler okumamış mıydı!

Ortaoyununu bırakıp özetle Brecht’i, dünya görüşünü ve estetiğini elimden geldiği kadar anlatmaya başladım. Çocuklardan çıt çıkmıyordu. Öteki öğrenci, herhalde soru sormaktan vazgeçmişti. Ancak son beş dakikayı da yeniden ortaoyununa ayırabildim. Konuşmam bittiğinde, öğrencilerin bir kısmı kürsüye hücum etti. Benden Brecht ve ortaoyunu üzerine kaynakça soruyorlardı. Ben de aklımda olanları yazdırdıktan sonra teşekkür edip ayrıldılar. Prof. Wayne de teşekkür etti ve “Sizin gibi bir akademisyeni ağırladığımız için çok mutlu olduk” diye iltifat etti.

Ne ki, bu konuşmam herhalde Chicago'ya iletilmiş olacak ki, ilerde anlatacağım gibi, Chicago Northwestern Üniversitesi Sahne Sanatları Bölümü, sahneye koydukları *Kuraldışı ve Kural* oyununu bana gösterip fikrimi almak istediler.

Chicago Northwestern Üniversitesi

Minneapolis'ten sonra, uçakla bir saat altı dakika kadar süren Chicago, Minneapolis'e pek de uzak sayılmazdı. Onun için, ajansım Rachel, Minneapolis'ten sonra Chicago'da Northwestern Üniversitesi, Tiyatro Bölümü'nü görmemi istemiş ve Goodman Theatre'da bir oyun izlemem için yer ayırtmıştı. Uçaktan indiğimde, Chicago'nun Minnesota'daki huzur ve dinginliği taşımadığını hissettim.

Otelime yerleştikten sonra her zamanki alışkanlığımla kendimi caddeye attım ve çevremi keşfetmeye çalıştım. Biraz yürüdükten sonra Michigan Gölü'nün kıyısına vardım. Bütün gezdiğim ABD kentleri sanki hep su kenarındaydı; ya bir ırmağın ya bir gölün ya da bir denizin kıyısındaydı. Michigan Gölü, denizi andıran büyük bir göldü ve üstünde büyük feribotlar, yatlar, motorlar seyrediyordu.

Gölün kenarındaki bir kahvede biraz oturduktan sonra, ertesi gün gideceğim Northwestern Üniversitesi Tiyatro Bölümü'nün nerde olduğunu keşfetmeye çıktım. Meğer otelim yakınındaymış. İçimden Rachel'e tekrar teşekkür ettim. Seçimleri çok akıllıcaydı; bir yabancı olduğumu düşünerek olabilen en yakın oteli seçmişti.

ABD'de her üniversitenin bir özdeyişi, bir simgesi ve bir de rengi var. Northwestern Üniversitesi'nin özdeyişi, Latince, "Quae cumque sunt vera" idi; yani "Hangisi gerçekse o"

anlamında. Simgesi, “Willie the Wildcat” (Yaban Kedisi Willie), renkleri ise mor. Üniversitenin futbol takımının da mor giysileri var ve kendilerine “Yaban Kedisi” diyorlar.

Tiyatro ve Müzikli Tiyatro Bölümü, İletişim Fakültesi’ne bağlıydı. Bölüm başkanı, sahne tasarımı dalı profesörüydü. Chicago’daki Goodman Theatre, Steppenwolf Theatre, Victory Gardens Theatre, Court Theatre, Northlight Theatre ve Chicago Çocuk Tiyatrosu gibi tiyatrolara dekor ve giysi tasarımları yapıyormuş. Sabah saat on birdi, öğle yemeğinden önce bölüm hakkında biraz fikir vermesini istedim. O da çıkarıp bana birkaç broşür verdi.

Bu broşürlere göre üniversite 1855’te, bölüm ilk kez, Diksiyon Okulu olarak 1921’de kurulmuş, on yıllık süreç içinde öğretim kadrosu genişletilerek İletişim Fakültesi’nin Tiyatro ve Müzikli Tiyatro bölümleri durumuna gelmiş.

Öğle yemeğinde, bölüm başkanı olan profesör beni bazı eğitmenlerle tanıştırdı. Bunların çoğu genç insanlardı. Yemekten sonra sınıfa girdik. Bu kez bölüm başkanının tanıştırdığı eğitmenler de dinlemek için sınıfta yerlerini aldılar. Önce sözü bölüm başkanı aldı, beni tanıttı, sonra da “Kendisi Brecht uzmanıdır” gibi bir şeyler söyledi ve bana dönüp “Biz de Brecht’in bir oyununu çalıştık, seyredip eleştirilerinizi bize lütfeder misiniz?” dedi.

Ben de kalkıp “Brecht uzmanı olduğumu söylemesinin profesörün bir iltifatı” olduğunu belirttim ve “Brecht uzmanı değilim ama Berliner Ensemble’da iki üç ay kadar bulundum” dedim. Bölüm Başkanı, “İşte, bu yeterli değil mi, Dr. Natkı” diye noktayı koydu.

İki öğrenci büyük bir heyecan ve enerjiyle *Kuraldışı ile Kural*’daki Tüccar ile Hamal’ı oynadılar. Alkışladım ve beğendiğimi söyledim ama *gestusa* biraz daha çalışmaları gerektiğini belirttim. Sahne Tasarımcısı olan bölüm baş-

kanı, “Sizden rica etsek, çocukları *gestus*ları için çalıştırır mısınız?” diye sordu. Gördüğüm kadarıyla, bu öğrencilerin Brecht’ten ve Epik Tiyatro’dan haberleri vardı. “Elbette, seve seve, elimden geldiğince çalıştırırım.”

Biraz bekledim, kimse sınıftan çıkmayınca Berliner Ensemble’daki *gestus* çalışmalarını anımsayarak çocukları çalıştırdım. Genç eğitimciler ve öğrenciler büyük bir saygıyla çıt çıkarmadan bizim çalışmamızı seyrettiler. Bir saat kadar süren bu çalışmadan sonra bir alkıştırtı koptu. Çalışan çocuklar yorulmuşlardı. Ama *gestus* konusunda bir yerlere varabildiğimizi hissettim, doğrusu biraz da gururlandım. Veda etmeden önce, “Brecht üzerine benimle çalışma yapmanız nerden aklınıza geldi?” diye sorduğumda, profesör güldü ve “Minnesota’dan, meslektaşım, Prof. Wayne’den sizin Brecht üzerine konuştuğunuzu duyunca bunu fırsat bildim” diye beni onurlandırdı.

Chicago’da bir gecem daha vardı ve Goodman Reper-tuvar Tiyatrosu’nda Shakespeare’in *Kış Masalı*’nı izleyecektim. Bu tiyatronun birkaç kısmı vardı; ben oradayken Stüdyo Tiyatrosu’nda, Arthur Miller’in *Cadı Kazanı* oynuyordu. Çocuk Tiyatrosu’nda ise *Peter Pan* vardı ve bilet bulmak çok zordu. *Peter Pan* çocuklar içindir belki ama yıllar geçtikçe kuruyup ekşiyen insanlara da söyleyeceği çok şey vardır. Peter Pan adlı çocuktaki imgelem çok şey anlatır. Büyüklerin de Peter Pan gibi uçması gerekir, o zaman yaşamın anlamı da ortaya çıkar. Bu oyunun küçük ve büyük seyircileri neden bu kadar çektiğini az çok sezdim.

Seattle’da Prof. Grant Redford’a konuk oluyorum

Chicago’dan sonra gideceğim yer Amerika’nın kuzeybatısında, Kanada sınırına yakın Seattle’dı. Ankara’da sınıfta

asistan olarak çevirilerini yaptığım Grant Hubbard Redford (1908-1965), beni davet etmiş, ajansım da onu programa almıştı. Prof. Redford bir Mormon'du.

Mormonların çok sade bir yaşamları vardı ve doğaya yakın bir topluluktuk. Onun için, Redford'un kaldığı yer de bir ormanın içindeydi. Ama kendi evi küçük olduğu için, ben yine ormanda bulunan, arkadaşının çatı katı pencereleri olan iki katlı evine götürdü. Bazı dinsel kuralları katıydı; sözgelimi boşanma diye bir şey yoktu. Evlenmelerine bir kez izin vardı. İki oğlu olan Grant Redford, karısından ayrı yaşıyordu. Yapayalnız bir evde oturuyor, arada sırada çocukları onu görmeye geliyordu. Benim gördüğüm kadarıyla mutsuzdu.

Türkiye'de kaldığı sırada bir Türk kızına âşık olmuştu. Olmuştu ama herhangi bir girişimde de bulunmamıştı. Kız, bizim öğrencimizdi, o da bunu biliyor ve saygısından uzak duruyordu. Grant da bize bir şey söylemiyordu. Ama Seattle'da, gece yalnız kaldığımızda bana açıldı ve kızın nasıl olduğunu, evlenip evlenmediğini sordu. Herhalde, artık onun asistanı değil, arkadaşı olduğum ve sevdiği kızın ülkesinden geldiğim için bana açılmıştı. Ben de hâlâ bekâr olduğunu söyledim. Sustu ve bir süre daldıktan sonra: "İşte böyle arkadaşım, bunun bir çaresi yok."

Ertesi sabah ayrılırken bana sarıldı ve iyi yolculuklar diledi. Ben Dallas'tayken Rachel beni otelden aradı ve "Size üzücü bir haberim var" dedi. Ne yazık ki, Grant Redford benden sonra, garajda arabasını çalıştırarak egzozdan çıkan monoksit gazıyla intihar etmişti. Bu haberle gerçekten sarsıldım. Henüz 57 yaşındaydı. Acaba beni görünce mi anıları depreşmişti? Bunu hiçbir zaman anlayamayacaktım.

Seattle'daki programımda, 29 Ekim Cuma günü (1965) saat akşam sekizde Bartlett House'ta Amerika yolculuğu izlenimlerimi bir yabancı gözüyle anlatacak, sonra da

Gölge Oyunumuz üzerine sorulan soruları yanıtlayacaktım.⁸ Aynı gün öğleden sonra saat 15.30'da Washington Üniversitesi'nde öğrencilerle sohbet edecektim.⁹ Her iki haberde de benim kim olduğum, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın "Uzman Bursu" ile üç aylık bir mesleki gezide bulunduğum ve yayınlarım özetlenmişti.

Öğleden sonraki söyleşide öğrenciler daha çok Türkiye ve Türk Tiyatrosu üzerine sorular sordular. Hatta biri, "Türkiye Hindistan'ın güneyinde, değil mi?" deyince, Türkiye'nin Avrupa ve Asya kıtalarını bir köprü gibi bağlayan bir ülke olduğunu anlattım. Getirilen haritada yerini gösterdim. Büyük bir ilgiyle onları merakta bırakan birçok şey üzerine soru sordular. Sanıyorum, haritada Türkiye'yi göstermeden önce, Turks ve Caicos Adaları (*Turks and Caicos Islands*) ile karıştıranlar da vardı.

Akşam sekizdeki daha ciddi bir toplantıydı. Bartlett House'un salonu hıncahınc dolmuştu. Seattle dinleyicisi öğrenmeye açıktı ama özellikle bizim hakkımızda bilgileri yetersizdi. Hem bir yabancının kendileri hakkında ne düşündüğünü öğrenmek istiyorlar hem hiç bilmedikleri hayal oyunumuza büyük ilgi duyuyorlardı. Bereket bunları düşünerek yanımda Karagöz ustaları ve onların tipleri nasıl hareketlendirdikleri ve Karagöz tipleri üzerine dialarım vardı. Bunları gösterdikçe ilgileri çok daha fazla arttı. ABD'de birçok kukla tiyatrosu olmasına karşın, neden gölge oyunu olmadığı konusunda fikrimi sorduklarında, bunun Asya kültürüne ait mistisizme ilişkin olduğu hakkında onları aydınlatmaya çalıştım. Konuşmamın sonunda kartvizit değiştokuşları oldu. Ama bunlar, çoğu kez olduğu gibi hiç kullanılmadı.

8 Bkz. *Port Townsehd Leader*, 28 Ekim 1965.

9 Bkz. *University of Washington Daily*, 28 Ekim 1965.

31 Ekim sabahı, caz festivallerinin yapıldığı Portland üzerinden, San Francisco'ya uçtum. San Francisco Uluslararası Havaalanı pisti, denizden başlayarak karaya doğru uzanıyor. Uçak inişe geçtiğinde, denize iniyormuş hissine kapılıyorsunuz. Havaalanında beni, Dışişleri'nden bir memur karşıladı. Hayret, şimdiye kadar beni hiç kimse karşılamamış, otelime giderken kendi yağım la kavrulmuşum. Bu düşüncemi memura açıkladığımda, San Franciscolulara özgü bir yanıtla karşılaştım: "Ee, burası New York değil, San Francisco."

Böylece, daha başlangıçta San Franciscoluların New York rekabetini hissettim. Ama iş bununla kalmadı; siyah bir Cadillac bizi bekliyordu. Bindik. Dışişleri'nden gelen, beni karşılayan memur, yine o övünge tavrıyla, "Siz burada olduğunuz sürece, bu araba şoförüyle birlikte sizin hizmetinizde olacak" dedi ve yan gözle tepkimi ölçtü. Buna gerçekten şaşırmıştım. "Dışişleri ofisinize çok teşekkür ederim. Konukseverliğiniz had safhada" diyerek ben de onun gönlünü aldım. Memur, New York'a bir gol daha attığı için memnundu.

San Francisco'da, ajansımın ayırttığı, Union Meydanı'nda bulunan dört yıldızlı Hilton Otelindeki odama yerleştim. Otel rıhtıma yakındı. Golden Gate Köprüsü'nü ve denizi gören çok güzel bir manzarası vardı. Bu manzarayı görmem için bana üst katlarda denizi gören bir oda ayırtmışlardı. San Francisco'nun güzel bir kent olduğunu daha odamdan çıkmadan anladım. Çevreyi keşfetmek için şoförümle telefon ettim, indiğimde beni otelin önünde arka kapıyı açmış bekliyordu. İşte o anda kendimi çok zenginmiş gibi hissettim. Şoföre, "Biraz San Francisco'yu

tanımak istiyorum, beni gezdirir misiniz?” dedim. Başını eğdi ve hiç ses çıkarmadan kapımı kapatıp şoför mahalline geçti.

“Bu adam biraz değişik, fazla iri, konuşmuyor, iletişim kurmuyor, acaba aynı zamanda benim korumam mı?” diye düşünmeye başladım. Çünkü San Francisco’da da turistleri soyan hatta öldüren çeteler vardı. Ama benim neyimi soyacaklardı ki? Bakanlığın uyarılarını yerine getiriyordum, cüzdanımda yalnızca on dolar vardı. Oradan ötesi yolcu çekiydi ve benden başka kimsenin işine yaramazdı.

Köprünün kıyı şeridindeki Sausalito’da birçok caz kulübü olduğunu gördüm. İşte bu benim için hiç bulamayacağım bir nimetti. Kıyının karşısında, uzakta, Alcatraz Hapishanesi, Monte Kristo’nun hapishanesini anımsatır biçimde bir karabasan gibi duruyordu. Kıyıya doğru inen ve kıyıdan tepeye çıkan eski tramvaylar da turistlerin çok sevdikleri bir araçtı. Ayrıca Fisherman’s Wharf (Balıkçı Rıhtımı) görülmesi gereken bir yerdi. Ertesi gün, saat 10:00’da Berkeley Üniversitesi’ne gidecek ve orada, 1941’de kurulmuş olan Tiyatro, Dans ve Performans Bölümü başkanı olan Prof. Travis Bogard’la görüşecektim. Akşam da tiyatroya gidecektim.

Görülecek o kadar çok yer vardı ki, benim hepsini görmeye zamanım yetmezdi. Bu kentte altı gün kalıp Los Angeles’e, oradan da San Diego’ya geçecektim. Ama Telegraph Tepesi’ndeki Coit Kulesi’ne gitmek istiyordum çünkü oradan San Francisco’nun tamamını seyretmenin çok güzel olduğunu söylemişlerdi. Çin Mahallesi’ni ve Japon Çay Bahçesi’ni de görmek istiyordum. San Francisco, bana, çeşitliliğiyle doğduğum yer olan güzelim İstanbul’u anımsatıyordu.

Şoför beni dolaştırıp kenti gezdirdikten sonra, oteli-
me dönerken, “Bir şey daha rica edeceğim, otele giderken
acaba bir pipo dükkânına gidebilir miyiz?” diye sordum.
İriyarı şoför, hiç ses etmeden, yine başını salladı, gittiği
yönü değiştirerek sağa saptı. Az sonra, otomobille pasaj
gibi bir yere girdik. Park ettiğimiz, pasaj sandığım yerin
devasa bir pipo dükkânı olduğunu gördüm. Vay vay vay!
Bu ne büyük bir pipo ve tütün dükkânı böyle!

Bizi sevimli bir genç kız karşıladı ve rahat bir koltuğa
oturtup “Bir şey içer misiniz?” diye sordu. Yine şaşırmış-
tım. Ben buraya pipo bakmaya gelmiştim. Şoför, dışarda
bir sigara yakmıştı. Susadığım için “Ne olursa” deyiver-
dim. Az sonra buzlu bir viski ile kız geldi. Arkasındaki
bir delikanlı da kutu kutu pipolarla duruyordu. Kız çe-
kildikten sonra, delikanlı tek tek kutuları açıp pipoları
göstermeye başladı: “Bunlar, Savinelli, efendim; küçükler
500, büyükler 800 dolar.” Beni nereye getirdi bu şoför
diye düşünürken delikanlı ikinci kutuyu açtı: “Bunlar da
Peterson; şu sıradakiler 1.000, bunlar da 1.230.”

Herhalde burası zenginlerin pipo mağazasıydı. Keşke
söylemez olsaydım da bu duruma düşmeseydim. Bir de
adamların viskisini içiyorum. Daha ucuzlarını gösterir
diye delikanlıya, “Başkaları da var mı?” deyince, delikanlı
gösterdiği pipoları beğenmediğimi sanarak “Var efendim”
deyip bu kez kadife kaplı bir kutu getirdi. Kutuyu açar aç-
maz, içimden “Hapı yuttuk” dedim, çünkü kutunun için-
de dünyanın en pahalı pipoları vardı: Bunlar Dunhill’dı
ve 600 dolardan 5.600 dolara kadar fiyatları vardı. “Şo-
förlü, büyük bir arabayla böyle bir yere gelersen, bunlar
da başına gelir” diye kendime küfretmeye başladım. Ee,
ne yapalım biraz boğazımdan keserim diye 600 dolarlık
çek verip Dunhill serisinin en ucuz piposunu aldım. Ote-

le gittiğimde birden bu pipoyu aldığıma memnun oldum. Çünkü harika bir pipom olmuştu.

Ertesi gün, Berkeley Üniversitesi'ne gitmek üzere tam çıkacaktım ki telefon çaldı. Açtım, telefonun öbür ucundaki ses, "Ben, Travis Bogard, San Francisco'ya hoş geldiniz. Bugün üniversiteye gelecektiniz ya, gelmeyin, eşimle ben, sizi saat 11:00'da otelinizden alacağız" dedi. Oysa ben Berkeley Üniversitesi'ni görmek istiyordum. "Neden acaba?" sorusu zihnimi kurcaladı. Saat tam 11:00'da yine telefon çaldı, resepsiyondaki kadın konuklarım olduğunu söyledi, telefonda yine Mr. Bogard'ın (Humphrey Bogard ile bir akrabalığı yoktu) cızırdayan sesi:

"Biz geldik, aşağıda sizi bekliyoruz."

"Hemen iniyorum."

Aşağıya indiğimde, uzun boylu Mr. Bogard ve eşiyle tanıştım. Meğer eşi de aynı üniversitede profesörmüş. Mr. Bogard çok özür diledi ve tatilden yararlanarak bölümde inşaat olduğundan kapalı olduğunu ama güzel bir restorana gidip orada rahatça konuşabileceğimizi söyledi. Nazik bir insandı, eşi de öyle yapay olmayan Amerikan kadınlardan biriydi. Mr. Bogard ve eşi arabalarıyla beni Balıkçı Rıhtımı'ndaki (Fishers Wharf) çok güzel bir balık restoranına götürdüler. Bu çok hoşuma gitti; çünkü onlar getirmese de ben burayı mutlaka görecektim. Restoranın geniş bir alanı kaplayan açık büfesinde neler yoktu ki, çeşit çeşit balıktan, ahtapottan kalamara, sübyelerden kabuklu deniz hayvanlarına kadar her şey vardı. Bunların yanında çeşitli soslar, sebzeler, salatalar duruyordu. Herkes sabit bir ücret karşılığı tabağını istediği kadar dolduruyordu. Baktım bizim profesörler tabaklarını dağ gibi doldurmuşlar, ben de mümkün olduğu kadar çeşitli olsun diye tabağımı doldurdum.

Masaya geçtik ve yemeğimizi yerken konuştuk. Bölümün 1941’de kurulduğunu o zaman öğrendim. Önce tiyatro eğitimi olarak faaliyete geçmiş, kısa bir süre sonra buna dans dalı da katılmış, performans dalı daha sonra, 1960’ların başında eklenmiş. Yedi Nobel ödüllü bu üniversite daha çok dışardan aldığı yardımlarla geçiniyormuş. Ayrıca eğitim için de öğrencilerden bir miktar ücret alıyorlarmış. Dikkatimi çeken, öğrencisi az ama eğitmeni çok olan bir üniversiteydi. Sorduğumda öğrencileri seçme sınavıyla aldıklarını, sınıfların onar kişiden fazla olmadığını öğrendim. Berkeley Araştırma Üniversitesi, 1868’de özel üniversite olarak kurulmuş, bazı bölümleri sonradan devlet tarafından destekleniyormuş, bazıları da özelmış. Harcamaları daha fazla olan bölümler devletin desteğini alıyormuş.

Bunları konuşurken, farkında olmadan, o kadar yemişim ki patlayacak duruma gelmiştim. Ama o ne! Karı koca kalkıp ikinci tabağı da doldurdular, masaya döndüklerinde, Mr. Bogard, bana döndü ve “İkinci tabağı da alabilirsiniz, çekinmeyin, her birimiz için onar dolar verdik” deyince, ben buna alışkın olmadığım için çok utandım. Neden utandım? Çünkü bizde yemek ısmarladığımız kişiye, yemek için kaç para verdiğimizizi söylemek görgüsüzlük ve ayıptır. Ama Amerika’da bu çok doğal bir şeydi. Ben de “Ben çok doydum, benim payımı da siz yiyin” diyerek terbiyesizlik ettiğimi hissettim; çünkü Mr. Bogard bunu çok doğal biçimde söylemişti ve bizim, bilmediği törelerimize uymak zorunda değildi.

Sonra beni kıyıda, Sausalito’da kahve içmeye götürdüler. Her yer çok güzeldi. Oturduğumuz kafede çevreme bakınca gördüklerim beni mest etti. Hemen her lokalde Jam Session, Miles Davis, John Coltrane, Dave Brubeck

ya da Modern Jazz Quartet, Elvis Castello, Jimi Hendrix, Lee Morgan, başka bir gece kulübünde Hank Mobley, Art Blakey, Bill Evans... Bunları görmeliydim. Hiç olmazsa bir ikisine gitmeliydim, Miles Davis'i dinleme keyfini yaşadım ve bir haftanın sonunda bana sadece iki gece kalıyordu, tiyatrolara gitmeyi sürdürdüm. Caza olan ilgimi öğrenen Mr. Bogard, bana bir tavsiyede bulundu: "Sakın masaya oturmayın çok para ödersiniz ama barda otursanız, size yalnızca bir içki parasına patlar" dedi. Bu profesör karı kocayı açık ve dobra olduklarından dolayı sevmiştim. O günün bitiminde, beni otelime götürdüklerinde, kendilerine teşekkür ederek veda ettim.

Gideceğim tiyatroların biletlerini yarım saat önce gişeden alacaktım. Bu yönden hiçbir rahatsızlığım olmadı. San Francisco da New York gibi, bir tiyatro kentiydi. Yüzlerce topluluğun yanı sıra, çok sayıda mim (sözsüz oyun) topluluğu da vardı. Sonradan öğrendiğime göre, San Francisco, tiyatro etkinlikleri açısından New York'la büyük bir yarışma içindeymiş.

Göreceğim ilk gösteri San Francisco Mime Troupe'un Minna Sokağı'nda, açık havada oynadıkları R. G. Davis'in yönettiği, Belçikalı yazar Michel de Ghelderode'un *Chronicles of Hell* (*Cehennem Günlükleri*) adlı oyunuydu. Oyundan çok, topluluğu merak ediyordum. Kurulduğu yıl olan 1959'da ilk temsilini veren bu topluluk, toplum değişimini hedefleyen, başkaldıran ve en eski savaş sonrası, savaşçı topluluklardan biriydi.

İzlediğim oyun Amerikan toplumunun yapay değerlerle, insanlıktan uzak duygularla ve makinelerin yönettiği, boğuntuya gelmiş bir ülke olarak yaşadığını ve kimsenin en küçük bir suçluluk duymadan küçük yaşamlarını sürdürdüğünü anlatıyordu.

Gösteriyi izlediğim gün, güneşli ama soğuk bir gündü. Minna Sokağı'ndaki gösteri için birçok kişi toplanmıştı. *Cehennem Günlükleri*, dinsel inancın mantığa değil, birtakım uydurma masallara dayandığını, dinin inananları istedikleri yöne çekmek için yönetenler tarafından verilen bir uyuşturucu olduğunu anlatan bir oyundu. Bu oyunu daha önceden okumuştum. Ama asıl Commedia dell'Arte'den etkilenen ve maskelerle yeni temalara yönelen bu "gerilla" topluluğunu merak ediyordum. Bunlar çoğu kez polisten kaçan topluluklardı. Örneğin kurucusu, R. G. Davis, benim gittiğim yılın yaz ayında topluluğuyla birlikte tutuklanmıştı; çünkü *Candeliao* adlı temsilleri aşırısı müstehcen bulunmuştu.

Daha çok parklarda oynadıkları için, bu oyun, parklardaki çocuklar için sakıncalı görülüyordu. İzlediğim gösteri kırk dakika kadar süren bir oyundu. Benim bildiğim "gerilla topluluğu", en çok 15 dakikalık bir oyun oynayıp hemen uzaklaşan ve başka yerlerde gösterilerini sürdüren topluluklardı. Gösteriyi, kimi kez yere oturarak kimi kez ayakta seyrettik. Ama Minna Sokağı, bu kentin trafiğe kapalı, sanat sokaklarından biriydi. Duvarlar grafitiyle, yaya kaldırımları üç boyutlu resimlerle doluydu. Oldukça geniş bir sokaktı.

Otelimin yakınındaki, Geary Caddesi'ndeki Curran Tiyatrosu'nda, bir Broadway müzikali olan *Pickwick*'i seyrettim. Metni Wolf Mankowitz'e, bestesi Cyril Omadel'e ait olan bu müzikalin kaynağı, Charles Dickens'ın *Pickwick Papers* (*Pickwick Notları*) idi. Bu müzikal, 1963'ten beri New York'un batı yakasında oynuyormuş. Benhard Delfont'un sahnelediği bu yapıt, ironik ve eğlenceli bir toplum taşlamasıydı. Bu açıdan hoşuma gitti, o boş müzikli oyunlardan değildi. Müzikalin konusu, 1828 yılında,

Londra ve Rochester'de geçer. Oyunun kahramanları, borçlarından dolayı hapsedilmiş varlıklı Mr. Pickwick ile uşağı Sam Weller'dir. Özellikle, Dickens'in mizahı bu taşlamada iyice ortaya çıkmıştı. Daha sonra, 1969 yılında, *Pickwick Notları*'nın filmi de çekilmiş, çok başarılı olmuştur.

İzleyeceğim üçüncü gösteri Beverly Hills Theatre'daydı. Bu profesyonel tiyatronun, Oyunculuk Okulu'nun mezunları arasında Marilyn Monroe, George Clooney, Michelle Pfeiffer, Jim Carrey, David Carradine, Anne Archer, David Cassidy, James Cromwell, Miguel Ferrer, Jorge Garcia, John Glover, Tom Selleck, Patrick Swayze vb. gibi ünlü oyuncular vardı.

Bu tiyatroda izleyeceğim, İrlandalı şair ve oyun yazarı W. Butler Yeats'in Sophokles'in *Oidipus Kolonos'ta* oyununu yeni baştan ele aldığı bir metindi. Bana bu çok ilginç geldi çünkü Yeats sevdiğim şairlerden biriydi ve 20. yüzyıla damgasını vurmuş bir düşünürdü. Sophokles'in oyununu biliyordum ama Yeats acaba ne yapmıştı?

Oyunu sahneleyen, 1967'de 47 yaşında, Hollywood'da bir trafik kazasında ölecek olan film ve tiyatro yönetmeni Theo Marcuse'ydi. Aynı zamanda ünlenmiş bir karakter oyuncusuydu. Marcuse, Yeats'in modern zamanlar için düşündüğü *Oidipus Kolonos'ta* adlı yapıtını kendi yorumuna göre uyarlamış ve ortaya *Oedipus Tyrannus* (*Zorba Oidipus*) başlıklı metin çıkmıştı.

Yeats'in bu çalışmada üç hedefi vardı. Birincisi, İngiliz Hükümeti'nin, 1910 yılında, *Kral Oidipus* için koyduğu yasağı kırmaktı. İkincisi, İrlandalı şair-yazarlar Lady Gregory ve Synge ile birlikte, Abbey Tiyatrosu'nun repertuvarını klasiklerle zenginleştirmek; üçüncüsü de sahne için elverişli bir çeviri elde etmektir. Yoksa Yeats, Sophokles'in metnine bağlı kalmıştı. Yalnızca ufak tefek değişiklikler yapmıştı.

7 Kasım günü, saat 9:30'da, şoför beni *San Francisco Examiner* gazetesine götürmek üzere geldi; çünkü saat 18:00'daki Los Angeles uçağına yetişmek zorundaydım. Orada Jeanne Miller adlı bir muhabirle görüşecektim. Gazete binası, 3. Cadde ile Pazar Sokağı'nın kesiştiğı köşedeydi. Muhabiri görmek üzere dördüncü kata çıktım. Aşağıdan telefonla haber vermiş olmalılar ki, asansör kapısı açılınca karşıma Jeanne Miller çıktı: "Hoş geldiniz, ofisime geçelim." Ofis dediğı için, ben bir odaya girmeyi beklerken birçok camlı bölmeden oluşan büyük bir salona girdik. Bayan Miller'in bölmesinde, konukların oturacağı yer yoktu; muhabir hanım, yandaki bölmeden, sahibi dışarda olan, başka bir muhabirin büro iskemlesini aldı. Oturdum. Elbette, önce, "Kahve içer misiniz?" diye sordu. "Evet, teşekkür ederim."

İlk olarak, San Francisco'ya gelmeden nereleri gördüğümü sordu. Ben de sırayla anlattım. ABD'deki tiyatro topluluklarının çok azının ödenek aldığını belirttim. Türkiye'deki tiyatrolardan söz ettim. Yani sorduğı soruların yanıtlarını net bir şekilde verdim. New York seyircisi ile San Francisco seyircisini karşılaştırmamı isteyince, bunun böyle ilk görüşte mümkün olmayacağını, ancak esaslı bir araştırmadan sonra yapılabileceğini söyledim. Yine de edindiğim ilk izlenime göre Broadway seyircisinin tiyatroya, sadece eğlenmek için gittiğini, yanı sıra Off-Broadway ve Off-off Broadway'de çok ciddi ve başarılı oyunlar gördüğümü, bazı yerlerde ve Broadway'de oldukça naif bir seyirci bulunduğunu gözlediğimi belirttim. Keşke söylemez olsaydım.

Ertesi gün yayımlanan, 8 Kasım 1965 tarihli *San Francisco Examiner*'in sanat sayfasındaki başlığı şöyleydi: "The Naivite of Broadway (Broadway'deki Naiflik)." Gazetecilerin sansasyon için bir olayı çarpıtıp abartmaları

demek her ülkede var. Muhabir, benim Off ve Off-off Broadway üzerine söylediğim övücü sözleri es geçmişti.

Los Angeles

Haritaya bakınca, San Francisco'nun güneyinde olan Los Angeles, yakınmış gibi görünüyor. Karayolundan giderseniz 5 saat, 30 dakika sürüyor. Uçakla 1 saat 25 dakika. Ajansım Bayan Rachel bunu bildiği için, bana uçak bileti almış. Kalacağım yer Batı Hollywood'da Sunset Marquis adında bir butik oteldi. Ağaçlar ve yeşillikler arasında beş yıldızlı lüks bir yerdi. Odaları, restoranı, lobisi ve yüzme havuzuyla çok güzeldi. O güne kadar kaldığım en güzel yerdi. Hollywood film stüdyolarına da yakındı.

Odama yerleştikten sonra doğru Çin Tiyatrosu'nun ve ünlü oyuncuların el ve ayak izlerinin bulunduğu Hollywood Bulvarı'na gittim. Çok hareketli bir yerdi, Hollywood'da bir filmde oynamak isteyen genç oyuncu adaylarıyla doluydu. Hatta bir genç kızın kendini tanııtma girişimi hiç aklımdan çıkmaz. Üstü açık bir Cadillac'ta cırılçıplak bir kız elinde bir pankart taşıyordu, pankartın üstünde, "Ben iyi bir oyuncuyum, beni deneyin" yazıyordu.

Geldiğimin ertesi günü Columbia Stüdyoları'nı gezecektim. Orada Halkla İlişkiler Müdürü Eli Levi'yi görecektim. İki gün sonra da kısaltılmış adı UCLA olan, California Üniversitesi Los Angeles, Tiyatro Bölümü'ne gidecektim. Bu gezide edindiğim bir alışkanlık, gideceğim yerler üzerine bilgi almaktı. Bunun için gideceğim yer, Finans Meydanı'ndaki Merkez Kütüphanesi'ydi; aralarında en büyüğüydü. Taksi çağırıp kütüphaneye gittim. Önce Los Angeles, sonra da California Üniversitesi ve Columbia Film Stüdyoları üzerine notlarımı aldım.

Öğrendiğime göre, Los Angeles (LA), yani “Melekler Kenti”, nüfus açısından New York’tan sonra, ABD’nin ikinci büyüklükteki kentiydi. Bir yanı dağlık, öbür yanı deniz olan bu kent, Pasifik deprem fayı üzerindeymiş. Benim bulduğum, 1965 yılından sonra, o bölgede dört beş büyük depremin olduğunu gazetelerden okumuştum. Nitekim, oteldeki ilk gecemde, ben de hafif bir sarsıntıyla uyandım.

Columbia Pictures’ın yeri, Washington Bulvarı’ndaki Culver City’deydi. Kapıdan içeriye telefon edilince az sonra, beni almaya güleç, yaşlıca biri geldi: “Ben Eli (Elay) Levi, Halkla İlişkiler Müdürüyüm.”

“Özdemir Nutku.”

“Sizi bekliyorduk, üç gün önce haber verdiler, doğrusu sizi çok merak ediyordum” deyince, ben, “Neden?” diye sordum.

“Ee, Türkiye benim ilk vatanım. Ben Smirna, Kordelyalıyım.”

Türkçeyi biraz unutmuş da olsa, bunları bana Türkçe söylemişti. Mr. Levi’ye ilgim arttı.

“Ne vakit Amerika’ya geldiniz?”

Yüzü karıştı, “1922’de maalesef mecburduk. İzmir nasıl? Gençlik günlerimi hiç unutamadım.”

Odasına gidince, bir yerlere telefon etti. Anladım, benim için bir şeyler ayarlıyordu. Sonra döndü: “İki sette de çalışma varmış sizi oraya ben götüreceğim.”

Biraz dolaştıktan sonra birinci sete geldik. Kapıda, *Three on a Couch (Bir Koltukta Üç Kişi)* yazıyordu. Sessizce içeri girdik.

Jerry Lewis’in yönettiği filmde, başrollerde Jerry Lewis ve Janet Leigh vardı. O güne kadar, komedya filmlerinde gördüğüm Jerry Lewis’ten çok farklı birini gördüm. Hiç

ummamıştım onun bu kadar yakışıklı, uzun boylu, yeşil gözlü ve çok ciddi olacağını... İçimden, “İnsan beyazperdede gördüğüne ne çabuk kanıyor” diye düşündüm. Janet Leigh ise bütün inceliği ve duyarlı yüzüyle çalışanlara armağanlar veriyordu. Belli ki çalışmaların sonuna gelmişlerdi. Eli, Janet Leigh’nin yanına gitti ve bir şeyler söyledi. Janet, “OK” deyince yanıma geldi.

“Gelin, Mrs. Leigh’le fotoğraf çektirin.”

O güne kadar yüzden fazla film çevirmiş ve büyük yıldızlardan biri olan Janet Leigh’le çektiirdiğim fotoğrafı hâlâ saklarım (Ama ne yazık ki belgeliğim karışık olduğu için fotoğrafı bulup buraya koyamadım). Eli bununla yetinmedi, o sırada setten dışarı çıkmış olan Jerry Lewis’i göremeyince, ikincil rollere çıkan, 1961’de İsrail Güzeli seçilen Gila Nolan’la da bir fotoğrafım oldu.

Daha sonra dışarıda, Jerry Lewis ve Janet Leigh’le konuştum. Sonra o setten çıkıp ikincisine yollandık. Burada çok sevdiğim oyuncuların Cary Grant’ın bir film çalışması vardı. Eli, “Bu, Mr. Grant’ın son filmi. Bu filmden sonra emekliye ayrılmak istiyor” dedi. Kapıda, *Walk, Don’t Run* (Yürü, Koşma) yazıyordu. Bu film, ülkemizde *Tokyo Maceraları* adıyla gösterime girdi. Ben o günlerde sinema tekniğini çok iyi bilmediğimden, Cary Grant’a da film çekimi üzerine olan cehaletimi gösteren bir soru sordum: “1955’te, Hitchcock’un, *To Catch A Thief* (Bir Hırsız Yakalamak) adlı filminde yüksek bir binanın çatısının kenarında yürüyorsunuz, hiç korkmadınız mı?”

Mr. Grant güldü, “Gelin size göstereyim” dedi ve sette bir başka yere beni götürdü: “İşte ben burada yürüyordum.”

Baktım sanatçının yürüdüğü çatının 50 santim aşağısında çok yüksek bir yerde yürüyormuş hissi veren bir film

oynatılıyor. O zaman anladım, Grace Kelly'nin üstü açık arabasıyla uçurumlu yolda araba sürüşü de bu yöntemle sağlanmıştı. Çok iyi anımsıyorum, ülkemizde, *Kelepçeli Âşık* başlığıyla oynatılan bu film çok tutmuştu. Her giden, Cary Grant'ın bu filminden söz ediyordu. Elbette, bunda Grace Kelly'nin de büyük payı vardı.

Teşekkür edip Cary Grant'ın setinden ayrıldık. Eli, “Biraz oturalım, sonra yemeğe gideriz” dedi ve bana viski verirken, “Akşama bende rakı içeceğiz” dedi. Sonra yine İzmir’i sordu. Belli ki orayı özliyordu. Ne yazık ki, ben o sırada Ankara’da yaşıyordum ve İzmir üzerine söyleyeceğim pek bir şey yoktu. Ama yıllar sonra İzmir’e yerleşmek nasip oldu. Onu kırmamak için, duyduklarımın İzmir’i anlatmaya çalıştım. Tam tersine, eski İzmir’i ben ondan öğrendim.

Öğle yemeği için restorana indiğimizde yuvarlak büyük masalar gördüm. Bir masaya yedi sekiz kişi sığıyordu. Daha çok figüranların doldurduğu masaların ötesinde, daha doğrusu başköşesinde, iki kişinin oturduğu, boş koltukları olan bir masa vardı. Eli, o masaya yöneldi, ben de arkasından. Masada oturanlardan biri Burt Lancaster, diğeri de Natalie Wood’du. Eli, beni, biraz da abartılı bir biçimde tanıttikten sonra masaya oturma iznini aldı. Masaya oturur oturmaz, 18 yaşlarında, yakışıklı, sarışın, obeze yakın şişman bir garson geldi ve menüye göre, o günkü çorbayı önümüze koydu. Burt Lancaster, garson gittikten sonra, bana döndü, “O garson kim, biliyor musunuz?” dedi ve büyük bir gururla sorusunu kendisi yanıtladı: “O benim oğlum Bill. Sinemaya çok meraklı, şimdiden iki senaryosu var.”

Bill’in babasına benzemeyen hantal bir hali vardı. Ama onun kendi cep harçlığı için çalışması güzeldi! Babası ünlü

bir sinema yıldızı olmasına karşın, babasına dayanmadan, o cep harçlığını çıkarmak için çalışıyordu.

Natalie Wood, çok güzel bir kadındı ama pek de mutlu görünmüyordu. Onu da filmlerinden tanıyor ve beğeniyordum. İşte şimdi karşımda oturuyordu. Bu etkileyici ve alımlı kadın da, o anda, gösterime çıkmak üzere olan ve Robert Mulligan'ın yönettiği *Inside Daisy Clover* adlı filmde Robert Redford'la oynuyordu. Az konuşan, içine kapanık biri olduğunu düşündüm. Hele Burt Lancaster'in candan gülümsemeleri ve açık konuşmaları yanında, o, sanki bir kontrast oluşturunuyordu.

Yemekten sonra, Columbia şirketinin bulunduğu alanı göstermek için, Eli, bir görevliyi çağırdı, görevli ile golf sahalarındaki mini otomobile benzeyen bir araçla hemen her yeri gezdik. İlgimi çeken en çok çeşitli mekânları gösteren yapay evler ve caddeler oldu. Bunlar o kadar güzel yapılmışlardı ki insan birinin içine girip yerleşmek istiyordu. Ayrıca arka taraflarda şelale ve dere olan bir orman da vardı. En ince ayrıntısına kadar düşünülmüş bu ormanın gerçeğe çok benzediğini gördüm. Ormandaki genişçe bir gölde robot timsahlar yüzüyordu; ilk bakışta gerçekmiş gibi görünüyorlardı. Gezintimiz bir saat kadar sürdü. Bu arada, iç mekân için yapılmış setleri de gördüm.

Akşam saat beş dolaylarında Eli, yardımcısına telefon edip bir konuğu olduğunu ve erken çıkacağını bildirdi, yerine bakmasını söyledi. Arabasıyla evine yollanırken, Eli: "Benim evim Beverly Hills'de değil, çünkü o kadar param yok."

"Fark etmez, benim için hiç önemli değil."

"Ama eve giderken Beverly Hills'ten geçelim, havasını bir görün."

Direksiyonu sola kırdı. Gerçekten de orada gördüğüm evler ev değil, şato, malikâne ve köşk irisiydi. Bazıları bah-

çelerinin büyüklüğünden caddeden görünmüyordu. Otomatik açılan demir kapılar, kameralarla donatılmış yüksek duvarlar... Hele malikânelerin önünde ve mağazaların önünde duran otomobiller en lüks ve pahalı cinsten... Lamborghini, Ferrari, Bugatti, Shelby Daytona, Rolls-Royce, Bentley, Aston Martin vb. Elbette günümüzde çok daha büyükleri ve nano teknolojinin yardımıyla yapılan müthiş otomobiller var ama bu saydıklarım o yılların en pahalı araçlarıydı ve Beverly Hills'in caddelerini süslüyorlardı. Gerçi ihtiyar delikanlı Eli'nin arabası Chevrolet Corvette Stingray de ucuz bir araba değildi.

Eli'nin evi bir şato değildi ama yüzme havuzu ve bahçesi olan iki katlı bir köşktü. Eli'nin karısı ölmüştü, yalnız yaşıyordu; çocukları, torunları vardı ama hepsi ABD'nin çeşitli eyaletlerine dağılmışlardı. O da onların fotoğraflarıyla yetinmek zorunda kalmıştı. Ben fotoğraflara bakarken, Eli elinde Yeni Rakı şişesiyle geldi. Sonra mezeleri getirdi, tıpkı İzmir'de olduğu gibi beyaz peynir, roka ve deniz ürünleriyle donanmış rakı sofrasına oturduk.

Daha oturur oturmaz kalktı ve "Bir şey eksik" dedi ve pikaba bir plak koydu. Münir Nurettin Selçuk'un "Dönülmez Akşamın Ufkundayız" şarkısı başladı. Bu Eli'nin gençliğine dönüşü getiren nostaljik bir parçaydı. Kadehlerimizi tokuşturarak başladık içmeye ve İzmir'i konuşmaya; aslında bütün gece, ben ona değil, o bana İzmir'i anlattı. 1920'li yıllardaki İzmir'i eski fotoğraflardan görmüştüm ama Eli'nin anlattıkları ve fotoğrafları kadar canlı olmamıştı. Eli, bir zamanlar oturduğu Karşıyaka'dan hep "Kordelya" diye söz ediyordu. Oradaki gençlik anılarını, sandal sefalarını, Punta'daki kahveleri ve meyhaneleri, Pasaport'taki nargile kahvelerini, Bela Vista'daki (Gündoğdu'daki) kır yemeklerini anlatıp durdu. İzmir'in tacı

olan Pagos'tan denizin çok güzel göründüğünü söyleyince, "Pagos da neresi?" diye sordum.

"İzmir'in tepesindeki kale" deyince, Kadifekale'den bahsettiğini anladım. O yıllarda, İzmir'i pek iyi tanımayan ben, Eli'dan çok şey öğrendim. Gecenin sonunda Eli beni otelime bıraktı ve bir daha da görüşmedik. Ama bu bende çok güzel bir anı olarak kaldı.

University of California Los Angeles (UCLA)

Ertesi sabah programıma konulmuş olan UCLA'ya gittim. Bu üniversiteye olan ilgimin bir kısmı, *Tulane Drama Review* (sonradan *Drama Review*) adlı dergiden kaynaklanıyordu; çok yeni ve ilginç tiyatro yazıları yayımlıyordu. Bu dergiye abone olmuş, her ay oradaki yazıları okumak için sabırsızlanıyordum. O tarihlerde yayımlanan en ilginç dergiydi. Abone olduğum diğer iki dergiden biri, İngiltere'de yayımlanan *Theatre Research* ve Viyana Tiyatro Enstitüsü tarafından yayımlanan *Maske und Kothurn*'du. Hatta son ikisinde bazı yazılarım çıkmıştı.

Bölümün adı Tiyatro, Film ve Televizyon Bölümü. Buradan yetişen oyuncular arasında bir hayli ünlü var: Mariska Hargitay, Tim Robbins, Mark Harmon, Jim Morrison, Danielle ve Kay Panabaker, Ben Stiller, Leonardo DiCaprio, Shakira, Marilyn Monroe, James Dean, Francis Ford Coppola vb.

Bir taksiyle üniversiteye gittim. Bu üniversite, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1919'da kurulmuştu. Yerleşkesi çok büyüktü, daha doğrusu, küçük bir kent kadardı. Yerleşke içinde dokuz adet katlı otopark bulunacak kadar da kalabalık olduğu anlaşılıyordu. Yerleşkenin girişindeki görevliye, Sahne Sanatları Bölüm Başkanı Profesör Samu-

el Selden’la (1899-1979) randevum olduğunu söyledim. Mr. Selden, aynı zamanda o çok beğendiğim dergiyi çıkaran kişiydi. Tiyatro üzerine beş altı kitap yazan Profesör Selden’in *Oyun Yazarlığına Giriş (An Introduction to Playwriting)* adlı kitabını okumuştum. Girişten telefon edilince, altmış altmış beş yaşlarında saçları grileşmiş biri geldi.

“Ben Selden.”

“Ben de Nutku.”

“Hoş geldiniz. Lütfen yukarı çıkalım.”

Asansörle ikinci kata çıktık. Orada bizi başka bir öğretim elemanı karşıladı. Mr. Selden, “Melvyn Helstein, tasarım eğitmenimiz” diye onu bana tanıttı “ama daha çok güney ve güneybatı Asya kuklaları ve tasvirleri üzerinde araştırma yapar. Sizin geleceğinizi duyunca o da bulunmak istedi.”

“Çok memnun oldum.”

Dr. Helstein benden on on iki yaş kadar büyüktü ve öğrendiğim kadarıyla bölümün başkan yardımcısıydı. Onun da 1990 yılında yaşamını yitirdiğini öğrendim. Yine “Kahve içer misiniz?” sohbeti. Mr. Selden telefon etti. Az sonra çöreklerle kahvemiz geldi. Anladığıma göre, lisans evresinde, sadece oyunculuk, giysi tasarımı ve yapımı eğitimi vardı. Sahne, set tasarımı ve sahne tekniği dersleri lisansüstü evresinde veriliyordu. Üniversite, ABD’deki ikinci büyük sinema ve televizyon belgeliğine sahip olmasıyla da tanınıyordu. Bu belgeliğin yaratıcıları da Dr. Selden ile Dr. Helstein’dı.

Tasarımcı Dr. Helstein bir fırsatını bulunca –beni Asyalı saydığı için– Türk kuklası olup olmadığını sordu. Ona Türk kuklasını anlattım ve çantamdaki Karagöz dialarının bir takımını ona armağan ettim. Türkiye’den

ayrılmadan önce, ne olur ne olmaz diye, gölge oyunu tasvirlerini gösteren renkli, iki takım diayı yanıma almıştım. İyi ki de almışım. Dr. Helstein, bir çocuk gibi sevindi. O kadar ki bizden koptu ve dialara bakmaya başladı. Dr. Selden, “Çok değerli bir armağan, teşekkür ederiz” dedi ve o da bana artık mevcudu tükenmiş olan *Oyun Yazarlığına Giriş* adlı kitabını armağan etti, imzalı olduğu için bende olduğunu ve okuduğumu söylemedim.

Bu üniversitenin altı yedi gösterim salonu vardı; kimi konserler, kimi sinema, kimi de tiyatro için kullanılıyordu. Tiyatro, Film & TV Bölümü’nün binası eski şatolara benziyordu. Tiyatro sahnesi de 19. yüzyıldan kalma gibiydi. Gerçi, teknik tesisatı tamamen moderndi. Büyük bir salonu vardı, 800 seyirci alıyordu. Öğle yemeğinden sonra, her iki öğretim üyesi beni kapıya kadar geçirdi. Tekrar görüşeceğimizi hiç sanmadığım halde, onlar da ben de “Tekrar görüşmek üzere” diyerek birbirimize veda ettik.

San Diego Hayvanat Bahçesi

Ertesi sabah günübirliğine trenle San Diego’ya yollandım. San Diego, Los Angeles’ın güneyinde, ABD ile Meksika sınırında bir sahil kenti. Ajanstaki menajerim, bir de dünyanın en büyüklerinden sayılan San Diego Hayvanat Bahçesi’ni (4 kilometrekareden biraz daha büyük) görmemi istemiş olacak ki, bana tren bileti almıştı.

Tren San Clemente’den sonra deniz kenarından gidiyordu. Böylece, yolculuğum Pasifik Okyanusu’nu seyrederek geçti. Bu çok güzel bir manzaraydı. San Diego’da görülecek çok yer olduğunu söylediler. Ama hayvanat bahçesine gideceksem, bunun bütün günümü alacağını belirttiler. Tren penceresinden hem denizi hem geçtiğimiz

yerleri seyrederken düşünüp duruyordum, “Ben bütün gün ne yapacağım hayvanat bahçesinde” diye... “Keşke bu hayvanat bahçesi olmasaydı da kenti gezseydim.”

Sonra aklıma bir şey geldi: Hayvanat bahçesinin bana ilginç gelen yerlerini görür, oradan çıkıp bir kent turu yapabilirdim. San Diego otobüs terminaline indiğimizde saat 10:30 olmuştu bile. Bir taksiyle hayvanat bahçesine gittim. Girişte, 55 dolar tutan biletimi aldım. Buna hayvanat bahçesini iki katlı bir otobüsle dolaşma ücreti de dahildi. “Amma da pahalıymış” diye düşünürken bir şey dikkatimi çekti. Birtakım sarışın kızların kucağında goril yavruları gezdirdiklerini gördüm. Bir iki tane olsa sormama gerek yoktu. Ama otuza yakın sarışın kız goril yavrularını kucaklarına almış yürüyorlardı. Bunu bir görevliye sordum. Goril yavruları, onları doğuran analarından bir süre korkuyorlarmış, bu korkularını yeninceye kadar da onları ancak genç kızlar yatıştırabiliyormuş ve koyu saçlı kızları istemiyorlarmış, onun için sarışınlar özellikle goril yavruları için işe alınmış. Bunlar beni gerçekten şaşırtmıştı.

“Bunlar doğru mu?” diye kuşkuyla sorunca, “Efendim, bizim müşterilerle dalga geçmeye iznimiz yok, böyle bir şey sezerlerse bizi hemen kovarlar” diye yanıtladı. İnsanlara en yakın primatlardan biri olan Goril DNA’sının yüzde 95’i insanınkine benzediğine göre, görevlinin bu söylediklerine katılmamak olamazdı.

Öte yanda, kızıla çalan kahverengi tüyleri olan bir orangutan yemeğini yiyordu. Orangutanın insanlara gorilden de yakın bir primat olduğunu duymuştum. Nasıl davrandığını gözlemlemek için kafesinin önüne gittim. Birden yemeyi kesti, yediği bütün meyveleri toplayıp bana arkasını döndü ve yemeyi sürdürdü. Öğrendiğime göre,

oldukça neşeli bir primat olan orangutan yemek yerken rahatsız edilmek istemezmiş.

Hayvanat bahçesinin bir kısmını gezdikten sonra, taksi şoförüne beni kent turu için bir acenteye götürmesini istedim. Acentedeki kız, sabah turlarının bittiğini ama öğleden sonra saat 13:30'da bir saatlik yeni bir tur olacağını söyledi. "Ne turu bu?" diye sorunca, "Balinalar ve yunusların gösteri turu" diye yanıtladı. Bu gösterileri defalarca görmüştüm, hoştu, ama ben biraz olsun San Diego'yu gezmek istiyordum.

"Başka yok mu?"

"Bugünlük yok, turlarımız genellikle, sabah dokuz ile onda başlar."

Oradan ayrıldım. Otobüs terminaline gidip Los Angeles biletimi aldım; çünkü ertesi sabah Dallas'a uçacaktım.

Dallas

Dallas'ta büyük bir çiftliğe gidecektim. Çiftlik sahibi hakkında bana biraz bilgi verilmişti: Büyük tarım arazileri ve buğday siloları olan bir milyarderdi. İçimden, "Kim bilir, ne kadar şımarık ve kendini beğenmiş bir ailedir" diye düşünmekten kendimi alamıyordum. Ama davetli olmanın bir bedeli de vardı, elbet. Neyse ki, bu Dallaslı milyarderin evinde sadece hafta sonu kalacaktım.

Bir cumartesi günü Dallas, Fort Worth Havaalanı'na indiğimde kalabalık içinde, elinde benim soyadım yazılı bir pankart tutan üniformalı bir şoför gördüm. Yanına gidip kendimi tanıttım. O da hemen valizimi elimden aldı ve "Bu taraftan" diye yol gösterdi. Bizi siyah bir Lincoln bekliyordu. Şoför, "Mr. Jeremy'nin toplantısı olduğu için gelemedi, sizden özür diliyor. Sizi şimdi bürosuna götüre-

ceğim, sonra patron sizi eve götürecek” dedi. İyi, bu San Francisco’daki gibi suskun, sadece baş sallayarak anlaşılan bir sürücü değildi.

Sürücü, beni bir gökdelenin 42. katına çıkardı. Burada oldukça alımlı bir genç sekreter kız beni karşılayarak VIP salonuna götürdü. Burası çok rahat koltukları olan bir salondur, büyücek bir masanın üstünde kurabiyeler, kanepeler ve sandöviçler vardı. Sekreter, “Acıkmışsınızdır, kahve mi çay mı?” diye sordu. Ben kahvaltı ettiğimi söyledim.

“Öyleyse, size bir içki vereyim...”

Birden durdu, “Özür dilerim, siz Müslümansınız, sormakla kabalık mı ettim?” dedi yüzü kızararak.

“Özür dilemenize gerek yok, ben içki içen Müslümanlardanım.”

“Rahatladım; öyleyse, scotch mu, bourbon mu?”

“Bourbon, lütfen.”

Sekreter kız, bourbonumu getirdikten sonra, “Bir şeye ihtiyacınız olursa, lütfen şu düğmeye basın” diye koltuğun biraz ötesindeki düğmeyi gösterdi ve gitti.

Duvarı, ABD’nin ilk başkanı George Washington’un bir fotoğrafı asılıydı. Masanın tam ortasında çok güzel çiçekler ve biraz ilerdeki etajerin üstünde de ekonomi dergileri ve o günkü gazeteler vardı. Bunları karıştırınca beni pek ilgilendirmediğini gördüm. Yarım saat kadar sonra, Mr. Jeremy sökün etti ve beni beklettiği için özür diledi. Birlikte çıkıp güzel bir restorana gittik. Bana, “sirloin” denilen dana kaburga pizolasının güzel olduğunu söyledi. Ben, “olur” deyince, kırmızı şarap, ıstıdye ve “sirloin” ısmarladı. Mr. Jeremy’nin Türkiye ve Türkler hakkındaki bildikleri, sadece Kore Savaşı’nda, Türk askerinin süngü takarak bir Amerikan birliğini kurtardığıydı.

“Belli ki, Asyalılar ne yapacağını bilen kahraman askerlere sahip.”

Bunu bana iltifat olarak söylediğini anladım. Ben de “Bizim çok eski bir kültürümüz de var” dedim.

“Eminim ama ben sizi böyle beklemiyordum.”

Önceleri Türklerin hâlâ palabıyıklı, sarıklı, şalvarlı, kuşağında kocaman bir hançer taşıyan kişiler olduğunu sanan bu az bilgili zat, beni görünce çok şaşırılmıştı ve ısrarla benim adımın Dr. Nutku olup olmadığını sormuştu. Yemekten sonra, başka bir arabayla çiftliğe yol aldık. Bu Teksaslılar oldukça övüngendirler; çiftliğe doğru yol alırken de “Bakın bu silo benim, şuradaki de benim, bakın şimdi en büyük silom göründü” övünmesinden sonra, üstünde bizon boynuzu olan çiftliğin katafalkından geçip bir kilometreye yakın uzaktaki dört katlı, girişi sütunlarla doldurulmuş, bana göre zevksiz, özentili bir malikâneye vasil olduk.

“Beni nasıl biri olarak bekliyordunuz?”

“*Kısmet*’teki¹⁰ gibi, palabıyıklı sarıklı olacağınızı tahmin etmiştim. Çok şey değişmiş, iş güç arasında neler olduğunu kaçırmışız.”

Ben güldüm, “Atatürk devrimlerinden sonra biz de böyle giyinip yaşıyoruz”.

“Evet, Atatürk adını duydum. Çok müthiş bir lidermiş. Bizim burada, ABD’de onun adı verilen birçok cadde, okul ve park var, hatta heykelleri bile yapıldı.”

Baktım, bundan fazla bildiği bir şey yok, konuyu değiştirdim.

Bu milyarderin sadece iki arabası mı var diye düşünürken çiftliğin kapısına geldik. Ana girişten sonra birçok iş-

10 Bu, bestesi Alexander Borodin’e ait bir müzikaldi ve 1954’te en iyi müzikal seçilmişti. Başlı sık sık belaya giren bir şairin güzel kızının bir halifeye aşkı konu ediliyordu. Bu müzikaldeki karakterlerin tümü Osmanlı giysileri içinde oynamışlardı.

çinin sıraya dizilmiş, dikkatle arabanın içine baktıklarını gördüm. Mr. Jeremy tedirginliğini görünce hafifçe güldü,

“Onlar da benim gibi, sizi başka bir kıyafetle göreceklerini umuyorlardı.”

Vay canına! Üstü kapalı park yerinde yedi sekiz araba vardı, dördü çok pahalı spor arabaydı. Benim arabalara baktığımı görünce, “Ferrari kızımın, Lamborghini de oğlumun”.

“Peki şu Bugatti kimin?”

“O da benim.”

Evin garaj kapısı, Mr. Jeremy’nin cebinden çıkardığı kumandayla açılınca, ev sahibim, “Bakın bizim de kültürümüz var” dedi. Ben de: “Kültürle uygarlık farklı kavramlardır; sizin teknolojik uygarlığınız var, ama kültürünüz ve geleneginiz henüz çok kısa.”

Bu konuşmamız, Mr. Jeremy’nin eşinin bizi sıcak bir şekilde karşılamasıyla kesildi. Bayan Jeremy, neşeli, sıcakkanlı, hatta cana yakın, kırk yaşlarında bir kadındı.

“İyi günler Mrs. Jeremy!” deyince, “Bana Helen deyin” diye içten davrandı.

“Siz de bana Özdemir, daha iyisi kolaylık için Oz deyin.”

“Oz? Ozzie!”

“O da olabilir.”

Şoför valizimi getirince Bayan Jeremy, “Size odanızı göstereyim” diyerek beni bir kat yukarı çıkardı. Sonra da “Belki duş almak istersiniz, burası da banyo” dedi ve gitti. Yanıma zaten fazla bir şey almamıştım. Yerleşmem kısa sürdü. Yoldan geldiğim için, duşumu aldım, üstümü değiştirip aşağı indim.

Az sonra, ev sahibimin çocukları geldi; oğlan yakışıklı, yirminin üstünde, kız da çok güzel, yeşil gözlü, siyah saçlı, 18-19 yaşlarındaydı. Onların da, giyimime şaşırdıklarını gözlerinden hissettim ama bir şey demediler. Bir süre

oturup yolculuğumun nasıl geçtiğini sordular; havadan sudan konuştuktan sonra, oğlan basketbol antrenmanına gideceğini, kız da arkadaşlarıyla buluşacağını söyledi.

Bayan Jeremy, heyecanla, “Burada, çok fazla yabancı konuğumuz olmaz, bize, bir Türk konuğu ağırlar mısınız? diye sorduklarında çok heyecanlandım. İyi ki geldiniz. Günlük işler dışında çok güzel bir hafta sonu yaşayacağız.”

Bayan Jeremy bu candan davranışıyla beni rahatlatmıştı. Teşekkür ettim ve aynı heyecanı duyduğumu belirttim. Böyle karşılıklı nezaket sözcükleri ederken, kocası, Mr. Jeremy, “Aklıma takıldı, şu kültür ve uygarlık konusunda biraz konuşabilir miyiz?” dedi.

Bunları çok doğal bir şekilde, gerçekten öğrenmek istercesine sormuştu. Bayan Jeremy: “Ben içki getireyim.”

Böylece, konuşmamız başladı. Bir ara, Mr. Jeremy: “Bakın, halk kütüphanesi düşüncesi bir ABD bulgusudur.”

“Evet, Mr. Sidis’in kitabını okudum,¹¹ belki de haklıdır. İlk halk kütüphanesinin, 17. yüzyılın ortalarında, Boston’da kurulduğunu yazıyor. O da Avrupa’dan göç edenler tarafından. Ama en eski kütüphane Anadolu’daki Hattuşa Kitaplığı’dır. İsa’dan önce 2000’lerde, Hititler tarafından Hattuşa’da kurulmuştur.”

Mr. Jeremy bunu bilmiyordu. Şaşkın şaşkın yüzüme baktı.

“O dönemde kâğıt var mıydı?”

“Yoktu, ama taş tabletler vardı. Hem sonra İspanyol denizcileri buraya gelmeden Maya Itza’da, kaybolmuş bir kitaplık olduğu sanılıyor.”

O sırada, Bayan Jeremy içkilerimizi getirdi. Bu tartışmadan çıkardığım sonuç, sıradan Amerikalılar, bu konu-

11 William James Sidis, *The Tribes and States*, Penacook, Sidis.net, 27 Mart 2011.

larda tartışırken hiç sinirlenmiyorlar. İçten insanlar, bilgi konusunda oldukça saflar ama öğrenmeye de açıklar. Onların bu tavrı beni iyice rahatlatmıştı. Hatta Mr. Jeremy ikna olduktan sonra bana teşekkür bile etti. Bunun gibi, diğer tartışmalı ortamlarda da Amerikalıların eğitilmişliği tartışabiliyor ve kızmadan tartışmanın sonunu getirebiliyor. Ertesi gün, pazar sabahı, Helen, en güzel Texas kahvaltısını hazırladığını söyleyerek beni mutfağa götürdü ve ortadaki uzun masanın yüksek bar iskemlesine oturttu. Gençler oradaydı, az sonra Mr. Jeremy de geldi. Masanın üstünde yok yoktu. Helen, tabağıma, üstü çilek marmeladıyla kaplı kocaman bir biftek koydu: “Bu Texas usulü pazar kahvaltısı.”

Teşekkür ettim ama bunu sabah sabah nasıl yiyeceğimi de düşünmedim değil. Ne ki, ayıp olmasın diye, sanki böyle bir kahvaltıya alışkınmışım tavrıyla o bifteği bitirdim. Bu başka bir damak tadıydı, sabah sabah beni fazla açmadı.

Kahvaltıdan sonra, Mr. Jeremy ailesiyle birlikte kiliseye gidecekti; beni de bir kafeteryada bırakacaklar, eve dönüşte alacaklardı. Bu, Mr. Jeremy’nin planıydı.

“Ben neden sizinle gelmiyorum?”

Mr. Jeremy’nin, hatta Helen’in şaşırdıklarını gördüm. Mr. Jeremy: “Siz Müslüman değil misiniz?”

“Bizim için her yer Tanrı’nın evidir? Bu her yer olabilir çünkü o her yeredir.”

Bu düşüncem karşısında ağızları açık kalan Jeremy ailesi, aynı zamanda çok da sevindiler. Baptist Kilisesi, küçük, sade ve süsleri olmayan bir yerdi. Tören bittikten sonra Mr. Jeremy kalkıp beni cemaate tanıttı: “Çok ilginç bir Türk konuğumuz var, eğer izin verirsiniz onun da konuşma yapmasını öneriyorum.”

Baptistler, Hristiyan dünyasının en katı ve muhafazakâr mezhebiydi. Ama hayret, meraklarından, bir de itibarlı bir konumda olan Mr. Jeremy'e olan saygıdan olacak, rahip başta olmak üzere alkışlamaya başladılar. Texas'ın bu muhafazakâr topluluğuna ne diyecektim? “Din ve İnsan” üzerine on beş dakikalık bir konuşma yaptım. Sanırım, bir Müslümanın din üzerine olan düşünceleri beğenilmişti ve o güne kadar bir Müslümandan böyle bir konuşma duymamışlardı. Bir anda sanki onlardanmışım gibi elimi sıkarak ayrıldılar. Kiliseden ayrılırken, kapıda, rahip dostça “Yine bekleriz” dedi. Ama ertesi gün ayrılacağımı söyleyince, “Üzüldüm, sizinle daha yakından tanışmak isterdim” diye bu sözlerini nazik bir biçimde noktaladı.

Ertesi gün, pazartesi günü, Dallas'taki otelime yerleştikten sonra, Dallas Theatre Center'a gitmem planlanmıştı. Tiyatro Merkezi'ne gittiğimde binayı çok beğendim. ABD'nin efsane mimarı Frank Lloyd Wright tarafından 1959'da yapılan bu bina o güne kadar gördüğüm en modern ve değişik tasarımıydı. Binanın girişinde, büyük harflerle, Kalita Humphreys Theater adı yazılmıştı. Daha heyecan verici olan, bu tiyatronun kurucusu, akademisyen, yazar, aktör, yönetmen, 2009'da 98 yaşında ölen Dr. Paul Baker'la görüşecektim.

Yaptığı işler ve sanatsal etkinlikleriyle “Dallas'ın Tiyatro Devi” olarak anılan Dr. Paul Baker orta boylu, sevimli ve içten bir insandı.

“Hoş geldiniz Dr. Natkı” diye beni Teksas şivesiyle karşıladı. Onunla yaptığım görüşmede bu merkezi onun kurduğunu ve bu binayı arkadaşı mimar Wright'a yaptırdığını öğrendim. Dr. Baker, aynı zamanda, bu tiyatronun genel sanat yönetmeni ve başrejisörüydü. Bu merkez, kentteki bütün tiyatroların lokomotif gibiydi.

Dr. Baker, aynı zamanda, tiyatro mezunu öğrencilere Trinity Üniversitesi'nin Lisansüstü Eğitim Kurumu'nda ders veriyordu. Bu kurumun amacı, bir açıdan da Dallas seyircisini eğlendirmek dışında, yeni denemeler yoluyla yeni fikirler üretmelerini sağlamaktı. Bu bakımdan, yüksek lisans eğitimlerini yapan tiyatro öğrencilerini en mükemmel bir şekilde yetiştirmekti. Dr. Baker, Dallas Tiyatro Merkezi'ni aynı zamanda halka açık bir forum olarak görüyordu.

Tiyatronun içi de dışı gibi modern mimarlığın güzel bir örneği idi. Tiyatro salonunun koltukları açık yeşil, tırse rengi sahnenin üç tarafına yerleştirilmişti. Sahne, antik açık hava tiyatroları gibi, arka tarafı kapalı, üç yanı seyirciyle çevrili bir oyun yeri idi. Müzikal ve sesli oyunlar için tavanda "akustik bulut" denilen hareketli levhalar bulunuyordu. Bu levhaların hareketini, ses niteliğine göre bilgisayar düzenliyordu. Konser, tiyatro oyunu, müzikale göre levhalar hem kendi ekseninde hem aşağı yukarı hareket ettirilebiliyordu. Tiyatronun fuayesi, kafeteryası ve kulis çok modern bir anlayışla yapılmıştı.

Dr. Baker, o gece için beni temsile davet etti. Kevin Moriarty'nin yönettiği Shakespeare'in *Fırtına*'sını çok değişik bir anlayışla, bir müzikal olarak sahnelemişti. Dekor ve giysileri hazırlayan, Björn Wlinblad, çok yönlü, ünlü bir Danimarkalı ressam-grafikerdi. Aynı zamanda, seramik, gümüş ve bronz işleri, tekstil alanlarında da tanınmıştı. Yarattığı yapıtlar Avrupa, Asya ve Amerika'da sergilenmekte ve beğenilmekteydi. Temsilde gördüğüm kadarıyla dekor ve giysi renkleri puslu, hatta psikodelik (fantastik) diyeceğimiz tarzdaydı. Wlinblad'ın 1959'dan itibaren, Dallas'ta çalışmaları olmuş ve özellikle tasarladığı bale giysileri çok beğenilmiş. Temsilden sonra Dr.

Baker'ı kutladım ve teşekkür ettim. Ertesi gün, salı sabahı, ABD'nin en büyük eyaleti Teksas'ın en büyük kentine, Houston'a hareket ettim.

Houston ve Alley Theatre

1.600 kilometrekarelik bir alana yayıldığı yazılan bu kent, 1836 yılında kurulmuş. 1986'dan beri de İstanbul'un kardeş kenti. 1 saat 40 dakika sonra, Houston'ın William P. Hobby Havaalanı'na indik. Kent merkezine oldukça yakın olan otelime bir havaalanı otobüsüyle gittim. Holiday Inn Oteli oldukça lüks bir oteldi ve tiyatroların olduğu bölgeye yakındı.

Houston'da da iki gün kalacağımdan kenti gezmeye pek vaktim olmayacaktı. Bu yüzden valizimi bırakıp programımda olan Alley Tiyatrosu'na yollandım. Henüz bir binası olmayan ama topluluk olarak adını bütün ülkeye duyurmuş bu tiyatro, Nina Vance tarafından 1949'da kurulmuştu. Houston'ın 35 tiyatrosu arasında en iyisi sayılıyordu. Bir deneme tiyatrosuydu ve ilginç temsiller hazırlıyordu.

O sırada hayatta olan Nina Vance'i ne yazık ki göremedim çünkü tiyatronun bir işi için Washington'a gitmişti. Beni, yakışıklı bir genç karşıladı. Adını anımsayamadığım bu genç adam, Nina Vance'in yardımcısıymış. Bana tiyatroyu gezdirdi, bir iki yıl içinde kendi tiyatro binalarına kavuşacaklarını, Mrs. Vance'in bu bina projesi¹² için Washington'da olduğunu söyledi. Genç adam, o gece geçen yıl (1964) başladıkları ve dünya prömiyeri yaptıkları, bir fen öğretmeni olan Paul Zindel'in, *Aydaki Kadife Çiçekli İnsanlara Etki Eden Gamma Işımları* adlı oyununun

12 Yurda döndükten üç yıl sonra, 1968'de iki sahneli bir binaya kavuştuklarını öğrendim.

çok tutulduğunu ve bu yüzden temsilin hâlâ sürdüğünü söyleyip beni o geceki temsile davet etti.

Bu oyun, bizde, Kenterler tarafından 1970’li yıllarda, *Kadife Çiçekleri* başlığıyla oynanacaktı. Saat sekizde tiyatrodaki yerimi aldım. Sahne, salonun ön sıralarına çok yakındı. Oyun bir hayli ilginçti ve çok titiz bir biçimde sahnelenmişti. Dul bir annenin iki kızıyla ilişkileri farklı bir biçimde ele alınıyordu.

Ben oradayken, gazeteler yeni yapılan “aerodrom”dan söz ediyordu. Bu daire biçimindeki kubbeli bina buz hokeyi, buz balesi ve pateni için yapılmış, halka açılmıştı. Beni de götürmek istediler ama ben buraya gelmişken hiç olmazsa bir müze gezmek istiyordum. Gittiğim her yerde müzeler vardı ama turist rehberinden öğrendiğime göre en çok müze bu kentteymiş. Ayrıca NASA’nın uzay gemisi pisti de buradaydı. Ama orayı gezmek çok zormuş; günler önce başvurup bekliyormuşsunuz.

Bu demekti ki, ikinci gün, bir müzeye, gece de başka bir temsile gidecektim. Bizans Fresko Müzesi dikkatimi çekti. Nerden nereye, kim bilir Osmanlı zamanında günlük ihtiyaçları için bunları hangi hainler, nasıl sattılar? Belki de, eskiden olduğu gibi, gelen bazı turistler bunları bizim topraklarımızdan çalıp götürdüler. Müzede güzel freskler, resimler ve kabartmalar gördüm. Dünyanın her bir yanından, Yunanistan’dan, Kıbrıs’tan ve Rusya’dan gelenler de vardı.

1965’teki yolculuğumda, tiyatro alanında adı edilen bir başka topluluk Queensbury Theatre’dı. Bu tiyatro, oyun dağarcığına, daha çok halkın seveceği popüler oyunları alıyordu. Yapacak başka işim olmadığı için bu tiyatroyu da görmek istedim. Bu, biraz da kısacık vaktimi boşa harcamak oldu.

New Orleans

New Orleans, Amerika Birleşik Devletleri'nin Louisiana eyaletinin en büyük kentiydi. Meksika Körfezi ile Pontchartrain Gölü arasında yer alan dünyanın en hareketli liman kentlerinden biri olarak kabul ediliyordu. Bir saat beş dakika süren uçak yolculuğu sonunda, Moissant Uluslararası Havaalanı'na indik.

New Orleans'a tiyatro için değil, caz sanatçılarını dinlemek için gelmiştim. Bir de Fransız bölgesini görmek istiyordum. Otelimdeki turist broşürünü açtım ve o gün nerede, ne var öğrenmeye çalıştım. En ilginç, Mississippi Irmağı üzerinde arkadan çarklı bir gemide iki saat süren "dixieland" krallarını dinlemektir. Bu konserler hem gündüz hem gece veriliyordu. Ben, gündüz turu için biletimi aldım. Gemi Fransız bölgesindeki bir iskeleye yanaşmıştı. Büyük bir heyecanla yeni yapılmış olan arkadan çarklı, uzun bacalı Mississippi teknesine bindim. Gemide bir de Fransız mutfağı vardı. Bu bilete dahil değildi. Ama önceden yemek yiyecekseniz acenteye söylüyordunuz, o da biletinizi ona göre veriyordu. Gezi saat sabah 10:00'daydı, iki saatlik geziyle saat 12:00'de iskeleye dönecektik. Onun için biletimi yemeksiz aldım. Ajansın bir aracıyla konser gemisine götürüldüm.

Gemi, arkadaki kırmızıya boyalı çarklarını döndürmeye başladı, yola çıktık. Dixieland caz başladı, geminin her yanına hoparlörler konulmuştu, istediğiniz yerden müziği duyabiliyordunuz. Ama ben müzisyenleri canlı dinlemek için güvertede kaldım. Mississippi kıyılarında seyredilecek güzel yerler vardı. Yine de, o sırada, bir kuartetim olduğu ve piyanoda caz çaldığım için onları görmek istiyordum. "Dixieland" besteleri bir bir ortaya çıktı. "Spiritual" (in-

Geminin kaptan köprüsü önünde çalan bir dixieland bandosu, 1965.

san ruhuna ilişkin geleneksel ilahi, diyebiliriz) ağırlıklı repertuvarda, *St. Louis Blues*, *Go Down Moses*, *Back O'Town Blues*, *Louisiana Blues*, *When the Saints Marching On* vb. Arada, *Mack the Knife*, *Cabaret* ve *What a Wonderful World* gibi popüler parçalar da vardı.

Dönüşte, Fransız Bölgesi'ndeki bir restorana gittim ve çoktandır özlediğim deniz ürünlerinden bir tabak hazırlattım. Restorandan çıktıktan sonra, o bölgede gezinmeye başladım. Bugüne kalan bazı evlerin balkonları bir dantel gibi işlenmiş ve bu danteller güzel çiçeklerle süslenmişti. Bu bölge, New Orleans'ın karakteristik yapılarını, çılgın eğlencelerini ve sanat galerilerini bir arada toplayan en önemli turistik bölgesiydi. Çok farklı bir kültür, her yerde caz, içen insanlar, turistler ve siyahiler... Siyah nüfusun en yoğun yaşadığı bölge. İnsanların özgürce ve neşe içinde eğlendikleri çok ama çok güzel bir cadde. Herkes birbirine saygılı ve herkesin yüzünde mutluluk görülüyor. Bu sokakta birçok restoran, bar ve eğlence yeri var ve alışveriş de mümkün. Sokaktaki dans gösterileri muhteşem, bu dans aktivitelerine isterseniz katılabiliyorsunuz.

Tam bunları düşünürken bir “dixieland” müziği duydum. Az sonra müzik yaklaştı. Küçük bir orkestra ya da bir bando, canlı bir caz melodisiyle geliyor, en önde rahip kılıklı biri tören giysisiyle, tempoya uyup dans adımlarıyla yürüyor, arkada altı kişi bir tabut taşıyor. Benim gibi, herkes durup seyretti. Meğer, özellikle bir müzisyen ölünce, cenazeyi önce hüzünlü, sonra kıvrak bir caz parçasıyla mezarlığa götürmek töreleri gereğiymiş. Bu çok hoşuma gitti. Dünya değiştiren biri müzikle kaldırılıyor ve gömülüyordu. İşin ilginç yanı, mezarlıklarda bile rengârenk kâğıt kolyeler var. Son yolculuk bile keyifle yapılıyor. Çünkü New Orleans cazın doğduğu, büyüdüğü ve hâlâ caz denince dünyada akla ilk gelen kent.

Washington Katolik Üniversitesi ve Rahip Hartke

New York’tan Ankara’ya uçmadan programımda gideceğim son bir yer kalmıştı. Ajansımın bulunduğu Washington’a gidecek ve orada Washington Katolik Üniversitesi’nde tiyatro bölümünü kuran Rahip Hartke’yle görüşecektim. Bu görüşme ilgimi çekmişti; bir rahibin kiliseyi bırakıp tiyatro işine girmesi bana ilginç gelmişti.

Michigan Bulvarı üzerindeki üniversiteye gitmeden, alışkanlığım üzerine, bu üniversite üzerine biraz bilgi edindim. 1887’de, ABD’nin Katolik rahipleri tarafından kurulmuş ve Papa XII. Leo tarafından desteklenmiş. Ana binanın girişinde ve çeşitli yerlerde, “Tanrı benim ışığımdır” anlamına gelen, Latince “Deus lux mea est” yazıyordu. Bu üniversitenin akademik rengi beyaz üstüne sırma işlemeliydi. Atletizm ve spor etkinliklerinde ise kırmızı ve siyah renkleri kullanıyorlardı. Drama bölümü de 1937’de

Rahip Gilbert V. Hartke (1907-1986) tarafından kurulmuştur.¹³

Her neyse, Rahip Hartke'nin yanına gittiğimde, odasının hiç de bir rahibin odasına ya da kilise odasına benzemediğini gördüm. Elli sekiz, elli dokuz yaşlarındaydı, güler yüzlü ve sıcak bir insandı. Nedense, insan olarak ona hemen kanım kaydandı. Odasında, duvardan duvara kitaplar vardı. Hepsi de tiyatro, edebiyat ve plastik sanatlarla ilgiliydi. Ben sırf muziplik olsun diye, "Peki, hiç mi din kitabınız yok?" diye sorunca, gülümsedi ve çekmece-sinden İncil çıkarttı. Demek din kitabı olarak bir tek İncil yetiyordu. Sonra, "Ne öğrenmek istiyorsunuz?" diye sordu.

"Bölümünüz hakkında biraz bilgim var; ben sizin tiyatro üzerine olan düşüncelerinizi öğrenmek istiyorum" dedim. Birden ciddileşti ve düşüncelerini aktardı. Günümüz toplumunda insanları tiyatrodaki toplamanın, bir tapınakta birleştirmekten çok daha yararlı olduğunu belirttikten sonra bana şöyle dedi: "Aydın rahip yetiştirmektense, aydın sanatçı yetiştirmeyi seçtim. Bir tapınak kurmaktansa, bir tiyatro açmayı, günün yaşayış ve anlayış koşullarına daha uygun buldum."

Bu aydın rahibin gözünde, kilisedeki vaaz, artık ilkel kalmıştı; tiyatrodaki oyun ise daha çekici, daha alımlı, daha etkili düşüncelere ve duygulara yönelmiştir. Tek seslilik yerine, çok seslilik. Aynı şeyleri tekrarlamak yerine, çağdaş insanı doyuracak yeni, geliştirici düşünceler ve duygular! Nitekim, Rahip Hartke'ye göre:

13 1972'de, davetli olarak tekrar ABD'ye gittiğimde, 1970 yılında, Rahip Hartke adına bir tiyatro açıldığını ve rahibin bizzat inşaatın başında durmuş olduğunu öğrendim.

Hiçbir kilise vaazı, tiyatronun sahneye çıkardığı Shakespeare'in *III. Richard* tragedyası ölçüsünde kötüyü canlandıramamıştır. Evet, çünkü tiyatro bir düşünce ve duygu yumağıdır; oyuncu bu düşüncenin temelini kurar. Tiyatro bir dünyadır; oyuncular bu dünyada çeşitli insanları canlandırırlar. Tiyatro, başka bir boyuttur; oyuncular bu boyuta yeni boyutlar eklerler. Tiyatro toplumun hizmetindedir; oyuncular da bu toplumun hizmetkârlarıdır. Tiyatro, halkın malıdır; oyuncular halkın kendisidir.

Bence, bir toplumda, kültür alanının iki ucu vardır: Aydınlar ve yarı aydınlar. Yarı aydınlara aydın beğenisini duyurmak gereklidir. Bu da, aydın insanla yarı aydın insanın arasını bulmakla değil, getirilen yeni düşünce ve duygularla her iki uçtakilerin anlayabilecekleri halkı birleştirmekle olur. Ortayı bulmak, aydını indirir. Amaç onu indirmek değil, aydın olmayanı bir üst aşamaya çıkarmak olmalıdır.

Rahip Hartke bunları söylerken, aklıma, M. Ertuğrul'un şu sözleri geldi: "Halkı yükseltmek için aşağıya inilmez, onu yukarı çıkartmak gerek."

New York'a dönüş

Bir gün sonra, son beş günümü geçirmek üzere New York'a döndüm. Artık dönüş yolculuğum başlamıştı. New York'a döndüğümde ajansımdan Bayan Rachel telefon etti. Dışişleri kitap ve plak almam için ayrıca 500 dolar ayırmıştı. Bu aldıklarım, Dışişleri kanalıyla Ankara'daki ABD Büyükelçiliği'ne gönderilecek, ben de oradan alacaktım. Bunu iyi organize etmişlerdi çünkü o kitaplar ve plaklarla uçağa binseydim mutlaka fazladan para ödemem gerekecekti. Kitaplar ve plakları, satın almam için, dünyanın en büyük kitapçılarından biri olan, Times Meydanı yakınındaki Barnes & Noble'a gitmem salık verildi.

Gerçekten de burası, her katında başka bir şey satılan bir binaydı, Zengin bir kitap katı dışında, bir kat müzik notalarına, diğer katlar, oyuncaklara, küçük ev aletlerine, elektronik eşyalara ayrılmıştı. Yaptığım plana göre 500 doların 300'ünü kitaplara, 200'ünü de nota ve plaklara ayıracaktım. Ama beni ilgilendiren o kadar çok kitap buldum ki, kitaplar 370 dolar tuttu. Geriye kalan 130 dolarla da plak ve nota aldım. Bana söyledikleri gibi, faturayı ve aldıklarımı Dışişleri Bakanlığı'na göndermelerini söyledim. Oradaki ilgili görevli, bir telefon açtı, sanırım Dışişleri'yle konuştu; telefonu kapatıp "Her şey yolunda Dr. Natkı" dedi.

Akşamüstü, yeni bir film seyretmek istedim. New York sinemalarına baktım, beni ilgilendiren dört film vardı, bunlar *The Sound of Music*, *Dr. Jivago*, *Thunderball* ve *Repulsion*. *Dr. Jivago*'ya gitmeyi tercih ettim.

Aralık ayının ikinci yarısına gelmiştik ve gazetelerde "Dali in New York" (Dali New York'ta) haberleri çıkıyordu. Bu, Dali hakkında çekilmiş bir film. Salvador Dali, ilgi duyduğum ressamlardan biriydi. Bu filmi görmek istiyordum. Dali, bu filmi, bir milyon dolar karşılığında çevirmişti. Jack Bond, filmin hem yapımcısı hem yönetmeniydi. Bu filmde, Dali, resim yaparken ünlü flamenco gitaristi, Manitas de Platas, ona müziğiyle eşlik ediyordu. Dali de de Platas'ın müziğine göre, kalın güçlü kara kalemle yuvarlaklar çiziyordu. Sonunda ne olacak diye beklerken karşınıza şaha kalkmış bir küheylan çıkıyordu. Bu siyah-beyaz film oldukça eğlenceli ve şaşırtıcı bir film. Dali, fantezilerin hazinesi olan bir dehaydı. Hatta şunu da belirteyim: Dali'nin kendisi, bir sanatçı olarak, kendi ürettiklerinden de daha ilginçti. Bu filmi görmekten çok mutluydum. Bundan sonra Dali hakkında çok şey okudum. Adeta bir Dali uzmanı oldum.

Yılbaşından beş gün önce yurda döndüm. New York karlar içindeydi ve Noel süsleri ve ışıklarıyla değişik bir kartpostal kenti halini almıştı. O gri kent, şimdi renkler içinde bir masal kenti gibi görünüyordu. Daha sonra yedi sekiz kez ABD'ye davetli ya da davetsiz olarak gittim. Bunlara ileride değineceğim.

Ankara'ya dönüş ve yeni bir yolculuk

27 Aralık Pazartesi günü Ankara'da olmak üzere uçağa bindim. Satın aldığım kitaplardan birini uzun uçak yolculuğunda okurum diye yanıma almıştım. Bu, Robert Brustein'in *The Theatre of Revolt (Başkaldırı Tiyatrosu)* adlı yapıtıydı. Dizinle birlikte 435 sayfa tutan kitabın 378. sayfasına geldiğimde Esenboğa Havaalanı'na inişe geçildiği haberi verildi. Her taraf bembeyazdı. Kar, eteğini Ankara üzerine sermiş, hava iyice soğumuştur. Ankara'nın sabah ayazını Ankaralıları bilirler. Bekârlık evimin kapısını açtığımda evin de soğuk olduğunu hissettim. Birden bir yalnızlık sardı beni. Hemen çıkıp sıcak bir yere gitmeliyim ve insanların arasında olmalıyım diye düşündüm. En iyisi bölüme gidip arkadaşlarıma geldiğimi bildirmektir.

Fakülteye girdiğimde, koridorda, Sümeroloji Bölümü'nün Başkanı Prof. Dr. Muazzez İlmiye Çığ'la karşılaştım. Çok uyanık ve fakültenin en sempatik profesörlerinden olan Çığ, "Tebrik ederim, yine başarmışsınız. Çok sevindim. Başarılarınızın devamını dilerim" diye beni kutladı. Teşekkür edip tam ayrılacağım sırada, "Bu yıl ne sahneleyeceksiniz?" diye sordu.

"Güngör Dilmen'in *Midas'ın Kulakları*'nı, hocam."

"Buna memnun oldum. Çok merak ettiğim halde Devlet Tiyatrosu'ndaki temsiline gidememiştim."

“O zaman, mutlaka bekliyoruz. Yeriniz şimdiden hazır, hocam.”

Sıkı bir Cumhuriyet kadını ve Atatürk devrimlerinin bekçilerinden biri olan olan Prof. Dr. Muazzez İlmiye Hoca, profesörler kurulunda, tutucu öğretim elemanlarının karşısında o sempatik ve dik duruşuyla biz gençleri de ateşleyen bir bilgeydi; ve herkesin bugün de tanık olduğu gibi, duruşunu hiç bozmamış olan son derece değerli bir Cumhuriyet kadınıdır. Ona olan hayranlığım bugün daha yoğun bir biçimde sürmektedir.

Birinci dönem sınavları başlamıştı. Hocalar sınavdaydı, öğrenciler de durmadan yazıyorlardı. Melahat Hoca'nın sınavına girdim. Hoca birden beni görünce, hem şaşırdı hem sevindi. Öğrenciler, bir an durup “Hoş geldiniz” diye alkışladılar.

“Çocuklar hepinizi özledim ama önce sınavınızı bitirin, o zaman görüşürüz, ben odamda olacağım.”

Bayağı içim ısınmıştı. Yine öğrencilerime kavuşmuşum. Sınavı bitirenler, “Gidip bir yerde yemek yiyelim, size soracaklarımız var, yolculuğunuz nasıldı?” falan filan dediler...

“Olur.”

Tabii yemekte beni öyle bir soru bombardımanına tuttular ki yemeğimi bitiremedim. Sonunda, “Çocuklar, sizin de serbest olduğunuz bir gün saptayın, o zaman sizlerle yolculuğum üzerine söyleşelim” deyince dağıldık.

İyi ki de o söyleşiyi yapmışız; çünkü söyleşi için bazı notlar almıştım. O notlar şimdi anılarımı yazarken çok işime yaradı, o notlar olmasaydı, bugün, ilk ABD yolculuğumdaki birçok olayı atlamış olacaktım. Aradan yarım yüzyıldan fazla geçmiş, tümünü nasıl anımsayabilirdim ki?

Öğrencilerle Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi binasının önünde.

Öğrenciler, yeni dönemde, hangi oyunu koyacağımı düşünüp düşünmediğimi sordular. Güngör Dilmen'in *Midas'ın Kulakları*'ni sahnelemeyi ne zamandır düşünüyordum.

"Evet, *Midas'ın Kulakları*, yarın, görev dağılımı için buluşalım."

O sırada sahnemiz yoktu. Dekanlık tarafından bize neresi gösterilirse, orada prova yapıyorduk. Aslında, o tarihte, bir sığıntı gibiydik. Bütün Tiyatro Kürsüsü öğretim kadrosu uzunca bir salondaydık. Oranın adı "Camlı Köşk"tü. Çünkü her yanı camdı, Kürsü başkanımız Melahat Hoca'nın bile odası yoktu. Onun da masası bizimle aynı yerdeydi. Dekanlık yakında bize yer vereceğini söyleyip duruyordu ama hiçbir değişiklik olmuyordu. Dekan değişmiş, yerine tutucu bir dekan gelmişti. O da tiyatro eğitimine önem vermeyenlerdendi. Onun bu görüşünü değiştirmeden hiçbir şey olacağı da yoktu. Kürsü başkanımız bu konuda bizden daha iyimserdi. Ama bir yıl sonra, biz, bu durumu değiştirmeyi bildik. Buna sonra

geleceğim çünkü olabildiğince yılların akışını izlemek istiyorum.

Biz, *Midas'ın Kulakları* için hazırlanaduralım, bir gün Ankara'daki Avusturya Büyükelçiliği'nden dekanlık yoluyla kürsü başkanına bir yazı geldi. Aynı yerde oturuyoruz ya, hepimiz merakla kürsü başkanımıza döndük ve beklemeye başladık. Melahat Hanım'ın öyle gizlisi saklısı yoktu. Özel olmadığı sürece elemanlarıyla her şeyi paylaşırdı. Mektubu okudu. Yüzünde memnuniyet ifadesi vardı. Mektubu bitirdikten sonra: "Tebrik ederim, Özdemir. Viyana Tiyatro Enstitüsü, 'Doğu ve Türk Tiyatroları' üzerine iki yarıyıl ders vermek için seni davet ediyor."

"Çok onur duydum. Ama Metin And'ı neden davet etmemişler?"

"Herhalde sen Almanca biliyorsun diyedir" dedi Melahat Hoca. Heinz Kindermann'ın sahipliğini yaptığı *Maske und Kothurn* adlı dergiye Almanca bir iki bilimsel makale yazmıştım. Sanırım, onların da etkisi olmuştu.

"Ne zaman gitmem gerekiyor?"

"Hemen hazırlan, çünkü seni ilkbahar ve yaz sömestrine istiyorlar."

"Yaz sömestri de mi var?"

"Evet orada üç sömestr ders var: Kış, ilkbahar ve yaz."

"Peki yol parası, kalacak yer?"

Kürsü başkanımız sorularımdan sıkılmış olacak ki mektubu bana verdi.

"Al, oku!"

Bana Viyana merkezde bir pansiyon bulmuşlar ve adresini yazmışlardı. Yol masrafımı Avusturya Kültür Bakanlığı karşılıyordu. Ayrıca ders ücreti de vereceklerdi.

Viyana'ya daha önce bir kez gitmiştim. Enstitünün yerini biliyordum. Viyana güzel, dingin ve hatta romantik

bir kentti. Operaları ve tiyatroları çok iyiydi. Birden içimi bir sevinç kapladı. Ne ki, bir yandan da arka arkaya gelen bu davetlerle öğrencilerimi bırakmaktan biraz da vicdan azabı duymadım değil. Ama bu benim için, mesleğim bakımından, oldukça iyi bir fırsattı. Yola çıkmama iki hafta vardı. Önce notlarımı Almancaya çevirmem gerekiyordu. Eğer yetiştiremezsem, Türkçe notlarımı alır, sınıfta bakar, Almancaya çeviririm diye düşünüyordum.

Oyun için hazırlık yapan öğrencilerimi topladım ve durumu anlattım. Haklı olarak buna en çok üzülenler son sınıflar oldu çünkü ben döndüğümde bunların çoğu mezun olmuş olacaktı. Dönünce, aynı oyunu sahneye koyacağıma söz verdim. Bu kez üçüncü sınıf öğrencileri arasından yeniden görev dağılımı yaptım, oyuncularını döndüğümde seçeceğimi belirttim. Bir dahaki yıl dördüncü sınıf olacaktı. Kafamdaki mizansenini genel çizgileriyle anlattım. Kostümleri yapacak olan meslektaşım Sevgi Türkay'a, Ankara'daki Anadolu Arkeoloji Müzesi'ne gidip Frigyalılara ait giysileri, süsleri, takıları ve kumaş parçaları ile kabartma üsluplarını incelemesini ve giysi taslaklarını hazır etmesini söyledim.

Eski adıyla Orient Ekspres'e bindiğimde, meslektaşlarım ve öğrencilerimden ayrılmak zor gelse de araştırmalarım için çok yararlı olacağını bildiğim bu yolculuğa çıkmaktan mutluydum. O zaman hâlâ gündemde olan, yataklı ve yemekli vagonları bulunan Fransız demiryolu işletmesi Vagon-Li (Wagons-Lits) Şirketi'ne ait olan Doğu Ekspresi, ilk kez 4 Ekim 1883 yılında Paris'ten ilk seferine çıkmış, Paris'ten Varna Limanı'na kadar trenle seyahat eden yolcular, oradan buharlı gemiyle İstanbul'a gelmişlerdi. Ama Doğu Ekspresi artık İstanbul'dan kalkıp Paris'e kadar gidiyordu.

Tren kalktı, yeni bir serüvene doğru yola çıktım. Birden trenin atmosferi beni etkiledi. İçinde bulunduğum bu trenin, dünya kültür tarihi içinde yeri vardı. Kim bilir benim kompartımanımda kimler kalmıştı!

Heyecanlıydım, bir de hiç tanımadığım Avusturyalı öğrencilere ders verecektim. Sınava hazırlanan bir öğrenci gibi, notlarımı kontrol ettim, bazı notlarımı düzelttim. İstanbul Sirkeci'den kalkan tren, ertesi gün öğleden sonra Viyana'nın beş tren istasyonundan biri olan Merkez İstasyonu'na girdi.

İstasyonda beni, o sırada henüz doktorasını almamış olan asistan Ulf Birbaumer karşıladı. Beni kalacağım pansiyona götürdü ve "Yarın görüşürüz" diyerek ayrıldı. Ulf sıcakkanlı bir insandı. Daha önce Venedik'te bir kongre dolayısıyla karşılaşmıştık; arkadaş canlısı biriydi. Beni, bu ilk Venedik yolculuğumda, Lido'da, balıkçı köyündeki bir deniz ürünleri lokantasına götürmüştü. Hiç unutmam, ikimiz de tika basa doyduğumuz halde, lokanta sahibi bundan sonra, "Hazmetmek için Ravioli yemek şarttır" diye bize baskı yapmıştı.

Enstitüdeki tanıdığım diğer asistan da, sonradan, Ulf"tan da ünlü olan ve Viyana Üniversitesi rektörlüğü yapan Prof. Dr. Wolfgang Greisenegger'di. Yarın enstitüye gidip özlem giderecektim. Bana buldukları pansiyon Viyana'nın merkezinde, enstitüye ve tiyatrolara yakın bir yerdeydi. Pansiyon sahibi yaşlı bir kadındı ve sıkı kuralları vardı. Oldukça geniş bir odada çalışma masası, iki kişilik bir yatak, masa lambası ve masanın yanında küçük bir kitaplık vardı. Belli ki bu oda eğitim gören öğrenciler ya da akademisyenler için hazırlanmıştı. Banyo ve lavabo koridordaydı. Pansiyonun önünde bir tramvay durağı olması da bana ayrıca kolaylık sağlayacaktı.

1955'te *Mavi* dergisinde başladığım tiyatro eleştirileri ile yazılarımı sürdürüyordum. 1956 yılında, *Mavi*'de kullandığım takma adımı bırakıp kendi adıyla daha yoğun bir biçimde yazma işine giriştim. Sürekli yazdığım haftalık gazete *Pazar Postası*'ydı. Arada *Son Havadis*'e de yazı gönderiyordum. 1967 yılında, dergi ve gazeteler çeşitlendi ama ben yine *Pazar Postası*'nın sürekli yazarı olarak kaldım. 1958 ve 1959'da Almanya'da doktora çalışmalarım, yazılarımın azalmasına neden oldu. Ertesi yıl 1960 yılında, *Milliyet* ile *Vatan* gazetelerinin köşe yazarlarından biri oldum. Aynı zamanda, Öncü gazetesinin sürekli yazarlığını yaparken birçok dergiye de inceleme ve araştırma yazıyordum. Uzatmayayım, ilerki yıllarda, *Cumhuriyet*, daha sonra da *Hürriyet* gazetelerinin köşe yazarlığını yaptım. Dergiler çoğaldı, yazı yetiştiremez oldum.

1965 yılının hengâmesi içinde de yazılarımı aksatmamaya çalışıyordum. Örneğin, 1965 ile 1966 yıllarında yazdığım yazı sayısı 172'yi geçiyordu. Bunlar arasında eleştiriler dışında, araştırmalar, incelemeler, denemeler vardı. Ayrıca iki kitabım da yayımlanmıştı: biri İzlem Yayınları'ndan çıkan *Oyun Yazarı*; diğeri Haldun Tanner ve Metin And'la birlikte hazırladığımız Türk Dil Kurumu'nun *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*'ydü.

Viyana, kendi kültürel mirası dışında Türk tarihiyle çakışan birçok yapıya sahip; Viyana Belediyesi, Prinz Eugen Bulvarı 40 numarada bulunan Türkiye Büyükelçiliği karşısındaki parka, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın heykelini dikmiş ve eski Türk otağlarına benzeyen bir bina yapmıştır. Hofburg'un (Viyana Sarayı'nın) göze görünür bir köşesinde, pala sallayan at üstünde bir yeniçeri heykeli var. Altında da öyküsü: İkinci Viyana Kuşatması'nda, canı sıkılan bir yeniçeri, uzun bekleyişin ardından sürmüş atını surlardan içeri. Muhafızlar onu durdurmak için ok atmaya başlamışlar ama o ilerleyerek sarayın önüne kadar gelmiş, on birinci oktan sonra şehit düşmüş. Onun bu cesareti Viyanalıları etkilediği için heykelini yapmışlar.

Kent merkezinde, kuşatma sırasında top güllerinin açtığı hasarı onarmadıkları ünlü bir otel var. Adı, "Türk Güllesi Otel" anlamına gelen *Hotel zum Türkischen Kugel*. Belediye başkanlığına gittiğimde, görevlinin çekmesinden çıkardığı eski bir Türk güllesi, beni çok şaşırtmıştı. Kaldığım pansiyonun arka tarafına düşen sokağın adı *Türkenstrasse* (Türk Sokağı) adını taşıyordu. Burada Türk tutsaklarını tuttukları için sokağa bu ad verilmiş. Ayrıca Türklere ilişkin birçok ad Viyana'nın çeşitli yer-

lerinde görülüyor. Bunlardan biri de *Türkenritthof* (Türk Binicilik Avlusu). Belli ki bu kuşatmalar, Viyanalılar üzerinde travma yaratmış.

Viyana, bir müzik ve tiyatro kenti; özetle bir sanat kenti. Büyük bestecilerin, tiyatro sanatçılarının heykelleri tüm kenti süslüyor. Güzel havalarda, her öğleden sonraları Johann Strauss'un heykelinin bulunduğu parkta bir orkestra onun bestelerini çalıyor. Birçok bina kapısının yanındaki piriç levhada, o binada kalan Beethoven'ın, Mozart'ın, Schubert'in, Mendelssohn'un ve kentte bir gece kalan Vivaldi'nin bile adı var. Viyanalılar büyük sanatçıların anılarını bu şekilde sürdürüyorlar. Viyana'ya gittiğimde, yeni bir şey daha öğrendim. Bir *Burgtheater* sanatçısı öldüğünde, devlet başkanı da tabutunun ardından yürürmüş. Bu, sanatçıya verilen değer ölçüsüydü ve Viyana'daki yüksek kültürün bir örneğiydi.

İnsanları gezdiren iki atlı arabaların Viyana'daki adı *fiakka*. Eskiden çay saatinden önce soylular, *fiakkalara* (faytonlara) biner, Maria Teresia Bulvarı'nda birbirlerine giysilerini göstermek için yarışmışlar. Bugün de o faytonlar var. Hep düşünürdüm bu "fiyaka" sözcüğü Türkçeye nerden gelmiş diye. İşte bu, *fiakka* sözcüğünden gelmiş. Çünkü soylular bu faytonların üstünde giysileri ve takılarıyla birbirlerine "fiyaka" yaparlarmış.

Bir de yeme içme konusunda Avusturya bana çok yakın geldi. Örneğin, Almanya'da öğrenciyken içme suyu iyi değildi, ya maden suyu ya bira içilirdi. Oysa Viyana'da bir restorana gittiğinizde, her yemek masasının üstünde bir sürahi su bulunur. Avusturya içme suyu açısından çok zengin. Bir de Avusturyalıların bize benzeyen yanları, sert Alman disiplinine sahip olmamalarıydı. Yaşam konusunda daha esnektiler, işlerini ciddiyetle yapıyorlar ama katı

bir disiplinle değil. German kültüründen çok, sanki Balkan ya ay  n  s rd r yorlard . Almanya'daki öğrencilik yıllarımda Alman arkadaşlarımdan biri olan Johannes Roth, Alman disiplini n   u ironik nükteyle değerlendirmi ti: "Eğer Almanlar devrim yaparlarsa, bir istasyonu işgal etmek için turnikeye para atıp öyle geçerler" demişti. Gerçekten da bunda doğruluk payı yüzde yüz diyebilirim. Almanlar kurallara ve düzene en meraklı ülkelerden biridir. Bu düzen merak  kuzeye gittikçe daha da artar.

Viyana Tiyatro Enstitüsü

Tiyatro Enstitüsü, ucu bucağ  olmayan Hofburg'un (Saray'ın) küçük bir b l m nde ydi. Viyana'da gördüğüm bir başka özellik de yerel yönetimin, sanat okullarına eski sarayların bir bölümünü vermesiydi. Sch nburnn Sarayı'nın Tiyatro binasında da Reinhardt Oyunculuk Okulu yer alıyordu. Plastik sanatlar öğrencileri yine görkemli eski bir sarayın i inde ydi. Bizdeki, tapu kadastro binası gibi okullarda değil, Viyana'daki öğrenciler sanatın hak ettiği binalarda okuyorlard . Yetkililer, sanat eğitimiindeki ambiyansın önemini kavramı lard . Sanat  ğrencilerinin, yaratıcılıklarını artırmak için sanata uygun bir atmosfer içinde yeti meleri sağlanmıştı.

Enstitüye gittiğimde saat tam ondu. Üniversitede tiyatro eğitimi açısından pirimiz Prof. Dr. Heinz Kindermann, Prof. Dr. Margret Dietrich ve asistanlar Dr. Wolfgang Greisenegger ile Ulf Birbaumer oradaydı. Belirttiğim gibi Ulf'u daha önceden tanıyordum. İleride İzmir'e davet ettiklerimden biriydi. Benim gelmem nedeniyle küçük bir çay partisi hazırlanmıştı. O partide enstitünün diğer  ğretim elemanlarıyla tanıştım. Yine tanıştıklarım arasında

en çok ilgimi çeken kişi Dr. Paul Stefanek oldu. Doçent olduğunda onu, İzmir'deki Sahne Sanatları Bölümü'ne birkaç seminer yapması için davet etmiştim. İzmir'de bize Ödon von Horvath üzerine bir konferans vermişti. Çok değerli ve yararlı bir konferanstı. Konferansın çevirisini Ayşın Candan yapmıştı.

Enstitü Müdürü Prof. Dr. Heinz Kindermann, pazartesi günü derse gireceğimi söyledi. "Hazır mısınız?" diye sordu.

"Hazırım."

"İyi, ben de sizinle gireceğim ve onlara sizi tanıtacağım. Kısa bir özgeçmişiniz var mı?"

"Var, Herr Doktor."

Prof. Dr. Dietrich de anaç bir tavırla, sırtıma vurup "Teu teu!" diye söze başladı. Bu sözcük, halk dilinde, "Şansın açık olsun" anlamına geliyordu. Günlerden cumaydı ve önümde, dersime girmeden önce Viyana'yı gezecek iki günüm vardı.

O sırada, doçentlik tezime de hazırlanıyordum ve araştırmalarım için tam yerine gelmiştim. Pazartesi günkü sabah dersim dışında serbesttim ve Viyana'nın en büyük kitaplığı olan Nationalbibliothek'te (Ulusal Kütüphane'de) araştırma yapmayı planlıyordum. Hazırlık yaptığım çalışmam, İstanbul Şehir Tiyatroları'nın temsillere başlamasının 50. yılı dolayısıyla Darülbedayi ve gelişimi üzerine bir kitap hazırlamaktı. İstanbul kütüphanelerinde ve Şehir Tiyatroları kitaplığında çalışmış, oldukça yüklü malzeme toplamıştım. Şimdi Viyana Nationalbibliothek ile Belediye Kitaplığı'nda yeni malzemeler arayacaktım. Viyana Ulusal Kütüphanesi, özellikle, Osmanlı belgeliği açısından dünyanın en zengin yazmalar bölümüne sahipti. Ayrıca Darülbedayi'nin kuruluşu üzerinde bir şeyler bulabilir miyim diye eski Viyana dergilerini karıştıracaktım.

Bu planımı Profesör Kindermann'a açtığımda, "Yazmalar bölümüne öyle elinizi kolunuzu sallayarak giremezsiniz. Kültür Bakanlığı'ndan izin almanız gerekir, sonra da Kütüphane Müdürü Prof. Dr. Hadamowsky'e de telefon etmeliyim" dedi ve hemen harekete geçti. Hadamowsky'le anlaşınca, Kültür Bakanlığı'ndaki bir dostuna telefon açtı, onun da onayını aldı.

"Pazartesi, öğleden önce dersiniz var, ya o gün öğleden sonra ya da salı sabahı Kültür Ofisi'ne gidip izin kartınızı alın" dedi, adresi ve telefon numarasını verdi. O sırada, yetmişli yaşlarını süren Kindermann'ın bu sorunumu biz-zat çözmesine hem sevinmiş hem şaşırmıştım. Bizde olsa, bölüm başkanı genellikle asistanını çağırır ve işimi halletmesini isterdi. Gerçi, kürsü başkanım Melahat Hoca da alçakgönüllü bir kimseydi ve bu gibi sorunların çözümünü asistanlarına bırakmazdı.

Araştırmalarım sırasında aklımı kurcalayan üç konu vardı, bu yüzden Muhsin Ertuğrul ustamıza bir mektup yazdım. Bu mektupta ona üç şey sordum: İlki, ustanın kurup sanatçıların da katıldığı Emekli Sahne Sanatçıları Derneği'nin ne olduğuydu. İkincisi, Viyana'da "Marx" adlı üç bestecinin bulunduğunu, Sevengil'in kitabında söz ettiği bestecinin ilk adı geçmediği için, 1955'te İstanbul'a gelen Marx adlı bestecinin hangisi olduğunu ve üçüncüsü de *Darülbedayi* dergisinin ilk sayısında, ustamızın, Prof. Duda'ya yazdığı mektubun gerçek bir mektup mu olduğunu, yoksa üslup açısından mı bu biçimin seçildiğini sordum. Çünkü Prof. Duda'yla şahsen görüşeceğimi, bir pot kırmak istemediğimi belirttim. Aslında Prof. Duda'nın yardımcısı olan Dr. Schaendlinger'le yazdığım bu mektuptan iki gün önce tanışmıştım. O da bana enstitülerinde *Darülbedayi*'ye ait belge bulabileceğimi söylemişti.

Pansiyonumun caddeye bakan alt katında bir elektrikli tren mağazası vardı. Çeşit çeşit lokomotifler, vagonlar, döner zeminli lokomotif deposu rayları, makaslar, ışıklı semaforlar, elektrik telleri, istasyonlar, tüneller, yeşillikler, ufacık insanlar, ağaçlar, çiçekler, çimenler, evler ve benzeri birçok aksesuar sergileniyordu. Çocukluğumdan beri trenlere çok merakım vardı. Hatta çocukken, “Büyüyünce ne olmak istiyorsun?” diye sorduklarında, “Çufçuf şoförü” dediğimi anımsıyorum.

İlk gün onları camekândan seyretmekle yetindim. Ne ki, günler geçtikçe, her zaman yüreğimde taşıdığım çocukluğum, bunları yavaş yavaş biriktirmek isteğiyle yanıp tutuşmaya başladı. Bir hafta sonra direnme gücüm azaldı ve her hafta trenlerin bir parçasını satın almaya başladım. Türkiye’ye döndüğümde dört metre karelik bir alanda buharlı, dizel ve elektrikli beş lokomotifim, yolcu vagonlarım, üstü açık ve kapalı yük vagonlarım, istasyonlarım, tünellerim ve iki treni denetleyecek iki transformatör denetim aletim olmuştu. İsteddiğimde iki ayrı lokomotifi yönetecek olanağım vardı.

Dönüşte, Ankara, Bahçelievler’deki evin salonuna bunları kurduktan sonra, birçok arkadaşım trenlerle oynamak için gelmeye başladılar. Akşamları benim fakülteden çıkıp eve gelmemi bekliyorlar, telefon edip geliyorlardı. Demek ki sanatla, yazınla uğraşan bütün arkadaşlarım çocukluklarını ceplerinde değil, hâlâ yüreklerinde saklıyorlardı.

Viyana Üniversitesi Tiyatro Enstitüsü’nde derse giriyorum

Pazartesi sabahı erkenden kalkıp hazırlandım ve önce enstitüye girip Dr. Kindermann’ın kapısını çaldım. Bir-

likte derse girdik. Burası büyük bir amfiydi ve on on beş basamak yukarı doğru yükseliyordu. Bana Ankara Hukuk Fakültesi'ndeki sınıfı anımsattı. Dr. Kindermann kürsüye çıktı, ben kısa bir süre yükseltide ayakta bekledim. Belli ki öğrencilerin haberi vardı. Profesör Kindermann benden söz ettikçe, bana bakıyorlardı. Kendimi kafesteki maymun gibi hissettim. Profesör konuşmasını bitirdikten sonra beni kürsüye çağırdı. Bir alkış koptu. Ben teşekkür edip derse başladım. Prof. Kindermann, bir süre kürsünün yanındaki koltuğa oturup beni izledi. Düşündüğümün aksine, bu bende bir gerginlik yaratmadı. Derse ara verdiğimde, "Kolay gelsin" deyip gitti.

İkinci yarıda derse başladığımda, öğrenciler yine aynı ciddiyet ve dikkatle beni dinlediler. Bu beni iyice rahatlattı. Dersten sonra öğrencilerin bir kısmı benden kaynak kitaplar istediler. Bunu bildiğimden, her zaman yaptığım gibi, bu ders için de Almanca ve İngilizce kaynakça listesi hazırlamıştım: "Dersten sonra bu listeyi bülten tahtasına asacağım."

Ama o ne? Arka sıralardan bir kız, kalabalıktan kurtulup bir an önce yanıma gelmek için olacak, sıraların üstünden bir canbaz gibi yürüyerek yanıma geldi. Öğrencilerin soru sormalarını bekledi. Öğrenciler çıktıktan sonra bir o kız kaldı. Notlarımı toparlarken, "Size ne gibi yardımda bulunabilirim?" diye sordum. Sarışın, mavi gözlü, narin yapılı, güzel bir kızdı.

"Herr Doktor, adım Margarete, şimdiye kadar hiç Türk görmedim. Herr Prof. siz gelmeden önce, sizden söz edince pala bıyıklı, iri kıyım birini bekliyordum. Sizi görünce biraz şaşırdım. Bizler gibisiniz."

"Hayal kırıklığına mı uğradınız?" ve kızın bu naif konuşmasına gülümsedim.

“Neden güldünüz?”

“Konuşmanız hoşuma gitti de ondan. Siz Viyanalı olduğunuza göre, herhalde eski yeniçeri heykellerini gördünüz, bütün Türkleri öyle sanıyorsunuz.”

O narin yüzü kızardı ve sustu. Sonra birden: “Biraz sizinle yürüyebilir miyim?”

“Elbette, hiç sakıncası yok.”

Derslikten çıktık, yürümeye başladık. Bir süre hiç konuşmadık. Sonra birden: “Size Viyana’yı gezdirebilirim, ben doğma büyüme Viyanalıyım. Buradaki töreler üzerine de bilgi verebilirim.”

Kıza dikkatle baktım. Yine yüzü kızarmıştı. Belli ki epey heyecanlı ve utangaçtı. Ama onun saf güzelliği ve cesareti hoşuma gitmişti.

“Çok memnun olurum.”

Konuşmaya öyle bir dalmışız ki pansiyona gitmek yerine, ana bulvardan yürüyerek opera binasının önüne kadar gelmişiz. Önceleri naif sandığım kızın oldukça keskin bir zekâsı vardı ve açıldıkça Viyanalılar üzerine fıkralar anlatıyordu. Margarete: “Şurada Opera Kafe var, geç kalmazsanız biraz oturalım mı?”

Beni bekleyen kimse yoktu, bekârdım ve hiçbir bağlantım da yoktu. Margarete giderek ilgimi çekmeye başlamıştı. Kültürlü bir aileden geldiği her tavrıyla belliydi. Kahvemizi içerken, “Biraz kendinizden söz eder misiniz?” diye sordum. Yine yüzü kızardı, anlatmaya başladı. Babası bankermiş, annesi felsefe okumuş ama bir işe girmemiş. Ailenin tek kızıymış. Ama şımarık bir kız değildi, aksine çok kontrollü ve dikkatliydi. Tiyatroyu çok seviyor-muş ve hiçbir tiyatro etkinliğini kaçırmamaya çalışıyor-muş. Ailesi, Burgtheater’ın aboneli seyircisiymiş. Tiyatro Enstitüsü’ne bu ilgisi yüzünden yazılmış; tiyatro üzerine

bilgisini artırmak istiyormuş. Bunları anlatırken kırk yıllık tanıdıkımız gibi rahat konuşuyordu. Konuşarak saat akşam yediyi etmişiz. Margarete saatine baktı: “Özür dilerim, gitmeliyim; biraz geç kaldım.”

Ertesi gün, akşamüstü buluşmak üzere ayrıldık.

Pansiyona döndüğümde, düşünmeye başladım: Benden hoşlandı mı? Yoksa Türk’üm diye beni egzotik mi buldu? Benim göze batacak bir özelliğim yok ki! Çünkü sınıfta çok yakışıklı delikanlılar vardı. Öyle öğretmenine yaltaklanacak biz kız da değildi. Peki, neden ben? Ondan hoşlanmış mıydım? Evet hoşlanmıştım... O gece Margarete’yi düşünmeden edemedim. Kendimi beğenmiş biri olmadığımдан, durmadan, benimle neden ilgileniyor diye düşünmekten kendimi alamıyordum. Ama bir yandan da “Demek bende bir şeyler buldu” diye avunuyordum.

Ertesi sabah, Kültür Ofisi’nden kartımı aldım. Bu, üstünde adımın yazılı olduğu yeşil bir karttı. Önce pansiyona gidip malzemelerimi çantaya koydum ve Nationalbibliothek yazmalar bölümüne gittim. Kapı kapalıydı, zili çaldım, bir görevli kapıyı açtı. Kartımı gösterip içeri girdim. Görevli, kapıda, “Çantanızı burada bırakın, sadece bloknotunuzu, kalem ve silgi alın” dedi. Oysa ben, o sırada fotokopi makinesi olmadığı için, değerli belgelerin fotoğraflarını oldukça pahalı olan ayaklı ve iki yanda lambaları olan bir makineyle çekmek istiyordum. Çünkü kendi ülkemde izin alıp bazı belgelerin çekimine izin vermişlerdi. Makinem ilk renkli çeken makinelerden Kodak Retina III’tü.

“Peki, ama gerekli olan belgelerin fotoğraflarını nasıl çekeceğim?”

“O işi, küçük bir ücret karşılığında biz yaparız.”

Gösterilen masaya oturdum ve istediğim yazmaların listesini verdim. Görevli listeye baktı: “Tamam, ama bunları tek tek getireceğim.”

Görevli, ilk yazmayı getirdi, masanın üstüne koydu, ilk sayfayı açtı ve üstüne temiz bir cam levha koydu. “Ben arkınızda olacağım. İstedığınızde sayfayı ben çevireceğim. Siz yazmaya dokunmayacaksınız” diye tembihledi. Sonra da arkamdaki, bar iskemlesine benzeyen yüksek tabureye oturup bekledi. İçimden, “Nasıl da değer biliyorlar, yazmalara verdikleri şu titizliğe bakın” diye düşündüm. Benim gibi yazmaları okuyan ve inceleyen dört beş kişi vardı ve hepsinin arkasında bir görevli oturuyordu.

Sayfa sayfa yazmayı okuyarak işime yarayacak yerleri bloknotuma not ediyor ve elbette hepsinin kodunu ve kayıt numarasını altlarına yazıyordum. Arkamdaki görevli, bıkmadan camı kaldırıyor, sayfayı büyük bir dikkatle çeviriyor, sonra camı koyuyor ve bekliyordu. Benim üç saatlik çalışmam süresince, o da Sisifos gibi, bıkip usanmadan aynı minval üzere hareket etmeyi sürdürdü. Oradan çıkarken görevliye teşekkür ettim ve fotoğrafları çekilecek yerlerin sayfa numaralarını yazarak ona bir liste verdim. Ertesi gün hazır olacaklarını söyledi. Aynı ritüel, Yazmalar Bölümü’ne her gidişimde böyle sürdü; ama her gidişimde taburede oturan görevli değişiyordu.

Prof. Dr. Kindermann’ın tavsiyesi üzerine, ertesi sabah Yazmalar Bölümü’nün müdürü olan Prof. Dr. Franz Hadamowsky’i ziyaret ettim. Beni nezaketle karşıladı. Belli ki geleceğimden haberi vardı. Önce, izin verdiği için ona teşekkür ettikten sonra, bana sordu:

“Türk kahvenizi nasıl içersiniz?”

Şaşırdım, ama “Az şekerli” deyiverdim. Kendisi de Türk kahvesini sevdiğini söyledi. Avusturya aydınlarının Türk âdetlerini bildiklerine bir kez daha tanık olmuştum. Kahvelerimizi içerken hangi konu üstünde çalıştığımı sordu. Ben de anlattım.

“Bence, daha çok Belediye Kitaplığı’ndaki eski dergilere bakmalısınız. Orada da işinize yarayacak bazı belgeler bulabilirsiniz.” Ben de onun bu yardımının altında kalmamak için “Çok zengin bir yazma hazineniz var” deyince, “Gelin, size bir şey göstereyim” dedi. Asansörle üç kat aşağıya indik, küf ve rutubet kokan geniş bir bodrum katıydı ve yüzlerce çinko sandık vardı.

“Bakın bunlar, henüz tasnif edilmemiş Türk-Osmanlı belgeleri... Hepsini tasnif etmeye benim ömrüm yetmez. Artık bunları benden sonrakiler yapacak” dedi. Bu çinko sandıklar belgeleri rutubetten koruyacak şekilde tasarlanmıştı. “Nasıl da belge kaçırmışlar” diye bir kez daha düşünmekten kendimi alamadım. Elbette bu düşüncemi de yüksek sesle dile getirmedim.

Prof. Dr. Hadamowsky’den ayrıldıktan sonra hep bu düşünceyle Belediye Kitaplığı’na gittim. Eski dergilere baktım. Evet, bazı eski tarihli dergilerde Darülbedayi’in kuruluşu ve Antoine’nın İstanbul’a gelişi ve onun bir arkadaşına yazdığı mektubu buldum. Doğal olarak, bu beni heyecanlandırdı. Orada da iki saat kalmıştım ama yeni bir şeyler bulmuştum. Oradan Yazmalar Bölümü’ne gidip ısmarladığım fotoğrafları, sayfa başına beş şiling ödeyerek aldım ve pansiyona döndüm. Bu belgeleri kendime göre dosyaladıktan sonra, nerde buluşacağımızı telefon edip söyleyecek olan Margarete arayana kadar yeni belgelerin yerlerini işaretledim.

Margarete’nin, bende ne adresi ne telefon numarası vardı. O dönemde, cep telefonu ya da ankesörlü telefon yoktu; her şey para atılarak gerçekleşiyordu. Örneğin, yıkanmak istediğinizde sıcak su ve duşun açılması için belli bir miktar bozukluğu atmanız gerekiyordu, az atarsanız duş kesiliyordu. Günler geçtikçe kaç para atılacağını öğ-

rendim. Bu yüzden, cebimde belli bir miktar bozukluk madeni para bulundurmaya dikkat ediyordum.

Dışarıyla ancak kaldığım yerin telefonuyla konuşabiliyordum. Bu yüzden, ondan telefon numarası almak istememiştim. Ama kaldığım pansiyonun numarasını ona vermiştim. Buluşmak için sözleşmiştik. Telefon geldi, buluşacağımız yere gittim. Margarete daha önce gelmiş, bekliyordu. Tuna Irmağı kıyısında çok güzel bir kafeterya olduğunu söyledi. Buluşma yerimiz opera binasının önüydü. Ben, o sırada, Viyana'yı henüz tam bilmediğimden bir süre randevu yerini, hep opera olarak verdim. Ama Viyana'yı tanıdıktan sonra, randevu yerleri çeşitlendi. St. Stephans Meydanı, Kaertner alışveriş bulvarı, Johann Strauss Bahçesi, hemen opera binasının yanındaki Burgtheater Parkı ya da Mozart Kahvehanesi, Maria Theresien Meydanı gibi, daha birçok buluşma yerimiz oldu.

Opera binasının önünde buluştuk. Margarete gideceğimiz yerin biraz uzakta olduğunu, bir taksiyle gitmek gerektiğini söyledi. Bir taksiye bindik. Taksinin parasını vermek istedi. Ben "Olmaz" deyince, "Ama ben teklif ettim" dedi.

"Bizim kültürümüzde öyle değil, izninizle ben vereceğim" diye kesin bir dille söyledim. İstemeyerek razı oldu ve "Ama kafede ben ödeyeceğim" dedi. Razı olmazsam kırılacağını anladım.

Gittiğimiz yer, Tuna Irmağı'nın tam kıyısında güzel bir kafe restorandı. İç dekorasyona bakılırsa, oldukça pahalı olmalıydı. Burası Tuna kıyısındaki Hilton'un kafeteryasıymış. Margarete, önce olduğundan biraz daha rahat hareket ediyordu ama heyecanlı olduğu da belliydi. Ben de öyle... Birden elimi tuttu: "Aramızdaki arkadaşlığı an-neme söyledim, o da çok dikkatli olmamı söyledi. Sizce, dikkatli olmalı mıyım?"

Ona baktım, mavi gözlerinde dürüstlük ve merak vardı. Giderek bana daha güzel görünüyordu. Kendime hem kızıyor hem mutlu olduğumu hissediyordum. Ona içtenlikle, “Size zarar gelmesini hiç istemem; başkasının da sizi üzmesine razı olamam” dedim. Margarete bir şey demedi ama bu sözlerime memnun olduğunu hissettim. Elimi bırakmadı: “Biliyorum, siz hocasınız, ben de sizin öğrencinizim, bu sizi huzursuz ediyorsa, lütfen bana söyleyin. Siz olgun bir erkeksiniz, bense 19 yaşındayım, herhangi bir çılgınlık yapabilirim; bundan rahatsız mısınız?”

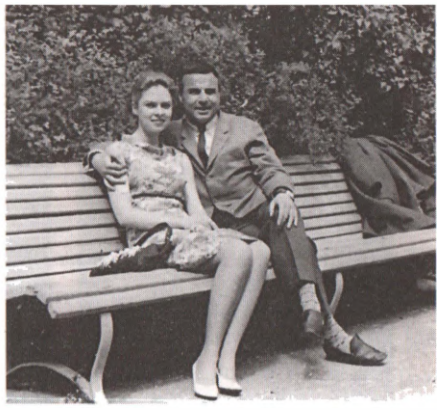
Ben o sırada 35 yaşındaydım, o 19’du. “Bu arkadaşlık doğru mu?” diye düşündüm. Ama bu düşüncüyü kafamdan silip “Önce bana siz demeyi bırakın, adımla hitap edebilirsiniz, adım uzun geliyorsa ‘Öz’ deyin, yeter” dedim. “O zaman siz de bana sen deyin.”

Daha ikinci buluşmamızdı, ikimiz de birbirimize “dutzen”¹ önerivermiştik. Biraz erken mi oldu diye düşünürken, o “Şimdi rahatladım” dedi. Böylece, onunla ilk yakınlaşmamız başladı. İçim rahattı çünkü yaşamımda kimse yoktu ve bu kızı giderek daha çok beğeniyordum.

Murad Efendi’nin torununu buluyorum

Ertesi sabah, yine Viyana Ulusal Kütüphanesi’ne gittim. Eski dergilerinden birinde, bir sözlük adı gördüm. Bu sözlük Viyana’da yaşayanlar kadar, daha önce yaşamış olanların adreslerini bile veriyordu. Darülbedayi için yazan kişilerin kim olduklarını görmek için, *Wurzbach Lexikon* adındaki bu sözlüğü alıp masama oturdum. İlgilendiğim yazarların adlarını ararken, ilgi çekici bir ada rastladım. Bu, Refik Ahmet Sevensgil’in yıllar önce söz ettiği, Murad Efendi’ydi. Sevensgil, sadece adından söz etmiş ama onunla ilgili detaylı

1 “Sie” yani “siz” yerine, “Du”, yani “sen” demek.

Margarete. Bu resmin arkasına (sağda) "Viyana'daki Margarete'yle bir gezintide güzel günleri anımsaman için" diye yazmıştı.

bilgi vermemişti. Sadece onun da Tanzimat Dönemi'nde *III. Selim* adlı bir tragedya yazdığına değinip geçiyordu.

Lexikon'da, Murad Efendi'ye uzunca bir yer ayrıldığını gördüm. Murad Efendi'nin, Xavier von Werner adlı Viyana doğumlu bir Hırvat soylusu olduğunu ve Franz Joseph'in imparatorluk hassa alayının teğmen rütbesiyle bir subayı olarak görev yaptığını öğrendim. En altta da yüz yıl önce oturduğu Viyana adresi vardı. Aradan bir yüzyıl geçmişti ama Viyanalıların, yerleşik bir toplum olarak yüzyıllar boyunca aynı yerde oturduklarını da bir yerde okumuştum. Hemen Türkiye Büyükelçiliği'ne telefon edip randevu istedim. Randevuyu aldıktan sonra, büyükelçiliğin Prinz Eugen Caddesi'ndeki binasına gittim.

Kendimi tanıttıktan sonra beni adını bugün anımsayamadığım, yetkili bir görevlinin yanına götürdüler. Von Werner'in herhangi bir akrabasının verdiği adreste oturup oturmadıklarını sormalarını rica ettim; eğer oturuyorsa Türkiye'den gelen bir akademisyenin von Werner hakkında konuşmak istediğini söylemelerini istedim. Yanıt

*Osmanlı üniformasıyla Xavier von Werner, yani Murad Efendi.
(sağda) Murad Efendi'nin aktris eşi Henriette Ebell.*

olumluydu; o adreste von Werner'in torunu, diş doktoru Gabriele Steinhart oturuyordu. Büyükelçilik benim için ertesi güne randevu aldı. Buna çok sevindim.

Benim için kolay olur diye Margarete'ye durumu anlattım; benim yardımcım olarak bu randevuya birlikte gidip gidemeyeceğimizi sordum, O, her zamanki olumlu sevimliliğiyle "Hem de çok isterim" dedi. Kocaman bir demet çiçek yaptırdım. Margarete'yle kapıyı çaldık. Kapının üstündeki pirinç levhada sadece "Dr. Gabriele Steinhart" yazıyordu.² Büyük bir nümayişle bizi içeri buyur ettiler. Kendimi ve yardımcım olarak Margarete'yi tanıttım. Margarete'yle gitmem iyi olmuştu; çünkü onun Viyanalı oluşuyla daha da rahatlamış görünüyorlardı. O sırada, Frau Steinhart'ın erkek kardeşi, Profesör Anatol Murad da bu görüşmede hazır bulundu. İyi bir rastlantı olarak

2 Onlarla yaptığım konuşma 1966 yılının mart ortasında oldu. Viyana'ya gidişlerimden birinde, 1980'de, Dr. Steinhart'ı bulamadım ama kapısının üstündeki pırıl pırıl parlayan yeni pirinç levhadaki Steinhart soyadının yanına, Murad'ı da eklemiş olduğunu memnuniyetle gördüm.

Prof. Murad, görüşme için randevu aldığım günlerde, çalıştığı Porto Riko Üniversitesi'nden izin alarak Viyana'ya, kız kardeşinin yanına gelmişti.

Dr. Steinhart'tan öğrendiğimi göre, Murad Efendi'nin Türk uyrukluğuna geçmeden önceki adı Franz Xaver Karl Georg Arthur von Werner'di ve 30 Mayıs 1836 Viyana'da doğmuş bir Hırvattı. Babası mülk sahibi bir soyluydu. Gençliği üzerine bilgiler biraz çelişkili olmasına karşın, 1960'lı yıllarda Viyana'da yaşamakta olan torunu Dr. Gabriele Steinhart'la³ yaptığımız özel görüşmeden edindiğim bilgilere göre onun gençlik yılları üzerine iki söylenti var. Bunlardan biri, annesinin doğum sırasında ölmesiyle ona teyzesinin bakıp büyüttüğü ve zorla askeri okula gönderildiğidir. On altı, on yedi yaşlarındayken 1853'te subay adayı olarak Galıçya'ya gönderilen genç Franz'a, Rus casusu olarak kuşku duyulan iki kişiyi kurşuna dizmesi emri verilmiş. Aslında, şair bir genç olan Franz'ın vicdanı bunu kaldıramamış, onları da yanına alarak Osmanlı İmparatorluğu'na sığınmış. Türkiye'de önce bir gazetenin Fransa muhabiri olarak çalışmış, sonra da Mehmed Ali ve Ethem⁴ paşaların hizmetine girmiştir.

3 Diş Doktoru Gabriela Steinhart-Murad, Murad Efendi'nin oğlu Gaston Şevket Murad'ın kızıdır. Şevket Murad 1936 yılında, Viyana'da ölünce, ona annesi Frau Gabriele Murad bakmıştır. Dr. Steinhart-Murad, bugün de babadan kalma evde oturmaktadır.

4 Belgeliğimde bulunan, Murad Efendi'nin, Türkische Skizzen (Türkiye'den Manzaralar) adlı iki ciltlik, ilk Leipzig 1877 baskısında, yazarın Ali Ethem Paşa'ya bir ithaf yazısı vardır: "Ethem Paşa'ya sonsuz saygılarımla bir hatıra. Murad, Dresden 4 Kasım 1876." Onun altında eski Türkçe şu dizeler yer almaktadır: "Yâdigâr, Dresden Devlet-i Âliyye başşehbenderi İzzedlû Murad Efendi'in te'lîfidir. Almanya'da Devlet Sefir-i kebîri Edhem. Şevval '93, Teşrin-i evvel 92... Berlin." Altta Ethem Paşa'nın bir notu var: "Müellifin, hakkımda mübalağa ederek yazmış olduğu şey ikinci cildin 137. sahifesindedir."

Başka bir söylentiye göre, Franz, Avusturya ordusundaki Hırvatları eğitmek için görevlendirilmiştir. Ona iki Hırvat gencini kurşuna dizmesi emredilince, onları da yanına alarak Osmanlılara sığınmıştır.

Onun 1853 yılında, Türk uyruğuna girdiğini ve Osmanlı ordusunda Kırım Savaşı'na katıldığını, savaştaki dirayeti ve başarısı üzerine üstleri tarafından beğenilerek kendisine binbaşı rütbesi verildiğini, başka bir kaynaktan öğreniriz.⁵ Franz von Werner'e Türkiye'de Murad adı verilmiştir. 1856 yılından sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nu yabancı ülkelerde başarıyla temsil etmiştir. Çok kısa bir sürede önce konsolosluk, sonra da elçilik makamına yükselmiştir. 1859'da çeşitli görevlerle Bükreş'e, 1860'da Palermo'ya gönderilmiş, 1864 yılında Temeşvar'a konsolos olarak atanmıştır. 1873'te Venedik'e başkonsolos olarak görevlendirilmiş, daha sonra aynı görevle Dresden'e giden Murad Efendi, 1876 yılında Paris Büyükelçiliği müsteşarı, 1877'de Ethem Paşa'nın gözde diplomatlarından biri olarak önce İsveç, sonra da Lahey büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Paris büyükelçisi olarak göreve başlamak üzereyken, bir damar tıkanması sonucu 14 Eylül 1881'de 45 yaşında vefat etmiştir.

Temeşvar'dayken beğenerek seyrettiği, oradaki Alman Tiyatrosu aktrisi Silezyalı Henriette Ebell'le evlenmiş ve ondan Geza Arifi ile Gaston Şevket adında iki oğlu ve Elinor adlı bir kızı olmuştur.⁶ Henriette, kocası öldükten sonra, imzasını Henriette Murad Efendi diye atmıştır. Oğlu Geza Arifi Murad ise Türk uyruğunu bırakmamış-

5 Wilhelm Kosch, "Ein österreichischer Dichter und türkischer Diplomat in Holland", *Der Wächter*, yıl 22, c. I, 1940, s. 51-52.

6 Geza Arifi Murad, 1931'de Kremsmünster'de, Gaston Şevket Murad 1936'da Viyana'da ve Elinor Murad, 1921'de yine Viyana'da ölmüştür.

tır.⁷ Murad adını aldığına göre, bu bilginin doğru olması gerekiyor.

Türkçe konuşmayı çok çabuk öğrenen, anadili Almanca dışında Fransızca, İtalyanca, Hırvatça ve Macarcayı çok iyi konuşan Murad Efendi'nin dile olan yatkınlığı herkesi şaşırtmış, daha da önemlisi Osmanlı İmparatorluğu'nun diplomatik ilişkilerinde çok dil bilmesi önemli rol oynamıştır.

Yazarın *Selim, Der Dritte (III. Selim)* adlı tragedyası ilk kez 1871'de Temeşvar'daki Alman Tiyatrosu tarafından oynanmıştır. Ancak bu oyunun Avrupa'da tanınması bir yıl sonraya rastlar. 1872 Mayıs ayında Viyana'daki imparatorluk tiyatrosu olan Hofburgtheater'daki⁸ gösteri, tarihsel bir anlam da taşır; çünkü bu tiyatronun uzun geleneği içinde ilk kez bir Türk diplomatının yazdığı ve Türk tarihini önyargısız olarak işleyen bir sahne yapıtı oynanmıştır. Osmanlı tarihinin en ilginç tarih dilimlerinden birini işleyen bu oyunda baştan sona manzum olan bu yapıtta izlenen inandırıcı ve yapaylıktan uzak sahneler, Türk tarihinin bir dönemini renkli ve canlı bir biçimde verir.

Viyana Burgtheater'da oynanan *III. Selim* tragedyası büyük bir başarı kazanmıştır. 24 Mayıs 1872 Cuma gecesi, Viyana'daki İmparatorluk Tiyatrosu Hofburgtheater⁹ uzun geleneği içinde ilk kez bir Osmanlı diplomatının yazmış olduğu Türk tarihine ilişkin bir tragedyayı sahnelemiştir. Türk tarihinin en ilgi çekici olaylarından birini

7 Bkz. Franz Brümmer, *Deutsches Dichter-Lexikon*, Eichstadt ve Stuttgart, 1877.

8 O sırada, bu tiyatronun başında, 1871-1881 yılları arasında genel sanat yönetmenliği yapmış ve tiyatro tarihinde önemli bir yeri olan Dr. Franz von Dingelstedt (1814-1881) bulunmaktaydı.

9 Bu tiyatro 1888 yılının sonunda yıktırılmış ve yerini o tarihte yapımı biten daha büyük bir saray tiyatrosuna (Hofburgtheater) bırakmıştır. Bugünkü adı Burgtheater'dır.

konu edinen bu yapıtta yenilikçi padişah III. Selim'in kişiliği, sanatçılığı ve yapmak istediği yenilikler ile Alemdar Paşa Olayı işlenmiştir.

III. Selim'in Hofburgtheater'daki başarısını, o tarihlerde yazılan çok sayıdaki eleştiriler ile incelemelerden anlıyoruz. *III. Selim* için şaşılacak sayıda yazı yazılmış olması, bu tragedyanın o dönemde bir sansasyon yarattığının delilidir. Fikir vermesi için bu yazıların arasından birkaçını seçip bazı bölümler aktarıyorum. 25 Mayıs 1872 tarihli *Die Presse* gazetesinde Joseph Bayer şunları yazmış:

“Aslı Viyanalı olan ve burada Türk Konsolosu olarak görev yapan Murad'ın *III. Selim*'i olağanüstü bir başarıyla oynanmaya başladı. Oyunu doğru bir biçimde sahneleyen Herr Sonnenthal, dakikalarca süren alkışın büyüklüğü karşısında her perdenin sonunda iki ya da üç kez selama çıkmak zorunda bırakıldı. Ancak bu alkış yalnızca yönetmen için değildi, yönetmen bu alkışları oyunun yazarı adına selamladı. Nitekim, oyun bittiğinde, yazar da sahneye çıktı ve seyirciler tarafından uzun uzun ayakta alkışlandı.”

Neue Freie Presse'nin 25 Mayıs 1872 tarihli sayısında, *III. Selim*'in büyük başarısından söz eden ve imzasını “Em. K.” diye atan bir eleştirmen, Murad Efendi'nin iyi bir ozan olduğunu belirttikten sonra “Hofburgtheater” yönetimini böyle bir ozanı bulup ortaya çıkardığı için övüyor.

Oyun üzerine yazılanların birkaçından yapılan alıntılar bile, *III. Selim* tragedyasının dönemi içinde ne kadar başarılı olduğunu gösterir. Birçok tiradla gelişen ve neoklasik Fransız tragedyası biçiminde kaleme alınmış olan bu yapıt, yine konunun işlenişi, karakterlerin ele alınışı ve olaylara doğru bakışı içerdiğinden bir iki budamayla, bugün de sahnelenebilecek bir oyundur.

Murad Efendi, yazarlık yaşamına Türkiye'ye geldikten sonra başlamış ve olgunluk döneminde birbirinden ilginç

on sekiz yapıt üretmiştir. O, yapıtlarını Almanca da yazmış olsa, Doğu'nun romantizmi içinde bir Türk gibi duymuş ve düşünmüştür. Ancak bundan da önemlisi, onun, Türkiye ile Avusturya, Türkiye ile İsveç devletleri arasında sıcak ve insancıl bir köprüyü kurmuş olmasıdır.

Murad Efendi hakkında yaptığım oldukça geniş çaplı araştırmadan sonra, çeşitli dergilerde hakkında yazılar yazdım ve Dr. Steinhart'ın verdiği resimleri de metinlere ekledim. Bu konuda yazdığım başka bir yazı da, 2016 yılında, Opus Yayınları arasında çıkan *Zaman İçinde Zaman* adlı kültür tarihimizin bazı olayları üzerinde duran kitabımda yayımlandı.

Hava dolabından Viyana manzarası

Dr. Steinhart'ın evinde üç saate yakın kaldık. Caddeye çıktığımızda Margarete'ye benimle geldiği için teşekkür ettim.

“Asıl ben teşekkür ederim. Benim için çok ilginç bir deneyim oldu.”

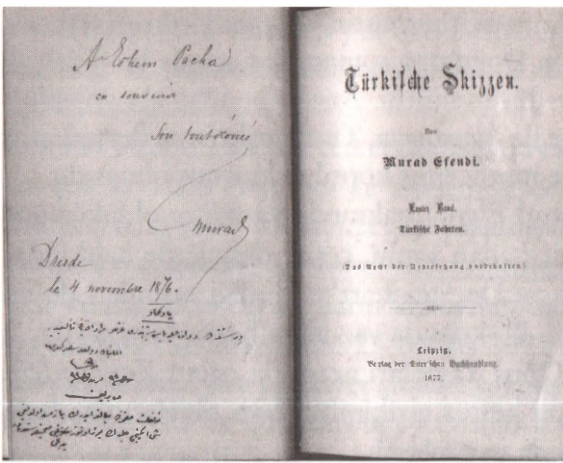
Bu görüşmeden onun da çok hoşlanmış olduğu belli oluyordu. Açık sözlü ve hiçbir şeyi kendine saklamayan bir kız olduğundan, eminim eve gidince bundan ailesine söz edecekti. O, daha önce beni davet ettiği için ben de onu güzel bir yere davet etmek istiyordum.

“Margarete seni bir yere davet etmek istiyorum ama o yeri senin seçmeni istiyorum.”

“Prater'de hiç hava dolabına bindin mi?”

Bunu hiç beklemiyordum, bir restoran, bir şarap bahçesi ya da Tuna kıyısında kahve içebileceğimiz bir yer söyler diye umuyordum.

“Hayır, ama dünyanın en büyüklerinden biri olduğunu biliyorum.”

Kitaplığında bulunan, Türkische Stizzen (Türkiye’den Manzaralar) adlı kitabın Ali Ethem Paşa’ya imzalanmış özgün nüshası.

1949’da, Graham Greene’in romanından sinemaya aktarılan, yönetmenliğini Carol Reed’in yaptığı *The Third Man* (Üçüncü Adam) adlı, Oscar ödüllü filmde bu hava dolabı kullanılmıştı.

“Hadi gidelim.”

Bir taksiyle Tuna Irmağı’nın öteki kenarındaki Lunapark’a gittik. Hava biraz serin olduğu için ortalık çok kalabalık değildi. Ama işte hava dolabı tüm haşmetiyle dönüyordu. Biraz bekledikten sonra, hemen hemen bir tren vagonu büyüklüğündeki kabine bindik. Bindığımız vagona bizden başka kimse binmedi. Hava dolabı çalıştı, en tepeye gelince durdu. Ben biraz telaşlandım.

“Merak etme, en tepeye gelince, müşterilerin Viyana manzarasını seyretmeleri için her vagonu böyle durdurmaları âdetidir.”

“Ben bozuldu sandım.”

Pencereye gittik, gerçekten bütün Viyana ayaklarımızın altındaydı. Akşam olduğu için Viyana renk renk

ışıklara bürünmüştü. Tuna üzerinde tekneler, kâğıttan kayıklara benziyordu. Martıların sesine ta uzaklardan gelen Strauss'un valsleri karışıyordu. Margarete elimi tuttu, yanakları kızarmıştı, bana baktı. Sonra ikimiz de Viyana'yı kuşbakışı seyretmeye başladık. Az sonra vagonumuz biraz aşağı indi ve yine durdu. Margarete, başını omzuma yaslamıştı. Bir süre hiç konuşmadık. Vagon aşağı ininceye kadar, el ele, hiç konuşmadan pencereden baktık.

Hava dolabı romantizminden sonra, üç gün Margarete'den ses çıkmadı. "Acaba hasta mı?" diye düşünürken, ev sahibem bana telefon geldiğini haber verdi. Telefon eden Margarete'ydi.

"Dilerim, hasta değilsindir."

"Hayır, biraz düşünmek istedim. İstersen bu öğleden sonra buluşabiliriz."

"Sevinirim."

Bu kez buluşma noktamız Strauss Parkı'ydı.

Araştırmalarım ve tiyatrolar

Dersler, olaysız sürüp gidiyordu. Öğleden sonra da kütüphanelerde çalışıyordum. Doçentlik tezim için epey malzeme toplamıştım. Hatta bazı bölümlerin taslaklarını bile hazırlamıştım. Ama yapılacak daha çok işim vardı. Dönüşte, İstanbul'da bazı ek araştırmalar yapmam gerekiyordu. Bu tekdüze yaşamımı renklendiren tek şey Margarete'ydi. Telefon etti: Burgtheater'da oynamakta olan Arthur Miller'in *Satıcının Ölümü*'ne ikimiz için bilet almış. Buna sevindim çünkü Burgtheater'a bilet almak bir hayli güçtü. Temsillere abone olanlar zaten seyircinin üçte ikisiydi. Geri kalan biletler de bir iki gün içinde tükeniyordu.

Burgtheater'ın atmosferini hiçbir tiyatro müzesine değişmem, orada tarih ile bugün iç içedir. Koridorlarda,

önceden büyük başarılar kazanan oyuncuların büstleri vardır. Her yanı antika büyük avizelerle aydınlatılmıştır. Merdivenleri saray merdivenleri gibi, kırmızı halıyla yumuşatılmıştır. Perde aralarında, rahat koltuklarda oturup ufak bir konyak, şarap ya da martini içecek rahat ve huzur veren bir fuayesi vardır. Böylece, oyun seyretmek sadece tiyatro açısından değil, iletişim açısından da seyirciler arasında huzurlu bir sohbete vesile olur. Bunu saraylara meraklı olduğumdan değil, ama 1748'de kurulan bu tiyatronun tarihsel atmosferi içinde, kim bilir ne tragedyaalar ne komedyalar biriktirmiştir diye hep düşündüğümündendir. Çünkü burası, benim için bir tiyatro müzesidir.

Tiyatroya gitmemiz bununla kalmadı, nerede iyi bir oyun adı görsek oraya gidiyorduk. Ayrıca Ulf bizi tiyatro ve opera sanatçılarının bazı eğlencelerine de davet etmeye başlamıştı. O toplantıların birinde tanıştığım, Volkstheater'ın birinci tenoru ve Reinhardt Oyunculuk Semineri'nin şan hocası, Prof. Joseph Maschkan'ı yıllar sonra İzmir'de kurduğum Sahne Sanatları Bölümü'ne bir aylık bir seminer için davet etmiştim. Onun İzmir'e gelmesini her zaman bize çok yardımcı olan, İstanbul'daki Avusturya Kültür Ataşesi, Prof. Kasper sayesinde gerçekleştirebilmiştik.

Sadece Viyana'da 101 tiyatro topluluğu var. Bunların kimileri müzikli oyunlar oynuyorlar kimileri çocuk tiyatrosu, kukla tiyatroları, kabare toplulukları... Theater an der Wien gibi bazılarının ise hem tiyatro hem opera bölümleri var. Viyana'dayken Viyana'nın nüfusu, 1.494.874'tü. 1.5 milyon desek, Viyana'da her 14.800 kişiye bir tiyatro düşüyor demektir. Bu da Viyana halkının tiyatroya olan ilgisini gösterir.

Sömestr tatilinde Viyana’da kalıyorum

İki gün sonra Margarete’ye sürpriz yapayım diye Theater an der Wien’de oynanan *Evita* müzikaline bilet aldım. Çünkü o müziği seviyordu; *Evita*’dan hoşlanacağını sanıyordum. Tahmin ettiğim gibi, çok memnun oldu. Böylece, derslerim ve araştırmalarım dışında, vaktimizin çoğunu tiyatrolarda, parklarda ve kafelerde geçirip konuşuyorduk. Bahar yarıyılından sonra yaz yarıyılı için üç haftalık bir tatil olduğu halde, Ankara’ya dönmedim; çünkü her okul tatilinde, Margarete dinlensin diye ailesi onu Alpler’e kayak yapmaya gönderirmiş. Ama o, bu kez gitmek istemedi ve benimle Viyana’da kalmayı tercih etti. Ben de onun bu fedakârlığına karşılık, tatilimi Viyana’da geçirdim. Zaten Ankara’da da beni bekleyen kimse yoktu. Araştırmalarım için Viyana’da kalmam benim için daha yararlı olacaktı. Viyana’da çeşitli kütüphanelerde yazmalar bölümünde araştırmalarımı hızlandırdım.

Günler geçtikçe, Margarete’nin bana olan düşkünlüğü arttı. Evet, benim de ona olan duygularım hoşlanmadan daha ötede bir şeydi; ama herhangi ciddi bir ilişki için aramızdaki yaş farkı beni düşündürüyordu. Aramızda 16 yaş gibi büyük bir fark vardı. Olabildiği kadar, mesafemi korumak istiyordum... (Oysa hayatın cilvesi denilen şey olacak: 1977 yılında, benden 21 yaş küçük olan Hülya’yla evlendim. Bu yıl 42. mutluluk yılımızı kutluyoruz.) En başta Ulf olmak üzere enstitüdeki öğretim elemanları benim Margarete’yle ilişkiyi biliyorlardı. Bir keresinde, Ulf, “Bu gidişle sen galiba Viyana’da kalacaksın” diye takılmıştı. Ben biraz kızarıp onu hiç yanıtlamayınca, bir daha böyle bir espri yapmadı.

Ama Margarete’yle ilişkimiz giderek ciddiye biniyordu. Yurda dönmeme az kaldığı günlerden birinde, Sacher

Otelî'nin kafeteryasında otururken, Margarete: "Bir şey soracağım ama kızma; senin kendine göre planların olduğunu biliyorum."

Birden sustu; sanırım söyleyeyim mi, söylemeyeyim mi gibisinden ikircikli bir durumda kaldı. Ben ne söyleyeceğini beklerken, yüzü kızararak: "Türkiye'de bir sevgilin var mı?"

Ben, boşandığımı söyledim. Sorgusunu sürdürdü: "Peki, şimdi?"

Bir an duraksadım, sonra, birden "Var" dedim. Aslında, hiçbir bağlantım yoktu. İşte, o anda, deniz mavisini gözlerinde büyük bir hayal kırıklığı sezdim. Bunu belli etmemeye çalışarak: "Peki güzel mi?"

"Güzel."

Yine bırakmadı: "O da senin gibi tiyatro alanında mı?"

Yalan söylüyordum ve bu beni ziyadesiyle üzüyordu.

"Hayır. Bu konuyu kapatalım, lütfen. Ben seni seviyorum ama dediğin gibi, planlarım var. Evlilikten ağzım yandı, bir daha evlenmeyi düşünmüyorum" diyerek konuyu noktaladım.

Margarete kahvesinden bir yudum aldı ve gülümsemeye çalışarak "Sana başarı ve mutluluk dilemekten başka yapacak şey yok" dedi. Ben de ona, "Sana da aynı mutluluğu ve başarıyı dilerim; çünkü sen bunu fazlasıyla hak ediyorsun" dedim. Sonra konuşmamı sürdürdüm: "İlerde ne yapmayı düşünüyorsun? Zekisin, yeteneklisin, belki ünlü bir oyuncu olabilirsin, çünkü sahneye yakışırsın."

"Teşekkür ederim ama ilerisini pek düşünmemiştim, belki bundan sonra..."

Bu konuşmadan sonra Margarete'yi hiç göremeyeceğimi sanmıştım, bende adresi yoktu, telefon da edemezdim. Ama iki gün sonra beni aradı. Yine tiyatrolara gitmeyi

ve güzel mekânlarda buluşmayı sürdürdük. Yaz yarıyılı sonunda ben Ankara'ya dönerken istasyona geldi ve benimle son kez vedalaştı. Mavi gözleri yaşarmıştı. Bana iyi yolculuklar diledi. Tren uzaklaşınca kadar beklediğini gördüm, ona el salladım ve onu bir daha görmemek üzere Ankara'ya doğru yol aldım.

O, benim romantik sevgilimdi, tıpkı genç Goethe'nin Strassburg'da Frederike Brion'a âşık olması gibi, ben de o yaşta, ona gençlik aşkıyla tutulmuştum... İçimi bir hüznün kapladı. "Acaba, Türkiye'de sevgilim olduğu yalanıyla ona yanlış mı yaptım?" diye düşündüm. Bir ay sonra, bir fotoğrafını gönderdi; arkasına şunları yazmıştı: "Bu resmi, Viyana'daki güzel günleri ve öğrencini hatırlaman için gönderiyorum. Sana mutluluk dilerim. Aynı güzel günleri yaşaman dileğiyle, seni seven Margarete." Sonra ondan hiçbir haber alamadım.

Doçentlik sınavım

1967 yılında, İstanbul, Ankara ve Viyana'da topladığım malzemeleri düzenleyerek doçentlik tezimi olan *Darülbedayi'in Elli Yılı* adlı tezimi teslim ettim. Önce ikinci yabancı dilim olan, Almanca sınavına girmem gerekiyordu. Sınavı yapacak olan profesör Alman Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı'ydı. Beni pek sevmediğini hissediyordum. Bunun nedeni de, daha doçent kadrom gelmeden benim girişimci yanıma bilenler tarafından fakültenin doçent temsilcisi seçilmem yüzündendi ve fakültenin doçent temsilcisi olarak Profesörler Kurulu'nun, doçentler ve öğrenciler lehine bazı kararlar almalarını istememdi. Hele öğrenciler için yaptığım öneriler onun gözünde bir teröristmişim gibi algılanmama neden olmuştu.

Almanca sınavında, bir Almanca tiyatro metnini Türkçeye çevirmem gerekiyordu. Dekanla yakın olan profesör çevireceğim metni verdi. Bu Almanca bir tiyatro metni değil, Immanuel Kant'ın en çapraşık metinlerinden biri olan, *Kritik der reinen Vernunft* (Salt Aklın Eleştirisi) adlı yapıtımdan alınmış bir bölümdü. Sınavı yapan profesöre, "Ben tiyatrocuyum, felsefe benim alanım değil ama hiç umutlanmayın, bu çapraşık metni de çevirebilirim" deyince, profesör bu meydan okumamı kızgın bir tavırla yanıtladı.

ladı: “Almanca biliyorsan, bunu da çevirebilirsin, görelim bakalım.”

Birçok kişi için, Kant’ın kullandığı terimler yüzünden ve çapraşık, metafizik tümce kuruluşlarından dolayı okunması zor olan bu metni, neyse ki çevirdim. Almanca söyleyişi (telaffuzu) iyi olmayan bu Alman Dili ve Edebiyatı’nın Türk profesörü, çeviriyi yaptığımı gördü ama yine de sırf inadından 75 verdi. Buna da eyvallah! Değerli felsefe öğretmenim Prof. Nusret Hızır’a çok şey borçluyum, onu burada özlemle anıyorum.

Bilim jürimde beş profesör vardı: Melahat Özgü, İrfan Şahinbaş, Mehmet Kaplan, Bedrettin Tuncel ve İsmail Tunalı. Bunların arasında, Mehmet Kaplan’la daha önceleri bir tartışma yüzünden papaz olmuştuk. Ayrı taraflardaydık. Eskiden doçentlik sınavı bugünkü kadar kolay değildi. Dosyanda kaç kitabın, kaç makalen var ona bakarlardı. Doktora tezi ister kitap ister daktiloyla yazılmış olsun, doçentlik için değerlendirilmezdi; çünkü o daha önceden değerlendirilmişti.

Doçentliğe bir iki kitap ve bir sürü bilimsel makaleyle girmek gerekiyordu. Ayrıca bugünkünün tersine, iki yabancı dil ve tiyatro akademisyenleri için eski Türkçe bilmek, okumak ve anlamak gerekliydi. Önce dil sınavlarından geçtikten sonra, jüri önünde soruları yanıtlamak gerekiyordu. Bu birinci aşamada, Mehmet Kaplan, beni eski Türkçede epeyce zorladı. Benim bilmediğim eski Türkçe kitapları okuttu. Bu aşamadan dörde bir, çoğunlukla geçtim. Olumsuz oy verenin Mehmet Kaplan olduğunu hemen anladım. Asıl önemli aşama sınıf önünde 40 dakikalık bir ders vermektir. 40 dakikayı bir dakika geçerseniz, ders sayılmıyordu. Mehmet Kaplan, beni bir daha zorlamak için bu sınavın, İstanbul Üniversitesi’nde

kendi öğrencilerinin önünde yapılması konusunda ısrar etti. Öteki profesörler ise Ankara Üniversitesi mensubu olduğum için, bu ders aşamasının Ankara'daki öğrenciler önünde olmasını istediler. Ama ben, Mehmet Kaplan'ın gözlerinin içine bakarak, "Benim için fark etmez sayın hocalarım" dedim. Mehmet Kaplan'a meydan okumayı seviyordum.

İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde Mehmet Kaplan'ın son sınıf öğrencilerine ders vermek için sınıfa girdim. Saatimi çıkarıp masanın üstüne koydum ve tiyatrodaki bir yapıtın çözüm yönteminin edebiyattan farklı olduğunu söyleyerek derse başladım ve tam tamına 40 dakikada dersi bitirdim. Bir sessizlik oldu, Mehmet Kaplan gülümseyerek yanıma geldi. Bereket dürüst bir edebiyat öğretmeniydi.

"Tebrik ederim, çok iyi bir akademisyen olduğunuz belli; sadece eski Türkçenizi biraz daha ilerletin."

Sınıfın da dersimden hoşlandığını hissetmiştim. Neyse, artık dört bir değil, maçı 5-0 kazanmıştım. Bu tarihten sonra, Mehmet Kaplan'la aramız düzeldi, hatta profesörlük için hazırladığım *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği* adlı kitabımı imzalı olarak göndermemi istedi.

Doçentlik kadromu üç ay bekledikten sonra alabildim. Ben meslektaşlarımla bunu kutlarken, beni Türk Dili ve Edebiyatı Bölüm Başkanı, "Süslü Kenan" olarak anılan, Kenan Akyüz'ün çağırdığı söylendi. Kenan Bey yüksek topuklu ayakkabılar giyer ve bununla boyunu uzatmayı severdi. Kenan Bey'in odasına gittiğimde, beni sıcak bir biçimde karşıladı, doçentliğimi kutladı ve çay ısmarladı. Bu teşrifat bittikten sonra, Kenan Bey sadede geldi: "Bak Özdemir, burada iki grubun olduğunu biliyorsun, eğer bizimle hareket edersen seni ihya ederiz, öteki tarafta olursan zorluklarla karşılaşırın."

Bu resmen açık bir tehditti. İçimden çok kızdım ama kendimi kontrol etmeyi bildim: “Sayın Hocam, ben hiçbir tarafta olmayacağım. Kendi işime bakacağım” dedim. Pek memnun olmadı, “İstersen, bunu biraz düşün” dedi. Kızgınlığımı belli etmemeye çalışarak odasından çıktım. Ama dört beş ay sonra ne demek istediğini çok iyi anladım. Buna başka bir bölümde değineceğim.

İkinci evlilik

Başarılı bir doçentlik sınavı beni rahatlatmıştı. Artık yeni çalışmalara başlayabilirdim. Ama çoğu kez işler sizin düşündüğünüz gibi gitmez. Ankara Deneme Sahnesi’nin bir oyununda sesi güzel, oyundaki tavrını beğendiğim Tülin’le tanıştım. Arkadaş olduk. Bir iki buluşmamızdan sonra, bir gün fakültedeki odama, tanımadığım orta yaşlı bir hanım geldi. Kendini tanıttı: Tülin’in annesiymiş.

“Özdemir Bey, sizin dürüst bir akademisyen olduğunuzu biliyorum. Kızımın olan arkadaşlığınız ciddiye, nişanlanmalısınız.”

Yani bu sözlerde “Ya evlenirsiniz ya bir daha buluşmazsınız” tehdidi vardı. Biraz bozulmadım dersem yalan olur. Fakülteye gelip bana bunları söylemesi çok rahatsız ediciydi. Sonra konuşmasını sürdürdü: “Bu cumartesi bize gelerseniz babasıyla da tanışırsınız.”

Cumartesi günü bir çiçek yaptırıp Bahçelievler’deki evlerine gittim. Tülin’in babası Celâl Bey çocuk doktoruydu ve Ulus’taki çocuk hastanesinin başhekimiydi. Sempatik, içten, dobra bir insandı. Konuştuğumuz sürece ondan pozitif elektrik aldım. O yaz, nasıl oldu bilmiyorum, Dr. Celâl Bey’in Kuşadası davetini kabul ettim. Bu dostluk giderek Tülin’le evlenmeme kadar vardı.

Bir yıl sonra, 1968’de kızım Elif doğdu. Korkut’tan sonra bir kızımın olması beni mutlu etmişti. Ayrılmanın sınırındaydık. Ama kızım nefrit olunca tedavisi birkaç yıl sürecek olan bu hastalığın iyileşmesini bekledim yani Elif yedi yaşına bastığında boşanma kararı aldım. Bu olay boşanmamızı 1976 yılına kadar uzattı.

Dürrenmatt rüzgârı

Fizikçiler, Don Juan ya da Geometri Aşkı, Yaşlı Hanımın Ziyareti gibi oyunları ile ilgi çeken İsviçreli oyun yazarı Friedrich Dürrenmatt (1921-1890), o sırada *Göktaş* (*Der Meteor*) adlı yeni bir oyun yazmıştı. Nobel Ödüllü yazar Schwitter ilginç bir dramatik karakter olduğundan oyunu Türkçeye çevirmeye karar verdim ve çevirdim. Ankara Devlet Tiyatrosu da oyunu repertuvarına aldı ve oyunun ilk temsili 15 Şubat 1967’de verildi. Temsilden sonra, beni gören Ahmet Kutsi Tecer’in, “Oyunu ne güzel bir Türkçeye çevirmişsiniz, kutlarım” demesini hiç unutamadım, çünkü güzel Türkçesiyle tanınan şair ve yazar Ahmet Kutsi Bey’in bu iltifatı beni çok heyecanlandırmıştı. Oyun kitap olarak 12 yıl sonra, 1979 yılında Ahmet Taner Kışlalı’nın Kültür Bakanı olduğu dönemde bakanlık tarafından basıldı.

Yılmaz Onay

Ankara’dan kadim dostum Yılmaz, çağdaş dünya görüşü içinde duruşu olan ve bu duruşunu ölümüne kadar bozmayan az bulunur insanlardan biriydi. Onu 1950’li yılların sonunda Ankara’da tanıdım ve 1960’lı yıllarda aynı dünya görüşünü paylaştığımızdan sıkı bir dostluğumuz

oldu. Yılmaz, inşaat mühendisliği okumuştı ve kuramsal kitapları mühendislik üzerineydi. Ama tiyatroya olan merakı, onu çok yönlü, yaratıcı bir yazara dönüştürdü. O kuramsal mühendislik kitaplarından sonra tiyatroya yöneldiğinde şiirler, öyküler, romanlar ve oyunlar yazarken Almancadan çeviriler de yaptı. Yılmaz Onay, çok çalışkan, sabırlı ve duyarlı bir yazardı. Adalet duygusu güçlüydü. Haksızlık karşısında aslan kesilirdi.

Yılmaz'ın ne kadar üretken bir kişiliğe sahip olduğu, onun hakkında yazılan çeşitli yazılarda belirtilmiştir. Yılmaz'ı geniş bir perspektifte ele alan birçok yazar vardır. Ben daha çok kişisel duygularım ve Yılmaz'la olan dostluğumdan söz etmek istiyorum. 9 Ocak 2018 Salı günü, 80 yaşını sürerken yitirdiğimiz bu güzel insan, benden yedi yaş küçüktü ama bu fark aramızda hiçbir zaman rol oynamadı.

Düşünce özgürlüğünün var olduğu 60'lı yıllarda, Ankara Sanat Tiyatrosu'nda, Bulgar Büyükelçiliği'nin, Bulgar İşçi Partisi liderliğinden başkanlığa seçilen Georgi Dimitrof üzerine göstereceği film dolayısıyla, bir işçi sendikasının üyelerinin de davetli bulunduğu bir panelde Yılmaz'la aynı masayı paylaşıyorduk. O zaman kapalı yerlerde de sigara içilebildiği için, Yılmaz sigara paketini, ben de pipomu içmek üzere hazırlamıştık. Tartışmaların en hararetli anında ben pipomu yaktım, Yılmaz da sigarasını. Ama az sonra bir şey fark ettim. İşçiler ben konuştuğum bana karşılarım gibi bir hisse kapıldım. Ben ne söylersem, beğenmediklerini anladım. Bir işçi yine bana karşı konuşurken, Yılmaz, "Aldırma, söylediklerin çok doğru ama bu adamlar senin pipo içmene gıcık oldular sanıyorum" deyince uyandım.

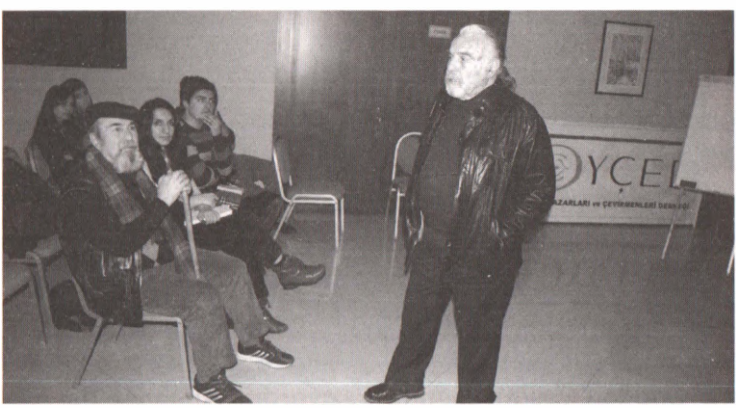
O dönemde pipo içenleri bir burjuva tavrı içinde algılıyorlardı ve işçiler pipoya puro diyecek kadar pipoya ya-

bancıydı. Yani pipo içmek züppelik gibi bir şeydi. Neyse, Dimitrof'un filmini görmek için büyükelçiliğe gittik. Film başlayınca Dimitrof'un da pipo içtiğini gören işçiler, bana bakmaya başladılar. Film bittiğinde ben onların gözünde aklanmıştım. Hiç tanımadığım işçiler yanıma gelip bir şeyler sormaya başladılar. O zaman ne kadar kalıplaşmış bir toplum içinde olduğumuzu bir kez daha anladım. Yılmaz yanılmamıştı ve teşhisi koymuştu. İşçilerin benim yanıma gelip konuştuklarını görünce, "Eh, artık sırtın yere gelmez" diye nüktelerini patlattı.

Söylev provalarım sırasında zaman zaman Dil-Tarih'e gelen Yılmaz Onay, o sıralarda Marianne Kesting'in Brecht üzerine olan kitabını çevirmişti. Kitap henüz basılmadığı için ilgilenen öğrencilere okusunlar diye teksir olarak verdi.

1976 yılında, Ege Üniversitesi rektörünün ısrarı üzerine, yeni kurulan Güzel Sanatlar Fakültesi'nde Tiyatro Bölümü kurmak üzere İzmir'e gittiğimde Yılmaz'dan uzaklaşmış oldum. O da -1990 yılıydı sanırım- İstanbul'a gitti. İstanbul'da da iyi işler yaptı ve durmadan çalıştı. Onu yıllar sonra, 1998'de Alaçatı'da yapılan 1. Türkiye Çocuk Tiyatrosu Kurultayı'nda gördüğümde çok sevindim ve birlikte uzun uzun sohbet ettik.

2015 yılıydı, "Alternatif Yazarlık" üzerine yaptığım konuşmama geldi ve ön sıraya oturdu. Öylesine sevindim ki hemen yanına gittim. Ama elinde baston, zar zor ayağa kalktı ve zor konuşuyordu. Bir acı indi yüreğime oturdu. Ama ona belli etmemeye çalıştım. Sonuna kadar beni dinledi ve sonra bazı gençlerin yardımıyla kalktı, vedalaşıp ayrıldık. Daha sonradan Yılmaz Onay'ın tüm oyunlarının tanıtımını yapan eşim Hülya Nutku'yla bunların sohbetini yapmak keyifliydi.

Özdemir Nutku ve başta ön sırada oturan Yılmaz Onay.

Sonradan öğrendim; 2006 yılından beri solunum yetmezliği ve Parkinson hastalığına tutulmuş. 30 yıldır eşi Yurdanur Onay'la yaşadığı Bodrum'un Gündoğan Mahallesi'ndeki evinde, 9 Ocak 2018 geces, saat 21.30 sıralarında solunum yetmezliğinden hayatını kaybetmiş. Ne kadar üzüldüğümü anlatamam. O Ağınlı altın madenlerinden biriydi –diğerleri, gözbebeğim Nurhan Karadağ, sevgili Nihat ve Rüştü Asyalı– bu dört cevherden üçü sonsuzluğa adım atmıştı.

Geçtiğimiz yıllarda bölümümüzün gelenekselleşen Muhsin Ertuğrul Emek Ödülü'nü alan Rüştü Asyalı'yı, Ankara'dan ayrıldığım uzun yıllardan sonra görünce çok sevindim. Ödül gününün ertesinde, onu İzmir Devlet Tiyatrosu'nun Konak Sahnesi'nde, o muhteşem sesi ve dilimize hâkimiyetiyle, Nâzım Hikmet'in dizelerini dinleme şansını yakaladım. Ona sağlıklı yıllar diliyorum.

İşte Ağınlı altın madenlerinden olan Yılmaz Onay da tiyatro tarihimizin zenginliklerinden biridir ve ürettikleriyle her zaman anılacaktır. Huzur içinde yatsın; Yılmaz tiyatromuza çok şey kazandırmış bir insandır.

Yedinci kitabım

Darülbedayi'in Elli Yılı, fakülte yayınları arasında, kitap olarak 1969'da basıldı ve yıllar sonra, Kültür Bakanlığı Büyük Araştırma Ödülü'nü kazandı. Bu beni çok mutlu etmişti; baktım, bu kitabın yankıları yabancı ülkelerde de ses getirmiş. 1685 yılından beri yayın hayatını sürdüren *Oriens* dergisinin Ağustos 1969 sayısında, orientolog Hans Wilfred-Brands kitabın ayrıntılarına dikkat çekiyor ve kitabın çağdaş Türk Tiyatrosu açısından önemli bir boşluğu doldurduğunu yazıyordu. Almanya'da *Die Welt des Islams* dergisinde (c. 8, sayı 1-2, 1971) yine aynı yazar, H. Wilfred-Brands kitabı övüyordu ve bu kitabın "önemli bir akademik çalışma" olduğunu vurguluyordu. Ayrıca *The Muslim World*'de (c. 43, sayı 4, Ekim 1973) bu kitap üzerine etraflı bir değerlendirmeyi Frank A. Stone yapmıştı.

ABD Oklahoma'da dört ayda bir yayımlanan *Books Abroad* adlı dergide (Temmuz 1970) Talât Sait Halman da doyurucu bir yazısıyla beni onurlandırmıştı. *Bulletin of the School of Oriental African Studies* adlı dergide (cilt 34, 2. Bölüm 1971) M. Mainball kitabı överek tanıtıyordu. Bonn'da ayda bir yayımlanan *Deutsch-Türkische Gesellschaft E.V.* dergisinde (sayı 82, Nisan 1970) Yüksel Pazarkaya, "Türk-Alman Tiyatro İlişkileri" başlıklı yazısında bu kitaptan da söz etmeyi ihmal etmemişti. Türkiye'de de çeşitli dergi ve gazetelerde de kitap üzerinde yazılıp çizildi; Metin And, *Ulus*'ta (11 Ekim 1969), Halit Fahri Ozansoy *Tercüman*'da (22 Ocak 1970), Tarık Durmuş K. *Milliyet*'te (16 Eylül 1969) övücü tümcelerle kitap üzerinde durmuşlardı. Elbette, bütün bunlar bana büyük bir güç verdi ve çalışmalarımı sürdürdüm.

Afife Jale'nin bilinmeyen bir fotoğrafı: Afife'nin üvey ablası Behiye Hanım'ın, 1934 yılında, Kastamonu Valisi Fuat Baturay'la nikâh töreninde çekilmiş bir fotoğrafı. En solda oturan Afife, yanında gelin Behiye Hanım (Ö. Nutku Belgeligi).

Bu konuyu kapatırken, kitabı hazırladığım sırada, karşılaştığım engellemelerin sadece birinden kısaca söz etmek istiyorum. O dönemde bugünkü olanaklar bulunmadığı için görsel malzeme için taksitle bir fotoğraf makinesi almıştım. Bu makineyle yakından belge çekebilmek için makine ayaklı bir statife monte ediliyor, yandaki ampuller de belgeyi aydınlatıyordu. Artık makineyi bir fotoğrafçı gibi bütün kütüphanelere götürüp onunla belgelerin fotoğrafını çekiyordum. Bunun için de yüksek hızda, pahalı film gerekiyordu.

Neyse, Tepebaşı Tiyatrosu yakılmadan önce, Şehir Tiyatroları Müdürü Basri Dedeoğlu'nun izniyle, belgelikte Edebi Heyet kararlarını inceliyor ve ilginç olanların fotoğraflarını çekiyordum. Bir gün yine aynı şekilde kararların fotoğrafını çekerken Basri Bey geldi ve Edebi Heyet karar defterini önümden çekti aldı. Ben şaşkın ona bakarken: "Bunu size not alınız diye verdik, fotoğraf çekesiniz diye değil."

“Fotoğraf çekmemde ne mahzur var?”

“Olmaz efendim, o yazdıklarınızın kanıtı olur, biz bunu tekzip edemeyiz.”

Ben ağızım açık arkasından bakarken, o defteri alıp gitti. Oysa karar defterinin yalnızca bir kısmını incelemiştim. Munis bir insan olarak bildiğim Basri Dedeoğlu’nun bu tepkiyi göstermesine de şaşmışım. Sonra ne oldu, Tepebaşı Tiyatrosu yanıp kül oldu, tiyatro tarihimizin kültür belgeleri de binayla birlikte yok oldu gitti.

Darülbeydi’nin kuruluşunda hiç korkmadan sahneye çıkan ilk Müslüman Türk kızı Afife Jale’yi burada sevgiyle anarken, sonradan elime geçtiği için, kitabıma koyamadığım, üvey ablası Behiye Hanım’ın verdiği Afife Jale’nin hiç bilinmeyen bir fotoğrafını buraya koyuyorum.

Akademik sunum vesilesi olan bir uygulama

Döndüğümde öğrenciler, “Sahne Çalışması” dersi kapsamında bir oyun sahnelemem için gözümün içine bakıyorlardı. Ben, daha önce onlara söylediğim gibi, Güngör Dilmen’in *Midas’ın Kulakları*’nı sahnelemeyi kafama koymuştum. Bu oyunu anlatmam için elli üç yıl geriye, 1959 yılına gitmem gerekiyor. Güngör Dilmen’in ilk oyunu olan *Midas’ın Kulakları* üzerine ilk yazımı *Sinema-Tiyatro* dergisinde (1 Kasım 1959) yazmışım. Bu, oyun üzerine yazılmış ilk yazıydı; çünkü o yıl, adı geçen derginin açtığı oyun yarışmasında benim de içinde bulunduğum jüri, bu oyunu, oybirliği ile birincilik ödülüne layık görmüştü.

Oyun, ilk kez 1960 yılında, Gençlik Tiyatrosu’nda amatör bir kadroyla oynandı. 1961 yılının başında Devlet Tiyatroları Edebi Kurul üyesi olarak atandığımda, kurula önerdiğim ilk yerli oyun da bu olmuştu. 1960/1961

tiyatro döneminde, Ankara Devlet Tiyatrosu, parlak bir oyuncu kadrosuyla gerçekleştirilen bu oyunu, ne yazık ki salonu 60 seyirci alan, üç buçuk metrekairelik Oda Tiyatrosu sahnesinde oynayarak heba etmişti.

1966/1967 döneminde, bu oyunu, Ankara Üniversitesi, DTCF Tiyatro Kürsüsü Topluluğu'nda öğrencilerimle sahneledim. Hiç dekor kullanmadan, yalnızca stilize edilmiş Frigya giysileriyle oynanan bu oyunda, dekoru da oyuncular ortaya çıkarıyordu. Örneğin kapılar, masalar ve Midas'ın oturduğu taht, oyunculardı. Midas, taht olarak halktan birinin üzerine oturuyordu; böylece Midas'ın halk üzerindeki baskısı ima ediliyordu. Oyuncuların giysi kumaşları Frigya kumaşlarına çok benzeyen kaba dokulu çuval kumaşından yapıldı. Oyun düzeni açısından 1967'de Fransa'nın Nancy kentindeki Uluslararası Tiyatro Şenliği'nde "özel bröve" ile ödüllendirildi.

Bu yapım, aynı yılın eylül ayında Budapeşte'de yapılan Uluslararası Tiyatro Kongresi'nde de bir bildiriye konu oldu.¹ Daha da önemlisi bu uygulamayı gören, çok genç yaşta yitirdiğimiz besteci Ferit Tüzün *Midas'ın Kulakları*'ni besteledi. Metnin müziklerini hazırladığı sırada, her cumartesi beni evinde ağırlama büyüklüğünü göstererek bana onur veren bu değerli sanatçı, bestelediği parçaları piyanoda çalar ve yorum açısından fikrimi sorardı. Sonuçta her zaman kalıcı olacağına inandığım mükkemmel bir yapıt ortaya çıktı.

Güngör Dilmen, "çağdaş Türk klasığı" olarak kabul ettiğim bu yapıtını daha sonra yeni baştan ele aldı, buna eklemeler yaparak ikinci bir metin yazdı. Sanki elime doğmuş gibi duyumsadığım, felsefi derinliği olan, şiir ve

1 Bkz. M. Özgü, "La Décoration comme facteur principal du Spectacle", *Recherches Theatrales*, c. x, no: 1, 1969, s. 43-44.

anlam dolu oyunun bu ikinci versiyonunu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Tiyatro Bölümü Deneme Topluluğu'nda 1983/1984 döneminde sahneledim.

Provalar sırasında, hem benim portremi hem oyundan sahnelerin fotoğrafını çeken genç yaşta kaybettiğimiz değerli sanatçımız Şahin Kaygun'u burada anmak isterim. Sergisinde bir portremi ve "Özdemir Nutku'nun Keçileri" adını verdiği fotoğrafı kullandı. Ayrıca bu uygulamamda oyunun tüm tartımsal gelişimine eşlik eden müziklerinden yararlandığım için Okay Temiz'e de teşekkür borçluyum.

Bu çalışmam da İstanbul'da, 1984 yılının Ulvi Uraz Yönetmenlik Ödülü ile onurlandırıldı. Aslında bu çalışmada dekor, merdivenli bir hisardı; ama İstanbul'daki temsile ulaşımı geç kaldı, biz de opera deposundan bulduğumuz beş basamaklı bir yükseltiyle oynamak zorunda kaldık. İstanbul'da Taksim, Şan Sineması'ndaki temsile gelen Güngör Dilmen'in, Midas'ın yontusunu oynayan oyuncunun (Hakan Boyav) bulunduğu kaideyle birlikte kulise yöneldiğini görünce şaşkınlıkla "Özdemir ben bunu gerçek yontu sanmıştım" demesi çok hoşuma gitti. Midas üçlemesi ile ilgili bilgi sahibi olmak isteyenler eşim Hülya Nutku'nun Mitos-Boyut Yayınları'ndan çıkan üçlemenin tanıtımından yararlanabilirler.

Tiyatro Terimleri Sözlüğü üzerine ilk ve son çalışmalar

1966 yılında, Türk Dil Kurumu'nun görevlendirmesiyle, Haldun Taner, Metin And ve ben *Tiyatro Terimleri Sözlüğü*'nü hazırladık. Ancak her birimizin bir başka yerde olması, bir de verilen sürenin kısalığı nedeniyle bu ilk kez ortaya çıkarılan sözlük gönlümüzce olmamıştı. Buna karşın, sözlük kısa bir süre içinde yok sattı; çünkü tiyatro

1983/1984 döneminde GSF’de sahnelediğim ve Ulvi Uraz Yönetmen Ödülü’nü alan Midas’ın Kulakları. (Foto: Şahin Kaygun)

gibi giderek yaygınlaşmaya başlayan bir sanat alanında büyük bir eksikliği gidermişti. Sonra yıllar geçti, her üçümüz de, bazı toplantılar ve bilimsel görevler dışında bir türlü bir araya gelemedik. Oysa giderek sayıları artan tiyatro okullarını da hesaba katarsak, bu sözlüğün genişletilmiş ikinci basımına duyulan gereksinim yıldan yıla daha da büyüyordu.

1970’li yılların sonlarında sevgili And, haklı olarak bu sözlüğün tek kişi tarafından hazırlanmasının daha doğru olacağını belirtti ve bu öneriye sayın Taner de katıldı. Bu iki değerli yazarın izniyle çalışmaya başladım. Tasarım evresinde, sözlüğü yalnızca tiyatro terimleriyle sınırlamanın yeterli olmayacağı düşüncesi bende güç kazandı ve çalış-

*Özdemir Nutku, Türk Dil Kurumu üyeleriyle birlikte
Türk Dil Kurumu grevinde.*

malarım ilerledikçe *Gösterim Sanatları Terimleri Sözlüğü* giderek belirginleşti.

“Temaşa” karşılığı kullandığım *gösterim* sözcüğünün kapsamı, tiyatro sözcüğünden daha geniş bir alanı çağrıştırdığından, bu çalışmanın içine tiyatro, opera, bale, dans, kukla, gölge oyunu, öykü canlandırma (meddahlık), sirk ve seyirlik oyunları da girdi. Böylece, sözlüğü beş ayrı bölümde hazırlamak için kolları sıvadım. Dizinlerde, *Sözlük*’teki tüm terimleri alfabetik sırayla bir arada gösterdim.

Gösterim Terimleri Sözlüğü’nde 3.000’e yakın madde hazırladım. Ayrıca özellikle sahne tekniği terimlerinin Almanca, Fransızca, İngilizce karşılıklarının yanı sıra, bazı maddelerde İtalyanca karşılıklarını da verdim. Eski terimler dizininde ise bugünün gençlerinin aşına olmadıkları ya da çok az tanıdıkları Osmanlıca sözcüklerin Türkçelerini gösterdim. Dizinlerde yabancı terimin karşısına doğrudan Türkçesini koydum, böylece özellikle yabancı dillerden çeviri yapacaklar için, bu dizinleri bir gösterim sanatları sözlüğü olarak kullanma olanağını sağlamaya çalıştım.

1960'lı ve 1970'li yıllar, ama özellikle 1960'lı yıllar, Devlet Tiyatroları'nın altın yıllarıydı. O tarihte, Devlet Balesi'nin koruyucusu, İngiliz Kraliyet Balesi'nin başında olan Nnette de Valois'le büyük bir atılım yapmış, De Valois, Ferit Tüzün'ün ilk modern Türk bale yapıtı *Çeşmebaşı*'nı o zaman dilimi içinde sahnelemişti. Devlet Operası'nın oyun dağarcığı yeni yapıtlarla desteklenmiş ve tiyatrolar da yerli yabancı ve çocuk oyunlarıyla göz doldurmaya başlamıştı. Evkaf Apartmanı'nın içinde, Küçük Tiyatro'nun yanı sıra, 60 koltuklu Oda Tiyatrosu yapılmış, deneme tiyatrosu olarak yeni ve öncü oyunlara ayrılmıştı. Ayrıca Ankara'nın çeşitli semtlerinde yeni tiyatro sahneleri ve salonları açılmıştı. O sırada, Devlet Tiyatroları'nın Ankara'da 12 sahnesi vardı.

O dönemde, iki gazeteye ve üç dergiye yazı yazan bir eleştirmen olarak benim yerim, biz eleştirmenlerin yeri, üçüncü sıradaydı ve yan yana oturulurdu. Emmanuel Robles'in *Montserrat* (bizde *Bir Ümit İçin* ya da *Özgürlüğün Bedeli* başlığıyla da sahnelenmiştir) adlı oyununu Büyük Tiyatro'da seyrediyorduk. Oyunun kadrosu iyiydi. *Montserrat*'yı Kerim Afşar, Komutan Izguardo'yu Saim Alpago oynuyordu. Ama oyunun başından beri balkonun bizim görmediğimiz bir yerinden bir densizin devam eden ve hiç kesilmeyen bir zincir şakırtısı geliyordu. Biz eleştirmenler de seyirciler gibi, bu sestten rahatsız olduğumuz için dönüp balkona bakıyor ama hiçbir şey göremiyorduk. Oldukça gerilimli ve duygusal bir sahne olan Komutan Izguardo'nun köylülere devrimci *Montserrat*'nın nerde olduğunu sorduğu sahnede, köylüler kahraman bildikleri *Montserrat*'yı ele vermiyorlar, bu yüzden de kurşu-

na diziliyorlardı. O zincir şakırtısı bu sahnede de devam edince, Izguardo'yu canlandıran Saim Alpago, balkonu eliyle gösterip “Önce şu balkondaki deyyusu, (sonra sahnedeki oyuncuyu göstererek) ardından da şu herifi kurşuna dizin!” diye haykırınca, zincir şakırtısı birden kesildi ve salonda bir alkış koptu.

Saim Alpago ilginç bir oyuncuydu, çok zeki ve çok başarılı karakter kompozisyonları olan değerli bir sanatçıydı ama paranoyak bir yanı, her soruyu kuşkuyla karşılayan bir tavrı vardı. Ezberi zayıf olduğundan onun temsillerinde birden fazla suflör kullanılır, bazen de portalın arka yüzüne, bir kâğıda, büyük harflerle yazılı replikleri asılırdı. Cevat Fehmi'nin *Harput'ta Bir Amerikalı* oyununda, sık sık replikleri karıştırdığı ve karşısındaki oyuncular da çok sıkıntılı anlar yaşadıkları için, oyundaki Tekin Akmansoy, arkadaşlarına, “Çocuklar, Saim Abi'ye bir oyun oynatalım, o kapıyı açtığında hiçbirimiz sahnede olmayalım” demiş ve hepsi dekorun sağ yandaki kapısından sahneyi terk etmiş. Amerika'dan gelen Harputlu'yu izleyen Komiser Kocabıyık (Saim Alpago) kapıyı açıp sahnede kimsenin olmadığını görünce, “Hay Allah, yanlış odaya geldim” diyerek kapıyı kapatıp gitmiş.

Oda Tiyatrosu'nda izlediğim bir temsilde, ön koltuklar sahneye çok yakın olduğundan, önde kaykılarak oturan saygısız bir seyirci ayaklarını sahneye dayamıştı. Az sonra iki kişilik bir oyun oynanacak ve Saim Alpago da sahneye çıkacaktı. Alpago, ister bilerek ister bilmeyerek olsun, tiyatroya karşı yapılan herhangi bir saygısızlığa çok öfkelenirdi. Ben içimden, “Alpago sahneye çıkınca, acaba ne yapacak?” diye düşünüyordum. Temsil başladı ve Saim Alpago sahneye çıktı. Sahnede seyircinin ayaklarını görünce, yüzü kıpkırmızı kesildi ve o ayaklara öyle

bir tekme savurdu ki koltuğunda kaykılarak oturan seyirci yere düştü. Seyirci, yerden kalkıp koltuğuna otururken Alpago, hiçbir şey olmamış gibi oyununu sürdürdü. Onu seven bazı oyuncu arkadaşları, onun için bir fıkra uydurmuşlardı: Saim Alpago, her sabah yatağından kalkınca ellerini iki yana açıp Tanrı'ya şöyle dermiş: “Allahım, sen beni yarattın, bunda da bir katakulli var.”

Burada oyunlar ve onların başarılarından ya da başarısızlıklarından söz etmeyeceğim. Ama bazı anekdotları da genç kuşaklara aktarmak isterim. Tam olarak anımsamıyorum, ama Devlet Operası'nda Puccini'nin *La Tosca* operası bitiminde, o dönemin DP'li Meclis Başkanı Refik Koraltan, sanatçıları kutlarken o sıra tenor rolünde sahneye çıkan Özcan Sevgen'e “Çok iyiydiniz. İnşallah, bariton olursunuz” dediğinde hepimiz kıs kıs gülmüştük. Kaderin cilvesi derler ya, Özcan Sevgen yıllar sonra bariton olarak sahneye çıkmaya başladı.

Kızılay'da Piknik Lokantası'nın yakınında Sanatseverler Derneği'nin salonu vardı. Orada sık sık edebiyat ve şiir günleri ile tiyatro panelleri yapılırdı. Bu toplantılara büyük rağbet olurdu. Özellikle öğrencilerin geldiği bir yerdi ama sanatı seven siyasiler de oraya gelirdi. Örneğin, İsmet Sezgin, Turan Güneş, Hüsamettin Cindoruk, üniversite öğretim elemanları vb. sık sık panellere gelirlerdi. Bir gün Mahir Canova'nın Büyük Tiyatro'da sahnelediği *Ecinniler*'in tartışması vardı, Eleştirmenlerin çoğu temsili beğenmemişlerdi. Tartışmanın doruk yaptığı bir noktada Mahir Canova'nın, “Ben bu oyuna damarlarımdan kan verdim” demesine karşılık benim de “Ama Mahir Bey, kan gruplarını karıştırmışsınız” dememle bir alkıştı kopmuştu.

Ben, hemen bütün tiyatro panellerinde vardım ve düşündüğümü sakınmadan söylemeyi ilke edinmiştim. Bil-

miyorum, hangi oyunun eleştirisiydi. Ama yine kalabalık bir dinleyici grubu vardı. Bizim tiyatro öğrencileri ile konservatuvar öğrencileri toplu halde, ama ayrı yerlerde oturuyorlardı. Sanki bir futbol maçındaki rakip takımın seyircileri gibi. Bundan hiç hoşnut değildim. Böyle sanat tartışmalarında bu ayrımın yapılmamasından yanaydım. Yine Mahir Bey'in sahnelediği bir oyun üzerinde tartışırken benim bir eleştirim üzerine, konservatuvar öğrencileri üstüme yürümek isterlerken, Devlet Tiyatroları yönetmeni Ziya Demirel'in aktör kardeşi Ahmet Demirel onları yeniden yerlerine oturttu.

Mahir Bey, Carl Ebert'in ilk öğrencilerindendi ama oyunculukta pek başarılı olamayınca, yönetmenliğe soyunmuş ve başrejisörlüğe kadar gelmişti. Öyle bilgisiz bir adam değildi, ama kaldıramayacağı kadar çok oyun sahnelediğinden, bazıları baştan savma oluyordu, hatta öyle ki bazen oyunu okumadan provaya başlıyor ve provalar geliştikçe oyunu okuyordu. Bunun bir örneğini bizzat yaşadım. Max Frisch'in *Don Juan ya da Geometri Aşkı* adlı oyununu sahneye koyarken bir sorunla karşılaşmış; bana telefonda sordu: Bu kalabalık oyunda ikinci perde-deki piskopos için oyuncu bulamamış, çünkü oyuncuların hepsi başka oyunların kadrolarındaymış. Ben biraz şaşırarak, yine de onu kırmamaya çalışarak, "Mahir Bey, birinci perdedeki papaz var ya, işte o ikinci perdede piskopos oluyor, yeni bir oyuncuya ihtiyacınız yok" demiştim. O da teşekkür etmişti. Bundan da anladım ki, ikinci perdeyi okumamıştı.

O sıralarda, Mahir Bey konservatuvar öğrencileriyle Shakespeare'in *Othello*'sunu sahneledi ve beni de temsile davet etti. "Temsilden sonra da kokteylimiz var, orada görüşürüz" dedi. Temsile gittim, öğrenciler enerjiktiler

ve büyük bir çaba içindeydiler ama oyunun yorumunda yanlışlar vardı, kötü bir temsildi. Mahir Bey'i kırmak istemiyordum çünkü kırılğan bir yapısı vardı. "Kokteylde bana mutlaka soracak, ne diyeyim" diye düşündüm. En iyisi kokteyle kalmadan kaçmaktı. Temsil bittikten sonra, kimseye görünmemeye çalışarak orayı terk ettim. Ama bir hafta kadar sonra, DTCF Tiyatro Bölümü'ne giderken Büyük Tiyatro'dan gelen Mahir Bey'le, Sıhhiye tren köprüsünün altında karşılaştım.

"Kokteylde sizi göremedim" diye sitem etti. Ben de "Acele bir işim çıktığı için öğrencileri kutlayamadan çıkmak zorunda kaldım" diyerek özür diledim. Mahir Bey, yine edalı bir biçimde, "Keşke konuşsaydık, ben *Othello*'yu Stanislavski'nin rejisine göre sahnelemiştim". Mahir Bey, yine baltayı taşa vurmuştu.

"Bakın Mahir Bey, bunu hiç söylemek istemezdim ama Stanislavski'nin, *Sanat Hayatım* adlı kitabında 'Benim en kötü çalışmam *Othello*'dur' dediğini unuttunuz mu?"

Mahir Bey bozuldu, "Yine görüşürüz" dedi ve ayrıldı.

Oysa benden yaşça büyük olan Mahir Canova'ya hiçbir zaman saygısız davranmamıştım. Hatta yıllar sonra diksiyon öğretmenini Nüzhet Şenbay ile Mahir Canova için yapılan bir toplantıya gitmiş, orada, bir tiyatro insanı olarak her ikisine de tiyatromuza verdikleri emeklerinden dolayı teşekkür etmiştim. Ama Mahir Bey sözlerimi başka bir anlama çevirmiş ve oradakilere "Bakın, gördünüz mü, Özdemir Bey de yanlışını anlayıp bana teşekkür ediyor" demişti. Ben hiç ses çıkarmamıştım.

Ama şunu da söylemeden geçemeyeceğim: Mahir Bey'in sanatçı oğlu, Civan Canova, okuyan, pozitif elektiriği olan, çok başarılı bir oyuncu, oyun yazarı, ressam oldu. Civan Canova fakültede beni ziyaret ettiğinde, "Ho-

cam, babamla dünya görüşleriniz farklı da olsa, ne kadar düzeyli bir şekilde birbirinizin karşısındaydınız!” dediğinde bu değerlendirmesini çok doğru buldum.

Camlı Köşk'ten kurtuluşumuz

Daha önce belirttiğim gibi, bize yer verilmemişti, Tiyatro Kürsüsü akademik kadrosu, Camlı Köşk adı verilen bir salonda, bir arada oturuyorduk. Kürsü başkanımız Prof. Dr. Melahat Özgü'nün bile kendine ait bir odası yoktu. Bu, birçok huzursuzluğa neden oluyordu. O sırada, bizim binaya ek olarak inşa edilen üç katlı bir binanın yapımı bitmişti. Bunun ne olduğunu sorduğumuzda kütüphane olacağı söyleniyordu. Oysa fakültenin, ayrı, dört katlı bir binada büyük bir kütüphanesi vardı. Bir gün genç meslektaşlara toplantı yapmamızı önerdim. Bunu kürsü başkanımıza söylememelerini de ayrıca vurguladım. Aklımda oldukça tehlikeli bir plan vardı. Toplantıda arkadaşlardan söyleyeceklerimi kesmeden dinlemelerini rica ettim. “Bakın arkadaşlar, bu yeni bina Tiyatro Kürsüsü için çok elverişli, üst kata dershanelerimizi ve hoca odalarını, alt kata da sahnemizi yapabiliriz. Bodrum katını da kulislere ayırırız.”

Haklı olarak bazı eller kalktı: “Ama hocam, buna hakkımız var mı?”, “Dekanlık orasının kütüphane olacağını söyledi” falan filan... Tartışmalardan sonra, istemeyerek de olsa kabul gördü. Planımı açıkladım: “Yarın, çok erkenden, en geç sabah altıda fakültede olalım” dedim. Ertesi sabah erkenden gelen asistanlarla, bütün eşyamızı, masalarımızı dolaplarımızı o binaya taşıdık. Kürsü başkanına en baştaki güzel odayı ayırdık, evrak dolabını onun odasına koyduk. Kütüphane-okuma salonu için genişçe

iki oda ayrılmıştı, birini derslane, ötekini de asistanlara ayırdık. Sevda'nın ve Metin And'ın odalarına da onların eşyalarını yerleştirdik. Benim odamdaki masanın karşısına, büyük bir Charlie Chaplin fotoğrafı astık. Sonra gidip kahvaltı ettik ve sekizde kürsüye döndük. Heyecanla beklemeye başladık. "Korkan gidip sonra gelebilir" dedim. Kimse yerinden kıılmıdamadı.

İşte asıl gürültü bundan sonra koptu. Kürsüdeki meslektaşlarım Camlı Köşk'ü boş görünce şaşırmışlar, Melahat Hoca dekanla telefon etmiş, hatta önce dekanın bize yer bulduğunu sanarak bir de teşekkür etmiş. Dekan, "Benim bundan haberim yok" deyince, kürsü başkanımız iyice şaşırmış. Ben hemen her şeyi anlattım ve "Bütün sorumluluğu alıyorum" dedim. Önce kızar gibi oldu, sonra da memnun oldu, "Tamam, size teşekkür ederim".

Bu iyi bir gelişmeydi, bölüm başkanı bunu onaylamıştı. Öteki hocalar da bundan memnun olacaklardı. Sonunda herkes kendi odalarına yerleşti. Hepimizin, bu yeni binada kalmak için savaşıcağımızı hissetmiştim. Bu, zafer demekti. Dekan bizi buradan atmaya kalkarsa, bir skandal olurdu. Çünkü o zaman bölümü kapatması gerekirdi ama kapatmaya da yetkisi yoktu.

Melahat Hanım, dekanın yanına gitti, herhalde ona durumu açıklayacaktı. Az sonra telefon çaldı, dekan öğretim üyelerini çağırıyordu. Ben, o sırada doçenttim. Sevda da öyle. Ama ikimiz de kararlıydık. Dekanın odasına girdik. Dekan önce azarlar gibi hepimizi süzdü, sonra bize, "Açıklayacak bir şeyiniz var mı?" dedi.

Ben hemen atıldım: "Sayın dekan, izin verirsiniz, durumu anlatayım." Başını salladı. Bu anlat demekti; aynı zamanda "Evet" anlamına geldiği için, onun da bunu yarı yarıya kabullenmiş olduğunu hissettim.

Kısacası, konuşmamız sonucunda bize hak verdi; sadece bu işgal biçimini onaylamadığını ama uzun zamandır Tiyatro Kürsüsü'ne yer veremediği için bizi bağışladığını söyledi. Zemin katına bir tiyatro salonu yapabileceklerini, benim de bir plan yaptırıp inşaatı denetlememi istedi. Odasından çıkarken, şaka yollu: “Bir şartla, çok sevdiğim bir oyun var, eğer onu sahnelersen: Musahipzade'nin *Balaban Ağa* adlı oyununu sahnele, sana harcaman için para da sağlarım.”

Ben, o oyunu sahneleyeceğime söz verdim. Sevda ile ben odasından çıktık. Melahat Hoca dekanla kaldı, “Herhalde ona teşekkür edecek” dedik.

İnşaat planı için yüksek mimar olan, dostum Özgür Ecevit'e telefon ettim. O da benim gibi Almanya'da eğitim görmüş aydın bir insandı. Alt kattaki salonu görmek istedi. Gördükten sonra sofito için üst kata kadar çıkmaları gerektiğini söyledi ama ortada kirişler vardı. Ben, “Olsun, hiç olmazsa belli aralıklarla kirişler de olsa yukarda makara sistemiyle bir şeyler yapabiliriz” dedim.

Sonunda biri ışık, diğeri ses odası olmak üzere arkaya iki de küçük oda yaptırınca, ortaya 195 koltuk koyabileceğimiz bir salon çıktı. Elbette iş bununla bitmiyordu, ışıldak, ses sistemi, reosta gibi araçlar gerekiyordu. Dekan, bunlar için parayı bir yerden sağladı ve yetersiz de olsa, ilkel, dev gibi reostaları ışık odasına zar zor sığdırdık. O zamanki tekniklerle, bu yerli yapım reostaları özel tiyatrolar da kullanıyordu. Ne yazık ki ülkemizde bir tiyatro endüstrimiz yoktu.

Bu gelişim hepimizi heyecanlandırdı. En çok da beni... Sahne olmadan ve onu tanımadan oyun yazarı da olunmaz, tasarımcı da olunmaz, oyuncu hiç olunamaz. Ama biz o zamana dek bir filoloji gibi sadece işin edebiyat kısmıyla uğraşıyorduk. Bu gerçek bir tiyatro eğitimi olmu-

yordu. Bu yüzden tiyatro eğitiminin atan yüreği olan sahnenin bulunması benim için çok önemliydi. Yeni bir ders önerim olan “Sahne Çalışması” Profesörler Kurulu’nda kabul edildi ve bu dersi üzerime aldım. Almanya’da üç buçuk yıllık yönetmenlik eğitiminde daha çok sahne üzerinde çalışmış, orada epeyce birikim elde etmiştim. Şimdi birikimimi bu sahnede deneyecektim.

İlk heves, kendime bir işçi tulumu aldım. Öğrencilere tiyatro işçiliğini de öğretmek istiyordum. Öğrenciler de bu ders için heyecanlıydılar. Öğrencilere, “Benimle çalışmak istiyorsanız, bu sahnenin işçiliğini yapacaksınız. İlk dersimiz, temizlik” dedim. Öğrenciler biraz şaşırdılar. Biri, “Hocam hademe yok mu?” diye serzenişte bulundu.

“Bak evlat, bu sahne senin yuvan, eğer bu sahneye emek vermezsen sevemezsin. Bu temizliğe ben de sizinle birlikte katılacağım. Hadi, hep birlikte burayı tertemiz bir duruma getirelim.”

Daha önceden hazırlattığım süpürgeleri, faraşları, temizlik malzemelerini gösterdim. Erkeklerin toz kaldırmadan sahneyi, kulisleri, lavaboları ve duşları süpüreceklerini; arkadan kız öğrencilerin deterjanlarla ince temizliği yapacaklarını belirttim. Öğrencilerim başta sıkıntıyla yaptıkları bu işten zevk almaya başladılar. Kendi yuvalarını temizleyen bu gençlerin sahneyi benimsemelerini istiyordum. Kısa süre içinde, tiyatro salonu ve sahnesini kendilerinin çalışacağı bir yer olarak benimsediklerini gördüm ve memnun oldum. İkinci derste, elektronik gereçlerin, ışıldakların nasıl temizleneceğini öğrettim. Öğrenciler bir an önce çalışmaya başlamak için vargüçleriyle çalıştılar. Üçüncü derste, temizlik bittiği için sahne uygulamasının abecesini onlara gösterdim; sonraki derslerde sahne çalışmasına başladık.

Bu anlayış çocuklarda yer edince sahne, kulis ve salon temizliği için öğrencilerden nöbetleşe ekipler kurdum. Derslerine göre ayarladığım bu ekip çalışması tuttu. Bunu, sonradan aynı şekilde İzmir'deki çalışmalarda da uyguladım. Bizden mezun olup da bölüm için aldığımız asistanlar unvan sahibi olup ders vermeye başladıktan sonra da aynı şeyi uyguladılar ve uygulamaktalar.

Bir gün, boş vaktimde, tulumumu giymiş merdiven üstünde ışıldakları temizleyip bazılarının kablolarını onarıırken, üst kattaki bölüm odalarının ve dershanenin temizliğine bakan ve çay, kahve getiren odacı İsmail Efendi, tiyatro salonuna gelip beni birinin görmek istediğini söyledi. "Gelsin!" dedim.

Az sonra içeri iyi giyinmiş biri girdi; elli altmış yaşlarında, orta yaşlı bir beydi; bana, "Evladım, Özdemir Bey'i nerde bulabilirim?" diye sordu. Merdivenden indim: "Sizi onun odasına götüreyim." "Teşekkür ederim!"

Salondan ayrılıp üst kata çıktık. Ben anahtarla oda kapımı açtım. Ona yer gösterdikten sonra, yerime oturdum, "Buyrun, Özdemir Nutku benim".

Konuğum şaşırdı, özür dilemeye kalktı. Ben tiyatronun aynı zamanda ağır bir işçilik olduğunu söyledim. Ama adamın şaşkınlığı devam etti.

Bizim eski yerimize, yani Camlı Köşk'e, dekanın çok çekindiği DEV-GENÇ yerleşti. Camlara hemen Marx ve Lenin'in büyük boy fotoğraflarını astılar. Bu birçok tutucu akademisyeni çok rahatsız etti. Hatta bu olay iki üç yıl sonra, Sıkıyönetim Mahkemesi'ne kadar taşındı. Bu konudan sırası gelince söz edeceğim.

Bu arada dekana verdiğim sözü tutarak *Balaban Ağa*'yı sahneledim. İlk gece seyirciler arasında hiç tanımadığım simalar vardı. Anladım, dekan, hem yaptırdığı salonu gör-

meleri hem oyunu izlemeleri için dostlarını davet etmişti. Başka bir oyun olsaydı, ne o ne hempaları orada olurdu. Biraz sert oldu ama bunun nedenini ilerde anlayacaksınız.

Konservatuvar öğretmenliğim

1972 yılında, konservatuvarda hemen hemen bütün kadro değişmiş ve öğretime genç ve yetenekli bir kadro gelmişti. Bu kadroda, Ergin Orbey'in bölüm başkanlığında Yücel Erten, Ahmet Levendoğlu, Edvina Levendoğlu, Can Gürzap, Muammer Çıpa, Metin And ve yardımcısı olarak Hülya Alkan (Nutku) ve ben vardım. Yine fakültede ders veriyor, haftanın bir günü de konservatuvara gidiyordum. Ben orada iki yıl, 1972-1974 arası ders verdim.

Konservatuvar Müdürü İhsan Akpolat, tiyatrodan pek anlamayan ilginç biriydi. Saçlarını iki yandan briyantınle yapıştırıp kendini Valentino'ya benzetmeye çalışırdı. Bir gün ders arasında öğrencilerle konuşurken sınıfın önünden geçen İhsan Bey uzun saçlarıma bakıp "Profesöre benzemeyen değişik bir profesörsünüz" diye laf atınca, ben de onu, "Peki siz, kendinizi hâlâ Valentino'ya benzetemediniz mi?" diye yanıtlamıştım.

İhsan Bey, konservatuvar eğitiminin nasıl bir şey olduğunu bilmiyordu. Bale çalışmalarında, ısrarla erkeklerle kızların ayrı çalışmalarını istiyordu. Eğitimciler ve öğrencilere baskı uyguluyordu. Benim olmadığım daha önceki yıllarda, öğrencilerin "Komiser Kolombo" dedikleri bir müdür yardımcısı varmış. O da çalışma sırasında kızlarla erkeklerin ayrı odalarda çalışmalarını istermiş. Eğitimciler de balede bunun olmayacağını söyler, birlikte çalışmadan sahne derslerini yerine getiremeyecekleri konusunda onu ikna etmeye çalışılmış. Ama o bir fırsatını bulur, yine onların ayrı odalarda çalışmalarını istermiş. Bu, bir süre kon-

servatuvanın en büyük sorunlarından biri olmuş. Benim zamanımdaki müdür de tam onun gibi olmasa bile o tipte biriydi ama “Komiser Kolombo” kadar radikal değildi.

Bir sabah geldiğimde duvarlara “Faşist Müdür” diye yazmışlardı. Müdür bu yazıyı görünce hemen üstüne boya atıp sildirmişti. Birkaç gün süren bu eylemin sonunda bir sabah geldiğinde duvardaki “Fırçacı Müdür” yazısını görünce müdür iyice şaşkına döndü.

Benim konservatuvarda ders verdiğim iki yıl, öteki ilericilerle öğretmenlerle birlikte çok başarılı bir süreç olmuştur. O yılların mezunları bugünün büyük oyuncularları oldular. İki yıl sonra, başa Milliyetçi Cephe hükümeti gelince kadro baştan aşağı değişti; bizler dışarı çıktık, onların adamları içeri girdi.

Yeni kitaplar ve projeler

Bu arada, Sovyet incelemeci, Prof. Dr. Sergei Balukhati’nin, Stanislavski’nin, Çehov’un *Martı* oyunu için hazırladığı oyun düzeni defterini çevirdim ve aynı zamanda, kitabın başına oyun ve Stanislavski’nin oyun düzeni defteri üzerine yazdım. Stanislavski’nin oyun düzeni defterleri 60’ın üstündedir ve başka dillere de çevrilmiştir. Ben de bu kitabı İngilizceden çevirdim. İçinde Stanislavski’nin çizimleriyle gösterilmiş oyun düzeni ve Moskova Sanat Tiyatrosu’nun oynadığı *Martı*’nın ilk temsilinden fotoğraflar vardı ve bu Türkçeye çevrilen ilk rejî defteriydi. Yaşamımdaki birçok ilk gibi, bu da bir ilkti. Kitap, Ankara Üniversitesi DTCF’nin 185 sayılı yayını olarak 1968’de yayımlandı.²

2 İlgiilenenler için, Fransız filolojisinden Prof. Dr. Mualla Genez’in Charles Dullin’in Molière, *Cimri* rejî defteri DTCF Yayınları’ndan, Aziz Çalışlar’ın çevirdiği Stanislavski’nin Çehov, *Üç Kız Kardeş* rejî defteri Mitos-Boyut Yayınları’ndan çıktı.

Öğrencilerin mezuniyetini kutluyoruz; (soldan sağa) Levent Öktem, Özdemir Nutku, Mehmet Büyükağaoğlu, Sevtap Toktay, 1974.

Mehmet Ali Erbil, Özdemir Nutku, Selçuk Yöntem, Zuhale Olcay, 1974.

O sırada, bir tiyatro tarihi yazmak için çalışmalara başladım. Bedrettin Tuncel'in çok iyi işlenmiş ve yalnızca bir cilt yayımlanmış, antik tiyatroyu ele alan kitabının devamı gelmemişti ve mevcudu tükenmiş, bir daha da basılmamıştı. Memet Fuat'ın MacGowan ve Melnitz'den özetlediği tiyatro tarihi yetersizdi. Ayrıca çok yüzeysel aktarma tiyatro tarihleri vardı. O güne dek epey belge toplamıştım. Heinz Kindermann'ın yazdığı çok ayrıntılı, on iki ciltlik tiyatro tarihi gibi bir kitap yazmayı da düşünmüyordum. Kindermann bu kitabı, öğrencilere yaptırdığı

tezlerle ve başka ülkelerdeki akademisyenlerin katkısı, bir de kendinin yaptığı araştırmalara dayandırarak daha çok ansiklopedik dizide yayımlamış ve bu yıllar sürmüştü.

Peki, ben öğrenciler ve sıradan okurlar için nasıl bir tiyatro tarihi yazmalıydım? Bu kitap yalnızca öğrenciler tarafından değil, isteyen herkes tarafından anlaşılabilir, yalın dille yazılmış bir kitap olmalıydı. İki ciltte karar kıldım: Kaynağından 19. yüzyılın sonuna kadar birinci cilt, 20. yüzyılın başından itibaren ikinci cilt olmalıydı. Bunun için, konuları çok dikkatle seçmeliydim. Gereksiz ayrıntılara girmeden, akıl karıştırıcı olmayan bir kitap olmalıydı bu.

Bir yandan da Türk kültür tarihi üzerine profesörlük kitabım için çalışmaya başladım. Kitabım, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği: 1675* adlı bir monografi olacaktı. Bunun için de belge toplama işine giriştim. En önemli belgeler, yazmalar ve gezi notlarını kapsayan kitaplardı. Böylece, profesörlük için hazırladığım onuncu kitap ve yüzlerce eleştiri, inceleme ve araştırma yazısını içeren bir profesörlük dosyam olacaktı. Çevremdeki hiçbir akademisyenin bu kadar zengin bir dosyayla profesörlüğe başvurduğunu görmemiştim. Ben rekabeti severim ama bu rekabet başkasıyla değil, kendimle olan bir rekabettir.

Dünya Tiyatrosu Tarihi'nin 1. cildi 1971'de, 2. cildi 1972'de çıktı. Aldığım telif ücretiyle, ikinci el bir araç aldım. Bu 1962 model bir VW Variant'tı; 1976'ya kadar idare etti. Bu çift karbüratörlü katırla üç kez motor yak-tım. Ama çok cefamı çekti.

York Festivali ve DAAD Araştırma Bursu ile Almanya

1971'in sonları mıydı yoksa ertesi yılın başları mı tam olarak anımsamıyorum; Birleşik Krallık Büyükelçiliği'nin bir yazısıyla, İskoçya'daki York kentinin kuruluşunun

1000. Yıl Etkinlikleri için davet edildik. Belli ki festival komitesi bizim Nancy ve Erlangen'daki başarımızdan haberdar olmuştu. O sırada, Sermet Çağan'ın *Ayak-Bacak Fabrikası*'nı hazırlıyorduk. O ilkel sahnemize, kas gücüyle ve kum torbalarıyla inip çıkan bir asansör de yapmıştık. Yöneticiler, papazlar, politikacılar, toprak ağaları ve polisler halkın arasına bu asansörle iniyorlardı.

Sermet'in oyununu çalışırken onu, 1970 yılının 5 Ağustos günü, 41 yaşındayken birdenbire yitiriverdik. Bu Sermetçiğin dördüncü kalp kriziydi. Takside, provaya yetişmek üzereyken onu kaybettiğimizi öğrendik. Buna ziyadesiyle üzüldüm.

Eşi, Seçkin'i (Selvi) oyuna davet ettik. Aynı zamanda tiyatro eleştirmeni olan Seçkin, oyunu çok beğendi ve "Keşke Sermet de oyununun bu uygulamasını görebilseydi" diye hayıflandı. Bu, bize büyük moral verdi. Oyuna gelenlerden, Dışişleri Bakanlığı tarafından bilirkişi seçilmiş olan eleştirmen Ömer Atila Sav'ın beğenip onaylaması üzerine York Festivali'ne gitmek için hazırlıklarımız hızlandı.

Yolculuk için, Ulusoy firması bize sponsor oldu ve iki sürücülü bir otobüs tahsis etti. Buna çok memnun olduk. Benim pasaportum vardı; oyuncular ve teknik elemanlarla birlikte 48 kişilik bir grup pasaportu çıkartıldı. Bu hazırlıklar sürüp giderken, Alman Büyükelçiliği'nden gelen bir yazıda, bana dört aylık bir DAAD, yani Alman Akademik Değiş tokuş Hizmeti (Deutscher Akademischer Austauschdienst) bursu verildiğini öğrendik. Bu beni sevindirmekle birlikte ikircikli bir durumda bıraktı. Ama profesörlük kitabım için bu bulunmaz bir fırsattı.

Sonunda bunun çözümünü de buldum. Öğrencilerin başında mutlaka bir hocanın bulunması gerekiyordu. O

sırada, benim gibi, doçent olan Dr. Ümit Serdaroğlu'na rica ettim. Her zamanki sıcak dostluğu ile ricamı kabul etti. Öğrencilerime durumu ilettim ve beni Köln'den almalarını ve oraya gidince onlara adresimi göndereceğimi söyledim.

Bursu verenler kalacağım pansiyonu da hazırlamışlardı. Pansiyona yerleştim ve hemen adresimi öğrenip Ümit'e bildirdim. Araştırmalarım için Köln kentini seçmemin iki nedeni vardı: Köln Üniversitesi'ndeki Prof. Carl Niessen'in tiyatro belgeliğinde çalışmak ilk hedefimdi. İkincisi de Köln, o tarihte henüz birleşmemiş olan Almanya'nın tam ortasıydı; oraya buraya gitmek daha kolay olacaktı. Ayrıca öğrencilik yıllarımı geçirdiğim Göttingen'e yakındı. Yunanistan'a gitmeyip Göttingen'de kalan ve Alman vatandaşlığına geçen Spiros'u da görmek istiyordum. Aradan yirmi yıl geçmişti, o da benim gibi orta yaşlara merdiven dayamıştı. Ne yapıyordu, ne ediyordu?

Ama bununla yetinmeyip yakın ülkelerde de araştırmalarımı sürdürecektim. Bunların en önemlilerinden biri British Museum Yazmalar Bölümü'ydü. Almanya'da tren çok pahalıydı. Bu yüzden sömestr bitimi, yurtlarına dönecek yabancı öğrencilerin üniversitenin önünde sergiledikleri otomobillerden birini satın almam gerekiyordu. Öğrenciler, artık mezun oldukları ve araçlarını bir an önce satmak istedikleri için, komik denecek kadar ucuz bir fiyat koyarlardı.

Kaldığım pansiyon üniversiteye yakındı, yürüyerek gittim, sıra sıra dizilmiş, üstlerinde fiyatları yazılı otomobillere tek tek baktım; siyah bir Mercedes 100 marktı ama her yeri dökülüyordu; mavi bir Peugeot 500 marktı ama boyası kötüydü ve kaportasının orasında burasında göçükler vardı. Bir kaplumbağa gördüm, yeni muayeneden

geçmişti ve 450 marktı. İyice baktım boyası güzeldi; hiçbir çizik, göçük yoktu. Telefon ettim, on dakika sonra sarışın bir çocuk geldi. İtalyanmış ve çevre mühendisliğinden mezun olmuş.

“Arabanızı beğendim, ama 450 markım yok, 350’ye satar mısınız?”

Bir an önce İtalya’ya dönmek istediğinden kabul etti. Birlikte trafik polisi karakoluna gittik; yirmi dakika içinde araba benim üstüme geçti. Teşekkür edip ayrıldım. Kopenhag’da düzenlenen ITI (Uluslararası Tiyatro Enstitüsü) kongresine gitmem de bu araçla daha kolay olacaktı.

Arabaya alışmak için Ren kıyısında dolaşırken, tam kıyıda, ağaçlar içinde bir kafeterya dikkatimi çekti, arabayı park yerine çekip bir masaya oturdum. Kahvemi yudumlarken düşünmeye başladım, bizimkiler iki gün sonra Köln’de olacaklardı. Bu yüzden, araştırmalarımı pek sürdüremeyecektim. Ama yine de üniversite belgeliğinde neler var görmeliydim.

İki gün sonra, saat sabahın beşinde pansiyonun önünde birinin bağırdığını duydum. Hemen balkona çıkıp susmasını söyledim çünkü bu kadar erken saatte gürültü yapanı, polis hemen alıp götürüyordu. Neyse, ben uyarınca alçak sesle konuşmaya başladı. Grubu temsilen gelen ve bağırان İbrahim Bergman’dı, yanındaki Metin Bilgin’di. Biraz beklemlerini söyleyip zaten hazır olan valizimi alıp çıktım. İbrahim yolda: “Hocam, otobüsü sokağa sokmadılar, biz de otobüsü bir benzinciye park ettik, herkes orada.”

Benzinciye gittiğimizde çok garip bir manzarayla karşılaştım; şoförler para harcamamak için kazma kürekle lastik değiştiriyorlardı. Benzincideki Alman işçiler de seyre dip kendi aralarında eğlenip gülüyorlardı. Ümit geldi, kucaklaştık.

1971’de bölüme giren ve henüz birinci sınıfta olduğu için uygulamaya alınmayan Hülya da her provada ondan istenmediği halde not tutuyor ve bütün provaları izliyordu. Son provalara girdiğimizde bir öğrencinin hastalanması üzerine, onun yerine, yeni birini alma zorunluluğu doğdu. Çok az zamanımız kaldığı için, birinci sınıfta olmasına rağmen, bütün provalarımızı izleyen Hülya’yı oyuna katmıştım. Hülya, köylülerden birini oynadığı için oradaydı. O ve diğer öğrenciler de “Hoş geldiniz!” diye beni karşıladılar.

Şoförlerden ikisi de Karadenizliydi ama biri Rizeli, öteki Trabzonlu. Bu iki kent arasındaki rekabetten de habirim vardı. Bir an “Dilerim, aralarında bir tatsızlık çıkaramazlar” diye düşündüm.

Lastik takıldıktan sonra yola koyulduk. Çocuklar şarkı söylüyorlar, ben şoförün arkasında oturup elimdeki haritadan yolu tarif ediyordum. Sonunda, Belçika’nın Flaman bölgesindeki limanı Ostende’ye geldik. Oradan feribotla İngiltere’ye geçecektik. Güzel bir yolculuk yaptıktan sonra, İngiltere’nin Ramsgate limanında karaya çıktık. İşte asıl vaveyla bundan sonra koptu. Trabzonlu, bana dönüp: “Hocam, bizi nasıl bir memlekete getirdiniz? Burada trafik soldanmış, bunlar komonist mi yoksa?”

“Tam tersine bu ülke komünizme karşıdır.”

“Ee, ama gidiş geliş soldan, bizim direksiyon da solda, çok güç olacak.”

“Demek, bu otobüs de komünist, ne dersin?”

Trabzonlu, bir şey demeden direksiyonu arkada dinlenmekte olan Rizeliye verdi. Dinlenmeye geçen Trabzonlu söylenerek uyuyakaldı. Rizeli bir şey demedi ama benim elimdeki yeni aldığım sustalıdan huylanıp “Ondan bende de var. Çıkarayım mı?” dedi.

“Sen önüne bak, ben sadece deniyordum” dedim ve sustalıyı cebime soktum. Bu Karadenizliler ne kadar da alingan ve huysuz diye düşünürken, aklıma benim atalarımın bir kısmının da Karadenizli olduğu geldi.

Gerçekten de solda direksiyon olunca bir kamyonu sağdan geçmek bir hayli zor. Çünkü insan yolu göremiyor. Bunu ben de Kıbrıs’tayken yaşayacaktım. Rizeli’nin yanına oturdum ve bu tür durumlarda ona yardımcı oldum.

Beş altı saat sonra York’a varınca, arkada uyuyan Trabzonlu uyandı. Şansa bakın, York’un tam merkezinde debriyaj teli koptu, trafiğin ortasında kaldık, trafik tıkan-
dı. Bisiklete binen biri bisikletini bir kenara attı ve trafiği yönlendirmeye başladı; caddede bulunanlar elbirliği ile otobüsü kenara çektiler. O zaman Trabzonlu’nun fikri değişti: “Hocam bunlar komonist olamaz, bize çok güzel yardım ettiler.”

Rizeli, duran motoru çalıştırmak için debriyaj olmadan vitesi ikiye taktı. Öğrencilerle Yorklular otobüsü arkadan iterek çalıştırdılar ve biz ikinci vitesle kalacağımız yere vardık.

Bizi kızıl sakallı, tipik bir İskoç genci ile öğrencimiz Ali Seyhun karşıladı.

“Senin ne işin var burada?”

“Önceden reklamımızı yapmak için geldim, Hocam.”

Kızıl sakallı genç, oyunu gördükten sonra bizim için çok güzel bir eleştiri yazan ve Londra’daki gazetecileri York’a çeken, Festival Komitesi Başkanı Dave Farnsworth’tü. Bana bir otelde yer ayırmışlardı. Öğrenciler bir öğrenci yurdunda, şoförler de ailelerin yanında kalacaklardı.

Bana ayırdıkları yer bir butik oteldi. Her odasında çiçekler olan, tipik bir İngiliz evi havasındaki bu otelin geniş odalarından biriydi. Çok yorgun olduğum için erkence

yattım. Kendimi bilmeden uyumuşum, sabah olduğundan haberim bile olmamış, yanağıma kondurulan hafif bir öpücükle uyandım. Gözlerimi açtığımda gerçekten çok güzel bir İskoç kadın: “Ben bu otelin sahibiyim, provaya geç kalmayın diye sizi uyandırdım. Kızmadınız değil mi?”

Bunun üzerine ben, “Şimdiye kadar bu kadar güzel uyandırılmamıştım, teşekkür ederim” dedim. Kadın çıkınca hemen duşumu alıp giyindim ve aşağıya kahvaltıya indim. Güzel bir kahvaltıdan sonra, otelin güzel sahibesi beni aracıyla tiyatroya götürdü. Ama yol oldukça uzun sürünce, provaya biraz geç kaldım. Şenlik yöneticisi Dave’e, “Artık otelde değil, öğrencilerle birlikte kalmalıyım” dedim.

Dave, “Otel beğenmediniz mi?” diye sordu.

“Bilakis, çok beğendim, hele otel sahibesi başka bir güzel; ama öğrencilerin yanında olmak benim için daha kolay olacak.”

İkinci günden itibaren öğrencilerin kaldığı yerde bana da bir oda verdiler. Böylece, provalara tam zamanında yerleştim.

Öğrencilerimle sıkı bir disiplin kurmuştuk. Kimse tek başına hareket etmeyecek, hep bir arada olacaktık. Temsilden önce, dinlenmek için gece saat onda herkes yataklarında olacak ancak temsil bittikten sonra eğlenmeyi düşüneceklerdi. Buna da harfiyen uyuyorlardı. O geceki yemekte Dave’den başkaları da bize katıldı, bunların arasında son derece güzel, siyah saçlarına çok yakışan mavi gözleri olan bir İskoç kız vardı. Adı Suzanne’di. Erkek öğrenciler, bizim kızların kıskanç bakışları altında onunla ilgilenmeye başladılar. Dave kulağıma, “Çocuklara söyleyin, fazla yakın olmasınlar, o kız İskoç İstihbaratı’ndan bir ajan” dedi. Ben teşekkür ettim. “Bizim ajanla ne işimiz

olabilir” diye düşündüm ama sonradan öğrendim ki arkadaşlarının “Manyak Ali” dedikleri Ali Seyhun bizden önce gelip “Bu çocuklar yasaklanmış, Marksist bir oyunla geliyorlar ve sıkıyönetimden kaçıyorlar, eğer geri dönerlerse idam edilecekler” diye ortalığı karıştırmış. Reklamın da böylesi... Herhalde, bu güzel ajan kızı da bunun için grubumuza yollamışlardı.

Aslında, Türkiye 12 Mart faşizmi altındaydı. Birçok kişi yargılanıp hapse atılıyordu. Ama bu oyun yasaklanmamıştı ve biri de çıkıp, “Hayır, bu oyunu oynamak yasak” dememişti. Ali’ye önce kızdım. Oysa yurda döndüğümüzde Sermet’in eşi, Seçkin Çağan, “Tam zamanında sınırdan çıkmışsınız. Arkadan gelen yasak emri size yetiemedi” dedi. Demek Ali atmıştı ama tutturmuştu. Ali, mümkün olduğu kadar benden kaçıyordu. Ne ki onun bu propagandası bizim oyunla ilgilenenlerin sayısını artırdı. Normalde bir temsil verecekken festival komitesinin isteği üzerine birkaç temsil verdik.

Oyunumuzu oynadığımız Theatre Royal, 1744’te inşa edilmiş, 863 koltuklu, eski ve büyük bir tiyatroydu. Her temsilimizi kapalı gişe oynadık. Bizim kas gücü ve kum torbalarıyla yaptığımız asansör yerine, burada gerçekten sofitoya doğru çıkan, elektrikli bir sahne asansörü vardı. Ama çok yavaştı. Bir avantajı, hareket ederken yılan ısılgı gibi ses çıkarıyordu. Öküz’ü oynayan öğrencim Faruk Ersöz’e: “Bak, evladım Öküz, asansör çok yavaş çıkıyor ve çıkması uzun sürüyor, ona göre sabırlı ol, oyununu sürdür.”

Çünkü o asansörde polislerin Öküz’ü dövme sahnesi vardı. Temsilden sonra öğrendim; ilk gece Faruk kulise gittiğinde sevimli, siyahi bir genç, espri olsun diye onun yüzünün hemen her yanına yara bantları yapıştırmış. Faruk da bu espriyi sürdürmek istemiş olacak ki, o haliyle karşımıza çıktı.

İlk temsil gecesi, ben de öğrencilerim de çok heyecanlıydık. Seyirciler için oyunun konusu ve kişiler üzerine bilgi veren İngilizce bir broşür hazırlamıştım, sahne arkası elemanlarım onları bütün seyircilere dağıttı. Seyircilerin bu broşürü okumaları için tam saatinde başlamak üzere, yarım saatlik bir süre verdikten sonra temsilimize başladık. Seyircide çıt yoktu. Oyunun sonuna kadar portaldaki küçük bir delikten merakla seyircinin tepkisini gözlüyordum.

Temsil sona erdiğinde büyük bir alkış koptu ve uzun sürdü. Oyuncular, verdiğim mizansenle seyirciyi selamlarken, kulisteki öğrencilerim sevinçle kucaklaşıyordu. “Geçmiş olsun”lar, “Kutlarım”lar bittikten sonra hep birlikte yemeğe gittik.

Ertesi gün, Festival Komitesi Başkanı Dave geldi. Yüzü gülüyordu. Anlaşılan temsil bayağı başarılı bulunmuştu. Bize dönüp “Arkadaşlar size güzel bir haberim var: Komite, sizin iki temsil daha oynamanıza oybirliğiyle karar verdi. Ona göre hazır olun” dedi. Sonra yanıma oturdu, “Başka güzel bir haber de basın gününü ayarladık; Londra’dan ve buradan gazeteciler gelip Dr. Nutku ile röportaj yapacaklar” dedi. Çocuklar sevindiler ama ben biraz kuşkuluydum. Bu gazeteciler öyle sorular sorabilirlerdi ki ben ve grubumuz çok zor durumda kalabilirdik. Yanıtlarımı çok dikkatli vermeyi kararlaştırdım. Biliyordum, oyunu görmedikleri için soruların hemen hepsi Türkiye’deki askeri yönetim ve sıkıyönetim üzerine olacaktı.

O gün geldi çattı. *The Daily Telegraph*, *The Times* gibi önemli Londra gazetelerinin yanı sıra, *The Northern Echo*, *Yorkshire Evening Press* gibi yedi sekiz gazeteden muhabirler gelmişti. Bir gazete kupürünün üzerine tarih atmışım: 20 Temmuz 1971’de gazetecilerle konuşmuşum. Beni en çok zorlayan *The Times*’ın muhabiri Ronald Faux oldu. Bazı sorularını “No comment” (Yorum yok) diye

1971 York Uluslararası Tiyatro Şenliği'nde temsil verdiğimiz Theatre Royal.

yanıtlamak zorunda kaldım. Yurda döndüğümüzde bizi asmadılar ama Dışişleri Bakanlığı bana soruşturma açtı ve “No comment” diyerek ne demek istediğimi sordular. Bu soruşturma iki ay sürdü, sonra bir şey çıkmayınca konu kapandı. Ama o gün gazetecilerle yapmış olduğum röportaj, yalnızca York kentinde değil, Londra’da da yayımlanmıştı. Londra’daki büyükelçiliğimiz bundan gocunmuş olmalı! Ondan sonra Türkiye gazetelerinde de bu gezimiz üzerine bir hayli yazı çıktı.

Bazı İngiliz gazeteleri ilgi çekici başlıklar atmışlardı. Örneğin, 27 Temmuz 1971 tarihli *Yorkshire Post*’un başlığı şöyleydi: “Ölmektense, susmak daha iyidir.” Bu oyunumuzun söylemek istediğinin tam tersiydi. Yazıyı yazan Desmond Pratt, oyunun çok ilginç bir adı olduğunu söyledikten sonra emperyalizme ve kapitalizme karşı olan bu oyunu övüyor ve topluluğumuzu şenliğin en ilgi çekici grubu olarak değerlendiriyordu. Bence başlık, “Susmak-tansa ölmek yeğdir” olmalıydı. Ama yazar, aydını temsil eden Öküz’ün oportünizmini ve ağzı kapatılan delikanlıyı düşünerek bu başlığı atmış olabilir.

Şenlik komitesi tarafından çıkarılan derginin 9 Eylül 1971 tarihli sayısında, Dave Farnsworth “Art of The Side Walk” başlıklı, bir sayfayı dolduran yazısında ayrıntılı bir biçimde oyunu irdeliyor ve oyun üzerindeki çalışmamı göklere çıkarıyordu. Öte yanda, York’ta yayımlanan *Northern Echo* gazetesi (21 Temmuz 1971) için sansasyon yanıyla ilgilenmiş, Ankara Üniversitesi öğrenci topluluğunun bir Marksist oyunla geldiğini, bu yüzden dönüşte başımızın belaya gireceğini yazmıştı. Anlayacağınız gibi, bunda “Manyak Ali”nin propaganda amaçlı yalanına inandıkları anlaşılıyordu.

Londra’nın *Times* gazetesi muhabiri Ronald Faux da, benzer bir başlıkla yazdığı yazısında (21 Temmuz 1971) biraz oyundan ve yazarı Sermet Çağan’la benden söz ettikten sonra, politik soruları “No comment” (Yorum yok) diye yanıtladığımı yazmıştı.

Yurda dönüşümüzden bir gece önce, öğrenciler için danslı bir eğlence düzenlenmişti. Dave geldi yanıma oturdu: “York Belediye Başkanı’yla konuştuk, isterseniz burada, İskoçya’da kalabilirsiniz. Size de York Üniversitesi’nde bir eğitimlik kadrosu bulabiliriz.”

Gözleri ıslıl ıslıldı. Kalmamızı çok istiyordu. Ben bunun olanaksız olduğunu söyledikten sonra, “Aslında İskoçya gibi, insanları sıcak ve dost olan bir ülkede kalmayı çok isterdik ama bu ailelerimiz için de şok olabilir” diye teşekkür ederek reddettim.

Ertesi sabah dönüş için otobüse binmeden önce, başta Dave olmak üzere komite üyeleri de bizimle vedalaşmaya geldiler. Dave aralarında en duygusal olandı, gözlerinde yaş vardı ve için için ağlıyordu. Çıkarıp bana piposunu verdi, “Bu, benden sana anı olsun” dedi. Ben de ona pipomu verdim. Otobüse bindiğimizde çocuklar da biraz bu-

*Londra ve York gazetecileri Türkiye'deki askeri darbe hakkında
Özdemir Nutku ile görüşürken.*

ruktu. Biri: “Hocam, bunlar da bizim gibi çok duygusal insanlar, ben İngilizleri böyle bilmezdim.”

“Oğlum, bunlar İngiliz değil, İskoç. Bunlar İngilizlerden daha dost canlısıdır. İrlandalılar da İngilizlerden farklıdır. Bu adada yaşayanlar genetik olarak birbirinden farklıdır; değişik karakterde insanlardır” diye düzelttim. Trabzonlu, “Valla, ben bunları çok beğendim, insan bundan daha iyi ağırlandı, çok sevdim” dedi.

“Öyleyse hiçbir zaman önyargıyla hareket etme.”

“Haklısınız hocam.”

Rizeli altta kalmamak için “Güzel kızları var” dedi. Dönüş yolculuğumuz sorunsuz geçti, çünkü şoförler kaldıkları evlerde çok güzel ağırlandı ve ikisi de komünist sandıkları İskoçları çok beğenmişlerdi.

Sermet Çağan'lı yıllar

Ayak-Bacak Fabrikası'nın yazarı, Türkiye tiyatrosunun devrimci, dinamik, cylemci oyun yazarı, titiz, döneminin en ilgi çekici yönetmeni Sermet Çağan'dan, kısaca da

olsa söz etmek isterim. Ama her şeyden önce mangal gibi yüreği, el değmemiş duyguları, pırıl pırıl zekâsıyla büyük bir insandı. Doğruyu gören ama kesin kararını vermeden önce bunu başkalarıyla tartışan, kendi kafasında bir senteze varmadan adım atmayan ve çoğu kimsede bulunmayan özeleştirici gücünü sahip bir dost. Kendi alanında birçok kimseden bilgili ama herkesten çok öğrenme çabası içinde, bilinçli, ama bu durumunu kendi çıkarına yontmayan bir bilge de diyebiliriz onun için.

Sermet'in bilime olan saygısı, kendine olan saygısından kaynaklanıyordu. Benden iki yaş büyüktü ama başkalarının yanında bana hitap ederken söze hep "hocam" diye başlayarak beni utandırırdı. Adımı, yalnızca mektuplarında ve akşam keyfiyle boğazda demlenirken kullanırdı. Başkalarının yanında onun "hoca"sıydım. Kendine güvenen bir insan olarak, bilse de bilmese de İstanbul'dan telefonla beni arar ve fikrimi sorar ya da belli bir konuda ona yazarak bilgi vermemi isterdi. Altmışlı yılların başında başlayan çok sıkı dostluğumuz onun ölümüyle noktalandı.

Çok iyi anımsıyorum: *Yaprak* dergisinin çıktığı yıllardı; İstanbul'da henüz şiire başlamış birkaç gençtik. Birkaç şiiri yayımlanmış çiçeği burnunda şairler olarak hayran olduğumuz Orhan Veli, Melih Cevdet, Oktay Rifat'ın Çiçek Pasajı'ndaki masalarına oturabilmek için aylarca beklemiştik. Yine büyüklerden Ercüment Behzat'ın aracılığıyla onlarla tanışabilmiştik. Şimdi herkes şair oldu. Kimse kimseyi takmadığı gibi, kimse de şairleri takmıyor.

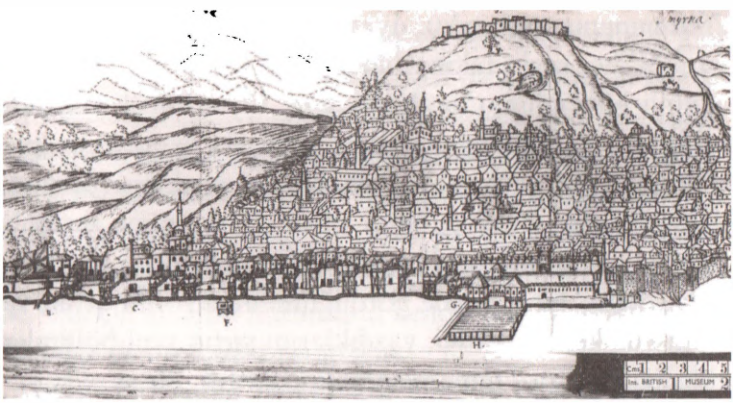
Sermet Çağan, 5 Ağustos 1970 günü, öğleden önce saat 11:00'daki provasına gitmek üzereyken bir takside yaşama "eyvallah" dedi. 41 yaşındaydı. Arkasında, *Ayak-Bacak Fabrikası*'nı, *Öyle Bir Hikâye*'yi, (sonradan benim de emeğim olan) *Savaş Oyunu*'nu ve *At Gözü ile Türkiye*

70 fragmanlarını bıraktı. *Ayak-Bacak Fabrikası*'nda olduğu gibi, her şeyin takma olduğu, üstelik yanlış "monte" edilmiş bir toplumu bırakarak gitti. Oysa büyük yoksunlukların onu boğmaya çalıştığı, alicengiz oyunlarının parende attığı bir çevrede, yepyeni bir evreye girmişti Sermet; daha doğrusu Türkiye oyun yazarlığının önüne gerilmiş perdeyi çekip indirmişti aşağıya; her şeyi daha saydam, daha doğru bir biçimde gördüğüne inanıyordu artık; ve belki yüz kez düzelttiği, yazdıklarını yırtıp yeni bölümler eklediği *At Gözü* tamamlanmak üzereydi. Bir çırpıda yazılan oyunların iyi olduğuna inananlardan değildi. Ne de her yumurtladığını altın sananlardandı. Üstün zekâsı her an yanlış yapabileceğini, büyük bir yaratmanın yanı sıra, kusurlu bir şey çıkarabileceğini söylüyordu ona. İşte bunun için de, az ve öz yazan bir yazardı Sermet.

Oyunları uluslararası şenliklerde ödül aldı, oyun düzenleri beğenildi ve en iyi dereceye layık görüldü. Oyunları yabancı dile çevrildi ve tekrar tekrar oynandı. Bütün bunlara saygımız var. Ancak Sermet'in kişiliği, yapıtlarından da büyüktü. Kısa yaşamı içinde çok şeyler verdi bu ülkenin tiyatrosuna ve tiyatroyla ilgilenen gençlerine.

Köln'e dönüyorum

Ben, Köln'de indim, Ümit'i ve öğrencileri yolcu edip pansiyona döndüm. Birden bir yalnızlık bulutu sardı beni. Ama çalışmaya başladığımda bulut dağıldı ve güneş açtı. İki hafta sonra, Kopenhag'daki ITI (International Theatre Institute), yani Uluslararası Tiyatro Enstitüsü Kongresi'ne gitmem gerekiyordu. Ama önce araştırmalarım için kolları sıvadım. Bursum oldukça iyiydi ve bana orada burada araştırmama yetecek para veriyordu.

Dr. Covel'in gemiden çizdiği İzmir'in genel görünümü, Kadifekale'nin altında amfityatro.

Ben de Londra'ya gidip British Museum belgeliğinde çalışmaya başladım ve çok güzel belgeler buldum. Hele bunlardan biri Dr. John Covell'in 1671 ile 1677 yılları arasında, İstanbul'daki elçilik rahibi olarak görev yaptığı yıllarda İzmir, Bergama, Efes, Manisa, İstanbul, Edirne'de gördüklerini tarafsız bir gözle, kendi elyazısıyla yazdığı notlardı. Bundan bana Metin And söz etmişti, onun için de ilk baktığım yazmaydı. O zaman fotokopi makinesi olmadığından, ücreti karşılığı fotoğraflarını çektirip aldım. Kaldığım üç gün ve gece kütüphane kapanıncaya kadar çalışıp daha başka İngiliz gezginlerinin kitaplarından notlarımı aldım. Bazılarının da fotoğraflarını...

Dr. Covell her gördüğünün çizimini yapmış, çizimleri kargacık burgacık da olsa görene bir fikir veriyordu. Hatta gemisi İzmir Limanı'na girdiğinde, gemide kalarak İzmir'in panoramik bir görünüşünü de resmetmiş. O resimde, Kadifekale'nin hemen altında bir açık hava tiyatrosu olduğu görülür. Oysa ondan bir yıl sonra, 18. yüzyılda İzmir'e gelen Fransız gezgin Antoine Galland da gemiden İzmir'in panoramik bir resmini yaptığı halde, resminde bu

tiyatro yoktur. O zaman, bu tiyatronun 17. yüzyıl sonrası taşlarından yararlanılarak evler yapıldığı varsayımını doğrular. Bu resmi, İzmir Büyükşehir Belediyesi'ne verdiğimde çok ilgilendiler, şimdi o bölgeye bir amfiteatro yapma projesi gündeme geldi.

Dr. Covel ayrıca Efes ile Bergama'da sit alanlarındaki taşları numaralamış. Bu ne içindi pek anlamadım. Manisa'da gördükleri arasında, âşıkların atışmasını ve meddahı da gördüğünü belirtiyor. Bu rahibin, ayrıntılara çok dikkat ettiği de anlaşılıyor. Bir casus gibi her şeyi öğrenme özelliği de var. 1675'teki şenlik için bu yazmadan çok şey öğrendiğimi söyleyebilirim.³

Kopenhag'daki ITI Kongresi

Kongreye giderken Göttingen yolumun üstündeydi. Spiros ve kaldığım yurt hâlâ oradaydı. Köln'den Göttingen'e otobanla 291 kilometre kadardı. Bir sabah arabama atladım ve otoban üzerinden aşağı yukarı üç saatte Göttingen'e vardım. Önce Olaf Brennhovd'u ve eşini görmeye gittim, yaşlanmışlardı. Ama beni görünce ailemmiş gibi çok sıcak karşıladılar. Herr Brennhovd, yıllar önce Türkiye'ye dönmememi, onlarla kalıp Berlin'de açacağı öğrenci yurdunun baş tutor'u olmamı istemişti. Ben de nazıkçe reddetmiştim çünkü aklım fikrim tiyatroda ve Türkiye'deydi. Herr Brennhovd'a, Spiros'u nerde bulabileceğimi sordum. Göttingen Devlet Hastanesi'nin başhekim yardımcısıymış.

Hastanede, Spiros'la görüştüm, saçları iyice ağarmıştı. "Gel, yemeğe gidelim" dedi. Ama eski neşesinden fazla bir şey kalmamıştı. Nedenini sorduğumda, sanki bir an

3 Bkz. Ö. Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972; 2. baskı, Ankara, 1987.

önce nedenini anlatmak istiyormuş gibi başladı. “Özdemir, sen kendi yurduna döndüğün için akıllılık ettin. Ben burada bu Almanlara yaranmak için Ortodoksluğu bırakıp Katolik ve Alman vatandaşı oldum. Bir Almanla evlendim, şimdi iki kızım var. Ama bir türlü yaranamadım. Bize burada ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapıyorlar. Bak şimdi, başhekim olan benden yaşça genç bir Alman. Deneyim ve doktor olarak ondan daha kıdemli ve deneyimliyim. Başhekimlik benim hakkımdı.”

Ben de onu teselli etmek için: “Yahu, Spiros, bunları dert etme. Bak iki kızın varmış, onları yetiştir, istediğinde Yunanistan’a gidebilecek maddi durumun da var. Boş ver bunları.”

Sonra doğal olarak eski anılardan konuşmaya başladık. O zaman biraz neşesi yerine geldi. “Hadi eve gidelim, seni eşimle tanıştırayım.” Ama evde kimse yoktu. Eşi bir pusula bırakmış: “Hemen döneceğim, kızların okuluna gidiyorum” diye yazmıştı. Neyse, eşini görmeden oradan ayrıldım ve Kopenhag’daki Uluslararası Tiyatro Enstitüsü’nün (ITI) kongresine gitmek üzere yola çıktım.

Önce haritada hangi yoldan gideceğimi, yolun kaç saat süreceğini öğrendim. Otoyol ile Dortmund ve Bremen üzerinden Hamburg’a gidecek, bir gece Hamburg’da kalacaktım. Sonra, ertesi sabah uzun bir köprüden geçip Korn’dan kalkan feribota yetişmem gerekecekti. Neyse, her şey istediğim gibi oldu.

Kongreyi düzenleyenler, uzak yerlerden gelecek delegeleri düşünerek Hilton Havaalanı Oteli’nde yer ayırtmıştı. Kongrenin ilk gününde, iki otobüs delegeleri kongrenin yapıldığı görkemli bir binaya götürdü.

Hiç bilmediğim yabancı bir diyara gidince hangi yoldan gidiliyor diye bazı işaretler koyarım. Otele dönüşte, yine aynı şekilde yol boyunca işaretlerimi koydum. Kongre

binasına giden yolların çoğu tek yönlüydü. İkinci gün, arabamla kongre binasına gittim ve park ettim. O gece yemekte, İskoçlar yanıma geldi: “Herhalde, siz Kopenhag’ı çok iyi biliyorsunuz, bu sabah arabanızla geldiniz!”

“Hayır, bu Kopenhag’a ilk gelişim.”

“Bizim de öyle, biz de arabayla geldik ama yolları karıştırırız diye otobüsle gidiyoruz. Yarın sabah bizi de alır mısınız?”

“Hay hay, memnuniyetle.”

O sabah, yine işaretlerime dayanarak ve yolları karıştırmadan toplantıya geldik. İskoçlardan biri, bana inanmamıştı: “Bu imkânsız, ilk kez gelseydiniz böyle rahatça araba süremezsiniz.”

Ben gülümseyerek, “Bana hâlâ inanmıyorsunuz ama benim yön bulma yeteneğim iyidir. Bir kere görmem yeterli” deyince akli biraz yatar gibi oldu. Toplantıya girerken, bana inanmayan kişi yanıma geldi: “Size teşekkür etmek için bu gece şaraba bize davetlisiniz.”

“Teşekkür ederim ama mutlaka bir karşılık gerekli değil.”

O zaman gülerek esprisini patlattı: “Bakın, İskoçlar bütün dünyada cimrilikleriyle tanınmıştır, aksini kanıtlamamız için bize bu fırsatı vermelisiniz.”

Bu sözler hoşuma gitti, daveti kabul ettim. O gece İskoçlarla çok güzel bir gece geçirdiğimi anımsıyorum. Kongre bitinceye kadar, her sabah onları toplantıya ben götürdüm ve gece de yemekte hep onlarla birlikteydim. Ayrılırken de birbirimizi evlerimize davet ettik ama her zamanki gibi bu lafta kaldı.

Şarap uzmanı Jean-Pierre

Köln’e döndüğümde yoğun biçimde çalışmaya başladım. Sabah 10’dan itibaren kütüphanelerde çalışıyorum, öğle-

den sonra aldığım notları düzenliyor, akşama doğru da bir yere oturup kahvemi ya da şarabımı içiyordum. Ren Havzası'nda çok üzüm bağı vardı ve şarapları çok güzeldi. Bir gün yine düşünceye dalmış şarabımı içerken iriyarı, pembe yanaklı, mavi gözlü bir genç masama geldi: "Özür dilerim rahatsız ettim, benim adım Jean-Pierre, sizi on yıl kadar önce Nancy'de görmüştüm, siz tiyatro yönetmenisiniz, değil mi?"

Ben biraz şaşırmıştım ama kendimi toparlayıp "Buyrun, oturun" dedim. Zaten o da dünden razıymış ki, teşekkür edip oturdu.

"Siz Nancy'de mi yaşıyorsunuz?"

"Hayır, Dijon'da ama orası bize çok yakındır. İki saatlik bir yoldur. Ben motosikletimle 1,5 saatte varırım. Festivallerde oyun izlemeyi sevdiğim için hep oraya giderim. Sizi de topluluğunuzla 1967'de orada gördüm. Daha da önce gelmişsiniz ama o yıl ben gelemedim." Ben laf olsun diye, ona hoşlanacağını umduğum bir soru sordum: "Kaskınızdan ve giyiminizden belli ki siz motosiklet seviyorsunuz, değil mi?"

"Evet, bir hobim de bu."

"Markası?"

"Kawasaki, çok hızlıdır."

Jean-Pierre'in saf bir hali vardı. Şehirliden çok Fransız köylüsüne benziyordu.

"Burada üniversiteye mi gidiyorsunuz?"

"Evet, şarapçılık okuyorum. Dijon'da babamın bağları var, şarap üreten bir de fabrikamız var." Yanaklarının pembeliğini o zaman anladım. Şaraptan anlıyor ve bir hayli de içiyordu. Bu genç çocuk beni pek ilgilendirmemişti ama ilerde onunla sıkı dost olacağımızı da hiç aklıma getirmemiştim.

Bir gün pansiyon sahibi “Size telefon var” dedi. Telefona gittiğimde:

“Ben Jean-Pierre, tanıdınız mı?”

“Evet, merhaba, Jean-Pierre.”

“Bugün, sizi bulurum diye şarap içtiğiniz yere gittim, bulamadım. Eğer vaktiniz varsa size çok kaliteli bir şarap içirmek istiyorum.”

Bir an düşündüm. Çalışmamı bitirmiştım, ben de zaten çıkacaktım.

“Siz zahmet etmeyin ben sizi alırım.”

“Adresimi biliyor musunuz?”

“Hayır, bilmiyorum, verirseniz çok sevinirim.”

Adresi verdim, az sonra gelip beni motosikletiyle aldı. Hiç bilmediğim bir şarap bahçesine gittik. Jeanne-Pierre, Moet & Chandon adlı bir şarap ısmarladı; “Bu, 56 rekoltesi, biraz pahalıdır ama değer.”

Şarap gerçekten kadife gibi yumuşaktı ve değişik bir aroması vardı.

“Hımm, harika!”

“İşte, bizim ürettiğimiz şarap bu.”

Jean-Pierre, bu sözleri gururla söylemişti. O gün şarap hakkında çok şey anlattı; şarabın önce koklandığını, sonra ağızda gezdirilerek iyice tadına varıldıktan sonra yutulduğunu öğrendim. Kırmızı, pembe ve beyaz şarabın hangi yemeklerde istendiğini biliyordum ama bunu bilmiyordum. Jean-Pierre bundan sonra Dijon’daki bağlarından ve şarap yapımından söz etti. Eğer bu güzel şarap olmasaydı, bunları pek dinleyeceğimi sanmıyordum. Kalkarken, kaskının üzerinde bir yazı gördüm. Üstünde şöyle yazıyordu: “Hastaneye götürmeden önce sakın kaskımı çıkarmayın.” Büyük bir kazada, binicinin kafatası çatladığı için, kaskın doktorlar tarafından çıkarılması gerekiyormuş.

Bundan sonra, Jean-Pierre, haftada bir iki kez beni aramaya başladı. Pek eğlenceli değildi ama motosikletiyle beni alıp kentin bilmediğim yerlerini gösteriyor, böylece onun sayesinde yaşamakta olduğum kenti iyice tanıyordum.

Mezun bir öğrencime rastlıyorum

Bir gün, ünlü Köln Katedrali'nin karşısındaki kahvede sabah kahvaltısı yaparken, bir baktım birkaç yıl önce Ankara'da bizden mezun olan Ayten Uncuoğlu geçiyor. Bilmem size de olur mu? İnsan yaban ülkelerde bir tanıdığını görünce hemen onunla konuşma isteği duyuyor. Ben de garsona "Şimdi geliyorum" diyerek sokağa fırladım ama yoğun kalabalıkta onu kaybettim. Demek Ayten buradaydı. Öğrencimi uzun süredir görmemiştim. Ne yapıyor, yardıma gereksinimi var mı diye araştırdım ve bir Alman arkadaştan onun WDR televizyonunda çalıştığını öğrendim. Alman arkadaşım bana WDR'nin telefon numarasını verdi.

Ayten, sonradan Helma Sanders-Brahms'ın yönetmenliğini yaptığı film, *Shirins Hochzeit* (Şirin'in Düğünü) adlı filmde başrol oynamış ve Locarno Festivali'nde bu televizyon filmi "En İyi Film" ödülünü alırken, filmin yönetmeni Sanders-Brahms, Frankfurt Görüntü Sanatları Akademisi'nin en iyi "Televizyon Film Yönetmeni" ödülünü almıştı. Öğrencim Ayten'in bu başarısı göğsümü kabarttı. Ayten'in bir iki film daha çevirdiğini duydum. *Şirin'in Düğünü*, ülkemizde, tutucu çevreler tarafından protesto edildi ve Ayten'e de tehditler yağdı. Bu filmde, başka bir Türk, Aras Ören, Mahmut rolünü canlandırmıştı.

Ayten, telefonda benim sesimi duyunca, o hiç kaybetmediği heyecanıyla bir çığlık attı ve buluşmak istedi. Daha

sonra görüştük ve bana Almanya'da neler yaptığını anlattı. O zaman Almanya'da da başarılı olduğunu öğrenince içim rahat etti. Onu sonra Köln'de bir daha görmedim; hem program yapımcılığı onun vaktini alıyordu hem benim araştırmalarım dönme vakti azaldıkça daha yoğunlaşıyordu. Uzun yıllar sonra ben İzmir'deyken, sağ olsun, benim için yapılan toplantıları hiç kaçırmadı. Hiç üşenmeden İstanbul'dan İzmir'deki ustalara saygı ve doğum günü kutlamama geldi.

DAAD bursumun dört ayı tamamlanmıştı ama araştırmalarım için biraz daha zamana gereksinimim vardı. DAAD merkezine bir mektup yazıp bir ay daha mühlet istedim. Bunun ayrıcalıklı bir durum yaratacağını ama yönetim kurulunun bana bir ay daha mühlet verdiğini yazdılar. Çok sevindim ve araştırmalarım kapandım, bir keşiş gibi, yalnızca yazmalar ve kitaplarla baş başa kaldım. Yurda dönüş zamanı geldiğinde, araştırmalarımın büyük bir kısmı tamamlanmıştı.

Türk Tiyatro Kongresi

Ankara'ya döndüğümde, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi'nden gelen, AKÇE Müdürü, Doç. Dr. İnal Cem Aşkun imzalı bir yazıda, 17-30 Mayıs 1975 tarihleri arasında, Türk Tiyatro Kongresi'nin düzenleneceği bildiriliyor ve bu kongrede benim de yer almam isteniyordu. Sevinçle kabul ettim çünkü İnal Cem Aşkun ile üniversitenin rektörü Yılmaz Büyükerşen'i 1961'de tanımış, o zaman öğrenci olan bu iki gencin tiyatro sevgisi beni çok mutlu etmişti. Daha önce de belirttiğim gibi, kanlarını satarak tiyatro kuran gençler arasında başı çeken bu iki genç bir tiyatro kongresi düzenleme uğraşına girmişlerdi.

O dönemde Anadolu Üniversitesi'nde ne tiyatro bölümü ne konservatuvar vardı. Bu üniversite nasıl olup da bir tiyatro kongresi yapmayı kararlaştırmıştı? Tahmin etmekte gecikmedim. Bu kongre, üniversitenin bir tiyatro okulu kurma girişiminin ilk adımı olmalıydı.

Tahminimde yanılmamıştım, kongre bitiminde Yılmaz ve İnal Cem benden tiyatro okulu için bir rapor yazmamı rica ettiler. Herhalde kongreye katılan başkalarından da böyle bir rapor istemişlerdi.

Birinci günün sabahı, ilk oturumun başkanı Prof. Dr. Melahat Özgü, konuşmacı da bendim. Ama Melahat Hanım, dersi dolayısıyla ilk oturuma yetişemediği için, onun yerine yine benden yaşça büyük olan Lütfi Ay seçildi. Lütfi Ay iyi eğitim görmüş, Fransızcadan çevirileri olan saygı duyduğumuz bir tiyatro insanıydı. Ancak şeker hastalığı olduğu için genellikle temsillerde ve uzayıp giden toplantılarda elinde olmadan uyurdu. Saat 9.30'da "Çağdaş Türk Tiyatrosunun Çözüm Bekleyen Sorunları" başlıklı konuşmamı sürdürürken bir ara seyirciler arasından belli belirsiz kıkırtılar, gülüşmeler duymaya başladım. Önce kendi üstüme alındım ama komik bir şey söylemediğim için hemen yanımda başkanlık yapan Lütfi Ay'a baktım, uyuyordu. Ne yapmalıyım diye düşürken konuşmamda vurgulamam gereken bir yere gelince, sözlerime vurgu yapıyormuşum gibi masaya sertçe vurdum. Lütfi Bey uyandı ve kendini toparladı.

Sabahın ikinci oturumunda başkan bendim, konuşmacı da "Türkiye'de Tiyatrocu Olmak" başlıklı konuşmasıyla o sırada Cumhurbaşkanlığı sanat danışmanı ve Devlet Tiyatrosu sanatçısı olan Dinçer Sümer'di. Ertesi sabah ilk oturumda başkan yine bendim. Konuşmacılar Belma Ötüş, Haşmet Zeybek ve Hikmet Altınkaynak'tı.

Kongrenin son günü, o zaman doçent olan Metin And'ın başkanlığını yaptığı panelde konuşmacılardan Ali Habib Özgentürk gelemeyince bir sürpriz oldu ve Metin And, o sırada yüksek lisans tezini yazmakta olan Hülya Alkan'ı (Nutku) kürsüye çağırdı. Hülya, 23 yaşındaydı, çok heyecanlandı, bu onun ilk rodeosu olacaktı; süklüm püklüm kürsüye geldi. Ben de onun kadar heyecanlandım çünkü bu konuda hiçbir deneyimi yoktu. Hülya, "Türkiye'de Yönetmen Sorunu" başlıklı bildirisini verdikten sonra onu ilk kutlayan Adalet Ağaoğlu oldu, onu alnından öptü, "Kutlarım, sen akıllı bir kızsın, çok iyi işler yapacağına eminim" dedi. Ondan sonra Vasıf Öngören kutladı. Başar Sabuncu Hülya'yı kutladıktan sonra, "Size bazı şeyler soracaktım ama çok heyecanlıydınız, sormaktan vazgeçtim" dedi. Doğrusu, öğrencim olan Hülya'nın bu başarısından çok memnun olmuştum. Ben de kutlama sırasına girdim. Yılmaz Büyükerşen Hülya'ya Eskişehir'de doktora yapmasını önerdi. O dönüp tezini yazarak yüksek lisansını bitirmek istediğini söyledi. Eskişehir'de direkt doktora yapma fırsatını reddetti.

Son oturum, kongrenin değerlendirilmesi üzerineydi. Doç. Dr. İnal Cem Aşkun kısa bir konuşma yaptıktan sonra değerlendirme tartışmasına başkanlık etti.

Türkiye'ye döndüğümde cadı kazanı kaynatılmaya devam ediyordu. Ben, derslerime gidiyor ve olanca enerjimle yeni kitabımı bitirmeye çalışıyordum. Bana yardımcı olmak için Farsça yazmaları, olanca işinin arasında, bu konuda üstat olan Prof. Dr. Adnan Erzi çeviriyordu. 1990 yılının 17 Mayıs'ında yitirdiğimiz bu değerli bilim insanını saygıyla anıyorum. Osmanlıca metinleri okuyabiliyordum ama Arapçalar da benim için yabancıydı, bu yazmaları da 10 Kasım 2016 günü vefat eden Prof. Dr. Ali Sevim çevirdi, onu da sevgiyle anıyorum. Her ikisi de huzur içinde yatsın.

Kitabım bitmek üzereyken, iyi bir dost olan ABD Ankara Kültür Ataşesi'nden bir telefon aldım. Benimle görüşmek istiyordu. Merakla gittim. Beni karşıladı, "Sizinle konuşmak istediğim önemli bir şey var. Bizim State Department uzmanlık bursu alanlara beş yıl sonra lider bursu verilir. Aradan yedi yıl geçtiği halde, sizi davet etmediler. Bunu onlara sorduğumda, sizin *Cumartesi* gazetesinde ABD aleyhine yazılar yazmış olduğunuzu söylediler."

"O yazılar ABD aleyhine değil, genellikle dünyadaki ırkçılığı eleştiren yazılardı. Bazı örnekleri Amerikan filmlerinden vermiş olabilirim."

“Ben de zaten öyle düşündüm, onun için işinizi hallettim ve lider bursunu kabul ettirdim. Ha, aramızda kalsın, baştaki askeri cuntanın sizinle ilgilendiği bilgisini aldım, onun için vizenizi hemen alın.”

Benim bundan hiç haberim yoktu. Ama o sırada kafamı da fazla meşgul etmedi. Pasaportumdaki önceden aldığım vize sınırsızdı. Ama yine de dostumun tavsiyesine uyarak vize dairesine gittim. Eski vizenin yanına, o tarihin vizesini gösteren bir damga vuruldu.

624 yolcu alan, iki katlı bir Boeing Jumbo Jet’le önce Londra’ya uçtuk. Londra’da bir gece kalacağımız için yolculara otel ayarlanmıştı, bir de yemek için sterlin olarak cep harçlığı verdiler. O geceyi geçirdikten sonra New York’a hareket ettik. Ama Amerika kıtasına yaklaştığımızda, Agnes adı verilen kasırganın kuyruğuna yakalandık; koca uçak deprem oluyormuş gibi sarsılmaya başladı. Herkes yeniden kemerleri takmış ve pilotun uyarısıyla ayakkabılarını çıkarmış, dizleri üstüne başlarını eğmişti. Tabii ben de...

Bagaj kapaklarının bazıları açılıyor, çanta ve paketler yolcuların üstüne düşüyordu. Korkudan bayılanlar oldu. Çığlıklar ve çocuk ağlamaları da cabası. Neyse ki bu karmaşa iki dakika kadar sürdü, bütün yolcular rahat bir nefes aldı. Aklımdan “İyi ki bu kasırganın kuyruğuymuş, ya gövdesine rastlasaydık” diye geçirdim. Ucuz kurtulmuştuk; şans yüzümüze gülmüştü. Kasırga yüzünden New York’a inemediğimiz için en yakın havaalanı olan Washington DC’ye indik.

Şimdi ne yapacaktık? Hemen hemen bütün yolcuların işi ve evi New York’taydı, benim de otelim... Ama bir yolcu çok memnundu çünkü onun işi Washington’daydı ve New York’tan buraya aktarma yapmasına gerek kalma-

mişti. Yarım ağızla o yolcuyu kutladık. Sonra bir duyuru yapıldı; iki saat Washington'da bekledikten sonra, yolcuları bir hava aracı New York'a götürdü. Bu hava aracı "Shuttle" (hava otobüsü) denilen, bizdeki eski tramvaylarda olduğu gibi, biletlerin uçağın içinde kesildiği küçük bir uçaktı; çünkü Washington'dan New York'a sadece 15 dakika sürüyordu, yani kalkması ile inmesi bir oluyordu. Ama geldiğimiz uçaktaki yolcuların biletlerini, doğal olarak, bizi ABD'ye getiren havayolu şirketi üstlendi.

Bu kez kalış sürem yalnızca bir aydı ve aklımda sadece Off ve Off-off Broadway tiyatroları vardı. O yıl, 1972 yılında Amerikan toplumunda çok değişik toplumsal olaylar yaşanıyordu. Gençlikte hoşnutsuzluk had safhadaydı. Sık sık toplu yürüyüşler oluyor, Vietnam Savaşı dolayısıyla savaş aleyhine gösteriler düzenleniyordu. Herkes kendine göre giyiniyor, hippiler, şarkıcılar, burjuvayı şoke edici eylemler yapıyorlardı. Yeni pop müzik tarzları çıkıyor, gençler kapitalist Amerikan rejimine ve özellikle de o sırada ABD'nin Vietnam Savaşı'nda yenilmesine ve çok insan kaybedilmesine neden olan Başkan Nixon'u eleştiriyorlardı. Hatta turistik yadigârlar satan dükkânlarda, klozette ıkmaktan yüzü kıpkırmızı olmuş Nixon bibloları yok satıyordu. Vietnam Savaşı, yurda dönen askerlerde çeşitli travmalara neden olmuştu. Dünyanın en güçlü ordusuna sahip olan ABD, ilk kez büyük bir yenilgi tatmıştı. Elbette, yazarlar ve sanatçılar bundan etkilenmişlerdi. Sık sık gösteri yapıyorlardı. Tiyatrolar da aynı başkaldırıyı sürdürüyor, sık sık yasaklamalar ve tutuklamalar oluyordu.

Broadway, eskisi gibi, kapitalistlerin sağladığı sermayeyle müzikalleri sürdürüyordu. İlk gelişimde, bu bursu veren Dışişleri Bakanlığı beni yönlendirmişti. Bu kez ben istediğimi görecektim. New York'a indiğimde, yine Times

Meydanı'nda, bu kez yeni bir otelde yer ayırtmışlardı. Tiyatrolara ve Lincoln Center'a çok yakın Crowne Plaza'da, 20. kattaki odama yerleştim.

Dışişleri Bakanlığı'nın eğitim bölümü otelden birkaç blok ötedeydi. Yürüyerek on dakika kadar sürüyordu. Beni yine temiz giyinmiş bir memur karşıladı. Memura, "Bu kez, 'underground' (yeraltı) tiyatroları görmek istiyorum" dedim. Memur, biraz bozuldu çünkü bunların çoğu Başkan Nixon'a ve hükümete karşı olan tiyatrolardı. Belli etmemeye çalışarak "Ama niye?" diye sordu.

"Daha önce Broadway tiyatrolarını gördüm, yine birkaçını göreceğim ama okuduğum yazılara göre birtakım ilginç tiyatrolar varmış. Çağdaş tiyatro adına bir akademisyen olarak onları incelemek istiyorum" deyince, biraz durakladıktan sonra bana yalnızca şöyle dedi: "Ama o zaman, bizim dairenin bundan hiç haberi olmasın, siz Washington'daki ajansınızla bunu ayarlayın. Bizim bundan haberimiz yok, anladınız mı?"

Teşekkür ederek oradan ayrıldım.

Washington DC'deki ajansım ve orada izlediğim tiyatro oyunları

Ertesi gün, Washington'daki ajansıma gittim. Bu kez, bir buket kırmızı gül aldım. Biliyorum, kırmızı gül sevgililer içindir. Ama bu güllerle bürodaki kadınlara "sizi seviyorum" mesajı vermek istiyordum. Çünkü bir erkeğin bir kadına kırmızı gül götürmesi ABD'de sıradışı bir şeydi. Büroya girdiğimde bütün kadınlara birer gül verdim. Hepsi teşekkür edip "Kim bu?" diye arkamdan bakıyorlardı. Büro şefi olan, 35 yaşlarında, sevimli bir kadındı, elimde kalan üç gülü de ona verdim. Kendimi tanıttım.

Sonradan adının Sophie olduğunu öğrendiğim bu sevimli hanım, “Şimdiye dek bu kadar zarif bir konuğumuz olmamıştı” diye iltifat etti ve beni öğle yemeğine davet etti.

New York’ta görmek istediğim tiyatroları ve görüşmek istediğim tiyatro adamları üzerine programımızı bir saat içinde hazırladık. Sophie, “Hadi, yemeğe gidelim” dedi, Güllerin bu kadar etkili olacağını hiç düşünmemiştim. Yemekte beyaz şarapla, güzel bir balık tabağı vardı. Çok beğendiğim bir kadeh beyaz şarap eşliğinde yemeğimizi yedik. Burada, çoğu memurun öğle yemeği, genellikle ayaküstü “hot dog” ve bira ya da hamburgerle koladır. Bu yemek pahalı olmalıydı. Yemeğimiz bitince garsona hesabı getirmesini söyledim. Sophie’den ummadığım bir tepki geldi, “Dr. Natkı, sizi öğle yemeğine ben davet ettim, bu hareketiniz biraz yanlış olmuyor mu?” Ben “Women’s lib” denim,¹ “rica ederim, ben ödeyeceğim”.

Ben özür dileyerek, “Bizim törelerimize göre, genellikle erkekler öder, özür dilerim”.

“Zararı yok, kocamdan biliyorum, o da Mısırlıdır. Sizin gibi hesabı o ödemek ister. Bunun için de tartışıp dururuz.”

Sophie, bir hayli tutan hesabı ödedikten sonra yolda giderken, “Size ev adresimi vereyim, kocamla da tanışsınız. Müslüman olduğunuz için o da memnun olacaktır. Sonra da Kennedy Center’de, *Jesus Christ Super Star* (Hazreti İsa Süper Yıldız) müzikaline gideriz. Ne vakittir görmek istiyordum. Siz vesile oldunuz”.

1 “Women’s Liberation Movement”, 1960 yılında ABD, Britanya Birleşik Krallığı ve gelişmiş ülkelerde başlayan bir hareket. İnsan hakları açısından kadınların da erkeklerle aynı haklara sahip olma düşüncesiyle, Başkan J. F. Kennedy döneminde hayata geçirilmiş, 1970’lerde doruk noktasına ulaşmıştır.

Ayrıldıktan sonra düşündüm, “Feminist bir kadınla bir Arap’ın evliliği nasıl olur?” diye. Yanımda ne olur ne olmaz diye bir şişe rakı getirmiştım. Beni evine davet eden Sophie’nin kocasına bunu veririm diye, yakın bir içki ve tütün dükkânında rakıyı güzel bir paket yaptırdım. Bunun karşılığında, bir pipo tütünü aldım. Dükkân sahibi, “Bu içkiyi tanımıyorum, acaba siz bundan bana sağlayabilir misiniz?” diye sordu. Gülümseyerek, “Ben tüccar değilim, akademisyenim” deyince adam, üzerinde durmadı.

Sophie’nin kocası, rakıya çok sevindi, “Uzun zamandır içmemiştim” diyerek hemen açtı. Bir kadeh karısına, bir kadeh bana, bir de kendine rakı koydu. Ben Sophie’ye baktım, beğendi mi diye. “Hımm, değişik ama güzel, neyle yapılıyor?”

“Üzüm ve anasonla.”

“Çok güzel... Hadi, geç kalmayalım.”

Baktım kocası bizimle gelmiyor, “Benim müzikalim bu” dedi ve kendine bir kadeh daha koyup televizyonu açtı. Biz evden çıktık. “Kadın, Arap’ı bu özgürlüğe iyi alıştırmış” diye düşünmekten kendimi alamadım.

Kennedy Center’da izlediğimiz bu müzikal bir “rock” operaydı. İsa rolünde, Afrikalı-Amerikan bir sanatçı vardı. Bu da ABD seyircisi için bir hayli anlamlıydı. 1970 yılında, bu “rock opera”nın librettosunu Tim Rice, bestelerini de Andrew Lloyd Webber yapmıştı. 1971’de dünya prömiyeri Broadway’de yapılmıştı. Çoğu müzikalde olduğu gibi bu eserde de müziksiz hiçbir diyalog yoktu. Konu, İsa’nın ölümünden bir hafta önce başlıyor ve havarileriyle ilişkilerini ele alıyordu. İsa’nın halk tarafından sevilmesini önemsememesi, havarilerin ikiyüzlü tutumu, İsa’yı yapayalnız bırakışları, Peter’ın sözünden dönüşü, günümüzün sorunları açısından çok iyi bestelenmiş bir “rock” müzi-

ğiyle ifade ediliyordu. Sürekli aksiyonu olan bir tiyatro yapısından çok, şarkı ve çeşitli danslarla gelişen ve çeşitli epizodların bir araya gelmesiyle kurulu olan *Jesus Christ Super Star* ustaca şarkı söyleyebilen ve bedensel hareketleri üstün oyuncular tarafından oynanıyordu.

İsa bir siyahi oyuncu ve ona ihanet eden Yehuda, sarı saçları beline kadar uzamış, sakallı bir genç oyuncu tarafından oynanıyordu. Kral Hirodes, cinsel yönden sapık bir erkeğin giyinişi, hareketleri ve dansıyla sunuluyordu.

Gördüğüm temsilde İsa'yı Ramon Evans, Yehuda'yı R. K. Milford, Maria Magdalena'yı Judy Kaye, Pilatus'u L. Courtryman, Hirodes'ı da Kris Johnson canlandırıyordu. Yehuda'nın İsa'ya nasıl ihanet ettiğini gösteren bu müzikal, İsa'nın çarmıha gerilmesiyle son buluyordu. İncil'de bulunmayan bir yorum da vardı. Bu, İsa ile Yehuda İşkar-yot arasındaki siyasal karşıtlıklardan doğan tartışmaydı. Oyunda İsa'nın ve havarilerinin psikolojik durumları da konu ediliyor, buna uygun müzik parçaları da yorumu vurguluyordu. Yazar ve besteci bu müzikalle o günün ABD'sine göndermede bulunuyordu. Modern yaşamın ve halkların kendi istemleriyle değil, politikayla yönlendirildiğine vurgu yapıyordu. Kısacası bu yapıt, o güne kadar seyrettiğim Broadway müzikallerinden farklıydı; politik göndermeleriyle ABD'nin dış politikası ve ülkenin iç sorunlarının eleştirisi yapılıyordu.

Sophie, temsilden sonra, henüz bir otelde yer ayırtmaya vakit bulamadığımız için, onlarda kalmam konusunda ısrar etti. Akrabalarının evinde bile kalmaya çekinen biri olarak böyle bir öneri beni huzursuz etti. Ama yapacak bir şey yoktu. Belli ki Sophie'ye vermiş olduğum güllerin etkisi hâlâ sürüyordu. Eve gittiğimizde, Arap kocası evde yoktu. Ben kalmak istemedim ama Sophie, "O da benim gibi özgür, istediğini yapar" dedi. Bu serbest evlilik-

lere aklım ermiyordu. Kendimi biraz huzursuz hissetsem de o gece, ajansım Sophie'nin evinde kaldım. Ertesi gün, Sophie beni Washington'da bir otele yerleştirdi. Böylece, programıma aldığım oradaki dört oyunu izleyebilecektim.

İzlediğim oyunlardan ikincisi, sözlerini Peter Stone'un yazdığı, melodilerini Sherman Edwards'ın bestelediğı 1776 idi. Oyun ABD'nin başlangıcı ve bağımsızlık bildirisinin yayımlanması üzerine kurulmuştu. Bu tür oyunlardan oldukça farklıydı. 18. yüzyılın sonunda, bağımsızlık için toplanan 13 eyalet delegesinin tartışmalarını, kavgalarını eleştirel bir tutum içinde zaman zaman buruk ve alaylı bir açıdan gösteriyordu. Oyunun beğendiğim yanı, bu toplantıdaki tarihe mal olmuş kişilerin zaafıları, güçleri, çirkinlikleri ve sevimliliklerinin tarafsız bir şekilde verilmesiyle oyuna gerçekçi bir açı kazandırmasının yanı sıra, günümüzün demokratik toplantılarındaki yüreksizliğı, çıkarı ve oportünizmi ele almasıydı. John Adams'ın idealizm içindeki sertliğı, Benjamin Franklin'in esprili çekimserliğı, Thomas Jefferson'ın bildiriye kaleme almadaki gevşekliğı, New York delegesinin her oyda çekimser kalması, oyunun sonunda bağımsızlığa evet deyişi ve İngiliz sultanı altında yaşamının doğruluğuna inanan John Dickinson'ın bağımsızlık düşüncesine karşı durması, yarı belgesel, yarı eleştirel bir yönelişi sağılıyordu. Oyunu sahneleyen Peter Hunt, daha çok konuşmaya dayanan bu oyunu, temiz ve doğru bir çalışmayla izlenebilir bir duruma getirmişti. Bu uygulamanın en büyük başarısı Jo Mielziner'in dekoru ile ışıklama düzeniydi.

Yine İsa'yı ele alarak günümüz sorunlarına ışık tutan başka bir müzikli oyun, Abraham Lincoln'un, tiyatro seyrederken, bir oyuncu (John Wilkes Booth) tarafından locasında öldürölmesini ele alan *Godspell*'i² Ford Tiyatrosu'nda izledim. Bu müzikal, John-Michael Tebe-

2 Eski İngilizcede, *Bible*, yani İncil anlamında.

lak tarafından düşünölmüş ve ilk kez sahneye çıkarılmıştı. Oyundaki çeşitli besteleri de Stephen Schwartz yapmıştı. İzlediğim oyunun yönetmeni Nina Faso'ydu. İncil'deki "Matta" bölümü, bu oyunun kaynağıydı.

Bu oyunda İsa, baş palyaçoıydı. Havarileri de İsa'nın yardımcı palyaçolarıydı. Dekor kullanmadıkları bu oyunda mekân değişimi çok ekonomik bir şekilde yükseltir, levhalar ve ahşap eşyalarla yapılıyordu. Bu oyunun tiyatral yanı, *Jesus Christ Süper Star*'dan daha başarılıydı. Ama besteleri, biri dışında, onunkiler kadar iyi değildi. Bu oyunun sirkteki soytarılarla geliştirilmiş olması, ele alınan soruna ironik bir hava getirmişti.

Washington DC'ye 70 kilometre kadar uzaklıktaki Olney kasaba tiyatrosunda sergilenen, eleştirmenlerin övdüğü bir oyunu da izlemek için programıma almıştım. Bu, Paul Zindell'in *Aydaki İnsana Gamma Işımlarının Etkisi Kadife Çiçekleri* (*The Effect of Gamma Rays on Man-in-the-Moon Marigolds*) adlı yapıtıydı. Ülkemizde *Kadife Çiçekleri* adıyla oynandı.

Yer yer içli bir atmosfere giren bu oyunda, günümüz insanının çeşitli ruhsal çelişkileri gösterilerek çağımız insanındaki değişimler ve bu değişim karşısında şaşırın eski kuşakların yaşamlarından bir kesit veriliyordu. Oyunun en beğendiğim yanı oyunculuk oldu. Meg Myles'in usta oyunu, Vivienne Shub'ın yaşlı kadındaki zaman ölçüsü ve kompozisyonu, K. Baumann, J. Harmon gibi genç ve yetenekli oyuncuların diğer deneyimli oyuncuların yanında sırtmamaları, iyi bir takım oyununun çıkmasını sağlamıştı.

New York'a dönüyorum

Bu, bir aylık gezimde New York'ta gördüğüm oyunların büyük bir ağırlığı vardı. Yeni tiyatronun temel yönelişlerini

asıl bu sanat kentinde izleyecektim. New York'ta izleyeceğim 21 temsil arasında The Living Theatre, Open Theatre, Mercer's Art Center'de üç oyun; biri *Proposition* (Öneri), diğeri Fernando Arrabal'ın *And They Put Handcuffs on the Flowers* (Ve Çiçeklere de Kelepçe Vurdular) adlı yeni oyunu ve Ken Kesey'in romanından Dale Wassermann'ın 1963 yılında sahneye uyarladığı *One Flew Over the Cuckoo's Nest* (Biri, Guguk Kuşunun Yuvası Üstünden Uçtu – bizde *Guguk Kuşu* adıyla oynanan yapıt). Greenwich Village'teki Judson Kilisesi'nde yeni bir *Jan Dark* oyunu izleyecektim. Bunlardan sonra Ellen Stewart'ın La Mamma tiyatrosuna gidecek ve Lee Strasberg'in oyunculuk laboratuvarında gözlemci olarak derse girecektim. Ayrıca bazı tiyatro eleştirmenleriyle konuşacaktım ve Central Park'taki Delacorte tiyatrosunda Stacy Keach'in *Hamlet*'ini izleyecektim. Böylece bir ay içinde Washington DC'de gördüklerimle birlikte 25 oyun izlemiş olacaktım.

Eleştirmen Henry Hewes ile görüşme

Ben de o sırada *New York Times* gazetesinin ünlü tiyatro eleştirmeni Brooks Atkinson'la görüşmek istiyordum. Ama olmadı çünkü bazı oyunları görmek için Londra'ya gitmişti. Bu kez haftalık *Saturday Review* dergisinin tiyatro eleştirmeni Henry Hewes'dan randevu alındı. Hewes, Brooks Atkinson ve diğeri birkaç eleştirmenle birlikte, 1935'te, New York Drama Critics Circle'ı (New York Tiyatro Eleştirmenleri Çevresi) kurmuşlardı. Her ne kadar Hewes, Atkinson'un desteklemesiyle tiyatro eleştirisine soyunduysa da New York'ta hatırı sayılan en önemli eleştirmenlerden biriydi. 2006 yılındaki ölümünden sonra da onun adına New York Sahne Tasarımı Ödülü kurulmuş-

tur. Hewes, yerli ve uluslararası tiyatrolar konusunda bir otorite sayılıyordu ve tiyatro ödülleri başlatan da oydu. Onunla görüşmem ilginç olabilirdi.

Haftalık bir yazın ve sahne sanatları dergisi olan *Saturday Review* dergisinin bürosuna gittiğimde Mr. Hewes beni bekliyordu. 54-55 yaşlarında, takım elbiseliydi, kravatını gevşetip yakasını açmış, ceketini oturduğu koltuğun arkasına asmıştı. Yerinden kalkıp beni güler yüzle karşıladı. Çok sempatik, sıcak biriydi. O anda ona kanım ısındı ve ilk sorumu sorduğumda, içtenlikle anlatmaya başladı; Annesi Margaret bir tiyatro yapımcısıymış. Bu yüzden daha 10 yaşlarındayken tiyatroyla ilgilenmeye başlamış. Tıp Fakültesi'nin hazırlık sınıfındayken İkinci Dünya Savaşı çıkınca askere gitmiş. Savaşın sonu 1945'te, ilgilenildiği tiyatro öğrenimi için girdiği Columbia Üniversitesi Tiyatro Bölümü'nden 1949 yılında mezun olmuş. Önce *New York Times* gazetesinde getir götür işlerinde çalışmış. O gazetenin tiyatro eleştirmeni Brooks Atkinson, ondaki tiyatro yeteneğini sezince, onu tiyatro eleştirileri yazması için teşvik etmiş.

“Ona çok şey borçluyum” diyen Mr. Hewes, haftalık *Saturday Review* dergisinde ikinci tiyatro eleştirmeni olarak yazmaya başlamış. 1955 yılından itibaren de 38 yaşında, o derginin birinci tiyatro eleştirmeni olmuş. Genç yazarları tiyatroya özendiren ilk eleştirmen olarak tanınmış. “Özellikle Avrupa'daki genç oyun yazarlarını izlediğimden, buradaki yetenekli gençlerle uğraşmayı bir sorumluluk olarak gördüm” diyen Hewes'a sordum: “Yani onlarla dramaturgi çalışması mı yaptınız?”

“Hayır sadece bazı atölye çalışmalarına katılıp oradaki genç yazarların ne yapmaları gerektiğini belirttim. Bunlardan biri de Open Theatre'daki çalışmalardır. 1960-1964

arası da bu genç yazarların oyunlarını kapsayan seçkiler yayımladım.”

“Evet, o kitaplarınız bende de var. Ama ben, bizdeki genç yazarların seçkilerini yayımlayacak bir imkân bulamadım” deyince bu kez o bana sorular sormaya başladı. Ben yazdığım gazete ve dergilerden bahsettikten sonra bir soru daha sorma fırsatını buldum. “Kendinizi nasıl bir tiyatro eleştirmeni olarak görüyorsunuz?”

O gülümseyerek: “Bu sorunuzda bir tuzak seziyorum.”

“Yok, tuzak değil bu. Ankara’da bir Amerikalı dostum, tiyatro eleştirmeni olarak beni size benzetmişti, onun için merak ettim.”

Bu kez yüzü ciddi bir ifade aldı: “Kimse kimseye benzemez düşüncesindeyim. Ama şu ipucunu verebilirim. Ben eleştirilerimde olabildiği kadar olumlu bir hava yaratmak isterim. Beğenmediğimi de kırmadan eleştirmeye çalışırım. Siz de öyle misiniz?”

“Aşağı yukarı ama bir noktada ucuz, halka bir şey vermeyen, boş güldürülere karşıyım.” “Öyleyse, siz radikal-siniz” dedi nazikçe.

“Ben buna radikal demezdim, belki dünya görüşüm buna neden oluyordur. Ben eğlence tiyatrosuna karşı değilim ama sırf para kazanmak için tiyatroya benzemeyen gösteriler düzenleyen, bunları halka yutturmaya çalışan topluluklara karşıyım.”

Bu kez bana hak verdi ve çok önemli bir şey söyledi: “Böyle tiyatro olmayan boş işlere burada bilet satılmaz. Satılsa bile, ilk temsilden sonra ortadan kalkar. Demek sizin orada halkın değerlendirmesi pek yok.”

İşte bu sözler beni yüreğimden vurdu; çünkü doğrudu. Her şey başıboştu. Gerçi yazdığım eleştirilerin bir etkisi olmuştu; bunu tiyatro sanatçıları ve bazı seyirciler dile getiriyordu. Ama ülkemizde tiyatronun önemi anla-

şılmadığı için küçük zümreler dışında bir halk beğenisi de oluşmamıştı.

“Evet haklısınız, Mr. Hewes” demekten kendimi alamadım.

Yanından ayrıldıktan sonra sokakta gülümseyerek ilerlerken müzik yapan bir topluluğun bu tarafa doğru geldiğini gördüm.

Bread & Puppet Theatre

Topluluk yaklaştıkça ilgim giderek arttı çünkü çeşitli dev kuklalar ve pankartlarla sessiz sedasız Beşinci Avenue'dan geçiyorlardı. Pankartların üstünde, “HAYIR”, “SAVAŞI DURDURUN”, “DİKKATLİ OLALIM” yazıyordu. Yanımdaki, tanımadığım bir gençten, adının Bread & Puppet Theatre (Ekmek & Kukla Tiyatrosu) olduğunu öğrendiğim bu topluluk ABD'deki savaşa karşı mücadele veren birçok tiyatrodan biriydi. O gün de savaşa karşı yürüyorlardı. Onlara göre, eğitimlerini tamamlamamış birçok genç savaşta telef oluyordu. Bu, aynı zamanda Nixon hükümetine karşı bir protesto yürüyüşüydü.

Sonradan bu topluluğu incelemeye karar verdim ve hakkında bilgi toplamak için Halk Kütüphanesi'ne gittim. Bu kütüphane de o sırada bulunduğum Beşinci Avenue'nun biraz ilerisindeydi. Antik tarzda sütunlu, alınlıklı ve görkemli bir bina olan Halk Kütüphanesi'nin, çevresinde yükselen gökdelenler yüzünden fiyakası bozulmuştu. “Kent plancılığı New York'ta da mı işe yaramıyor acaba?” diye aklımdan geçirdim. O güzelim bina, sanki dev canavarlarca üstüne basılmış, ezilmiş gibiydi.

Devasa büyüklükteki okuma salonuna girdim ve katalogları karıştırdım. Gerekli kitap ve dergileri almak için oradaki yetkilinin masasına gittiğimde benden kütüphane

kartı istedi. Ben de ona bir ay için State Department'in konuğu olarak New York'a geldiğimi söyledim. O zaman pasaportumu vermek şartıyla kitap ve dergileri alıp bir masaya oturdum. O dönemde, Google hazretleri olmadığından araştırmalar insanı daha çok uğraştırıyordu.

Öğrendiğime göre, Bread & Puppet Theatre'ın kurucusu Silezya kökenli Alman Peter Schumann, 1961 yılında ABD'ye göç etmiş ve 1962'de, Greenwich Village'te mütevazı bir kukla perdesiyle çocukları eğlendirmiş. Ertesi yıl kuklaları büyüterek, halkın arasına karışmış ancak 1963'te, Fransa'nın Nancy kentinde düzenlenen festivalde beğenildikten sonra da tanınmaya başlamış. Tiyatronun yöneticisi Peter Schumann'la konuşma fırsatı yakalayamadım çünkü topluluğuyla Pittsburgh'a gitmişti.

Okuduklarıma göre Schumann, bu topluluğu kurunca ilk gösterisinde, kara ekmeği seyirciyle paylaşmakla başlamış; çünkü o, tiyatronun, hayatta ekme kadar önemli olduğuna inanıyormuş.

Gördüğüm kadarıyla gösterileri daha çok görseldi ve naivitesiyle herkesin anlayabileceği bir popülerlik taşıyordu. Oyunlarını resmi olmayan bir atmosfer içinde oynuyor, çocuksu ve saf bir biçimde halka yöneldiğinden seyredenlerde içten bir birliktelik duygusu oluşuyordu. Bu gösteriler beş dakikadan üç saate kadar uzayan çok çeşitli oyunlarla halka sunuluyordu. Gösterilerde kullanılan araçlar çeşitliydi: flamalar, renkli kumaşlar, bir olayı ya da öyküyü anlatmak için gazete baskılarında kullanılan dev rulolara sarılı kâğıtlara yapılmış resimler, çalgılı, şarkılı halk müziği ve çeşitli dev kuklalar, maskeli oyuncular...

Bread & Puppet Theatre'ın yapıtları, Amerika ve Avrupa'daki birçok genç tiyatrocuyla etkiledi ve onları yeni şeyler yapmaya özendirdi. Gençler bu topluluğu tekniği

ve içtenliği için sevdi. Schumann'ın yalın yaşam biçimine uygun yapımları ve onun yaşamla sanat arasına sınırlı koymayan tavrı da işin başka bir etkileyici yanıydı. Schumann'ın sanatı onun yaşamıydı, tıpkı tarımla uğraşması gibi...

Lee Strasberg Tiyatro ve Sinema Enstitüsü

Salı sabahım boştu. New York sokaklarında boş dolaşacağım, yedi yıl önce ziyaret ettiğim Lee Strasberg Okulu'na gitmeyi aklıma koydum. Duyduğuma göre Lee işi büyütmüş, yeni okulu daha büyük bir binaya taşımış ve orada bir "Tiyatro ve Sinema Enstitüsü" kurmuştu. Telefona çıkan bayan, Strasberg'in Los Angeles'ta olduğunu söyledi. Enstitüyü görüp göremeyeceğimi sordum. Bundan memnun olacakları söylenince, programımda olmadığı halde metroya yollandım. New York'un batısında 15. Cadde'de bulunan 117 kapı numaralı bina, kırmızı tuğla duvarlı, birkaç katlı bir yapıydı.

Bu enstitünün bir benzeri de Los Angeles'taymış. Enstitü altı farklı program yürütüyordu. Bunlardan biri, üç aylık bir programdı. Pazar dışında, cumartesi ve akşamları olmak üzere, haftanın her günü üç ayrı seansta uygulamalar yapılıyordu. Bu programda hem yeni yetişenler hem eğitim alıp da oyunculuklarını parlatmak için gelenler vardı.

İkincisi, bir yıl süren konservatuvar eğitimiydi. Her hafta 22 saat ders yapılıyordu. Burada önem verilen konu Strasberg yönteminin temel ilkelerini öğretmektir. Ses, hareket, tiyatro tarihi öğretiliyor ve öğrencilerin birbiriyle rekabet etmeleri isteniyordu. Bu bir yıllık eğitimden sonra üçüncü program olan iki yıllık konservatuvar eğitimi vardı. Bu programda teknik ve özellikler kazandırılıyordu.

Programın sonunda öğrencilere birer sertifika veriliyordu. Ama adayların tek seçicisi de Lee Strasberg'di.

Dördüncüsü, “New York Yoğun Program” başlığı altında, deneyimli deneyimsiz bütün oyunculara Strasberg yönteminin ayrıntılı biçimde öğretilmesiydi. Öğrenciler yöntem oyunculuğu, TV/sinema oyunculuğu ve bu çalışmaları destekleyecek seçmeli dersler alıyorlardı. Bu program üniversitelerde oyunculuk eğitimi görenler, profesyoneller ve kısa süreli eğitim görenler içindi.

Beşincisi, uzun yıllar New York Üniversitesi'nde yetişen, yetenekli genç oyunculara ayrılan bir programdı. Burada, yoğun bir biçimde, birebir çalışmalar yapılıyordu. Her öğrencinin çeşitli uzmanlık dallarında kendini kabul ettirmiş bir eğitmenin gözetiminde çalışması isteniyordu. Çeşitli temrinlerle Strasberg yönteminin derinlemesine öğrenilmesi için çaba gösteriliyordu. Altıncı program, 6. sınıftan 12. sınıfa kadar olan gençlerin eğitimine ayrılmıştı. Başka deyişle, ortaokuldan liseye kadar olan gençler içindi. Bu eğitimin kapsamında, gençlerin yaratıcı yanlarını ortaya çıkarmak, oyunculuk üzerine ilk bilgileri vermek, onlara oyunculuk ilkelerini, takım oyunculuğunu, sahne, sinema ve televizyon oyunculuğunun kendine özgü niteliklerini öğretmek bulunuyordu.

The Living Theatre³ ile Open Theatre⁴

1965 yılında ABD'ye gittiğimde bana “underground” denilen ilerici, başkaldırı tiyatrolarından söz edilmemişti. Daha çok Amerika'nın çeşitli eyaletlerini bir nebze de olsa tanımam istenmişti. Oysa bu topluluk, yıllarca önce,

3 Bu topluluk üzerine daha fazla bilgi edinmek için bkz. Ö. Nutku, *Oyunculuk Tarihi*, c. 2, Ankara: Dost Yayınları, 2002, s. 283-290.

4 Nutku, *Oyunculuk Tarihi*, c. 2, s. 295-300.

1947'de, Erwin Piscator'un öğrencisi olan Judith Malina (1926-2015) ile New York Sanat Okulu'nda soyut dışavurumcu bir ressam olan Julian Beck (1925-1985) tarafından kurulmuştu. Topluluğu kurmalarından bir yıl sonra evlenen bu çift, o zamandan beri sık sık polis gözetimi altında kalmışlar, soruşturmalara uğramışlardı. Bu topluluk, ben ordayken tutuklandıkları Brezilya'dan yeni dönmüştü. Şimdi, New York dahil, ABD'nin birçok kentinde sokak gösterileri düzenliyorlardı.

O sırada, oynadıkları üç oyun vardı: *Legacy of Cain* (*Kabil'in Mirası*), *Six Public Acts* (*Altı Halk Eylemi*) ve *The Money Tower* (*Para Kulesi*). Benim açımdan, başka etkinliklerle çakışmaması için gösteri tarihi önemliydi. Programıma *Kâbil'in Mirası* uydu. Oyun Brezilya'daki hapisane günlerini, New York'taki okulları, Pittsburgh çelik fabrikası işçilerini ele alıyordu. Geniş bir izleyici kitlesi bu oyunu ücretsiz seyrediyordu. Bu oyun da ötekiler gibi barışçıl ve başkaldırıcıydı. Kapitalizmin para yoluyla insanı nasıl köleleştirdiğini anlatıyordu.

Açık havada ve kentin varoşlarında yoksul ailelere ve işçilere oynanan bu oyun, yapılan eklerle durmadan büyümüş, 150'ye yakın kısa oyundan kurulmuştu. Ama ben sadece bir bölümünü seyrettim. Bu kısa oyunlar seyirciye göre seçiliyordu. Benim gördüğüm işçilere oynanan bölümlerdi. Kutsal Kitap'taki Âdem'in oğulları Habil ile Kabil'i trampen yaparak, insanlığın barışçıl Habil'i değil, kavgacı ve katil Kabil'i seçtiğine gönderme yapılıyordu. Çünkü kapitalizm para hırsıyla Kabil'in hırsını ve şiddetini kullanmayı kendi çıkarına uygun görmüştü.

Bu temsilden sonra Open Theatre'ın bir çalışmasına gittim ve orada tiyatronun yöneticisi Joseph Chaikin ile görüştüm. "Benim tiyatroya bakışım Living Theatre'da

Brecht'in *Mann ist Mann* (Adam Adamdır) adlı oyununda oynarken değişti" diyen Joseph Chaikin, 1963 yılının başında Open Theatre'ı kurmuş. 1959 yılında, Living Theatre'a oyuncu olarak girmiş, sonradan kendi grubunu kurmuştu. Amacı gerçekçilik dışında, bir tiyatral ifade bulmak ve tiyatroyu, televizyon ile sinemadan ayıracak yeni olanaklar araştırmaktı. Bu da onu "varoluş" kavramına yönlendirmişti. "Tiyatromuzun atölye çalışmalarında büyüteç altına aldığımız, oyun kişiisi değil, oyuncunun kendidir. Topluluğumuzu belli bir yöneliş birliği içinde tutmaya önem veriyoruz; haftada belli günlerde topladığımız çalışma grubunda Brecht, Artaud, Grotowski ve Peter Brook zerine konuşuyor ve bunların estetik ve teknikleri üzerinde de uygulamalara giriyoruz."

Grup alışması başladığında Chaikin, Grotowski üzerinde 15-20 dakikalık bir konuşma yaptı. Buradan da yeni sentezlere yöneldi. Belli ki Chaikin, bu konuşmalarında oyuncuların gözlerini ve yüreklerini ağdaş sorunlara açmak istiyordu.

Gördüğüm kadarıyla, Open Theatre'ın en önemli yanı, kolektif yaratıcılığa ynelmesiydi. Bu topluluk, Chaikin'in yönetiminde dört yazar ve 17 oyuncuyla atölye çalışmaları yoluyla oyunlar çıkartıyordu. Onun "ses-hareket" alıştırmaları, başkaları tarafından da uygulanıyordu. Chaikin'in laboratuvarındaki oyunculuk alışmaları, Brecht'in, Artaud'nun, Viola Spolin'in, Joseph Schlichter'in ve sonlara doğru da Grotowski ğretilerinin bir senteziydi. Bana göre o, bir düşünür ve ahlakıydı; kendi toplumunun içinde ve dışındaki olaylara karşı duyarlıydı.

ğle yemeğinden sonra Chaikin'in önerisine uyarak akşamstne doğru tekrar laboratuvar çalışmalarına katıldım.

Bu toplulukta en hoşuma giden tavır, bu çalışmaların tiyatro alanındaki herkese açık olmasıydı. Bu çalışmalara, yazarlar, eleştirmenler, topluluk dışındaki yönetmenler de katılabiliyorlardı. Hatta bazıları kendi düşüncelerini deneyebiliyorlardı. Chaikin'in atölye çalışmalarından ve benimle olan konuşmalarından çıkardığım sonuç şuydu: O, kolektif bir sanat olan tiyatronun, yazar, yönetmen, oyuncu ve tasarımcı gibi, tüm yaratıcı elemanlarının birlikte çalışmaları ve doğaçlamalarla kolektif yaratışlara ulaşmalarından yanaydı. Yazar, yapıtını sahnedeki atölye çalışmalarında ortaya çıkarmalıydı. Bütün yaratıcı elemanlar, değişimi sağlayacak araştırmalarla bir hedefe yönelmeliydi.

Halk Tiyatrosu ve Central Park'ta Hamlet

New York'ta, tiyatro dergileri ve gazeteler Joseph Papp'ın (1921-1991) "Halk Tiyatrosu" girişimleri üzerinde yazılar yazıyorlardı. 3 Temmuz 1972 tarihli *Newsweek* dergisinin kapağında yer alan, o dönemdeki genç kuşağın bu başarılı tiyatro adamı, Joseph Papp, New York Lafayette Caddesi 425 numaradaki büyük yapının içinde çok ilginç bir düzen kurmuştu. Herkes tarafından rağbet gören bir sinema belgeliğinin yanı sıra, aynı yapının içinde, üç farklı tiyatro salonu açıp her birine birer tiyatro topluluğu yerleştirmişti. Bu yapının başka yerlerine de konser ve konferans salonları açmıştı. Bu sahnelerde hazırlanan oyunlar başarılı görülünce, yapının dışına çıkarılıp iki Broadway tiyatrosunda halka sunulmuştu. Ama onun en ilginç girişimi ve çabası, Central Park'ta yaptırmış olduğu girişi ücretsiz Delacorte açık hava tiyatrosuydu.

Ben oradayken *Hamlet* oynanıyordu. Doğal olarak ilgimi çekti. Defalarca büyük aktörlerden gördüğüm

Delacorte Açık Hava Tiyatrosu'nda Hamlet temsili, 1972.

Hamlet'i bir de burada seyretmek istedim ve birkaç gün önceden ücretsiz giriş kartımı aldım. Erken gittiğim halde tiyatro dolmak üzereydi, sekizinci sırada tek bir yer vardı, oraya oturdum.

Oyunu Gerald Freedman sahnelemişti. Bugün 89 yaşında olan Freedman, tanınmış bir Amerikalı tiyatro yönetmeni idi. Aynı zamanda güfteci ve bir süre üniversitede dekanlık yapmış bir öğretim üyesiydi. Ama ben, elinde çok imkân olduğu halde ne oyun düzenini ne karakterlere verdiği tavrı beğendim. Bu tragedyayı sanki bir vodvil sahneliyormuş gibi iyice basite indirgemişti. Hiçbir saraylının soyluluk tavrı yoktu. Stacy Keach, *Hamlet* için çok kaslı ve erkeksiydi, Ophelia mızımız bir *Sindirella*'ydı, Kral bir kabadayı edasıyla konuşuyordu. İçlerinde bir tek Polonius'u beğendim. O, hem tavrı yakalamıştı hem yalın bir biçimde kendi rolünün hakkını veriyordu.

Sanırım bu başarısızlığın nedeni, oyuncuların değişik yerlerden gelmeleri ve birbirine alışmamış oluşlarıydı. Bir takım oyunculuğu yoktu. Oyuncular adeta kendi başlarına oynuyor gibiydiler. Nitekim, New York'un tiyatro eleştirmenleri de oyunu beğenmemişlerdi ve çalışılması

gerektiğini yazıyorlardı. Üstelik, yönetmen hiçbir budama yapmadığı için oyun dört saat sürdü. Öğleden sonra saat üçte başlayan temsil yedide bitti.

Delacorte'de, ayrıca Trinidadlı yazar, Derek Walcott'un bir halk masalını kaynak alarak yazıp hazırladığı, *Ti-Jen ve Kardeşleri* adını verdiği oyunu bol şarkılı, danslı, tam sıradan seyirci için düşünülmüş sevimli bir oyundu. Kalipso müziğinin eşliğinde çok güzel şarkılar ve danslar vardı. Bana, bu oyunun biletini, *Hamlet* giriş biletini aldığım da gişeci vermişti. Ben de hazır bu bilet varken, bunu da göreyim demiştim. Yoksa bu kısa zaman diliminde tercih edeceğim bir gösteri değildi.

Halk Tiyatrosu'nun sahneye çıkardığı başka bir oyun, daha sonraki yıllarda bizde de oynanan Jason Miller'in, *That Championship Season* (O Şampiyon Olduğumuz Dönem) güldürürken acı acı düşündüren bir oyundu. Siyasal bir melodram olarak da nitelendirilebilir. Alışılmış bir biçimde yazılmış bu oyundan çıkan sonuç, hiç de alışılmış değil. Amerikan yaşamışının bir kesitini ele alarak, buruk bir biçimde toplumsal bir yarayı deşen yazar, bu oyunda bütün yaşamını, üniversitede kazandığı bir kupa ile değerlendiren ve kof bir böbürlenme içinde olan bir insanın, sonunda yaşamında hiçbir olumlu şey yapmamış olmanın bilincine vararak kendini tüketen bir kişiye dönüşmesine odaklanmıştı.

Aynı topluluğun başka bir oyunu, David Rabe'in *Sticks and Bones* (Cılızlar ve Kemikler) adlı çok etkili bir oyuydu. Bu oyun, Vietnam Savaşı'nda gözlerini kaybeden bir gencin evine döndüğünde, duygu ve anlayış yönünden ailesiyle arasında açılan uçurumu, onlarla çatışmasını ele alırken Amerika dışında da bir dünya olduğunu, günlük her şeyin, her acının dışında kalan ailesiyle karşı karşıya kalışını işlemiştir.

Bu Halk Tiyatrosu'nda gördüğüm başka bir oyun da, Shakespeare'in *Veronalı İki Soylu Delikanlı*'sının ilginç bir çalışmasıydı. Oyun, bir "rock" müzikal durumuna getirilmişti. Bu romansı John Guare ile Mel Shapiro hazırlamıştı. Sözleri John Guare, besteyi de Galt MacDermont yapmıştı. Bir parodiye dönüştürülmüş oyun, bana teknik başarısından ötede bir şey vermedi. Ama eğlenceli iki saat geçirdiğimi söyleyebilirim. Oyunu sahneleyen Mel Shapiro'nun sahneyi çok iyi kullandığını gördüm. Rock müzikal için uygun bir devingenliği ve temposu vardı.

Mercer's Art Center'de gördüğüm üç gösteri

Seymour Kaback'ın 1971'de kurduğu Mercer's Art Center, 19. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilmiş, eskiden Broadway Central Oteli olan binada, Mercer's Caddesi, 240 numaradaydı. Otelimden oldukça uzak olduğu ve oraya ilk kez gideceğim için bir taksi çevirdim. Bu sanat merkezinde dört salon vardı. Üçü tiyatro, biri sinema ve dans gösterileri içindi. İkinci katta dört kabare tarzı, oyunun ortada oynandığı salonlar, birkaç tiyatro "Workshop" çalışmaları için kullanılan stüdyo, ünlü popçuların, cazcılarının ve oda orkestralarının konserleri için de yine birkaç salon bulunuyordu. Ayrıca şiir, yazın konferansları ve sohbetleri için de salonlar vardı.

Göreceğim ilk temsil, Dale Wassermann'ın Ken Kesey'in romanından sahneye uyarladığı ve daha sonra ülkemizde *Guguk Kuşu* adıyla sahnelenen *One Flew Over the Cuckoo's Nest* adlı yapıtıydı. Ruh hastalıkları hastanesinde geçen çok ilginç bir oyundu.

Salona girmeden bilet kontrolü yapıldı, salona girmeden biletin üzerindeki numaraya göre verdikleri tulumları

giysilerimizin üzerine giymemizi istediler. Benim gibi, birçoğu, bunun nedenini sordu. Oradaki görevli, bizim de oyunun içindeki hastalar olacağımızı söyledi. Buna hem sevindim hem şaşırdım; biz de oyunun tam ortasında olacaktık. Zaten her temsil için sadece 30 ya da 40 kişi kabul ediyorlardı. Her birimiz, tulumlarımızla salona dağınık bir şekilde konulmuş iskemlelere oturduk. İskemle bulamayanlar ya yere çöktü ya ayakta kaldı. Sanırım iskemleleri bilerek az koymuşlardı. Gösteri başlamadan önce biri “Hoş geldiniz!” dedikten sonra, kendimizi serbest hissetmemizi ve olayın gelişimine göre içimizden geldiği gibi hareket etmemizi istedi. İçimden, “Bu bir deney ya da bir doğaçlama olmalı” dedim.

Bir süre sonra hepimiz kendimizi bir ruh sağlığı hastanesindeki hastalar gibi hissetmeye başladık. Hemşireler çocukmuşuz gibi davranıyorlar, bizi yarım akıllı, gereksiz kişilermişiz gibi görüyorlardı. Hastaları daha da hasta eden, hatta normal insanları bile ruh hastası yapacak yanlış, sert bir disiplin uygulanıyordu. Elbette, burada ruh sağlığı hastanelerinin bir eleştirisi yapılıyordu.

Kliniğe yeni gelen bir hasta (McMurphy) diğer hastalardan farklıydı. Bu rolü usta bir oyuncu oynuyordu; doktor, hemşireler ve hastaların bir kısmı da öyle. Onlar oyunu yönlendiren oyunculardı. Öbür hastaların üzerinde doktorlara ve hemşirelere karşı kuşku uyandıracak bir etkisi vardı. McMurphy, diğer hastaları yönlendirmede giderek daha becerikli hale geldi. Öteki hastalar onunla giderek dışa açılıyor ve onu seviyorlardı. Bir hastanın sert davranan bir doktora başkaldırmasını fırsat bilen başhemşire bunun sorumlusunun McMurphy olduğunu anlayıp onu elektroşokla sarsak ve inmeli bir duruma sokuyordu.

Bu, elektroşok sırasında, hastaları oynayan oyuncular ve birçok seyirci birlikte hareket ederek elektroşok verilen odanın kapısını yumruklamaya ve sempatik buldukları McMurphy’i kurtarmaya çalıştılar. Elbet bu oyun, empatiyi sağlayan bir gösteri durumundaydı. Seyirci, tam anlamıyla duygusal bir havaya girmişti. Sanırım, bu gösteriyle, topluluk bir deneye girişmişti; bizler de onların kobaylarıydık. Oyunu sahneleyen Lee D. Sankovich tarafından sürükleyici bir oyun düzeniyle, seyircinin de oyuncu olduğu bu temsilde, duygusallık daha ön plandaydı.

Gösteri bittikten sonra bazı seyirciler mutluydu. Bense ikircikli kalmıştım. Bu güzel oyunun içinde olmak hem güzeldi hem bizi kullanmışlar gibi hissediyordum. Belki de bu duygu, benim bir tiyatro adamı olmamdan ileri geliyordu; bir duygu-akıl çatışması içindeydim. Ama topluluğun bu deneyi hoşuma gitmedi de değil.

Fernando Arrabal’ın önemli bir oyunu

Ertesi gün, yine aynı yerde ama başka bir salonda Fernando Arrabal’ın o tarihlerde yazdığı yeni oyunu *And They Put Handcuffs on the Flowers’ı* (Ve Çiçeklere de Kelepçe Vurdular) seyretmeye gittim. Oyunu Arrabal’ın kendisi sahnelemişti. Koltuğum en ön sıradaydı. Salon, amfi biçiminde basamaklarla yukarıya doğru yükselen 200 kişilik bir yerdi. Sahne yükseltisi yoktu. Oyun yeri, ilk sıranın önünde ve zeminle aynı seviyedeydi. Seyirciye göre sağ tarafta parmaklıklılı bir hapisane odası, sol yanda da işken-ce aletleri asılıydı.

Bu oyuna hayran oldum; etkili imgelerle gelişen bu yapıt, Franco diktatörlüğünün sert ve şiirli bir eleştirisiydi. Oyun, insanın değeri üzerinde duruyor, sorguluyor ve

faşizmin insanı yerle bir eden baskısını şiirli bir dille aktarıyordu. Bir demir kafese hapsedilmiş dört tutuklunun yaşadıkları ve gördükleri düşlerle, diktatörlük altında başlarından geçenlerin çirkinliği gösteriliyordu. Verdiği mesajla seyirciyi sarsan ve düşündüren bu sözler ve davranışlar mutlak bir özgürlük içinde kullanılıyordu. Oyun ortada oynanıyor, oyuncular seyircinin arasına girebiliyordu.

Bir sahne vardı ki, kara mizah açısından muhteşemdi. Franco tarafından idam edilmek üzere hapse atılmış tutuklulardan biri, gece düşünde, başka bir mahkûma vurulan kırbaç sesleri eşliğinde, kılıcı bacaklarının üstüne giydiği bir tütüyle Kuğu Gölü balesi yapıyordu. Çok anlamlı sahneler içeren bu eleştirel oyunda, çıplak sahneler oyunu anlayanlar için hiç de rahatsız edici değildi. Oyunun eleştirel özelliği, şiiri ve tersinlemeleri, pornografiye yakınlaşan bu erotik sahneleri arka planda bırakıyordu.

“Öneri” topluluğundan anında doğaçlama

Mercer’s Sanat Merkezi’nde izlediğim üçüncü gösteri, öncekilerden farklıydı; *The Proposition* (Öneri) adıyla tanınmış bir doğaçlama topluluğuydu. İki erkek, iki kadınla kurulmuş kadrosunda bir de piyanist vardı. Politik, müzikli, taşlamacı (hicivci) ve her zaman seyircinin önerdiği konuya göre, aralarında bir iki dakika konuştuktan sonra hemen gerçekleştirilen önerilen oyunu her türlü biçimde yaratabilen çok yetenekli oyuncularla kuruluydu. Bu arada piyanist de doğaçlamaya başvurmak zorundaydı.

Broşürlerindeki bilgiye göre, topluluk 1968 yılının şubat ayında kurulmuştu. İşin ilginç yanı, kestikleri biletin üzerinde “Bir dahaki temsil için de geçerlidir” diye yazmasıydı. Bunu ilk başta anlamamıştım ama yaptıkları

işı görünce, bunun ne anlama geldiğini kavradım. Topluluğun yöneticisi Jerome Leven'di. Seyirciler kabare tiyatrolarında olduğu gibi mis gibi kahve kokan, pastaları, çörekleri ve börekleri olan bir kahveye alınıyorlardı. Biletlere alkolsüz içecek dahildi; bir şey yemek isterseniz onun ücreti ödeniyordu. Temsil başlamadan önce bir garson geldi, ne içeceğimi sordu: "Portakal suyu."

Gösteri başlarken o topluluğun başı olan oyuncu sahne önüne geldi ve seyircilere ne önerdiklerini sordu. Eller kalktı. Biri "Seçimler" deyince ötekiler onayladılar. Başka biri "Manzum olsun", bir öteki "Müzikal istiyoruz" dedi.

Seyircilerin büyük bir bölümü üniversiteli gençlerdi ve sahnedekileri olabildiğince zora sokmak istiyorlardı. Ama oyuncu hiç itiraz etmedi, seyircilere "Bir iki dakikanızı istiyoruz" dedi ve öteki oyuncularını çevresine topladı. Birkaç dakika konuştular. Bu arada garson içeceklerimizi dağıttı. Şimdi bu öneride, politik bir konunun manzum bir müzikal olarak oynanması gerekiyordu. Müzikal olunca işin içine danslar da giriyordu. "Bakalım bu zor işi başaracaklar mı?" diye düşünürken, piyanist caz türü bir doğaçlamaya başladı. Oyuncular hem politik taşlamayı yapıp alkış alıyorlar hem manzum konuşuyorlar, hem şarkı söylüyorlar hem dans ediyorlardı. "Pes" dedim içimden ve grubu çok beğendim. Herkes de alkışladı. Ancak aynı oyuncu, seyirciye tehlikeli bir soru sordu: "Peki, itiraz edeceğiniz bir şey var mı?"

Bir el kalktı, "Her şey çok güzeldi, beğendim. Tek beğenmediğim yorumunuz" dedi.

Oyuncu, "Sahneye çıkıp bize yardımcı olur musunuz?" deyince, o genç herhalde, oyunculuk eğitimi görüyordu ki hiç duraksamadan sahneye çıktı. Yine toplandılar ve oyuncunun istediği yorumla oynadılar.

Bilet üstündeki, “Bir dahaki temsil için de geçerlidir” yazısının neden yazıldığını anladım. Topluluk, gösterilerinin danışıklı dönüşüklü bir gösteri olmadığını kanıtlamak için bir ikinci gösteriyi seyretmemizi istiyordu. Ertesi gün gittiğimde yapılan öneriler çok farklıydı. Bu, gezici bir topluluktu, ABD’nin eyaletlerine ve Avrupa ülkelerine turneler düzenleyip gösterilerini sürdürüyordu.

1901’de yapılan, Mercer’s Art Center’ın bulunduğu bu eski bina, 9 Ağustos 1973’te yani benim orada bulunuşumdan bir yıl sonra birdenbire çöktü ve arkasından dört ölü ve yaralılar bıraktı. 1981 yılında, New York Üniversitesi’nin öğrenci yurdu olarak kullanılan otelin yerine yeni bir bina inşa edildi. Ama sanat merkezi bir daha hayata döndürülmedi.

New York’taki diğer oyunlar

Actors Studio’da gördüğüm *Anna K.*, Tolstoy’un *Anna Karenina*’sı üzerinde yeni bir kolajla çeşitlemeleri kapsıyordu. Çağdaş bir yorumla, çok az aksesuar ve devingen bir oyunculukla ortada oynanan bu oyun, yönetmen Eugenie Leontovich’in anlamlı kısaltmalarıyla ilginç bir açı kazanmıştı. Bir prova havasında oynanan oyunun eleştirel yönü de belirgindi. Oyuncuların seyirci önünde ustaca yaptıkları değişiklikler, her oyuncunun birbirinden farklı karakterleri değişik açılardan yansıtmalarıyla gerçekleştiriliyordu.

Oyuncular kendi rollerini sürekli denetliyorlar, zaman zaman rollerinden çıkıp yansıttıkları karakterler üzerinde kendi düşüncelerini söylüyorlardı. Bazı sahneler tatmin edici değildi ama topluluğun bu konuyu ilginç bir deney olarak sunması olumluydu. Oyunu derleyip kolaj durumuna getiren Leontovich, aynı zamanda Kontes Lydia’yı,

Annuşa'yı ve Kontes Vronski'yi oynuyordu. Öteki oyuncular da çeşitli karakterleri oynuyorlardı. Yalnızca Anna Karenina bir tek oyuncu tarafından gösteriliyordu. Bu uygulama titiz bir biçimde hazırlanmış bir laboratuvar çalışmasıydı.

Öte yanda, Broadway'de değişik ama aynı derecede ilginç iki kısa oyun izledim. Bunlar, Tom Stoppard'ın *After Magritte* (*Magritte'ten Sonra*) ile *The Real Inspector* (*Gerçek Müfettiş*) adlı oyunlarıydı. İlk oyun "absürt" atmosferi içinde, ikincisinden daha kısaydı ama zeki bir yazar olan Stoppard'ın genellikle gözden kaçan bir durumun açılımını yansıtıyordu. İkincisi ise bir yandan oyuncu-eleştirmen ilişkisini gülünç durumlar içinde ele alırken, bir Müfettiş oyunun parodisini ortaya koyuyordu. Oyunun kurusu sürprizlerle doluydu ve alışılmadık bir gelişim gösteriyordu. Her iki oyunda da Tom Stoppard'ın zekice dile getirdiği sorunlar buruk açıklamalar şeklinde veriliyordu.

Brecht'in, *Üç Kuruşluk Opera*'sının esin kaynağı olan John Gay'in *Dilenci Operası*'nı Chelsea Tiyatro Merkezi'nin genç kadrosundan izledim. Bu merkez, kurulduğunda otelime çok yakın olan, 55. Cadde'deyken, 1967'de daha uzağa, Lafayette Bulvarı 30 numaraya, Brooklyn Academy of Music'in binasına taşınmıştı. Sinema ve tiyatro salonları olan bir binaydı. Bu merkezin dikkatimi çekmesinin nedeni, kâr gütmeyen bir sanat merkezi olması ve ucuz biletlerle halka gösteriler düzenlemesiydi.

Dilenci Operası da bunlardan biriydi. Bu operanın Johann Christopher Pepusch tarafından bestelenen müziği yerine, Ryan Edwards tarafından yeni ve canlı bir müzik bestelenmişti. Konu ve John Gay'in söylemek istedikleri biraz yolundan çıkmış, 20. yüzyılın sefahatlarını ve cümbüşlerini yansıtan bir havaya bürünmüştü. Bu temsilin be-

nim en sevdiğim yanı genç oyuncuların enerjisi ve başarılı oyunları oldu.

Arka arkaya gittiğim bu temsillerden epeyce yorulmuştum. Ertesi gece, Broadway’de çok tutulan, biletleri bulunmayan, *Grease (Makine Yağı)* adlı müzikale biletim vardı. Gideyim mi gitmeyeyim mi diye düşündüm ama ertesi gün dayanamayıp tiyatronun yolunu tuttum. Oyun, 1950’li yıllardaki *rock’n roll* gençliğini, estetik bir uzaklıkla ve bir parodi havasında tanıtıyordu. Rock’n roll müziği, danslar ve konu beni pek açmadı ama sonuna dek seyrettim.

Bu temsil maratonu içinde başka olaylar oldu, bazı eski dostlarla görüştüm. Yeni bir üniversitede tiyatro bölümünü kurmak için teklif aldım. Ama bunlara ayrıca değineceğim. New York’taki tiyatro maratonunu biraz daha sürdüreyim.

Kara Tiyatro (The Black Theatre) dedikleri Afrikalı Amerikalıların tiyatrolarını da görmek istemiştım. Ajan-sım Sophie de bana bu tiyatroların biletlerini sağlamıştı. Bu tiyatrolar daha çok ABD’deki ırk ayrımı üzerinde duruyordu. Kara Tiyatro’dan iki oyun gördüm. Bunlardan biri uzun ve acı bir “blues” havasında oynanan, oyunun hem metnini yazdığı hem müziğini bestelediği Melvin van Peebles’in *A’int Suppose to Die A Natural Death*’di (*Doğal Bir Ölümle Ölemiyorlar*). İşçi-işveren ilişkileri yoksul bir zenci mahallesinde geçiyordu. Ekmek parası için çırpınan insanların başkaları tarafından sömürölmeleri bu oyunun konusunu oluşturuyordu. Çok usta siyahi oyuncular, temsili başarılı bir biçimde sürdürüyordu. Ayrıca müzik, şarkı ve dans yetenekleri üst seviyedeydi.

İzlediğim ikinci oyun, daha çok dans ve şarkılarla gelişen, ritüel tarzında düzenli ve uyumlu bir hareketler bü-

tünüyle beyazlarla siyahilerin bir arada, kardeşçe yaşayabileceklerini vurguluyordu. Metnini yazdığı ve bestelerini Micki Grant'ın yaptığı bu oyun sürükleyici bir anlayışla sahnelenmişti. Melodiler etkiliydi. İzlemekten haz duydum.

Bir de bir siyahi konserine gittim. Bu gösteri için bilet gerekmiyordu, giriş serbestti. *Günüşiği Treni* diye çevirebileceğimiz konserin başlığı *Sunshine Train*'di. Bu konserde, bildiğimiz ve bilmediğimiz birçok ritüelin yeni bir siyahi versiyonu dört sesli koroyla söyleniyordu. Koloni döneminde siyahilerin köle oldukları zamanda dile getirdikleri bu spiritüellerin çok iyi çalışılmış bu korosu beni ziyadesiyle mutlu etti.

Ankara'dan tanıdığım bir dost

Ankara'da İngilizce dersleri veren Carolyn Graham ilginç bir kadındı. Çocuk eğitimi üzerine kitaplar yazıyordu. Yanılmıyorsam, 1960'lı yılların başında Antalya'ya gittiğimde onunla tanıştım. Çok içten ve sıcak biriydi. Tanışmamız, Konyaaltı Plajı'nda, Carolyn'i, kıyıda, çakıltaşları seçerken gördüğümde olmuştu. Yanına gidip bu çakıltaşlarını ne yapacağını sorduğumda, New York'ta, Greenwich Village'te oturduğunu ve oradaki kilisenin yaya kaldırımını bu çeşitli renkteki taşlarla süsleyeceğini söyledi.

“Sizin oralarda da çok güzel plajlar, kumsallar var, neden bunları ta buralardan taşıyorsunuz?” diye sorduğumda, “Bizim oradaki kıyılar okyanuslara açıktır. Dev dalgalar çakıltaşı bırakmaz, onları un ufak eder. Bizde sadece kum vardır. Birkaç kıyıda çakıltaşı olsa da bunlar küçük ve buradakiler gibi iri ve renkli değil” diye yanıtlamıştı.

“Peki, ama bu kadar taşı nasıl götüreceksiniz?”

O gülerek “Daha bunlardan beş çuval var” deyince şaşırdım.

“Elbette, uçağa epeyce para ödemem gerekecek. Ama emin olun güzel bir yaya kaldırımını olacak.”

Doğrusu, oturduğu semti güzelleştirmek için bunca zahmete giren Carolyn’ın bu çabası hoşuma gitmişti. Bu tanışmamızdan sonra birkaç kez Türkiye’ye geldiğinde fakülteye gelerek diğer öğretim elemanlarıyla tanışmıştı. Her gelişinde Ankara’da kalıp Anadolu’daki antik kentleri geziyordu.

Birden aklıma geldi, Carolyn New York’a dönerken telefon numarasını vermişti. “Telefon etsem mi acaba, çünkü aradan on on beş yıl geçti” diye düşündüm. Sonra da denemeye karar verdim. Telefona Carolyn çıktı. “Bunca yıl sonra beni tanıyacak mısın bilmem. Ben Özdemir, New York’tayım. Görüşmemiz için uygun musun?”

Carolyn, çok sevindi: “Neredesin?”

“Crown Plaza’dayım.”

“Hemen çıkıyorum. Sadece 15-20 dakika sürer.”

Gerçekten de Carolyn çabucak geldi. Çok uzun boylu olduğu için (1.83) beni yanaklarımdan öperken epeyce eğilmek zorunda kaldı. Hatta Ankara’dayken ona neden basketbolcu olmadığını sorduğumda, “Her uzun kadının basketbolcu olması gerekmez” demiş, biraz da kızmıştı. Metroyla Greenwich Village’e yollandık. Yolda ona, “Kilisenin önünü süsledin mi?” diye sorduğumda, “Aa, demek unutmadın! Eve gitmeden sana süslediğim yeri göstereyim” dedi.

“Peki o çuvalla taşları taşımak zor olmadı mı?”

“Sormayacaksın sandım, hem de nasıl, bayağı servet ödedim.”

Metrodan indikten sonra, beni süslediği kaldırıma götürdü.

“İşte şu Judson Kilisesi (Judson Memorial Church), bu da benim süslemelerim.”

Baktım gerçekten güzel yapmıştı. Bu taşları buraya getirmek zor olmuştu ama bence değmişti. Carolyn: “Biliyor musun bu kilisede de *Jan Dark* adlı bir avangard oyun temsil ediliyor.”

“Biliyorum, programımda o da var; kilisede, hem de avangard!”

Ajansım Sophie bu oyunu da programıma dahil etmemi önerdiğinde, şaşırmıştım, çünkü hiçbir kilisede din konulu oyunlardan başkasının oynandığını o güne dek duymamıştım. Carolyn’ın evine geldiğimizde, sokak kapısının kilidi milidi yoktu. Topuzu çevirdi ve içeri girdik.

“Kapıda kilit yok mu? Kapıyı böyle açık mı bırakıyorsun?”

“Buna şaşırmakta haklısın ama burası güvenli çünkü burası polisin değil, mafyanın kontrolü altında; kimse cesaret edemez. İlk şikâyetle mafya onu temizler.”

Demek mafya kamu hizmeti de yapıyordu; burayı kontrol altına almıştı ve polis de bir şey yapamıyordu ya da yapmak istemiyordu.

Yıllar sonra, Carolyn büyük ün yaptı: yabancı öğrencilere caz şarkıları ve ritmiyle Amerikan İngilizcesini öğretme yöntemini buldu ve onun bu buluşu bütün dünyada yankılandı. Kendisini o tarihten beri görmedim. Ama internette dolaşırken onun çok tanınmış biri olduğunu öğrendim.

Judson Kilisesi’nde Jan Dark

Greenwich Village’teki Judson Kilisesi, altmışlı yıllardan beri hazırladığı Off-off Broadway oyunları ile tanınmıştı. Burası bir Baptist kilisesiydi; konser verilmeye ve bale, tiyatro, müzikal yapıtları oynayabilmeye elverişli bir salonu vardı. Bu kilisenin bir adı da Judson Poet’s Theatre’dı

(Judson Şairler Tiyatrosu). Damındaki haç olmasa bu binaya kimse kilise demezdi. Kiliseden çok bir tiyatro yapısını andırıyordu. Binanın arka yüzüne, sofito, eleman odaları ve gerekli atölyeler için iki kat eklenmişti. Binanın esas yapılışına uymadığından, dışardan çok çirkin görünen bir ekti.

Bu temsil de ücretsizdi, sadece bağış yapılması için salona girişte büyük, ahşap bir kumbara vardı. Gönlünüzden ne koparsa bu kumbaraya atıyordunuz. *Jan Dark* (*Joan of Arc* ya da *Jeanne d'Arc*) oyunu bir pop müzikaldi. Bestecisi, güfteleri de yazan, şair, oyuncu ve yönetmen Rahip Al Carmines'dı. Oyun, mutlu bir şarkıyla, Tanrı'yı öven rahibelerin geçişiyle başladı. Ama bu rahibelerin görünüşleri biraz garipti. Kiminde yüzünü kapatan bir kukulata, kiminde spor pabuç, iki rahibe de çıplak ayaklıydı ve bu geçenlerin yarısı erkekti. Şarkı bittikten sonra spor pabuçlu olan giysilerini birden çıkarıp attı; üstünde erkek gömleği ve işçi tulumu olan bu tıknaz, sert bakışlı kız bağırmaya başladı: "Ben yaptım, bombayı ben attım!" Bu Orleanslı bakire Jan'dı.

Jan, Ira adında, kızıl bonus saçlı bez bebeklere benzeyen, ufak tefek hapçı bir kızla ve radikal devrimci Tracy'yle aynı evi paylaşıyordu.

Aralarındaki bu uyum, Jan'ın kilisede rastladığı Meryem Ana'ya vurulduğunda değişir. Meryem Ana hayat dolu, sarışın bir genç kızdır; parlak, gümüşü renkte bir mini etek giymiştir; boynunda yıldızlarla süslü bir eşarp vardır. Ira'nın ihbar etmesiyle polis Jan'ı kilisede tutuklar ve kadınlar hapisanesine götürür. Mahkemede ölüm cezasına çarptırılır ve yakılarak öldürülür. Oyun yine Tanrı'ya bir övgü şarkısıyla tamamlanır. Konu kabaca bu.

Benim en çok beğendiğim Al Carmines'in müziği oldu. Gus Salamon'un koreografisi de başarılıydı. Oyuncula-

rın sesleri güzeldi ama çoğu amatördü. Bu müzikale eşlik eden orkestranın Judson Kilisesi'nin kadrolu müzisyenleri olduğunu öğrendim. Jan Dark'ı oynayan Lee Gilliatt'ın eğitilmiş bir oyuncu olduğu anlaşıyordu. Sesi de güzeldi ama yüksek notalarda çok kulak tırmalayıcıydı. Ira'yı canlandıran Ira Siff ve Tracy'i oynayan Tracy Moore da rollerinde doğal ve inandırıcıydı.

Besteci Bülent Arel'le buluşma

Bilindiği gibi, Bülent Arel, elektronik müziğin uluslararası öncüsü, bir bestecidir. Ankara'da siyah beyaz TRT döneminde ve radyoda onun "Madrigal Korosu" çok beğenilirdi. Ama zamanın cahil TRT müdürü, madrigalin kilise müziğiyle ve dinle hiçbir ilgisi olmadığı halde, "Bu bir kilise müziğidir" diye yayınına son verdi. Bülent Arel'i küstürdü. O da ABD'ye göç edip Columbia ve Princeton üniversitelerinin Elektronik Müzik bölümlerini kurdu, bir süre de o bölümlere başkanlık etti. Besteleri New York'ta, Finnader plak şirketi tarafından plak olarak çoğaltıldı. Kısacası, ülkemizde değerini bilemediğimiz bir bestecimiz ABD'de el üstünde tutuluyordu.

New York'a indiğimde onu aramış ama bulamamış, telesekreterine haber bırakmıştım. 20 gün sonra telefon etti. New York'ta olmadığı için bana geri dönememiş, özür diledi. Sonra da benim caz müziğinden de hoşlandığımı bildiğinden, "Seni otelden alıp caz dinletmeye götüreceğim" dedi.

"Akşama tiyatroya gideceğim."

"Sen yine tiyatroya gidersin. Ben Long Island'da oturuyorum, yol 30-40 dakika sürer, hemen çıkıyorum."

Bülent geldi, kucaklaştık. Onu yıllardan beri görmemişim. Bülent, eski Bülent'ti; tepesi açılmış saçları ağır-

mamıştı ama enerjisini hiç kaybetmemişti. 44. Cadde’de metrodan indik ve Birdland adında bir caz kulübüne girdik. Bülent’i görünce, garson bizi hemen orkestranın yanında bir masaya oturttu.

“Vay be Bülent, buralarda amma da ayrıcalığın varmış.”

“Ee, hemen hemen bütün cazcılar beni tanır. Sen Kenny Burrell’ı hiç dinledin mi?”

”Yoksa gitarist Kenny Burrell mı?”

“Evet o.”

“Bende onun plakları var. Çok sevdiğim bir gitaristtir. Şimdi onu mu dinleyeceğiz?”

“Demek seni doğru yere getirmişim.”

Az sonra müzisyenler çıktı. Kenny Burrell başta olmak üzere, orkestradan herkes Bülent’e el salladı. Bülent, gitariste: “Dr. Nutku çok yakın bir dostumdur, senin de hayranın, ona yeni besteni çalar mısın?”

“Büyük zevkle” deyip orkestraya yavaşça “Round Midnight” dedi.

“Kenny bunu yeni besteledi, beğenecek misin bakalım?”

Mutluluktan uçuyordum. Garsonun getirdiği dry martiniyi yudumlarken dikkatle bu yeni besteyi dinliyordum. Müzik bittikten sonra kendimi tutamayıp ilk ben alkışladım. Kenny Burrell ayağa kalktı ve bizi selamladı. Bundan sonra kuartet, bildiğimiz ve bilmediğimiz caz parçalarıyla bir müzik şöleni verdi. Kuartet, Kenny Burrell’a da doğaçlama için sık sık fırsat veriyordu. Bu bana çok iyi gelmişti. New York’taki günlerim farklılık kazanmıştı.

Bülent, aradaki boşluğu doldurmak ister gibi, “Hadi, gel yemeğe gidelim” dedi.

Saat beşe geliyordu. “Bu saatte ne yiyeceğiz?”

“Yemesen de bir şeyler içeriz. Hem seni aktörler restoranına götüreceğim.”

“Tamam.”

Gittiğimiz restoran Times Meydanı’na yakındı ve restoranın duvarları ünlü aktörlerin fotoğraflarıyla doluydu. Bülent, “Türkiye nasıl?” diye sordu.

“Bildğin gibi, beceriksiz politikacılar yüzünden bir türlü düzene giremiyoruz. Şimdi başımızda bir askeri cunta var.”

Bülent’in üzüldüğünü biliyordum. Bir an sessizlik oldu. “Türkiye’yi çok özleyorum ama gidesim gelmiyor.”

Sonra sırayla bazı dostlarını sordu. Elimden geldiği kadar anlatmaya çalıştım. Belli ki yalnızlık hissediyordu.

Bülent, birden, “Burada kalmak ister misin?” diye sordu.

“Hiç düşünmedim. Bir şey mi var?”

“Bizim orda, Long Island’da yeni bir üniversite kuruyor. Tiyatro Bölümü için bir kurucu arıyorlar, ilgilenir misin?”

“Farzet ki ilgileniyorum. Beni alacakları ne malum?”

“Seni tanıyorlar. Indiana Üniversitesi’nin araştırma dergisine birkaç araştırmanı göndermişsin, müteveli heyetinden biri oranın öğretim elemanı, giyaben de olsa, seni tanıyor. Hem sonra benden de bir müzik bölümü açmamı istiyorlar, ben kabul ettim ve bana bir ev verdiler. Sanırım, kabul edersen sana da verecekler.”

“Lojman mı?”

“Hayır, aylık taksitlerle ev senin oluyor.”

“İyiymiş ama bilmiyorum.”

“Sen düşünedur. Ben yarın akşam bir yemek daveti yaparım, müteveli heyetiyle seni tanıştıırım.”

Bu güzel öneriyi değerlendirmeyi pek düşünmüyordum ama koşulları öğrenmek için ses çıkarmadım.

Ertesi akşam Bülent ıstakozlu, salatalı güzel bir yemek hazırlamıştı. Müteveli heyetinden üç kişi geldi. Tanıştık. Yemeğimizi sohbet ederek yerken, sohbetin büyük bir kıs-

mını bana sorulan sorular oluşturdu. Kahvelerimizi içerken, mtevellli heyetinden biri çantasından bir sözleşme çıkardı.

“Sanırım, Mr. Arel size söz etmiştir” dedi ve sözleşmeyi elime tutuşturdu. Sözleşme ilginçti. Üniversite, bir yıl sonra, 1973’te hizmete açılacaktı. Bölümü kuran kişi olarak, bana, denize plajı, yüzme havuzu ve garağı olan tek katlı bir ev verecekler, evin sahibi olmak için, her ay 100 dolar, alacağım araba için 50 dolar taksit deyecektim. Bulunduğum, 1972 yılında niversite hazırlık yaptığı ve ğrenci almadığı için, esas aylığımın sadece üçte birini alacaktım. Ertesi yıl niversite açıldığında ücretimi tam olarak hak edecektim.

“Tam maaş ne olacak?”

“Vergisini sizin ödemeniz koşuluyla, başlarda yılda 180 bin dolar.”

Bülent, hemen, “Ayda 15 bin dolar ediyor” dedi. Demek üçte biri 5.000 dolar edecekti, bu hiç de kötü değildi. Üstelik ev ve araba da ilerde benim olacaktı. O sırada, Türkiye’de yetersiz maaş alan bir ğretim elemanı için çok çekici bir neriydi. “Yarına kadar düşünebilir miyim?”

“Elbette, yarın görüşürüz” deyip gittiler. Bülent: “Askeri cuntanın faşist yönetimi altına gitmekse, bu cazip bir teklif, kabul et.”

“Bülent, benim için bu çok büyük bir değişiklik, pat diye kabul etmem mümkün değil.”

Düşündüm taşındım; Ankara’daki evimi, öğrencilerimi, kitaplarımı düşünüp durdum. O gece pek uyuyamadım. Sabaha kadar kararımı verdim. Mtevellli heyetinden Mr. Goodwood’a telefon ettim: “Mr. Goodwood, sizinle tanışmaktan çok memnun oldum, öneriniz çok çekici. Ama lkemizde, biz tiyatro akademisyenleri çok azız, gençleri yetiştirme sorumluluğumuz var. Siz burada

bölümü kuracak birini muhakkak bulursunuz. Size çok teşekkür ederim, ama çok çekici de olsa, önerinizi kabul edemeyeceğim” dedim.

Bunu duyan Bülent, “Bu zamanda senin bu idealizmin biraz aptalca değil mi?” diye beni adeta azarladı. Evet, belki de aptallık etmişim ama ben “para elimizin kiridir” diyen bir babanın oğluydum. Bu kadar aptallık benim hakkımdı.

Bülent Arel’i bu buluşmamızdan sonra hiç görmedim. 1973’te ABD uyruğuna geçtiğini ve New York Üniversitesi’ndeki görevini ölümüne kadar sürdürdüğünü okudum. Görüşmemizden 18 yıl sonra, 24 Kasım 1990’da 71 yaşındayken Long Island, Stoney Brook’ta benim gittiğim evde yaşama veda etti.

Tarım İşçileri Tiyatrosu

Bu tiyatro 1965 yılında, tiyatro eğitimi almış, Meksikalı Luis Miguel Valdez (d. 1940) tarafından, tarım işçilerinin sorunlarını ortaya koymak için amatör bir tiyatro topluluğu olarak Delano kentinde kurulmuştu. 1971’de uluslararası bir ün kazandığı için ben de bu topluluğu merak ediyordum. Valdez oyun yazarlığı dışında bir tiyatro sanatçısı olduğundan, “Chicano”ların oyunculuk eğitimi almaları gerektiğine inanıyordu. “Chicano” tiyatrosunun profesyonel düzeyde tiyatrolara sahip olmaları onun için büyük önem taşıyordu. Topluluk çok başarılı bir Avrupa turnesi gerçekleştirmiş, Peter Brook, 1973 yazında gelip tiyatro elemanlarını çalıştırmıştı. Valdez, California valiliğine bağlı Sanat Konseyi üyeliğine seçilmişti. Bütün bunlar “Chicano”ların profesyonel oyunculuğa olan ilgilerini artırdı.

Ben oradayken artık kadrosu eğitim almış gençlerden oluşuyordu. Onların bir temsilini nasıl izleyebilirim diye

ajansıma telefon ettim. Ajansım Sophie telefonda, onların iki gün için Washington'a turne yaptıklarını, zor da olsa bir bilet almaya çalışacağını söyledi. Şanslı olduğuma sevindim ve merakla ajansımın telefonunu bekledim. Akşama doğru Sophie telefon etti ve biletimi aldığını söyledi.

Ertesi sabah erkenden kalktım ve uçakla Washington'a indim. Topluluk Lope Rueda'nın (1510-yak. 1565) kıyıda köşede kalmış, sıradan seyirci tarafından pek bilinmeyen *Zeytinler* (*Los Olivos*) adlı oyununu modern bir uyarlama olarak *Los Olivos Pits* başlığıyla temsil ediyordu. Oysa *Zeytinler*, Rueda'nın yazdığı en tanınmış *pasos*uydu.

Topluluğun oyun tarzı San Francisco Mime Troupe'unki gibi, *Commedia dell'Arte* uyarlamasıydı. Ayrıca geleneksel Meksika mimi olan *Cantinflas*'ın da model olarak alındığı belli oluyordu. Hareketler enerji dolu, kullanılan maskeler tavrı yaratacak nitelikteydi. Topluluğun seyircisi ya yalnızca İspanyolca ya da yalnızca İngilizce konuşanların yanı sıra, her iki dili de konuşanlardan oluştuğu için oyunlar iki dilde hazırlanıyordu.

Yurda dönüş

Uçakta büyük bir heyecanla Türkiye'ye dönerken bu gezi hakkında düşünmeye vaktim oldu. Bu, yeni tiyatro, Broadway'in ticari tiyatrolarını da bir dereceye kadar etkilemişti. Bunun en önemli nedeni, gençler kadar eski kuşak New York seyircisinin kendini etkin duruma getiren, yanı başına kadar gelen yeni tiyatroya gösterdiği ilgi, alışlagelmiş burjuva tiyatrosuna karşı duyduğu usançtı.

Nitekim, yedi yıl önce izlediğim New York seyircisi değişmişti. Tiyatroya artık bir ödevmiş gibi gitmiyor, yaşıntısını yorumlamak, kendisi ve çevresiyle hesaplaşmak

için gidiyor. Hatta seyircinin giyimi bile değişmiş, artık daha rahat bir şekilde günlük kıyafetiyle tiyatro seyrediyordu. Off-off Broadway’de çıplak ayakla oyun izleyenler bile vardı. New York’taki Lincoln Kültür Merkezi ile Washington DC’deki Kennedy Merkezi devletten ödenek alıyordu. Ayrıca Rockefeller, Ford gibi vakıflar da bu sanat merkezlerine destek oluyordu. Bu yardımlar, Almanya gibi birçok Avrupa devletinin sanata yaptıkları yardımın yanında devede kulak misaliydi.

Bu gezide, vakit kalmadığından gidemediğim birçok deney ve topluluk oldu. Ama bu kadarı da bir fikir veriyordu. Hiç kuşku yok, ABD’deki tiyatro yaşamı gerek düşünce açısından gerek estetik açıdan yeni yollara girmişti. Bunda sansürün şiddetli olmamasının da bir katkısı vardı. Sanat adamlarına ve yazarlara, gazetecilere mutlak özgürlük verilmişti.

Eylül başında Ankara’ya döndüğümde hem acı hem komik bir sürprizle karşılaştım. Bu sürprizi bundan sonraki bölümde anlatacağım.

1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi ve Profesörlük Kitabım

Yurda döndüğümde daha önceden yazmakta olduğum, Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk* adlı büyük yapıtından ve çeşitli kaynaklardan yararlandığım *Söylev* adlı oyununun final sahnesiyle birlikte, kalan iki tablosunu tamamlamak üzere kolları sıvadım. Bu oyunu Cumhuriyet'in 50. Yılı olan 1973 yılında, fakültede sahnelemek istiyordum. Rol dağılımını bile yapmıştım. Bir hafta içinde oyunu bitirdim. Pazartesi provalara başlamak üzere, pazar gününü son düzeltmeleri yaparak geçirdim.

Pazartesi günü hazırlanıp kapıdan çıkmak üzereyken kapı çalındı. Paltomu giymeden kapıyı açtım. Karşımda, takım elbiseli ve kravatlı iki kişi bana bir ihbarname uzatılar. İmzalayarak aldım. İhbarnameyi açtığımda “sanık” olarak 1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi'ne çağırıldığımı öğrendim. Aklıma dostum olan kültür ataşesinin, ABD'ye gitmeden önceki uyarısı geldi. “Vay canına, ne yapmış olabilirim?” Hiçbir suç aklıma gelmiyordu. En iyisi fakülteye gidip bu durumu daha iyi öğrenmek ve hukukçu arkadaşlarıma telefon edip danışmaktı.

Fakülteye gittiğimde, bir önceki dekanımız, tarihçi ve cumhuriyetçi Prof. Dr. Şerafettin Turan, ünlü tarihçi Prof. Dr. Mustafa Akdağ, arkeoloji Dr. asistanı Attila Eldem'in

ve Şerafettin Turan'ın dekanlığı döneminde fakülte sekreterliği yapan zatın da aynı ihbarnameyi aldıklarını öğrendim. Bunda, fakülte'deki sağcı öğretim elemanlarının parmağı olduğunu hemen anladık. O sırada, dekanımız, kendisi arka planda kalarak bunları yönlendiriyordu ve suçlamalarda onun adı yoktu, derinden gitmeyi tercih etmişti. Aslında, fakülte içindeki saman altından yürütülen ikilik, ilk kez onun sayesinde su yüzüne çıkmıştı. Karşı taraf sayıca az da olsa, biz Atatürkçü öğretim elemanlarına ve yardımcılara zarar verme çabalarını sürdürüyorlardı. Hemen süslü Kenan Bey'in dolaylı tehdidi aklıma geldi.

Yapacağım işleri, yazacaklarımı ve en önemlisi de öğrencilerimi düşünerek mutluluk içinde yurda dönmüştüm, döndüğüm için de cezalandırılıyordum. Bir an, "Yoksa Long Island'da kurulan üniversitenin önerisini kabul mü etseydim?" diye düşündüğümü itiraf ediyorum. Ne salak romantik insanlarız biz böyle? Sunulan insanca bir yaşamı geri çevirip çöplüğümüze dönmeyi ve bir şekilde üzülmeyi tercih ediyoruz?

Emekli olmuş, avukatlık yapan bir askeri savcıyı avukatımız olarak tuttuk. Avukatımız, teker teker bizlerle konuştuktan bir hafta sonra dava için 1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nin yolunu tuttuk. Bu mahkemenin başında, 22 Şubat olayları sırasında, merkez komutanı olan ve yedek subaylığım sırasında beni takdir edip tezkere bırakmamı öneren, Tuğgeneral Ali Elverdi vardı. Yargıç bir albay, savcı da bütün solcuların canına okuyan yüzbaşı Baki Tuğ'du. Ama benim asıl üzüldüğüm nokta, ilk gittiğimizde biz akademisyenlere polislerin kötü davranması ve terörist muamelesi yapmalarıydı.

Polis niye böyle önyargılı davranır? Görevi, halkı güvende tutmak ve korumak olan polisin tarafsız olması

gerekmez mi? Polis, yargının kararını bekleyemez mi? Neyse ki o sırada, polislerin başında olan binbaşı içeri girdi ve beni görünce, “Nutku Bey, sizde mi tanık olarak buradasınız?” diye sordu ve elimi sıktı. Binbaşı, ben Harp Okulu’nda askerlik görevimi yaparken üsteğmendi ve oradaki satranç arkadaşımıydı. Sorusunu yanıtlamadan arkadaşlarımı tanıttım, onlara “Hoş geldiniz!” dedi. Ama bu tanışmadan sonra sürpriz bir şey oldu. Görevli polislerin bize olan tavırları yüz seksen derece değişti, polislerin en kıdemlisi, bir nezaket timsali olarak “Çay içer misiniz?” diye sormayı ihmal etmedi. Bu ilk günden sonra polisler bize kötü davranmadılar. Hatta bir süre sonra nerdeyse onlarla arkadaş olduk diyebilirim.

Savcı, 141 ve 142. maddelere dayanarak 5 yıldan 15 yıla kadar hapsimizi önerdi ve duruşma başladı. Tanık listemizde o zamanın Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da vardı. Biz, kendimizden emindik. Nitekim, duruşma da sağcı öğretim elemanlarının isteği doğrultusunda gelişmedi. Ama bu yer yer ibretlik davadan birkaç örnek vermek isterim. Savcı, bize dava açan sağcı profesörlerden birine, “Özdemir Bey’in DEV-GENÇ’li olduğunu nerden biliyorsunuz?” diye sorduğunda, profesör sanı bahsedilmiş olan bu zat, “Penceresinde Marx ile Engels’in posterleri vardı” diye yanıtladı. Hemen anladım, bizim eski yerimiz olan Camlı Köşk’ü kastediyordu ve daha önce de belirttiğim gibi, oraya DEV-GENÇ taşınmış bulunuyordu.

Yargıç bana dönüp sordu: “Buna ne diyeceksiniz?” Ben de o profesörün, odamın nerde olduğunu söylemesini istedim. Gelen yanıt: “Her öğretim üyesinin odasının üstünde adı vardır, oradan biliyorum.”

Ben ısrarla odamın yerini tarif etmesini söyledim. O, “Bilmiyorum, efendim” diye yanıtladı. Yargıç biraz öfkeli,

onun bu sözlerini dikkate almadı, söylediklerini zapta geçirmede. Daha önce de söylediğim gibi, benim duvarımda yalnızca Şarlo'nun büyük bir fotoğrafı vardı. O profesör ise her şeyden habersiz, Tiyatro Bölümü'nün hâlâ Camlı Köşk'te olduğunu sanıyordu. Yani böylece, bütün bölümü gammazlamış oluyordu. Zaten, daha önce bölümümüzde, oyunculuk sanat dalının kurulması önerisini profesörler kuruluna getirdiğimizde de bu zat ayağa kalkmış ve bütün endamıyla, “İşimiz kalmadı da, şimdi bu fakültede kanto mu oynatacağız?” diye önerimizi küçümsemişti. Tiyatroyu kantodan ötede göremeyen bu zavallı bozguna uğramış, yerine oturmak zorunda kalmıştı.

Emin Bilgiç'in dekanlığı sırasında, Necip Fazıl ile Şule Yüksel Şenler'i konferans için çağırmış, Mustafa Kemal'in kurduğu bu fakülte binasına bir sürü yobaz dolmuş, tarikatların gazeteleri satılmış ve yobazlar bizim Midas dekorlarının üzerinde namaz kılıp onları kırıp dökmüşlerdi. Yani, binamızın alnında, Atatürk'ün “En hakiki mürşit ilimdir” sözü yazılıydı ama binanın belden aşağısı müstehcen bir durum almıştı. O günkü dekanın seçtiği yeni fakülte sekreterine sorduğum şuydu: “Necip Fazıl geldiğinde, salondan Atatürk portresini niye kaldırdınız?”

Gelen yanıt çok komikti: “Badana yapacaktık da ondan.” Bu yeni sekreter hiç utanmadan yalan söylüyordu çünkü DTCF Konferans Salonu baştan aşağıya lambriyle kaplanmıştı, duvarları ve her yanı ahşap olan bir salondur. Badana yapılacak duvar yoktu. Bunu yüzüne vurunca, onun da bu sözleri dikkate alınmadı. Profesör olan, boşandığım eşimin kardeşini, yani eski baldızımı da kandırmışlar, o da savcılıkta benim aleyhime ifade vermiş. Duruşmaya çıktığında, “Sayın yargıç ifademi değiştirebilir miyim? Aslında ben Özdemir'e kızdığım için öyle bir ifade ver-

dim” deyince yargıç büyük öfkeyle, “Hemen duruşmayı terk edin” diyerek onu kovdu. Bir profesörün bu duruma düşmesi beni çok yaralamıştı. İçtenlikle söylüyorum, eski baldızımın bu duruma düşmesi beni çok üzmüştü. Belli ki ailesi ona yanlış yaptığını söyleyince, esen yellerden dolayı rüzgâr horozu gibi dönmüştü. Daha neler neler...

Bize karşı ifade veren bir başka profesör de eski dekanı suçlayınca, Şerafettin Hoca kendi dosyasından bir fotoğraf çıkarıp yargıca verdi, o profesörün balonu da birden sönuverdi. Bu fotoğrafta, “milliyetçi”(!) geçinen bu profesörün idam istemiyle yargılanan DEV-GENÇ’li gençlerle sarmaş dolaş fotoğraf çektiymiş olduğu görülüyordu. Bayılacak sandım, sendeledi ve kireç gibi olan yüzüyle zar zor yerine oturdu. Bizim en büyük kaybımız, onuruna çok düşkün ve saygın biri olan Mustafa Akdağ Hoca’nın, bunları ciddiye alıp üzüntüsünden karaciğer kanaması geçirip vefat etmesiydi. Yani bu kişiler değerli bir akademisyenin, Prof. Dr. Mustafa Akdağ’ın genç yaşta ölümüne neden olmuşlardı.

Kısacası, fakültemizdeki bu kişilerin bize kurdukları kumpas açığa çıkmış ve rezil olmuşlardı. Bu mahkemeden sonra, Şerafettin Turan, her birine tazminat davası açtı ve kazandı. Ben onlara tavrımı sadece selam vermemekle belli ettim. Yıllar sonra, o profesörlerden biri kongre için geldiği İzmir’de bir toplantıda elimi öpmeye kalktı ve özür diledi. Benden on on iki yaş büyüktü! El öpmeyi ve öptürmeyi pek sevmem. Özür dilemesi yeterliydi. Ama bu, onunla dost olacağım anlamına gelmiyordu.

Bir buçuk yıl süren bu mahkeme, tanıklarımızın hiçbirini dinlemeden beraat kararı verdi. Biz bundan zaten emindik. Ama böyle töhmet altında kalmak hepimizin çok canını sıkmıştı. Bu yüzden profesörlüğüm iki yıl gecikmişti.

Duruşma süresince sabahları çok erken kalkıyor, Polatlı'ya kadar araba sürüp orada, kahvede bir simit bir çayla kahvaltımı yapıyor, moralli bir biçimde duruşmaya katılıyordum. Duruşmadan sonra da fakülteye gidip derslerimi veriyor ve *Söylev*'in provalarını yapıyordum. Beraat kararı verildiği gün, biz dışarı çıktıktan sonra, en arkada yürürken yarı aralık kapıdan yargıç albayın, savcı yüzbaşıya şöyle söylediğini duydum: "Bak yüzbaşı, karşıma bir daha böyle bir dava getirirsen senin apoletlerini söktürürüm."

O savcı yüzbaşı yıllar sonra albaylıktan emekli oldu.

Ayşe Emel Mesci

Biz 1 No'lu Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanırken, o dönemde henüz tanışmadığım, konservatuvar mezunu, 18 yaşında filmlerde oynamaya başlamış olan, bu yüzden gıyaben tanıdığım, sonraki yıllarda Yılmaz Güney'in filmlerinde kendini kanıtlayan bir genç sanatçının tutuklandığı haberi geldi. Bu sanatçı, filmlerini gördükten sonra yetenekli bir oyuncu olduğuna inandığım, Ayşe Emel Mesci'ydi. 12 Mart, faşist askeri darbesi, birçok genç gibi, o sırada 22 yaşlarında olan bu sanatçıyı da içeri almıştı. Sonradan *Cumhuriyet* gazetesinde yazdığı yazılara göre, o büyük acılar çekmişti. Biz ucuz kurtulmuştuk. Ama o faşizmin çilesini en ağır şekilde çekmişti. Daha doğrusu, düşüncelerini ve tavrını göstermesindeki içtenliğini ağır ödemişti. Bu ülkede vatansever olmak, Mustafa Kemal Atatürk'ün izinden gitmek, Cumhuriyet ve demokrasinin savunucusu olmak bağınaz çevreler tarafından komünist olmakla bir tutuluyordu. Bu anlayış, eğitilmiş insanların bile ne kadar öngörüsüz ve dar görüşlü olduğunu bir kez daha kanıtlamıştı.

Ayşe Emel'in –sanırım 2006 yılıydı– denemelerini kapsayan *Düş Zamanı* adlı kitabını okudum; dünya görüşü ve duyarlılığı beni etkiledi. Bale ve oyunculuk eğitimi alan sanatçı, bir de kendini başarılı bir yönetmen olarak kanıtlayınca, Ayşe Emel'i daha yakından izlemeye başladım. Hele bir de, başarılı bir yazar olan Ali Berktaş'la evlenince ona olan sempati daha da arttı. Çünkü Ayşe Emel, kendi gibi, dünya görüşü sağlam, entelektüel ve zeki biriyle evlenmişti.

Ayşe Emel'in çevirdiği çok sayıda filminden söz etmeden, onun ilginç, ilginç olduğu kadar da fantezi yüklü oyun düzenlerini övmek istiyorum. Çektikleri yüzünden, uzun bir süre Türkiye dışında yaşayan ve 1993 yılında gerçekleştirmek istediği şeylerin hayaliyle Türkiye'ye dönen sanatçı, *Orkestra*, *Hamlet Makinesi*, *Kerbela* ve *Son Çılgılık* gibi oyunlara kendi karakteristik damgasını vurmuştur. Bu çalışmaların, bilgili ve düşünebilen bir sanatçının yaratışları olduğu belliydi.

Kalemimle ilk otomobilimi alıyorum

Bütün bu olaylar sürüp giderken daha önce hazırlamış olduğum *Dünya Tiyatrosu Tarihi* adlı kitabımın ikinci cildi de Ankara Üniversitesi DTCF yayını olarak çıktı. İlk cilt bir yıl önce, 1971'de basılmıştı. Her iki cildin telif haklarıyla ancak ikinci el, 12 yaşında bir otomobil alabildim. Bu çift karbüratörlü, emektar bir VW Limousine'di. Üç kez motor yakmakla birlikte, bana dört yıl hizmet etti. Adı "kırmızı katır"dı. Hayret, telif hakkımla, kullanılmış da olsa bir araç sahibi olabilmişim. Bugün o da olanaksız...

Akademik yaşamımdaki olaylar, mesleki yaşamımda da altı yıl gecikmeye neden oldu. Onlarca eski yazı

yazmayı ve yüzlerce gezi notunu inceleyip yazdığım *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği* adlı profesörlük tezim, Fakülte Profesörler Kurulu'ndan oybirliğiyle geçtikten sonra, Üniversite Senatosu'nda bir oy farkla kabul edilmedi. Senato üyelerinin bir kısmı, "Sıkıyönetim mahkemesinin sonucunu bekleyelim" derken, bir kısmı da "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz" diyerek ret oyu vermişlerdi. Bu benim epey canımı sıktı. Bana Farsça ve Arapçada yardımcı olan profesörlerle birlikte, kurulda oybirliğiyle kabul edilen bu kitabın reddinden birçok meslektaşım da rahatsız olmuştu. Kısacası, kendileri gibi düşünmeyen kişileri yok etmek isteyen bu zihniyet, ne yazık ki bugün de şiddetlenerek sürüp gitmektedir. İşte ülkece ilerleyememizin bir nedeni de bu.

Şimdi, yönetmelik gereği, Senato'ya iki yıl sonra başvurmam gerekiyordu. Fakültedeki dostlarım, aynı kitapla profesörlüğe girmemi söylüyorlardı. Ama önümde iki yıl olduğuna göre, bir kitap daha yazabilirdim. Nitekim, bir süredir kendi uzmanlık dalım olan tiyatro yönetmenliği üzerine, temel bilgileri içeren, bir başlangıç kitabı yazmayı düşünmekteydim. Hemen çalışmaya başladım, Almanya'daki deneyimime, başka kaynakları da kaynaştırarak iki yıl tamamlanmadan kitabımı bitirdim. Bu kez profesörlük tezim olarak, *Tiyatro Yönetmeninin Çalışması*'nı, daha önce yazdığım kitaplar ve inceleme yazılarıyla birlikte Senato'ya sundum. Bu kitabın ilk baskısını fakülte yapmıştı. Bu kez, profesörlük tezim oybirliğiyle kabul edildi. Böylece, 1974 yılında, profesör sanını elde ettim.

Ama küçük bir hesap yapmaktan da kendimi alamadım. 1959'da verdiğim doktoram Almanya'da kabul edilmiş, Türkiye'de Talim Terbiye tarafından geçersiz sayılmıştı, iki yıl beklemiştim. Almanya'da doktor, kendi ül-

kemde değildim. İki yıl (26 ay) askerlik, iki yıl da oradan. İki yıl da profesörlükten... Yani, elimde olmayan nedenlerden ve Türkiye'nin düzeninden dolayı akademik yaşamımdan altı yıl çalınmıştı. Sonraki yıllar, bu yılları yakalamak için çalışmalarına hız verdim. Ben sağlıklı oldukça ve mutlu olduğum sürece bunları telafi edebilirdim.

Devlet Tiyatrosu'nda yeni bir yazar (1973)

Ankara Devlet Tiyatrosu'nun 1973/1974 oyun dağarında o güne kadar adı duyulmamış genç bir yazarın Öğretmen adlı bir oyunu vardı. O sırada, gazete ve dergilere sürekli yazan bir eleştirmen olduğum için, bu yeni yazarın oyununu da merak ediyordum. Temsili seyrettikten sonra, bu gencin yetenekli bir yazar olduğunu ve gelecekte önemli bir oyun yazarı olacağını anladım. Bu genç yazarın adı Tuncer Cücenoglu'ydu. Eleştiri yazılarımda bundan söz ettim. Bu bir öngörü değildi. Bu genç gerçekten desteklenmesi gereken yetenekli biriydi. Elimden geldiğince onu destekledim. İyi ki de bunu yapmışım; başlarda bu desteğim onu özendirmiş ve ileride yazacağı daha iyi oyunlarına bir giriş olmuştu. Tuncer, bu oyun, kitap olarak yayımlandığında oyunu bana ithaf etti. Bundan da gurur duydum.

Bugüne kadar (2018), birçok oyun yazan ve oyunları birçok dile çevrilen yazarın ilk oyunu *Kör Dövüşü* adını taşır. Bu ilk oyunu ile sonradan yazdığı oyunları karşılaştıracak olursak, Tuncer'in ne kadar büyük yol aldığı görülebilir. Onun *Kadıncıklar*, *Helikopter*, *Matruşka*, *Çıkmaz Sokak*, *Çığ*, *Kadın Sığmağı*, *Kızılırmak*, *Boyacı*, *Neyzen*, *Sabahattin Ali* ve birçok oyunu ustaca yazılmış yapıtlardır. Nitekim, bunların hepsi de –başka oyunları ile birlik-

te- birçok dile çevrilmiştir. Tuncer, *Helikopter* adlı oyununu da, onun oyunları için kitaplarına aydınlatıcı, tanıtma yazıları yazan Hülya Nutku'ya ithaf etmiştir. Hülya'ya bir mektubunda “Oyun yazarlığının ne olduğunu Özdemir Hoca’dan, oyunlarımın nasıl olduğunu senden öğrendim” diye yazmıştı.

1980’li yılların ortasında, öğrencilerimize zarar gelmesin diye eleştiri yazmayı bıraktıktan sonra Tuncer’le sıkı bir arkadaşlığımız oldu. O da, benimle aynı dünya görüşünü paylaşıyor ve düşüncelerimiz aynı şekilde geliyordu. Edebi Kurul toplantılarında bu daha da iyi ortaya çıkıyordu.

Tuncer heyecanlı, yanlış bir şey karşısında duyarlı bir yazardır; onu bazı yazarlardan ayıran da bu atak ve coşkulu yanıdır. Yanlış gelişmeler karşısında susmaz, yanlışlara karşı cephe alır, “Uykucu Bakan”, Devlet Tiyatrosu Genel Müdürü Lemi Bilgin’i görevden alınca, benimle birlikte hiç düşünmeden Edebi Kurul’dan istifa eden Tuncer oldu. Yurtdışında oyunları oynanan bu yazarımız yepyeni oyunları ile da dikkat çekmiştir.

Mahkeme beraatla sonuçlandıktan sonra mesleğime daha iyi odaklandım. Bize kumpas kuran öğretim elemanları bir süre için kabuklarına çekildiler, Profesörler Kurulu'nda pek konuşmuyorlar, bir kısmı da yanımızdan geçerken yüzümüze bakamıyordu.

Kendimi derslerime, araştırmalarım, bir de *Söylev*'in sahnelenmesine verdim. Mustafa Kemal Atatürk'ün 15 ile 20 Ekim 1927 tarihleri arasında, Halk Fırkası'nın İkinci Kurultay'ında, 36 saatten fazla süren ve ancak altı günde bitirebildiği *Nutuk*, yeni Türk devletinin kuruluşunu ve bu kuruluştaki olayları ele alırken Cumhuriyet kuşakları için aydınlatıcı ve öğretici bilgileri kapsayan bir dünya klasığıdır. Bu yapıt, yalnızca yapılmış işleri değil, ileride yapılması düşünülen, çağdaş bir Türk devletin dünyadaki layık olduğu yeri alması için gerekli çalışmaların ana düşüncesini de içerir. Modern Türk devletin önemini, gelişme olanaklarını ve çözüm yollarını bulmada değerli bir yol gösterici olan bu yapıt, bütün Türkiyelilerin okumaları gereken, vazgeçilemeyecek bir bilgi kaynağıdır.

Bu yapıtı tiyatro sahnesine uyarlarken, birçok sorunla karşı karşıya olduğumu ve engellerin kolayca aşılamayacağını bildiğimden bu büyük yapıtın, hiç olmazsa, içeri-

İzmir Devlet Tiyatrosu'nda Söylev. Yönetmen: Mehmet Büyükağaoğlu.

ğini ortaya çıkartmak düşüncesiyle –kronolojik gelişmeyi bozmamaya çalışarak– bazı seçmeler yaptım. Bu geniş kapsamlı yapıtın içeriği beni doğrudan doğruya “epik” özellikleri de kapsayan *açık biçim*’e yöneltti. Açık biçim hem yönetmen hem oyuncular açısından yarar sağlayacak doğrultuda kurgulanmıştır; tabloların ve geçişlerin –diyalektik dengesini bozmadan– yerlerinin değiştirilebilmesi, budanabilmesi ya da yerlerine başka olayların konulabilmesi açık biçimin olanakları içinde... Bu esneklik, düşünce yapısını bozmadan ve biçimsel herhangi bir kusur ortaya çıkarmadan değişiklikler yapabilme olanaklarını sağlıyordu. Açık biçimin başka bir yanı da, çağdaş tiyatronun temel anlatım biçimi olduğu kadar, geleneksel Türkiye tiyatrosunun sahne dili olmasıydı.

Adını Söylev koyduğum oyun 15 tablodan kuruludur. Her tablo kendi gelişimi içinde bir bütün olduğu kadar, çeşitli geçişleri kapsar ve öteki tabloların da düşünce gelişimine bağlanır. Bunlar kronolojik gelişmeye göre sıralanmıştır; ancak her tablo kapsamı ile kendi içinde belli bir olayı tamamlar nitelikte kurulmuştur.

Atatürk üzerine yüzlerce şiir, inceleme, belge taradık. 1973'te Atatürk'ün dev yapıtı *Nutuk*'unu, başka kaynaklara da dayanarak *Söylev* adıyla sahneye çıkardık. Atatürk'ün sahnede görünüşü ilk kez 1973'teki bizim temsilimizde gerçekleşti. Böylece, Atatürk'ü sahnede ve beyazperdede göstermeme tabusu da yıkılmış oldu. Atatürk'ün sözleriyle, "onu görmek", onun yüzünü görmek değildir; "onun düşüncelerini ve duygularını anlayabilmektir".

Mustafa Kemal, düşmanları tarafından bile, 20. yüzyılla damgasını vurmuş, öngörüsü sıradışı olan bir siyaset ve devrim dehası olarak kabul edilmiştir. Biz de onu bütün bu olağanüstülüğüne karşın bir insan olarak işledik. Halk adamı Mustafa Kemal'in yalnızlığı ve yine ona duyulan sevgi, oyunda aynı anda nesnel bir biçimde gösterilmeye çalışıldı. Gerek bağımsızlık savaşı, gerek devrimler sırasında ona yardımcı olan birçok önemli kişi olsa da onun ölümünden sonraki sorumlu kişiler, Mustafa Kemal'in devingen düşünce sistemini tam anlamıyla gerçekleştirme işinde yetersiz kalmışlardır.

Oyun üzerine

Tahmin edileceği gibi, bu oyun, medyada geniş çapta ele alındı. Her şeyden önce Mustafa Kemal Atatürk ilk kez sahneye çıkarılmıştı, böylece onu bir oyuncunun canlandırması tabusu da yıkılacaktı. Öyle de oldu. Bu oyundan sonra, Atatürk, çeşitli filmlerde görülmeye başladı. Örneğin. *Barış* gazetesi (24 Ekim 1973), "Atatürk, Türkiye'de ilk kez sahnede görülecek" *Tanin* gazetesi (25 Ekim 1973), "Atatürk Türkiye'de ve dünyada ilk kez sahnede görülecek" başlıklarıyla oyunu duyururken, aynı tarihli *Ankara* gazetesi Mustafa Kemal'in sahnede ilk defa görüleceğini yazıyordu.

Hürriyet (28 Ekim 1973) “Atatürk ilk defa sahnede”; aynı gün *Milliyet* “Atatürk dünyada ilk defa sahnede görünecek” diyordu. *Adalet* (17 Kasım 1973), “Mustafa Kemal’in Büyük *Nutuk*’u oyunlaştırıldı”; *Vatan* (23 Kasım 1973) “Tiyatro öğrencileri Atatürk’ü canlandırdı” başlıklarını tercih ederken; *Tasvir*’de (2 Aralık 1973) yer alan Sadi Günel’in uzun yazısı, “Atatürk’ün Söylev’i üniversite sahnesinde” başlığını taşıyordu. *Cumhuriyet* gazetesi, aynı tarihlerde hem Cumhuriyet’in 50. yılı hem bizim oyun vesilesiyle dört sayfalık *Cumhuriyet Özel Eki* yayımlamıştı.

Nutuk, Türkiye bağımsızlık savaşının ve değişim çabalarının, daha doğrusu devrimin Atatürk açısından değerlendirilmesidir. Biz bu oyunumuzla *Nutuk*’u kapsayan konuların kendi başımıza bir değerlendirilmesini yapmadık. *Nutuk*’taki açığı olduğu gibi bıraktık ve oyunumuzun adını *Söylev* koyduk.

Ankara'daki Son Yıllarım ve Ören'deki Dostlarım

1974 yılı, Ankara Devlet Konservatuarı'ndaki öğretmenliğimin ikinci yılıydı. Ankara'nın havası giderek bozulduğu halde, aklımda Ankara'dan ayrılmak gibi bir düşünce yoktu. Ama özellikle kışın ucuz kömür yüzünden Ankara halkı sanki bir kükürt dünyası içinde yaşıyor, herkes ağzını burnunu kapatıp korunmaya çalışıyordu. Ayrıca bu kötü hava insanın çalışma temposunu da düşürüyordu. Bu yüzden dersim olmadığı günler evden ya da kütüphanelerden dışarı çıkmıyor, araştırmalarımı yapıyordum.

Kış bitip kaloriferlerin kapanmasını, sobaların sönmelerini, havanın biraz olsun temizlenmesini istiyordum ve elbette yazı ile çekiyordum. Hatta bir gün, kötü hava yüzünden bir baygınlık geçirdim. *Cumartesi* gazetesini çıkaran Tanju Cılızoğlu, bu olayı iyice abartarak "Özdemir Nutku kalp krizi geçirdi" diye ikinci manşetten verdi. Dostlar, sağ olsunlar, hiç durmayan telefonlarla bana "geçmiş olsun" dediler. Oysa sonradan da doktor muayenesinde anlaşıldığı üzere, kötü havadan dolayı bayılmışım. Ortada "kalp krizi" filan yoktu; sadece sansasyon yaratmada gazetecilerin o bilinen ilk olma hastalığı vardı.

Özellikle o yaz, 1965 yılında girmiş olduğum kooperatif blokları tamamlanmış, kuraları çekilmiş, bana da ufak

Özdemir Nutku ve Sabahattin Kudret Aksal, Yıldız Parkı, İstanbul, 1973.

bir daire düşmüştü. O yaz, Edremit Körfezi'ndeki Burhaniye, Ören'e gidecek ve deniz özlemimi gidermeye başlayacaktım. Ama daha yaz gelmeden hükümet değişti ve biz, genç öğretmenlerin konservatuvardaki görevlerimize son verildi. Yerimize yeni hükümetin adamları atandı. Gerçi ben konservatuvara, istek üzerine çağrılan konuk öğretmendim. Benim asıl yerim Ankara Üniversitesi Tiyatro Bölümü'ydü. Zaten fakülteadaki dersler ve uygulamalar çok vaktimi alıyordu. Bir de kitap yazdığım için, boş zamanım hemen hemen kalmıyordu. Buna üzülürsem, yalan olur. Beni üzen sadece sanatçı adayı öğrencilerimden ayrılmaktı.

1973 yılında, *Söylev*'i sahnelemiş, ertesi yıl için düşündüğüm, Carl Zuckmayer'ın, Vural Ülkü tarafından Türkçeye çevrilmiş olan *Köpenick Yüzbaşı*sı adlı oyununu sahnelemek üzere hazırlıklara başlamıştım.

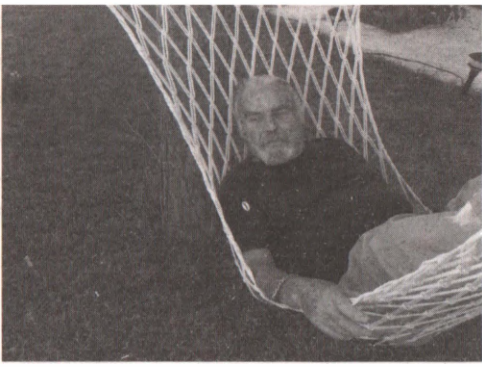
O sırada, İstanbul TRT, "Sanatçılarla Sohbet" programı için Sabahattin Kudret Aksal'la söyleşmem için beni İstanbul'a çağırdı. Saptanan programla Yıldız Parkı'nda Sabahattin Kudret Aksal'la onun tiyatro yapıtları üzerine

söyleştim. Hem insan hem yazar olarak sevdiğim Aksal’la yaptığım bu söyleşi için çok gururlanmıştım. Işıklar içinde yatsın.

Ören

1974 yazı, Edremit Körfezi’nin güzel ve yeşil beldesi Burhaniye Ören’deki evimize ailecek yollandık. Yıllar önce, 1965 yazında, Türkiye Öğretmenler Sendikası Tiyatrosu gençlerine bir seminer yapmam için Sermet Çağan’ın davetiyle gittiğim Ören’de, deniz kıyısındaki kooperatife girmemi, Burhaniyeli şair dostum Mehmet Özgüçlü özendirmişti. Dokuz yıl sonra biten kooperatifteki evime taşındığımda, Ören’i daha iyi tanıma fırsatı elde ettim. Burası, sekiz kilometrekarelik bir alana yayılmış antik Adramytteion kentinin yakınında, Burhaniye ilçesine bağlı, şirin bir belde. Koyu sohbetlerin döndüğü köy kahveleri, buram buram fesleğen kokan sokakları, imbatın serinletici rüzgârı, zeytin ağaçlarıyla çevrili yolları, tüm benliğinizi ele geçiren tertemiz havası ve gözleri ışıldayan, nüktedan ve konuksever yöre halkıyla Burhaniye, gönlünüzü fetheden bir yerdir; bir daha ayrılmak istemezsiniz. Nitekim bu yıl yani 2018’de, Ören’de ailecek 42. yazımızı geçirdik.

Sitemiz, denize 100 metre uzaklıkta, önü plaj olan, manzaralı, dört blokluk bir yerleşkeydi. Sitenin sakinlerinin büyük bir kesimi, sanat ve yazın çevresinden ünlüler ve henüz ünlenmemiş ama ilerde ünlenebilecek, yazınla, sanatla uğraşan gençlerdi. Her blokta, biri dışında üç kat ve 21 daire vardı. Dairelerin balkonlu tarafı geniş yeşil bir alana açılıyordu. O yaz kimin nerde olduğunu öğrenince o kooperatife girdiğime bir kat daha sevindim. Dünyanın “beş büyük oksijen çadırından biri” diye anılan,

Özdemir Nutku Ören'de bahçede dinlenirken.

Burhaniye'nin Ören beldesi, antik bir kentin yakınında kurulduğundan bu adı almıştı.

Yapılan çekilişte bana 2. Blok'un birinci katının köşesindeki 7 numaralı daire çıkmıştı. Yarım yüzyıla yakın bir süre boyunca yazları bu şirin kasabada geçireceğimi hiç düşünmemiştim. Ören beni son derece dinlendiren ve üretkenliğimi artıran bir yer oldu. Bundan da önemlisi, sevdiğim ve saygı duyduğum yazarlar, sanatçılar burada konuşlanmıştı. Başka deyişle, burası yazın yaşamımızın önemli bir parçasını oluşturan kişilikleri barındırıyordu.

Bir bir yitirdiğimiz değerli dostlar

Bizim dairenin tam üstünde Fakir Baykurt vardı. Onunla Bahçelievler'de de balkon balkona komşuyduk. Ankara'dayken de sık sık görüşüyorduk. Daha önce de belirttiğim gibi, Türkiye Öğretmenler Sendikası Tiyatrosu'nun kuruluşuna küçük de olsa bir katkı olmuştu.

Fakir çok zeki, girişimci ve iyi bir yazardı. Ama bu yeteneğini hiçbir zaman ön plana almadığı gibi, övgü düzenler olunca lafı değiştirir soru sorardı. O hep başkalarının so-

Özdemir Nutku
ve Fakir Baykurt,
Ören'de.

Kaz Dağları, Ayazma'da
Özdemir Nutku, Recep
Bilginer ve Asım Bezirci.

runlarıyla ilgilenirdi. Her yaz dinlenmeye gittiğimde Fakir'i hep özlerim. Ot kafalılar tarafından kapatılan köy enstitülerinin birçok değerli mezunu gibi, onun yeteneklerine ve köy çocuğu olduğu halde, klasikleri bilmesine ve müzikten anlamasına hayrandım. Ne de olsa iyi yetişmiş idealist bir öğretmendi. Bir cesur yürekti. Türkiye Öğretmenler Sendikası'nı kuran, onu geliştiren devrimci bir aydıdı.

Üstümüzdeki katta biraz daha ilerde Recep Bilginer oturuyordu. Bizim katta *Yeditepe* dergisinin sahibi Hüsamettin Bozok, üçüncü katta Ege Üniversitesi'nden sanatsever dost, jeolog Prof. Dr. Özcan Dora ile eşi Ayşın

Dora bulunuyordu. Hemen yanımızdaki blokta Ruhi Su, geceleri balkona çıkar saz çalardı, biz de balkonlarımızda oturur hafifçe esen imbatın serinliğinde Ruhi Su'nun davudi sesiyle söylediği türküleri büyük bir hazla dinlerdik.

O blokun en üst katında, hepimizin saygı duyduğu, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Anayasa profesörü ve 1960 yılında Kurucu Meclis üyeliği yapan Prof. Dr. Bahri Savcı oturuyordu. Anayasanın kabulünden sonra Meclis'ten ayrılarak üniversiteye dönmüştü, ama ne yazık ki Kenan Evren döneminde yaş haddinden emekliliğine az bir süre kala 1402'lik olmuş ve emekli olarak üniversitesinden ayrılmıştır. Emekli olduktan sonra, bizden önce Ören'e gelen Bahri Hoca, üniversite daha sonraki aylarda tatile girdiği için Ören'e geç geldiğimizde, "Hiç eve girmeyin, siz yoksunuz diye evinizi sattım" derdi. Bir fırsat yakaladı mı nükte yapmaktan geri durmazdı. Hatta bir yaz geldiğimizde Hülya "Hocam, nasılsınız?" diye sorunca Bahri Hoca, "Ben bir fazla, Sudiş bir eksik iyiyiz" dediğinde ne kastettiğini anlayamamıştık.

Sonradan eşi Sudiye Hanım'dan öğrendik ki Bahri Hoca'ya kalp pili takılmış, Sudiye Hanım'ın ise safra kesesi alınmıştı. 1997 yılında kaybettiğimiz bu değerli hocamızı anmak ve doğum gününü kutlamak üzere temmuz ayının sonunda bir araya geliriz. Sudiye Hanım Ören'de her yaz bir araya gelmekten keyif aldığımız bir dostumuz. Yaşanmışlıklarıyla, anılarıyla bizlere renkli anlar yaşatan yaşıttım Sudiye Hanım'a sağlıklı bir ömür dilerim.

Bir de sitenin kahvehanesinde yapılan siyasal tartışmalarda "Herodot Baba" adını taktığımız Nurer Uğurlu'nun bağıra çağıra anlattığı tarihsel olaylar İskele'den duyulurdu. İskele, Ören'e bir buçuk kilometre uzakta olan bir beldeydi. Ruhi Su'nun hemen yan dairesinde, Sivas Madı-

mak'taki yangında yitirdiğimiz, can dostum, satranç arkadaşım, "atom karınca" Asım Bezirci sabahları, balkonda, daktilosu başında olurdu. Ona her an destek olan sevgili eşi Refika Hanım, kitaplarını daktiloya çeker ve onun sağlıklı bir yaşam sürmesi adına her zaman eşine karşı ilgisini üzerinden eksik etmezdi. Yılların getirdiği acısını büyük bir olgunlukla taşıyan Refika Hanım, Asım'ın ardından *Bir Ben miyim Unutmayan* adlı kitabı kaleme aldı.

Onun altındaki dairelerden birinde köy enstitülerinin değerli öğretmenlerinden, yazar Talip Apaydın oturuyordu. Aynı blokun üst katında sevgili dostumuz, bir trafik kazasında yitirdiğimiz gazeteci İlhami Sosyal da ince nükteleri olan biriydi. Eşi Bahriye Hanım'ın dobralığı, doktor olan kızları Alev'de hem nükteli hem dobra oluştun bir sentezi gibidir. Damatları Doktor Bülent de sevgi dolu, ince ruhlu bir adamdır.

Diğer blokun üst köşe dairesinde şair-yazar Tahsin Saraç benim hem tavla arkadaşımı hem yazları Ayvalık'ta bulunan yazar Orhan Asena'yla ilgili yazdığı kitap için söyleşiye giden Hülya'ya eşlik ederek bizimle her seferinde Ayvalık'a gelirdi. Saraç'la aynı sırada oturan şair Oğuz Tansel, şiirler döktürürken çılgınlıklarda bulunuyordu.

O blokun yanındaki 1. Blok'ta, en alt katta köşede Aziz Nesin, üçüncü katta öbür köşede Sevda Şener, ilk katta Orhan Veli'nin kız kardeşi Füzûzan Hanım ile eşi İbrahim Yolyapan, yine o blokun birinci katında Salâh Birs el ile Jale Birs el oturuyorlardı. Bizim blokun tam karşısındaki 4. Blok'ta, *Cumhuriyet* gazetesinin eski yazıişleri müdürü Sami Karaören ve Deniz Gezmiş'in avukatı Halit Çelenk ile eşi Şekibe Hanım, opera sanatçıları, müzisyenler vb. bulunuyordu.

Burada, anımsayamadıklarım da olabilir; ama bu site tam anlamıyla sanatçıların ve yazarların bir arada ol-

dukaları, bir arada eğlendikleri ve tartıştıkları bir forum gibiydi. Sonradan İskandinav ülkelerinden gelen birçok aile bizim sitede daire satın aldı ve her yaz bizim oradan, çocuklarıyla denize girmeye başladılar.

Aziz Nesin’le güzel sohbetlerimiz olurdu. Onun sentezci bir zekâsı vardı. En küçük olaylardan önemli sonuçlar çıkarmakta ustaydı. Öngörüsü güçlü, tam bir halk filozofuydu. Bir gün sahildeki bir restorana kızım ve eşimle gittiğimde, onu Tahsin Saraç’la yemeğini bitirmiş, karpuz çekirdeklerini çitlerken bulmuştuk. Aziz Nesin çocukları sever, hem de onlara önem verirdi. Kızıma Zeynep adını da o koymuştu. Beş yaşındaki kızım Zeynep’i yanına çağırdı. Kucağına oturtup ilk sorusu şu oldu: “Baban sana masal anlatıyor mu?”

“Anlatıyor.”

“Peki neler anlatıyor?”

“Saçma sapan şeyler ama ben çok gülüyorum.”

Gerçekten de Zeynep farklı şeylerden hoşlandığı için, ben “kendini yiyen yumurta”, “başını kuma sokup gerisini dışarda bırakan devekuşu”, “elma olan tomurcuk ve tomurcuk olan elma” gibi uydurduğum masalları anlatıyordum. Aziz Nesin, “Çok iyi yapmış, ben çocuklarıma gerçekçi masallar anlattım, onlar saçma sapan oldular; sen saçma sapan masallarla gerçekçi bir insan olabilirsin” diye sözlerini noktaladı.

Yıllar sonra İzmir’de bir sanatevinin açılışında bulunan Aziz Nesin’in, konuşma yapmak için merdivenlere çıkarak, oradaki kalabalığa, “İnsanlara yukardan bakmayı sevmem ama ancak buradan hepinizi görebiliyorum” demesini unutamam. Daha sonra çıkarmayı hedeflediği bir gazete için, sanırım Güneş Otel’di, toplandığımızda Zeynep ondan bir şiirini yazması için bir peçete kâğıdı uzatın-

ca, kırmayarak kâğıda başlığı “Böbür” olan iki satırlık bir şiir yazdı: “Ölmek bir şey değil, dünya yalnız kalacak diye korkuyorum.” Bu peçete kâğıdı bizim için değeri yüksek bir anıydı.

Daha sonra Zeynep’in, Aziz Nesin’e, “Aziz Amca, sizin şiirlerinizden oluşan bir kasetiniz varmış, bana gönderir misiniz?” önerisini memnuniyetle kabul eden Aziz Nesin, İstanbul’a döndükten sonra Zeynep’e hitaben yazdığı mektubunda kasetin bir örneğini ne evinde, ne piyasada bulabildiğini anlatıyor ve özür diliyordu. Zeynep’in mektubu ise “Aziz Amca hiçbir yerde bulunmamasına kendi adıma üzüldüm ama sizin adınıza o kadar sevindim ki çünkü siz çok seviliyorsunuz, bu nedenle piyasada kalmamış olması çok sevindirici” diye yazmıştı. Burada çocuklara olan sevgisini, onlar için kurduğu vakıfla yaşattığı için Aziz Nesin’e duyduğum saygımı bir kez daha yinelemek isterim.

Zeynep küçüklüğünden beri, yaşına bakmadan, sanatçılarla sohbet etmeyi seven biriydi. Örneğin yine aynı yaşlardayken, onu naif resimleriyle tanınan ressam Mehmet Pesen’in sergisine götürmüştük. Resimleri çok beğenen Zeynep, bizlerle sohbet eden Mehmet’in yanına geleerek “Resimlerinizi çok beğendim, ben de sizin için resim yapmak istiyorum” deyince Mehmet Pesen, benim kızım olduğunu bilmediği bu ufacık kıza teşekkür etti ve “Bak orada bir oda var, odada renkli kalem, kâğıt var, bana bir resim yapabilirsin” dedi.

Zeynep biraz sonra gelip yaptığı resmi Mehmet’e armağan etti. Mehmet, “Bu resmini hep saklayacağım, çok teşekkür ederim” diyerek resmi özenle aldı. Bir ay sonra kapı çalındı, postacı büyük bir paket uzattı. Paketin üstünde Zeynep’in adı vardı. Zeynep heyecanla paketi açtı.

Mehmet Pesen de Zeynep'e çok beğendiği "Bodrum" resmini armağan etmişti. Bu, şimdi duvarımızı süsleyen resimlerden biridir.

Ören'e döneyim. Sabahları denize girdikten sonra çardağın gölgesindeki sohbetlerimiz bizlere bir şeyler katardı. Hatta, bu sohbetler bazen yazacağımız konu üzerinde zihnimizde bir ampul yakar, öğleden sonra yazımızı yazardık. Bazen tartışma hararetlenir, o zaman Fakir Baykurt araya girip tartışanları sakinleştirirdi. Bulunduğumuz Sunar Sitesi'ndeki arkadaşların hemen hepsi aynı dünya görüşüne sahipti ve hepimiz fikir alışverişinden çok hoşlanırdık. Bazen genç şairlerden biri şiirini okur, bizim fikrimizi almak isterdi.

O sırada, 1974'te, Ecevit'in Kıbrıs Harekâtı çok günceldi, İlhami Soysal ile birçoğumuzun ana konusu da buydu. Karşımızda oturan Doktor Lemi Bey, Uğur Mumcu'nun eniştesidir. Yazın Uğur Mumcu, Ayvalık'tan onlara gelince bizim sitedeki yazarlar, sanatçılar ve gazetecilerle oturur sohbet ederlerdi. Müşerref Hekimoğlu da Ören'de bize yakın oturur, ara sıra Ören'e gelen Oktay Akbal ve yine Nova Sitesi'nde bulunan Muzaffer Uyguner de bu sohbetlere katılırdı. Sitedeki sanatçı ve yazar dostlardan başka Ayvalık'tan ressam Orhan Peker, Foça'dan ressam Fahir Aksoy nükteleriyle ışık saçarlardı. Edremit'ten genç şairler ve yazarlar sitemize gelir, bizlerden fikir alırlardı.

En güzel günlerim Ören'de geçmiştir. Ama şimdi bu söylediğim ustaların çoğu bizi bırakıp gitti ve sitemizin ışıkları karardı. Biz, şimdilerde geçmişten kalan birkaç kişiyiz: Köy enstitülerinden yetişme, zekâsı, belleği hâlâ pırıl pırıl olan 98 yaşındaki birçok kitabın yazarı Abdullah Özkucur, *Cumhuriyet*'in eski yazışleri müdürü 94 yaşındaki Sami Karaören ve 87 yaşında olan ben... Şimdi o

(Soldan) Hülya Nutku, Oktay Akbal'ın eşi Ayla Akbal, Oktay Akbal, genç bir şair.

Ören komşuları ile bir yemekte.

Salâh Birsell ve Özdemir Nutku, 1990'lı yıllar.

güzel günlerden arta kalan dinazorlarız. Bir zamanların çocukları, şimdi çocuk, torun sahibi oldular. Bugün, daha çok dul kadınlar egemenliği altındayız. Onlar da yazar ve sanatçı kocalarına yakışan zeki ve karakterli kadınlar olarak bugünkü sitemizin altın kızları...

Hepimiz, Ören'deki bu sitede baştan beri büyük bir aile gibiydik. Oranın manavı, bakkalı ve esnafı da artık bizlere oralıymışız gibi saygı gösteriyorlardı. Şimdi de öyle... Kartal yuvası gibi bir yerden körfezi seyreden Taylıeli köyü de aydınlık insanlardan kuruluydu ve köylerinde, İstanbul Şehir Tiyatrosu sanatçısı Eftal Gülbudak ve Burhaniyeli sanatçı eşi Ümran İncoğlu'nun başlattığı, bu yıl yedincisi düzenlenen Taylıeli Köy Festivali içtenlik dolu bir sanat düzenlemesidir.

Bu köyde, Haluk Şevket Ataseven ve daha birkaç kişinin bağışladığı kitaplarla bir kütüphane kurmuş olmalarından başka, henüz okuma bilmeyen köy çocuklarına, sanatçılar kitap okumaktalar ve okuma bilen çocukları kitap okumaya özendirmekteler. Ayrıca kızım Zeynep de onlara masal anlatıp, onlarla oyun oynayarak köy çocuklarını kitap okumaya sevk etti. Köy kitaplığının adı da Haluk Şevket Ataseven Kütüphanesi oldu. Bu kitaplıktaki kukla koleksiyonu köy çocuklarının çok ilgisini çekmekte... Bu köyde bir açık hava tiyatrosu ve bir de oyunculuk çalışmaları için atölye yer almaktadır. Ayrıca köyün sevgili çocuklarından maa- lesef girdiği havuzda boğularak ölen Avni Apşin'in adını taşıyan bir açık hava çocuk tiyatrosu da bulunur.

Benim için dinlenme, aylak aylak gezmek ve eğlenmek değildir; günün bir kısmını çalışarak renklendirmektir. Onun için saat onda oturur ya bir kitap okur ya yazı yazar ya da çeviri yaparım. Saat dört ya da beşten sonra serbest saatlerim başlar. Ama bundan bir robot gibi tek-

İlhami Soysal ve Özdemir Nutku, 1990'lı yıllar.

*Özdemir Nutku,
Hülya Nutku ve
Müşerref Hekimoğlu,
M. Hekimoğlu'nun
balkonunda, 1990'lı yıllar.*

düze bir hayat sürdüğümü çıkarmamak gerekir. Çünkü bu kafamdaki program sık sık bozulur ve yazlıktaki gereksinimler farklı durumlar ortaya çıkarır. Her ne kadar, sevgili dostum Efdal Sevinçli'nin, "Yaz gelse de hoca çalışsa" ironisi bir kerteğe kadar doğru olsa da, bu benim yaşam biçimim.

Balkonda, sürekli daktilosunun başında gördüğüm Asım Bezirci'ye, bir gün, "Bilgisayar alsana, ne uğraşıyorsun daktiloyla" demiştim.

"Buna alıştım artık, bu yaştan sonra bilgisayar öğrenemem."

1992 yazında, bir satranç oyununun ortasında, laf yine bilgisayardan açıldı. Asım, hiç şaşmaz, saat beşte elinde satranç takımı bana gelir, açık olan kapının pervazına vurur, “Özdemir, yenilmeye geldim” derdi. O gün bilgisayara kolaylıklarından söz ettim. Onun daktilodaki şikâyeti düzeltmelerdi. Gerekğinde geriye dönüp yazısının bir kısmını değiştirmek istediğinde, o yazıyı yazıp metne yapııştırıyor ve yerini de kırmızı kalemle işaretliyordu. Ben özellikle, bilgisayarla düzeltmelerde çok rahat edeceğini söyleyince, “Alırım ama bana öğretirsen” dedi.

1993 yılının kış aylarıydı, yurtdışında konferans vermeye ve kitap imzalamaya giden Asım, oradan kazandığı birkaç kuruşla kendine bir bilgisayar edinmiş. O yılın yaz başında kaplumbağa Volkswagen’ının bagajına bunu yerleştirerek, eşi Refika’ya “Sen bunu Ören’e götürürsün, ben de Sivas’tan gelince Özdemir’le bilgisayarı açarız ve o bana öğretir” demiş.

Asım Sivas’a gitti. Gidiş o gidiş, bir daha geri dönmedi. O bilgisayar da ambalajıyla öylece kaldı. Benim ve dostların ne kadar üzüldüklerini anlatacak sözcük yok. Sivas’ta Madımak Oteli’nin kundaklanması, ülkemiz tarihinin en büyük katliamlarından biridir. Kuran’ı bilmeyen imansızlar tarafından din gereği diye yapıldı. Bu olay, cehaletin en büyük ironilerinden ve trajedilerinden biridir.

Ören’de ünlüler dışında birçok öğretmen ve edebiyat meraklısı insan da vardı. Bunlardan biri, öğretmenlikten emekli Mehmet Ali Bey’di. Özü sözü yerinde, çoğu kez ciddi ama yeri geldiğinde bir nükteyle taşı gedğine koyan bir insandı. O da oradakilerin çoğu gibi, tavlada iddiası olan biriydi. Bir gün, sitenin kahvesine tavla oynamak için geldiğinde, üstünde bembeyaz, çok güzel bir takım elbise vardı. Oradakilerin biri, “Hayrola Mehmet Ali Bey, bu

ne şıklık” diye takıldığında, “Ne şıklığı! Düğüne gideceğiz diye Güner Hanım böyle giydirdi” dedi.

Güner Hanım eşiydi. Güner Hanım, sosyal etkinliklerde aktif biridir. Yöre gezileri, kahvaltı düzenlemeleri yapar, aktif olarak Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği yoluyla gençlere eğitim bursu sağlamaya çalışır. Mehmet Ali Hoca’nın tavlada rakibi, bu kez, DİSK Genel Başkanı Abdullah Baştürk’tü. Baştürk yaman bir tavla ustasıydı. Mehmet Ali Bey yenilmeye başlayınca Baştürk’e zar tuttuğunu söyledi ve boş fincan getirmelerini istedi.

O sırada, her ikisinin de ısmarladığı sade kahveler de gelmişti. Abdullah Bey bir yandan oynuyor, diğer yandan da tavla gırgırıyla konuşup duruyordu. Bu geyik sohbeti sürerken, nasıl oldu, kimse bilmiyor, Abdullah Bey yine zarı fincana koyup fırlattığında Mehmet Ali Bey’in o gıcır gıcır bembeyaz takım elbisesinin önü kahveyle renklendi. Tavlayı seyredenler ayağa kalktılar. Mehmet Ali Bey’in dili tutulmuştu. Şimdi eşi Güner Hanım’a ne diyecekti? Koşarak eve gitti. Evde ne oldu pek bilmiyorum. Ama Abdullah Baştürk’ün çok üzüldüğü anlaşılıyordu. Boş fincan yerine kahve dolu fincana zarları koyup fırlatmıştı.

“Nasıl daldım yahu! Mehmet Ali Bey’e bir takım elbise borçlandım” dedi.

Baştürk’ün kendine özgü bir espri anlayışı vardı. Onun en büyük keyfi, bizim blokun en üst katında oturduğu dairenin önünde, kaptan köşkü çıkması olan balkonda oturup akşam üzerleri Ören’in o unutulmaz günbatımını seyrederek demlenmesiydi. Örgütçü yanını sitemizde de göstererek kumsalın temizlenmesi için gençleri toplar ve onları temizlik için seferber ederdi.

Onu en çok üzen olay da sitenin yakınında yaptırdığı DİSK’in dinlenme tesisleri olan Artemis’e 12 Eylül’den

sonra el konulması oldu. Burada işçi ailelerinin kalamayışını hep hüznle anlatırdı. Bugün de bu tesis öylece duruyor. Ne yazık ki hayata geçirilemedi. Bu projenin kadük oluşu onu çok üzdü ve erken yaşta kaybettiğimiz bu değerli insanı anmadan geçemedim. Sanatçıların portrelerini çekmeye meraklı olan eşim Hülya'yı bir gün İlhami Sosyal'ın fotoğrafını çekerken görünce "Sakın çektirme, Hülya kimin fotoğrafını çekerse onu kaybediyoruz" diyerek espri yapmıştım, onu bu kadar erken kaybedeceğimizi hiç düşünmemiştim.

Onun ardından eşi Ayten Hanım'ın, her yaz bize armağan ettiği Abdullah Baştürk adına konulmuş olan yarışmada derece alan işçi öykülerinden oluşan kitaplar, adının yaşatılması için tesellimiz oldu.

Sitemizde uzun yıllar kalıp ayrılanlar da oldu. Örneğin Kaya Öztaş bunlardan biriydi. Eşiyle bir akşam beni ve Hülya'yı evlerine davet ederek Gaziantep yemekleri yapmışlardı. İnanılmaz bir gurme olan bu çiftin evlerinde bizi ağırlamalarını hiç unutamam. Kaya, aynı zamanda iyi bir çevirmendi. Onun gibi uzun yıllar sitemizde yaşayan Hamit Akınlı ve Hale Akınlı çifti, evlerinin güzel manzaralı balkonunda bizleri ağırlamışlardı. Hale Akınlı Şehir Tiyatroları'ndan emekli olsa da özel tiyatrolarda son derece çalışkan tavrıyla, sanatçının emekli olamayacağını vurgularcasına çalışmaktadır. İzmir'de onu geçen yıl Eraslan Sağlam'ın sahnelediği oyunda izleyip bir kez daha mutlu oldum.

Sitemizin güzel insanlarından biri de Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu'ydu. Yörükoğlu çocuk psikolojisi konusunda büyük bir ustaydı. Hülya'nın fotoğraf çekme merakını bilir. "Merhaba, sanat objeniz geldi" diyerek bize uğrardı. Eşi son derece zarif bir hanımdı. Bizim Zuzu gibi, onların da köpeği Pepsi bir şirinlik muskasıydı. Atalay Bey da-

vetli olduğu doğudaki üniversitelerden birinde konferans verdikten sonra Ören’e geldiğinde, “Çok şaşırdım, bana konferansım için bir verdilerse, bahar şenliğine o sıralarda dansözlük yapan Sibel Can’ı davet ederek beş verdiler” diye söyleyip şaşkınlığını dile getirmişti.

Yine uzun yıllar sitemizde oturan ve yörede yaşayan Avukat Turgut İnal da yazdığı kitaplarla bu ülkede demokrasinin yerleşmesi adına mücadele veren insanlardan biridir. Sitemizin ilk ve en önemli kaybı Nuri Bozyel’dir. İnce ruhlu, sevgi dolu mavi gözlü dost adam Nuri Bozyel’i erken yitirdik. Girişimci, çalışkan bu adam, dostum Özcan Dora’nın eşi Aysin Dora’nın kız kardeşiyle evliydi. Nuri Bozyel’i kaybeden Gülsevil Hanım’ı, yıllarını büyük bir olgunlukla onun yokluğuna alışarak geçirmesini saygıyla karşıladığım bu güzel insanı anmadan geçemezdim.

Bir diğer dostum da uzun yıllar yan komşum olan felsefeci Yılmaz Öner’di. Esprili bir dost olan Yılmaz, kapımızı çalıp “I shot the Sheriff” derdi. Türkçemize Adorno çevirilerini kazandıran bu renkli adam, “Faşizm Üzerine Yazılmış Şiirler”i derleyerek önemli bir hizmette bulunmuştur. Bir gün Hülya’ya, “Menemen yumurtayla mı yapılırdı?” diye sormasını, bekâr bir adamın evle değil daha çok yazdıklarıyla meşgul olmasını anlayışla karşılamıştım.

Ören’de çok sevdiğimiz gazeteciler ve sanatçılar da vardı. Bunlardan biri *Cumhuriyet* gazetesinin ünlü köşe yazarı Müşerref Hekimoğlu’ydu. Müşerref Hanım Ören üzerine en güzel yazıları yazmış gazetecimizdir. Zaman zaman dostlarını denize nazır olan evinin balkonunda toplar, Kaz Dağları’ndan toplanmış mis kokulu kekikler eşliğinde makarna ve şarap partisi yapardı. Masasının üzerine koyduğu o güzel masa örtüsünü Türkiye ziyareti sırasında Endonezya Cumhurbaşkanı Suharto’nun hediye ettiğini söyleyip o güzel anılarından bahsederdi.

Kısa bir dönem Milli Eğitim Bakanlığı yapan Necdet Uğur gibi kıymetli bir insanı da orada tanımış, bir dönem sitemizde komşumuz olan Lütfü Özkök'le de bu güzel manzaralı balkonda sohbetlerimiz olmuştu. Lütfü Özkök kırk kuşağının şairlerindendir, onun *Uzakların Yakınlığı* şiir kitabı vatan özlemini de barındırır. Kışları İsveç'te yaşayan bu dostum bana Demir Özlü'den selamlar getirirdi. Her şeye "Allah aşkına!" diyerek kollarını iki yana açan, meraklı ve her şeye şaşırان edasıyla bir coşku adamıydı. Karısı Anne Marie, Türk dostu biriydi. Bülent Ecevit'in şiirlerini kendi diline çevirmiş bu dost insan, zaman zaman Tezer Özlü'yü anlatmaktan, onun dostluğundan söz etmekten keyif alırdı.

Ne zaman Cahit Albayrak ya da Haluk Şevket Ataseven veyahut da Kemal Moralı ve eşi matematik profesörü Süheyla Hanım Hüsamettin Bozok'a gelseler, Lütfü Özkök ve eşi de bizlere katılırdı. Doyulmaz sohbetler gerçekleşirdi.

Bir de Müşerref Hekimoğlu, her yıl Sevda Şener'le Kozak Yaylası'na gider, dönüşte dünya güzeli kilimlerle gelirlerdi. Çünkü o Sevda'nın kilim sevdalısı olduğunu bilirdi. Müşerref Hekimoğlu İzmir Şehir Tiyatroları'nı kurmaya çalıştığım sıralarda kent dışından beni yazılarıyla da desteklemiştir.

Sitemiz bazen de kiracılarıyla renklenmiştir. Bir dönem bizim blokta daire kiralayan Barış Pirhasan burada senaryo yazarken, bir başka yerde yine bir daire kiralamış olan Vedat Türkali'nin Orhan Asena'yı da davet ederek, Kültür Bakanlığı destekli, Asena'nın *Ya Kuzgun Leşe Ya Devlet Başa* oyununun senaryosunu kaleme alması ve bu çalışmaya Ahmet Nesin ve Hülya'nın da katılmış olması bir şanstır. Ali Nesin de sık sık yaz tatillerinde sitemize

annesinde kalmaya gelir, siteye renk katanlarından biridir. Şimdilerde daha çok Şirince’de Matematik Köyü’nde koşturmacada olsa gerek...

Çok genç yaşta yitirdiğimiz grafiker Necati Abacı ve bizim bölümün tasarım ana sanat dalından mezun olan eşi Emine Abacı da ziyaretimize gelirdi. Son ziyaretinden kısa bir süre sonra, fakültemiz Grafik Bölümü öğretim elemanı olan, o çok yetenekli Necati’yi de çok genç yaşta sonsuzluğa uğurladık. Necati’nin Ören’e son gelişi geleneksel Pınarbaşı pikniklerinden birine denk gelmişti. “Bir yazarın sözcükleri yoğurması gibi, en iyi çiğköfteyi de ben yoğururum” diyen Recep Bilginer, eşi Mahpeyker Hanım, Yunus Ateş ile eşi Birsen, oğulları Emre, Asım Bezirci ve eşi Refika, Hülya, Zeynep ve ben, Abacı ailesini de alarak bütün günümüzü keyifle Pınarbaşı’nda geçirmiştik.

Yunus Ateş çalışkan bir adamdı, siyasal sorumluluklarının bilincinde, sessiz ve sakin yapısıyla sitenin birçok sorumluluğunu almıştı. Yunus kadar çalışkan ve üretken eşi Birsen, durmaksızın takı tasarımları yaparak evine katkıda bulunan biridir. Bizler buluştuğumuzda Pınarbaşı’nın buz gibi sularına konulan karpuz ve bira şişeleri adeta buzdolabından çıkmış hissi verirdi. Biz de ayaklarımızı bu soğuk suya ara ara sokup sıkı bir sohbetin içine girmiştik. O gün Necati’yi son görüşüm olduğunu düşünemezdim, çünkü çok gençti.

Yıllar geçtikçe ve Ören’de yakın dostları yitirmenin acısı katlandıkça bizler daha da birbirimize kenetlenir olduk. Özellikle bulunduğum blokta yan komşum Yıldız Hanım her yıl İngiltere’den geldiğinde “Bu yıl da iyiyiz” diyerek seviniyoruz. Onun eşi sevgili dostum Niyazi Bey kibarlığı, ince ve duyarlı yapısı, yardımsever yanıyla dikkat çektiği için ona “Amca arkadaş” derdik. Bir araya geldiğimizde onu hep anarız.

Yine aynı katta komşum, sonradan karma eğitime geçilen İstanbul Erkek Lisesi'nin yıllarca müdürlüğünü yapmış, vatansever, duyarlı, çok okuyan, sağlığına değer vererek her gün sistemli yürüyüş yapan, yüzen ve sohbeti güzel arkadaşım Mahir Yeğmen ve eşi zarif, duyarlı, sevecen ve özverili insan Meral Hanım, yaz tatillerinde hayatıma renk katmışlardır. Kızları Kardelen, kızım Zeynep'in can arkadaşısıdır.

Ören denince akla gelen değerli isimlerden biri Nedret Can'dır. O gerçekten bir candır. Köy enstitülerinin değerli iki öğretmeni Mualla Can ve Fikret Can'ın kızı, özverili, ODTÜ'nün parlak öğrencisi, zeki, dilimizi ustaca kullanan Nedret, yıllarca Yeni Kuşak Köy Enstitülülerin arasında Prof. Dr. Kemal Kocabaş Hoca'yla çalışmıştır. Sitemizde yöneticilik de yapan Nedret, babası Fikret Abimi kaybedene kadar yıllarını ona adanmış, şimdilerde kız kardeşi Nevin Can'ın pozitif enerjisiyle birlikte acılarına katlanmayı öğrenmişlerdir.

Onlardan çok daha önce gencecik yaşta o melun hastalıktan yitirdiğimiz can dost Nedim Uğur'un sevgili eşi Lale örnek alınacak bir dostumdur. Tiyatro âşığı Lale hayata pozitif bakmayı başarmış, nadir insanlardan biridir. Nedim'le Lale'nin, Hülya ile benim evlilik yıldönümlerimiz aynı güne denk geldiği için birlikte gökyüzüne kadeh kaldırır ve Nedim'i anarız. Bizim blokta yıllarca babası Şahin Bey ve annesiyle oturan Nermin ressamdır ve yaptığı resimlerle dikkat çeker. Nermin, kötü gün dostudur ve her zaman arar, sorar. İnce ve duyarlıdır, Zuzu'yu kaybettiğimizde onun için helva yaparak siteye dağıtan Nermin, gerçek bir hayvan dostu olduğunu böylece ortaya koymuştur. Değerli bir babanın kızı olan Müjde, daha çok Balıkesir'de üniversitede görevli olduğu için üniver-

site dertlerinden konuştuğumuz pozitif bir arkadaşımız. Dostlarımızla, biriktirdiğimiz dostluklarla sitemiz anlam kazanıyor. Çok seyrek de gelse Ruhi Su'nun oğlu İlgin hepimizin emaneti olarak çok sevdiğimiz bir dost... Onun en önemli özelliği müthiş bir belleğe sahip olması, yaşadıklarını kocaman bir kitaplık gibi hafızasına kaydeden İlgin bu konuda hepimizi şaşırtmıştır.

Geçtiğimiz yıl değerli bir komşumuz olan Hurşit Bey'i yitirdik, o bizim sitemizin sakin ama çalkantılı yıllarda yılmadan eğitim neferliği yapmış bir öğretmeniydi. Eşiyle son derece uyumlu birlikteliği, binlerce çocuk yetiştirmiş ama kendi çocuğu olmayan bu öğretmenin sevgisi ve eşinin duyarlılığı, sitemizin saygın bir çifti olmalarını sağladı. Yine sitemizin yakın tarihlerde yitirdiği ve dalya şansını elde etmiş Emine Teyzemiz (Uğur Mumcu'nun kayınvalidesi) sitenin en renkli simalarındandı.

Geniş bir aileye sahip olan Lemi Turgut karşı komşumuz, eşi Nural bütün aileye çekidüzen veren son derece pozitif bir insan. Lemi Bey sitenin hem doktoru, her şeyidir, ona danışırız, hem de son derece nüktedan biridir. Bir yerde bir kahkaha koptuysa bilin ki orada Lemi Bey bir espri yapmıştır. Çocukları Ebru bizde yazarlık eğitimi görmüş, değerli bir reklamcı olmuş, yaratıcı yanı güçlü bir çocuk; ablası Evren ise Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nin genç doçenti... Yaz geldi mi Özgür Mumcu, kız kardeşi Özge ve diğer yeğenlerin katılımıyla, yine bizim fakülteden Seramik'ten mezun Zeynep Homan'ın da gelişile Lemi Beylerin balkonu şenlenir.

Son olarak da beni mutlu eden kızım Elif'in ve torunum Balahan'ın da tatillerde fırsat buldukça Ören'e gelmeleriyle ordaki günlerim renklenir.

Çok yönlü bir Rönesans insanı

Tanıyanlar hemen adını söyleyeceklerdir. O, Ankara'dan sevgili dostum, mimar, şair, yazar, sinema oyuncusu Cengiz Bektaş'tan başkası değil.

Cengiz, 1963'te Ankara'da Oral Vural'la birlikte kendi mimarlık işliğini kurdu. İşte ben de onu o sırada tanıdım.

Yazın, Ören'deyken onu Güre'ye yakın Zeytinbağı köyünde gördüm, oraya eski antik tiyatroların küçük bir modelini yapıyordu. O bütün çağdaşlığı içinde Anadolu kültüründen kopmamış ve yapıtlarını Doğu-Batı sentezine adanmış bir sanatçıydı. Onun yine Güre'de yaptığı açık hava tiyatrosunu gezdikten sonra kendi evine yakın yerde, Prof. Dr. İlhan Başgöz için yaptığı evi gezdik. Ağaçların arasında kâmil cam olan bu yapının tam ortasında bir şömine bulunuyordu. Yine ortada bulunan İlhan Başgöz'e ait tahta masa vardı.

Onu dinleyen öğrenciler, duvar dibindeki kerevetlerde oturuyorlardı. Burası Başgöz Hoca'nın açık üniversiteye kayıtlı 17 öğrenci kapasiteli Halkbilim Yaz Okulu'ydu.

*Cengiz Bektaş ve Özdemir Nutku,
Özdemir Nutku Sahnesi'nin fuayesinde, 2017.*

Ayrı kentlerde olduğumuz için onu sıkça görmek olanağım olmadı. Ama en son 2017 yılının sonlarında, bizim fakültede düzenlenen bir sempozyum nedeniyle gördüm. Çok özlemişim onu.

Ne yazık ki hastanede kontrole gittiğim için, o güzel konferansını kaçırdım. Onu ancak Özdemir Nutku Sahnesi'nin fuayesinde görmek nasip oldu. Daha sonra bana çocuklar için masal formunda yazdığı, Mimar Sinan'ın yaşadığı ve yaşattıklarını anlatan kitabını yolladı.

Yurt çapında tiyatro düşü

Yıl 1974, Muhsin Bey'den bir not aldım: "Sevgili Özdemir, öbür gün Ankara'ya Bölge Tiyatroları Kanunu için geliyorum. Görüşelim." M. Ertuğrul'un 1950'li yıllarda başlattığı bölge tiyatroları projesi günümüzde de gündemdedir. Her ne kadar bu projeyi kapsayan yasa çıkmadan ve altyapısı hazırlanmadan girişilen bu iyi niyetli çabalar, bazen istenileni sağlamamakla birlikte, ileri bir adımın atılmış olmasından dolayı gelecek açısından umut verici sayılabilirdi.

Muhsin Ertuğrul, Şehir Tiyatroları ile Devlet Tiyatroları'nın başındayken, bölge tiyatrolarını açmadan önce işe semt tiyatrolarıyla başlamış ama fırsat buldukça da Ankara ve İstanbul dışındaki kentlerde tiyatrolar açmayı başarmıştır. Ankara'da Büyük Tiyatro inşa edilirken boş durmamış, Ankara Devlet Konservatuvarı Tatbikat Sahnesi'nin dekor deposu olarak kullanılan Ulus'taki Evkaf Apartmanı'nın altındaki mekânı güzel bir oda tiyatrosu durumuna getirmiştir.

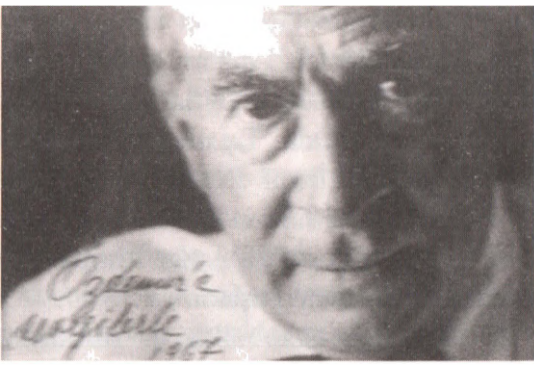
Bu bina, Küçük Tiyatro adıyla 2 Şubat 1947'de Ahmet Kutsi Tecer'in *Köşebaşı* oyunuyla hizmete açılmıştır.

Sanatçının Devlet Tiyatroları'ndaki ikinci genel müdürlüğü (1954-1958) sırasında, Ankara onun sayesinde yeni sahnelere kavuştu: 4 Şubat 1956'da Üçüncü Tiyatro'yu, 5 Ekim 1956'da da Oda Tiyatrosu'nu hizmete açtı. 1956/1957 döneminde İzmir Devlet Tiyatrosu ile Adana Devlet Tiyatrosu'nu halkın hizmetine sunan sanatçı, 28 Eylül 1957'de Bursa'da açtığı Ahmet Vefik Paşa Tiyatrosu'nda da temsillere başladı.

Usta, bu tutumunu İstanbul'da da sürdürdü. Kırklı yılların sonunda Tepebaşı'ndaki ahşap tiyatro artık iyice yıpranmıştı. Her yeri akıyor, kolay da ısıtılamıyordu. Muhsin Ertuğrul, dönemin vali ve belediye başkanı Dr. Fahrettin Kerim Gökay'ı ikna ederek Beyoğlu'ndaki Melek Sineması'nı onarttı ve Yeni Tiyatro adıyla açılmasını sağladı.

1960'ta Kadıköy'deki Süreyya Sineması'nın üst katında 183 kişilik bir tiyatro, aynı yıl Saraçhanebaşı'ndaki 375 kişilik tiyatroyu yaptırdı. Bu tiyatro, 21 Ocak 1961'de Cevat Fehmi'nin *Hacıyatmaz*'ı ile açıldı. Aynı yıl, Üsküdar'da bir sahne daha açan Muhsin Ertuğrul, Rumelihisarı'nın bir açık hava tiyatrosu haline getirilmesine de önayak oldu. Burası, aynı zamanda, uluslararası şenliklerde de kullanılmaktaydı. Ama 2003 yılından sonra, oraya bir cami yapılıncı burası tiyatro alanı olmaktan çıktı.

Usta, 1963 yılında, Şehir Tiyatroları'nın altıncı sahnesini Şişli'deki Site Tiyatrosu'nu kiralayarak açtı; burası da Deneme Stüdyosu adını aldı. 1965'te tiyatro göremeyen halkın ayağına tiyatroyu götürmek için Zeytinburnu Bozkurt İlkokulu'nda 140 kişilik Zeytinburnu Tiyatrosu'nu açarak temsillere başladı.

Muhsin Ertuğrul'un Özdemir Nutku'ya imzaladığı fotoğrafı, 1967.

1966 yılının mart ayında baş yönetmenlik kadrosu kaldırılınca, Muhsin Ertuğrul da şapkasını alıp uzun yıllar hizmet verdiği Şehir Tiyatroları'ndan ayrılmak zorunda bırakıldı. Ancak 1974'te yeniden Şehir Tiyatroları'nın başına geçen Usta, iki yıl gibi çok kısa süren yönetimi sırasında çok büyük işler başarmıştır. Bu kısa süre içinde “Kahvelerde Tiyatro” projesini kısa bir süre başarılı bir biçimde uygulamış ancak Şehir Tiyatroları'ndan kendi kararıyla ayrılınca tiyatro tarihimizde önemli bir yer tutacak olan bu projenin de sonu gelmişti.

Semt tiyatroları, bölge tiyatroları ve gezici kahve tiyatroları... Eğer yaşasaydı, belki stadyumlarda tiyatroyu da gerçekleştirecekti. Usta'nın bu yaptıkları, ne yazık ki, ondan sonra bu kurumun başına geçen, tiyatro yaşamı boyunca elinden tutup ön plana çıkardığı bir meslektaş tarafından bir bir yok edilecekti. İşin asıl acı yanı, bugün de bu projeleri yürütecek idealist sanatçılar varolmasına karşın, bunların bir kenara itilmeleri ve çeşme başındaki-lerin tiyatro sevgisinden çok egolarından ileri gelen boş bir gösterişe kapılmış olmalarıdır. Ama ben, ileride bunun da gerçekleşeceğine inanıyorum.

İstanbul özlemi ve unutamadığım dostlar

1974 yazıydı, yine ailemin Göztepe'deki evine gitmiş, orada kalmıştım. Bir gün Göztepe İstasyonu'nda banliyöyü beklerken öğrencim Hülya'ya rastladım.

“Günaydın, Hocam.”

“Merhaba! Nereye böyle?”

“Şişli'deki küçük teyzeme gideceğim.”

“Güzel, ben de birkaç dostuma uğrayacaktım. Öyleyse vapurda birlikteyiz.”

“Evet.”

Hülya o yıl yüksek bir notla fakülteden mezun olmuş, yüksek lisans için başvurmuş ve hemen kabul edilmişti. Çok çalışkandı ve bir yıl daha öğrencimiz olacağı için çok memnundum.

Denizsiz Ankara'dan sonra, vapurun arkadaki açık güvertesinin keyfini çıkarıyordum. Üstelik, gizliden sevdiğim kız da yanımdaydı. Öğrenci olduğu ve fazla yakınlık göstermem yanlış olduğu için resmi davranmaya gayret ediyordum. Deniz, hafifçe esen meltem ve güzel bir yaz ikindisi, birden kendimden ummadığım bir cesarete neden oldu:

“Teyzenden sonra ne yapacaksın?”

“Eve döneceğim. Hocam çok üzgünüm. Biraz değişikliğe ihtiyacım vardı. İşçi tiyatroları ve İsmet Küntay üzerine yaptığım bitirme tezimin bir nüshasını İsmet Bey'e vermek üzere halamlara İstanbul'a geldim ve veremedim o gün İsmet Bey'in ölüm haberini Nadide Hanım'dan alınca onun güzel görüşlerini alamamak beni çok üzdü.”

Bu değerli yazarımızın 25 Temmuz 1974'teki ölümü beni de üzmüştü ve hemen teklifte bulundum. “İstersen, bir yerde buluşalım, seni sanatçı ve şair dostlarımla tanıştırayım.”

Hülya'nın sanat ve yazın dünyasıyla ilgilendiğini biliyordum. Hatta kendisi 7 *Gün* ve *Tiyatro* 70'te yazılar yazmaya başlamış ve ona muhabir kartı bile çıkartılmıştı. Hülya, biraz duraksadıktan sonra: "Ama eve telefon edip biraz gecikeceğimi söylemem gerekir."

Bu müthiş bir şeydi; nasıl olduğunu bilemediğim cesaretim sonuç vermişti.

Onun, kolayca bulabileceği, Teşvikiye otobüs durağında buluşmaya karar verdik. O ayrıldıktan sonra uzun zamandır görmediğim ama çok sevdiğim Kuzgun Acar'a telefon ettim.

"Ya Özdemir, uzun zamandır görüşemedik, bu akşam bize gelsene" dedi. Kuzgun'un eşi çok uyumlu bir kadın olduğu kadar, Kuzgun'un üstüne de titreyen bir hatundu. Onun için daveti kabul ettim ve bir arkadaşla birlikte geleceğimizi söyledim.

Kuzgun Acar çok önemli bir heykeltıraştı. Onun soyut heykelleri bazı tutucu çevreler tarafından anlaşılmadı ve yerinden sökülerek hurdacıya verildi. Oysa onun, çivi, tel, demir ve tahta hurdalarından yaptığı soyut heykeller için söylediği doğrudu: "Yaptığım heykellerin her yontusunda mutlaka bir çılgılık vardır" diyordu ve bu doğrudu, o çılgılığı duymayanlar heykellerinden haz duymazlardı.

Gelelim, Kuzgun Acar'ın evine gitmemize... Kuzgun, her zamanki şakacı ve sıcak bir karşılamayla bizi buyur etti. Hülya, ilk kez gördüğü Kuzgun'un, bu sıcak karşılamasıyla tedirginliğini üzerinden attı. Kuzgun, "Sizin de seveceğiniz küçük bir yere gideceğiz, mezeleri harika" dedi. Eşi, "Böyle olmaz, ayağına bir çorap giy" deyince, Kuzgun bir süre kayboldu. Eşi, "Çorap giymekten neden nefret ediyor, anlamıyorum" dedi. Kuzgun geri geldiğinde, eşi: "Göster, hangi çoraplarını giydin?"

Kuzgun pantolonunun paçalarını sıvadı. Bir de ne görelim! O siyahi ayaklarını bileğine kadar beyaza boyamıştı. Uzaktan çorap gibi görünebilirdi. Ama yakından boya olduğu belli oluyordu. Farklı bir insan olan Kuzgun Acar unutamadığım dostlarımdan biriydi. O gün yemek, tahmin ettiğim gibi eğlenceli geçti.

Unutamadığım bir başka dostum da şair Özdemir Asaf'tı. Birkaç gün sonra, Hülya'nın üzüntüsünü vesile ederek cesaretimi toplayıp Hülya'yı aradım.

“Sen hiç, Özdemir Asaf'ın Bebek'teki meyhanesine gittin mi?” dedim. Hülya, Kuzgun'u tanımaktan hoşlanmıştı. O, sosyal bir kızdı, benim gibi asosyal ve çekingen biri değildi. O da “Şiirlerini severim, tanımaktan çok memnun olurum” dedi.

Özdemir Asaf benden sekiz yaş büyüktü ve herkes tarafından sevilen bir şairdi. Benimle dost olmasının bir nedeni şiir yazmamdı. Önceleri ortak paydamız şiirdi. Sonra rakı arkadaşlığı ve sohbeti derken yavaş yavaş birbirimizi daha iyi anlamaya başladık. Ankara'dan İstanbul'a hemen her gidişimde, onunla buluşurduk. O da beni, “Küçük adaşım gelmiş” diye karşılardı. O sırada, şiir yazar üç Özdemir'dik, biri de sevgili dostum Özdemir İnce'ydi.

Özdemir Asaf'ın şiirleri, daha çok *Yaprak* dergisi tarzı, yani benim şiirlerimden çok farklı olsa da, şiirlerindeki melankoliyi ve şiirlerini kurma tarzını çok beğeniyordum. İnsan ve toplum ilişkilerine yönelik temaları konu edinen Özdemir Asaf, derinliği olan bir şiir evreni yaratmıştır. Duygu ve düşünce yoğunluğunu ironi ve taşlamayla kaynaştırarak şiirlerini bütünleştirmiştir. Son dönem şiirlerinde çok kullandığı sevgi, ayrılık, ölüm temaları, giderek yerini kaçış ve umutsuzluğun tedirginliğine bırakmıştır.

Özdemir Asaf *Lavinia*'yı, sevdiği ama karşılık bulamadığı kız için yazmıştı sanki. Ona “Kim bu kız?” diye sorduğumda, “Hayalimde yarattığım bir kız” diye yanıtlamış ve susmuştu. Benim şair ağabeyim olduğu için fazla üstelemek densizlik olurdu.

Bunu, o öldükten yıllar sonra Oktay Akbal'dan öğrendim. Aslında, Özdemir Asaf, “Lavinia” şiirini, üniversitedeyken platonik bir aşk duyduğu bir kızı düşünerek yazmış. “Adını gizleyeceğim, sen de bilme Lavinia” dizesiyle okuyanların gönlünde yer etmiştir. Şiiri okuyanlar çok sevdiği için, Özdemir de bunu bir şiir yarışmasına göndermiş; şiir çok beğenilmiş ve bu şiir, yarışmayı kazanmış. Yarışmada şiirini okuması istenince, Özdemir Asaf kürsüye çıkmış ve şiirini okumaya başlamış. Söylentiye göre, âşık olduğu kadın da salondaymış ve şiirin okunduğu sırada salondan ayrılmış.

“Peki, Oktay Abi, sen biliyor musun, Lavinia kim?”

Oktay Akbal yanakları kızararak hafifçe gülümsedi: “Hiç bilmez olur muyum, hepimiz ona âşıktık.”

Oktay Akbal, kadının Mevhibe Meziyet Beyat (1925-2007) olduğunu söyledi. Bir valinin kızıymış. Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olduktan sonra resim öğretmenliği yapmış. Birçok erkeğin yüreğini kaptıracağı kadar güzelmiş. Ben ve bizim kuşak bu efsane kadını tanımıyorduk. Ama çok da merak ettim. Google hazretleri sağ olsun, yıllar sonra bu kadın hakkında bilgi toplamakla kalmadım, çekilmiş bir fotoğrafını da buldum.

Dönelim Hülya'yla Özdemir Asaf'ın yanına gidişimize. Saat, akşam yedi sularında meyhaneye girdik.

“Vay küçük adaşım, hoş geldin!”

“Hoş bulduk, tanıtayım: Hülya.”

Bara oturduk, Hülya'nın dikkatini hemen arkadaki kitap rafları çekti. Çünkü bu raflar düz değil, sağdan sola doğru eğimliydi ve tüm kitaplar sola doğru kaymıştı. Özdemir Asaf bunu fark etti, Hülya'ya: "Bu raflar neden böyle eğik diye soracaksınız, herhalde?"

"Evet."

"Nedeni şu: sarhoş olanlar onu düz görsünler diye."

Gülüştük. O gece, "r"leri söyleyemeyen Özdemir, şiirlerini okudu. Bendən şiirlerimi okumamı istedi.

"Şiirlerim uzun olduğu için ezberimde yok."

"Canım hiç kısa aşk şiirin de mi yok?"

Ben biraz kızardığımı hissettim. Ona, yanımdaki kıza âşığım diyemedim.

"Dilerim, o da olur."

Oysa Hülya'ya yazdığım aşk şiirleri vardı ama ona henüz okumamıştım. Öğrenciliğinin sona ermesini bekliyordum. O gece, benim için doyulmaz anılarla dolu bir geceydi.

Berlin'deki 16. ITI Kongresi

Ören dönüşü, Uluslararası Tiyatro Enstitüsü'nün, 1975 baharında Berlin'de yapılacak olan kongresine –Almanca bildiğimizden olacak– Türkiye delegesi olarak Haldun Tanner Usta'yla benim seçildiğimi öğrendim. Kongrede, önceden planladığım iki önerimi sunacaktım.¹

1 Haziran'da başlayan kongrenin birinci günü bildiriler verildi, ikinci gün dilekler ve öneriler faslına geçildi. Bu arada ben de önerilerimi belirttim. Birinci önerim, 27 Mart Dünya Tiyatro Günü'nde uluslararası bildiri sunulmasının yanı sıra, istedikleri takdirde her ülkenin kendi

1 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. "ITI'nin 16. Uluslararası Kongresi", *Tiyatro75*, sayı 30, 15 Eylül 1975, s. 41-43.

bildirisini de yazmasıydı. Ülkeler serbest bırakılmalı, bu bir zorunluluk olarak görülmemeliydi. Bunda bir sakınca bulunmadığı için hemen oybirliğiyle kabul edildi.

İkinci önerim, uluslararası öğrenci ve amatör tiyatro şenliklerinde –bizim topluluğumuz her zaman dereceye girdiği halde– yarışma olmaması isteyiydi. Bunu pedagojik açıdan yanlış bulduğumu, böyle bir rekabetin çeşitli ülkelerden gelen gençleri kaynaştıracığı yerde, onları futbol maçlarındaki gibi bir fanatizme ittiklerini gözlemlediğimi ve bu gibi şenliklerde dünya gençlerinin bir araya gelip bir barış ortamı yaratmaları gerektiğini söylediğimde ortalık biraz karıştı. Delegelerin bir kısmı söylediklerimi doğru bulurken, diğer bir kısım rekabetin genç tiyatrocuları geliştireceği üzerinde durdu. Ama sonunda benim önerim ağırlık kazandı ve oyçokluğuyla kabul edildi. Haldun Usta, Türkiye’ye dönerken o her zamanki zarif, İstanbul efendisi tavrıyla beni kutladı ve çok iyi bir iş başardığımı belirtti. Bu beni çok sevindirmişti.

Yurda döndüğümüzde bu önerimi ilk hayata geçiren ülkelerden biri Türkiye’deki Uluslararası Tiyatro Enstitüsü (ITI) oldu. İlk bildiriye, 1976’da Muhsin Ertuğrul yazdı. Bu doğaldı çünkü o Cumhuriyet tiyatrosunun öncüsü ve lideriydi.

Umulmadık bir yeteneğin ortaya çıkışı

1975-1976 dönemi için, Alman Filolojisi öğretim üyesi Dr. Vural Ülkü’nün *Köpenikli Yüzbaşı (Der Hauptmann von Köpenick)* adıyla yeni çevirmiş olduğu metin çok hoşuma gitmiş, bu oyunu sahneye koymayı kararlaştırmıştım. 12 Mart 1972 askeri darbesinin artçı depremleri hâlâ sürmekteydi. Bu oyun da katı militarizme karşı yazılmış

çok renkli bir kara komedyaydı. Dekor, giysi tasarımı çalışmaları bittikten sonra, provalara başlamış ve bir buçuk ay süren bir prova döneminden sonra, oyun temsile hazır duruma gelmiş, genel prova aşamasındaydık. Temsilimize bir hafta kala, hiç beklenmedik nahoş bir şey oldu ve başrolü oynayan öğrenci “kara sarılık” teşhisiyle okula gelemez oldu. Öğrencinin hastalığı bizi çok üzdü. Ama temsil gününü ilan etmiştik ve başrol oyuncumuz yoktu. Şimdi ne yapacaktık?

O sırada, yüksek lisans eğitimi yapan rejî asistanım Hülya Alkan (Nutku), birinci sınıfta olan ama bütün provaları hiç aksatmadan ikinci sıradan seyreden ve baştan sona ezberleyen Altan Erkekli adlı öğrenciyi hastalanan öğrenci yerine alabileceğimizi söyledi. O güne kadar yine benzer bir olay üzerine, 1971-1972 döneminde Hülya’yı, birinci sınıfta olmasına karşın, bütün provaları izlediği için temsil kadrosuna almak zorunda kalmıştım. Hülya’ya, “O daha birinci sınıfta, olur mu öyle şey” diye itiraz ettim. Altan’ı henüz iyi tanıımıyordum. Böyle bir riske girmem olanaksızdı.

“Ama hocam, başkasını yetiştirmeye vakit yok, bir hafta sonra ilk temsilimizi vereceğiz. Bir kez denemekten bir şey çıkmaz.”

Başka çarem yoktu. Altan’a, “Bütün provaları izledin, Voigt’u oynayabilir misin?” diye sordum. “Elimden geleni yaparım, hocam” dedi.

“Al metnini, çık bakalım sahneye.”

“Metne gerek yok, Hocam.”

Şaşırmadım desem yalan olur. Bu, birinci sınıf öğrencisi, oturduğu yerden bütün metni mi ezberlemişti? Buna pek inanmamakla birlikte, baştan sona akış provasına başladık. Prova ilerledikçe şaşkınlığım daha da arttı. Çün-

Altan Erkekli ve Özdemir Nutku, İsmet İnönü Kültür Merkezi, 1996.

kü Altan daha ilk provada tam istediğim Voigt karakterini büyük bir başarıyla canlandırıyordu. Prova sona erdiğinde, bu birinci sınıf öğrencisinin üstün yetenekte biri olduğunu anladım. Geriye kalan provalarda daha çok onunla çalıştım. Bu birinci sınıf öğrencisi benim yüzümü ağartacak derecede yetenekliydi.

Temsil günü geldi çattı. Altan Erkekli adındaki bu birinci sınıf öğrencisine güvenmekle birlikte, temsil boyunca gö-

züm onun üstünde oldu. Altan Voigt'u o kadar etkili oynadı ki temsil sonunda böyle yetenekli bir öğrenciye sahip olduğum için kendimi kutladım. İlk temsilde Ankara Sanat Tiyatrosu sanatçıları da seyirciler arasındaydı. O sırada, bu tiyatronun yöneticisi olan Rutkay Aziz de Altan'ı çok beğenmişti ve onu tiyatronun kadrosuna almak istiyordu.

Rutkay Aziz ve Özdemir Nutku, İzmir Fuarı'nda çay bahçesinde, 1996.

Rutkay, Gökhan Akçura'ya, "Ona sor bakalım, Altan AST'ın gemisinde yer almak ister mi?" demiş. Altan'ın yanıtı, "AST'ın gemisi de mi var?" olmuş. Birinci sınıftayken böyle bir başarıyı yakalayan saf ve temiz insan Altan, denizi olmayan Ankara'da AST'ın zengin bir tiyatro olduğunu ve gemisi olduğunu sanmış. Onun yeteneği aynı zamanda onun bu çocuksu saflığındadır. O yıldan sonra, ekonomik açmazları da olan Altan uzun yıllar AST'ta kendini kanıtladı ve İstanbul'a gidinceye kadar önemli rollerde oynadı. İstanbul'da da cevherini ortaya döktü.

Yine kitaplar

1976 yılında, *Türkiye'de Brecht* adlı inceleme kitabımla, *Yaşayan Tiyatro* adlı deneme kitabım yayımlandı. Her ikisi de yankı buldu. İlk kitapta Brecht'in Türk toplulukları tarafından oynanışı üzerinde durdum. İkinci kitap ise o güne kadar yazdığım yazıları kapsayan bir seçkiydi. Tiyatro '76 tarafından basılan *Türkiye'de Brecht* kitabına Brecht'in oyunlarındaki bazı ezgileri çevirdim ve olabildiğince çoğunda prozodiyi sağladım. Cumhuriyet Yayınları arasında çıkan *Yaşayan Tiyatro*'daki ilk denemem de bugün hâlâ geçerli olan "İnanmak mı, Anlamak mı?" adlı yazımdı.

O sırada, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, 1530'da, İstanbul'a gelen bir elçilik kurulunun gezi kitabı olan, *Curipeschitz'in Günlüğü*'nü, orta Almancadan çevirmeye başladım. Bu çevirim de ertesi yıl, 1977'de, Türk Tarih Kurumu Yayınları arasında çıktı.

1976 yılının Nisan ayında başladığım İzmir serüveninden bir sonraki bölümde söz edeceğim.

İstanbul'da başlayan, Ankara'da ve daha sonra uzun bir süre İzmir'de devam eden yaşamı boyunca çocukluğundan itibaren tek bir odak noktası vardır Özdemir Nutku'nun: Tiyatro.

Şiire yöneldiği Ankara yıllarında Mavi Hareketi'nin içinde yer alır. Bu yıllarda dönemin en dikkat çeken eleştirmeni ve Devlet Tiyatroları'nın edebi heyet üyesi ve bir dönem başkanı olarak tanınır. Nutku, aynı zamanda iyi bir caz piyanistidir ve spora, bilgisayara, pipolara, uzaya, yarış arabalarına olan tutkusuyla da bilinir.

Uzun akademik yaşamı boyunca pek çok öğrenci ve oyuncu yetiştirir; başta Shakespeare'den yaptığı çeviriler olmak üzere dünya tiyatrosundan yaptığı oyun ve inceleme çevirileriyle Türk Tiyatrosu'nun derin yatağını yeni ırmaklarla besler; yönettiği oyunlarla farklı oyunculuk ve sahneleme tekniklerinin denenmesine, yeniliklere kapı açar. Almanya ve Amerika'da edindiği tiyatro deneyimlerini kitaplaştırarak tiyatro ufkunun genişlemesine katkıda bulunur. Yurtdışında da pek çok ders ve konferans veren Nutku, ders kitaplarıyla eğitime verdiği katkılar dışında, tiyatro tarihine dair özgün eserlere imza atar.

Suda Ayak İzleri, Özdemir Nutku'nun yaşamı boyunca öğrendiği, öğrettiği her şeyi ve hissettiklerini de özgün biçimde paylaştığı, her koşulda yaşamla kurduğu olumlu ve geleceğe dönük bağın ince ince nakşedildiği bir hayat dersi, belki de tek perdelik uzun bir oyun olarak da okunacak nitelikte.

Özdemir Nutku (1931-İstanbul/2019-İzmir) Robert Koleji'ni bitirdi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bir yıl devam ettikten sonra DTCF İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne geçti. 1959'da Georg-August Üniversitesi'nde tiyatro yönetmenliği eğitimi aldı. Almanya'da bulunduğu yıllarda Heinz Hilpert'e asistanlık yaptı ve çeşitli özel tiyatrolarda oyunlar sahnelledi. Türkiye'ye döndükten sonra 1961'de doktor, 1967'de doçent ve 1974'te profesör oldu. 1976'da İzmir'e yerleşerek Güzel Sanatlar Fakültesi'nin Tiyatro Bölümü'nü, 1990'da İzmir Şehir Tiyatroları'nı kurdu. 1991'de Türkiye'nin ilk "Kamyon Tiyatrosu" projesini hayata geçirerek 72 beldeye turne yaptı. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde dekan yardımcılığı, dekanlık ve enstitü müdürlüğü yaptı. 2000 yılında KKC'de Sahne Sanatları Fakültesi'nin kurucu dekanı oldu. Emekli olduğu 1998'den 2017'ye değin GSI'de dersler vermeye devam etti. Dört şiir kitabı, başta Shakespeare'in 28 eseri olmak üzere 52 oyun çevirisi, diğer eser çevirileri, çocuk ve yetişkin telif eserleri, sözlük çalışmaları ile toplam 143 esere imza attı. Çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanmış 2000'den fazla eleştiri-inceleme yazısı ve makale kaleme alan Özdemir Nutku'nun, ulusal ve uluslararası 45 ödülü bulunmaktadır.

Tamamı bir defada ticari dolaşıma giren ve birbirini takip eden nüsha ve materyallere tespit edilmiş ayrılmaz bir bütün arz eden eserler için tek bir bandrol alınabilir. Bu durumda, söz konusu nüsha ve materyaller birbirinden ayrı satılamaz.

